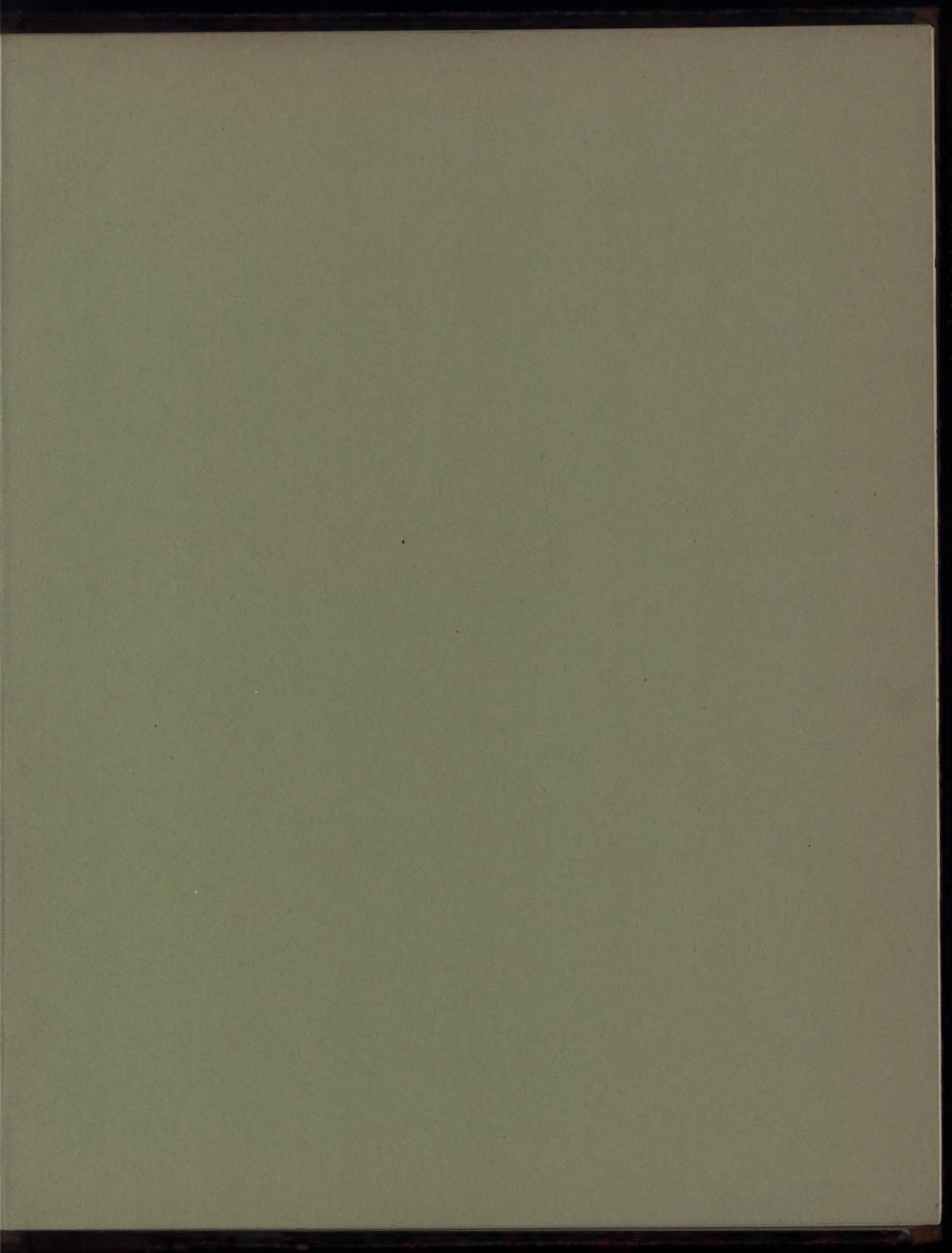
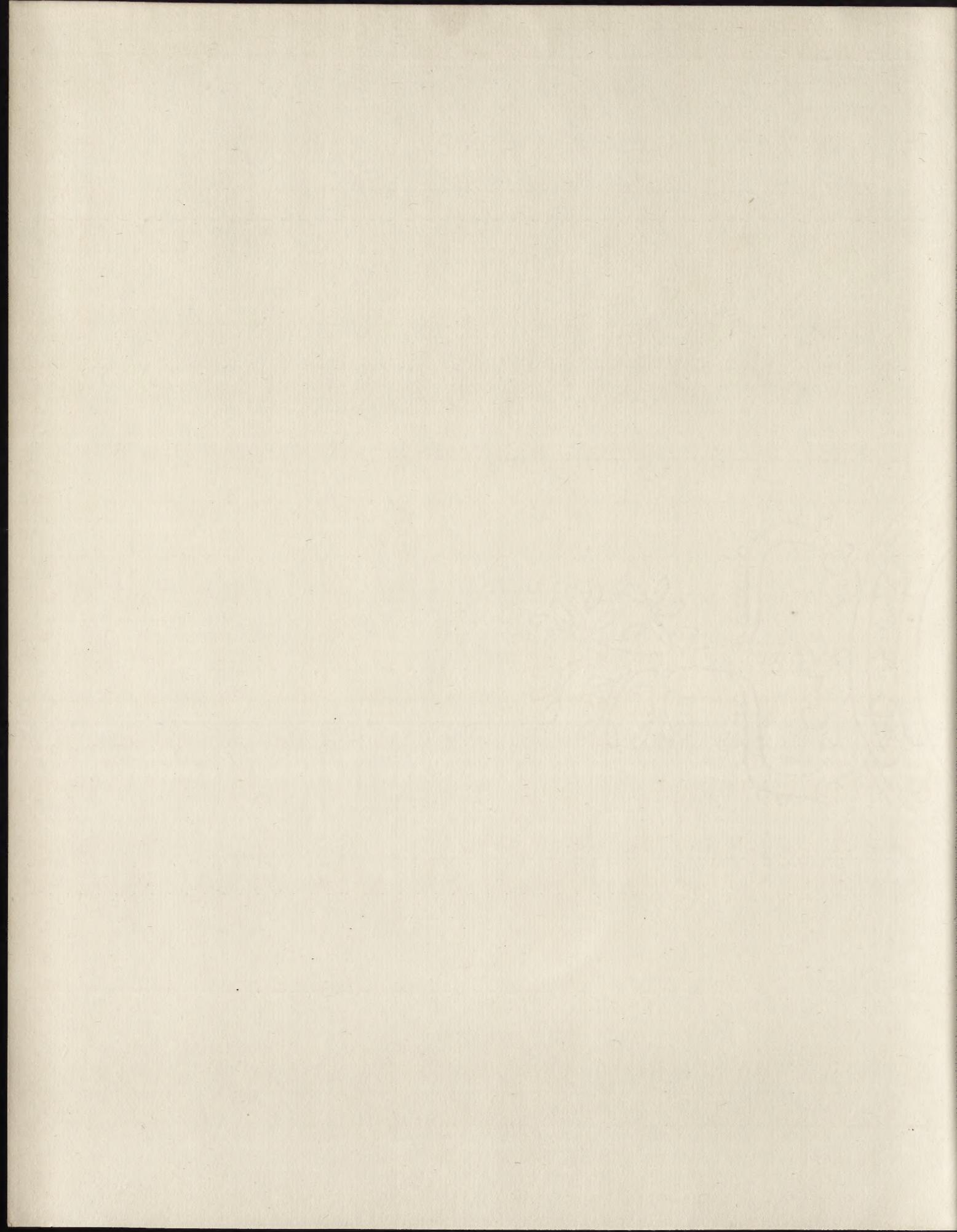
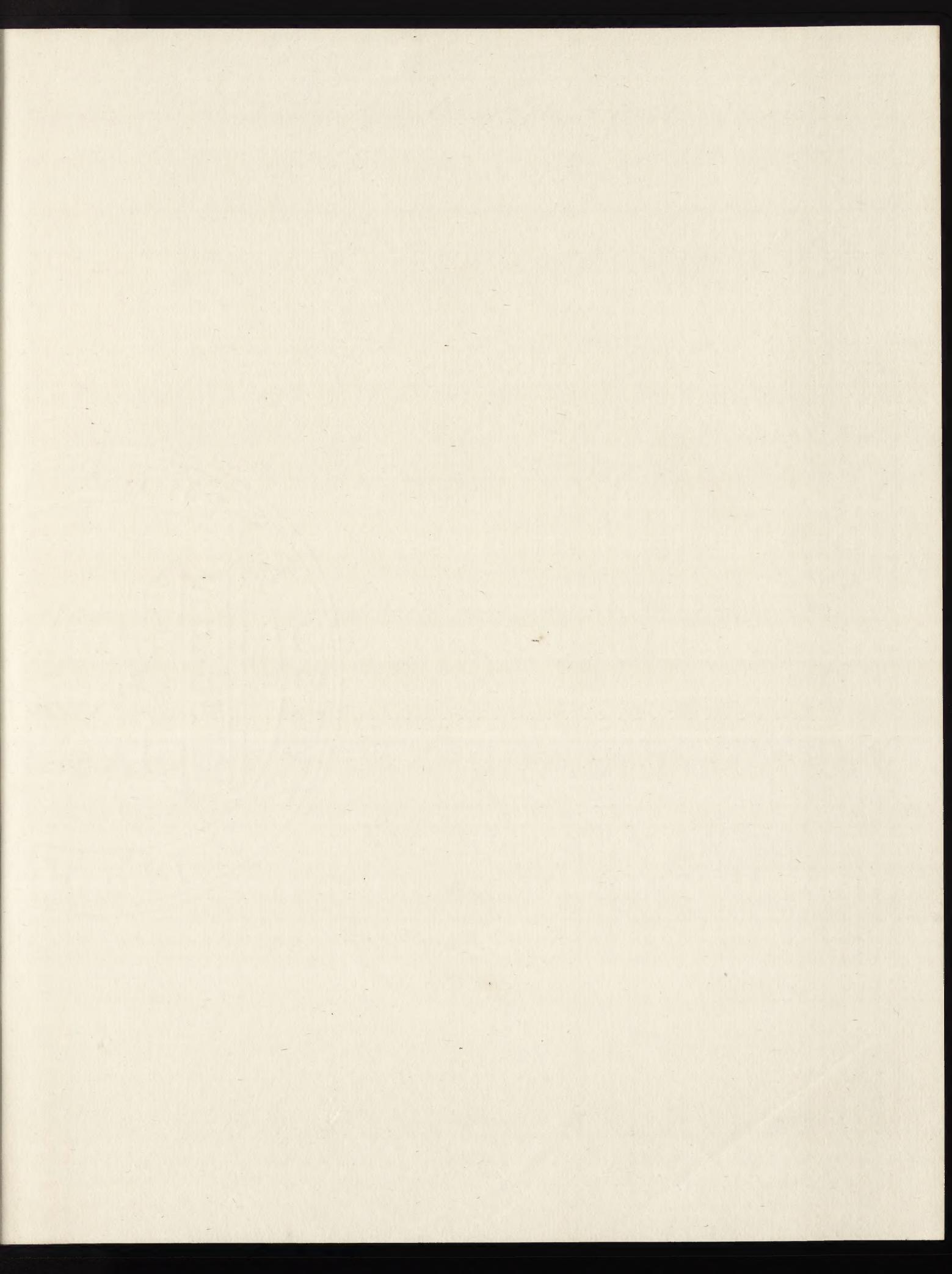
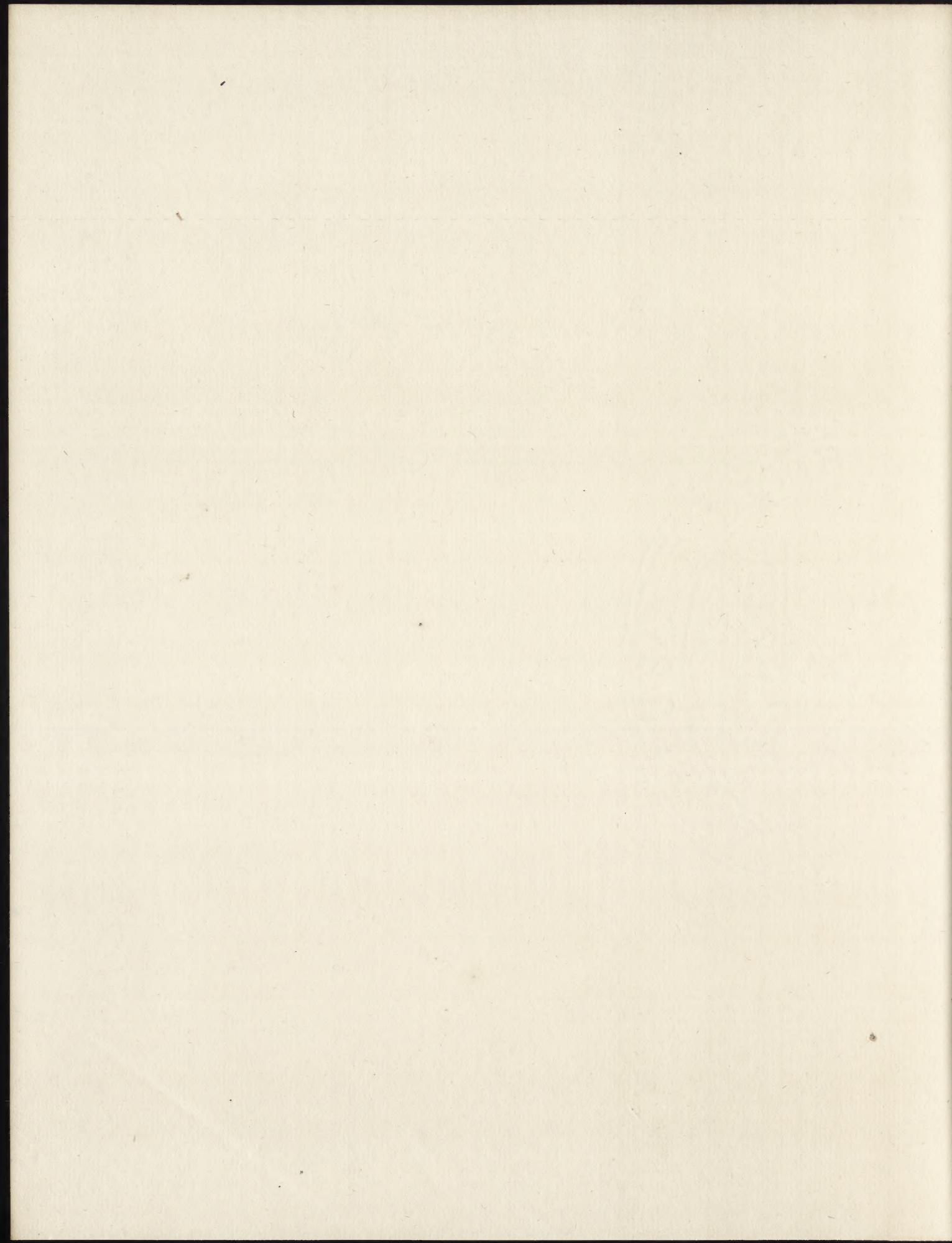

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

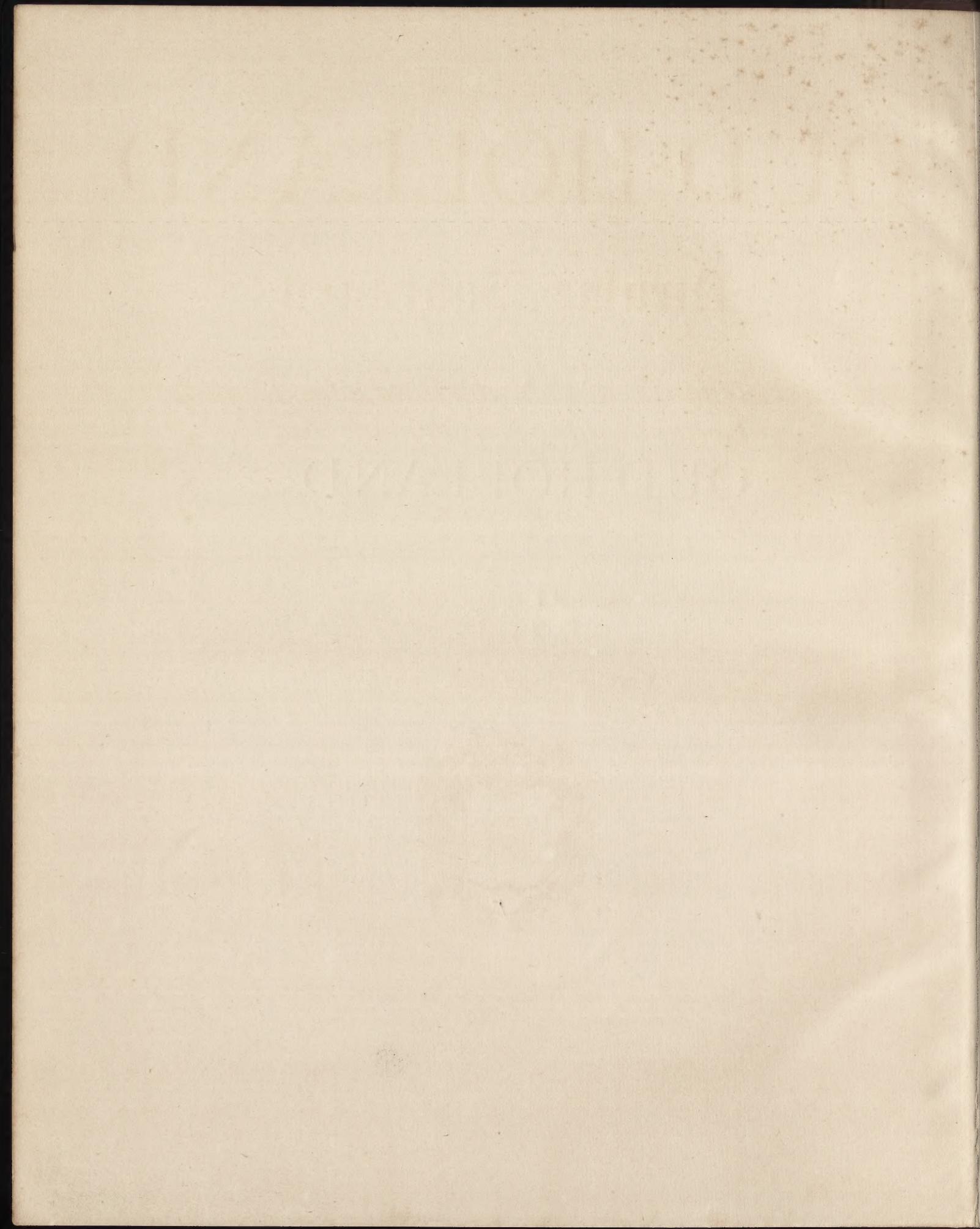

OUD-HOLLAND.

1886.

OUD-HOLLAND.

Nieuwe Bijdragen.

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

M^R. N. DE ROEVER,
Archivaris van Amsterdam.

EN VAN

A. BREDIUS,
Onder-Directeur van het Nederlandsch Museum.

VIERDE JAARGANG, 1886.

TER DRUKKERIJ VAN DE UITGEVERS GEBROEDERS BINGER,
Warmoesstraat, 174. — AMSTERDAM, 1886.

THE J. PAUL GETTY CENTER
LIBRARY

INHOUD VAN DEN VIERDEN JAARGANG.

BLADZ.

PIETER LASTMAN EN FRANÇOIS VENANT, door A. Bredius en Mr. N. de Roever (Met <i>fac-similes</i>).	I
CASPAR VAN BAERLE, door Dr. J. A. Worp:	
II. BARLAEUS ALS ONDER-REGENT VAN HET STATEN-COLLEGE (1612—1619).	24
III. ZIJN VERDER VERBLIJF TE LEIDEN, (1619—1631).	172, 241
ITALIAANSCHE SCHILDERIJEN IN 1672 DOOR AMSTERDAMSCHEN HAAGSCHE SCHIL- DERS BEÖORDEELD, door A. Bredius (Met <i>fac-similes</i>) (I en II).	41, 278
VIER KAMPER SCHILDERS, ERNST MAELER, MECHTELD TOE BOECOP, BERNHARD VOLLENHOVE, STEVEN VAN DUYVEN, door G. P. ROUFFAER.	
I. ERNST MAELER	47
EEN STUK OUD-HOLLANDSCH ZILVERWERK, door Mr. N. de Roever. (Met <i>twee prenten</i>).	61
BIOGRAFISCHE AANTEKENINGEN BETREFFENDE VOORNAMELIJK AMSTERDAMSCHEN SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, ENZ. EN HUNNE VERWANTEN, verzameld door Mr. A. D. de Vries Azn. (Met <i>fac-similes</i>) (V—VIII)	71, 135, 215, 295
NICOLAES ELIASZ PICKENOY, door Jhr. Dr. J. Six. (Met een <i>fac-simile</i>).	81
EEN BEZOEK TE GRONINGEN EN EMBDEN, IN HET JAAR 1617, door Mr. S. Muller Fz.	109
VONDELIANA III. JOOST VAN DEN VONDEL DE JONGE, door J. H. W. Unger (Met <i>fac-similes</i>).	113
EEN REDERIJKERS-BLAZOEN DOOR BARTHOLOMEUS DOLEND GESNEDEN, door A. Bredius (Met een <i>fac-simile</i>).	130
HET GRENSOORD DURSCINREVENNE DER HEERLIJKHEID AMSTEL, door P. H. Witkamp.	132
GERARD TER BORCH EN ZIJNE FAMILIE, door E. W. Moes (Met <i>prenten en fac-similes</i>).	145

PLANTIJNS GEBOORTEJAAR, door Max Rooses	166
RIJFELARIJEN, door Mr. N. de Roever. (<i>Met fac-similles.</i>)	190
DE AMSTERDAMSCHÉ SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKS-MUSEUM.	
door D. C. Meijer Jr. (<i>Met een prent.</i>) (II en III)	198, 225
DRIE BRIEVEN VAN JAN GERRITSZ VAN BRONCHORST, door Prof. Sidney Colvin.	212
HET GEBOORTEJAAR VAN JAN DAVIDSZ DE HEEM, door A. Bredius. (<i>Met fac-similes.</i>)	214
IETS TOT DE VONDELIANA, door Th. van Rijckevorsel.	262
AMBROSIUS BOSSCHAERT, par Olaf Granberg (<i>met monogram</i>)	265
UNE REVUE D'ART DU XVII ^e SIÈCLE, par Olaf Granberg	268
DIRK VAN HOOGSTRATEN, door G. H. Veth.	272
DE RARITEITENKAMER VERBONDEN AAN 'T AMSTERDAMSCHÉ GEMEENTE-ARCHIEF,	
door Mr. N. de Roever. (<i>Met een prent.</i>)	281
BLADWIJZER OVER DEN JAARGANG 1886.	I—XII

PRENTEN EN FAC-SIMILE'S.

	BLADZ.
Fac-simile der handteekening van Willem van den Bundel, schilder	8
" " " " Pieter Lastman, schilder	8
" " " " Adriaen van Nieuwland, schilder	8
" " " " Louis du Pret, schilder	8
" " " " Bernt van Someren, schilder	8
" " " " François Venant, schilder.	20, 21
Afbeelding van een stuk oud-hollandsch zilverwerk, in de manier van Lutma.	
Berustende in de verzameling vanden Heer E. Fuld te Amsterdam. Tegenover	64
Afbeelding van drie antiquiteiten uit de fabriek der Heeren M. Morpugo en Zoon, in 1881 gevestigd in de St. Anthonis-breestraat №. 39 te Amsterdam.	67
Fac-simile der handteekening van Salomon Savery, plaatsnijder	75
" van het monogram „ Jacques Savry, schilder	75
" der handteekening „ Anneken Heynderick, zijne vrouw	75
" " " " Gilles van Schindel, schilder	79
" " " " Gilles van Scheindel	79
" " " " Philips Serwouters, plaatsnijder	80
" " " " Katrina Bisschop, zijne vrouw	80
" " " " B. M. van der Helst	106
" " " " Joost van den Vondel den Jonge.	121
" " " " Bartha Hooft, zijne vrouw	121
" " " " Barent Krans	121
" " " " Joost van den Vondel	126
" " " " Gijsbertus Plempius.	126
" " " " Pieter Blesen	126
" " " " Jan Volckertz Olie	126
" " " " Bartelmees Dolendo, goudsmid.	131
" " " " Dirk Cornelisz Swart, plaatsnijder	140
" " " " Maddalena van Eyndhoven, zijne vrouw	140
" " " " Gerard ter Borch den oude	148
Afbeelding van een schets van Gerard ter Borch den Jonge . tegenover	149

Fac-simile van de hand van Gerard ter Borch	150
" " het monogram van Gerard ter Borch.	156
" " de handtekening van Gerard ter Borch	157
" " hand van Harmen ter Borch	158
Afbeelding van het portret van Gerard ter Borch den Oude door Mozes ter Borch	159 tegenover
Afbeelding van het portret van Mozes ter Borch, door Gesinater Borch,	tegenover
	159
Fac-simile van de hand van Gesinater Borch	160
Afbeelding van een studiekop door Mozes ter Borch	tegenover
	163
Fac-simile van de hand van Mozes ter Borch	163
" van een canon ex-tempore van Nicolaas Vallet.	194
" der handtekening van Michelle Blon, plaatsnijder	195
" " " Pieter Quast, schilder	195
" " " Barent van Someren, schilder,	195
" " " Jacques de Ville, schilder.	195
Afbeelding van Rembrandts schuttersstuk naar eene tekening in het Familie-Album van Frans Banning Cocq	tegenover
	204
Fac-simile van twee handtekeningen van Jan Davidsz de Heem, schilder	214
" der handtekening van Johannes Verkolje, schilder	218
" " " Claes Jansz Visscher, plaatsnijder	222
" " doop-inschrijving " Claes Jansz Visscher	222
" " handtekening " Jan de Visscher, plaatsnijder	224
" van het monogram " Ambrosius Bosschaert, schilder.	265
" der handtekening " Carel du Jardin, schilder.	280
" " " " Willem Dodijns, schilder	280
Afbeelding van de Wapenkamer op het stadhuis te Amsterdam,	tegenover
	281
Fac-simile der handtekening van Jan Wijnants, schilder	302

PIETER LASTMAN EN FRANÇOIS VENANT

DOOR

A. BREDIUS en MR. N. DE ROEVER

WANNEER wij ons verdiepen in de kunstgeschiedenis van ons vaderland en ons rekenschap geven van de hoogte, die de Hollandsche school in 't midden der zeventiende eeuw had bereikt, dan valt het ons niet zelden moeielijk, verblind als we zijn door den glans, die van REMBRANDT, den meester, afstraalt, ons te stellen op een onbevangen standpunt bij het beoordeelen van kunstenaars, die de eerste schreden hebben gezet op den steeds hooger voerenden weg, die naar het toppunt zou leiden, kunstenaars, die door hunne tijdgenooten, onbewust van 'tgeen een verdere toekomst baren zou, als vaste sterren aan den kunsthemel werden beschouwd.

Toch zou het onverstandig zijn, om schouderophalend de momenten eener wordingsgeschiedenis voorbij te gaan en onze aandacht alleen aan het tijdperk der voltooide ontwikkeling te wijden. Het is een feit, dat deze niet wordt gekend en op haar standpunt gewaardeerd zonder een terugblik op haar verleden. Het komt er nu slechts op aan de eigenaardige plaats te bepalen, welke den kunstenaar moet worden toegewezen, die bij zijn leven geëerd, gelauwerd en bezongen werd wegens zijne uitnemende talenten, om met zijn dood een tijdperk van geheele of gedeeltelijke vergetelheid in te gaan.

Geen groote naam wordt geheel onverdiend van den tijdgenoot verworven, en zoo het ons onbekend bleef, waaraan die te danken was, dan mag het van onzen plicht worden

geacht na te sporen, wat daarvan de reden was. Moge het enkele malen de moeite niet loonen, in de meeste gevallen zal de uitkomst bevredigend zijn.

In dien geest is er voor onze kunstgeschiedenis nog zeer veel te doen. Van een aantal meesters, die met roem beladen in het graf werden gelegd, is weinig meer dan de naam tot ons gekomen. Archieven-onderzoek kan en moet een begin maken, om de voorstanders der kunsthistorie op zulke meesters opmerkzaam te maken, en dit is dikwijls genoeg om in Musæa en bizondere kabinetten de stukken terug te vinden, waarop de zoveel juistere waardeering van het nageslacht kan worden gebouwd.

Van de twee meesters, wier namen boven dit opstel geschreven staan, is de een althans bij naam even bekend als de ander onbekend. Bij hun leven echter werden ze evenknieën geacht. De roem des eersten drong tot onzen tijd door, de tweede werd geheel vergeten. Dit hebben echter weder beide gemeen, dat van hun leven weinig of niets is geboekt.

Wij willen trachten in deze leemte te voorzien. Hoofdzakelijk was het ons doel, om onze lezers met PIETER LASTMAN bezig te houden, maar de naam van VENANT, die met LASTMANS zuster gehuwd was, werd daar te dikwijls bij genoemd dan dat wij ons aan den weetgierigen lezer niet de mededeeling verschuldigd zouden rekenen van hetgeen over dezen zeker niet onverdienstelijken kunstenaar reeds nu kon worden bekend gemaakt.

De samenvoeging van beider namen boven dit opstel vindt alleen hierin hare verklaring. Het is volkomen onbekend of de een als kunstenaar invloed op den ander heeft uitgevoed of bijgedragen tot de vorming van zijn talent.

I.

PIETER LASTMAN.

Ieder, die zich ook maar een weinig met de geschiedenis onzer schilderschool heeft bezig gehouden, laat op dezen naam onwillekeurig volgen: de leermeester van REMBRANDT. In de allereerste plaats dankt hij dan ook daaraan zijne algemeene bekendheid. Maar niet alleen dááraan. LASTMAN nam onder de Hollandsche schilders, die uit Italie eene nieuwe kunstrichting medebrachten, eene eerste plaats in. VOSMAER was de eerste, die onzen kunstenaar uitvoerig en met groote juistheid kenschetste¹⁾. Wij verwijzen daarom onze lezers naar die allerbelangrijkste studie, waarin de geleerde Rembrandt-biograaf ons de ontwikkeling des meesters aantoon, en ELSHEIMER als zijn voorbeeld noemt. Inderdaad is deze

¹⁾ *Rembrandt, sa vie et ses œuvres* (2^e uitgave), p. 68—81.

schilder van grooten invloed op LASTMAN geweest. Een enkel werk moge meer den invloed van CARAVAGGIO verraden¹⁾, in al zijn vroege werken vinden wij een onmiskenbare overeenkomst met ELSHEIMERS landschappen en bijbelsche voorstellingen. LASTMAN plaatst zijne figuren dan gaarne in een fantastisch Italiaansch landschap, waarin zelden de tempel der Sybillen van Tivoli ontbreekt. VOSMAER volgt onzen meester tot in zijne laatste jaren en bespreekt dan zijne „*opwekking van Lazarus*”, in 't Mauritshuis bewaard. Wij meenen echter reden te hebben, om te twijfelen of deze schilderij werkelijk van 1632 is, omdat wij onder en naast de tegenwoordige handtekening het jaartal 1622 meenden te lezen. Wellicht was dit stuk uit het laatstgenoemde jaar, maar werd het tien jaren later door den kunstenaar „*geretukeerd*.”

Het zij ons vergund, hier ook het zeer juiste oordeel van een neuen Rembrandt-biograaf, den heer E. MICHEL te Parijs, te doen volgen. In de inleiding van zijn onlangs verschenen werk²⁾ van onzen schilder sprekende, zegt hij:

„Les tableaux . . . ne justifient guère la renommée qu'il avait acquise de son „vivant. A Rome, il faisait partie du groupe assez nombreux qui gravitait autour „d'ELSHEIMER, et le peintre de Francfort avait exercé sur lui une grande influence . . . „Sa facture est lourde, gauchement appuyée; ses contours sont cernés; sa couleur est „bariolée et criarde. Ces défauts . . . nous les retrouverions chez d'autres Italiani- „sants, chez UYTENBROECK, BRAMER, les PYNAS, JACOB et JEAN, chez ce dernier surtout. . . .

Wij kunnen ons met deze uitspraak niet in allen deele vereenigen. LASTMAN staat o. i. in elk opzicht hooger dan deze meesters. Zijne tekening is zuiverder, zijne compositiën zijn beter en ook de kleur is meestal minder schreeuwend.

Vervolgens komt de Heer MICHEL, tot het vraagpunt: of LASTMAN in het „licht-donker” — waarom zouden wij „clair-obscur” of „Helldunkel” niet zoo mogen vertalen? — REMBRANDT niet den weg aanwees? De Heer VOSMAER meent dit vooral in de „*Geboorte van den Zaligmaker*” — te Haarlem — te kunnen aantoonen, ja, vraagt zelfs, of de jeugdige REMBRANDT niet reeds een terugwerkenden invloed op zijn leermeester heeft gehad? De Heer MICHEL zegt: „Nous remarquerons à ce propos, que ces préoccupations de clair- „obscur, qu'on ne rencontre du reste, que très-rarement chez lui et seulement dans ses „derniers ouvrages, étaient assez communes à cette époque et que, comme lui, ELSHEIMER, „HONTHORST et d'autres encore avaient déjà essayé de tirer du mode d'éclairage de leurs „compositions des effets piquants et nouveaux . . . Les œuvres de LASTMAN restent „donc, malgré le bruit qui s'est fait autour de lui, assez insignifiantes; elles n'auraient „pas suffi pour attirer sur lui l'attention, s'il n'avait bénéficié de la gloire de son illustre „élève. Il faut bien reconnaître cependant qu'il a exercé sur REMBRANDT une influence

1) Zoo de *Herodias met het hoofd van den Dooper* — te Aschaffenbur, met levensgrote figuren (zie BODE, *Studien*, blz. 341).

2) *Rembrandt. Par Emile Michel. Librairie de L'Art.* Paris, J. Rouam. 1886.

Wij kunnen de lezing van dit boeiend geschreven boekje niet dringend genoeg aanbevelen. De schrijver, zelf een begaafd kunstenaar, heeft REMBRANDT's werken grondig bestudeerd, en is geheel op de hoogte van de nieuwste REMBRANDT-litteratuur. De prijs. — 5 francs voor het zeer rijk geillustreerde werk — behoeft niemand af te schrikken.

„très réelle, et si, comme on l'assure, celui-ci n'a fréquenté que pendant six mois seulement son atelier, il ne devait pas cesser plus tard d'entretenir avec lui des relations . . . „et comme preuve de l'estime où il le tenait, nous voyons figurer dans son inventaire „deux livres remplis de dessins de son maître.”

Eigenaardig is het daarentegen, dat wij in den boedel van LASTMAN geen enkel werk van REMBRANDT, toen toch reeds in Amsterdam werkzaam, aantreffen. Zou men hieruit de gevolgtrekking mogen maken, dat LASTMAN in zijn leerling nog niet het genie bewonderde, korten tijd later in de Amstelstad zóó algemeen erkend, dat men op de kantoren van enkele notarissen REMBRANDT in officiële stukken een „wy t vermaert Constschilder” noemde.

Maar ook LASTMAN had in zijn tijd waardeering genoeg ondervonden. Dit bewijst ons de lof van zijn tijdgenooten in het epitheton „gerenommeert schilder”, dat vaak zijn naam vergezelt, doch het meest van al, de weinige regelen, die VONDEL bij zijn beeldenis dichtte:

OP

PIETER LASTMAN,
den Apelles onzer eeuwe.

De geest van PETER voer in 't ordineeren speelen,
En volgde vrouw Natuur op doecken en paneelen,
Zijn kunstgetuigen. Toon, wie 't oordeel strycken kan,
Of LASTMAN Fenix was, of RUBENS, zijn genan.
DE KEYZER heeft hem dus den ommetreck gegeven:
Maer anders teekent hy zich in zijn kunst na 't leven¹⁾.

Wat er tot dusver van PIETER LASTMAN'S leven overgeleverd is, werd door VOSMAER met zorg verzameld en gerangschikt. Weinig tijds later gaf de heer HENRI HAVARD een paar bladzijden in zijn „*l'Art et les artistes hollandais*” aan dezen meester ten beste, zonder echter nieuwe bizarheden, als vruchten van zijn nasporingen in ons land, aan 't licht te brengen. Wij mogen dit dien in de hollandsche kunstgeschiedenis belangstellenden zoon van Frankrijk niet euvel duiden. Eerst ten koste van langdurig en aanhoudend archieven-onderzoek worden gegevens verzameld, welke inderdaad tot het opbouwen eener levensgeschiedenis kunnen dienen. Wie slechts vluchtig en voor een gering gedeelte het eene archief na het andere doorzoekt, moet wel, als de heer HAVARD, door het geluk worden gediend, om zoovele inderdaad belangrijke bizarheden te kunnen mededeelen. Waar de gelukster evenwel verduisterde, daar moest de heer HAVARD zijnen door een boeienden verhaaltrant geheel medegevoerden en belangstellenden lezer in den steek laten. Eensdeels moge dit te betreuren zijn, aan de andere zijde zal men moeten erkennen, dat de droefheid het oog niet mag verblinden voor de vele, den vreemdeling trouwens zeer vergeeflijke fouten, die den arbeid aankleven van een ieder, die met in aantal onvoldoende, of soms niet juist begrepen gegevens, zijn werk begint.

1) V. LENNEP. *Vondel*, VI, bl. 34.

Men begrijpe ons goed; wij verlangen niet een vonnis uit te spreken over alle opstellen, waartoe vooraf niet het uiterste bronnen-onderzoek heeft plaats gehad — onze ondervinding bewijst ons dagelijks, dat wij zelven dan allerminst het recht zouden hebben de pen op 't papier te zetten — maar wij meenen toch, dat men niet te haastig gevolgtrekkingen mag maken en aan 't publiek aanbieden, zonder over een zekeren rijkdom van gegevens te beschikken. In dien zin gevoelden wij soms minder sympathie voor des Heeren HAVARDS arbeid.

Waar het LASTMAN gold, moest HAVARD — en hij erkent het open en eerlijk — putten uit het bovengenoemde werk van VOSMAER. Wat hij er aan toevoegde betrof den meester zelven niet, slechts een naamgenoot, van wien 't zelfs niet is uitgemaakt of hij tot zijne verwanten behoorde. Voor dezen twijfel hebben wij twee gronden, en in de eerste plaats dezen. De naam LASTMAN is een doopnaam, niet ongebruikelijk bij westfriesche familiën in de vijftiende en zestiende eeuw.¹⁾ Dat zich daarvan patronymica hebben gevormd staat vast, maar of wij bij den naam des schilders aan zulk een oorsprong te denken hebben is, gelet op de afwezigheid van de *s* aan 't einde van het woord, voor tegenspraak vatbaar.²⁾ En thans de andere reden. Niet de leden van LASTMANS familie in 't algemeen, maar alleen hij en zijn broeder CLAES voerden dien naam, gelijk in de achterstaande opgaaf van zijn naaste verwanten blijkt. Uit menig voorbeeld, bereids in dit tijdschrift gegeven, mag men afleiden, dat de geslachtsnamen tot in de zeventiende eeuw, te Amsterdam nog niet vast waren, en dat het geen al te groote zeldzaamheid is, indien een zeker aantal broeders een even groot verschil van geslachtsnamen aanbieden. Of de naam LASTMAN aan PIETER van vaders- of voorvaderswege toekwam, of dat hij dien, om welke reden dan ook, aannam, konden wij nog niet uitmaken. Ons schijnt het zeker, dat zijn vader zich van dezen naam niet heeft bediend. Hij heette PIETER ZEGERSZ en schijnt kort vóór of juist in den tijd, dat de jonge PIETER als veelbelovend kunstenaar in Italie verwijlde, te zijn overleden.³⁾

Hij had in zijn jeugd vele jaren een rusteloos leven geleid. Van 1568 tot 1576 komt hij in de stadsrekeningen als loopende of reizende bode voor, terwijl verschillende uitgaafposten bewijzen, dat hij door de regeering der stad naar de vier windstreken werd uitgezonden, om belangrijke missiven naar de Zuidelijke Nederlanden en Duitschland te brengen, of aan den Prins van ORANJE, aan BOSSU of aan Don FERDINAND te overhandigen. Blijkbaar werd hem toen van stadswege een woning verstrekt in den St. Nicolaas-toren, waar o. a. de oudste in leven gebleven zoon JACOB geboren werd. Inmiddels had hij

¹⁾ 1468. LASTMAN EGBERTSZ. — 1474. CLAES LASTMANSZ., die in 1471 schepen der stad was. — 1475. JAN en DIRK LASTMANSZ., schippers. — 1545. LASTMAN BLOCK. — 1562. LASTMAN LAMBERTSZ., van Durgerdam, binnenvaarder. — 1592. BRECHT LASTMANS begr. Nieuwe Kerk, 18 Nov.

²⁾ Dat de naam ook als geslachtsnaam voorkomt, bewijst CORNELIS LASTMAN, eigenaar van een graf, Oude Kerk, 1532. — CLAES SYMONSZ LASTMAN, van Ransdorp, 1549. — PIETER LASTMAN, schipper tot Broeck, 1563.

³⁾ De Begraafboeken van de Oude Kerk, van Augustus 1601 tot Januari 1606 ontbreken.

Hij mag niet verward worden met zijn naamgenoot, den vader van een der leerlingen van GILLES VAN CONINXLOO, die in 1607 nog leefde. Zie *Oud Holland* III, blz. 44.

van de stad een paar winkels aan de vischmarkt in huur. Welke waren hij daar te koop had konden wij echter niet ontdekken. Het reizen moede, zocht hij naar eene rustiger betrekking en vond die in het adjunct-bodeambt van de Weeskamer, waartoe hij 17 Februari 1576 werd benoemd, om na een groot jaar dienst, den 30 Mei 1577, definitief tot bode te worden aangesteld ¹⁾). Doch het zou een korte vreugde zijn. Bij den ommekeer van zaken in het volgende jaar moest PIETER, waarschijnlijk omdat hij het Spaanschgezinde bestuur te ijverig aanhing, zijn winstgevend ambt ruimen, dat door de nieuwe regeering met de voordeelen er aan verbonden werd toegedacht aan een van de vriendjes, die het in zaken van politieke en geloofsovertuiging beter met haar eens was dan hij.

Dat bodeambt van de Weeskamer was geenszins een betrekking voor den eersten den besten. Behalve het eigenlijke bodewerk, hoofdzakelijk in citatiën bestaande, was er toenmaals nog de werkkring van de latere suppoosten aan verbonden. De bode trad dus èn als administrateur van weezen-goederen èn als straatvoogd van ongehuwde vrouwen of weduwen op. Hieruit sproten de voordeelen. Het is nu ook duidelijk, dat zoo'n bode een man van administratieve kennis moest zijn, wiens gegoedheid bovendien waarborgen schonk voor het verhaal van eventuele schade aan der weezen bezittingen. PIETER ZEGERSZ was dus alleszins in staat de groote kosten van zijns zoons kunstreis te dragen. Naar welke middelen van bestaan hij omzag, toen hij zijn ontslag van weesmeesteren kreeg, weten wij niet. Zijn vermogen zou hem veroorloofd hebben te gaan rentenieren, want hij was een kwart tonne gouds rijk, voor een niet gering deel belegd in vaste goederen, die hunne rente wel opbrachten. Tot deze vaste goederen behoorde ook het reeds in 1587 door hem bewoonde huis in de St. Jansstraat, waarvan wij straks melding zullen maken.

LASTMANS vader was met BARBARA JACOBS gehuwd. Tot welke familie zij behoorde bleek ons niet met zekerheid. Wij gissen, dat zij eene dochter van zekeren JACOB HARDINGH was, maar dit geeft ons weinig licht, omdat deze naam in de Amsterdamsche geschiedeniss geen klank heeft. Dit echtpaar testeerde, 22 Juni 1602, voor den Notaris GIJSBERTI. Hieruit leeren wij hun zestal kinderen kennen, met name JACOB, ZEGER, PIETER, CLAES, DIRCK en AGNIETJE. JACOB, de oudste, die zich later JACOB PIETERSZ HARDINGH noemde, was in 1576 geboren ²⁾), hetgeen ongeveer den tijd bepaalt waarop de oude lui in het huwelijk traden. ZEGER, die volgde, en het kunsthandwerk van 't goudsmeden leerde, droeg dikwijls den naam van CONINGH, terwijl PIETER en CLAES, zoals wij zeiden den naam van LASTMAN of LASMAN — gelijk anderen vaak hebben geschreven — voerden.

PIETER LASTMAN was geboren in 't laatst van 1583. Dit blijkt uit eene verklaring door hem, op den 25 November 1619, in zijn 36e jaar („out omtrent 36 jaaren“) aangelegd, in

¹⁾ Groot Memoriaal II, bl. 148vo. PIETER CODDE, de grootvader van den schilder kwam in zijne plaats. Zie *Oud-Holland* II, bl. 48.

²⁾ Blijkens een lijfrentebrief, door zijn vader ten zijnen behoeve gevestigd ten laste van de stad Amsterdam.

verband met een lijfrentebrief ten laste van de stad, door den vader, op den 15 December 1588, ten behoeve van zijn toen 5-jarigen zoon PIETER, gekocht. De Heer VOSMAER zou alle recht gehad hebben, om HOOBRACKEN op de vingers te tikken, indien hij inderdaad gezegd had, dat LASTMAN in 1562 het levenslicht had aanschouwd; maar dit zegt HOOBRACKEN niet¹). Hij cijferde uit, dat onze schilder in 1581 geboren moest zijn, en daarmede was hij al even dicht bij de waarheid als de Heer VOSMAER zelf. Het jaartal 1562 wordt dan ook niet als geboortejaar van LASTMAN, maar als dat van CORNELIS CORNELISZ opgegeven. Over zijn geboortejaar was men dus blijkbaar vrij goed ingelicht. Na zijn leerjaren aanvankelijk bij GERRIT PIETERSZ, den broeder van den beroemden SWEELINCK, te hebben doorgebracht, vertrok hij naar Italië, waar hij zeker in 1603 en 1604 verwijlde²). Na een verblijf van enkele jaren, te midden van een kring van kunstenaars, wier namen voor een deel met gulden letteren staan aangeschreven, keerde hij in zijn geboortestad terug, en we vinden hem tegenwoordig in 't voorjaar van 1607, toen de schilderijen van CONINXLOO werden in veiling gebracht.³), Stukken van onzen meester, met dit en latere jaartallen gemerkt, zijn dus blijkbaar niet in Italië vervaardigd. In Italië had hij zich bijverd in 't wezen der Italiaansche kunst door te dringen, en hij had er de noodige kennis van opgedaan, om in latere jaren als keurmeester van Italiaansche kunst te mogen optreden.

Hij had zich met voorliefde geschaard onder de voorstanders der naturalistische school, waarvan CARAVAGGIO de grondlegger was, en had ongetwijfeld veel naar dezen meester gewerkt. Toen er nu eens een verschil van meening ontstond, of een aan dien meester toeschreven stuk waarlijk van zijne hand was, legden eenige te Amsterdam gevestigde schilders, waaronder ook LASTMAN, eene verklaring af, dat aan de echtheid van het stuk niet viel te twijfelen. Het betrof een doek, door de eigenaars, de erven van den schilder LOUIS VINÇON, in de veiling van den boedel van ABRAHAM VINCK ingestoken.

Op huyden den 25 Novembris 1619 compareerden: Mrs BERNAERDT VAN SOMEREN, out omtrent 47 jaren, WILLEM VAN DEN BUNDEL, out omtrent 43 jaren, PIETER LASMAN, out omtrent 36 jaren, ADRIAEN VAN NYEULANT, out omtrent 33 jaren, en LOUYS DU PRET, out omtrent 30 jaren, alle gerenommeerde schilders wonende binnen deser stede, my Notario bekent, ende hebben by ware woorden in plaatse van eede solemneel ten versoecke van JACOB VAN NYEULANT, als last hebbende van FRANCHOYS SEGHERS, wonende tot Antwerpen, getuygt, verclaert

¹) KRAMM was de eerste, die HOOBRACKEN verkeerd las, evenzeer als HOOBRACKEN de eerste was, die LASTMAN voor een leerling van CORNELIS CORNELISZ verklaarde, op grond van een verkeerde lezing van VAN MANDER.

Van hoeveel gewicht de juiste kennis van de jaartallen van geboorte en overlijden is, blijkt uit de algehele verwarring, waarvan KRAMM'S artikel over NICOLAAS en PIETER LASTMAN het bewijs geeft. Het zou de moeite niet loonen al de onjuistheden en onjuiste gevolgtrekkingen daarin stuk voor stuk aan te tonen.

²) De erven van den Heer L. F. ZEBINDE, te Zwolle, zijn in 't bezit van tekeningen uit deze jaren; men vergelijke een opstel van A. BREDIUS, in *Zeitschrift für bildende Kunst*, 1883.

Ongetwijfeld dateeren uit denzelfden tijd de tekeningen voor een serie van 12 prenten, voorstellende „Italiaansche kleederdrachten“, die wij in eene uitgave van COVENS en MORTIER (1732—42) op 's Rijks Prentenkabinet zagen.

³) *Oud-Holland* III, blz. 48. Hij kocht toen verwen en schildersgereedschap. Zou men hieruit mogen opmaken, dat hij toen pas in 't land terug was?

ende geattesteert, waerachtich te wesen, dat het stuck schilderij, namentlijck een *Crucifix van St. Andries*, 't welck bij FRANCHOYS SEGHERS voorn. van PIETER DE WIT gecocht is, naer haer getuyges ooch en de beste wetenschap is een principael van MICHAEL ANGELO CARAVAGIO, daervoren sy getuygen tselve stuck oock zijn houdende, seggende oversulcs tselve stuck een principael van de voorsz. D'ANGELO (sic) te wesen. Enz. ¹⁾

De schilders teekenen:

The image shows four handwritten signatures in cursive script. From top left to bottom right, they are:

- Pieter Lastman*
- Frans Venant*
- Adriaen van Nieuwland*
- Peeter de Witte*

26 November 1619 verklaart Sr. PIETER DE WIT, Coopman, wonende binnen deser stede, out omtrent 34 jaren, ten versoucke van JACOB VAN NYEULANDT, als lasthebbende van FRANCHOYS SEGHERS, wonende tot Antwerpen, hoe waer es, dat omtrent twe jaeren geleden, onbegrepen den juysten tijt, hij getuyge in openbare opveylinge ten huyse van wijlen ABRAHAM VINCK, schilder, van de erfgenamen van LOUYS VINÇON za:; schilder, ²⁾ gecocht heeft seecker stuck schilderie, wesende een *St. Andries Crucinge*, twelck bij den vercopers voor principael van MICHAEL ANGELO CARAVAGIO vercocht ende bij hem oock voor principael gecocht is geweest. Gelyck mede tselve stuck bij de schilders aldaer vergadert, voor een principael van de voorsz. D'ANGELO wierde gehouden. ¹⁾

(Get.) PEETER DE WITTE.

En andermaal, wanneer er moest beslist worden, of een copie naar CARAVAGGIO, gelijk de verkooper voorgaf, inderdaad door denzelfden VINÇON was vervaardigd, wordt een beroep op „het ooch ende wetenschap” van een drietal schilders gedaan, waaronder in de eerste plaats onze LASTMAN wordt genoemd, aan wier oordeel de kooper zich zal houden.

¹⁾ Prot. Not. W. CLUYT.

Op huyden den 27 February 1630 heeft Sr. CHARLES DE CONINCK, Coopman tot Middelborch, vercocht aan JACOB VAN NIEULANT, die in coope aenneempt mitsdesen een stuck schilderie, gedaen bij Mr. LOUYS VINÇON za: naer 't principael gedaen bij wijlen MICHEL D'ANGELO DE CRAWACHY (CARAVAGGIO) za: wesende een *Uytdeelinge van de Paternoster aan de Preeckheeren*, en dat ter somme van 600 guldens te betalen binnen 6 weecken oft in 2 maenden ten langsten naerdat hem VAN NIEULANT 't voorsz. stuck gelevert sal sijn, met deze expresse conditie, dat twoorsz. stuck schilderie sal moeten sijn t'selve stuck t'welk (als geseyt is) bij den voorsz. LOUWYS VINÇON is gedaen, t'welck sal staen ter judicature van PIETER LASMAN, ADRIAEN NIEULANT ende FRANCHOYS VEEANT, alle schilders binnen deeser stede, enz.¹⁾

Wij mogen hier terloops opmerken, dat de laatste acte de reden van den twijfel aan de echtheid van het stuk, in de beide eerste acten genoemd, verklaart. VINÇON schijnt een gelukkig navolger van den italiaanschen meester te zijn geweest — welk een hooge waarde werd niet aan zijne copie toegekend! — en FRANÇOYS SEGHERS was wellicht niet zonder reden in de onzekerheid of het door hem gekochte stuk echt was of niet.

Nauwelijks een tiental jaren na zijne terugkomst in het vaderland had LASTMAN zich een eerste plaats veroverd onder de kunstenaars van zijn tijd, en THEODORE RODENBURGH roemde hem als een dergenen, op wie de Amstelstad zich mocht verheffen. KAREL VAN MANDER had goed gezien, toen hij hem in 1604 als een veelbelovend kunstenaar aanwees!

Uit het bekende rijm van den Ridder RODENBURGH blijkt, dat LASTMAN in 1618, uit de hiervoren aangevoerde acte, dat hij in 1619 hier ter stede gevestigd was. Voor 't oogenblik ontbreekt het ons dus aan gegevens over zijn leven en verblijf gedurende een tijdvak van elf à twaalf jaren. Wij houden het er wel voor, dat hij sedert 1607 bij voortduring in de beroemde koopstad werkte,¹⁾ maar het is ook niet onmogelijk, dat hij in dit tijdsverloop tijdelijk te Haarlem heeft gewoond, en dat op grond daarvan het bericht in de wereld kwam, dat hij een Haarlemmer van geboorte was, en te Haarlem overleed. Bewijzen daarvoor hebben wij echter niet gevonden.

Wij zullen ons die tijdruimte ten nutte maken, om iets over zijne familie te vertellen.

Al spoedig na den dood des vaders schijnt de weduwe met het gezin zich te hebben verplaatst naar de toenmaals nieuwe buurt buiten de Oude St. Theunispoort op de Breestraat tegenover de plaats waar DE KEYZER in 1603-14 de Zuiderkerk bouwde. Daar kwam de vrouw, nadat zij 27 April 1624 voor den Not. L. LAMBERTI getesteerd had, op

1) KRAMM, in vocé LUDOVICUS FINÇONIUS, zegt, op gezag van iemand, die 't zou moeten weten, dat hij in 1632 te Arles overleed. Wij zien hieruit dat hij al vóór 1619 gestorven was. Als er tot in 1632 een schilder LOUIS VINÇON te Arles woonde, dan moet het een naamgenoot zijn geweest.

2) NAGLER verhaalt ook van een verblijf te Kopenhagen, waar hij schilderijen voor een kerk zou gemaakt hebben. Het verdient opmerking dat op het koninklijk slot FREDERIKSBORG, bij Kopenhagen, zich vóór den brand van 1859 een „kruisdraging” van zijne hand bevond. Zie VOSMAER, *Rembrandt*, bl. 477.

hoogen leeftijd in December 1624 te sterven. Toen eerst had de scheiding van den tot dusver in 't gemeen gehouden boedel plaats. Maar daartoe moesten blijkbaar de roerende goederen van de erflaatster worden te gelde gemaakt. Dit geschiedde ten sterfhuize op den 19 en 20 April 1625¹⁾, en nu blijkt het, dat BARBARA bij haar leven „gezworen uytdraegster deser stede” was geweest, en dat zij een welvoorzienen inboedel naliet, waar onder zich verschillende schilderijen bevonden, die wij hier opnemen, omdat, zoo wij hieronder al niet de eerstelingen van LASTMAN meenen te ontmoeten, wij alle reden hebben, om een merkwaardige overeenkomst te zien tusschen de kennelijke voorliefde van de moeder voor schilderijen van stichtelijke onderwerpen, en het genre, waarin haar zoon hoofdzakelijk werkte.

1	Schilderij van Maria	<i>f</i>	1 : 2
1	Schilderij van Abraham met de Engelen		1 : 9
1	Schilderij van Munneken		1 : 3
1	Schilderijtgen van Emaus		2 : 3
2	ronde landschappens		4 : 5
1	Schilderij Marienbeelt		1 : —
1	schilderij van de Carsnacht		6 : 15
1	Lantschap van GOVERT JANSZ ²⁾		10 : 10
1	Schilderij van Maria met Joseph		2 : 1
1	Schilderij van David en Abigaël		9 : —
1	Schilderij, lantschap		5 : 15
1	Schilderij vande 4 Evangelisten		4 : —
1	tafereeltgen Mariebeelt van DIRK BARENTSZ		15 : 10
1	grote Caert		3 : 3

Van den eigenlijken inboedel werden de meubelen, het linnen- en beddengoed door PIETER en CLAES voor het grootste, door ZEEGER en AGNIETJE voor een geringer, en door de kinderen van JACOB voor een zeer gering deel weder ingekocht.

Wij hebben hier onwillekeurig de namen van de vijf deelgerechtigden genoemd. Van de zes kinderen, die in het testament van 1602 genoemd werden dus, was DIRK, vóór de moeder overleden zonder afstammelingen na te laten.

Laat ons bij de overgebleven kinderen even stilstaan,

Wij noemen in de eerste plaats JACOB, den oudste, die, gelijk wij reeds hiervoren zeiden, den naam HARDINGH droeg. Welk beroep hij uitgeoefend heeft weten wij niet; het doet hier trouwens weinig ter zake. Ook hij was vóór zijn moeder gestorven. Zijne vrouw was eene dochter van den bemiddelden metselaar VINCENT CORNELISZ, en schonk

¹⁾ Erfhuizen van de Weeskamer.

²⁾ VAN MANDER noemt onder de leerlingen van GERRIT PIETERSZ. SWEELINCK ook eenen GOVERT op. Deze kan dus een makker van LASTMAN op hun beider meesters winkel zijn geweest. Wij zouden haast durven verzekeren, dat deze GOVERT de bekende GOVERT JANSZ. is over wie het een en ander gezegd is in *Oud Holland* III, bl. 190.

hem zes kinderen, waarvan VINCENT of CENT¹⁾) met allerlei ongelukken schijnt te hebben moeten worstelen om, na hoe langer hoe meer op den maatschappelijken ladder gedaald te zijn, als arbeider zijn leven te eindigen. Een zijner dochters huwde met den schilder CHRISTIAEN STRIEP²⁾). Een ander van JACOBS zonen, hetzij dan PIETER of JACOB, nam wederom den naam van LASTMAN aan en werd de vader van MARGRIET LASTMAN, vrouw van EUGENIUS FONTEYN, wier portret door LIEVENS geschilderd en door JAN VOS bezongen werd³⁾.

De tweede der deelgenooten was ZEGER PIETERSZ, ook wel genaamd KONINGH, op dat oogenblik reeds meermalen overman geweest van 't goud- en zilversmidsgilde, en dus ongetwijfeld een zeer gezeten burger, wonende in de St. Jansstraat. Hij was geboren in 1578 en liet uit zijn huwelijk, behalve andere kinderen, ons onbekend, eene dochter na, CLEMENTIA, met Mr. DIRK VENNEKOOL, chirurgijn, gehuwd. Uit den inventaris, na doode haars mans opgemaakt⁴⁾), blijkt dat de volgende stukken haar in eigendom toebehoorende, in 1664 bij JEAN MEERMAN, haren schoonzoon, bewaard werden.⁵⁾

„een schilderij, zijnde een Samaritaens vrouwtje van LASTMAN.
 „een dito zijnde de balseminge Christi van LASTMAN.
 „een dito van Sint Laurentius op den rooster.
 „een dito zijnde de verweckinge van Lasarus door JAN LIEVENSZ.
 „een conterfeytSEL van PIETER LASTMAN.
 „een dito van ZEGER PIETERSZ.
 „een dito van ALBERT EGGERICK.⁶⁾

Deze twee eerste deelgenooten boezemen ons slechts een matig belang in.

De derde was PIETER LASTMAN, de vierde CLAES PIETERSZ, of liever zijn erfgenamen, omdat hij tusschen den dood van zijn moeder en de verdeeling harer nalatenschap overleden was.

Deze CLAES PIETERSZ, die niemand anders is dan de graveur NICOLAES LASTMAN,

¹⁾ CENT JACOBSZ HARDING door zijn ooms BAREND HENDRIKS en ZEGER PIETERSZ gestelt op een vlotschuyt, die zij voor hem hadden laten bouwen om daarmede zijn voordeel te doen, en door hen lid gekocht van 't Schuitenvoerdersgild.

Zij hadden daarvoor 628 gl. uitgegeven, waarvoor hij hen schuldbekentenis gaf, ten onderpand stellende zijn aandeel in het huis „de antyksche schaer" in de St. Jansstraat, en in het huis daar „de drie molenijzers" uithangen, mede aldaar.

5 Januari 1638.

(Prot. Not. L. LAMBERTI.)

²⁾ Zie *Oud Holland* II. blz. 217.

³⁾ VOSMAER, *Rembrandt*, bl. 75. Deze EUGENIUS FONTEYN belastte zich in 1667 met de zorg voor de aflossing van twee der hier aangehaalde lijfrechtebrieven. In 1682 wordt CORNELIS FONTEYN, ijzerkooper, aangehuwde neef van GRIETIE THEUNIS (zie geslachtslijst) genoemd.

⁴⁾ Blijkens het poorterboek, sub dato 18 April 1668, hertrouwde zij met CHRISTOFFEL MARCELIS, koopman van Mechelen

⁵⁾ 14 Februari 1664. Not. J. DE VOS.

⁶⁾ De beide hier genoemde stukken van LASTMAN worden in den Catal. van zijn werken door VOSMAER niet genoemd. Het eerste was in 1632 in LASTMANS boedel.

JAN LIEVENSZ opwecking van Lazarus. Dit onderwerp schijnt minstens tweemaal door LASTMAN geschilderd te zijn.

Portret van LASTMAN, waarschijnlijk dat van THOMAS DE KEYZER's hand door VONDEL bezongen. Blijkens achterstaanden inventaris was 't nog in 1632 in LASTMANS bezit. Zou VONDEL het bij LASTMAN aan huis gezien en onzen kunstenaar dus gekend hebben

is belangrijk genoeg, al ware het alleen om de groote tegenstrijdigheid der hem betreffende berichten, dat wij wat langer bij hem stilstaan. Toen zijn vader ook ten zijnen behoeve een lijfrente vestigde op den 15 December 1588, was hij twee jaren oud. Hij was dus slechts drie jaren jonger dan zijn broeder PIETER LASTMAN, die door de kunsthistorici tot dusverre voor zijn vader werd aangezien. Hieruit volgt als van zelf, dat men zijn geboortejaar altijd veel te laat stelde.¹⁾ Van het leven van dezen kunstenaar weten wij overigens niet veel af. Bij den datum van zijne begrafenis, het eerst door den Heer MEIJER gepubliceerd,²⁾ kunnen wij nog slechts dit voegen, dat hij ongehuwd, althans kinderloos en zonder achterlating eener weduwe stierf, en dat zijne erfenis door zijn broeders en zusters te gelijker tijd met de ouderlijke nalatenschap verdeeld werd.

Gedurende zijn bijna 39jarig leven heeft hij enige kopergravures gemaakt, die zijn naam als kunstenaar hebben gevestigd. Deze werken zijn niet onbekend. Men kan ze beschreven vinden bij KRAMM³⁾. Bij een dezer moeten wij eene opmerking maken.

Er bestaat verschil van meening omtrent het jaartal van de gravure van CLAES, naar de schilderij van zijn broeder „*Christus in den hof van Gethsemane*”. Terwijl de een zeide, dat die gravure het jaartal 1648 droeg, meende de ander er 1608 uit te lezen. Wie zich echter de moeite geeft de prent zelve te bezien, zal ontwaren, dat er geen twijfel aan het vroegste der beide jaartallen mogelijk is.

De Heer J. PH. VAN DER KELLEN, Directeur van 's Rijks Prentenkabinet, had de vriendelijkheid ons twee door KRAMM nog niet beschreven werken aan te wijzen:

1. „*Abrahams offerhande*”, naar eene teekening van hem zelven.
2. Een prent in „*den Grooten Emblemata Sacra*” van Jan Philipsz Schabaelie (bij Thymon Houthaeck 1654) tegenover blz. 253 met het onderschrift: „*Bethania, de plaets daer Jesus met sijne discipelen dickwils ter herberge gecomen is.*”

Buitenlandsche prenten-kenners hebben gemeend, dat zij in hem den vervaardiger hadden ontdekt van enige met kleuren gedrukte prenten. Wij houden het er voor, dat hier wederom eene verwarring van personen in 't spel is, en men de eerste proeven van den kleurendruk niet aan LASTMAN, maar aan HERCULES SEEGERS moet blijven toeschrijven.

Inmiddels blijft de reden onverklaard van de zeldzaamheid van zijn graveerwerk. Van een kunstenaar, die blijkbaar geeft van vrij groot vaardigheid in de behandeling van het graafijzer, mag men niet veronderstellen, dat hij alleen uit liefhebberij heeft gewerkt. Wij moeten dus aannemen, dat hij, hoewel voor plaatsnijder opgeleid, door omstandig-

1) Men vergelijke wat KRAMM daaromtrent verhaalt.

2) Oude Kerk 6 Mei 1625. Zie *Oud-Holland* III, blz. 121.

3) Op 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam zijn de daarbeschreven prenten aanwezig.

Ik teeken hierbij aan, dat de gravure „*Petrus uit de gevangenis verlost*” naar JAN PINAS, „*de marteldood van Petrus*” naar GUIDO DE BOLOGNA is vervaardigd.

De eerstgenoemde prent, benevens „*de barmhartige Samaritaan*” en de „*Offerhande van Abraham*” zijn er in tweeden staat uitgegeven bij C. J. VISSCHER.

heden genoopt werd een anderen weg uit te gaan, en dan mogen we weder de vraag stellen, of die weg hem uit den tempel der kunst voerde, of wel daarheen, maar langs een ander pad.

Bij de bespreking van een schilderij, in den jongsten tijd, van de rariteitenkamer ten stadhuis naar het nieuwe Rijks-Museum overgebracht, een schilderij, dat na de onthulling van 't handschrift van den patricier GERARD SCHAEP, mag worden toegeschreven aan eene samenwerking van LASTMAN en NIEUWLAND, uitte de Heer D. C. MEIJER Jr. het gevoelen, dat wij in dezen LASTMAN onzen CLAES zouden te herkennen hebben. De Heer MEIJER neemt alzoo aan, dat de plaatsnijder ook geschilderd heeft en beantwoordt de zooeven gestelde vraag in den tweeden zin. Zonder ons in deze zaak partij te stellen, erkennen wij gaarne, dat er op zich zelf niets onwaarschijnlijks in steekt. Een aantal kunstenaars, bij ons hoofdzakelijk als plaatsnijders bekend, blijken, nu de archieven beter worden nagespoord dan ooit te voren, bij hun leven evengoed geschilderd als gegraveerd te hebben, en zich promiscue voor schilder en voor plaatsnijder te hebben uitgegeven. Dat CLAES des noeds een compositie voor een schilderij kon maken bewijzen zijne gravures naar eigen tekening. Mogen er geen schilderijen van hem bekend zijn, dit legt geen gewicht in de schaal der tegensprekers; van hoeveel andere kunstenaars kan hetzelfde worden gezegd! — Niettemin is en blijft twijfel gerechtvaardigd. Er zijn dozijnen van voorbeelden aan te halen, van kunstenaars, die hetzij zelven, hetzij door hunne vrouwen, een handel drevën of een nering voerden, die aan het gezin moest opleveren wat penseel of burijn niet in staat bleek geheel te verschaffen. De schaarschheid van hun werk wordt duidelijk als wij weten, dat A. in zijn winkel achter de toonbank stond, om zijn klanten kruidenierswaren toe te wegen of manufacturen af te meten, dat B. in de „hangcamer” boven den winkel placht te zitten ijverig in de weer om de boeken bij te houden. En zou deze oplossing in casu niet even goed mogelijk zijn als de ongetwijfeld zooveel aantrekkelijker voorstelling van den kunstenaar, die penseel en palet ter zijde legt, om naar 't burijn te grijpen?

NICOLAES LASTMAN heeft de voortbrengselen van zijn graveerstift zelf geëxploiteerd. Later kwamen de platen in 't bezit van den bekenden kunsthändelaar en uitgever CLAES JANSZ VISSCHER, die er een tweeden druk van bezorgde.

De vijfde der deelgerechtigden was AGNIETJE PIETERS, sedert Mei 1625 de vrouw van FRANÇOIS VENANT, op wie wij zoo aanstonds terugkomen.

Behalve drie huizen in de St. Jansstraat, waarvan er één zeker in de Schoutensteeg een achterhuis had, vielen er te verdeelen: een huis in de Taksteeg, een op het Rusland, en een op de Breestraat, waarin de moeder overleden was, gelegen naast het huis van GEURT DIRKSZ. (VAN BEUNINGEN). Aan LASTMAN werden geen der huizen in de St. Jansstraat, maar de beide andere huizen en een derde in 't woonhuis der moeder toebedeeld tot een gezamenlijke waarde van 5300 gl., terwijl hem ook in rekening werd gebracht het kostgeld, dat hij en zijn broeder CLAES nog aan hunne moeder hadden

moeten vergoeden. Het blijkt hieruit duidelijk, dat de beide kunstenaars tot aan het afsterven van hunne moeder ten haren huize woonden.

Ook werd PIETER LASTMAN toebedeeld hetgeen hij zijner moeder schuldig was gebleven voor tin, ten bedrage van 43 gl., benevens een schuldbordering op een tinne-gieter voor geleverd tin, ten bedrage van 41 gl. Ook in het lot van een paar andere deelgenooten komen dergelijke posten voor¹⁾. Het was ons niet recht duidelijk of hieraan eene bizondere beteekenis moest worden toegekend.

Het schijnt, dat LASTMAN, ook na het huwelijk van zijne zuster en het bijna gelijktijdig plaats gehad hebbend overlijden van zijn broeder CLAES, in het huis op de Breestraat bleef wonen. Aan zijn dienstmaagd kon hij de zorgen voor 't huishouden veilig overlaten. En daaraan had hij des te groter behoefté naar mate hij met de jaren meer met ziekten en gebreken te kampen had.

Toen hij den 5 Maart 1628 den notaris LAMBERTI ontbood, om een testament te maken ten voordeele van zijn broeder en zuster, onder den last van uitkeering van 3100 gl. aan legaten aan de kinderen van zijn broeder JACOB, en 100 gl. aan zijn dienstmaagd, vond deze hem „zieck te bedde liggende, doch sijn verstant, memorie ende uytspreeck noch wel hebbende". Maar een jaar later, toen dezelfde notaris wederom aan zijn sponde verscheen (27 Februari) liet het zich met PIETER LASTMAN vrij wat erger aanzien. De notaris verklaarde, dat hij niet alleen „sieck te bedde" lag, maar „becommerlijck was sprekende", terwijl de ondertekening duidelijk bewijst, dat hij op dat oogenblik alle vastheid van hand miste en waarschijnlijk door een beroerte getroffen was geworden, die hem echter het hoofd had helder gelaten. Weinige dagen later (2 Maart) was hij dan ook weder „kloeck ende gesondt geworden", en vond het geraden zijn jongste testament, waarbij hij eenige veranderingen in de bepalingen omtrent de legaten gemaakt had, uitdrukkelijk te bevestigen.

In beide testamenten spreekt LASTMAN èn van de goederen van zijne ouders geërfd, èn van de goederen „bij hem zelven geconquestreerd". Blijkbaar heeft hij dus niet zonder geldelijk voordeel gewerkt. Het was dan ook niet onwaarschijnlijk, dat hij tot geldbezetting een huis, vlak over het zijne gelegen, op den hoek van 't Zuiderkerkhof voor f 3475 aankocht.²⁾ Bij deze acte was CORNELIS DANKERTSZ een van de getuigen, terwijl bij de kwijtscheldingsacte voor schepenen als borgen optraden PIETER WIJBRANTSZ KAN en HENDRIK LAERMAN³⁾.

Inmiddels was zijne zuster, VENANTS huisvrouw, overleden, en toen hij nu weder op het ziekbed geworpen werd, dacht hij over eenige noodzakelijke wijzigingen in zijn uiterste wilsbeschikking. Wederom kwam de Notaris LAMBERTI bij den zieke (13 Mei 1632), die

1) De scheiding is ingeschreven in 't Register van diverse memorien ter Weeskamer No. 3 blz. 218—222.

2) 21 Februari 1631 (Prot. Not. L. LAMBERTI). Acte van kwijtschelding aangehaald door Dr. P. SCHELTEMA in *Rembrandt, Discours* p. 52. 53.

3) Niet HENDRIK LASMAN zooals de Heer Dozy opgeeft in het *Archief voor Nederl. Kunstgesch.* VI blz. 44.

nu niet meer in zijn woning op de Breestraat, maar ten huize van zijn broeder ZEEGER PIETERSZ, in de St. Jansstraat werd verpleegd. Toen stelde de testator ZEEGER tot algeheelen erfgenaam in, of bij zijn overlijden zijn kinderen, onder verplichting, om aan de evengenoemde kinderen van zijn broeder JACOB enige honderde guldens aan legaten uit te keeren¹⁾, te vererven van den een op den ander, indien zij kinderloos overlijden zouden, en zonder dat deze penningen door eenigen crediteur zouden mogen aangesproken worden. Ook de beide kinderen van VENANT werden zelfs nog iets ruimer bedacht. Dat LASTMAN er niet zonder gewichtige reden toe kwam, om zoodanig verband op die legaten te leggen mogen wij voor zeker aannemen. Zijn neven en nichten, die den naam HARDING droegen, schijnen daartoe aanleiding te hebben gegeven, en daar LASTMAN vreesde, dat zij wellicht moeite zouden doen bij de Staten van Holland om het verband los te maken, bepaalde hij, dat ieder die daarvoor pogingen zou doen het recht op zijn deel zou verliezen. Hetzij dat de testator onaangenaamheden tusschen de familieleden, ten gevolge van deze bepalingen voorzag, hetzij dat er andere redenen voor waren, nog bij zijn leven besloot hij zynen boedel te laten inventariseeren. Op den 7 Juli 1632, spoedde de Notaris LAMBERTI zich naar de Breestraat — alwaar de boedel blijkt achtergebleven te zijn — waar alles in LASTMANS afwezigheid, maar in tegenwoordigheid van ZEEGERS vrouw werd opgeschreven. Het was een tamelijk wel voorziene inboedel. Wij nemen er hier slechts uit over, wat op de kunst betrekking heeft.

Drie tronien van BADENS, als Venus, Juno en Pallas.

Drie lupertgens.

Een lantschapje van CLAES MOYAERT.

Galeytgens nae de JONGE VROOM gedaen.

Een groot stuck van Daniel in de leeuwenkuyl.

4 evangelisten van JAC. JORDAENS.

Paulus bekeringh van PIETER LASTMAN, met ebben lijst.²⁾

Een graflegging van PIETER LASTMAN, met een groote ebben lijst.³⁾

Een crucifix.

Een conterfeytsel van GOLTIUS.

Een St. Franciscus van PIETER LASTMAN, met een ebben lijst.

Een boerekermisje van GRIMMER.

Een lantschapgen van Pr. LASTMAN.

Zes oude manstroniën.

Een crucifix.

Een paertschilderij.

Een fruytmandje met vogeltgens.

Een ossenhoofd.

¹⁾ ANNA HARDINGH werd bij ieder Testament meer dan 't dubbel van der anderen portie toegedacht. In 't laatste testament wordt de dienstmaagd niet meer genoemd.

In den boedel van JAN DE KOKER, 1644, vonden wij genoemd: „een Paulus bekeringhe van Lastman”, geschat op 150 gl.

²⁾ Beschreven bij VOSMAER (l'œuvre de P. Lastman, No. 34.)

Een ront conterfeytsel van Joan van Oldenbarnevel
 Een schilderij van de rijckdom.
 Een lantschap van Tobias van GOVART (JANSZ?)¹
 Een fruytschllderijs van VAN ESSEN.
 Een lantschapgen St. Franciscus van Pr. LASTMAN.
 Een crucifix van Palmhout.
 Een vrouwentronie op een ovael van BADENS.
 Een hontgen van PIETER LASTMAN.
 Een Ste Peter met 't swaert.
 Een groot bancket
 Een contrefeytsel van CLAES LASTMAN.
 Een contrefeytsel van Claes Oom.
 Een hoofgen gedootverft.
 Een out manstronie.
 Een Emaus, gedootverft.
 LASTMANS conterfeytsel, gedootverft.
 Een cleyn sacrefysie, gedootverft.
 Een vrouwe tronie.
 Een tronie van Jan Pietersz²) met 2 pauwtges daerbij.
 Een crucifix van Pr. LASTMAN³). }
 't Vroutge aen de put van LASTMAN. } beyde met ebben lijsten.
 Een cameeltge van SAVERY.
 Een Tobiasgen van CLAES MOYART.
 Een copytgen van een ram en geyten.
 Een doeckgen van rammen en bockgens.
 Twee ossenhoofden op een doeck.
 Een doodmanstronie van POERBUS.
 Een conterfeytsel van Pr. LASTMAN met een achtkanten ebben lijst.
 Een jongenstronie.
 Een groote Ecce Homo.
 Een Jeronimus.
 Een schilderij van Paulo en Barnabé⁴).
 St. Jans doopsel bij LASTMAN gedaen.
 Een Samaritaen bij LASTMAN.
 Magdalena, na JAN TENGNAGEL.
 4 evangelisten, copie nae JORDAENS.
 Een Joseph en Maria met Jesu van LASTMAN.
 Een copie nae de graflegging van LASTMAN.
 Een drie coningen⁵).
 Een schilderij van Jacob.
 Een schilderij van Haman.
 Een luypaertgen met verscheyde beestgens.
 Verscheyde vogeltgens, copie in één bortgen.

¹) Dit onderwerp koos ook LASTMAN zich voor een schilderij.

²) Zou dit het bekende portret van den groeten musicus in de Casselsche gallerij zijn

³) Beschreven bij VOSMAER, l.l. No. 31, 31, of 33.

⁴) Vermoedelijk ook van de hand van LASTMAN (zie VOSMAER, l.l. No. 40).

⁵) Id. (zie l.l. No. 18.)

Een ossenhoofd met 2 honden op een doeck.
 Een hontgen met een lampet, en ander soodanich werck op een doeck.
 Eenige paertshooffde.
 Een pauw, een oude manstronie, een pompoentje, een cocodril, een gaytge.
 Een gedootverst lammetje, een copytge van een pau en pauwinnetge.
 Twee bockgens, een bos druyven, een gansgen, een hontgen, een osgen¹⁾.
 Een cleyn hontge, een hanengevecht, 6 gedootverfde bortgens, eenige gevulde
 doeken, 9 penseelen, een groote lijst.
 Een geboetseerde tronie van Marco Aurelio.
 2 tronien van playster.

— Op 't Cantoor. —

Een groot kunstboeck met printen.
 Een doos met slechte lack en schoone smalt.
 Een doos vol teyckeningen van peerden met wat andere printen.
 Een deel roð (roodkrijt) teyckeninghen van PIETER LASTMAN.
 Omtrent 150 boecken; een pongiaert.
 Verwen, als schoone blauwe assen, schytgeel, slachgout, pinckeler enz.
 Thien boeck met teyckeningen.
 Eenige gedruckte printen; droge verwen, heel schoon lack enz.
 Een roemer gesneden: *Altēmet een reys.*

Voorts circa f 2300 aan Obligaties, een quytscheldingh van een huys
 en erve, waerinne Pr. LASTMAN een derde deel toecomt, staende op de
 breestraat naast GEURT DIRCKSZ.

Een oude quytschelding van 't huys „de preeckstoel” met eenige
 papieren.

Nota: SEGERS vrou meent dat de leste quytscheldingh van dit
 huys tharent is.

Een quytscheldingh van 2 huysen en erfven staende in de Taksteegh,
 desen boel toebehoorende, vrij en onbelast.

Aldus geïnventariseert in Amstelredamme desen 7en July 1632 ter presentie
 van JAN HEERTGES en PIETER HULST, getuigen.

Wij vinden in deze boedelbeschrijving, behalve de gedoodverfde doeken, een elftal
 stukken, grootendeels onbekend, met den naam van den meester genoemd, terwijl er zeker
 nog een aantal onbenaamde schilderijen aan hem zullen toegeschreven mogen worden.

Wie tot dusverre mocht gemeend hebben, dat LASTMAN alleen zijn werk maakte
 van historiestukken, waarin een breede plaats aan 't landschap was gelaten, zal thans
 uit 's mans inventaris bemerken, dat hij evengoed dierenschilder was, en dat het „osgen”,
 dat REMBRANDTS zaal versierde, geenszins het eenige stuk was in dit genre, dat LASTMAN
 op het doek bracht.²⁾

Of de lijdende kunstenaar wederom van zijne ziekte herstelde zouden wij niet durven
 beweren. Het jongst gedagteekende schilderij op 't oogenblik bekend draagt het jaartal
 1632; maar dit bewijst niets, want het kan zoowel vóór als na den 7 Juli van dat jaar

1) Wellicht het stuk, dat in REMBRANDTS boedel gevonden werd in de achterkamer of zaal.

2) Deskundigen meenen dat de etsen, die op naam van LASTMAN gaan, gemaakt zijn door VAN NOORT.

gedaan zijn. Wat ons aan een lang ziekbed zou doen denken is de omstandigheid, dat het grafboek van de Oude Kerk ons meldt, dat zijn lijk uit de St. Jansstraat, hoogstwaarschijnlijk dus uit het huis zijns broeders, naar het graf werd gedragen.

In dat grafboek lezen wij in dato 4 April 1633:

„Pieter Lastman, compt uyt Synt Janstraet, en is andertvier (1½ uur)
„met de groote klock beluyt f 17.

Het verwondert ons nu waarlijk niet, dat de Heer archivaris van Haarlem de begraafboeken dier gemeente voor den Heer VOSMAER doorzoekende, tusschen de jaren 1640 en 1650 de teraardebestelling des kunstenaars niet vond opgeteekend.

Hoe de tijdgenooten over LASTMAN dachten is genoegzaam bekend.

Toch schijnt zijn roem bij 't groote publiek niet van langen duur te zijn geweest.

In 1650 mocht nog LASTMAN voor L. VAN DEN BOSCH geen vreemdeling wezen, en deze rijmelaar voor twee zijner doeken uitbundigen lof over hebben¹⁾, reeds negen jaren later kon JOACHIM OUDAEN getuigen, dat²⁾

„Vergetelheid de naam bedolf
„Van dees beroemden Konstenaer”.

Wij moeten dit echter niet al te letterlijk opvatten. Bij 't groote publiek moge hij over 't hoofd zijn gezien, in de gedenkboeken der kunst was en bleef hij met eere genoemd.

Behalve de reeds bekende en de in dit opstel genoemde werken van onzen meester teekenden wij nog de volgende aan:

1610.	Inventaris JACOB HUYCH THOMASZ. Amsterdam. <i>Een keuckentje van LASMAN.</i>
1644. (17 Dec.)	Inventaris JAN DE KOOKER. (Taxatie van LUCAS LUCE en HENDRIK ULENBORCH) Amsterdam. <i>Een Paulus bekeeringhe bij LASMAN . . . f 150:—</i>
1652. (13 Juni.)	Inventaris CORNELIS GROEN, Amsterdam. <i>Een schilderij van Loth bij P. LASMAN.</i>
1652.	Inventaris HERMAN VAN DER CEEL. Delft. <i>Een offerande van LASMAN (wellicht No. 2 van 't werk van LASTMAN bij VOSMAER.)</i>
1655.	Inventaris Juffrouw VAN LUCHTENBERG, den Haag. <i>Een principael van LASTMAN . . . f 12:—</i>
1657. (6 Maart)	Inventaris Wed. BARENDT JANSZ VAN KIPPEN. Amsterdam. <i>Een landschap van LASTMAN . . . f 42:—</i>
1666.	Inventaris HENRIC BUGGE VAN RING. Leiden. <i>Een Betsabee en David van LASTMAN. (Wellicht No. 10 bij VOSMAER).</i>

1) *Oud-Holland.* II, blz. 115, 116.

2) VOSMAER, *Rembrandt* p. 473.

1670. (2 October.) Boedelcedule van Sr. WAESBERGHIE, den Haag-Rotterdam.
No. 164. Een van P. LASTMAN f 2:12:—

1688. Inventaris ALBERT VAN RUYTENBURGH, gouverneur van Sas van Gent, en WILH. ANNA DE NASSAU, den Haag.
Een Maria bootschap van LASTMAN. (Wellicht hetzelfde stuk als het volgende).

1693. Inventaris Mr. DANIEL VAN DEN BONT, advocaat, den Haag¹⁾.
Een Engelbootschap aan Maria door PIETER LASTMAN f 20:—

II.

FRANÇOIS VENANT.

Toen twaalf jaren na VAN MANDERS dood de tweede druk van zijn schildersboek vermeerderd met een levensbeschrijving des auteurs het licht zag (1618), somde de schrijver daarvan eenige van CARELS leerlingen op, natuurlijk zulke, die op dat oogenblik tot de sterren aan den kunsthimmel gerekend werden. Zoo noemt hij o. a. naast de leerlingen JACQUES DE MOUCHERON, FRANS HALS, EVERT CRIJNSZ VAN DER MAES, hoewel in de laatste plaats, — waarschijnlijk omdat hij de jongste was — de schilder wiens naam wij boven deze regelen schreven. Men mag aannemen, dat hij het gezelschap, waarin hij genoemd werd, waard was. In 't zelfde jaar stak RODENBURCH den loftrompet over dezen meester, maar men vindt 's meesters naam moeielijk onder die uitverkorenen terug, omdat Ridder THEODORE, die waarschijnlijk niet het voorrecht had den schilder persoonlijk te kennen, zijn naam spelde gelijk hij dien door anderen hoorde uitspreken. Op deze wijs werd de naam geboren van een raadselachtigen schilder VAN NANT, waarmede het scherpziende oog van DE VRIES zelfs geen raad wist.

Maar RODENBURGH was niet de enige, die zich in den naam des kunstenaars vergiste.

Onder de leermeesters van SALOMON DE KONINGH noemt DE BIE ook FRANCHOIS VERNANDO op, een meester, die niet minder dan VAN NANT tot de geheimzinnige gedaanten in de Nederlandsche kunstwereld gerekend wordt. Er is geen twijfel aan of des beroemden SALOMONS meester was ons slachtoffer van chronische naamsverbastering FRANÇOIS VENANT.

De eerste berichten over onzen kunstenaar leeren hem dus als een leerling van VAN MANDER kennen. Hij was daar vrij jong op den winkel gekomen, want bij VAN MANDERS dood was hij nauwelijks vijftien of zestien jaren. Nu wij weten, dat de schrijver van 't Schildersboek tot de goede vrienden van PIETER ISAACSZ behoorde, wekt het onze verwondering niet, dat wij hem in 1607 als leerling van laatstgenoemden meester ontmoetten.²⁾

¹⁾ Terzelfder tijd golden v. d. VENNE f 2, PINAS f 4, GOLTZIUS f 40, HOBBEEMA f 20, LUNDENS f 5, CORN. VAN HAERLEM f 60, VAN DER POEL f 7, DE HEEM f 45 enz. Taxateur de Constschilder JOHANNES V. d. BRANDE.

²⁾ *Oud-Holland* III blz. 46.

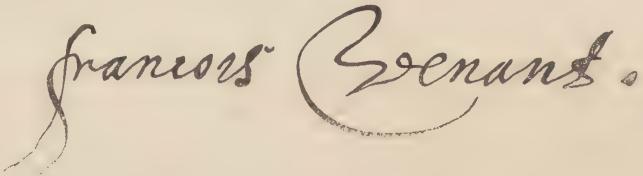
Waar de jonge kunstenaar in de eerste jaren, na zijn leertijd bij PIETER ISAACKSZ te hebben volbracht gebleven is, ligt op het oogenblik nog in het duister. Het is niet onmogelijk, dat hij Italie heeft bezocht en de school van CARAVAGGIO volgde. Eerst in 1618 vinden wij hem in Amsterdam terug, ofschoon het waarschijnlijk is, dat hij er reeds enige jaren vroeger gevestigd was.

FRANÇOIS VENANT was in 1591 of 1592 te Middelburg geboren. Zijn vader, die denzelfden voornaam als onze schilder droeg, had zich in den aanvang der zeventiende eeuw hier ter stede neergezet en is er tot zijn dood, die kort vóór 19 Maart 1631 voorviel¹⁾ blijven wonen. Deze FRANÇOIS VENANT, de oude, behoorde tot een gezin waarvan wij de leden, blijkens het testament van zijne in 1625 te Leiden gevestigde zuster²⁾, heinde en ver verspreid vinden. Behalve FRANÇOIS, leeren wij er uit kennen ABRAHAM VENANT, te Dordrecht, ANNA de dochter van AMBROSIUS VENANT, te Dusseldorf, benevens ADRIAEN DE SCHRIJVER, zoon van ABIGAEL VENANT, en JAN, JACOB en SUSANNA LE BLEU, kinderen van LEONORA VENANT, beide vooroverleden zusters der testatrix, wier woonplaatsen niet worden opgegeven.

Onze kunstenaar trad in de kracht van zijn leven te Amsterdam in het huwelijk met AGNIETJE PIETERS, de zuster van PIETER LASTMAN, die weinige maanden te voren hare oude moeder had verloren en nog in het sterfhuis op de Breestraat tegenover de Zuider Kerk woonachtig was. Dit vernemen wij uit de volgende acte van huwelijksintekening in dato 12 April 1625, ingeschreven in het puiboek, waaruit ons blijkt, dat partijen niet tot de hervormde kerk behoorden.

Compareerden FRANÇOIS VENANT, van Middelburgh, schilder, out 34 jaeren, geass. met FRANÇOIS VENANT, de oude, zijn vader, won. in de Breestraet, en AGNIETA PIETERS, van A(msterdam), geen onders hebbende, out 30 jaeren, geass. met GIERTIE CORNELIS, haer snaer, won. als voren.

De schilder teekende:

Wij moeten hier eene enkele opmerking maken.

Was het huwelijk aanvankelijk niet naar den zin van de betrekkingen der bruid?

Waarom werd zij bij zoo gewichtig eene gebeurtenis, waarbij wij de partijen in den regel door den naasten mannelijken bloedverwant zien bijgestaan, door geen harer broeders maar door hare schoonzuster vergezeld? En waarom zou dan VENANT eenige maanden

1) Hij overleed in een huis bij de St. Anthonispoort en werd begraven in de Nieuwe Kerk.

2) SARA VENANT weduwe van JASPER WIJNTGENS. Ziekelijk zijnde testeerde zij voor den Notaris E. H. CROON te Leiden. De Middelburgsche kunstverzamelaar MELCHIOR WIJNTGENS, van wien VAN MANDER gewaagt, zal wel van JASPER'S verwant zijn geweest

Later zijne vrouw bij notarieële acte¹⁾ gemachtigd hebben, om zonder zijne medewerking de scheidingsacte ter Weeskamer te helpen passeeren en over ieders aandeel te loten? Is hier werkelijk grond, om dit aan te nemen, dan moeten wij er aanstonds toevoegen, dat het niet blijkt, dat eene onaangename verhouding lang heeft bestaan. LASTMAN bedacht zelfs in een zijner testamenten zijn zusters kinderen beter dan de nagelaten weezen van zijn broeder.

Evenals de bruid was de bruidgom op de Breestraat woonachtig, maar aan het einde, vlak bij of misschien zelfs in een der huizen van het Leprozenhuis. Daar was hij blijkens het register van den 200sten penning in 1631 nog woonachtig, en naar 't schijnt woonde zijn vader bij hem in. Een van beide, hetzij dan vader of zoon, maar wel vermoedelijk de laatste was er niet afkeerig van, om zich in den kerkelijken strijd dier dagen te mengen. Wij ontmoeten althans den naam van FRANCISCO VENANT onder de ondertekenaars van den volmacht op enkele remonstranten, die de magistraat der stad zouden verzoeken, om vrijheid van godsdienst en verlof tot terugkeer der afgezette predikanten. Het wordt nu meer dan waarschijnlijk, dat onze kunstenaar remonstrantsch was, en hier mede hebben wij de verklaring gevonden voor de afwezigheid van de broeders bij den ondertrouw, indien althans ons op verschillende aanwijzingen gegrond vermoeden van andere zijde direct zou worden bevestigd, dat LASTMAN en zijn broeders Rooms-Katholiek waren gebleven. VENANTS huwelijk werd met twee kinderen wier namen ons bekend werden gezegend. Geen van beiden was het voorbeschikt om een hoogen leeftijd te bereiken. PIETER werd den 6 Augustus 1633 en FRANÇOIS den 30 September van 't zelfde jaar in de Nieuwe Kerk bijgezet. Reeds was de moeder hun voorgegaan. Op den 29 November 1631 was de Notaris L. LAMBERTI verschenen aan het huis op de Breestraat bij de St. Anthonispoort, en werd in de kraamkamer geroepen, waar hij de vrouw des huizes te bed en haar echtgenoot „cloeck ende gesont” aan hare sponde gezeten aantrof. Zij verklaarden, dat het hun wil was elkaar tot erfgenaam te benoemen, onder voorwaarde, dat bij overlijden van den langstlevende, beider zonen PIETER en FRANÇOIS de nalatenschap zouden beuren. Veertien dagen later was het testament reeds met den dood van een der testanten bevestigd. De groeve in de Oude Kerk nam den 13 December 1631 het stoffelijk overschot van de 36-jarige AGNIETJE PIETERS op, nadat de groote klok twee uren lang haar droef gebeier had doen horen.

Onze schilder had het bovenbedoelde testament „gesterckt” met zijne handtekening,

¹ Prot. Not. LAURENS LAMBERTI. 14 Augustus 1625.

² Blz. 154vo.

WAGENAAR, Amsterdam I bl. 497.

die na eenige jaren tusschenruimte een eenigzins ander karakter had gekregen, dan die van zijne huwelijksacte vertoonde.

Volgens de bepalingen van het testament zijner vrouw erfden de beide kinderen niets dan hun wettelijke erfportie, bestaande in hun recht op hun moeders aandeel in den onverdeelden boedel van hunne grootmoeder en van hun oom NICOLAAS. VENANT had na den dood van zijne zonen rechtens hunne geheele nalatenschap moeten beuren. Maar 't schijnt, dat zijn aangehuwde familie redenen vond, om hem te beduiden, dat hij de helft van hetgeen hem van vrouw en kinderen was aangekomen aan hen moest afstaan. Zoo weinig gewichtig als ons die redenen zouden toeschijnen, zoo overwegend waren ze voor VENANT. Hij onderwierp zich aan eene schikking, welke door partijen op den 23 November 1634 ten overstaan van den notaris L. LAMBERTI werd geteekend. Met eene den kunstenaar waardige onbaatzuchtigheid stond hij een waarde van ongeveer vierduizend gulden af. Dat doet men in den regel niet, als men 't hard noodig heeft, zoodat wij hierin het bewijs mogen zien, dat VENANT in goeden doen verkeerde, of althans met zijn werk genoeg verdiende, om in zijn levensonderhoud te voorzien.

Wel verre van het penseel neder te leggen, bleef VENANT als lid van 't St. Lucas-gilde werkzaam. Het verschijnsel, dat zich helaas maar al te dikwijls voordoet, doet zich ook hier weder voor: geen paneel of doek, dat zijn naam draagt, is ons op het oogenblik bekend. Zelfs vonden wij in inventarissen en verkoopstaten zijn werken niet vermeld, tenzij eene enkele maal in de boedelbeschrijving van MARIA VINGBOONS, huisvrouw van JAN WILS d. d. 22 October 1680. Het blijkt, dat dit echtpaar op de zaal van hun huis een plaats hadden gegeven aan

„Een dansent vrouwtie van FRANÇOIS VENANT.”

Wij weten reeds dat VENANT als kunstenaar een zekere reputatie genoot. Zoo zien we hem in 1633 weder optreden met den schilder ISAAC ISAACSZ als taxateurs der schilderijen van hun kunstbroeder HANS VAN ESSEN.

Twee jaren later komt zijn naam nog voor op de lijst der koopers van kunstwerken uit den boedel van BERNARD VAN SOMEREN, op den 22 Februari 1635 onder den hamer gebracht, en op den 17 Maart van het daaropvolgende jaar wordt het laatst van hem melding gemaakt bij de inschrijving zijner begrafenis in het grafboek van de Nieuwe Kerk, in dato 17 Maart 1636. Hij woonde toen hij stierf „bij de Leprozen”, waarschijnlijk in hetzelfde huis, waaruit hij vrouw en kinderen had zien ten grave dragen.

Met zijn stoffelijk overschot daalde zijn roem ten grave. Noch DE BIE, noch HOOGSTRATEN, die het dichtst stonden aan zijn tijd, schonken hem hunne aandacht, en van de jongere kunstenaars-biografen mocht men niets beters verwachten.

Moge, nadat het archieven-onderzoek hem heeft doen herleven, het onderzoek der Museum-magazijnen thans het werk voltooien, en de kunstkenners in staat stellen deze zeventiende-eeuwsche celebritéit weder naar waarde te schatten.

GESLACHTSLIJST VAN PIETER LASTMAN EN FRANÇOIS VENANT.

ZEEGER PIETERSZ,
Makelaar in de St. Jansstraat
1569—1578
koopt graf, Oude Kerk (Snijders-choor)
20 Mei 1570.

PIETER ZEEGERSZ
reizende bode, daarna bode van de
Weeskamer, woont St. Nicolaastoren,
later St. Jansstraat, overl. omstreeks
1603, huwt vóór 1575
BARBARA JACOBS
begr. Oude Kerk 7 Decemb. 1624.

CLEMENTIA ZEEGERS
genoemd 1575—1585.

JACOB PIETERSZ
HARDINGH
ged. Oude Kerk
te Amst. 9 Juli
1576, overl. vóór
1625, tr.
GRIETJE CENTEN
dr. van CENT
CORNELISZ en van
WEYN JACOBS
overl. vóór 1625.
gred. Oude Kerk 20 Febr. 1575.

JACOB PIETERSZ
HARDINGH
geb. 1597,
in 1628 in
Oost-Indië.
PIETER JACOBSZ
geb. 1599
overl. vóór
1637, tr.
THEUNIS
ROELOFSZ
grofsmid.
GRIETJE
THEUNIS
tr. PIETER
HENDRIKSZ
HARINGH
leven 1682.

ZEEGER PIETERSZ
CONINGH
geb. te Amst. 1578
goudsmid in de
St. Jansstraat, 20
malen deken of over-
man van 't goudsmids-
gilde van 1609 tot 1649,
tr. GIERTJE CORNELIS.
kinderen o. a.
CLEMENTIA ZEEGERS
tr. DIRK VENNEKOOL,
Chirurgijn.

JACOB JACOBSZ
HARDINGH
timmerman
geb. 1603,
overl. vóór
1637, tr.
JUDITH VAN
BALEN.

DIRK JACOBSZ
HARDINGH
geb. 1605
overl. vóór
1621.
WEYNTJE
CENTEN
HARDINGH
meerderjarig
1682.

CENT JACOBSZ
HARDINGH
geb. 1610, smid,
daarna schuitenvoerder, eindelijk
arbeider, dood 1656.
PIETER CENTEN
HARDINGH
meerderj.
1682.

AGNIETJE PIETERS
geb. te Amst. 1595
begr. Oude Kerk,
13 December 1631,
tr. Mei 1625
FRANÇOIS VENANT
schilder,
geb. te Middelburg
begr. te Amst.
Nieuwe Kerk
17 Maart 1636.

PIETER VENANT
begraven Nieuwe Kerk,
6 Augustus 1633.
FRANÇOIS VENANT
begraven Nieuwe Kerk,
30 September 1633.

ANNA
HARDINGH
geb. 1612
leeft nog
1640.

GRIETJE CENTEN
HARDINGH
tr. 1656
CHRISTIAEN
STRIEP
schilder.

CASPAR VAN BAERLE.

II.

BARLAEUS ALS ONDER-REGENT VAN HET STATEN-COLLEGE.
(1612—1619).

DOOR

Dr. J. A. WОРР.

N Augustus 1612 kwam BARLAEUS te Leiden, aanvaardde zijne nieuwe betrekking en betrok de behuizing, die in het Theologisch College voor den onder-regent was bestemd. Welke eischen er gesteld werden aan den man, die dit ambt bekleedde, blijkt uit de ordonnantie van 1595¹⁾), waar gesproken wordt van den „Sub-Regent of Met-hulper, wel ervaren zijnde inde Nederlandtsche, Latijnsche en Griexe Talen, oock inde Philosophie, die onder de oogen der Bursalen een levendigen spiegel van alle deughden en manierlijcke zeden, ende gelijck een levende Wet wesen sal, volgende de Gereformeerde Religie, daer van hy oock openbaer professie sal doen, op dat de Bursalen hen daerna mogen dragen”. Bij afwezigheid van den regent nam de sub-regent zijne plaats in; verder moest hij veel „hem in de lessen laten vinden”. Wat vroeger werd meegedeeld over de inrichting van het Staten-College geeft een voldoend beeld van de werkzaamheden, waartoe VAN BAERLE werd geroepen.

Er zijn geene theses van de bursalen meer aanwezig over de jaren, dat BARLAEUS sub-regent was. Maar het Leidsche album geeft tal van namen op van hen, die toen in

1) *Resol. Holl.*, blz. 299.

het College waren opgenomen. Van Augustus 1612 tot Juli 1619, toen BARLAEUS werd ontslagen, werden in het album 57 bursalen ingeschreven. Voegt men hierbij de 10 jongelieden in 1611 en in de eerste 7 maanden van 1612 ingeschreven, die VAN BAERLE natuurlijk als leermeester hebben gehad, en bedenkt men tevens, dat vele bursalen hun naam niet bij den rector der universiteit opgaven, dan wordt het getal leerlingen van BARLAEUS gedurende deze jaren nog vrij groot. Enkele dezer jongelieden hebben later hun naam eenigsins bekend doen worden door hun vasthouden aan de remonstrantsche beginseLEN. Hiertoe behooren bijv. ARNOLDUS GEESTERANUS, die eerst contra-remonstrant zijnde zich na de nederlaag der remonstranten bij deze aansloot, als predikant van Schelluinen werd afgezet, van 1624 tot 1631 op Loevestein gevangen zat, waar zijne verloofde hem kwam huwen en zijne gevangenschap deelen, in Juli 1631 ontvluchtte¹⁾ en later remonstrantsch predikant in den Haag werd; PETRUS GEESTERANUS, predikant der beide Egmonden, die zich van den kerkdienst moest onthouden en in 1619 naar Oost-Friesland uitweek; GERARDUS REUSSIUS, als proponent der remonstranten in 1621 gevangen genomen en daarna verbannen; DANIEL DE BREEN, in datzelfde jaar gevangen genomen; LUCAS MOLANUS, één der beste studenten van het College²⁾, die in 1619 als predikant van Woubrugge werd afgezet en uitweek; WALEWIJN VAN RIJSWIJK, die, toen hij in 1619 uit het College werd gezet, door zijne ouders werd verstooten; JOHANNES ANDREAS KOENERDING, bekend als een knap student; JOHANNES POLYANDER, een zoon van den hoogleeraar in de godeleerdheid van dien naam, die uit het College werd gezet; JACOB WESTERBAEN, die als student den remonstranten groote diensten bewees en evenals JAN MATTHIJSZON in 1619 gedwongen werd het College te verlaten.

BARLAEUS telde onder zijne leerlingen ook zijn broeder LAMBERTUS, die alumnus van den Briel was, vele jaren in het College heeft vertoefd en tegenover zijne Maecenaten niet bijzonder bescheiden schijnt geweest te zijn. In 1615 betaalde de stad den Briel voor hem 48 pond „over zeeckere declaratie van boucken ende anders”, en toen hij in November 1618 werd ontslagen, kreeg hij 200 pond „tot zijn affscheijt uijt het Collegie Theol. tot Leijden ende mits dat de stadt voortaan geen last meer van hem sal hebben”³⁾.

Tot 1615 stond BERTIUS aan het hoofd van het College; in dat jaar werd hij benoemd tot professor in de zedekunde en stond zijn ambt van régent af aan den beroemden GERARDUS JOHANNIS VOSSIUS, toen rector der Latijnsche school te Dordrecht. Met beide schijnt BARLAEUS op zeer goeden voet te hebben gestaan; zijne vriendschap met VOSSIUS hield stand tot aan zijn dood. Had BERTIUS als regent aan de zijde der Arminianen gestaan, ditzelfde was met VOSSIUS het geval. Zeker was Leiden in dezen

¹⁾ VOSSIUS schrijft 27 Febr. 1617 aan VORSTIUS (vgl. zijne *Epistolae selectiores*, 1699, blz. 18) van MOLANTUS en KOENERDING: „adolescentes longe optimos (quorum utinam omnes similes essent) multum amo.”

²⁾ Vgl. het aardige verhaal, dat hij zelf schreef van zijne gevangenneming, gevangenschap en ontvluchting, afgedrukt bij Mr. J. SCHELTEMA. *Geschied- en letterkundig mengelwerk*, 1823, III, 3, blz. 198-225.

³⁾ Vgl. de JAGER, t. a. p., blz. 121.

tijd de hoofdzelte der remonstranten. Behalve de drie bovengenoemde geleerden woonde te Leiden de bekende SIMON EPISCOPIUS, die er sedert 1612 hoogleeraar in de godesleerdheid was en na WTENBOGAERT de eerste man van zijne partij. Ook hoogleeraren der andere faculteiten, o. a. GILBERTUS JACCHAEUS, WILHELMUS CODDAEUS en JOHANNES MEURSIUS waren den remonstranten zeer welgezind, en onder de predikanten hebben later JOHANNES ARNOLDI CORVINUS en ADRIANUS VAN DEN BORRE om hunne remonstrantsche gevoelens hun ambt moeten neerleggen. Het ligt echter buiten het plan van den schrijver van dit opstel zijne lezers rond te voeren in den doolhof van al het geharrewar en gekibbel over de praedestinatieleer, die toen alle gemoederen in beweging bracht en de personen deed zuchten onder bergen van pamfletten. Slechts datgene, wat rechtstreeks op BARLAEUS betrekking heeft, zal in het kort worden meegedeeld.

In 1615 trad VAN BAERLE voor het eerst als schrijver op. SIBRANDUS LUBBERTUS, hoogleeraar te Franeker, had een werkje geschreven tegen VORSTIUS, die in 1612 tot theologisch professor te Leiden was benoemd, maar wegens zijne verdachte rechtzinnigheid dat ambt nooit heeft bekleed en aan wien Gouda tot woonplaats was aangewezen. In de opdracht van dit boekje aan den aartsbisschop van Canterbury had SIBRANDUS de Staten van Holland zijdelings aangegrepen en in verdenking gebracht van Socianisme. De Staten droegen hunne verdediging op aan hun fiskaal, HUGO DE GROOT, die antwoordde met een vrij heftigen aanval op de contra-remonstranten en voor hunne tegenstanders in de bres sprong. De GROOT's werkje werd weer aangevallen door den Leeuwarder predikant JOHANNES BOGERMAN in een boek, dat in 1614 verscheen¹⁾ en dat de Staten van Holland in beslag lieten nemen. Tegen dit boek nu kwam BARLAEUS op in zijn *Bogermannus ἐλεγχόμενος*²⁾, een werk, dat hij opdroeg aan de regeering van den Briel, die deze beleefdheid volgens besluit van 26 Augustus 1615 beloonte met eene vereering van 100 gulden aan den schrijver³⁾.

Behalve tegen BOGERMAN was dit werkje gericht tegen den rector van één der beide Latijnsche scholen te Amsterdam, MATTHIAS SLADUS, een Engelschman van geboorte, die één der tusschenpersonen is geweest, door wie JACOBUS I van Engeland op de hoogte werd gehouden van de ketterijen van VORSTIUS en de zijnen⁴⁾, en die een paar boekjes tegen dezen professor in partibus heeft geschreven. BARLAEUS heeft in zijn werk volkomen juist gezien, waarop het bijeenroepen eener nationale synode zou uitlopen; zijne voor-

¹⁾ *Ad scripti Magnifici et Clarissimi D. Hugonis Grotii, Illust. Hollandiae Ordd. Fisci Advocati Partes priores duas, in quibus tractat causam Vorstii et Remonstrantium, sive pastorum illorum qui sequunter sententiam J. Arminii, Annotationes in gratiam lectoris veritatis studiosi conscriptae a JOHANNE BOGERMANNO Ecclesiaste Leouardiensi. Addita est sententia clariss. Theologi F. Iunii de synodis et synodalibus judiciis, magistratusque in talibus jure atque officio: desumpta ex disputationibus ejus adversus Bellarminum. Franekeræ, Excudebat Rombertus Doyema. 1614. 4°.*

²⁾ *Sive Examen epistolæ dedicatoriaæ, quam suis ad Pictatem illust. Ord. Hollandiae ac Westfrisiae notis præfixit Joh. Bogermannus Ecclesiastes Leouardiensis. In quo etiam crimina a Mathaeo Slado impacta Erasmo Roterodamo diluuntur. Lugduni Batavorum, ex officina Godefridi Basson. 1615. 4°. 132 pagg.*

³⁾ Vgl. DE JAGER, t. a. p.

⁴⁾ Vgl. Dr. H. EDEMA VAN DER TUUK, *Johannes Bogerman, Groningen. J. B. Wolters. 1868, blz. 106, 325.*

spelling is drie jaren later in alle opzichten bewaarheid¹⁾. De eersteling van BARLAEUS, waarvan een exemplaar met zekere nederigheid aan VORSTIUS werd toegezonden²⁾, werd door zijne medestander geprezen³⁾, door de tegenstanders niet weerlegd.

In 1616 volgde *C. Barlaei dissertativncvla, in qua aliquot patriae nostrae Theologorum ac Ecclesiastarum malesana consilia, et studia justa orationis libertate reprehenduntur*⁴⁾. Het werd vertaald onder den titel: *Discours oft Vertoogh van Caspar Barleus, Onder-regent van 't Collegie der Godtheyt tot Leyden. Waer in met een rechtveerdighe vrymoedicheyt van spreken bestraft worden de ondeugende raedtslaghen ende betrachtingen van sommige Theologanten ende Predicanten onses Vaderlandts*⁵⁾. In welken toon het stuk is geschreven, blijkt reeds dadelijk uit den aanhef: „De Calumnie en is gheen ding dat nieu ende nu eerst by onse tyden gheboren is. Sy heeft gheleeft so lang als die gheleeft hebben, welcker deughden de nijdicheyt ende den achterklap heeft kunnen bereycken. Ende 't gaet met het leven der menschen meest alsoo toe; datter nimmermeer en ontbreeckt 'tghene de arghlisticheyt uyt afgunsticheyt niet en konne berispen, ofte dat een gemoet swanger gaende van haet, niet alsoo en verdraeyt, datter eenighe misdaet onder schijne te schuylen. Ja de onwetenheyt, oft sal ick seggen de stouticheyt van sommige berst soo wijdt uyt, dat sy haer niet en schaemt de heylsame betrachtingen selfs van de allerbeste mannen de kladde van schelmery aen te wryven, ende den goeden naem ende achtbaerheyt van die gene met afgrijselijcke beschuldingen te bevlecken, van welcker onnooselheyt ende oprechticheyt hunne vyanden selve dickmaels getuygenisse geven. Daerom jck my des te meer gewoon ben te verwonderen, dat die ghene, die ampts halven schuldich zijn hun uiterste beste te doen, om hunnen Vorst ende leermeester Jesum Christum, in wiens naem sy gedoopt zijn, te gelijcken, ja die in leer ende leven sich voor Theologanten uyt geven, dat die (segge ick) hunne Broederen, medeghenooten, ende Medepriesteren met sulcke onbeschaemde leugenen, godloose suspiciën ende venynighe lasteringen beswaren, ende selfs de best verdienende met den doodelijcken angel van hare tonge bespringen. Welcke sake des te schandelijcker is, dat sy tot dese soo groote valscheden misbruycken den deckmantel der heyliger religie ende de autoriteyt des Euangelischen woordts, even als of de geheymenissen der Theologie, ende de feesten der sinneloose Priesterssen van Bacchus al op eenerley wijse ende voet moesten toegaen ende ghedreven worden. Want men vindt huydensdaeghs in dit ons Nederlandt mannen van der Preeckheeren orden, niet dan al te luydt-ruftich; die om heylsame boecken te schrijven onbe-

1) Vgl. het citaat bij BRANDT, t. a. p., II, blz. 243, vlgg.

2) BARLAEI *Epist.*, blz. 1, 2.

3) O. a. door professor PETRUS CUNAEUS. Vgl. zijn brief van 2 October 1615 aan BARLAEUS in de *Epistolae celeberrimorum virorum nemp̄ H. Grotii, G. J. Vossii, A. Schotti, J. Wouerii D. Heinsii, C. Gevertii, I. F. Gronovii. G. Patini, N. Heinsii, aliorumqne antehac ineditae. In quibus plurima ad omne Eruditionis genus illustrandum occurunt. Ex Scrinis Literariis Jani Brantii. Amstelaedami, Apud Janssonio-Waesbergios. 1715*, blz. 89. BRANT deelt in zijne *Historie der Reformatie* (II, blz. 243) iets uit dien brief mee.

4) *Lugdoni Batavorum, Ex Officinā Godefridi Basson. Anno Domini 1616.*

5) *W. den Latyne verduytscht, na de Copie gedruckt tot Leyden by Govaert Basson. In 't Jaer ons Heeren 1616.*

quaem, ende om de wijsheyt Christi te predicken tongeloos ende stom zijnde, nochtans woord-rijck ende overvloedich ghenoech zijn, so om de Magistraten, als om hunne Medebroederen van hun in Religies saken verschillende, te schelden. Desen wech gaen sy in om een vermaerden naem te krijgen, dewyle sy geen eyghen deughden over hun hebbende, van den eerlycken lof der nakomelingen wanhopen". Verschillende soorten van deze „woorden-saeyers”, „lasteraers”, „voorgangers van factien ende trompetters van scheuringhe” worden dan over den hekel gehaald; zij, die zich tegen de regeering aankanten; zij, die pamfletten schrijven tegen de voorstanders der regeering; zij, die in hunne geschriften zelfs de dooden, zooals ERASMUS en MELANCHTON, niet laten rusten, en eindelijk diegene, „die den Remonstranten selve met hoopen t'effens op 't lijf vallen, niet anders (gelijck de Jesuïjt GRETZER schrijft) dan de Lapithen op de Centauren, die op alle plaetsen teghens hun uytvaren, in ongeoorlofde vergaderingen, op wagens, in scheer-winckels, in schoolsche disputationen, in Predicatien, op Boeckverkoopers winckels, by 't ongeleerde volcxken, by de malle Wijfjens. die sy menighmael met hare tragische Predicatien, eygentlijck om die swacken aert te bedriegen aengestelt, so uytſinnich maken, dat sy meenen, de Remonstranten zijn monsters ende ghedrochten van menschen. Sy nemen oock tot haer hulpe de benden van sulcke, die men om een stuck broodts hueren kan, om van de Remonstranten quaet te seggen. Men houdt verspieders aen, die hunne vreedsame Kercken doorgaens beroeren, over al indringende, ende gheen logenen sparenende, om de liefghetalle herders by hunne schaepkens hatelijck te maken, ende hunluyden moeyte te verwecken met den haren: Daer zijnder, die met opset gheheele predicatien teghen hun uytſchymen, PLANCIUS ende TRIGLANDIUS: die hun valscherlijck de Sociniaensche ende Pelagiaensche ketteryke opdichten, TRIGLANDIUS ende SIBRANDUS. Daer is er een, die met een vervloeckte loghen de Weereldt soeckt vroedt te maken dat sy twijfelen aan de autoriteit der H. Schriftuere, MATTHAEUS SLADUS. Daer is er oock een die met sluytredenen heeft getracht te bewijzen, dat door de conditionele Predestinatie alle de articulen des Geloofs om verre gestooten worden, Meester ADRIAEN SMOUT”.

Behalve deze worden FESTUS HOMMIUS, BOGERMAN, SOPINGIUS, LYDIUS en DAMMANNUS, alle woordvoerders der contra-remonstranten met name aangevalen. Een afzonderlijke veeg krijgt zekere VINCENT VAN DRIELENBURGH, een schrijver van onzinnige pamfletten, die uit Utrecht was verbannen, „een belacchelijck uytleggher van seker gheheymnisse aengaende 't ghetal der Apocalyptische beeste”, die „hem op de Rethorijcke niet meer en verstaet, als een vercken op 't saffraen eten”. Dezen „Boef”, dien men op „schelmstucken betrapt” heeft, lachen de contra-remonstranten toe.

BARLAEUS stopt waarlijk in zijn boekje zijne meening niet onder stoelen en banken, maar zegt alles wat hem op het hart ligt. SLADUS heeft vroeger ERASMUS aangevalen en BARLAEUS komt ook nu weer voor den vriend van zijn grootvader op. „Dit alleen wil ick de Studenten in der Godheyt vermaent hebben, indien zy een ernstich ende mannelijck oordeel van de heylige dinghen begeeren te krijghen, dat zy met ERASMO

te rade gaen, syne Boecken vlytelijck lesende, ende ick wil voor een loghenspreecker ghehouden zijn, indien sy niet haest met my sullen oordeelen dat een groot deel van onse Theologie maer Kamerspeelders werck is, ende dat het suyvere woordt des Euangeliums niet weynich bedorven is, door de schoolsche spitsfindicheden: dat het Christen gheloove overladen is met al te groten pack van Articulen ende Confessien: dat seer vele leerstucken, de welcke gantsch klaer ende selfs den gheringsten Ambachtsluyden bekent hoorden te zijn, door haere donckerheyt boven maten moeyelijck zijn, ende selfs den School-leeraren enckele raetsels ende gheheymentissen schijnen te wesen: dat de Christelijcke Kercke geen meerder doodt vyanden heeft, als die gene, diese liever hebben te sien in rotten splyten, ende met stucken en brocken van een scheuren, als te lijden de gene, die in poincten niet noodich ter salicheyt, van hun verschillen: dat dit Donati ende der Wederdooperen geest is: ende dat de Kercke haer uiterste gront-bederf nergens eer van en heeft te verwachten, als van die laetdunckende ende opgeblasene lust, om int midden van syne broederen te heerschen".

Geen wonder, dat dit hevige stuk, waardoor zoo velen zich gegriefd moesten voelen, werd aangevallen. Allereerst gordde VINCENT VAN DRIELENBURGH zich aan en schreef het pamflet: *Den Waren Gheestelijcken ridder: campende teghen den Ridder ende Voorvechter vanden Vorst des Lichts der Remonstranten, ghenaemt Caspar Barlaeus; Die met de valsche Fame, Discours ofte Vertooghsche-wijs, seer stout ende onbeschaemt, onlangs te Velde ghekommen is, Teghen het Heyrlegher der Ghelooighen, die de Gheboden Gods houden ende het Ghetuygenisse Jesu Christi*¹⁾). De schrijver vindt het noodig aan het slot van zijn werkje een woord te richten tot hen, die hem voor dwaas en krankzinnig houden. Het stukje heeft niet veel om het lijf, maar werd toch door de Staten van Holland verboden. Doch behalve dit pamflet gaf DRIELENBURGH nog een ander stuk in het licht, waarin hij 100 gulden aan de armen van Leiden belooft te geven, wanneer BARLAEUS zijne beschuldigingen tegen hem bewees, en waar hij Deut. 19 aanhaalt, om aan te tonen, dat de onder-regent, die hem schelm heeft genoemd, zelf een schelm is²⁾).

Van meer belang is het pamflet, dat tot titel heeft: *Anti-Barlaevs seu Calumniantis Rabulae libera refutatio. Autore Hercule Lvcoctono*³⁾). Hierin worden de oratorische wendingen van BARLAEUS erg doorgehaald, terwijl hij aan het slot in het leger der remonstranten als overwinnaar wordt begroet⁴⁾). Natuurlijk was de naam LVCOCTONUS

¹⁾ Prov. 16. *Een stout herte is den Heere eenen growel: Ende het en sal niet onghestraft blyven, Wanneer sy oock alle aen malkanderen hinghen. Beschreven door Vincent van Drielenburch, over het Ghetuyghenisse Jesu Christi gebannen wyt de Stadt, Steden ende Landen van Utrecht. t'Amsterdam, voor Marten Jansz. Brant. 1616.*

²⁾ Ik deel het curieuze stuk, waarvan zich een exemplaar op de Groningsche bibliotheek bevindt, in de Bijlagen mede.

³⁾ Amstelodami, Ex Officina Martini Brandi, 1617.

⁴⁾ De „Heros" van het leger, zeker WTEENBOGAERT, plaatst hem een krans op het hoofd en spreekt: „Ob bene et naviter lingua rem gestam, et Rempublicam Harmanno-Pelagianam, quantum fieri potuit, defensam, Calumniarumque sibilis hostem fortiter petitum, Barleum mactum lingua virum, et Calumniae gloriam, ex lixarum ordine [in Martiam legionem transcriptum, meumque ante laternarium nunc mihi Armigerum, castris nostris Aquiliferum esse jubeo. Nec non ficalneae statuae honorem, nunc, cineri enim gloria sera venit, in gloossagoonisterio habendum censeo, cum victric; laurea hoc titulo signata, Barleus glossodaedalus, Rabulorum Phoenix, Calumniatorum Hercules."

een pseudoniem; vermoedelijk was het Dr. MATTHIAS DAMIUS, die zich daar achter verborg¹⁾.

Ook in 1617 bleef de pen van den onder-regent niet rusten. De gedeputeerden van de classis van Walcheren, die tot de contra-remonstranten behoorden, hadden een brief gericht tot de buitenlandsche theologen, waarin de meeningen der remonstranten geheel verkeerd werden voorgesteld. WTENBOGAERT had er een afschrift van weten te verkrijgen en had dit aan EPISCOPIUS gezonden, die er de andere Leidsche geleerden mede in kennis had gesteld²⁾; CORVINUS zou er korte noten bij schrijven en BARLAEUS den brief weerleggen. Hij deed dit in de *Epistola ecclesiastarum, quos in Belgio Remonstrantes vocant, ad exterarum ecclesiarum reformatos doctores, pastores, theologos: qua Sententiam suam de Praedestinatione et annexis ei capitibus exponunt, et enati aliquot ab hinc anni ob haec ipsa in Ecclesiis Belgicis, ac indies magis magisque gliscenit dissidij fontes causasque aperiunt*³⁾). De brief van de tegenpartij was nog niet in druk verschenen en het schijnt het doel der remonstranten geweest te zijn haar te voorkomen. Dit is, meen ik, gelukt, hoewel het was uitgelekt, dat een afschrift van het Zeeuwsche stuk in handen gekomen was der Leidsche theologen, waarschijnlijk doordat BARLAEUS had gebabbeld. Want volgens de getuigenis van zijn ambtgenoot VOSSIUS, kon hij niet gemakkelijk een geheim verzwijgen⁴⁾). Het nog al lange stuk van BARLAEUS werd in zeer korte tijd geschreven en gedrukt; daar het geschrift op naam staat der remonstranten, wordt zijn naam niet op den titel vermeld.

In December 1617 werd BARLAEUS tot hoogleeraar in de logica benoemd en op deze wijze nauwer aan de universiteit verbonden⁵⁾). Hij aanvaardde dit ambt, dat hij maar zoo kort heeft bekleed, met eene oratie *de ente rationis*⁶⁾ die den 2^{den} Februari 1618 in het Prinsenhof werd uitgesproken⁷⁾, daar den 11^{den} November 1617 het Academiegebouw grootendeels door brand was vernield⁸⁾). In 1618 zag van hem het licht de *Clachte ende Bede der*

1) JACOBUS TRIGLANDIUS, *Kerckelycke geschiedenissen.....* 1650, blz. 893, vermeldt, dat deze geleerde het *Discours* van BARLAEUS heeft bestreden.

2) Vgl. het verhaal van VOSSIUS aan DE GROOT in den brief van 9 Januari 1617 (*Epistolae*, blz. 16).

3) *Opposita Epistolae Delegatorum Classis Valachrianae ad eosdem Doctores singulatim directae. Lugdvnii Batavorum, Exudit Joannes Patius, enz. Anno 1617.*

4) VOSSIUS schrijft t. a. p.: „sed et per aliorum manus volitavit: nihil igitur mirum, si ad plures, atque ipsos etiam Contra-Remonstrantes, res emanarit, praesertim Barlaeo, et ex hoc oeconomia nostro, rei totius gnaris: de quibus hoc amicorum iudicium est, nihil vel sub silenti fide committi illis debere, nisi quod utile existimemus omnibus innotescere vel saltem non damnosum.”

5) Professor VAN LEEUWEN te Leiden was zoo vriendelijk mij uit de Acta Senatus het volgende mee te delen

„XIX Dec. MDCXVII visum est D. Rectori et Senatui Academico, dominum CASPARUM BARLAEUM ex dominorum curatorum et dominorum consulum consensu ad professionem logices admittendum esse. Visum est et illud ei horam tertiam pomeridianam ad docendum (dicendum?) esse concedendam”.

6) *C. Barlaei oratio de ente rationis, habita in auditorio theol. cum logicam auspicebatur, IV non. Febr. a.o. 1618. Lugd. Bat., ex off. G. Basson. 1618* (Vgl. G. D. BOM HGZ. *Het Hooger onderwijs te Amsterdam van 1632 tot onze dagen. Bibliographische Bijdragen. 1ste Aflevering. Amsterdam, H. G. Bom, 1882*, blz. 13, en CASPARIS BARLAEI *Orationum liber, Editio secunda. Amstelaedami, Apud Joannem Blaev. 1652*, blz. 52—73).

7) Dit blijkt uit een onuitgegeven brief van JACOB WESTERBAEN aan BARLAEUS, van 3 November 1643 (Collectie Papenbroek op de Leidsche Bibliotheek).

8) — Vgl. SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, I, blz. 106, 107.

Remonstranten hier te Lande, aen den Hoogh gheboren, Doorluchtighen Prince van Oraengien, Gouverneur van Hollandt, Zeelandt, enz.¹⁾. Ook dit kwam weder zonder zijn naam uit, doch BRANDT vermeldt, dat men hem voor den schrijver hield²⁾) en spreekt deze meaninge volstrekt niet tegen.

Het is een flink geschreven stuk, de *Clachte ende Bede der Remonstranten*, en volkomen de eer waardig, die BRANDT er aan bewees door het in zijne *Historie der Reformatie* in zijn geheel over te nemen³⁾. De schrijver wijst er op, dat de remonstranten niet minder goede vaderlanders zijn en vrienden van het Nassausche huis dan de contra-remonstranten. Ook in den godsdienst moet men niet alles willen regelen en voorschrijven; „Wilmen de Religie aen alle puncten binden, men salse verliesen”. De vorst moet bedenken, „dat de welstandt deser Landen bestaat meest in vryheydt der conscientien, die door het Bloedt van het Huys van Nassouwen, ende soo veler vromer Helden ende Inwoonderen deses Landts is verkreghen. Dese vryheydt bestaat daer in, dat wy onsen Godt mogen dienen, eerlen, ende in hem ghelooven”. Men vervolgt thans de predikanten en maakt het den geloovigen moeilijk en onmogelijk hunne leeraars te hooren. „Als wy onse Overigheyt ghetrouw sijn, schot ende lot, schattinge ende leeninghe gheven, ghelyck andere; voor onse Overicheyt bidden, ende den eedt van ghetrouwigheyt doen, wat swaricheydt heeft het Landt van ons te verwachten? De Monicken ende Papen plachten den Raedt des Conings van Spangien wijs te maken, datmen de Ghereformeerde moeste uytroeyen, dat het Landt beyde de Religien niet konde draghen. Men moeste de Geusen dwingen, datmender niet van wiste te spreken. Maer is het niet wel ghe-dempt? Voor een die ghedempt is, synder wel thien opgheresen”. Men laat aan de Lutherschen toe, in Amsterdam zelfs aan de Joden, om hun godsdienst uit te oefenen, waarom zullen de remonstranten dat recht moeten missen? De remonstranten kunnen in gemoede niet aan de praedestinatie gelooven, wil men hen nu „door autoriteyt van Menschen ende Synoden” daartoe dwingen? Terwijl de synode bijeengeroepen wordt, worden reeds hier en daar predikanten verwijderd, zonder dat zij toch van iets zijn beschuldigd, dat hun leven of leer raakt. „Ghedoocht niet dat uwe Hoochgeboren stamme zich jeghens ons, die een deel syn van de ghereformeerde Kercke, inspanne, maer betoont veel t'selve ghemoedt jeghens ons, die verdrukt worden, 't ghene uwer Excel. Vader H. M. heeft betoont jegens de Ghereformeerde, doen sy vervolcht wierden.” Juist die steden, wier inwoners thans reeds door de vervolging worden getroffen, den Briel, Leiden, Rotterdam, Haarlem, hebben gestreden en geleden voor de vrijheid van godsdienst. „Heeft uwe Excel. de rechterhandt den Contra-Remonstranten gheboden, biedt ons de slinket: Hebben sy den grootsten seghen, laet ons ten minsten oock eenighen seghen verwerven, op dat

¹⁾ *Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren,.... By een Liefhebber des alghemeynen Vaderlandts.* 1618.

²⁾ T. a. p., blz. 952.

³⁾ T. a. p., II, blz. 952, vlgg. De spelling van het oorspronkelijke werkje is hier veranderd.

wy niet gheheel uyt ons Vaders Huys ghestooten, ende van onse medebroederen veracht, ende van ons Erfdeel, dat is, der conscientien vryheyt, berooft werden". — „Verbint beyde Partijen, is het niet in een ghevoelen, ten minsten in liefde ende goede, vredighe, borgherlijcke ommeganck." De binnenlandsche oneenigheden strekken tot vreugde voor de vijanden, en tot schade van koophandel en nering. Mogen de predikanten om hun geloof aangaande de praedestinatie niet uit hun ambt worden ontzet. „Oste soo wy dit alles niet verwerven kunnen, dat ons ten minsten toeghelaaten worde buyten de publicke ghewone Tempelen onse Vergaderinghen onder der H. Staten deser Landen protectie, teghen alle insolentie ende gheweldt te moghen houden, blyvende altijdt als Borgers ende Inwoonders verplicht aen de ghetrouwicheyt ende onderanicheyt, die alle Ingheseten schuldich syn hare overheyt te betoonen."

Het stuk schijnt kort voor het bijeenkomen der Synode, die den 13den November 1618 werd geopend, in de wereld te zijn gezonden. De laatste acte van het treurspel, dat tijdens het bestand werd opgevoerd, nam een aanvang. Aan de ééne zijde stonden OLDENBARNEVELT, GROTIUS, VOSSIUS, WTCENBOGAERT, mannen, wier naam door geheel Europa beroemd was, aan de andere zijde MAURITS met tal van tamelijk onbekende dominees. Leveren de godsdienstige twisten, in deze jaren gevoerd, geen zeer verkwikkelijken aanblik op, de Dordtsche synode, die als rechbank zitting nam tegen ééne der partijen en deze op inquisitoriale wijze behandelde om haar daarna uit de kerk te stoeten en aanleiding te geven tot het gevangen zetten en verbannen harer voorgangers, zorgde voor een waardig slot. Geen leerzamer hoofdstuk in onze geheele geschiedenis dan de jaren van het bestand.

BARLAEUS heeft de zittingen der Synode als toehoorder bijgewoond en van dag tot dag opgeteekend, wat behandeld werd¹⁾. Toen vele der meest bekende Remonstranten werden geciteerd, vroegen zij aan de Staten-Generaal verlof dat eenige geleerden met hen mochten gaan, wat werd toegestaan²⁾. Tot hen behoorde ook BARLAEUS. Hij heeft hun te Dordrecht met eenige van zijne studenten, GERARDUS REUSIUS, DANIEL DE BREEN, en vooral JACOB WESTERBAEN, groote diensten bewezen. De jongelieden hielpen aan het overschrijven van allerlei stukken, terwijl BARLAEUS zijne vrienden krachtig ter zijde stond bij hunne verdediging. Waarschijnlijk was hij het, die het flinke stuk opstelde, dat door de geciteerden op 21 Januari 1619 bij de Synode werd ingeleverd, waarin zij opkwamen tegen de onwaardige behandeling, die zij moesten ondervinden, wezen op het goed recht van de minderheid en een beroep deden op het billijkheidsgevoel der afgevaardigden van

¹⁾ Zie BRANDT, III, blz. 26. Het verslag van BARLAEUS is opgenomen in de *Praestantium ac eruditiorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae, quarum longe major pars scripta est à Jac. Arminio, Joan. Uttenbogardo, Conr. Vorstio, Ger. Joan. Vossio, Hug. Grotio, Sim. Episcopio, Casp. Barlaeo. Editio tercua, novo argomento locupletata. Amstelaedami, Excudit Franciscus Halma, Bibliop. 1704; blz. 515—527.*

²⁾ Zie den brief aan de curatoren in de Bijlagen.

buiten 's lands¹⁾. Hij stelde de verdediging van het 3de en 4de artikel van de remonstrantie²⁾. Maar hij moest naar Leiden terugkeeren; de curatoren der universiteit schijnen reeds in December 1618 een wenk te hebben gegeven, dat hij zijne lessen zou hervatten en hij bleef tot het midden van Februari 1619 te Dordrecht. Trouwens door de vacantie en doordat VOSSIUS vele zijner werkzaamheden had overgenomen³⁾, kon hij te Leiden worden gemist. Zijne medestanders, die hij gedurende tien weken ter zijde had gestaan, gaven hem een zeer vereerend getuigenis, gedateerd van 14 Februari⁴⁾. Een geschenk wilde hij niet aannemen, omdat er onder de Remonstranten waren, die het meer noodig hadden dan hij⁵⁾.

Te Leiden teruggekeerd herstelde hij van de koorts⁶⁾, die hij zich zeker door de aandoeningen en de inspanning der laatste weken op den hals had gehaald, en hervatte zijne gewone bezigheden. Zeker heeft hij niet de bruiloft helpen vieren van zijn jongsten broeder, CORNELIS, die den 1sten April 1619 te Rotterdam in het huwelijk trad⁷⁾. Maar hij bleef ten volle deelnemen in alles, wat door de Synode werd behandeld, zooals blijkt uit zijn brief van den 28sten April aan EPISCOPIUS⁸⁾. Eenige dagen later, nl. den 6^{den} Mei werden de gevoelens der Remonstranten veroordeeld door de Synode; volgens besluit van de Staten-Generaal van den 5^{den} Juli werden veertien der geciteerden afgezet en verbannen, onder welke zich RIJCKWAERT, EPISCOPIUS en DWINGLO bevonden. Reeds den volgenden dag werden zij over de grenzen gebracht; elf van hen gingen naar Waalwijk in Brabant. Het vonnis en de uitvoering er van was zoo overhaast, dat BARLAEUS geen tijd had zijne vrienden vaarwel te zeggen; hij zond hun den volgenden dag een brief⁹⁾, waarin hij de vrees uitdrukt, dat het met hem nog slechter zal aflopen dan met de ballingen, en hun troost en moed tracht in te spreken. Eenige dagen later verscheen de *Vertroostinghe, aen de Remonstrantsche Kercken hier te Lande Ghesonden. Over het onrechtveerdigh bannissement van hare Godsliche, Gheleerde ende ghetrouwe Predicanten, op het Nationael Synode gheciteert*¹⁰⁾, die waarschijnlijk van de hand van BARLAEUS is¹¹⁾

1) Vgl. BRANDT, t. a. p., blz. 404. De titel is: *Vale houdende verclaringe, in wat voeghen de Sinodus Nationael tot Dordrecht, den Remonstranten afscheyt heeft ghegeven. 't Jaer Christi, 1619.*

2) Vgl. BRANDT, t. a. p., blz. 444.

3) Zie den brief aan VOSSIUS in de Bijlagen.

4) Vgl. BRANDT, t. a. p., waar de brief is afdrukkt. Het concept van dit stuk bestaat nog in MS.; het bevindt zich in het archief van het kasteel den Bramel (Vgl. J. G. FREDERIKS in *Bibliographische Adversaria*, II, blz. 135.)

5) Vgl. *Epist.*, blz. 5

6) T. a. p., blz. 4.

7) Den roden Maart 1619 werden te Rotterdam in huwelijk ingeteekend:

„Cornelis Barlaeus, jonggesel tot Bommel, woonende in de Pannekoekstraet en Debora Abrahams jongedochter woonende in den Houttuyn.”

Zij trouwden 1 April. Mededeeling van den heer J. H. W. UNGER, adj.-archivaris van Rotterdam.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 950.

9) T. a. p., blz. 6.

10) *Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren, 1619.*

11) Vgl. BRANDT, t. a. p., blz. 772.

en in het geheim werd gedrukt en verspreid. Toch scheen juist in dezen tijd VAN BAERLE's ijver eenigszins te verflauwen¹⁾.

Intusschen werd de zuivering der Leidsche universiteit ter hand genomen. Den 21sten Juni kregen de curatoren van de Staten van Holland machtiging om „soo in de saecke van de Universiteyt als van den Collegie Theologie, en Ministers van dien, hoe eerder hoe liever te doen, alsoo ten meesten dienste van den Lande, eere van de Universiteyt, ende ordre in den Collegie verstaen sullen te behooren“²⁾. Eenige dagen daarna kwamen zij te Leiden en ontsloegen den 20sten Juli BARLAEUS als onder-regent van het College. Hij onderwierp zich, maar verzocht het ambt van professor in de logica te mogen blijven vervullen, welk vak hij toch zonder schade voor de theologische faculteit zou kunnen onderwijzen³⁾. BRANDT verhaalt, dat de vrouw van VOSSIUS terstond de echtgenoote van BARLAEUS kwam troosten, niet vermoedende, dat ook haren man hetzelfde lot boven het hoofd hing⁴⁾.

Spoedig kwam ook de Zuid-Hollandsche Synode, waarin hevige drijvers der Contra-remonstranten, als FESTUS HOMMIUS, HENRICUS ROSAEUS en BALTHASAR LIJDUS zitting hadden, te Leiden bijeen. Zij besloot bij den Stadhouders en bij de curatoren te blijven aandringen, dat men de zuivering der universiteit niet zou beperken tot de theologische faculteit, maar haar ook zou uitstrekken tot de overige faculteiten, voornamelijk tot de professoren in talen en philosophie. En daar deze Synode volgens het besluit van de Dordtsche, ook had te letten op alle geleerden, die vroeger de zaak der Remonstranten hadden voorgestaan, daagde zij BERTIUS, VOSSIUS en BARLAEUS voor zich. De burgeemeesters gaven echter als curatoren der universiteit aan de Synode te kennen, dat de beide eersten nooit predikant waren geweest en men hen met vrede moest laten; met BARLAEUS kon men handelen als met een predikant, wanneer men zijn professoraat maar geheel ongemoeid liet. BARLAEUS ging FESTUS HOMMIUS, den voorzitter der Synode, verzekeren, dat hij de Canons der Nationale Synode niet kon onder-

1) WTNBOGAERT schrijft 1 Juli 1619 aan EPISCOPIUS (Vgl. *Brieven en onuitgegeven stukken van JOHANNES WTNBOGAERT. Verzameld en met aanteekeningen uitgegeven door H. C. ROGGE in de Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht. Nieuwe reeks. dl. XII, blz. 104*), dat hij brieven heeft ontvangen, „daerwt wij sien u E. gevoelen over t'werck d. Barlaei, t' σχελετόν.... T'eerste bedroeft ons, te meer daer wij horen, dat die man, die soe goeden dienst heeft gedaen in synodo, ende noch soe veel goeds can doen, wat flau wordt. Hope niettemin dat hij de goede saecke sal bijblijven ende, wat opgewekt zijnde met bescheydenheyt van deghene die bij sijne E. vermogen, d'eerste lieffde hervatten sal.“

2) *Resol. Holl.*

3) Vgl. *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae*, blz. 12. Mr. CR. M. DOZY was zoo vriendelijk mij het volgende meê te delen uit de notulen der curatoren (20 Juli 1619):

„Is oock ontboden Casparus Barlaeus subregent Coll. Theol. den welcken alsoo om redenen publice bekent sonder merckelycke offentie ende ondienste in dien dienst niet en conde werden gecontinueert gelyck mede daerover by de voors. Gecommitteerden utriusque sinodi geclaecht was, soo is den voors. Barleo aengeseyt dat de heeren Curateurs, Burgemeesters en andere heeren Gedeputaen nae voorgaende consultatien, met syn Furstel. Gen. daerop gehonden hem van 't voorsz subregentschap in 't voorsz. Collegie hielden voor ontledicht, welcke aensegginghe hy met reverentie heeft ontvangen ende verclaert dat hy hem daernae soude reguleren, versouckende niettemin alsoo hy mede was professor Logices ende dat deseelve Professie sonder Prejudicie van de Theologische Faculteyt wel conde bedient werden dat het de heeren soude believen hem daerin te continuieren, daerop hem ten antwoorde is gegeven dat daerop te syner tyt soude worden gelet.“

4) T. a. p., blz. 848.

schrijven, bereid was de akte van stilstand te teekenen, maar zich niet wilde verdedigen wegens zijne boeken; men kon hem daarover bij den Academischen Senaat aanklagen. Voor de Synode verschenen, hield hij zich hier aan. Volgens de synodale acten antwoordde hij, dat hij op raad der burgemeesters met de Synode over zijne boeken niet wilde spreken. Men moest bij zijne werken op twee dingen letten, op de stof en op de wijze van schrijven. De eerste diende tot verdediging der Remonstranten, wier gevoelens hij ook nu nog voorstond. De wijze van schrijven was wel scherp en satyriek, maar dat was de stilus literatorum, en hij wilde daarin geene schuld bekennen. De Synode verklaarde toen, dat hij onwaardig was predikant te zijn, en dat, zoo hij zich niet beter gedroeg, hij geexcommunicereerd zou worden. Hij teekende de akte van stilstand, waarbij hij dus beloofde zich van prediken te zullen onthouden, en wenschte bij het heengaen al den heeren toe „een gemoedt, dat naer waerheit en vrede trachte”¹).

Den 31sten Augustus 1619 werden BERTIUS en BARLAEUS te gelijk als professor afgezet. Zij onderwierpen zich en beloofden zich zoo te zullen gedragen, dat men niet over hen zou hebben te klagen. Het begonnen kwartaal van hun tractement zou worden uitbetaald en aan BARLAEUS werd tijd gegund om te verhuizen²). Dat hem verboden werd leerlingen bij zich aan huis te nemen en aan studenten les te geven, zoals BRANDT bericht³), schijnt twijfelachtig. Het kan echter zijn, dat het verbod is gegeven, maar dat men er kort daarna niet meer de hand aan hield; althans vier jaren later had BARLAEUS enige jongelui aan huis. De studenten van het College, die de Canons der Nationale Synode niet wilden teekenen, werden uit het College gezet. Ook VAN BAERLE's zwager, PIETER SAYON, baljuw der beide Egmonden, werd het slachtoffer der omwenteling, daar hij werd afgezet⁴).

BARLAEUS heeft in de godsdienstwisten geene eerste rol gespeeld. Hiervoor bestaan twee redenen. Vooreerst behoorden mannen als WTENBOGAERT, GROTIUS, VOSSIUS, en EPISCOPIUS tot zijne partij, door wie hij natuurlijk in de schaduw werd gesteld. Bovendien was hij meer humanist dan theoloog, waartoe zijne werkzaamheden in het College misschien iets hebben bijgedragen. Hij was een handig debater en vlug schrijver en heeft daardoor aan zijne partij goede diensten bewezen. Maar hij was geen man uit één stuk als EPISCOPIUS en vele anderen, die zich liever de ballingschap getroostten dan te bukken, en hij heeft zich ook later nooit openlijk bij de Remonstranten aangesloten. Dat hij zich onderwierp, heeft hem trouwens weinig gebaat, want op zijn 35ste jaar

¹) T. a. p., blz. 888, vlgg.

²) Vgl. *Epistolae ecclesiasticae*, blz. 13.

³) T. a. p., blz. 919.

⁴) *Resol. Holl.*, blz. 100, 102.

moest hij van voren af aan beginnen om zich eene positie te verwerven en voor zijn gezin eene nieuwe kostwinning te zoeken.

Van zijne huiselijke omstandigheden, zijne vrienden, zijne verzen gedurende den tijd van zijn onderregentschap is weinig bekend. Terwijl in zijne latere levensjaren tal van uitgegeven en onuitgegeven brieven ons hieromtrent ophelderingen geven, vloeit die bron maar uiterst spaarzaam voor deze periode. Toen hij in 1619 ontslagen werd, had hij vier kinderen: ADRIANA, geboren 16 Januari 1613, ANNA, geb. 17 December 1615, JOSINA, geb. 14 Jauuari 1617, en CASPAR, geb. 13 Juni 1619¹). Tot zijne vrienden behoorde, behalve de bekende remonstrantsche godeleerden van dien tijd, professor PETRUS CUNAEUS, die met hem verwant was²). JACOB WESTERBAEN, die een leerling van BARLAEUS was, is ook later met hem bevriend gebleven.

Onder de verzen van BARLAEUS is maar één met zekerheid aan te wijzen, dat uit deze jaren dateert. Het is een lijdicht op PETRUS PAEUW, hoogleeraar in de anatomie en botanie³), die 1 Augustus 1617 stierf. Waarschijnlijk hebben de drukke bezigheden in het College en het twistgeschrijf, waarin hij zich mengde, BARLAEUS verhinderd om veel aan de Muzen te offeren.

Groningen, April 1885.

1) Volgens de vroeger genoemde genealogie. De Leidsche doopboeken van die jaren zijn niet aanwezig.

2) Hoe die familiebetrekking was, is mij niet bekend. CUNAEUS was gehuwd met eene dochter van NICOLAAS ZEYST pensionaris van Leiden (vgl. *Joannis Meursii Athenae Batavae*, 1625, blz. 288).

3) Vgl. *Poemata*, 1631, blz. 375.

BIJLAGE I.

TWEE ONUITGEGEVEN BRIEVEN VAN BARLAEUS¹⁾.

I.

Nobilissimis, amplissimis, spectatissimis dominis, D. D. Curatoribus Academiae et Collegii Lugdunensis Caspar Barlaeus S. P. D.

Nobilissimi, amplissimi, spectatissimi viri, Septimanae iam sunt tres, ex quo Dordracum profectus sum, una cum Remonstrantibus ad Synodum Nationalem citatis, idque eum in finem, ut illis privatim scribendo operam meam commodarem. Permissum siquidem iam ante ipsis erat ab Illustrum ac Praepotentum Ordd. Generalium ad Synodum delegatis, aliquos ut sibi laborum et curarum socios adiungerent. Nec tamen eo me recepi, nisi consciente Amplissimo Reipub. Lugdunensis Magistratu, Dominis meis omni observantia mihi colendis; à quorum humanitate et aequitate secum proficisci licentiam impetrarant Remonstrantes. Quod si vero VV^{is} A.A.^{bus}, quibus Academiae et Collegij cura ab Ill. Hollandiae Ordinibus demandata est, placeat, ut ad Spartam meam, hoc est subregentis in Collegio munus, et professionem in Academia Logicam me recipiam, parebo lubens, simulac de VV^{rum} AA^{num} voluntate mihi constabit. Sin autem VV^{as} AA^{es} non inique ferant, me Remonstrantibus porro adesse, dum de ipsorum causa disceptatur, fruar apud me tacitus recti conscientia, et silentium vestrum consensum interpretabor. Hoc VV^{as} AA^{es} scire ex re mea futurum putavi, ne muneris mei rationem minus habuisse videar, aut, quod VV^{is} A.A.^{bus} displicere poterat, privata authoritate negocium suscepisse. Valete Nobilissimi, Amplissimi, spectatissimi Domini Curatores, et me quoque inter alios humaniorum artium ac litterarum cultores favore vestro, patrocinio ac tutela dignemini. Ita vos Deus Opt. Max. hic incolumes, alibi beatos velit. Dordraci XXIX Decembr. A° M.D.CXVIII.

1) De beide volgende brieven berusten in de collectie PAPENBROECK, op de Leidsche bibliotheek. Dr. DU RIEU was zoo vriendelijk mij van deze en vele andere brieven van BARLAEUS inzage te verschaffen.

2.

G E R A R D O V O S S I O.

Reverende D. Regens, collega coniunctissime, Statueram aliquot retro septimanis domum reverti, dimissis iam e Synodo Remonstrantibus, sed praeter omnem expectationem iniunctum ipsis fuit a Nobilissis DDis Delegatis, ut si qua haberent scripta concinnata aut concinnanda, quae antehac editis scriptis ad pleniorum explicationem sententiae suae addi vellent, ea intra 14 dies ipsorum DDbus exhiberent. quae res effecit, ut me iam abituriuntem in hunc usque diem precibus suis detinuerint fratres Remonstrantes. Quanquam enim numero complures sint, tamen multi non nisi numerum faciunt, et uti in talibus fieri solet, concinnandorum scriptorum labor omnis in duos aut tres devolvitur. Exhibebunt die crastino Remonstrantes Defensionem articuli primi, cum refutatione absolutae et inconditionatae Reprobationis, cui in Synodo patrocinium suum commendavit D. Altingius, ad haec Analysis et explicationem cap. noni ad Romanos. Denique explicationem articuli secundi. Ulterius per temporis angustiam operae nostrae progressae non snnt. Quare statutum mihi est sequenti hebdomade domum reverti, ut finitis hisce octidui (ni fallor) ferijs ad lectiones redeam. Placebit R. T. hoc ipsum Nob. DD. Curatoribus, si necesse sit, aut de me sermo incidat significare, et diutinam meam absentiam excusare. Non est quod hanc aegre ferant ipsorum DDes. Nam 1° non discessi nisi impetrata ab Amplissimo Magistratu venia. II° ipse scripsi ad DD. Curatores et absentiae meae causas exposui. III° in Collegio maximam muneris mei partem in se recepit tua R. quo novas(?) maximas H. T. gratias ago. IV exiguum iacturam passa est professio Logica, propter crebras quae in hoc tempus incidere solent ferias. Haec ad excusationem mei adduci possunt. Si quid forte agi intelligat T. R. quod in mei praeiudicium cedat, quaeso uxori meae significa, ut me quam primum certiorem faciat. Vale vir reverende et collega amicissime, et me quod facis ama. 6 Febr. 1619.

Tibi addictiss.
C. BARLAEUS¹).

¹) Het adres luidt: „Reverendo pio doctoque viro D. Gerardo Vossio Collegii Theol. Regenti dignissimo et collegae honorando, Leyden”.

BIJLAGE II.

DRIELENBURCH'S MANIFEST.

Spieghel Waer inne na de Wet der vergeldinge vertoont wert Dat CASPARVS BARLAEVS, Onder-Regent vint Collegietot Leyden Is Sodanich een, als hy sich selfs met sijn eygen verwen ende geblancket doov'reven voorhoft, int aenschijn van de vromen ten toone stelt.

VVie een Persoon die gheen Schelm stukken noch Boefsche Nucken ofte Feyten bedreven heeft, voor 't Gemeyne Volck Schelm stukken te laste leyt, ende een Boef noemt, sonder sulcx met waere documenten te bewijzen of kunnen te bewijzen, Die is nae de Goddelijcke Rechten Deut. 19 selfs een Schelm ende Boef, ende behoorde alsoo ghestrafte te werden.

CASPARVS BARLEVS Onder-Regent vint Collegie tot Leyden, leyt Vincent van Drielenburgh, met sijn fameus libel, geintituleert Discours oft Vertooch etc. (gedruckt by GOVAERT BASSON tot Leyden, over weynich dagen int openbaer uytgegeven) voor den Volcke te laste (gelijck hy oock andere vrome Mannen valscheijck beschuldicht) dat hy Vincent eenighe Schelmstukken soude begaan hebben ende noemt hem een Boef, sonder 'tselvete bewijzen of te kunnen bewijzen.

Ergo so is CASPARUS BARLEVS nae de Goddelijcke Rechten, selfs sodanich een, als hy VINCENT (ende andere Vrome) met sijn laster ende scheltwoorden 't onrechte ghescholden heeft.

Nota. VINCENT presenteert den Aelmoesseniers ten behoeve van den Armen tot Leyden te stellen 100. gulden, soo wanner CASPARUS BARLEVS, ofte yemant van sijnen ofte van henlieder Heeren weghen, met een eenich Argument in openbaren Druck (mits dat VINCENT vryelijck sal

Specvlvm, qvo ivre talionis ostenditvr, CASPARVM BARLEVVM svb-regentem Collegij Lugdunensi
Talem esse hominem, Qualem se sus
ipsius fucatis Coloribus et perfricta
fronte, in facie Virorum ostendit.

Quicunque Sceleris ac Improbatis in-
nocentem coram Populo accusat, is jure Talionis
Divino (iuxta legem Dei Deut 19.) Sceleris ac
Improbatis Reus est etc.

CASPARUS BARLAEUS Sub-Regens in Col-
legio Studiosorum Theologiae Lugduni Batavorum,
VINCENTIUM DRIELENBURGIUM (nec non alios Viros
Probos) coram Populo, (Libello quodam cuius
Titulus est CASPARIS BARLAEI Dissertati-
uncula) falsè Sceleris ac improbitatis
accusat.

Ergo CASPARVS BARLAEVS Iure Divino Homo
Scelestvs ac Improbvs est, etc.

Nota. VINCENTIUS promittit, ubi CASPARUS BARLAEUS (aut aliquis aliussuovelsuorum Dom. nomine) Coram Populo probaverit, se justam in VINCENTIUM fecisse accusationem, Diaconis Ecclesiae quae Lugduni est, soluturum 100. Flo. Et praeterea semet ipsum traditum Potestati

moghen antwoorden) voort Volck, sal bewesen hebben, Dat VINCENT in eenich Schelm ofte Boefstuck van de ghene die hy VINCENT te laste geleyt heeft, schuldich is: Ende sich daerenboven te stellen in handen van den Rechter, waer onder hy VINCENT te rechte hoort, Om voorts voor alle de Werelt gestraft te worden, na behooren, andere ten exemplē. Bevelende den Rechter aller Rechteren, ende dien die Godt het Gherechte op der Aerden bevolen heeft, de Wraecke ende straffe. Ende versoeckt VINCENT met desen dat BARLEUS ofte een ander, kort ende klaer hier op wil antwoorden. Hem BARLEO met de sijne voort door desen latende weten, dat hy VINCENT de eenjarige vrucht van al't Cruydt van Anticyra, niet van doen en heeft, maer dat een eenich Hemelsch Mostaertzaetgen dat hem dien Hovenier, die uyt Josephs Graf is opgestaen, gegeven, ende in sijnen hof gesaeyt heeft, hem genoech is. Item dat hy nademael hy van den Petra ende op den Petra geslepen wert, geen Leytsche Keyslijperije van doen heeft. BARLEUS sie toe dat den Petra op hem niet en valle ende hem vermorsele.

VINCENT VAN DRIELENBURCH.

t' Amsterdam, Voor Marten Jansz. Brandt, Boeckvercooper op 't Water, op den hoeck vande Vrouwesteech, inde Gereformeerde Catechismus, Anno 1616. den 5. December.

et Officio Judicis, ut alys Exemplo, Lege divina, publicē, de ipso Supplicium sumatur. Cedens et commendans Vindictam atque poenam, Iudici omnium Iudicum; Nec non ys, Quibus a Deo ab alta Sede ut Plebi in Terra jus dicerent ac defenderent, mandatum est. Postulans a BARLAEAO et a Cui libet ut brevis ac clarē VINCENTIO respondeat. Non eget VINCENTIUS Elleboro. Grano Coelestis Synapis gratia et ope istius Hortulani qui ex Josephi Sepultura resurrexit, fruitur ac utitur. Non indiget Lugdunensi Silice DRIELENBURGIUS. Petra acuitur; caveat BARLEUS ne Ipsum conterat.

VINCENTIUS a DRIELENBURCH.

ITALIAANSCHE SCHILDERIJEN IN 1672,

DOOR

AMSTERDAMSCHEN EN HAAGSCHE SCHILDERS BEOORDEELD,

DOOR

A. BREDIUS.

R. DOHME deelde onlangs¹⁾ in een belangrijk opstel een en ander over de vorming der Berlijnsche Kunstverzamelingen mede. Voor ons bizonder belangrijk zijn de daarin vermelde verhandelingen over Italiaansche schilderijen, in 1671—72 door den keurvorst van Brandenburg van GERRIT UYLENBURGH te Amsterdam gekocht en later teruggegeven.

Vóór ik de onlangs door mij gevonden aanvullingen op het bovenstaande laat volgen, ga hier in het kort DOHME'S verhaal vooraf.

De bekende schilderijen-koopman GERRIT UYLENBURGH bood, in 1671, dertien Italiaansche schilderijen aan den Keurvorst te koop aan, waarschijnlijk onder de beroemdste namen. De verzameling werd gekocht, onder conditie dat, mochten de stukken den Keurvorst niet behagen, de verkooper ze terugnemen zou. Nauwelijks zijn ze te Berlijn uitgepakt, of de bloem-schilder HENDRIK VAN FROMANTI²⁾ verklaart ze voor prullen, „vodden”.

¹⁾ *Jahrbuch der K. Preuss. Kunstsammlungen, IV, III. Heft.* Dit prachtig uitgegeven en uitstekend geïllustreerd werk is bij ons te lande nog te weinig bekend.

²⁾ De schilder was vermaagschap aan WOUWERMAN, zooals uit de volgende aantekening, mij door mijn vriend DE ROEVER medegedeeld, blijkt. Zij vermeldt tegelijk zijn geboortejaar (1633 of 1634) en zijn geboorteplaats (Maastricht): „HENRI DE FROMANTI^U, v. Maastricht, schilder, 38 j., ouders dood, geass. met acte van Z. Keurv. Doorl. v. Brandenburg, tot Potsdam, ondertr. 2 Septemb. 1672 LUDUWINA WOUWERMANS, v. Haerlem, oud 28 j., ouders dood, geass. met JOHANNES AKERBOOM, haar zwager, op N. Z. Voor Burgwal.” (Puiobook 29). Den 15 Maart 1658 teekende HENDRICK DE FROMANTI^U een Acte in den Haag als getuige van Nots. A. CROLL.

Dit wordt UYLENBURGH medegedeeld, die verontwaardigd zich allereerst tot den Keurvorst wendt, maar als dit niet helpt, FROMANTIOU verzoekt de schilderijen naar Amsterdam terug te brengen en daar zijne beschuldiging te bewijzen. Dit geschieft in het voorjaar van 1672. Een aantal kunstenaars¹⁾ geeft FROMANTIOU gelijk, maar UYLENBURGH zoekt hulp bij den Amsterdamschen Magistraat, en de door hem benoemde scheidsmannen¹⁾ zeggen, dat enkele stukken goed, andere minder zijn, echter alle wel een plaats in een kabinet van Italiaansche kunst verdienen.

FROMANTIOU geeft echter hiermede de zaak niet op. Een aantal vermaarde meesters onderschrijven een notarieele acte, waarin de stukken weer voor „vodden” verklaard worden²⁾. 14 Mei 1672 haalt UYLENBURGH weer enige schilders bij elkaar, die het tegenovergestelde beweren³⁾. PHILIPS DE MOMPER zegt zelfs, dat hij „in Italië in de „Cabinetten van verscheyde Cardinalen (gesien heeft) diverse Italiaense Kunst, die seer „goet waeren, ende dat hij naer sijne beste kennisse oordeelt, dat dese schilderijen niet „in qualiteyt en deught behoeven te wijcken voor die schilderijen, die hij binnen Rome . . . „gesien heeft.” Alles hielp echter niets — alleen één doek van RIBERA bleef te Berlijn, maar de 12 overige kreeg UYLENBURGH terug.

Uit het volgende blijkt, dat hij die 12 stukken ook naar den Haag zond, en dáár op de Confrerie-Kamer aan het oordeel van Haagsche schilders onderwierp.

Zien wij in het zooeven medegedeelde veel belangrijks — bijv. welke schilders 1672 nog in Amsterdam leefden en werkten — ook uit deze acten, voor den Notaris M. BEECKMAN te 's Gravenhage verleden, leeren wij iets nieuws; zoo: dat JACQUES VAILLANT toen nog in den Haag woonde, dat DIRCK DALENS „eenige jaeren in Italien heeft gewoont”, dat Juffrouw AERSSEN VAN WERNHOUT voor een groot „kunstkennersse” gehouden werd, enz.

Op huyden den 23 Mey XVI° twéenseventich compareerden THEODORUS VERSCHUYR ende JAQUES VAILLANT, Mr. kunstschilders alhier (den Haag), dewelcke ten versoecke van Sr. GERRIT UYLENBURG, Mr. schilder en coopman in schilderijen tot Amsterdam, hebben verclaert, geattesteert en getuygt waerachtich te wesen . . . dat sij op verleden Saturdagh den 21^{en} deser hebben gesien op de Confrerie-Camer alhier enige schilderijen, henlieden door Sr. FORMENTEAU (FROMANTIOU) aldaer vertoont, en dat sij hebben geoordeelt ende noch oordelen onder deselve te sijn vele goede Italiaansche Meesters, ende oock enige van deselve, (mits den groten ouderdom ende reparatie daeraan gedaen) dubieus sijn, van de meesters waervoor sij gereputeert worden, evenwel blijvende in hare qualiteyt van goede onbekende Italiaansche schilderijen.

¹⁾ Het waren de schilders DIRCK SANTVOORT, JAN BLOM, WALLERANT VAILLANT, ANTHONY DE GREBBER, GERBRAND VAN DEN EECHOUT, JOHAN LINGELBACH, ABRAHAM VAN DEN TEMPEL, ADIAEN BACKER en PHILIPS DE KONING,

²⁾ De schilders WILLEM VAN AELST, JAN ANDRÉ LIJVEINS, ADAM PIJNACKER, WILLEM KALF, OTTO MARSEUS, MATTHEUS VAN PELLECUM, JAN WIJNANTS, MELCHIOR DE HONDECOETER, BARTHOLOMEUS APPELMAN, HENDRICK VAN SOMEREN, BARENT GRAAT, ROELANDT ROGHMAN, DANIEL WOLFRAEDT, JACOB VENNECOOL, LAMBERT DOOMER, GERARD LAIRESSE en JAN WILS.

³⁾ De schilders PHILIPS DE MOMPER, WILLEM STRIJCKER, DIRCK FERRERIS, PIETER Pz. NIEDECK, LODEWIJK VAN LUDICK, ABRAHAM BEGEYN, HARMAN COLLENIUS, PIETER CODDE, CHRISTIAEN STRIEP en DAVID EVERSDIJK.

derijen; maar dat sij depositen daeronder niet en hebben bevonden eenige vodden gelijck veele passieulyck hebben geoordeelt. En bijaldien (het) van de uytgemendste en onbeschaedige kunst soude sijn van die meesteren, dat den prijs in plaets van honderden dan tot duysenden soude moeten werden verhoocht. Presenteerende enz.

Get. THEODORUS VAN DER SCHUER.
JAQUES VAILLANT.

Op huyden 23 Mey 1672 compareerden . . . Juffrouw JOHANNA VAN AERSSEN VAN WERNHOUT, Messieurs CASPAR NETSCHER, PIETER MONINCX, DIRCK DALENS, JAN VAN SANDRART, JOHAN MONINCKS, JOHANNES VAN HAENSBERGEN, MARTINUS MIJTENS, FRANCOIS VAN SANTWIJCK en DANIEL HARINGH, alle kunstschilders in 's Gravenhage, en attesteeren ten behoeve van Sr. GERRIT UYLENBURG, dat sij . . . mede op Saturdag den 21 deser hebben gevisiteert . . . twaelff stukken schilderijen, die den requirant segt vercoft te hebben aan S. Ceurvorstel: Doorlt. van Brandenburgh, en dat sij hebben bevonden, dat de voorsz. schilderijen deurgaens goede Italiaansche kunst sijn, weerdich om in een Cabinet van uytmutende Italiaansche kunst te mogen hangen, en nae haer beste oordeel niet kunnen bevinden, dat daeronder enige copien sijn. Reden van wetenschap gevende sonderlingh de voorn. Srs. PIETER MONINCX, DIRCK DALENS en JAN SANDERART, dat sijlieden eenige jaaren in Italien hebben gewoont, en de voorsz. kunst aldaar hebben geëxerceert.

Get. JEANNE VAN AERSSEN VAN WEERNHOUT, C. NETSCHER,
PIETER MONINCX¹⁾, JAN MONINCKS, JOHAN DE SANDERART,
JOHAN VAN HAENSBERGEN, MARTINUS MIJTENS, FRANSOYS
VAN SANTWIJCK²⁾, DANIEL HARINGH.

De hier volgende brief, zeer duister gesteld, behoort nog bij deze questie:

22 Martii 1672.

(Uyt het Hoochduyts vertaelt.)

Doorluchtige Cuervorst, genadichst Heer,

Ick segge syne Cuervorstelijcke Doorluchtigheyt nochmaels onderdanighlijck danck voor de onlangs geledene een HENRI FROMANTIOU genadighste gegeven bevel, alhoewel nu voorgemelde FROMANTIOU denselven ingevolgh van gehoorsaemheyt nu den tyt van 3 weeken in welcke hij in Amsterdam het opgelechte bewijs volvoeren wil, beneemt, voor, vermits ick oock wel tevreden ben, soo en kan evenwel syne Cuervorstel: Doorluchtigheyt met klagen niet voorbij gaen, dat ick met droefheyt verstaen moet, hoedat aan de Heer Generaal Mayoer, Vrijheer VAN SPAAN tot betalinghe van de my afgecochte Schilderijen en Statuen medeghedeelde ordre wegens gemelden FORMANTIOU(S) ongegronde voorgeven tot mijn niet minder schimp, revoeert sy, aengesien ick nu evenwel de stukken gelevert hebbe, en daerenboven oock

¹⁾ Ik ken een fraaie tekening van hem in het Britsch Museum, een echt Italiaansch landschap met O. I. inkt en wat opgekleurd, gem. P. MONINCX.

²⁾ Mijne familie bezit een aardig schilderijtje in de manier van EGLON VAN DER NEER, een musiceerend gezelschap portretten), waarop de naamtekening des meesters is verwijderd. Toch leest men nog: F. SANT... 16... Kan dit van dezen schilder zijn? EGLON VAN DER NEER leefde zoowat gelijktijdig met FRANCOIS VAN SANTWIJCK in den Haag. PIETER TERWESTEN zegt in zijn M. S. (Haagsch Gemeente Archief) dat F. v. SANTWIJCK *gezelschappen* schilderde. Het schilderijtje werd door mijn grootvader in het begin deser eeuw als een EGLON VAN DER NEER gekocht. (Zie Archief IV 135, 151, 168, 171.) Later vond ik den meester te Amsterdam, en wel als schilder van Bewindhebberen der O. I. Compagnie vermeld.

erbiedich ben¹⁾) van deselven, een welcke U Cuervorstelijcke Doorluchtigheyt geen genadige geval aen hebben mochte, voor den prijs daer die voor ingesteld sijn, wederom aen tenemen, de schilderijen, die oock nu ter tijt van eenige Constervarene gelijk daer is Mons²⁾ WIJLINGS³⁾ voor eene van de beste meesters en kennisse hebbende van desen tyt poseren^(?) moet besien werden.

So bidde ick U Cuervorst: Doorluchtigheyt onderdanichlijck, dat gelieve, nae gestalt van de saake, hetselve bij den beginsel of aenvanck aen den Heere Gen: Maj: VAN SPAAN wegens de betalinge naegegeven ordre genadichlijck toestaen de gegeven revocatie te casseren, en denselven nae de eerste ordre naer behooren genadigste bevel te geven, welcke hooge genade ick tot alle tijdt onderdanig werde erkennen. Enz. enz³⁾

Onder stont:

Doorluchtige Cuervorst!
genadigste Heer, enz.
(w. g.) GERARD UYLENBORCH
van Amsterdam.

Hoe deze zaak voor UYLENBURG afleip meldt ons HOUBRAKEN. Hij verhaalt, dat de Keurvorst den kunstkooper reeds $f\ 4000$ op de schilderijen had voorgeshoten, waarvoor UYLENBURGH $f\ 30,000$ vroeg. FROMANTIOU, die geen vriend van hem was, daar hij vroeger tegen lagen prijs voor hem had moeten schilderen, wreekte zich op hem op de hiervoren gemelde wijze. Het schijnt, dat de Keurvorst de voorgeshoten $f\ 4000$ als prijs voor den RIBERA aan UYLENBURGH liet. Deze liet de overige schilderijen „int jaar 1673 op den 23 van Sprokkelmaand” te Amsterdam verkoopen in zijn ruim verkooplokaal, dat hij, blijkens de hier volgende Acte, in 1670 had laten bouwen, ofschoon het zijn eigendom niet was.

12 September 1670. Op conditiën nabeschreven heeft de Heere DANIEL VAN GHEEL, Heer van Spanbroeck⁴⁾, etc. verhuyt aen Sr. GERRIT UYLENBURG, constschilder⁵⁾, twee huysen die eerst sullen gemaect worden, op de erven gelegen tusschen de Spiegel- en Vijsselstraet, agter de Heer verhuyrder, ingaende 1 May 1672, en dat voor 975 guldens int jaer voor beyde de voorz. huysen, enz.

En sullen de voorsz twee huysen werden gebouwt, namelijck: sij sullen tsamen 38 voeten breed sijn, diep 48 à 49 voeten enz. enz.

Er sal een plaets sijn om schilderijen in te hangen, en oock te mogen schilderen naar sijn welgevallen, 'twelk sal springen over 't voorhuys, sijdecamer, gangh en agtercamer; mitsgaders over de packsolden sijnde 'tselve een stuk breet 30 à 31 voeten en diep 47 à 48 voeten. Enz.

(Get.) G. UYLENBORCH.⁶⁾

1) „Amerbiete” of erbötich bin”, In 't Oud-hollandsch zeide men „overbodig”. De vertaling hier is erbarmelijk.

2) NICOLAES WILLINGH, schilder van den keurvorst van Brandenburg.

3) Prot. Not. D. DANCKERTS, Amsterdam.

4) Blijkens het verpondingboek van 1670, woonde DANIEL VAN GHEEL, Heer van Spänbroeck, op de Heerengracht tusschen Vijzel- en Spiegelstraat, dicht bij de Spiegelstraat, int grootste huis, geschat op cene huurwaarde van $f\ 600$ volbouwd 1669. Voorts was hij eigenaar van twee huizen daarachter op de Keizersgracht, volbouwd 1672, ieder geschat op $f\ 200$, naast VAN GEELS stal. Die twee huizen vormen thans één huis No. 567, (bewoond door den President van de Rechbank te Amst. Jhr. Mr. C. H. BACKER.)

5) Dit woord is weer doorgehaald.

6) Prot. Not. A. v. D. VEN, Amsterdam.

Het schijnt dat de slimme kunsthendelaar, als reclame, door VONDEL en ANTONIDES voor zijne verkooping gedichten deed maken, die beiden hieronder volgen. Intusschen zal hij, behalve de te Berlijn geweigerde stukken, nog wel een partij andere Italiaansche schilderijen, zeker niet van beter gehalte, aan die auctie hebben toegevoegd. De heer BINGER bezit in zijne verzameling eene aparte uitgave van VONDEL'S gedicht in folio; wie weet of het in dien vorm niet vóór het verkooplokaal werd aangeplakt? Het luidt:

Op
DE VERKOPINGE
DER
ITALIAENSCHÉ SCHILDERIJEN

ten huize van GEERAERDT UILENBURG schilder.

Noch spant de schilderkunst de kroon by brave Heeren¹⁾,
En swicht voor onverstant, noch geen grimmas van Nijt.
Zy wil de ruyme zaal van UYLENBURGH stoffeeren
Met Italjaensche kunst, in desen droeven tijt:
5 Schoon Mars, in 't harrenas gewapent, ten bederve
Des volx, de landen zet in vier en vloet uit wraeck.
Dees tiende Kunstgodin, verkoren by Minerve,
Spreekt door haer schoone verf een stomme beeldenspraect.
Een ieders hart verlangt naar prijs in 't vrolijck loten..
10 De Godt Apollo komt, vol levens en vol geest,
In dees vergadering. Hy groet de kunstgenoten,
En speelt op zijne harp in 't midden van dit feest..
De mist der lastertong verstomt voor 's kenners klaerheit,
De logentaal verdwijnt voor 't helder licht der waerheit.

J. V. V.²⁾

ANTONIDES dichtte:

In Amsterdam trotseert de kunst
Van Italjaan en Nederlander
Den opgeregten Oorlogsstander,
En wint bij alle kenners gunst.
5 Daar UILENBURG zijn schilderijen,
In spijt van alle razernijen,
Hoe elk ons dreigt te vier en zwaard,
Met winst vertiert, bedankt van Heeren,
Dien 't lust hun zalen te stoffeeren,
10 Met zulk een rijkdom, lang vergaart.
Dies, hoe de krijgselenden treffen.
De schilderkonst mag 't hoofd verheffen.

1) Dat GERARD UYLENBURG wel gezien was bij de Amsterdamsche "Heeren" blijkt o. a. ook hieruit, dat hij in 1656 borg was met PIETER SIX voor den Commissaris, later burgermeester JAN SIX, toen deze op den 7 Februari een huis, gelegen in de Tuinstraat, verkocht. (Reg. van kwijtscheldingen C. C. bl. 122vo.)

2) Dit gedicht is een soort van Sonnet.
Uit vs. 1 blijkt dat groote Heeren UYLENBURGS partij hadden gekozen tegen den Keurvorst, wiens gedrag in deze zaak hier afkeuring vond.

In vs. 5 en 6 wordt gezinspeeld op den oorlog met Engeland en Frankrijk. Ook ANTONIDES vs. 3, 6, 7, 11.

Uit vs. 9 zou men kunnen afleiden dat UYLENBURG er een loterij van had gemaakt.

Uit vs. 10—12 dat UILENBURG er een feestje gegeven heeft, waarop sommige dichters hunne vaerzen reciteerden. VAN LENNEP zegt, dat de verkooping UYLENBURG ruime voordeelen opleverde.

Vs. 13. *De mist der lastertong* enz., moet overdrachtelijk worden verstaan schoon de uitdrukking niet fraai is, — maar als men bedenkt dat het een gedicht van een 86-jarige is — moet men 't bewonderen.

Of UYLENBURG met zijne veiling goede zaken maakte betwijfel ik. In zijne verhandeling over REMBRANDT meldt Dr. SCHEIJTEMA immers, dat hij in Maart 1675 faillieerde. Dat dit faillissement door deze mislukte affaire veroorzaakt werd durf ik niet beweren. Wel schrijft HOOBRACKEN zijn vertrek naar Engeland aan deze zaak toe. Te Londen hield de schilder-kunstkooper zich onledig met het schilderen van achtergronden en kleeren op de portretten van Sir PETER LELY, en overleed er, wanneer is mij onbekend.

De mede in Engeland gevestigde schilder ABRAHAM UYLENBURG, op wie ik de aandacht vestigde in *Oud-Holland*, II, blz. 219, was zijn broeder.

VIER KAMPER SCHILDERS, ERNST MAELER, MECHTELT TOE BOECOP, BERNHARD VOLLENHOVE, STEVEN VAN DUYVEN,

DOOR

G. P. ROUFFAER.

EGINNEN moet ik met mijn verontschuldigingen te maken voor hetgeen ik niet zal kunnen leveren, en duidelijk te maken, wat ik mij wèl tot doel van deze studie heb gesteld.

Hij die meent in de volgende bladzijden belangrijk nieuws op archief-gebied te zullen vinden omtrent oud-Hollandsche schilders, zal zich deerlijk bedrogen zien; wat ik aan data en gegevens aan mijne studie mag toevoegen, is òf uit gedrukte stukken genomen, òf mij op hoogst welwillende wijze door Archivarissen¹⁾ medegedeeld. Zelf geenszins op de hoogte van archiefstudiën — laat ik hopen, dat dit gebrek te eeniger tijd verholpen wordt —, moet ik mij bepalen tot wat de studie van schilderijen zelven mij leerde. En wat dat aangaat, ben ik zeker belangrijk nieuws te kunnen brengen, waar een aantal hoogst belangwekkende schilderstukken slechts aan een zéér gering aantal personen bekend is, wier studie òf zeer onvolledig òf nog in het geheel

¹⁾ In 't bijzonder zij mijn hartelijks^e dank gebracht aan den heer Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK, gemeente-archivaris te Kampen, en den heer Mr. J. I. VAN DOORNINCK, Rijks-archivaris in Overijssel, te Zwolle.

niet heeft plaats gehad. Dat ik, Kampenaar van geboorte, mij daarbij gelukkig reken aan oud-kamper schilders de eer te kunnen geven, die hun toekomt, is duidelijk. Waar ik mij ten taak stel hun schilderijen bekend te maken, moge het voorland van anderen zijn hun leven uit archieven weder op te diepen en aan de geschiedenis terug te geven.

ERNST MAELER.

Een jaar of vier geleden was de Kamper Archivaris Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK de eerste, die in de „*Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging voor Overijsselsch Recht en Geschiedenis*” (Twaalfde stuk, Zwolle, Erven J. J. TIJL, 1881) de aandacht vestigde op ERNST MAELER, „een Kamper schilder uit de 16e eeuw.” Hij besprak daar één stuk, dat authentiek van dien schilder is, en één, dat hij meende op goede grond aan hem te mogen toeschrijven.

Eerst echter de vraag, of wij den man ERNST MAELER mogen noemen, en of het niet eerder een bedrijfsnaam is, die voor familienaam wordt aangezien. Waar men in westelijke streken van ons land „schilder” genoemd werd, in een tijd, dat de „van’s” nog geenszins algemeen waren, heette men in meer oostelijke streken, sterker onder den invloed van Duitsche tongvallen, „maler”, „maeler”, „maelder”, „malre” enz.¹⁾ Vandaar, dat men op een zoo beperkt gebied als Kamper archieven talooze malen dat toevoegsel vermeld vindt. In Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK’S stuk over het Kamper St. Lucasgilde in de „*Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel*” door Mr. VAN DOORINCK en Mr. NANNINGA UITTERDIJK²⁾; in de rekeningen der Kamper St. Nicolaaskerk, door dezelfden archivaris in dat tijdschrift geplaatst; in diens rekeningen der stad Kampen³⁾; vinden we dan ook een JACOB MAELDER, MAELER of MALER van 1562 tot 1 April 1603, op welken datum hij blijkt gestorven te zijn⁴⁾; een CORNELIS MAELDER, MAELER, DIE MAELER, DIE MALER⁵⁾ van 1526 tot 1547, die in 1557 ongeveer moet gestorven zijn⁶⁾; een ADAM MALER, die den 10^{en} April 1620 zijn eed als gildemeester van het Kamper St. Lucasgilde doet; een HESSEL DE MAELER in 1543; een WESSEL MAELER in 1544; een CONRADUS

1) In het Sticht (Mr. S. MULLER Fzn., *De Utrechtsche Archieven* I blz. 4) blijkt scheiding van beteekenis te zijn geweest omtrent den jare 1540 tusschen „schilders” en „maelres.” „Maelres” waren ververs, grofschilders; „schilders” fijnschilders, kunstschilders.

2) *De kameraars- en rentmeestersrekeningen der stad Kampen van 1515—1545*, door Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK. Kampen, 1875.

3) Vgl. *Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel* III blz. 148.

4) Den 25en April 1541 wordt in het Chartularium van Mr. J. I. VAN DOORINCK’S advies over den oorsprong van het Grootburgerweeshuis genoemd „Cornelijs Maler” of „Beijerman.” Kan Beijerman hier klokkeluider beteekenen? Dan zeker is MALER wel familienaam voor hem geweest. Zouden we denzelfden CORNELIS MALER voor ons hebben?

5) In de rekeningen der St. Nicolaaskerk op den jare 1557 staat: „Betaalt LUCAS, die sone CORNELII MALERS iijj st. br. van dat hij den Paesnacht, (als men om ‘t kerckhoff ynde processie driewerff genck) yn de helle heeft gesproecken tegen de daer voer waren gecomen,” welke omschrijving en boeking evenzoo in het jaar 1558 voorkomt, met datzelfde toevoegsel, dat LUCAS de zoon van CORNELIS MALER was.

MAELER van 1525 tot 1530¹⁾; een ARENT SCHILDER van 1565 tot 1570²⁾; een ALBERT MAELER in 1573³⁾; terwijl, volgens vriendelijke mededeeling van den heer Mr. J. I. VAN DOORINCK in Deventer voorkomt een Mr. GAERT ALBERTSZ MALER, wellicht een zoon van den laatstgenoemden Kamper ALBERT MAELER.⁴⁾

Hoe het zij, nog geen enkel bewijs, om aan te toonen, dat de bedrijfsnaam „Maler” in Kampen familienaam was voor sommige personen, dan alleen de gemelde ADAM MALER in 1620, toen de „van’s” algemeen burgerrecht begonnen te verkrijgen.

Werkelijk blijkt echter „Maler” in dezen vorm een Kamper geslachtsnaam te zijn geweest. Slaan we toch op het „*Advies over den oorsprong van het Grootburgerweeshuis te Kampen*”, door Mr. J. I. VAN DOORINCK”, Zwolle, erven TIJL, (niet in den handel) dan vinden we daar een chartularium, in wiens akten alle personen zoo nauwkeurig mogelijk genoemd worden.

In eene akte, van den jare 1579 vinden wij „zal. Mr. ALBERT MAELERS erve”⁵⁾, in 1594 MARGRETA MALERS als huisvrouw van JOHAN TEN NAEPEL⁶⁾, waarbij dit „Maelers” natuurlijk Malersdr. beteekent; terwijl in 1599 voorkomt „REINIER GANSNEB gen. TENGNAGEL en JACOB MALER schepenen”⁷⁾). Me dunkt, het is ontwijfelbaar, dit MALER een Kamper familienaam is. Door de welwillendheid van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK kan ik hier aan toevoegen, dat het zegel van dien schepen JACOB MALER⁸⁾, het wapen der familie vertoonende tot omschrift draagt: SIGIL + JACOBI + MALER.

Nu is geen twijfel meer mogelijk: de naam MALER of MAELER is wellicht voor de meesten in Kampen een bedrijfsnaam geweest, voor een zeker aantal personen is hij wel degelijk familienaam. Hij heeft dus het lot gedeeld van zooveel andere beroepstitels: Timmerman, Beeldemaker, Potgieter, Smit, Slotemaker, Molenaer enz. enz., om van het algemeene tot het bizondere over te gaan.

1) Als Maeler, Maelder, ook als Conradus skilder vermeld in 1525, 1527, 1528, 1530.

2) Als M. Arent Maeler, Arent Schilder, Arent Brantscilder (d. i. glasschrijver, glasschilder) en Arent Scilder in 1565, 1566, en 1570.

3) Hij moet in datzelfde jaar of in 1574 zijn gestorven, want in het jaar 1574 komt op de rekeningen der Kamper St. Nicolaaskerk voor: „Item betaelt zal. Mr. ALBERT MAELERS weduwe voir hetghene dat hoir z. man in die percken van die vanen geschilderd hadde, vijf h. P. vijf st. br.”

4) In de Cameraars-rekeningen van Deventer 1348—1360, onlangs verschenen van de hand des heeren Mr. J. I. VAN DOORINCK komt op blz. 103, IIe deel op den 1351 voor LUDEKINUS MAELRE.

5) No. 181 van het Chartularium. We hebben hier denzelfden ALBERT MAELER, dien we hiervoren in 1574 of 1573 gestorven vonden. Daarmede klopt hier het „zal.” in 1579 uitstekend.

6) No. 198 van het Chartularium.

7) No. 202 van het Chartularium.

8) Volgens vriendelijke mededeeling van dienzelfden archivaris, komt JACOB MALER van 1586—1603 als Schepen van Kampen voor. In het genoemde Chartularium was hij, zagen we, in 1543 en 1599 te vinden. In het register van overleden broeders der S. Cunera-memorie komt, meldt mij de heer Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK, onder 1495 nog voor ALIJT MAELRES; onder 1507 ARMGERT, Meister HENRICK MALERS husvrouwe; onder 1509 Meister HENRICK DII MAELRE, onder 1521 Meister JOHAN HOEKE DE MALRE, terwijl in het Memorieboek van de Schepensmemorie onder 1521 voorkomt, als in dat jaar in die broederschap opgenomen: HENRICK ROLOFSZEN MALER. In de „Uittreksels uit het Dagboek van ARENT TOE BOECOP” (Deventer J. DE LANGE 1862) wordt op blz. 147 den 20 Nov. 1572 vermeld JAN MALER als „Gedeputeerde van Raedt ende Meente der stadt Campen.” Mr. ROELOF MALER, van Campen, wordt 25 Maart 1579 poorter van Amsterdam.

De vraag is echter tot welke kategorie onze schilder ERNST MAELER behoort. Het is wel niet uit te maken, doch zoolang heeft men even goed recht den man ERNST MAELER te noemen, als men hem ERNST VAN KAMPEN zou mogen betitelen. Laten we hopen, dat te eeniger tijd uit archieven zekerheid moge verkregen worden^{1).}

Het gegeven waarvan we uitgaan, om tot de kennis en waardeering van ERNST MAELER'S werken te geraken, is de vermelding in de Kamper stedelijke rekening van 1545: „Item betaelt ERNST MAELER voer dat ordell bouen dat gestoelte van den borgemeester staende, XXV h. P. st. br.”^{2).}

Deze schilderij het laatste oordeel voorstellende, bevindt zich nog onveranderd sedert 1545 op zijn oude plaats boven het schepengestoelte in het Oude Raadhuis te Kampen. Laat ik er enige aanteekeningen over mogen geven:

Het laatste oordeel. Paneel. Br. 1,11. H. 1,47 M.

Op den voorgrond vier naakte mannen en een naakte vrouw, die verdoemd worden. Links, op het tweede vlak en op den achtergrond, de gelukzaligen, waarbij eenige engelen. Rechts, de verdoemden aan den ingang van de hel, waar een verbazend gekroel is van figuren. Boven, Christus met opgeheven rechter en neergehouden linkerhand; links van hem, geknield Maria met profeten en heiligen; rechts, evenzeer heiligen en kerkvaders. Dat alles is door een wolkengordijn en een regenboog van de aarde gescheiden; een weide is achtergrond.

Dadelijk merken we enige eigenaardigheden op: het lichteffekt in de brandende hel is voortgebracht door diepe gleuven, waarin verguldsel is aangebracht; naïver kan het moeilijk, en de man, die, zoals we later uit de stukken zullen zien, ook vervaer en klad-schilder was, verloochent zich niet. Dan vinden we een onmiskenbare voorliefde voor het naakt; een niet minder groote voorliefde voor een zeer eigenaardig en kenmerkend manstype, dadelijk te herkennen aan de lange Grieksche neuzen; en een niet te loochenen invloed der Haarlemsche school uit het begin der zestiende eeuw, in 't bijzonder van MAERTEN VAN HEEMSKERK.

De tweede schilderij, die we, na eenmaal kennis te hebben gemaakt met een authentieken MAELER, dadelijk als een ERNST MAELER herkennen, bevindt zich in de Regentenkamer van de Gast- en Proveniershuizen te Kampen^{3).} Ook de heer Mr.

¹⁾ Dezelfde vraag over het niet dan al familienaam zijn van het woord Maeler of Maler, doet zich op ten opzichte van den bedrijfsnaam Schilder. Volgens VAN MANDER in het leven van CORNELIS CORNELISZ VAN HAARLEM werd deze (uitgaaf van 1764) „noch jong zijnde, al bij toenaaming Kornelis Schilder geheeten,” en verder „en deeze naam is hem erftelijk bijgebleeven.” De heer H. HIJMANS in zijn onlangs verschenen vertaling van VAN MANDER zegt dan ook, dat van CORNELIS CORNELISZ af, de familienaam SCHILDER moet geworden zijn. Hoe makkelijk men zich zou kunnen vergissen blijkt uit datzelfde leven van CORNELIS CORNELISZ in VAN MANDER, waar PIETER, de zoon van PIETER AERTSZ (den langen Pier van Amsterdam), en welke dus volkomen richtig PIETER PIETERSZ heette, ook PIETER SCHILDER wordt genoemd.

²⁾ Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK, „Iets over een Kamper schilder uit de 16e eeuw.”

³⁾ Niet genoeg kan ik de Regenten der Kamper Gast- en Proveniershuizen, de heeren BERGHUIS, IRES., ENNEMA en ENGELENBERG, in 't bijzonder den heer J. H. P. ENNEMA danken voor de allerwelwillendste wijze, waarop zij mij de studie in de Regentenkamer toestonden.

Gelijk men verder zien zal is de genoemde Regentenkamer een klein Museum van oud-Hollandsche, speciaal van

NANNINGA UITTERDIJK herkende dit reeds als werk van dien schilder in zijn reeds gemelde studie. In verschillende opzichten was hij echter onnauwkeurig; hij gaf de maat verkeerd op, maar ergst van al ontdekte het jaartal niet, dat in groote letters links onderaan staat. Laat mij er daarom een korte beschrijving van geven:

De werken van barmhartigheid. Paneel. Br. 1,40. H. 1,32 M. 1).

Een tafel in 't midden van een zaal. Daaromheen, een naakte man, die door een staande rijke gewasschen en afgedroogd wordt; een vrouw met een kind op schoot, wie een dienaar gebraden gevogelte brengt; een etende man; een wachtende hongerende met saamgevouwen handen, en een andere, wiens pul door een heer wordt gevuld. Links op den achtergrond, twee arme reizigers ontvangen door een heer en zijn jonge vrouw; en in 't verschiet, een kloosterraam met een priester en een arme. Rechts op den achtergrond, een bedlegerige vrouw, geholpen door een heer en een rijke vrouw.

Gemerkt links onderaan op een schot, in zwart op grauw bruin: A° 1548.

Er kan geen twijfel bestaan, of we hebben hier een echten MAELER voor ons. Dezelfde manstypen met hun Grieksche neuzen; hetzelfde trachten, zooals men uit de beschrijving reeds ziet, naar het schilderen van naakte figuren, waar dat maar eenigszins pas geeft; dezelfde opvatting der verdeeling van licht en donker. Vooral ook dezelfde behandeling en dezelfde streek: gele gewaden met flink verf en flinken borstel; naakt vleesch degelijk van verf, en zóó in elkaar gewerkt met groven borstel, dat het veelal glad gelijkt; gewaden, vooral ook de witte, degelijk van verf en met groven borstel.

Dat is zeker, dat hij sedert 1545 aanmerkelijk blijkt te zijn vooruitgegaan. Wel had zijn „laatste oordeel“ al wat verdienstelijks, en enkele naaktstanden waren zelfs zeer goed, maar toch eerst in de „werken van barmhartigheid“ toont hij zich de eerste schoolschheid ontwassen en strevend naar een eigen opvatting, die, hier en daar bereikt, ons een volkomen origineel schilder in den dop doet kennen. Zoo b. v. is de zieke vrouw, die rechts op den achtergrond in bed ligt, vol van hetgeen schilders „sentiment“ plegen te noemen, en dermate verdienstelijk opgevat, dat zij alleen den schilder niet weinig in onze waardeering doet stijgen.

ord-Kamper kunst. Het beroek er van is aan een kunst liefhebber niet genoeg aan te raden. Laten we hopen, dat alle vingerde Regenten met evenveel liefde en zorg als de tegenwoordige den hun toevertrouwden schat mogen bewaren en beschermen.

1) Dat meer dan eenig ander der ra te noemde schilderij van hooge historische waarde is voor de Kamper Gast- en Proveniershuizen, gaat zeker. De voorstelling heeft toch duidelijkerwijze plaats in een zaal van een gasthuis: de lervende en spijzende keerel zijne de regenten, vergezeld van hun vrouwen. Het schilderij moet inderdael op bestelling gemaakt zijn met aantrekking der voorstellingen van de onderwerp.

Na zijn de Kamper Gast- en Proveniershuizen overgenomen door de vereeniging in 1544 van het gasthuis van den H. Goest, mocht S. Cecilius- en Catharina-gasthuis, welk jaartal in het eind der 16e eeuw (na 1575) vol verenigd was met het gasthuis van S. Cecilius, en daer van S. Catharina en Maria Magdalena, waarbij zich in 1564 nog de toe Beccops-ergoedeling aansloot. (Zie over den voorspoed dien Gast- en Proveniershuizen Mr. J. J. VAN DOORNIJCK's *Advies*.)

Alle drie de genoemde gasthuizen dateeren van verre voor 1548. De vraag blijft dus uit wiens boedel het hier behandelde oepassende stuk al omstig.

We merken bij „*de werken van barmhartigheid*” tevens een liefhebberij van den schilder op, die zich bij sommige andere stukken van zijn hand duidelijker en opvallender zal kond doen: het streven om zich zelven in beeld op het schilderij terug te geven. De dienaar toch, die het gebraden gevogelte binnensbrengt, is niemand anders dan het portret van den schilder zelf — gelijk ook de heer Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK reeds opmerkte. — Evenwel is het hier zoo weinig uitgesproken, dat we het voorloopig slechts voor mededeeling geven.

Een derde ERNST MAELER hangt in diezelfde Regentenkamer naast den laatst beschrevenen, van hetzelfde jaar volgens het inschrift. Ziehier de beschrijving:

Diptiek. Paneel. Ieder zijstuk Br. 0,54. H. 1,40 M,

Rechterzijstuk: *Johannes de Dooper met het lam.* Hij zit op een steenen bank, en op de richel daarvan liggende het lam. Hij is naakt met een rooden doek om de lenden. Zijn rechterarm is opgeheven met uitgestrekten wijsvinger. De linkerhand, een herderschopje in miniatuur vasthoudend, rust tegen het liggende lam. Achtergrond: een bergachtig landschap met een voorstelling van den doop Christi in den Jordaan.

Linkerzijstuk: *Maria met het staande kindeke.* Zij zit, en staande op een dergelijke hooge richel als in 't rechterzijstuk, het kind geheel naakt. Zij heeft een zeer donkerbruine keurs, roode mouwen met witte kleine lubben, een witten doek over den schoot. De linkerhand met gestrekten wijsvinger rust op den schoot, met de rechter houdt zij de rechterzij van 't kindeke omvat. Merkwaardig genoeg, treedt Jezus op een geteekende, maar niet verder uitgevoerde slang, bij een uitgebeten appel, een aanduiding hoe Christus de erfzonde vernietigt; 't is eigenaardig te zien, hoe de tekening is aangelegd.

Gemerkt rechts onderaan op het rechterzijstuk, in zwart op wit, op een kwanswijs aangehecht papier:

Anno domini

1548.

Dit stuk is onbetwistbaar het werk van een meester. Als geheel, even als in de onderdeelen is het in één woord uitstekend, en met moeite slechts kan men aanmerkingen maken, b. v. dat de beenen van het kindeke wat te dik zijn. In behandeling is het gelijk aan de reeds beschreven MAELER'S; in typen evenzeer, vooral de Johannes-kop. Het gelaat van de Maagd is werkelijk edel, en geeft ons de verblijdende wetenschap, hoe onze schilder het ideale van de vrouw begrijpen en weergeven kon. Ten zeerste merken we hier den invloed van MAERTEN VAN HEEMSKERK op; en in lichtopvatting, en in kleur komt MAELER'S stuk in vele opzichten overeen met de twee bekende triptiek-zijstukken van MAERTEN VAN HEEMSKERK in het Mauritshuis aanwezig (nos. 40 bis en ter). Vooral de handen zijn op beide schilderijen in volkomen denzelfden geest. De figuren op den achtergrond van onze Kamper diptiek zijn geheel in den geest van de figuren op ERNST MAELER'S authentiek „*laatste Oordeel*.”

VIER KAMPER SCHILDERS.

Eén verschil merken we op: de kleur van onze diptiek is zeer donker — warmbruinrossig. En al is de kleur van „*de werken van barmhartigheid*” ook gedeicideerd bruin-rossig, zoo'n gloeiend koloriet vinden wij er geenszins. Toch meen ik niet sterk aan dit verschil te mogen hechten; ten eerste, omdat we later kennis zullen maken met een MAELER, die ditzelfde gloeiend-bruine koloriet heeft; ten tweede, omdat de schilderijen welke nu in de regentenkamer vereenigd hangen, vroeger ten deele vóór den schoorsteen in de keuken van het gasthuis hingen, en dus de een meer de ander min van den rook zullen geleden hebben. En welken invloed rook kan hebben op schilderijen is bekend.¹⁾ Eindelijk kan de aard en meer nog de kleur van de vernis, die men gebruikte zeer veel afdoen; is deze bruin dan wordt de schilderij warm, op gloeiend af. Men zie eens den warmbruinen FRANS HALS in het Haarlemmer Gemeente-museum No. 71, en de veel koelere Nos. 72 tot en met 75; toch is dit enkel een gevolg van de kleur der vernis. Werkelijk heeft deze diptiek van MAELER al het uitzicht met een bruinige kleur, of een bruinig vernis geglaceerd te zijn.

Van hetzelfde jaar als de behandelde „*werken van barmhartigheid*”, is de beschreven diptiek van beslist veel hooger waarde.

Een vierde ERNST MAELER volgt, nog steeds in dezelfde regentenkamer. Ziehier de beschrijving:²⁾

Het laatste avondmaal. Paneel. Br. 1,97, H. 1,23 M.

Om de tafel in een voorhuis zijn de twaalf Apostelen met Jezus geschaard. Op de tafel zelve, een tinnen bord met vleesch, messen, krakelingen, brood en een stuk roggebrood. Links op den achtergrond, een dienaar, die spijzen opbrengt. Rechts op den penant, een blaker met brandende kaars en snuiter. De lijst draagt het rand- en rondschrift: „Die „Heere Jezus in dier nacht doe hij verraden wort, nam hij dat broodt, danckte ende „brackt ende ghaft sijnen apostelen ende sprack neemet eetet, dat voer u gebrokē werdt; „mit verlangen heb ik begeerd [dit Pascha met u te eeten eer] dat ik lijde. Luce XXII.”

Gemerkt bovenaan rechts in zwart op wit op een kwanswijs aangehecht stuk papier:

Anno domini

m. vi. iii.

1) Een interessant voorbeeld zag ik bij den HIERONYMUS VAN AKEN in 't museum Kunstliefde te Utrecht (No. 2 van den uitstekenden nieuwem katalogus door de heeren A. BREDIUS en Mr. S. MULLER Fzn.) en den BOSCH welke de heer THOLEN bezit (op den huize de Bockhorst te Spankeren bij Dieren). De eerste is blank, helder, zilverachtig..... maar in 1830 opgegraven, dus van de lucht afgesloten geweest; de andere — zonder eenigen twijfel een echte — is warmbruin, somber en donker, maar heeft wie weet in welke almosfeer jaren doorgebracht.

Genoemde heer THOLEN bezit nog eenige andere zéér belangwekkende schilderijen: een uitstekend fraaien AVERCAMP, helaas nog al gehavend: een ADRIAEN CORNELISZ BEELDEMAKER 1688; een EGBERT VAN HEEMSKERK een J. BUNS (sic?) f. 1667 vrouwenportret; en zeer interessant HOGERS (of J. HOGERS.) 1655 met sterk Rembrandtien invloed, nog eens zéér interessant. Wie kent de beide laatste schilders?

2) Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK vestigde in zijn meergemelde studie ook de aandacht op deze schilderij, zonder echter maten op te geven, noch ook haar aan ERNST MAELER terug te geven. Het rondschrift gaf hij, maar niet nauwkeurig; de woorden, die er tusschen haakjes in voorkomen zijn door hem aangevuld en op de lijst aangebracht.

We zien, ERNST MAELER maakt het ons tot nog toe makkelijk. Op drie van de vier reeds behandelde schilderijen is hij zoo beleefd het jaar van vervaardiging aan te wijzen. In dit stuk van 1552 is hij weer teruggegaan eenigszins tot de opvatting en behandeling der „*werken van barmhartigheid*” van 1548. De streek is geheel als op dat stuk. De kleur in 't algemeen ook. Alleen verraadt hij in 1552 een oneindig geoefender hand, zonder twijfel gevolg van ondervinding. Ook hier merken we weer den invloed van MAERTEN VAN HEEMSKERK, die hem steeds blijkt te zijn bijgebleven; vooral de Christus-kop is sterk in diens geest. Ook merkt men in den Apostel, geheel aan de linkerhand, volkomen dezelfde opvatting en behandeling als bij den Johannes den Dooper van de beschreven diptiek.

Maar wat zeker een van de meest belangwekkende dingen op het hier behandelde „*laatste avondmaal*” is: de knecht, die links op den achtergrond eten opbrengt, stelt den schilder ERNST MAELER zelven voor. Men behoeft maar eens een enkele keer op een schilderij uit de vijftiende of zestiende eeuw¹⁾ het portret van den schilder zelven te hebben aangetroffen, om voortaan bij elk ander, waar het voorkomt, dat portret op het eerste gezicht met den vinger te kunnen aanwijzen. De liefde waarmee het is uitgevoerd, de indruk, die het dadelijk maakt van *portret* te zijn, geen type voor te stellen; de eigenaardige opvatting (waarbij sommige oude schilders nog bovendien zoo goed waren het eigen portret in een geheel andere kleur te behandelen dan het overige, tot vergemakkelijking der herkenning); dit alles zijn even zooveel onfeilbare teekenen. 't Staat dan ook vast: we hebben hier het portret des schilders voor ons. Maar hoe ter wereld komt ERNST MAELER er toe, om zich zoo in 't oog loopend als spijzen-opdisscher voor te stellen? Dat men zich zelven als dienaar konterfeitte, was meer dan gewoon. Doch het lijkt of hij met voorliefde niet alleen zichzelven, maar ook de schotels en spijzen wil laten zien, die hij opbrengt; evenals ook in de „*werken van barmhartighid*” de man met zijn eendvogels komt aandragen. Van waar die liefhebberij?

Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK gaf reeds, naar aanleiding van den bediende met de eendvogels in het laatstgenoemde stuk de oplossing²⁾. ERNST MAELER was behalve verwer en kunstschilder, ook nog herbergier en gaarkok. In de reeds genoemde „*Kameraars- en rentmeestersrekeningen*” vinden we op den jare 1537: „Betaelt ERNST MAELRE, tgene de Pilgrims van Jherusalem³⁾ tot sijnnen huyse verteert hadden, sac. viij h. P.” en op

1) Voor zoover ik weet is het laatste voorbeeld dat een Hollandsch schilder met opzett zichevrees heeft afgebeeld, het portret van GERARD TER BOCH op zij: „*Almansiersche Vredeshandel*” op 't ogenblyk (klaas!) in de National Galery van Londen. Hij is daar aan den linkerstoel, op het tweede vijt. Zeer typisch heeft hij zic' zelver daar ool in een ander en veel rossiger toon dan het overige behandelde.

2) Zie de gemelde studie in de *Verslagen en Mededeelingen*.

3) De broederschap n.l. van degenen, die een pelgrimsreis naar Jezusalem hadden volbracht. Dergelijke broederschapper bestonden te Amsterdam, Antwerpen, Lierdrocht, den Haag, Haarlem, Katwijk, Leiden en Utrecht. Vandaar de vier JAN VAN SCOREL's in Kunstschilder en de ene JAN VAN SCOREL te Haarlem. De dag van de processie, Palmzondag heette in Kampen „Palmdach”.

den jare 1538: „Item betaelt ERNST MAELRE dat de geschickte der stadt metten Pilgrums van Jherusalem ende anders dair verteert hadden, vij h. P., vii st. br. xi pl.”

Tot hiertoe de MALER'S van de Kamper Gast- en Proveniershuizen. Om een ander schilderstuk van hem te vinden, gaan we naar het Kamper Grootburgerweeshuis, waar in de regentenkamer een triptiek hangt, die voor de geschiedenis van dat weeshuis van overgroot¹⁾, voor de kunst misschien van nog groter belang is. Het is een ERNST MAELER van den eersten rang, zijn meesterstuk, hoogstwaarschijnlijk geschilderd in het laatst van 1554 of in 1555. JOHAN EVERTSZ toch, de Kamper schoolmeester, rector en vicaris²⁾, ter wiens nagedachtenis³⁾ de triptiek mag gezegd worden vervaardigd te zijn — hoewel zijn moeder en vader naar de zeden van dien tijd geenszins vergeten werden — stierf den 7^{en} Aug. 1554, niet enkel volgens het nog te vermelden opschrift maar eveneens volgens No. 20 van het Chartularium. Een goede maand vóór zijn dood had hij⁴⁾ zelf nog meegeholpen, om van het Weeshuis voor uiterlijk twaalf kinderen tevens met kerkelijke doeinden gesticht, een algemeen Weeshuis voor iedereen en nog iemand te maken, waarbij de opleiding tot kerkgezang zoo al niet op den achtergrond werd geschoven, dan toch meer gescheiden werd. Wat wonder dat de „voorstanders” van het dus ontstane „gemeen Weeshuis” zich verplicht voelden, in een soort herinnerings-triptiek de heugenis van den „fundator”, evenals van diens vader en moeder te eerden. Vandaar ook al de toespelingen op weezen, op kinderen enz. die men opmerken zal in de beschrijving der triptiek, welke ik ga geven.

¹⁾ Het uitmuntend „advies” van Mr. J. J. VAN DOORNINCK maakt het gemakkelijk eenige bizarerheden te geven. De oorsprong van het tegenwoordige Gr. B. W. dateert van de stichting van het Zoete-naam-Jezus-huis in 1539 den 2^{en} Febr. door de kerkmeesters en den rector van de school der Kamper St. Nicolaaskerk. Den 30en Jan. 1539 hadden zij van GHESE JOHANSdochter (no. 40 van het aan 't Advies toegevoegd Chartularium) een huis gekocht, dat zij den 2^{en} Febr. 1539 bestemden tot een weeshuis voor uiterlijk twaalf weeskinderen. Tegelijk daarmee „Item noch soe hebben EVERT JORIJS ende Heer JOHAN zijn soene hoer huis ende hoff doergaende van Nijestrate tot die Hoffstrate naest den Weeshuis suydtwerti gelegen daertoe gegeven, doch donatio inter vivos ofte vrije gevinge, sonder wederroepen. Beholdene oer beyder lijtucht enz.” Het huis dat EVERT JORIENSZ en zijn zoon, de Kamper schoolmeester en vicaris JOHAN EVERTSZ hiel gaven, hadden (Chartularium no. 33) „EVERD JORIENSZ” en BARBARA, zijn vrouw, den 28en Febr. 1528 gekocht. Het aldus gestichte weeshuis was ook met kerkelijke doeinden gesticht, daar de weezen als koorzangers dienst moetten doen: „Item toe dordehalff wre nae middach sullen die weeskijnderen mit haer Regent toe vesper gaen, daer die Regeat scige voer hebben soll die ionghen kunnen intonieren ende singen dat hem bevoelen is” (*Stichtingsoor-konde*). De stichting werd den 10en Mei 1539 geaprobeerd door den Bisschop van Utrecht, den 10en September 1541 door de stad Kampen.

Den 29en April 1542 werd het Weeshuis weer vergroot door aankoop van het huis, dat aan den noordkant belendde en aan „MATHIJS LIJENDECKER” toehoorde (welke dit den 13en Maart 1534 van de 11000 maagden-vicarie in de Kamper S. Nicolaas-kerk had gekocht). Het huis in 't midden werd „Oratorium”, het huis aan de zuidzijde de woning van den Regent der scholieren, het noordeijk pand eetzaal en keuken.

²⁾ Dat hij uit Limburg kwam, is zeker. Hij heet b.v.: JOHANNES EVERARDUS a LIJMBERICH, Rector Scholarum in oppido Campensi, fundator et erector Collegij duodecim pauperum scholarium Choralium; of Mr. JOHAN EVERTS VAN LIJMBERICH, Schoolmeester van S. Nicolaas-school, of „JOHAN EVERSEN”, opperste schoolmeester van S. Nicolaas-kerk en Regent der Weezen in het Z. N. Jezus-huis, of „Mr. JOHAN EVERSEN VAN LYMBERCH”, vicaris van S. Simon- en Judas-altaar in S. Nicolaaskerk.

Een broeder van den vicaris, GEERDT EVERTSZ, wordt eenige jaren (van 1555—1563) als weesmeester van het Kamper Weeshuis genoemd.

³⁾ Den 30en Juni 1554. Zie de Bijlage C van 't advies: „Hoe ende mit wat manieren dit Jezushuis een gemeen Weeshuis geordiniert is A^o 1554 den laesten Junij.”

Het hoog historisch balang der schilderij, gaf ik aan, zoo onwaardeerbaar voor het huidige Grootburgerweeshuis — alleen zijn plaats werd een andere¹⁾; — de hooge artistieke waarde is buiten kijf; hetgeen mij nog te doen staat is te bewijzen, dat het een ERNST MAELER is. Daarvoor eerst hier de beschrijving:²⁾

Triptiek. Paneel. Middenstuk: Br. 0,77. H. 0,79 M. Ieder der zijstukken Br. 0,31, H. 0,79 M.

Zijn de zijstukken toegeslagen, dan leest men in oud schrift, links:

Anno domini. 1548. den. 15 dach
decembris/ sterff EVERT IORIENSOEN,
Anno dñ 1534 op nije Iaers dach sterff
BARBARA die EVERTS huisfrou was/
Godt wese dle siele genadich,

En rechts:

Anno dm. 1554. den 7. Augusti. op ons
lijue Heren transfiguratiën dach/ sterff
Meister IOHAN EVERSEN. Vicarijs van
S. Sijmon ende Iuden altaer/ overste
Schoelmeester en ierste regent der weese-
kinderen/ Godt wese die ziele genadich.

Op de linkerzijdeur bovenop: *Evert Forriensz met zijn vrouw Barbara onder de bescherming van Johannes den Apostel.* Zij liggen beide geknield, hij op een met roodgezoomd kussen. De h. JOHANNES staat en heeft in zijn rechterhand een stat, een bruine pij aan, een rooden doek om zijn schouders, het lam om zijn hals.

Op de linkerzijdeur van binnen: *Een pelgrimsgangster naar Rome bij een persoon, die schrijft!* De Pelgrimgangsters (zou weder BARBARA zijn afgebeeld, als herinnering aan een gemaakten tocht naar Rome?) is afgebeeld met staf, rood kleed zwart overkleed en zwarte pan-hoed. Voor den schrijvenden persoon een papier, waarop: *Omnibus qui Romae estis dilectis dei vocatis satis.* Tegen de tafel staat een tweesnijdend zwaard, waar boven op het lemmet de letters A I. Op tafel verder een mes, een stuk lak, een stempel, een boek. De klerk houdt een inktkoker met de linker-, een pen met de rechterhand. Achtergrond: een landschap met Romeinsche ruïnen.

1) Om en bij 1592 werd het Weeshuis van de Nieuwstraat overgebracht naar het opengevallen en leegstaande Cellebroerskloosters aan den nog tegenwoordig nog zoogenoemden Cellebroersweg bij de Cellebroerspoort. De stad Kampen bemoeide er zich meer mee en trachte het weer onder haar appèl te brengen; van daar vindt men b.v. den 21 Febr. 1592 eene „Fundatie, ende Ordonnantie bij Bargemeesteren, Schepenen, Raedt ende Gesworen Gemeente deser Stadt Campen, op den 21 Februarij A° 1592 gemaect, opt onderholt des Weesenhuyse, ende Waeskinderen“. (Bijlage E).
2) Mijn hartelijkste dank zij gebracht aan de regenten van het Grootburgerweeshuis, de heeren RUYS, pres., REUYL, secr. en TIK. Inzonderheid de heer J. J. REUYL Hzn. — wiens naam nog nader genoemd zal worden — ontvangen mijn meest oprechten dank.

Ik moet erkennen noch de algemeene bedoeling, noch de bizonderheden van deze voorstelling te begrijpen; die vrouw, die klerk, dat zwaard, die twee letters, dat opschrift, wat mogen ze beteekenen? En dan, wat kan men lezen van een opschrift op een stukje papier, dat in den bijbel steekt, te onduidelijk, om er uit wijs te worden.

Op de rechterzijdeur buiten op: *de medestichter en eerste regent van het weeshuis, Johan Everts, met vier weesjongens en vier weesmeisjes, onder bescherming van Johannes den Dooper en Mozes.* Achter den vicaris, die in zijn ordegewaad geknield ligt, staat Johannes de Dooper met een kemelsharen kleed om de leden, en een rooden doek om schooulder en leendenen; links van den vicaris staat Mozes, met twee groote vlammen op het hoofd, en voor zich een van de twee steenen tafelen. De weeskinderen, die alle geknield liggen, hebben op den linker schooulder in wit opgenaaid de letters W K (Wees Kind).¹⁾

Op de rechterzijdeur van binnen: *de eerste regent, Johan Everts, met twee weesjongens en weesmeisjes onder bescherming van den heiligen Marcus.* Links van den geknielden vicaris staat de h. Marcus met den leeuw, een veder in de rechterhand, de linker rustende op een opengeslagen boek, waarop: *Omnipotens deus pater et filius et spiritus sanctus unus atq. trinus, unus videlicet in natura, trinus in personi (sic!).* De h. Marcus heeft een kardinaalshoed op. De weeskinderen zijn alle geknield, en hebben ook op hun linkerschouder W. K. Links vooraan een plak en een gard, toenmaals naar 't schijnt noodig voor de opvoeding der weezen. 't Geheel heeft plaats in een renaissance-voorhuis of vestibule, waarachter zich een dorp opdoet.

Op het middensstuk: *Jezus zeggende: „Laat de kinderkens tot mij komen.”* In een rijke renaissancevestibule zit Jezus op een soort van troon. Bij hem enige kinderen, waaronder één geheel naakt. Links vrouwen, mannen, kinderen. Rechts van hem evenzeer mannen en vrouwen, die met kinderen tot hem komen. Achter Jezus' stoel vier mannen staande; op den voorgrond in het midden drie kinderen rondom een opengeslagen A. B. C. boek. Links ziet men door de vestibule, geschraagd door Atlanten, een landschap waarin een slot. Achteraan kijkt over den schooulder van een grijzaard met grauwen doek om 't hoofd, een kop, die van den schilder, met voorliefde behandeld, volkommen overeenstemmend met zijn eigen portret op het stuk in de Kamper Gast- en Proveniershuizen. Boven de triptiek in het hout de volgende figuur, wellicht JOHAN EVERTSZ huismerk in een wapenschild:

Dat we hier met een onbetwistbaren MAELER te doen hebben, zou, ook al had de schilder er zijn van elders bekend portret niet opgezet, aan geen twijfel onderhevig

¹⁾ Zoals men op een steen kan zien, die in het Weeshuis nog bewaard wordt, droegen de weeskinderen zelfs nog in 1786, bij overigens geheel veranderde dracht, die W. K. op de linkermouw. Tegenwoordig hebben zij op den linkerschouder G. B. W. (Groot-Burger-Weeshuis).

zijn. Wanneer we de zijstukken, die van betrekkelijk geen groot gehalte zijn, minder beschouwen, maar het middenstuk, het eigenlijke meesterstuk¹⁾ tevens, voornamelijk in 't oog vatten, dan vinden we er geheel MAELER'S eigen typische opvatting in terug; het naakt is uitstekend behandeld; uitmuntend is de vrouw in grauw gewaad rechts in 't midden, die met een kindje op den arm zich voorover buigt, uitmuntend van aktie en best van teekening; evenzoo de jongen, dien Jezus met de linkerhand omvat houdt. We vinden zijn eigenaardig bruinros-vleeschkleurige tint, terwijl enkele koppen in zijn typische volroode kleur zijn. Een enkele vrouw, met Grieksche neus, is in een bleeken toon. Jezus' gezicht heeft het Maeler-type van elders.

Ook de behandeling is dezelfde: donkere kleeren zijn in verfrelief, met zware verf, wit goed degelijk van verf met groven borstel. Vleesch op niet verlichte deelen glad, op wèl verlichte dikker van verf, ook met groven borstel. Lichtplooien op gele gewaden heel dik. Zwarte gewaden in opgedragen verf-email, waarop dan de plooien nog eens in lijnen-relief maken.

We hebben hier ook dáárom MAELER'S meesterstuk voor ons, omdat hij hier geheel en al zijn eigen manier gevonden heeft, en er van andermans invloed niets meer te ontdekken valt. Waar men tegelijk zich zelf kan wezen en zijn hoge technische bekwaamheid doen blijken, heeft men den lauwer erlangd, die alleen voor meesters is weggelegd.

Dat dit stuk uit het laatst van 1554 of uit 1555 zal dateeren, betoogde ik reeds.

Laat ik nu overgaan tot de MAELERS, die ik als zoodanig door analogie herkende.

In het gezamenlijk bezit van de heeren WAANDERS en MEULENMEESTER te Zwolle, ten huize van den heer MEULENMEESTER, apotheker te Zwolle, vond ik den volgenden ERNST MAELER:

Christus aan het kruis tusschen de kwaaddoeners. Paneel. Br. 0,75. H. 0,99 M. Links vooraan, Maria, die in zwijm valt in de armen van Johannes. Rechts vooraan, de Romeinsche hoofdman op een witten, steigerenden schimmel. Op het tweede vlak in 't midden Jezus aan het kruis; links en rechts de beide kwaaddoeners in verrongen houding. Een aantal ruiters, piekeniers, voetknechten op den achtergrond. Bij den voet van 't kruis nog twee personen met gevouwen handen, waarvan er een haast geheel is weggesleten.

We vinden hier de gewone Maeler-typen terug. Zijn gewone behandeling ook witte gewaden met flink verf en behoorlijk borsteltje; donkerbruine gewaden ook; terwijl

¹⁾ Dat bij de verschillende onderwerpen, op de triptiek voorgesteld, toespelingen zijn gemaakt op de geschiedenis van het Z. N. Jezus-huis is zeker. Zijn de zijstukken gesloten dan zagen we buitenop EVERT JORRIENSZ, zijn vrouw BARBÁRA en den vicaris JOHAN EVERTSZ, hun zoon, d. i. de stichters of begunstigers van het oorspronkelijke weeshuis voor hoogstens twaalf kinderen (de vicaris is ook maar vergezeld van *acht* kinderen). Van binnen op de zijstukken zagen we weer den vicaris met vier weeskinderen en BARBARA (?) als pelgrimgangster, wat zeker betrekking heeft op haar levensgeschiedenis; deze beide voorstellingen slaan ook nog op het oude weeshuis. Maar het middenstuk, waar Jezus *de*, dat is *alle* kinderen tot zich laat komen, ziet op het besluit van 30 Juni 1554, waarbij het Weeshuis *algemeen* was geworden, een maatregel waartoe JOHAN EVERTSZ zelf nog had meegewerkten.

donkerzwarte in eenigszins email-relief zijn opgedragen. We vinden, eigenaardig genoeg, hier in zooverre een sterke afwijking van kleur als we dezelfde warmbruin-donkere tint opmerken, welke we bij de diptiek van de Kamper Gast- en Proveniershuizen moesten toeschrijven of aan zeer donkere vernis of aan invloed van rook als anderszins. De waarde van het stuk is ongelijk; de zich krommende kwaaddoener rechts en de achterbeen en schoften van het steigerende paard zijn uitstekend. Helaas is het, gelijk ik reeds opmerkte hier en daar nog al versleten.

Een anderen MAELER treffen we hoogstwaarschijnlijk *in fragmenten* aan op de kamer van den archivaris, in het oude stadhuis te Kampen:

Een pestlijder verpleegd. Paneel. Breedte der fragmenten samen 0,70 H. 0,93 M.

Op het linkerfragment een pestlijder, met zijn beenen in een bad, wordt door een man verzorgd; staande links een man, en een ander met groene puntmuts, waarop in kwasi-Hebreeuwsche letters in zwart op wit: een paar letterteekens gevuld door: 7. 19

Deze man knijpt zijn neus dicht, een bewijs, dat we met een pest- en geen lazaruslijder te doen hebben. Achtergrond: een landschap met Romeinsche waterleiding.

Op het rechterfragment: een staande vrouw, die over een geknielden heilige met dubbel aangezicht (!!) heenbuigt. Achter haar een vrouw in geel gewaad, die zich kruist, en ettelijke manskoppen.

De behandeling van verf, van borstel is geheel als bij de MAELER'S elders. Zou het gewaagd zijn uit het opschrift een monogram te zien? Geel en wit is behandeld als elders. Sommige typen hebben wel iets Maeler-achtigs. Een kuriositeit is zeker het dubbele aangezicht van den heilige; met het ene ziet hij devoot voor zich, met het andere naar de over hem gebogen vrouw. Zou het een toespeling wezen op de dubbelhartigheid en de booze lusten van sommige schijn-heiligen?¹⁾

Tot zoover de schilderstukken van ERNST MAELER, we vonden één van 1545, twee van 1548, één van 1552, één van ongeveer 1555 en twee zonder jaartal van vervaardiging.

We zagen hoe hij, bij allen aanleg tot oorspronkelijkheid, nog dikwijls sterken invloed verraadt van de Haarlemmer school, in 't bizarer van MAERTEN VAN HEEMSKERK, maar hoe hij, buiten andere zeer verdienstelijke stukken — als de diptiek en het laatste avondmaal van de Kamper Gast- en Proveniershuizen — ons in het middenstuk der triptiek van het Kamper Grootburgerweeshuis een meesterstuk schonk, dat dadelijk den schilder

1) Nog vestig ik de aandacht op een pas verworven en daarom nog niet in den verdienstelijken katalogus van 1881 opgenomen stuk in het Bischoffelijk Museum te Haarlem. Het is eigendom der Parochiekerk van Hoorn. *De nederaalting van Jezus in de hel.* Paneel. Br. 0,88. H.... M. Het rand- en rondschrift van de lijst luidt: *Hij is nedergedaelt ter hellen ten darden daghe is hij verre van den dooden. simb art 5 endd ghi hebt oock int tbloet (sic) us. testaments u ghevanghenen wtghelaeten wt den poel daer gheen waeter in en is. Zacharias C. 9:11. Ecclesiasticus. 24. 45 ... 1415 (sic!)* Het stuk is geheel en al in den geest van ERNST MAELER'S *laatste oordeel* in 't Kamper raadhuis; voor nauwkeuriger studie hangt het echter veel te ongunstig.

op één lijn stelt met meesters, die zich reeds een algemeenen roep verwierven in de kunstwereld.

Laat ik nu nog opsommen, wat ik van ERNST MAELER aan data geven kan: in 1536 en 1538 zagen we hem reeds als gaarkok vermeld; in 1538 wordt hij nog eens vermeld, in het Boek van Recognitiën¹⁾. In 1543 maakte hij „twee taeffereelen” voor de stad Kampen, met het portret van den overleden stadhouders GEORGE SCHENCK VAN TAUTENBURG²⁾; wat mogen deze twee tafereelen geweest zijn, eene diptiek of twee afzonderlijke schilderijen? En waar bevinden zij zich?

In 1541 doet hij glazenmakerswerk, en in 1542 ververswerk voor de Kamper St. Nicolaaskerk; in 1543 den 13en November doet hij zijn eed als gildemeester van het Kamper St. Lukasgilde. In 1545 zagen we hem reeds in de stadsrekening vermeld als schilder van *het laatste oordeel*; in datzelfde jaar bekent hij ook een geldschuld; in 1546 verricht hij weder ververswerk voor de St. Nicolaaskerk. In 1549 verguld hij aan den schoorsteen van het oude Kamper raadhuis. In 1551 en laatstelijk in 1558 doet hij (respectievelijk 23 Oct. en 27 Oct.) nogmaals den eed als gildemeester van het Kamper St. Lucasgilde.

Moge het eenmaal gelukken 's mans geboorte- en sterfjaar vast te stellen!

¹⁾ „1538 den xvij Meerte. ERNST MAELRE bekent JOHAN THONISZ xiii tonne Hamborger bier elcke tonne lxij st. val.” Volgens vriendelijke mededeeling van Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK.

²⁾ Ao 1540. „Item noch betaelt ERNST MAELER, voor de voirs. twee beelden to conterfeyten, viii h. pd.” (n.l. de „twee taeffereelen daer selige heeren GEORGEN SCHENCK, in synen leuen onsz gen. heren Stadholters inne geconterfeyt staet, staende boven op te raedtcamer”). *Kameraars- en Rentmeesters-rekeningen der stad Kampen, van 1515—1540* door Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK. En in 't zelfde jaer: „Item ERNST MAELER gegeven dat hij verlecht hefft ant altaer te maecken voert Raedthuys op dach Sacramenti, van sparren, negelen ende ander XV st. corr. iii pl.”

EEN STUK OUD-HOLLANDSCH ZILVERWERK,

DOOR

M R. N. DE ROEVER.

DE kunstvaardigheid van de goud- en zilversmeden, die gedurende de zestiende en zeventiende eeuw in ons vaderland werkten, is zóó algemeen erkend, en zou, ware dit het geval niet, zóó aanstonds te bewijzen zijn met een beroep op de nog bestaande gouden en zilveren stukken van overtuiging op raadhuisen en societeiten, in kerken, musea en particuliere verzamelingen met zorg bewaard en met billijken trots tentoongesteld, dat het onnoodig geacht mag worden er hier nog over uit te wijden.

Onze VAN VIANENS en onze DE GREBBERS, onze VAN BREENS, ABEELENS, LE BLONDS en LUTMA'S, onze meesters van den Popta-schat, onze BAERTS en onze MENSMA'S, en uit lateren tijd onze LELIES zijn in heel de kunstwereld bekend.

Maar behalve de betrekkelijk weinige kunstenaars, wier namen tegelijk met hunne werken tot ons kwamen, heeft er aan de eene zijde een onnoemelijk getal meesters bestaan, wier namen door het onderzoek der archieven aan het licht komen, terwijl er aan den anderen kant nauwelijks minder kunstwerken te voorschijn worden gebracht, waarvan men de makers niet kan aanwijzen, in weerwil van de meestertekens en de andere herkenningsmerken, die de vervaardiger niet mocht verzuimen er in te slaan of te doen slaan, hoe zeker men ook zij, dat zijn naam onder de bovenbedoelde opgedolven namen schuilt.

Een vergelijking van het zilverwerk onderling, van de meestertekens op de kunstwerken met de koperen platen, waarin in den gildentijd de meesters verplicht waren hun teeken te stempelen, waartoe de in den jare 1880 in de zalen der Maatschappij Arti et Amicitiae gehouden tentoonstelling de schoonste gelegenheid had kunnen aanbieden, leverde in dit opzicht niet dan onbeteekende uitkomsten, omdat slechts van weinige steden de merkplaten bewaard zijn gebleven.

Zoo is men dan alweder aan het toeval overgelaten, om in voorkomende gevallen van een of ander kunststuk, dat terecht aller bewondering wekt, den maker aan te wijzen, en blijft het te betreuren, dat de bronnen voor de geschiedenis van deze aan de kunst verwante industrie zoo spaarzaam aanwezig zijn!

Hoe gaarne zouden wij onze woordenboeken verrijkt hebben met de beschrijving van het leven en de werken van die breedte, reeds in de veertiende eeuw haren aanvang nemende rij van kunstenaars, die de kostbare kerksieraden smedden, en de smaakvolle schuttersketenen, de prachtvolle bekers, de bevallige kleinoden, welke nog dagelijks kunnen worden beoordeeld, of welke men in iederen voorvaderlijken boedel van eenige beteekenis vindt vermeld. En die meesters verdienenden in alle opzichten eene erkenning van hunne kunstvaardigheid, die zich niet enkel in de voortbrengselen van hamer of drijfijzer uitte. Want gebruikten zij deze werktuigen niet, dan namen zij nu eens het graatijzer ter hand, om het gladde zilverwerk met gegraveerde ornamenten te voorzien, waardoor zij de eerste leermeesters van den hollandschen etser en plaatsnijder werden, dan eens brachten zij, tot verhooging van den luister hunner werken, met kunstvolle hand en voor kleurenharmonie gevoelig oog er de smeltverwen op aan, die met de beste werken van dien aard kunnen wedijveren, dan weder sneden zij in het onder hunne vingeren zich niet meer weerbaarstig toonende edele metaal de wapens of symbolen, waarmede vorsten, heeren en burgers, steden, kerken en gilden hunne oorkonden bezegelden, en desnoods zagen zij er niet tegen op, om de banier van St. Eloy voor die van St. Lucas te verwisselen, en schilder of beeldsnijder, graveur of ontwerper van bouwwerken te zijn.

Van oudsher de pares van deze, hunne metgezellen op hunne Italiaansche of buitenlandsche reizen, waren zij binnen de muren der handeldrijvende en nijvere steden met de gildebroeders van den kunstgilde de dragers eener hogere kunstontwikkeling, en op hunne wijs de voortplanters van een fijner kunstgevoel bij de menigte; maar, uit den aard der zaak meer vertrouwd met de betrekkelijke waarde van het goud en zilver, behoorden zij, in den regel, meer dan de gezellen van de lustige schildersbent tot die klasse van bedachtzame en gezeten burgers, die voor den tijd der tractaten van correspondentie tot de stedelijke regeeringscolleges toegang hadden, waarin hunne namen of die hunner zonen niet zelden worden aangetroffen.

Het is misschien slechts eene betrekkelijke verdienste, maar het is een feit, dat de goud- of zilversmit aan zijn werk het karakter wist te geven van zijn land en van zijn tijd. De zoo even reeds genoemde tentoonstelling van kunstvoorwerpen, in vroegere eeuwen vervaardigd, heeft daarvan de meest overtuigende bewijzen geleverd. Voor dengene, die

begeerig was het oud-vaderlandsche zilverwerk te leeren kennen, werd daar de gelegenheid gegeven in den grondvorm, in het ornement sommige dier kenmerken op te sporen en vast te stellen. Het heeft toen ook inderdaad gelegen in het plan van de bewerkers van den catalogus¹⁾, om, terwijl zij nog het materiaal voor vergelijking tot hunne beschikking hadden, de gegevens, die zij daarvoor hadden verzameld, wetenschappelijk te verwerken tot eene toelichting bij eene serie van afbeeldingen, die zij voornemens waren daarvan in het licht te geven. Zeer zeker zou dit plan zijn beslag hebben gekregen, indien niet het bestuur der Maatschappij Arti et Amicitiae had gemeend het denkbeeld van de catalogusmennen te moeten overnemen, des noeds zonder hunne goedkeuring. Het oorpronkelijke plan werd daardoor onuitvoerbaar en het plaatwerk door de Maatschappij Arti et Amicitiae uitgegeven verscheen in het licht zonder toelichtenden tekst.

In dit werk, behoorlijk geschikt en geregeld wordt door hem die het weet te gebruiken, een groterer samenhang tusschen de losse afbeeldingen bespeurd, dan de eenvoudige beschouwer van iedere plaat op zich zelve zou vermoeden, en dit ligt wel hoofdzakelijk daaraan, dat het bestuur der Maatschappij de keuze der af te beelden voorwerpen had opgedragen aan een man, die, hoewel geen lid der Commissie, zeker niet minder bevoegd was, om het merkwaardigste voor onze kunstgeschiedenis aan te wijzen.

Het stuk zilverwerk, waarvan wij hier eene afbeelding geven, en waarop de Heer J. BOAS-BERG onze aandacht vestigde, is een dier stukken, die wegens vorm en bewerking verdienens als echt vaderlandsche kunstwerken te worden gekenschetst. Het is uit de school der LUTMA'S, die het dolfijn- en kwab-ornement aan de VIANENS ontleend overdroef, er zijn bevalligheid en veerkracht aan ontnam, en van dat ornement een decadencevorm in 't leven riep, die den algemeenen smaak met vreugde zou doen omzien naar een geheel neuen stijlform, waaruit men na een kleine eeuw weer tot de exsymetrische rocaille zou vervallen, welke soms een kleine familietrek met het kwab-ornement verraadt.

Dergelijk zilverwerk, als het hier afgebeelde, werd omstreeks het midden der zeventiende eeuw in geheel ons land vervaardigd, waarschijnlijk onder den invloed van eenige in 1653 en '54 uitgekomen modelboekjes voor goudsmeden, gegraveerd naar ontwerpen van den ouden LUTMA en getiteld: *Veelderhande nieuwe compartemente, Eenige nieuwe compartementen, Verscheyden snakerijen, enz.*, waarop weldra de *Constige modellen van verscheyden silvere vaten en andere sinnighe wercken*, door CHRISTIAEN VAN VIANEN te Utrecht uitgegeven naar tekeningen of uitgevoerde werken van zijn vader ADAM VAN VIANEN, volgden (omstreeks 1656).

Het verschil tusschen beide ontwerpers is sprekend. Terwijl LUTMA er zelden in slaagt een ontwerp te maken, dat ons oog bekoren kan, en ons slechts verbazing afdwingt voor de grilligheid van zijn teekenstift, treft ons in de ontwerpen van VIANEN een adel van vorm te duidelijker, omdat er nergens aan overdreven fantaisie wordt botgevierd,

¹⁾ Wijlen Mr. A. D. DE VRIES Az. en schrijver dezes.

nergens overloading heerscht, de lijnen zich nimmer anders dan in zachte plooijingen bewegen, het relief nergens zoo vermetel schijnt te kunnen opgevat worden als bij LUTMA'S *compartementen*, waarin over het algemeen niet hetzelfde streven naar eenvoudigheid en natuurlijkheid heerscht als in de modellen van den Utrechtschen meester. Toch was LUTMA'S stijl zeer gewaardeerd in zijn tijd. VONDEL prijst zijn „konstrijcke gedachten”, die de stadsregeering van Amsterdam menigmaal tot uitvoering liet komen, door hem de vervaardiging op te dragen van allerlei zilverwerken, die zij voor eigen gebruik of tot geschenken noodig had. Ontegenzeggelijk beschikte LUTMA over een bizondere vaardigheid in 't bewerken van 't metaal. Zijn drijfwerk, van het standpunt van den werkman beschouwd is voortreffelijk en grenst aan het volmaakte. Onder zijne handen verloor het metaal blijkbaar zijn natuurlijke hardheid.

Waarom bekoort ons dan zijn werk niet?

Ik meen er de reden van te vinden in de tegenstrijdigheid, dat hij een ornement, oorspronkelijk voor randversiering van het cartouche bestemd, en alzoo voorbeschikt om een bijkomende rol in de ornamentiek te spelen, verhief tot een hoofdmotief, dat de lijnen van het voorwerp in zijn plooien begraaft. Een kwabvormige vaas of beker gelijk LUTMA ze teekende, heeft voor het oog weinig behagelijks.

Een dergelijke vorm vertoont het hier afgebeelde voorwerp echter niet.

Op de wanden des bekers zijn de cartouches duidelijk zichtbaar, maar hunne beteekenis is verminderd ten bate van de sterk sprekende randversiering, welke, ineensmelende met die van het aangrenzende cartouche, hoofdmotief van het ornement wordt, en daardoor meer aandacht vraagt dan wenschelijk was. Zeer eigenaardig is ook in dit stuk de wijze van vereeniging van den kelk des bekers met den voet. Over 't algemeen vertoont dat verbindingsstuk iets rijzigs, ten gevolge waarvan men er den naam van „steel” aan gaf; hier daarentegen iets gedruks. De adelaar gaat onder den last des bekers gebukt. Het is of hij alle kracht inspant dien op te heffen. Deze inspanning is in het dier uitstekend uitgedrukt.

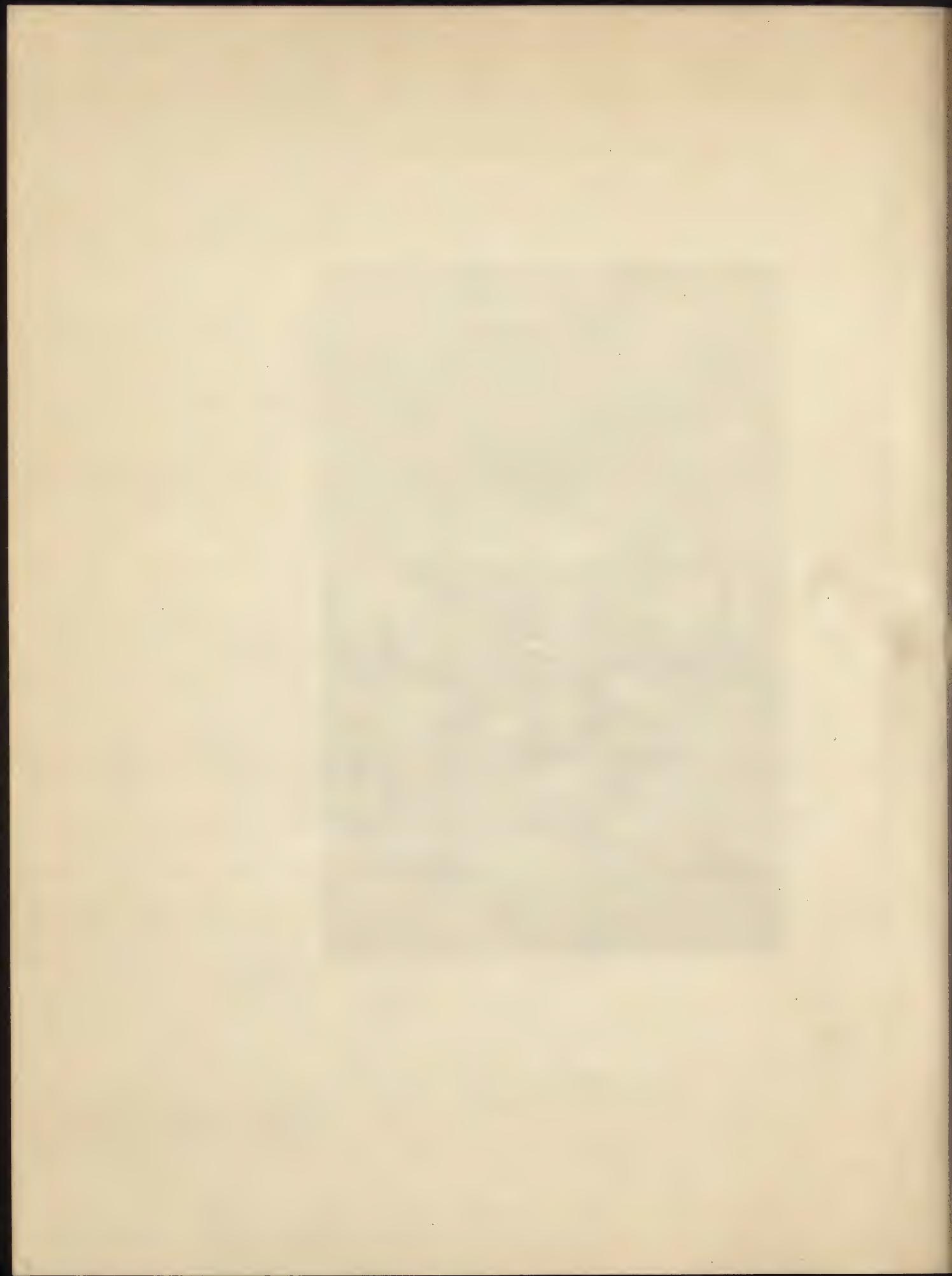
Edel van vorm zijn vooral de beide ooren, die het voorwerp het karakter van een brandewijnskom geven. Toch durf ik niet staande houden, dat dit de bestemming van het stuk was. Brandewijnskommen hebben in den regel een nog minder beteekenenden voet en zijn gewoonlijk ongedekt.

Met dit al draagt het hier afgebeelde voorwerp het ontwijfelbare kenmerk van zijn hollandschen oorsprong. Beter dan eenig mij bekend voorwerp teekent het den smaak van zijn tijd en daarvoor is het hoogst merkwaardig. De redactie is den tegenwoordigen eigenaar, den Heer E. FULD te Amsterdam, dan ook zeer erkentelijk, dat hij haar toestond in dit tijdschrift er eene afbeelding van te geven.

Het echte Lutma-type vertoonde een beker in nautilusvorm, van het jaar 1639, welke voor de tentoonstelling van 1880 werd afgestaan door graaf ANDRÉ MNISECH te Parijs. Deze beker droeg als meesterteken een hart. Reeds toen meenden DE VRIES en ik, dat dit hart het teeken der LUTMA'S moest zijn, maar deugdelijke bewijzen bestonden

AFBEELDING VAN EEN STUK OUD-HOLLANDSCH ZILVERWERK, IN DE MANIER VAN LUTMA.
Berustende in de verzameling van den Heer E. FULD, te Amsterdam.

daarvoor toenmaals nog niet. Eenigen tijd geleden ontdekte ik evenwel een brief van een der LUTMA'S, nog voorzien van zijn cachet. Het daarin voorkomende familiewapen prijkt met hetzelfde hart, dat in het pincoen van den ons toen nog onbekenden goudsmidt was gesneden.

Keert men den hier afgebeelden beker om, dan vertoont zich in den voet het bekende merk van den Utrechtschen goudsmidt ADAM VAN VIANEN, bestaande in een over elkaâr gelegde A en V. Deze beroemde, schoon door zijn broeder PAULUS steeds overtroffen kunstenaar, is omstreeks 1627 overleden, en het is duidelijk, dat deze beker van lateren tijd moet zijn. Nu werden echter in het goud- en zilversmitsgilde der stad Utrecht gedurende de zeventiende eeuw nog een drietal personen als meesters aangenomen, die zich van dezelfde letters, op dezelfde of op bijna dezelfde wijze over elkaâr gelegd, tot meesterteken hebben bediend. In de eerste plaats noemen wij CHRISTIAAN VAN VIANEN, ADAMS zoon, die in 1628 het meesterschap kocht en in 1656 nog in leven was; maar omdat het ons niet bekend is hoelang de beide volgende meesters hebben gewerkt, komen hier voorloopig ook in aanmerking: JAN VAN MILLINGHEN, die in 1609, en GERRIT VAN MILLINGHEN, die in 1618 in 't gilde werden opgenomen.

Het is dus niet onmogelijk, dat wij hier het werk van een dier Utrechtsche meesters voor ons hebben, en het merk met het wapen van de stad Utrecht, dat mede in den voet geslagen is, zou dit bevestigen, ware het niet, dat men tegenwoordig op die merken niet meer kan vertrouwen. Daar waar, gelijk in casu, het voorwerp zelf de onmiskenbare teekenen van echtheid en oudheid draagt, mogen zij nauwelijks meer in aanmerking genomen worden. Het is hier de plaats, om het gezag dier merken op in den handel verkeerd hebbende oude zilverwerken te betwisten. Ik heb bespeurd, dat er in den jongsten tijd door eenige bedriegers valsche pincoenen in gebruik zijn genomen, die ADAM VAN VIANENS merk vertoonen, en die worden geslagen of in oud zilverwerk, om het daarmede een hooger waarde te geven, of in kunstig nagemaakt oud zilverwerk, dat men voor echt oud zilverwerk wil laten doorgaan. In Januari 1883 heb ik in het verkooplokaal „de Zwaan" een klaarblijkelijk kort geleden vervaardigden zilveren beker gezien als volgt in den catalogus beschreven:

„I gedreven zilveren Bokaal met beeldje op het deksel G.K. 71.5 decagr."

De pretentie van ouderdom, die het stuk in zijn uiterlijk maakte, had het door de voorzichtigheid van den kundigen auctionaris in den catalogus afgelegd!

Dit stuk vertoonde het Utrechtsche merk, het bovenomschreven van ADAM VAN VIANEN en bovendien een merk bestaande uit een schildje met een leeuw, waarmede wel in de Hollandsche, maar natuurlijk niet in de Utrechtsche steden gemerkt werd.¹⁾ Het was overigens met eenen kunstvaardigheid bewerkt, die getuigenis aflegde van

¹⁾ Volgens mededeeling van den Heer Mr. S. MULLER Fz, Rijksarchivaris in de Provincie Utrecht, is het zeer onwaarschijnlijk, dat Utrechtsch zilverwerk ooit met meer dan drie merken, zijnde het meesterteken, de jaarletter en het stadsmerk werd gestempeld.

de bedrevenheid van den in 't verborgen werkenden meester, wiens vaardige hand door lieden wordt geëxploiteerd, wier geweten ruim genoeg is, om de verzamelaars van oudheden voorwerpen te verkoopen, onwaardig om in hunne cabinetten te worden geplaatst, omdat zij een valsch beeld vertoonen van den tijd, waarin zij heeten te zijn ontstaan.

DE VRIES heeft het geluk gehad een dier moderne fabrikanten van oudheden op te sporen, wiens trawanten niet alleen een groote behendigheid hadden in 't namaken van oud zilveren kinderspeelgoed, van apostellepels en van gedreven zilveren doozen, borden, thee- of koffieserviezen, maar die er zich ook op verstonden, om de geschiedenis te verrijken met een aantal historische gedenkteekenen, waar deze, ongetwijfeld, door een abuis van de tijdgenooten, waren achterwege gebleven.

Zoo had b. v. deze fabrikant zich geroepen gevoeld, om Prins MAURITS een bewijs van erkentelijkheid aan den dapperen HÉRAUGIÈRE te laten geven, door het geschenk van een beker, in den vorm van een turfmand, (zie fig. 1). Zeer eigenaardig inderdaad! Onge-lukkigerwijs was het echter onzen fabrikant door 't hoofd gegaan, dat JAN LUYKEN de graveur was van het voorbeeld voor het drijfwerk op de wanden des bekers, en dat deze kunstenaar een eeuw na HÉRAUGIÈRES heldendaad bloeide¹⁾. Zoo had hij een verzuim van de Ho. Mo. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden willen goedmaken, die nalatig gebleven waren om MICHIEL ADRIAENSZ DE RUYTER, na den vierdaagschen zeeslag, met een keurig in zilver gevatten en met des admirals borstbeeld en blazoen prijkenden nautilusbeker te vereeren (zie fig. 3). En tot dezelfde familie behoorde ongetwijfeld ook de groote, verguld zilveren beker, door de Landvoogdes MARGARETHA aan den kardinaal DE GRANVELLE geschenken, die in Friesland verzeild geraakte, en tal van bekers de een nog groter dan de ander, die een al te gemakkelijk kooper vonden in nu wijlen den Baron VAN BRAKEL, te Arnhem, die al deze antiquiteiten van zonderling gehalte met de beste bedoelingen, maar tot niet geringe ontsteltenis van den Directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst, aan het Rijk ter plaatsing in zijn verzamelingen vermaakte.

Het is mijn doel niet de geschiedenis van deze bedriegelijke en door behendige gebruikmaking van de jongste ontdekkingen met een waas van authenticiteit voorziene, moderne oudheden na te gaan, noch ook, om aan te wijzen, hoeveel misbruik er gemaakt wordt van de onkunde der oudheden-liefhebbers door personen als de door DE VRIES ontmaskerde, die niet den roem van rechtschapenheid, door onze oude firma's in het vak der antiquiteiten verkregen, hebben te handhaven; maar toch kan ik niet nalaten even stil te staan bij eene „cause célèbre”, die aanleiding tot de ontdekking van den onhandigen oudhedenfabrikant gaf.

1) Erger maakte het nog de fabrikant van een anderen ouden beker, die gezegd werd aan den Leidschen Burghermeester P. AZ. VAN DER WERFF geschenken te zijn na zijn heldhaftig gedrag gedurende het beleg. Tot model voor de gedreven voorstelling op dezen beker had gediend het bekende in 1830 gepenseelde schilderij van den Antwerpschen schilder GUSTAAF WAPPERS!

DE VRIES heeft het voorrecht gehad dit wonderstuk te zien.

(Fig. 1.)

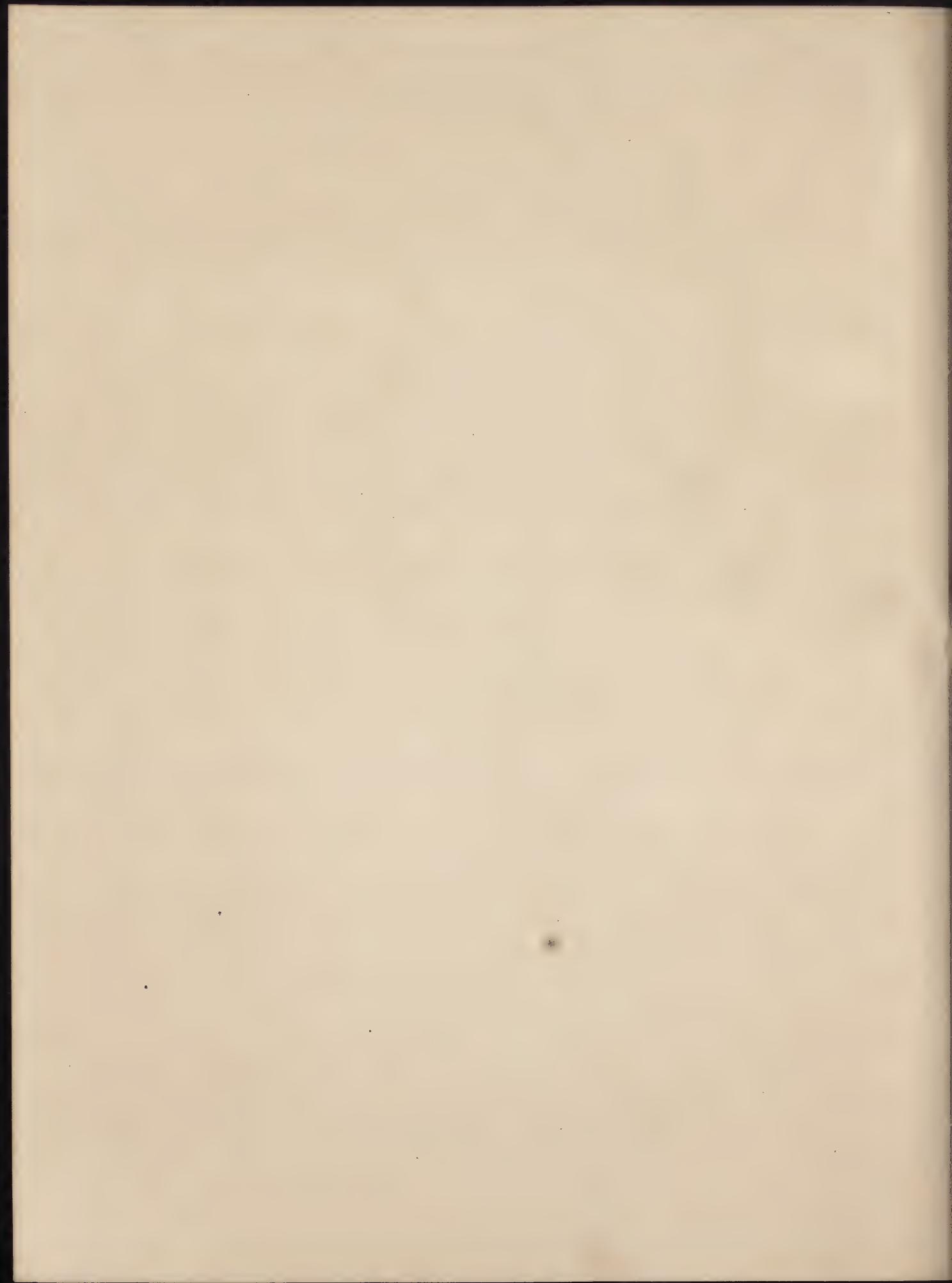

(Fig. 2.)

(Fig. 3.)

DRIE ANTIQUITEITEN UIT DE FABRIEK DER HEEREN M. MORPURGO EN ZONN,
in 1881 gevestigd in de St. Anthonisbreestraat No. 39 te Amsterdam.

Ik verzoek den lezer daartoe de tweede figuur op de hier tegenoverstaande prent te beschouwen.

De zilvertentoonstelling — laat ik hier den huiselijken naam gebruiken — was in vollen gang, toen wij het bericht kregen, dat ergens in Frankrijk de kapitale, gedreven zilveren beker was te voorschijn gekomen, die in 1637 aan NICOLAAS VAN CAMPEN, den bouwmeester van den schouwburg, vereerd moest zijn.

Weldra hadden wij, door de beleefdheid des bezitters, een fotografie van het merkwaardige stuk in handen, waardoor onzen hooggespannen verwachtingen echter aanstonds de bodem werd ingeslagen. De grondvorm van den beker toch vertoonde het heerschende karakter der bekers uit het laatst der zeventiende eeuw, en geenszins de kenmerken van den tijd, waarin hij heette vervaardigd te zijn. Daarenboven waren er een aantal punten van twijfel, waardoor wij weldra éénstemmig waren in het oordeel, dat deze beker geen oudheid was, en dat wij geen moeite behoefden te doen, om het stuk nog voor de tentoonstelling te verkrijgen.

Wij dachten, dat de zaak hiermede uit was, maar de Heer CHARLES SEIDLER, lid der *Société Archéologique* te Nantes, de eigenaar, dacht er anders over. Als er lieden zijn, die het stuk voor onecht houden, meende hij, dan zijn er zeker andere, die met mij van een tegenovergesteld gevoelen zijn, en hij overreedde den toenmaligen Parijschen correspondent van het *Algemeen Handelsblad*, den Heer HENRY HAVARD, nogmaals op de zaak terug te komen. In het nummer van 27 September 1881 bracht de Heer HAVARD de zaak voor de rechtbank van het Amsterdamsche publiek. Hij beschreef den beker, maakte melding van de drie opschriften:

1. OPENING VAN/ DE NIEUWE/ ACADEMY OF/ SCIIOWBURG/ MET HET SPEL/
GIJSBRECHT/ VAN AMSTEL/ IN DE MAENT/ DECEMBERIS/ 1637/

2. *Voor ouden en wees.*

3. AEN NICOLAES VAN KAMPEN/ BEKWAEM BOUWMEESTER/

zonder er echter bij aan te teekenen, dat spelling en woordenkeus weinig zeventiende-eeuwsch is, gaf hij als zijn gevoelen te kennen, dat het gewicht aan edel metaal (2,650 kgr.) voor den bouwmeester zoo goed als betaling voor zijne ongetwijfeld gratis verleende diensten was geweest, en deelde een paar steken onder water uit aan 't adres van „enkele oudheidkundigen”, die argwaan omtrent de oudheid van den beker hadden gewekt. Ten slotte voerde hij eenige argumenten voor de echtheid aan, „en” zegt hij „men moet erkennen dat deze vervalscher, (zoo er al van namaak sprake kan zijn), op de hoogte „van zijn tijd was. Vooreerst moet hij Nederlander zijn geweest. Vervolgens rijst de „vraag hoevele Nederlanders weten, dat de nieuwe schouwburg in December 1637 werd „ingewijd? Velen van hen, die zich met de geschiedenis van Amsterdam bezig hielden, „hebben zelfs nimmer geweten, dat VAN KAMPEN er de bouwmeester van was. Eene „bijzondere kennis van al, wat van verre of van nabij met de geschiedenis uwer hoofdstad in betrekking staat, was noodig, om zulk een stuk te ontwerpen en te vervaardigen.”

Dit laatste was nu niet zoo moeielijk als de Heer HAVARD dacht. In December 1875 had TER GOUW „de eerste opvoering van den Gijsbrecht van Amstel” in zijn Amsterdamsche tafereelen het licht doen zien en onze fabrikant was er een aandachtig iezer van geweest !!

Zoo behendig als de fabrikant geweest was in het gebruik maken van de jongste ontdekkingen, zoo weinig was hij op de hoogte van de kunstgeschiedenis, want als model voor de beeldjes, die den wand des bekers versierden, gebruikte hij een gietwerk van een groep in de manier van BOUCHER, dus voor dit stuk een eeuw te jong!

Na veel moeite kwam DE VRIES het adres van den fabrikant te weten. Spoedig noodigden wij hem tot eene bijeenkomst, waarbij hij niet weinig verrast was op het zien van het corpus delicti. Het onderhoud met den fabrikant behoort tot mijne vermakelijkste herinneringen. Ten leste volgde de verklaring, dat het stuk op zijn last was vervaardigd, om het te verkoopen aan den baron VAN BRAKEL, die echter stierf vóór het sluiten van den koop. Den beker daarop teruggekregen hebbende zond hij hem naar het Hotel Drouot te Parijs, alwaar hij voor 800 francs in andere handen overging.

In weerwil van deze pertinente verklaring, wilde nog niet iedereen aan de valscheheid gelooven. Heftige discussiën ontsponnen zich daarover in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, doch het ligt buiten het bestek van dit bijschrift, om er bij stil te staan.

Wenschelijk ware het voorzeker, indien hier het voorbeeld van Frankrijk werd gevuld, waar, bij een kort geleden aangenomen wet, het namaken van zoowel als het veranderen van handtekeningen en merken op schilderijen, kunstwerken of oudheden werd strafbaar gesteld.

BIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

VOORNAMELIJK AMSTERDAMSCHE SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, ENZ.

EN HUNNE VERWANTEN

VERZAMELD DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZN.

Begraven 9 Maert 1680. Nieuwe Kerk. **Dirk Santvoort**, man van Tryntje Rieuwerts van de Anthonisbreestraat. *f 8.—*

Begr. 28 Nov. 1689. Nieuwe Kerk. Catharina Rieuwerts, wed. wijlen **Dirck Santvoort**, op de Keysersgraft by de Groenlantse packhuysen, Suidervak N°. 45. By Avont.

Ondertr: 24 Juli 1682. **Dirk Santvoort** van A., out 33 j., op de Anthonisbreestraet, en Johanna Elisabet van Erp, j. d., woont tot Gorinchem.

Dese personen zijn op den 19 dito tot Scherluijnen (?) getrouw.

Begraven 24 Dec. 1688. Nieuwe Kerk. **Dirk Santvoort**, man van Johanna Elisabeth van Erp, op de Anthonis-Breestraet. *f 8.—*

Gedoopt 30 Juni 1650. Maria, dochter van Jacob D. Santvoort en Lysbeth van den Berch; **Dirck D. Zantvoort** getuige.

Gedoopt 7 Sept. 1657. Lysbet, het kind van Jacob Dirckse Santvoort, en Josina van den Bergh. *(Doopboek Rem. Kerk.)*

Ondertr: 14 Oct. 1645. Adam Santvoort, van A., lintwerker, won. inde Elantstr., out 23 jaer, geass. met consent syner moeder Marritje Santvoort, en Metgje van der Linden, enz. *(Kerk. huw. proc.)*

Ondertr: 2 Nov. 1645. Jan Santvoort, van A., en Elisabeth Vermeer, enz. *(Kerk. huw. proc.)*

Gedoopt 14 Juni 1633 Oude Kerk. Barent, zoon van **Pieter Sarragon**, en Beertjen Barents; Fem Tjebbes, Aaltjen Barents getuigen.

Gedoopt 20 Juli 1642. Barent, zoon van **Pieter Saragon** en Barbertje Barents; Femmetje Tebbes getuige.

Ondertr: 5 Nov. 1654. Hendrick Sarragon, geass. met zijn moeder Baertje Sarragon en Sara Rosiers, enz. *(Kerk. huw. proc.)*

Ondertr: 20 April 1649. **Carel van Savoijen**¹⁾, van Antwerpen, *schilder*, out 28 jaer, geass. met het consent zijner moeder, door Not. pub. getuycht, won. op de Dam, ende Catharina Wandelman, out 18 j., geass. met haer vaeder Wouter Wandelman, en Machteltje Wandelman, haer moed', won. in de Calverstraet. *(Kerk. huw. proc.)*

Begr: 24 Jan. 1665. Nieuwe Kerk. **Karel van Savoijen**, op de Heyligenweg... *f 8.—*

Ondertr: 18 Maart 1661. **Philip Savoy**, van Antwerpen, *schilder*, out 31 j., zijn moeder tot Antwerpen, geass. met **Carel Savoy**, syn broeder, in de Rheeestraet, en Jannetje Bisschops van A., wed' van Reijer Vos, geass. met Nellitje van den Berg, haer bekende, woont op de Elantsgracht. Sy heeft de weescamer voldaen den 30 Aug. 1656. Dese personen syn op den 3 April 1661 tot Sloten getrouw door Guilielmus D'Amour, predicator aldaer. *(Kerk. huw. proc.)*

Begraven 18 Aug. 1664 N. Z. kapel, een man **Flips van Savoy**, comt van de Elandtsgraft, in de Bisschop van Brugge, by de Haase (?) straat. *f 15.—*

(1) **Roeland Savry**,²⁾ 1616 getuige bij 't huwelijk van **Salomon Savry**, zijns broeders zoon.

(2) **Jacques Savery**, van Cortryk, *schilder*, poorter v. Amst. 15 October 1591.

¹⁾ Van dezen meester is mij slechts één een enkel schilderij bekend. Het is in bezit van den Hr. J. Ph. Menger te Utrecht. Het stelt voor Christus aan den geeselpaal, waarbij drie krijgsknechten, de figuren levensgroot. Het is krachtig en schoon van kleur, en uitmuntend van tekening. *v. d. K.*

²⁾ De tusschen haakjes geplaatste cijfers vóór de namen der Savry's wijzen de plaats aan in nevenstaande tabel.

GESLACHTLIJST DER SAVRY'S. *)

Wapen in BALEN: *beschrijving van Dordrecht bl. 1356*, behoudens verschil van kleuren overeenkomende met SAVRY (en Artois). D'argent au chevron d'azur acc. de trois étoiles de gueules. (RIETSTAP: *Arm. Gén.*)

..... SAVRY.

leeft nog 1600.

(1) ROELANT SAVRY
SAVRY tr. GUILLIAM DE
Schilder, schilder poorter van Amst.
geb. te Kortrijk 15 Oct. 1559, st. te Amst.
± 1576, st. te 1602 aan de pest.
Utrecht 1639. TRIJNTJE KOKELS.
herrt. met GOVERT SPRYNT. PIETER VIBHELLE.

Wellicht
(14) HANS SAVRY
Schilder te Utrecht 1638
tr. WILLEMPJE VAN
ANGEREN.

SALOMON SAVRY
geb. ± 1594
plaatsnijder
tr. 1616
MAIJKEN PANTEN LIWJNS dr.
ex MARTIJNTJE VAN LEDE, ***)

(2) JACOB SAVRY
schilder poorter van Amst.
15 Oct. 1559, st. te Amst.
1602 aan de pest.
TRIJNTJE KOKELS.
herrt. met GOVERT SPRYNT. PIETER VIBHELLE.

Wellicht
(15) ROELAND SAVRY
barbier, tr. 1621
GRIETJE ENGELERS.

(3) MARIJKEN SAVRY
geb. te Kortrijk ± 1574
tr. 1600
Joost GOEMAERE
herrt. 1612

(4) JACOB SAVRY
geb. ± 1617
plaatsnijder, later
boekverkooper te
Dordrecht, tr. 1643
CATH. VAN BILAAR
herrt. 1652
NEELTJE BOENES.

JOHANNES BALEN.

(5) JACOB SAVRY
geb. ± 1598
schilder, tr. 1622
ANNICK HEYNDRIKS.

(6) JACOB SAVRY en ROELAND SAVRY
ged. te Amst. in de Oude Kerk
10 July 1622.

(7) MARTIJNTJE (10) CATHARINA (11) ANNA SAVRY (9) LIVINUS SAVRY (8) HESTER SAVRY (12) SUSANNA (13) ABIGAEL
SAVRY tr. GUILLIAM tr. JANETIE tr. 1652 SAVRY SAVRY
tr. 1644 ongehhuwd overl. VAN ZOELEN IMMEN
MATTHIJS LALEN 1678. herrt. 1656 PIETER PETERSZ.
de bekende stads- SUSANNA KEYZER. V. D. HELM.
beschrijver van KINCKHUYSEN.
Dordrecht.

(14) ABIGAEL
SAVRY
tr. 1669
PIETER PETERSZ.
LODEWIJKS.

*) De tusshchen haakjes geplaatste cijfers verwijzen naar de hievenens afdrukkte bewijspuncken. De heer G. H. Veth te Dordrecht, heeft de goedheid gehad de hier verzaamde gegevens met de zijne te vergelijken en het een en ander er aan toe te voegen. Wat de verwantschap der kunstenaars aangaat was de heer Veth tot dezelfde resultaten gekomen als hierboven worden aangegeven.

**) Onder de papieren der familie Balen te Dordrecht vindt men het volgende: Memorie van moeder Maijken Panten wagens de gehoorde van haer kinderen.

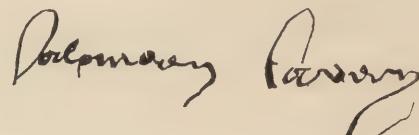
8 Februarij 1617	is geb. Jacob Savry.
26 October 1618	> Martijntje Savry.
27 Nov. 1619	> Trijntje Savry.
27 Januarij 1623	> Anneke Savry.
24 July 1624	> Levinus Savry.
6 Nov. 1626	> Hester Savry.
12 October 1628	> Suzannele Savry.
26 Sept. 1630	> Abigail Savry.

Tryntje Kokels, tr. 1. Jaques Savry, tr. 2. Govert Spruyt. Hare minderj. kinderen uit 't eerste huwelijk zijn in 1605 onder voogdij van hunne oomen Joost Goemare en Guilliam de Boser. Zij verkoopen in die qual. een huis buiten St. Anthonispoort 7 Mei 1605, borgen zijn Lodewijk v. d. Plasse, blauwverwer, en Hans Woutersz, backer.

(3) 25 May 1600. Joos Goemare, van Kortrijk, *schilder*, oudt 25 j. won. (14 annis) in de Betaniesteech, geass. met Cornelis Goemaeer, zijn vader t. e. en de Mayken Savery, van Kortrijk, oudt omtr. 26 j., won. (1 annis) in de Nes, geass. mit Jaques Savry, haere broeder, haer op-leggende de geboden tot Haerlem mede te laten doen en daer van betooght in te brengen, als mede haren vaders consent voor de eerste proclamatie te doen blijken. (Puib.)

Ondertr: 19 May 1612. Pieter Verhelle en Maeyke Savery, wed. van Joos Goemaeer, 11/2 jaer wed., won. op de Breestraet.

(4) Ondertr: 6 Januari 1616. Salomon Savry, *plaetsnyder*, 22 j., N. Z. Achterburgwal, geass. met Roland Savry, zyn oom, en Mayken Panten. Hoogstraat, geass. met moeder Martynthe van Lede. (Puiboek.)

Salomon Savry, *plaetsnyder*, in de Barndesteeq, koopt auctie v. Someren 22 Febr. 1635.
(Erfh. W. K.)

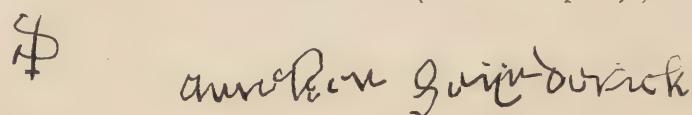
In den name Godes Amen. In den jare nae de geboorte onses Heere en Salighmakers Jesu Christi, duysent seshondert twee en vijftigh, op Dinghsdag den vijftienden Octobris des avonts de clocke omtrent acht ure, compareerden voor my Salomon van Nieuwland enz. Sr. Salomon Savry, *plaetsnijder*, binnen deeser stede, gesont van lichaem, gaende en staende, en Maeyken Pantens¹ zijne huysvrouw, sieckelijck te bedde leggende, verkl. dat hunne soon Jacob Savry, ten tijde als dezelve zijn eerste huwelijk kwam te doen, zels eenige middelen geconquesteerd en overgewonnen hadde en dienvolgens, alhoewel hij testateur in de huwelijcksvoorraarden tusschen de gemelde zijn zoon en desselcls eerste huysvrouw Cathalyntje van Bylaert opgerecht, belooft hadde f 2000. — met denzelven zynen zoon mede te geven (dat hij echter niet meer dan f 600 gegeven heeft en dat de rest zijn eigen goed is geweest en dat hij dus nooit over meer dan f 600 mag worden lastig gevallen) „eindelijck hebben zij Testateuren beyden verclaert dat de lynwaet en kantneeringe, dewelke te haeren huyze gehouden word, met alle 't geene tot de winckel dienaengaende behoort, hune vijff dochters met naemen Cathryntje, Annetje, Hester, Susanna en Abigaël Savry te saemen aengaet en toecomt, zonder dat zij Testateuren daer een eenige eygdom part off deel hebben in eeniger maniere.”

Aldus gepasseert binnen Amsterdam, ten woonhuyze van de Testateuren in de Nieuwstraet. Ter presentie van Hendrick van Aelst en Wilhelmus D. Baudous, inwoonders dezer steede. (Prot. Not. Sal. v. Nieuwland p. 198.)

Salomon Savry, woont 1647—1662 in de Nieuwstraat noordzijde, het 19^e huis komende van de Nieuwendijk, het 3^e van den Burgwal, geschat op huurwaarde van f 140, toebehoorende Herman Allertsz. Koster. (Verpondingboek over die jaren.)

Salomon Savry, lid boekverkoopersgild 21 Maart 1664: «en als geordoneert vrijwillig in 't gild gecomen». (Lijst der broeders v. h. gild der boekverkoopers, boekdrukkers en binders, beg. 1618.)

(5) Ondertr: 7 Mei 1622. Jaques Savry, out 30 jaer, *schilder*, geen ouders hebbende, wonende in de Bloemstraet, en Annetgien Heyndrix, out 35 jaer, wed^e van Cornelis Reyersz., ('t bescheid van mans doot, sal ingebracht moeten worden), won. als voren, verclaerde over 't jaer wed^e geweest te hebben. (Kerk. huw. proc.)².

¹) Maeyke Panten, overleed 30 October 1652. Zie Beschr. van Dordr. bl. 1354.

G. H. V.

²) Terwijl de familie Savry tot de Doopsgezinde gemeente behoorde, schijnt deze tot de Staatskerk te zijn overgegaan.

G. H. V.

Gedoopt 12 Juli 1622. Oude Kerk. Jacob en Roeland, zonen van Jacob Savry, *schilder*, en Anne Heynrix; Marya Savry, Mayken Savry getuigen.

Den 22 Septb. 1623 verkoop: Jacques Savry als man en voogd van Annetje Henriksdr. en erfgename van Henrik van Dale, een graf in de N^e Kerk. (Kwytsc. reg. A. fol. 19.)

(6) Ondertr: 28 Nov. 1643. Jacob Savary, van A., *plaetsnyder*, out 26 jaer, geass. met Salomon Savary, zyn vader, woont in de Nieuwestraet, overleggende acte van de inteeckening van hem comparant ende Catharina van Bilaer¹⁾ tot Dort. (Puiboek.)

Ondertr: 19 Oct. 1652. Jacob Savary, van A., *plaetsnyder*, wed^r van Cathalyntie van Bylard, won. in de Nieuwstraet, overleggende acte van Dort onder de hant van P. Berck, inhoudende de ondertrouw van hem met Neeltje Boenes j. d. tot Dordrecht.

Jacob Savry krijgt octrooi van Staten van Holland voor 15 jaer tot het uitgeven van de joodsche geschiedenis van Fl. Josephus, met platen versierd.

Hij wordt genoemd boek- en kunstverkooper, borgter en inwoner van Dordrecht.

Hij verzoekt dit octr. op grond van mogelijk nadeel van hem en zijne moederlooze kinderen.

27 April 1665.

Jacobus Savry 1657—1665 boekhandelaar te Dordrecht in 't Kasteel van Gend

Begr: N. Kerk 23 Septb. 1666. Jacobus Savry, ten huyze van sijn vader Salom. Savry, op de Niewedyck by de Oudebrughsteegh in de roode hoet..... f 15.²⁾

(7) Ondertr: Matthys Balen, v. Dordr., winkelier, wed. v. Steyntje Lambrechts, tot Dort, ondertr. 24 Maart 1644 Martynje Savry, van A., 24 j., geass. met Salomon Savry en Mayke Savry, haar ouders, Nieuwstraat. (Puiboek.)

Matthys Balen, tr. 17 Apr. 1644. Martina Savray (dr. v. Salomon Savary Jacobson en van Maria Panten Livynsdr), overl. 30 October 1652. (M. Balen, Dordrecht, bl. 1356.)

1669. 10 Juni. Johannes Baalen, voorgesteld door zijn grootvader Salomon Savry. (Dooph. Doopsgez. kerk.)

(8) Ondertr. 30 Nov. 1652. Jan Theunissen Keyser, v. Rotterdam, neurenbergier, 22 j., geass. met moeder Abigael de Bruyn, woont te Rotterdam, en Hester Savry, v. A., oud 24 j., geass. met Salomon Savry, haer vader, woont Nieuwstraat, (Puiboek 17.)

Hester Severyns, d. van Salomon Severyn, (sic) *plaetsnyder*, tr. Jan Keyzer van Rotterdam, Norenberhier, die poorter wordt 5 Nov. 1653. (Poorterboek.)

(9) 2 Sept. 1652 testeeren Livinus Savry en Jannetje Jemmen, echteluyden, zij maken elkaar wederkeerig erfgenamen. Ouders: Salomon Savry en Maeycke Pante. (Prot. Not. Sal. v. Nieuulant. p. 198.)

Ondertr: 10 Juni 1656. Levinus Savry, wed^r van Jannetje Immes, woont op de Keysersgracht, en Susanna Kinckhuyzen, van Haerlem, en aldaer wonende. (Puiboek.)

Livinus Savry, woont Haarlem, scheldt kwyt 36 April 1661, voor f 8350.— een huis op de westzijde Keizersgracht, daar de hoet in den gevel staat. Borg is Salomon Savry, zijn vader, en Jacob Colvrenier. (kw. J. J. bl. 81.)

(10) Catharina, Anna, Susanna en Abigael Savry, houden hier ter stede 1654 kant- en lynwaatwinkel. Hester, hare zuster, vrouw van Jan Keyser.

¹⁾ Balen, Beschr. van Dordrecht, noemt haar in den geslachtlijst der Balens bl. 1352 Katharina van Byler. Hare moeder was Maria Balen, eene moei van Matthijs, den genoemden beschrijver van Dordrecht. G. H. V.

²⁾ In de rekeningen van den zoosten penning over de stad Dordrecht over de jaren 1667, 1668 en 1669 vindt men Jacob Savory, winkelier, L. x. Van de volgende jaren tot 1672 zijn geene rekeningen voorhanden; in die van dit laats genoemde jaar komt hij niet meer voor. Waarschijnlijk is hij tijdelijk te Amsterdam zijnde overleden. G. H. V.

Begraven Nieuwe Kerk. 17 Jan. 1678. Catharina Savry, vryster, dochter van Salomon Savry, van Nieuwe zyts Voorburgwal. f 15.

(11) Begraven 25 Januari 1648. Anna Savry, oude doodt zonder kinderen, op de Keyzersgracht, weduwe van Guill. van Zoelen, leyt by het doophuys, by Colpyns. f 10: 13.

(12) Ondertr: 19 Dec. 1670. Cornelis van der Helm, van Haerlem, impostmeester, oud 40 jaer, ouders doot, geass. met sijn moey (?) Elisabeth van de Ende, woont op de Nieuwendyc, en Susanna Savry, van A., oud 38 jaer, geass. met haer vader Salomon Savry. (Puib.)

Begraven Nieuwe Kerk 26 Oct. 1678. Cornelis van der Helm, man van Susanna Savry, N.Z. Voorburgwal.

Begr: 7 Januari 1681 Nieuwe Kerk. Susanna Savry, wed. Corn. v. d. Helm, Haarlemmerdijk.

(13) Abigail Savry, dogter van Salomon Savry, is in Sweden Luthersz geworden en wert van ons verlaten, dewijle sy ons verlaten heeft en haer leven ook sodanig is, dat de gemeente geen stigtyk lidmaet aan haer kan hebben.

Notitie van gebrecklycke lidmaten der [Doopsg.] gemeente. Bl. 27

Ondertr: 10 Oct. 1669. Pieter Pieterse Lodewycx, van Coppenhaegen, oud 30 jare, ouders doot, geass. met Lucas van Beeck, woont tot Coppenhagen, en Abigail Savry, van A., oud 28 jaren, geass. met haer vader Samuel Savry, woont op de Nieuwendyck. (Puiboek.)

(14) Comp. 16 Sept. 1638. Hans Savery, schilder, wonende binnen Utrecht, verklaarde Willemgen van Angeren, jonge dochter aldaer, voor dezen tot zyn echte huysvrouw getrouwte te hebben, en belooft haer tot zyn echte huysvrouw te zullen nemen, enz.

(15) Ondertr: 7 Aug. 1621. Roeland Savery, van Amst., barbier, oud 23 j., gheen ouders hebbende, en Grietje Engelers, enz. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 6 Növemb. 1622. Nieuwe Kerk te Amst. Jacob, zoon van Roelant Savry en Grietje Savry.

Begraven Zuiderkerk 24 Dec. 1701. Elisabeth Savari, kerkgraf A, №. 7.

Gedoopt Westerkerk 4 Juni 1688. Catharina, dochter van Johannes Savary en Catharina Ouwmans. Hendrik Hoffelt, Agatha Ouwmans getuigen.

Ondertr: 5 Dec. 1654. Machiel Savery, van Coppenhage, en Grietie Davits. (Kerk. Huw. proc.)

Ondertr: 26 Juli 1641. Mathijs Savary, van Dort, woon. op de Brouwersgracht, geass. met zijn moeder Annetie van Neurenbergh, en Susanna Nerinx, van St. Jan Angly, out 24 (?) j., hij 28 j., woon. op de O. Z. Achterburghwal. (Kerk. huw. proc.)

Matthijs Savry en Susanna Nerings Jansdr. hebben in 1648 de volgende kinderen: Johannes Anna, Matthijs, Elisabeth en Susanna.

Matthijs Savary borg voor Pieter v. Delft 11 Juli 1653. Kwijtsch. B. B. 31.

Matthijs Savary 19 Dec. 1657 borg voor Mr. Pieter de Keyser, steenhouwer. Kwijtsch. E. E. 144.

Matthijs Savary koopt erf op Middeneiland bij de Haarlemmerpoort voor f 1850, en een erf daarnaast mede voor f 1850. 11 Jan. 1658. Kwijtsch. E. E. 128.

Matthijs Savry, van Dordrecht, koopman, poorter van Amst. 6 October 1661.

Ondertr: 27 April 1668, Matthijs Savary, van Dordrecht, coopman, wedr. van Susanna Nering, won. op de Brouwersgracht, en Elisabeth Lambinon, van Dordrecht, oud 44 jaren, woont uts. (Puiboek.)

Begr: Westerkerk 1 Maart 1670. Matthijs Savary, Brouwersgracht naast de Keizerkroon.

1 April 1670, voogden over de 4 minderj. kinderen van Matthijs Savary, coopman: Mr. Petrus Valckenier en de meerderj. zoon Johannes Savary. (Voogdijboek D. 195.)

Gedoopt Oude kerk 5 Juni 1675. Matthijs, zoon van Dirck van Delft en Elisabeth Savary; Matthijs en Maria Savary. Philip de Gols. (Philip de Gols was geh. met Maria van Delft.) getuigen.

Pieter Savary, van Utrecht, *musicijn*, 25 April 1651 Poorter van Amsterdam.

Pieter Savry, van Diepen, *musicijn*, 25 April 1651 Poorter.

Pieter Savry woont N. Z. Voorburgwal tusschen 't Spui en Raamsteeg 1657, in een huis, huurw. van f 250. (Verp. bl. 265 v°.)

Pieter Savry, oud 64 j. 1661.

Begr: N. Kerk 14 Aug. 1657. 't Kint van Pieter Savry, op de Senttelezye (S. Lucien) burghwal (kerkgraf). f 5:6:8.

Begraven Zuiderkerk, 20 Febr. 1715. Susanna Savery, kerkgraf.

Ondertr: 24 April 1677. Gerrit Lucasz van Schagen, van A., *plaetsnyder*, out 35 j. won. op de Haerlemmerdyk, ouders doot, geass. met syn broeder, en Geertruyd Goversz. van Schendel, van A., out (ongeveuld) jaeren, op de Negelantiersgraft, geass. met haer moeder. (Kerk. huw. proc.)

Begraven N. Z. kapel 29 Sept. 1690 een vrouw: Geertruyt van Schijndel, huysvrouw van Gerrit van Schagen, *konstverkooper*, comt van de Haarlemmerstraet bij de nieuwe Haarlemmersluys. f 15.

Ondertr: 10 Febr. 1640. Cornelis Simonsz. van der Schalcke, won. te Haerlem, Coster, en Jannetje Beuns, v. Haerlem, geen ouders hebbende, out 27 jaer, geass. met Philips Matheus, haer voogt. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt Oude kerk 16 Sept. 1646 Cornelis, zoon van Mathijs Bullens en Aefje Wilhelmus, Cornelis Simons van der Schalck, en Catharina van Heemskerk, getuigen.

Ondertr: 11 Sept. 1688. Zacharias van der Schalke, van Haerlem, boekhouder, out 26 jaeren, op de fluwele burghwal, ouders doot, geass. met syn broeder Symon van der Schalke, en Margrietje de Kock, van Soetermeer, out 30 jaeren, w. als voren., geass. met moeders consent.

22 Aug. 1669. Comp. Willem Schellinks, *schilder*, wonende alhier ter stede, gesont van lichaem, gaende en staende met andere menschen" en gaf seecker pampier hierinne gesloten, int welck hy verclaerde zyn testament begrepen te zyn; verder blijkt dat W. S. woonde op de Nieuwe Heeregraft. (Prot. Not. Friesma, pak 167, pag. 177.)

22 Aug. 1669. Comp. juffr. Maria Neus, eertyts weduwe van Dancker Danckertz. Zal, nu huysvrouw van Sr. Willem Schellinckx, en gaf seecker pampier hierinne gesloten, int welck sy verclaerde haer testament begrepen te zyn. (Prot. Not. Friesma, pak 167, pag. 179.)

Quitantie van Jan Clarenbeeck aan de voogden van zijne vrouw Maria Jacoba Schellinckx, dochter van wijlen Sr. Willem Schellinks en Maria Cornelis Neus, 5 Maart 1692.

Mr. Laurens Schellinx, chirurgijn, was een der voogden (hij schijnt in de plaats van Adam v. Lintsbeeck te zijn gekomen), er waren toen nog twee minderjarige kinderen van W. S. en M. C. Neus, nl. Willem en Constantia. (Prot. Not. G. Ypelaer, p. 31.)

Daniel Schellinck, get. bij acte voor not. A. van Santen 27 Oct. 1668 (p. 47.)

Testament van S. Daniel Schellinck Jacobsz., en juffr. Adriana van Schuylder, echtelieden, 12 Febr. 1692 (Prot. Not. G. Ypelaer, p. 31.)

Ondertr: 17 Oct. 1687, Petrus Schenck, van Elbervelt, *plaetsnijder*, out 26 jaren, in de Spinhuyssteegh, geass. met ouders consent, en Agata Valck, van A, out 27 jaren, op de Brouwersgracht, geass. met haer moeder Susanna Jans. Deze personen zijn op den 2 November 1687 tot Buyksloot getrouw.

Begraven Oude kerk 23 Febr. 1731. Een kint van Petrus Schenck, in de Warmestr. over de Vissteegh, zuydijde №. 366. Het kistje omtrent 3 voet..... f 4.—

Ondertr: 16 Nov. 1675. *Gilles van Schendel*¹⁾, van Apkou, *schilder*, wedr. van Lysbet van de Neer, in de Nieuwe Vijzelstraet, en Ermtie Hendricx, van A, wed. van Hendrick Damman, in de Oude Vijzelstraat. Sy weeskamer voldaan den 15 November 1675.

Gilles van Schendel

Ondertr: 17 October 1679. *Isaac Voss*²⁾, van A, wed. Catrina Codde, woont op de Blomgraft, en Hermpje Hendricx, van A, wed. van *Gilles van Schendel*, woont als voren.

In acte van 29 Maart 1669 komt voor *Abram v. Schijndel*, coopman te Amsterdam.
(Prot. Not. A. v. Santen p. 47.)

Begraven N.Z. Kapel 26 Maart 1714 een man, Govert van Schijndel, compt vande Nieuwendijk bij de Kapelsteeg, compt int graft van Harmen Heesters..... f 8.—

Ondertr: 27 Juli 1669. Jan Goversz van Schijndel, out 35 jaren, van A., coopman op de Egelantiersgr. geass. met zijn moeder Geertrui Cornelis, en Maria Heesters, out 26 j. van A, op de Lytsestraat, ouders doot, geass. met haer zuster Susanna Heesters.

Gedoopt: 19 Dec. 1647. *Bernardus*, zoon van Hendrick van Schendel en Aeltje Barens; Anneken Barens getuige.

Ondertr: 6 Febr. 1677, *Bernardus van Schendel*, van A, *wapensnijder*, out 29 j. op de Heyligewegh, geass. met zijn oom Willem van Schendel, en Lysbet Sanderius, van A., out 21 j, in 't Keyzerrijck, ouders doot, geass. met haer nicht Jannetie van Lier. Deze personen zijn op 30 May tot Diemen getrouwtt door Luicas van Noort, predikant aldaer.

Ondertr: 19 Dec. 1681. Abraham Westendorp, van A. varentman, wedr. Elisabeth Geveraadt, op de Brouwersgracht, en *Maria van Schendel*, van Apkou, wed. van Claas Broens, op de Heerenmarkt.

Ondertr: 3 Oct. 1682. *Johannes van der Schilder*, van A., *schilder*, out 24 jaren, op de Angeliersgracht, geass. met Jannetje Harmens, sijn moeder, en Angnita Roozegaart, enz.

Ondertr: 26 Juni 1636. *Guliam Schoof*, van Antwerpen, *schilder*, wedr. van Anna van Zoelen, met Leonora Mulder, v. Amst., wedr. van Simon Bennings, enz. (Kerk. huw. proc.)

1) Deze *Gilles van Schendel* mag niet verward worden met den persoon van *Gilles van Schendel*, verwant aan Huygens, op wien de volgende acten betrekking hebben.

Ondertr: 16 April 1621. *Gilles van Schendel*, van Goch, out 27 jaren, won. in de Nieuwe straat, geass. met Sr Bartholomeus Bisschop, syn goede bekende, ende Margareta de Vogeler, out 25 jaer, wiens vader sijn consent aen den secrets heeft verclaert, won. op de Keyzersgraft, geass. met Sr Balthasar Schuylenb(org), hare cosyn. Deze personen sijn getrouwtt door Hans Lambrechts, pred. tot Sloten den 23^{en} May 1621.
(Kerk. huw. proc.)

Gilles van Schendel

24 Febr. 1655 comp. d' Heere *Gilles van Schendel*, opperboekhouder van West-Indische comp^{ie}, ter Camere v. Amsterdam.

(Not. G. Rietzack, den Haag.)

Begraven Nieuwe Kerk 12 November 1660. *Jelis van Schendel*, op de Ouwe Scaens..... f 16.

2) Is dit de uitgever van de 5 zinnen, van de Heer, Both, Nypoort, de Waes, enz.?

V. D. K.

Ondertr: 9 Juni 1685. Adriaan Schoonebeeck, van A., *plaetsnyder*, oud 27 jaren, op 't Rusland, geass. met zyn vader Christoffel Schoonebeeck, en Catarina Hartevelt, van A., wed^e Pieter Picaart, inde Pylsteeg. Sy Weescamer voldaan den 16 Maart 1684.

Begr: 11 Jan. 1684. Nieuwe Kerk. Pieter Pickaert, man van Catharina Hartvelt, inde Pylsteegh..... f 15.—

Te Leiden gehuwd 17 Mei 1617 Jorijs van Schoten, *schulder*, Jongman van Leyden vergezeld met Frans van Schoten, zijn vader, en Marijtgen Bouwens van Leewen, jonge dochter van Ougsgeest, vergezeld met Annetgen Jans, haar moeder.

Ondertr: 5 Nov. 1626. Philips Serwouters, van Middelburg, *plaetsnyder*, out 36 j., geen ouders hebbende, geass. met zijn broeder Pieter Serwouters, won. op de Breestraet, en Catharina Bisschops, van Middelborgh, wed. van Pieter Heseman, verclaerde over de 2 jaer wed^e te zyn geweest, geass. met Martyntie Bisschops, haer moeder, won. als voren.

(Kerk. huw. proc.)

philip serwouters *catharina bisschop*

Ondertr: 4 Nov. 1622. Pieter Serwouters, van Antwerpen, *plaetsnyder*, out 36 jaeren, won. (33 annis), op de Princegraft, en Sibilla Voogt, van Swelm, out 25 jaeren, gaet deur om haer consent halve, won. (6¹/₂ annis) op de Heeregraft. (Kerk. huw. proc.).

Gedoopt 27 Aug. 1623. Johannes, zoon van Pieter Serwouters, en Sibille Vogelt Daniel Metz getuige.

Gedoopt 18 April 1627. Nieuwe Kerk. Magdalena, dochter van Pieter Serwouters en Sibille Serwouters; Philips Serwouters getuige.

Begraven 26 September 1657. N.Z. Kapel, een man, Pieter Serwouters, comt van de Keysergracht by de Ackedemy, naest de vergulden Aluenton; laet na 1 kint.

23 April 1607. Hans Serwouters de Jonge, van Gend, out 23 jaren, wonende (14 ans) op de nieuzjds melkmerkt, de vader Hans Serwouters, op den 2^{en} May 1607 comparerende voor Commiss. dempto Witsz, zeght tot redenen van syn weygeringe, dat hij niet en bevond, dat hij omme de kost voor zijn familie soude kunnen komen, dat hij niet en siet, dat hij als koopman off werkman bequaen sijnde, sonder andere redenen bij te brengen en daer op commiss. hen beyden bij aldien de jongen begeerde voort te varen, en hij geen andere reden allegerde, dat zij beiden hen de geboden niet en soude kunnen weygeren — en de vader op de 5^{en} May wederkomende en geen verder reden voortbrengende, en persisterende de jongen, (besloten) noch een half jaar zullen wachten en dan consenteneren.

5 Mey 1607. Hans Serwouters de jonge, van Gend, oud 23 jaren, enz. en Neeltgen Jaspers, van Breda, enz. (Puiobook.)

Ondertr: 15 Juli 1605. Lieven Serwouters, van Antwerpen, out 27 jaren, wonende tot Ansloo, hem opleggende vaders consent in te brengen, geass. met Hans Serwouters, syn oom, (by eede verklarende geen ouders te hebben) (sic.) t. e. ende Katalyne Willemsen, van Antwerpen, out 21 jaer. won. op de N. Z. Voorburgwal, geass. met Lysbet Fredrix, haer moeyken. (Kerk. huw. proc.)

Begr. Nieuwe kerk 18 Aug. 1592. Van Hans Sarwouters, een kint onder den arm.

Begr: Nieuwe kerk 14 Juni 1622. Hans Serwouters d' oude, op de Princegracht over de Roosestraet..... f 8.

Begr: Nieuwe kerk 17 Aug. 1624. Madleen Serwouters, op de Princegraft..... f 8.

Begr: Nieuwe kerk 4 October 1631. Maeyken Serwouters, op de Cingel..... f 8.

NICOLAES ELIASZ PICKENOY,

DOOR

JHR. DR. J. SIX.

Al de belangrijke mededeelingen, in een vorigen jaargang van dit tijdschrift, door den Heer MEIJER omtrent NICOLAES ELIASZ gedaan, kon het der moeite waard schijnen aan den meester, die onder alle XVII-eeuwsche schilders het meeste heeft bijgedragen tot die verzameling Amsterdamsche schutter- en regentenstukken, die den eenigen roem van het Rijks-Museum uitmaakt, aan dien meester van wien wij tot voor weinige jaren geen enkele schilderij konden aanwijzen, eene korte beschouwing te wijden, de ontwikkeling, de eigenaardigheden van zijn kunst na te gaan en de gegevens omtrent zijn werk en zijn leven hier en daar een weinig aan te vullen. Tot dit laatste stelden mij de Heeren DE ROEVER en BREDIUS, door de mededeeling van vers cheidene onuitgegeven bescheiden in staat. Wat ontbreekt zal ik trachten door gissing aan te vullen. En zoo, om te beginnen, ben ik reeds aanstonds tot de verdediging van bovenstaanden titel verplicht.

Toen ik voor eenige jaren bij DE VRIES kwam met de veronderstelling, dat het monogram, dat ik op het portret van Tulp gevonden had, links NE, rechts P, N(NICOLAES) E(LIAS) P(IN XIT) zoude zijn, was hij niet weinig verbaasd, daar ook hij diezelfde letters

eerst onlangs op een regentenstuk in het werkhuys ontdekt en op dezelfde wijze opgelost had. Toch moet ik bekennen, dat hij niet onvoorwaardelijk mijn vertrouwen in de juistheid dier oplossing deelde. Niet dat er reden bestond om te twijfelen of die schilderijen van ELIAS waren, van wien hij nog weinig anders kende, maar die P alleen voor *pinxit* was zoo weinig gebruikelijk, dat er altijd twijfel moest blijven bestaan aan de juistheid van ons vermoeden zoolang er geen betere oplossing gevonden werd.

Toch werkte alles zoozeer te zamen om ons te overtuigen, dat dit monogram dat van ELIAS was, dat ook die twijfel langzamerhand naar den achtergrond werd gedrongen en thans, nu wij het werk van dezen schilder beter kennen, kan men niet meer aarzelen in hem, die NE P teekent, den NICOLAES of CLAES van SCHAEP, VAN DIJK en MONNIKHOE te herkennen. Thans echter is ons ook een nieuwe oplossing voor dien raadselachtigen P aan de hand gedaan, indien wij mogen aannemen, dat NICOLAES even als zijn vader ELIAS CLAESZ en zijn broeder ELIAS ELIASZ zich PICKENOY noemde.

Wel is waar teekenden de oude Italiaansche meesters vaak P¹), ook schreven zij voluit meest *pinxit*²) of *pinsit*³) en slechts zelden *faciebat* (geen *fecit*) of F⁴) en gebruikten de oude Vlamingen *pingebat*⁵), maar in Holland schijnt *pinxit*⁶) eerst in het laatste vierdeel der XVIIde eeuw in zwang gekomen te zijn en van P⁷) is mij een of geen voorbeeld bekend. Bovendien komt mij een diergelijke beteekenis van de P, vooral bij een monogram, en dan nog wel zoo ver daarvan verwijderd, zeer vreemd voor, terwijl die verdeeling bij naam en toenaam uitstekend past.

Dat NICOLAES tot nog toe in geen enkele oorkonde met dezen naam genoemd wordt mag geen bezwaar zijn, ook zijn vader komt als ELIAS CLAESZ⁸) en CLAESEN⁹) voor, en wie, die in die tijden thuis is, weet niet hoe weinig men vaak aan een „van” hechtte, hoe licht men dien liet vallen of veranderde!

Sedert ik dit schreef werd mijn vermoeden volkomen bevestigd door een mededeeling van den Heer D. FRANKEN Dz. In een veiling van 10 October 1742 te

1) National Gallery 280 JOANNES BELLINUS P.; 736 FRANCISCUS BONSIGNORIUS VERONENSIS P. 1487; 300 IOANNES BAPTISTA P.; 634 IOANNES BAPTISTA CONOGLAS P.; 735 PAULUS MORADUS V(eronensis) P. 179 FRANCIA. AURIFEX BONONIESIS P.; 623 IERONIMUS TREVISIUS P.

2) National Gallery 724, 673, 288. 3) Nat. Gall. 602, 249.

4) Nat. Gall. 274, ANDREAS MANTINIA C.(ivis) P.(atavitus)

5) Antwerpen, IOANNES MASSIIS PINGEBAT 1564, e. a.

6) ML, v. MUSSCHER PINXIT A 1690, PINX^t A 1701 ^{4 m.} _{15 d.} PINX A 1678 G. SCHALCKEN PINXIT en BERCHEM PINX

kunnen licht de oudste voorbeelden zijn, XVIII-eeuwsche voorbeelden zij er te over.

7) Rijks-Museum N 115 *f* D De Heem R. (sic).

8) *Oud-Holland* III, p. 142 en bij de Huw. voorw. van ELIAS ELIASZ PIECKENOY, goudsmit, geasst met ELIAS CLAESZ zijn vader en CLAES ELIASZ, zijn broeder, HENDRIK JANSZ DE KEYZER, neef, met WILLEMTJE JANS, geass. moeder FRE-RIJN GAYMANS (Florijntje Geumes! *Oud-Holland* III p. 142 uit de Kerk, Huw. procl.) doende een linnenwinkel 5 Januar 1622. (NICOLAES teekent: claes elyas) Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.

9) Bij den doop, deze keer in de Oude Kerk, 27 Dec. 1626, van zijn peetekind ELYAS; ouders CLAES ELYASZ schil-der, LIEVIJNTJE BOUWENS, get. ELIAS CLAESEN, LYSBETH GERRITS.

Amsterdam¹⁾ komt onder No 63 voor: *Een het laatste Oordeel door PICQUENOY 30—o* (een zeer goede prijs) en, wat de deur dicht doet, in de veiling van SEGER TIERENS van 23 Juli 1743 te 's Gravenhage onder No 326: *Een bad van Diana met Acteon*, door NELIAS PIKKENOY, *h. 1 v. II en een half d., br. 3 v. II d... 20—o en 327 De opwekking van Lazarus, door dito, h. 1 v. 7 d., br. 2 v. II d.... 17—o.*²⁾

Aangezien deze werken, ten minste de Diana en Acteon den naam N. ELIAS PICKENOY voluit gedragen hebben, vermoed ik, dat zij ook tot den eersten tijd van onzen meester behooren. De onderwerpen zijn daar niet mede in strijd; een laatste oordeel kan men niet te vroeg plaatsen, DIANA en ACTEON zijn ten allen tijde geschilderd en in den boedel van VAN DER VOORT komt *Een stuk van Action* (voor 11: 5) voor³⁾, en al denkt men bij de opwekking van Lazarus onwillekeurig aan REMBRANDT, ook dit onderwerp is reeds vroeger geschilderd, onder anderen door ROTTENHAMER, van wiens hand het in de genoemde veiling van 1743 onder No 107 voorkwam.

Ten slotte nog een gissing, waaraan ik echter niet te veel waarde hechten wil. ELIAS CLAESZ komt zooals wij weten uit Antwerpen, maar hij kon licht even als zoo vele andere Hugenoten, daar slechts tijdelijk zijn toevlucht gezocht hebben en van zuidelijker afkomst zijn, en nu ligt er in Picardië, tusschen Amiens en Abbeville, een dorp aan de Somme, PICQUIGNY of PECQUIGNY, dat in de XVII^{de} eeuw nog PICQUEGNY (in het Latijn, omstreeks 1300, PICKENNIACUM) genoemd werd en waarvan een inwoner, volgens mededeeling van den *maire*, op de uitspraak afgaande, een PICQUIGNOI heet, wat toen natuurlijk ook PICQUEGNOI gespeld zou zijn en onder Hollanders (daarin gelukkiger dan die verslagen en gevangen Engelschen, die de uitspraak PEQUENY met den dood bekochten⁴⁾), ongestraft, ongeveer als DU QUESNOY tot VAN KENOY, tot PICKENOY kon worden, zooals de naam van ELIAS CLAESZ, bij zijn ondertrouw in 1586 (26 Juli) gespeld wordt.

Is deze overeenkomst niet te gezocht, dan zoude de naam eigenlijk de plaats van afkomst aanduiden, en het des te verklaarbaarder zijn, hoe die langzamerhand in onbruik geraakte, en tevens zou het monogram een tegenhanger vinden in dat van Mr. CORNELIS, C(ORNELIUS) C(ORNELII) H(ARLEMENSIS) of van JACOB CORNELISZ, I(ACOB) A(MSTELO-DAMENSIS) en anderen.

NICOLAES ELIASZ PICKENOY dan, dien wij, even als zijn tijdgenooten deden, NICOLAES of CLAES ELIAS, of kortweg ELIAS zullen blijven noemen, was geboren tusschen 24 Maart 1590 en 24 Maart 1591, zooals uit zijn ondertrouw blijkt⁵⁾ doch waarschijnlijk in 1590, daar

1) *G. Hoet* II pag. 70.

2) *G. Hoet* II pag. 120.

3) *O. H.* III pag. 199.

4) *Memoriae etiam produnt Francicarum rerum scriptores, Anglos, postquam proelio essent victi, superstites omnes bidem fuisse occisos, qui nomen Pequigny litteris omnibus pronunciare nequibant, Pequeny loco Pequigny proferentes.* Mercator-Hondius.

5) *O. H.* III p. 142.

reeds 15 Maart 1592 een zusje, MAYKE, in de Oude Kerk gedoopt werd en zijn ouders toch reeds een jaar of vijf waren getrouwden.

Wiens leerling hij geweest is, is onbekend. Zijn manier van schilderen vertoont enkele gemeenschappelijke trekken met sommige stukken van THOMAS DE KEYZER, die zijn tijdgenoot is en dus zijn meester niet kan geweest zijn, maar wel denzelfden invloed hebben ondergaan in een gemeenschappelijke school; en dat DE KEYZER bij CORNELIS VANDER VOORT zou geleerd hebben is een vermoeden van den Heer DE ROE VER, dat mij, vooral na vergelijking van beider kleur, zeer aannemelijk voorkomt. Maar veel grooter is de overeenkomst van ELIAS eerste tijdvak met het werk van VANDER VOORT, in de blonde kleur der schaduwen en de uitdrukking der oogen bijvoorbeeld. Die vergelijking verder uit te werken valt hier moeilijk; eerst zoude ik een overzicht moeten geven van wat ik van CORNELIS VANDER VOORT meen te kennen, en daar wenschte ik liever later op terug te komen. Voorloopig vergelijke men een schutterstuk van 1623, uit de Handboogsdoelen No 127 in het Rijks-Museum 389c, indien men mij gelooft wil dat dit van VANDER VOORT is.

Zekere gegevens heb ik niet, maar met het oog op de overeenkomst van penseel zijn er misschien nog enkele aanwijzingen.

Ik zoude er niet veel gewicht aan hechten, dat CLAES ELIAS uit den inboedel van VANDER VOORT een stuckgen van wit en zwart voor 2: 12¹⁾ of zelfs een schilderij van de drie Coningen van Lange Pier voor 20: —²⁾ koopt; ³⁾ maar er is nog iets. ORLERS⁴⁾ heeft het gezegd en de Heer DE ROEVER heeft het bewezen⁵⁾ dat er veel gecopieerd werd bij VANDER VOORT. Wij vinden elf copiën naar CORNELIS VAN HAARLEM, drie naar de *Venus en Cupido* van HONTHORST, en andere meer. Ook herhaaldelijk hetzelfde onderwerp zonder opgaaf van het oorspronkelijke, zoo onder anderen viermaal een *Mars en Venus*, voor 20: 10, 8: —, 6: 10 en 8: 15, waarvan dus, naar de prijzen te oordeelen, het eerste stuk het voorbeeld, de drie andere de navolgingen zullen zijn geweest. Nu wordt een stuk van NICOLAES ELIAS in den Catalogus der schilderijen van den Heer VAN SWIETEN (Mr. GERARD BICKER) 1731⁶⁾ en 1755⁷⁾ aldus beschreven: *Mars en Venus te bed leggende, in het huis van Vulcanus met Cupidoos en ander bijwerk door N E. P. op een Copere plaat so goed als Rottenhamer h. 1 v. 8 en een half d. br. 2 v. 4 d.* (opgehouden voor 75—0, in 1775 verkocht voor 60—0) en beantwoordt aan die beschrijving geheel

1) *Oud Holland* III, p. 200.

2) *O. H.* III, p. 203.

3) Ook in den boedel van PIETER CORNELISZ VANDER VOORT koopt hij. *Oud Holland* III, p. 207.

4) *Leyden* p. 371, in het leven van DAVID BAILLI. „Ende alsooo den zelven VAN DER VOORT zeer vele constige schilderijen van andere Meesters hadde, heeft hij (BAILLI) hem meest den tijt besich gehouden eenige van deselve te copieren, daer hij zoo gelukkig in was, dat men de copien, uyt de principalen qualicken kon onderscheyden.“ enz.

5) *O. H.* III, p. 196.

6) *Hoet* II, p. 22 N 142.

7) *Ter Westen*, p. 120 N 44

een schilderijtje van ROTTENHAMER zelf, van 1604, afkomstig uit de verzameling VAN HETEREN, en thans in 's Rijks-Museum No 523, dat echter kleiner is (h. 29, b. 37 cm.) Waarschijnlijk is dus de schilderij van ELIAS hier na geschilderd. Dat dit nu bij VANDER VOORT kan geschied zijn, laat zich wel vermoeden maar niet bewijzen; al hebben wij mischien nog een vingerwijzing in een stukje uit den boedel van zijn zoon PIETER¹⁾ *Twee tronyen van Mars en Venus*, een minder alledaagsch onderwerp, doch dat zich best laat verklaren als een copie naar een deel van de schilderij van ROTTENHAMER, waar de koppen vlak naast elkander zijn, wanneer men ten minste niet aan twee afzonderlijke stukjes moet denken. Hoe onzeker dit echter alles zij, één ding komt mij vrij zeker voor, te weten dat de Mars en Venus van ELIAS tot zijn eerste werk zal behoord hebben, even als de drie stukken, in den aanvang vermeld.

Bij zijn ondertrouw, 24 Maart 1621, wordt ELIAS reeds schilder genoemd²⁾, maar het eerste werk, waarvan wij het jaartal kunnen mededeelen, dagteekent eerst van eenige jaren later, zooals uit de volgende, in ieder opzicht hoogst belangrijke verklaring, mij door den Heer BREDIUS medegedeeld, blijkt: 17 Juli 1626, *Compareerden d'Eersame LAMBERT PRINCEN, JOSIAS TULKENS en WILLEM CALSCHUYR, alle drie tegenwoordich regeerende Gecommitteerdens van de Wyncopers Confrery deser stede van Amstelredam, verclarende dat oock Eersame WILLEM HENDRICKSZ, OUTGERT PIETERSZ SPIEGHEL, REYNIER VAN BUYREN, CORNELIS WILHELMUS, ISAAK VAN GHERWEN en DIRCK VAN DANS als eerste Gecommitteerdens tot het beleydt van de voorsz. Confrerij op huyden ter Camere van de Confrery en tot gedachtenisse en chieragie van de zelve hadde overgelevert seecker groot stuck Schildery, waerinne sij alle zes, benefens DIRCK JANSZ POOL, de knecht van de Confrerie, door Mr. NICLAES ELIAS waren geconterfeyt en naer 't leven afgebeeldt, met die meninge, dat 't selve stuck op de voorsz. Camere sal blijven ter gedachtenisse van den aenvangh van 't goede werck so langhe de voorz. Camer ofte Confrery in sodanigen esse (wezen) en stant sal syn als die tegenwoordich is, twelck de voorsz. eerste zes Gecommitteerden, mede compareerende, sulcx oock toestonden, behoudens en in Cas van decadentie van de voorsz. Camere, dat d'eygendorf in sodanighen Cas sal blyven ten behoeve van haer en hare erfgenamen. Voorts verclaerden de voorsz. LAMBERT PRINCEN, JOSIAS TULCKENS en WILLEM CALSCHUYR dat de penninghen ofte oncosten van schilderen en dependentien bij de voorsz. zes eerste Gecommitteerdens uyt haer eygen beurs elck zyn betaelt, sonder dat daer van ijets tot laste vant voorsz. Gild is gebracht ofte gecomen. Gelyck d'voorsz. Mr. NICLAES ELIAS deselven penninghen oock verclaerde niet van de regeerende Gecommitteerdens, maer uyt*

1) *Oud Holland* III, p. 205.

2) Om geen mededeeling, ELIAS betreffende, onvermeld te laten, volge hier nog deze: 24 Augustus 1621 NICOLAES ELIAS, als man en voogd van LEVINA BOUWENS, en MAGDALENA BOUWENS geass. met GERRIT VAN TRICHT, haren Oom en voocht in dezen — erfgenamen, benefens hare zuster LYSBETH BOUWENS, van Z. SAERTGEN GERRITS hare moeder, ter eerre, ende E. CORNELIS CORNELISZ GRAEFLANDT ter andere zijde... De laatste had aan ELIAS (als erfgenaam) uitbetaald 2 rentebriefjes van 12-7-0 en van 7-2-4; GRAEFLANDT stelde zich borg voor de goede betaling daarvan doch ELIAS verkoos geld en ontving toen f 311-8-0. Nr. L. LAMBERTI, Amsterdam. ELIAS teekent: NICOLAES ELIAS.

handen van elck van de hier vorengenoemde zes eerste en afgebeelde Gecommitteeraens voor sijn particulier ontfangen te hebben, haerl. respectivel. daervan bedaenckende en quiteerende¹).

Get. LAMBERT PRINCEN	WILLEM HENDRICKSEN	ISACK VAN GHERWEN
JOSIAS TULKENS	OUTGERT PIETERSZ SPIEGEL	DIRCK VAN DANS
WILLEM CALSCHUER	REYNIER VAN BUEREN	
	CORNELIS WILHELMUS	NYCOLAES ELYAS.

(*Prot. Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.*)

Er schijnt dus in 1625 een Wijnkoopers Confrerie of Gild²) te zijn opgericht, maar de oprichters hadden terecht geen groten dunk van de levensvatbaarheid hunner stichting, die reeds binnen een halve eeuw te gronde ging — wanneer is mij niet bekend — want toen in 1659 opnieuw een wijnkoopersgild opgericht werd, verkreeg het de beeldenis der oude stichters niet, getuige de lijst der regentenstukken van dit gild bij WAGENAER³): Wat er van deze schilderij geworden is, zal wel nooit blijken. Mogelijk is het stuk, even als later de regentenstukken van het wijnkoopersgild, in afzonderlijke portretten verdeeld en door de afgebeelde lieden zelf of hunne erfgenamen teruggevorderd.

Ten deeke kan het aan het vervaardigen van dit werk gelegen hebben, dat ELIAS, die naam begon te maken, de Anatomische les van Dr. JOAN FONTEIN⁴) (JOHANNES FONTANUS) hem reeds den 6^{den} September 1625 aanbesteed, eerst den 15^{den} October 1626 op de Gildekamer van het Chirurgijns gild bracht.⁵)

FONTEYN, omringd door de vier overlieden en zes andere leden van het gild, stond aan een tafel, wijzende op een doodskop.

Ook dit stuk is niet ongeschonden meer over, den 8 November 1723 werd het tegelijk met REMBRANDTS anatomische les van Dr. DEYMAN door brand beschadigd, zoo dat er van de elf nog slechts zeven afbeeldingen overblijven, terwijl ook boven en onder de achtergrond en de figuren besnoeid zijn.

Twee overlieden of oudsten waren geheel verbrand, twee zullen zeer beschadigd

¹) Het schijnt in Amsterdam niets ongewoons te zijn geweest, dat de Overlieden of de Schutters, die zich lieten schilderen, de kosten zelf droegen. Voorbeelden geven de Nachtwacht (*Oud Holl.* III p. 91) en de stukken van het *Chirurgijns gild* XII van Quinkhard en XV van Regters (*Tilanus beschrijv. v. Schild. v. h. Chirgild.*)

²) Slechts eenmaal wordt in dit stuk het woord gild gebruikt; anders steeds confrerie, ik vermoed dus dat de vereniging van den zelfden aard zal zijn geweest als die der bierbrouwers.

³) Amsterdam III p. 511.

⁴) Zie Dr. J. M. R. TILANUS, *beschrijving der Schilderijen, afkomstig van het Chirurgijns gild te Amsterdam* 1865, p. 30 n. 26.

⁵) *Ibidem* n. 24 J. MONNIKHOFF, *Na Reede* (ingevolge 't Groot Memoriaal Gildeboek fol. 174): „Ses jaaren daar aanvolgende, namentlijk den 6den September 1625, verdroegen zich de Overliyden met de oudste van het gild om, volgens anbesteedinge door den konstschilder NICOLAAS ELIAS te doen afbeelden Dr. JOAN FONTEYN, Mr. CORNELIS KERKHEM, ANTHONY TESTAMENT, BAREND TRIST, JAN SCHERM, JAN HARTMAN, STEVEN VENEKOOL, DAVID VAN MEURTEL, ARENT ALLERTSZ, JACOB VAN LEEUWEN, GERRIT HARTMAN.

Nadat dit stuk, waarin ook enige collegiemeesters, die ter dier tijd waren B. TRIST, S. VENNEKOOL, D. VAN MEURTEL, A. ALLERTSZ, J. VAN LEEUWEN en G. HARTMAN, zijn afgebeeld, meer dan een gehee jaar onderhanden geweest en in die tussentijd AREND ALLERTSZ, na maar eens gezeten te hebben, gestorven was, zoo werd het eindelijk voltrokken op de Gildekamer gebracht den 15den October 1626.”

zijn geweest en door QUINCKHARD weggesneden, men leest toch in het Notulenboek van het Chirurgijnsgild, fol. 217 Not. 20 Sept. 1732: *Ten voors. dage heeft de schilder QUINCKHARD op onze gildekamer gebracht opgeheldert het stuk waar in de Heer professor JOAN FONTIJN, beneven agt overlieden in der tijd geschildert zijn, en zedert door een ongelukkige brand hier op de gildekamer geweest geschonden, nu door order de presente overlieden gecorrigereert.* Dit *corrigereert* heeft zich naar het schijnt zoover uitgestrekt dat QUINCKHARD een der aanwezigen, wiens kop al te zeer beschadigd was, hersteld heeft door hem dien van een anderen verder verwijderden, die beter bewaard was, te geven, zooals men uit de naden van het doek bespeurt. Wat over is schijnt niet zeer veel geleden te hebben en komt geheel overeen met het regentenstuk van 1628, dat wij uitvoeriger zullen behandelen.

In hetzelfde jaar kwam een gegraveerd portret van FONTEYN door J. MULLER uit, doch niet naar deze schilderij genomen.¹⁾ Is ook dit niet eerder naar ELIAS dan naar DE KEYZER?

Uit 1627 zijn de beide familieportretten van de MUILMANS, in de verzameling VAN DE POLL, aan THOMAS DE KEYZER toegeschreven, R.M. No 185 b en c, maar die even als meer, wat tot nu toe op zijn naam gaat, ongetwijfeld aan NICOLAES ELIAS toebehooren.²⁾ De bekendheid van deze stukken maakt een beschrijving overbodig, slechts wensch ik het vermoeden te opperen of de roemer met Rijnschen wijn, die MAARTEN REY in de hand houdt, hem niet kenmerkt als wijnpeiler even als VINCENT JACOBSEN, wiens portret door KETEL uit VAN MANDER³⁾ en uit de prent van GOLTZIUS bekend is, en waarschijnlijk ook als den onbekenden, zoo meesterlijk door HALS geschilderd, in den catalogus van 's Rijks-Museum No 113 als *een vrolijk man* beschreven, maar zeker niet zoo algemeen bedoeld; want mij dunkt uit den gouden penning, dien hij draagt, blijkt reeds voldoende dat wij met een portret te doen hebben.

Niet overbodig is het betoog, dat zoowel REY als zijn vrouw, MARIA JOACHIMA⁴⁾ SWARTENHONT van de hand van ELIAS zijn. Wat de tekening betreft, ligt een vergelijking met een der reeds genoemde stukken van ELIAS voor de hand en geeft ook bevredigende punten van overeenkomst, zooals in de min of meer gedwongen houding van REY en de scherpe omtrekken, maar de wijze van schilderen, de penseelstreek vooral, schijnt anders, vaster en droger, de kleuren meer afgescheiden, de hoogsels der lichtjes dikker en scherper. Dit is evenwel geen alleenstaand verschijnsel en heeft zijn oorzaak; men kan toch vaak hetzelfde onderscheid, in werken van den zelfden meester, opmerken, wanneer sommige op doek, andere op paneel geschilderd zijn. Daar nu de schutter-

¹⁾ *Ibidem* p. 13 en 29 n. 23. *O. H.* III p. 268.

²⁾ Fol. 191b.

³⁾ JOACHIMA zal zeker wel JOACHIMSD(ochter) moeten zijn; men kende toen nauwelijks dubbele namen. En hoe dan zulke! Het portret van haar vader JOCHEM is ook in 's Rijks Museum, 244a; het is waarschijnlijk door WERNER VANDEN VALCKERT geschilderd.

regentenstukken van ELIAS alle op doek zijn geschilderd en wij in het eenige geteekende werk van zijn hand, dat op paneel is, het portretje van TULP, later dezelfde kenmerken zullen aantreffen, zoo pleit dit verschil niet langer tegen, maar juist voor deze toeschrijving. Ik heb het portretje van TULP op de plaats zelve met de genoemde portretten vergeleken en een zoo sprekende overeenkomst van behandeling en van kleur, in de lichtjes en de schaduwen van het vleesch, in de vormen zelfs van wang en voorhoofd, in de uitvoering van de oogen, ja, in wat niet al gevonden, dat er voor mij geen twijfel mogelijk schijnt. Slechts de algemeene indruk der kleuren is een weinig anders, wat daar aan te wijten is dat van de portretten van 1627 te veel oude vernis is afgewreven.

Het jaar 1628 heeft ons het eerste meesterwerk van onzen schilder nagelaten, een regentenstuk, dat thans in 's Rijks-Museum No 84 f, naast de regentessen van SANTVOORT, aan wien ook dit werd toegeschreven, hangt, en dat zulk een buurschap zonder nadeel verdraagt.

De regenten van het Spinhus, indien ik juist raad¹⁾, TOBIAS WOUTERS, JAN JANSZ DORHOUT, GERBRAND BROUWER en HENDRICK BOELISZ, regenten van 1627, zitten aan een tafel met een groen kleed gedekt, waarop geld en boeken verspreid liggen; tegen den muur van het vertrek, waarin zij zitten, hangt een groote schilderij met verscheidene staande figuren ten voeten uit, die misschien bij den brand van 28 Februari 1643, waaruit dit stuk gered moet zijn, te gronde ging; achter hen staat de binnenvader, de enige in wiens houding men de eigenaardige tekening van den meester bespeurt. Ook de schaduwen der koppen, die zeer blond zijn, waarschijnlijk onder den invloed van VANDER VOORT, verschillen nog aanmerkelijk van de later zoo kenmerkende bruine tinten, die zoo veel ronding geven.

Anders dan op de schutterstukken zijn alle aanwezigen in het zwart gekleed, en hieraan heeft juist dit stuk voor een deel 'den deftigen indruk, die het teweeg brengt, te danken.

Het is geteekend NE P aan de eene, en An^o 162(8)²⁾ aan de andere zijde op de leuning van een stoel.

Uit 1630 dagteekent, volgens de rangschikking naar tijdsverloop in het handschrift

1) Het briefje, achter op de lijst geplakt en in deze eeuw opgemaakt uit de regentenlijsten in het werkhuys, geeft voor TOBIAS WOUTERSZ, HENDRICK DIRCKSZ MOLENAER in de veronderstelling dat het de regenten van 1628 zijn. Mij beweegt de tegenwoordigheid van den ouden man links de aftredende te kiezen. Wil men echter die van 1628, dan komt er een andere moeilijkheid, daar in het handschrift van SCHAEP, in het Gemeentelijk Archief van Amsterdam, een lijst voorkomt die andere jaartallen geeft en die meer den stempel der echtheid draagt dan die van het Werkhuis, zoodat niet WOUTERSZ maar DORHOUT zoude vervallen. Ziehier een uittreksel van wat ons aangaat:

Lijst van het Werkhuis, van Schaep.

TOBIAS WOUTERS	1606	— 27	— 32
JAN JANSZ DORHOUT	1624	— 35	— 27
GERBRAND BROUWER	1625	— 40	
HENDRICK BOELISZ	1627	— 32	
HENDRICK DIRCKSZ MOLENAAR	1628	— 38	

2) De 8 von 1628 is thans niet meer over, maar moet in deze eeuw nog te zien geweest zijn

van SCHAEP, niet afgedrukt bij de uitgave¹⁾, het Corporaalschap van Capitein Dr. MATTHIJS WILLEMSZ RAEPHORST, dat afgebeeld wordt in de schilderij, thans in het Rijks-Museum, 84h, die het rode nummer 70 draagt. Ik dien echter deze bewering waarschijnlijk te maken, eer ik tot de behandeling van het stuk overga.

Van alle overige stukken, waarin de Heer MEIJER²⁾ dit vendel zoekt, kan er, mijns inziens, geen enkel in aanmerking komen, niet omdat zij te groot of te klein zijn, maar omdat zij geen van alle de hand van ELIAS verraden³⁾, terwijl No 70, zoowel in de kleur der kleeding als in de teekening van handen en koppen, aan onzen schilder herinnert; en volstrekt niet aan JACOB A. BACKER, aan wien de Heer MEIJER het wil toeschrijven. Ook is het voor dien schilder wel wat oud en is diens schutterstuk van 1638 waarschijnlijk verloren gegaan.

Twee bezwaren kunnen echter worden opgeworpen. Ten eerste zoude men, volgens de plaatsaanwijzing bij SCHAEP:⁴⁾ voor *de schoorsteen*, een schoorsteenstuk meenen te moeten verwachten. Maar SCHAEP⁵⁾ gebruikt die zelfde uitdrukking van het grootste schutterstuk, dat wij bezitten, de VANDER HELST van 1643, thans in de Rembrandtszaal. Toch, hoewel ons stuk voor een schoorsteenstuk veel te breed schijnt, verdient het opgemerkt te worden, dat de vorm wel niet altijd vierkant zal zijn geweest, daar de beide bovenhoeken van ander doek later zijn bijgemaakt. Ten tweede, en dit is van meer belang, moet de luitenant HENDRICK LOURISZ in het schutterstuk van JACOB A. BACKER, van 1642 terug te vinden zijn. Dat is evenwel, bij een verschil in leeftijd van 12 jaar, niet altijd even gemakkelijk, vooral indien de portretten, die te vergelijken zijn, in het ene geval de man aan de linkerhand van den vaandrig, met vollen baard, nog donker en met een hoed op, in het andere, degeen die naast den capitein zit, slechts met sik en knevel, reeds geheel wit en met een calotje op, geschilderd zijn. Bovendien wordt de vergelijking nog moeilijker door dat de kop bij ELIAS weinig kenmerkend is. Daar tegenover pleit voor mij de wijze van schilderen — men vergelijke vooral de goede koppen, zooals die van den Capitein of den vaandrig, met het regentstuk van 1628 — en misschien ook de opmerking, dat in beide stukken het vaandel het wapen van Amsterdam voert. Ook hing het stuk in den voetboogsdelen, waaruit alle schilderijen tijdig, in 1682 (of 83)⁶⁾ naar

1) SCHELTEMA, *Amstels Oudheid* VII.

2) *Oud-Holland* III, p. 117.

3) Zelfs van het grote stuk, door VAN DIJK, no. 114, aan A. LION toegeschreven, durf ik dit beweren; uit de beschrijving toch blijkt, dat het omstreeks 1600 geschilderd is. Ook is het niet geheel verloren geraakt; op het Stadhuis zijn er nog drie zeer beschadigde paneelen over: No. 131, met 6 figuren, waarvan één (de provost) den commandostaf voert, waar VAN DIJK van spreekt, bewaart een groep, die boven de galerij stond; No. 118 bevat nog 12 beelden uit de onderste rij, waaronder de vaandrig met de oranje-wit-en-blauwe vaan, de capitein en luitenant met het korte geweer, waarvan alleen de kwasten nog over zijn, en den zwaarddrager, met een rondas met zilver lofwerk ingelegd, en No. 135, met 7 beelden, waarvan twee een blad papier in de hand hebben, uit de bovenste rij (?). Er ontbreken dus slechts 10 beelden. Van LION is het zeker niet. Kan het ook het schuttersstuk uit den Kloveniersdoelen van 1599 zijn, door PIETER YSAXZ geschilderd, waarin JILLIS JANSZ VALCKENIER Capitein en PIETER BAS, Luitenant waren, (SCHAEP, *Clov. doelen* 25?)

4) 1. c. p. 133 no. 12.

5) *ibidem* p. 136 no. 7.

6) Resolutie Vroedschap Lr. O. 5 Dec. 1682 f°. 341, 342.

het stadhuis overgebracht schijnen te zijn, zoodat verreweg de meeste tot ons zijn gekomen en de kans in elk geval grooter is dan bij een stuk van den kloveniersdoelen (indien er daar onder de onbeschrevenen al een stuk uit dezen tijd kan geweest zijn, wat nog de vraag is) om van den handboogsdoelen in het geheel niet te spreken, en dat vooral wanneer VAN DIJK het reeds vermeldt. En dat SCHELTEMA hier terecht No. 17 van VAN DIJK, die het toeschreef aan A. LION, herkend heeft, geloof ik zeker, zoowel om de beschrijving, die nauwlijks te miskennen is, als omdat dit stuk en dat van LION¹⁾ dat voorafgaat, beide geheel de zelfde grootte hebben en daarom steeds als tegenhangers zijn gebruikt, ook reeds zoo het schijnt in den voetboogsdoelen. Het zijn trouwens niet de eenige stukken, die steeds, of ten minste lang, bij elkander zijn gebleven, zooals uit de oudere, witte nummering in verscheidene gevallen blijkt.²⁾

Om nu tot de tijdsbepaling terug te komen. Er bestaat geen reden, om aan de opgave van SCHAEF, waarmede alles overeenstemt, te twijfelen. Ik wijs, behalve op de lijst zonder vergulde daglijst en op de bewapening van den capitein, die ons uiterlijk tot 1632³⁾ konden brengen, op de rangschikking der 25 figuren in twee regels boven elkander, mannetje aan mannetje en hoofd aan hoofd, waarvan overigens geen later voorbeeld mij bekend is, dan de bijeen behorende stukken van VANDER VOORT uit 1623, No. 127 en 128, afkomstig uit den handboogsdoelen⁴⁾, of men moet als zoodanig het stuk van LION van 1628 aanmerken, waar ook de hoofden alle aan elkander sluiten, maar waarin toch reeds veel meer werk van de schikking is gemaakt. Evenwel zoude ik, in verband met hetgeen later over het ontstaan der schuttersstukken zal gezegd worden, en met het oog op het langzame werk van ELIAS, de mogelijkheid niet willen uitsluiten, dat RAEPHORST, een der vier capiteins, die in 1628 Prins FREDERIK HENDRIK inhaalden, met zijn schutters overeengekomen was, ter herinnering aan die gebeurtenis zich te laten afbeelden. Van vuren of feestvreugde blijkt echter niets.

Zooals ik zeide is ELIAS uit kleur en tekening der goede koppen te herkennen, vele anderen hebben geleden, maar toch niet zoo zeer als een eerste oogopslag zou doen denken, want de hinderlijke leerachtigheid die sommige, — die van den luitenant bijvoorbeeld, — kenmerkt, vindt men, zij het ook in mindere mate, terug bij den regent van het Spinhuis, die de tweede, van links gerekend, is. Op den achtergrond ziet men, evenals op het vol-

¹⁾ Ik kan niet nalaten even aan te teekenen, dat de mededeeling van den Heer MEIJER omtrent FRANÇOIS STELLAERD van Lion, uit VAN MANDER stamt en dat deze schilder, die te Lion woonde, wel bekend is, maar niet de vader van JACOB LION kan zijn. Wel had ook hij een zoon JACOB, doch deze, JACQUES STELLA, wiens levensloop zeer goed bekend is, heeft met onzen LION niets gemeen.

De schilderij No. 71 draagt de valsche handtekening A. LONT; VAN DIJK, No. 16, las nog A. LION, er zal dus I.A.LION F. gestaan hebben maar de letters zullen reeds vroeg onduidelijk zijn geworden. Is dit zoo, dan heette de vader van JACOB LION, A...

²⁾ Bij onze stukken, sedert VAN DIJKS beschrijving, de KETEL van 1588; verder No. 5 en 6 = VAN DIJK 19 en 20 beide uit den voetboogsdoelen; 66 en 67 = 8 en 9; 71 en 72 = 54 en 52 = Kloveniersdoelen 2 en 3.

³⁾ De daglijst van het volgende stuk is er later op geplakt.

⁴⁾ SCHAEF No. 5, Capn. JACOB GERRITSZ HOINCK, Luit. PIETER HASSELAER.

gend schutterstuk, door den boog van het gebouw de open lucht. In dien boog is het wapen van Amsterdam uitgehouwen.

Wie behalve Capitein MATTHIJS WILLEMSZ RAEPHORST en Luitenant HENDRICK LOURISZ, boekverkooper op het Water, voorgesteld waren, is niet overgeleverd. Links staat een der schutters met een boekje in de hand op te tekenen; is dit de provoost, dan heette hij SCHELLINGWOU.

Het jaar 1631 geeft ons drie portretten, die tot de merkwaardigste van onzen meester mogen gerekend worden. Zij zijn onlangs voor 's Rijks Museum aangekocht in de veiling der familieportretten, nagelaten door den Heer D. M. ALEWIJN, en kwamen in den catalogus voor onder No. 90—92 op naam van een schilder, van wien nog geen enkel portret gevonden is. Er was dan ook voor de toeschrijving geen schijn of blijk van bewijs.

De voorgestelde lieden zijn GERARD OTTSZ HINLOOPEN, *Aetatis* 27, met zijn vrouw TRIJNTJE VAN NOOY, *Aetatis* 24, en zijn broeder REYNIER, *Aetatis* 22. De HINLOOPENS behoorden reeds in het begin der XVIIde eeuw tot de Amsterdamsche regeerings-geslachten, en hoewel noch deze broeders, noch hun vader op het kussen zaten, is het niet onwaarschijnlijk, dat zij ook te Amsterdam woonden.

Reeds tijdens de kijkdagen voor de veiling werden deze stukken, vooral met het oog op de zoogenaamde DE KEYZERS van VAN DE POLL, van verschillende zijden aan DE KEYZER toegeschreven en de overeenkomst is ook werkelijk in het oog loopend, maar aangezien wij gene aan ELIAS teruggaven, zoo zullen ook deze moeten volgen. Ook deze stukken, in 't bijzonder No. 90, REYNIER, heb ik met het portretje van TULP vergeleken en zoo mogelijk nog groter overeenkomst in kleur en vormen waargenomen. Wat de kleur betreft komt daarbij de ongeschondenheid van deze paneelen ook in aanmerking; alleen de schaduw van de wang is bij de vrouw overschilderd. In één opzicht wijken echter alle drie deze portretten van het meerendeel van het werk van ELIAS af; zij zijn namelijk geheel vrij van iedere poging tot een gekunstelde houding, maar staan — het zijn kniestukken — recht en slecht, alsof zij niet van een schilder waren, die zoo gaarne een kop wat voorover boog of een handje in een ongewone houding teekende. Eensdeels kan dit aan de afgebeelde lieden zelf gelegen hebben, anderdeels zijn er toch nog, ook in dit opzicht, punten van aanraking genoeg met andere figuren van den schilder.

Wat mij echter bijzondere waarde doet hechten aan deze toeschrijving, indien zij wordt aangenomen, is dat wij hier voor het eerst een gelukkig geslaagd en zeer aantrekkelijk vrouwenportret ontmoeten, want dat van MARIA ZWARTENHONT kan daarop geen aanspraak maken, en dit is niet alleen aan het gezichtje en de aardige kleeding, de grote gepijpte kraag met het gouden kettinkje en het kleine witte mutsje, te danken, maar ook aan het penseel, dat gevoeliger geworden is.

Een vierde portret uit ditzelfde jaar is weder een vrouwenportret, dat van KNIERTJE KEYSERS, *Aetatis* 31, de vrouw van JAN VAN HOECK, die zeven jaar vroeger door VANDER

VOORT geschilderd werd. Beide stukken zijn bij den Heer BIERENS DE HAAN. Daar wij er den schilder echter uit geen nieuw oogpunt door leeren kennen, is een nadere beschrijving overbodig en het bewijzen van de toeschrijving onnoodig, waar zooveel stukken openbaar tentoongesteld zijn.

Stellig geloof ik, dat de heer MEIJER juist gist, als hij aanneemt, dat de schuttersmaaltijd van het Corporaalschap van Capitein JACOB BACKER, No. 75 (Rijks Museum 84 c) uit het begin van 1632 zou dagtekenen. Niet alleen de overweging, dat wij hier eerst ELIAS in zijn volle kracht als teekenaar en tevens reeds met een deel der overdrijving, die daaraan gepaard gaat, leeren kennen, leidt er mij toe het uiterste jaartal te verkiezen, maar ook het verschil in behandeling met het vorig tijdvak, waarmee slechts nog sommige koppen geheel overeenkommen, zooals die van BACKER, evenals de copie, waarschijnlijk ook van de hand van ELIAS, ongelukkig ook zonder jaartal, bij Jhr. Mr. C. H. BACKER.

Om een juist oordeel te vellen over de hooge kunstwaarde van dit werk moet men vooral den tijd niet uit het oog verliezen. Men vergeeft toch gaarne het ietwat harde, ongetemperde der kleuren, de altijd eenigzins drooge behandeling, ja, zelfs die overdrijving in de tekening, die zich bij voorbeeld kond doen in de van den beschouwer afgewende figuren, waarvan men de koppen toch bijna van voren ziet, als men bedenkt, dat een stuk, zoo goed van schikking, ten minste veertien jaar voor den schuttersmaaltijd van VAN DER HELST is ontstaan en op vele plaatsen in ongedwongen eenvoud den palm verdient. Bij het naderen van den beschouwer zien de aanzittenden, die hem den rug toewenden om, terwijl de vaandrig, zijn hoed in de hand, reeds opgestaan is en de capitein op het punt is op te rijzen als om hem te ontvangen.

Wel zijn van den beginne af de maaltijden onder de schuttersstukken niet zeldzaam geweest, is daarbij de schikking meestal losser gebleken dan bij andere en heeft zelfs het laatst der XVIe eeuw een schuttersmaaltijd No. 129 (Rijks-Museum 182d), misschien van niemand minder dan KETEL, voortgebracht, in veel opzichten een voorlooper van ons stuk, maar wat sedert te Amsterdam was geleverd, is van geheel anderen aard.

Goed is een maaltijd op den schoorsteen van de raadzaal ten Stadhuis, No. 121, zonder veel aanspraken, eenvoudig van schikking, maar het is onmogelijk de vergelijking uit te werken, omdat slechts een gedeelte van dit stuk, misschien de helft tot ons gekomen is. Van de andere helft zijn nog twee zeer goed geschilderde schutters over, No 167 en 168 in Burgemeesterskamer. Dat zij er werkelijk toe behoorden blijkt uit de wijze van schilderen en uit de overeenkomst in de breedte der planken van het paneel. Reeds voor dat ik een merk op dit stuk ontdekte meende ik het aan AERT PIETERS te mogen toeschrijven, sedert ik het merk van LANGE PIER, zij het dan ook door een latere hand vernieuwd, op het groote stuk gevonden heb, aarzel ik niet meer. Het dagteekent uit omstreeks 1600.

Meer aanspraken maakt een ander No 126 (Rijks-Museum 5e), dat volgens de kleeding tusschen 1610 en 1620 valt en dat door zijn ongewone kleur vreemd afsteekt bij Hollandsche schilderijen en eer aan een navolger van PAUL VERONESE, bij voorbeeld, zou

doen denken. Gaarne zoude ik het aan FRANCESCO BADENS, *den Italiaanschen schilder*, willen toeschrijven die, volgens SCHAEP¹⁾, in 1618 capitein ARENT TEN GROOTENHUIS en luitenant NANNING FLORISZ CLOECK schilderde. Men herleze bij VAN MANDER de inleiding op het leven van BADENS en dan vooral nog de woorden: *Thuys ghecomen, also hy 't Amsterdam was d'eerste, die de jonghste schoon maniere hier in 't Lant bracht, des noemden hem de jonghe schilders den Italiaenschen schilder; want hij een schoon vloeyende en gloeyende maniere heeft, wesende een uytnehende Meester, beyde in te schilderen Historien, en Conterfeytseelen.* Er wordt ons wel niet medegedeeld naar wien hij in Italië werkte, maar van zijn reisgenoot JACOB MATHAM weten wij ten minste, dat deze naar PAUL VERONESE teekende. Daar wij met een stuk uit den voetboogsdoelen te doen hebben, is er alle kans dat het nog bestaat, en een ander, dat aan BADENS zou kunnen toegeschreven worden en uit 1618 kon zijn, ken ik niet. Bij VAN DIJK zal het schuilen onder No 26.

De Luitenant NANNING FLORISZ CLOECK was wel twee jaar te voren in een groot stuk van den kloveniersdoelen geschilderd, dat de handtekening van PMOREELSE 1616 voluit draagt²⁾, maar de onderste regel is daarin zoodanig overgeschilderd, en de luitenant wel het meest, dat er van een vergelijking met den luitenant van ons stuk, nog bovendien van ter zijde gezien, nauwelijks sprake kan zijn.

Dat de vaandels dier beide stukken niet dezelfde zijn, kan ongelukkig niets beslissen, daar juist in 1616 eene uitbreiding der schutterij heeft plaats gehad, waardoor natuurlijk nieuwe vaandels zijn ontstaan. In het algemeen schijnt ook uit het verschil van vaandels weinig afgeleid te kunnen worden.

De handeling der hoofdpersonen is duidelijk te zien, niet zoo gemakkelijk te verstaan. Terwijl de capitein met belangstelling toeziet, biedt de luitenant den vaandrig zijn zetel aan; deze echter geeft zijn verbazing te kennen en schijnt zich, zij het ook voor de leus, te verontschuldigen. Is de volgende gissing al te gewaagd? Volgens SCHAEP, in het meermalen vermelde handschrift, is CLOECK in 1618 op onwettige wijze ontslagen, mogelijk zijn hier zijn makkers tegen opgekomen en hebben hem, als blijk hunner genegenheid, den afscheidsmaaltijd aangeboden, die hier afgebeeld is. De vaandrig zal, als zoo vaak geschiedde, den luitenant zijn opgevolgd en de schilder heeft geen duidelijker uitdrukking weten te geven aan de gebeurtenis, die men voorgesteld wenschte te zien. Trouwens zoolang namen en bijzonderheden bekend waren, was de voorstelling duidelijk genoeg. Indien dit zoo is, dan moet de vaandrig LUCAS JACOBSZ ROTGANS zijn.

Deze schilderij dan, van wien die ook zij, maakt onder Hollandsche kunst een

1) SCHAEP, Voetboogsdoelen No. 7, spreekt van FRANS BARENTSZ voor FRANS BADENS, eene vergissing, die met het oog op DIRCK BARENTSZ veel minder erg is dan die van VAN DER HOOCH voor VANDER VOORT en VLACK voor VAN DEN VALCKERT.

2) No. 123 bij SCHAEP, Cloveniersdoelen No. 27, JACOB GERRITSZ HOING, Capt., NANNING FLORISZ CLOECK, Luit., Ao. 1616 geschilderd. Vermeld door VAN DIJK, p. 58, als nog in den Cloveniersdoelen.

zeer onaangename indruk, én door de harde kleuren en oranje tint, én door het ontbreken van die penseelsbehandeling, die zooveel tot den roem van onze school heeft bijgedragen. Men denkt aan een HEEMSKERK der XVII^{de} eeuw. En toch heeft dit stuk éen goede eigenschap, waarvan noch ELIAS, noch een der jongere of oudere tijdgenooten heeft geleerd, maar die eerst door REMBRANDT in de Hollandsche kunst is binnen geleid en onder zijn handen tot het edelste deel van zijn kunst, tot het kenmerk van zijn school is geworden; dat is eene samenstelling der portretten waarbij de hoofdpersonen uitkomen, de minderen naar den achtergrond wijken en niet door het zelfde licht beschenen, niet even duidelijk spreken. Dat deze schikking, nog slechts een begin, die men monarchisch tegenover de democratische gelijkheid bij andere meesters zou kunnen noemen,¹⁾ niet algemeen in den smaak viel van hen die gelijkelijk bijdroegen tot de kosten van een gezamenlijke afbeelding, ligt voor de hand en heeft er allicht toe bijgedragen, dat niet reeds eerder op deze wijze is gewerkt en er een REMBRANDT noodig was om dit beginsel te doen zegevieren — en dan nog voor hoe kort.

Maar toch moet het ook erkend worden, dat het stuk van BADENS niet van dien aard was om een omwenteling in de kunst teeweeg te brengen, en dat de maaltijd van ELIAS, ofschoon in dit eene punt de mindere, overigens oneindig veel hooger staat. Maar hoe ook, van BADENS heeft ELIAS niets geleerd.

Eerder zoude ik veronderstellen, dat hij in dezen tijd onder den indruk van FRANS HALS verkeerde, wiens maaltijden van 1616 en 1627 hij kan gekend hebben en wiens invloed ik in de tekening van sommige figuren en in de kleur der schaduwen van het vleesch in dit nieuwe tijdvak meen te herkennen. Meer nog dan anderen herinnert de lachende man links, die een glas inschenkt, aan HALS. Ik mag echter niet verzwijgen, dat hier ook WERNER VANDEN VALCKERT, ook uit Haarlem, maar te Amsterdam gevestigd, wiens invloed op ELIAS in andere punten onmiskenbaar is, in aanmerking komt om zijn lachende narren reeds in 1612 gegraveerd.

Het is niet de schikking alleen, waardoor dit stuk uitmunt, het is ook de meesterlijke wijze, waarop de schilder de verschillende trekken terug geeft, de verscheidenheid in gelaatskleur van een iegelijk doet uitkomen en de eentoonigheid van verwen vermijdt, die zoovelen van zijn tijdgenooten en voorgangers kenmerkt.

Opmerkelijk is het nog, dat ons stuk gelijktijdig met REMBRANDTS anatomische les van TULP ontstaan schijnt, beide in de eerste maanden van 1632, maar schoon REMBRANDT zeker reeds in de eerste dagen van Februari begonnen is — de ontleding nam een aanvang op 31 Januari²⁾ — en ELIAS misschien eerst een paar weken later — de Burgemeesterskeuze (waardoor BACKER aftrad als capitein) viel gewoonlijk in Februari — twijfel ik of er in zijn werk, uit dit tijdvak ten minste, een spoor van den invloed van

1) Ik zie thans dat deze vergelijking reeds veel beter door Dr. W. BODE in zijn *Frans Hals und seine Schule* is uitgesproken.

2) E. H. M. THYSSEN, *Nicolaes Tulp* p. 37.

REMBRANDT te bespeuren zij. Behalve capitein JACOB BACKER en luitenant JACOB ROGH zijn geen der aanwezigen bekend.

Omstreeks dezen zelfden tijd zoude ik een portret van FREDERIK ALEWIJN¹⁾ willen plaatsen, dat in den catalogus van de veiling der verzameling, nagelaten door den Heer D. M. ALEWIJN onder No. 75, ²⁾ ten onrechte aan DIRK SANTVOORT wordt toegeschreven, en dat sterke trekken van overeenkomst met sommige figuren, vooral met de ngeen, die aan de linkerhand van den vaandrig, in den maaltijd van BACKER gezeten is, vertoont. De houding en teekening zijn ELIAS niet onwaardig, en zouden tot zijn gelukkigste grepen behooren en de behandeling en groenachtig bruine kleur der schaduwen van het vleesch komen het naast aan zijn werk uit dezen tijd. Meer nog dan in den maaltijd meen ik hier den invloed van FRANS HALS te herkennen, in de sierlijke houding en in de kleur der schaduw van den kop. Dat dit niet sterker in het oog springt is aan het groote verschil in penseelstreek te wijten, waarin ELIAS zich veel meer aan het tijdvak van zijn vorming blijft aansluiten. Ook de kanten kraag zoowel als de leeftijd van ALEWIJN wijzen op deze jaren.

Nauwkeuriger is het jaartal van het reeds vermelde portret van NICOLAES TULP te bepalen, op den achterkant toch staat: *Aetatis 40*, en daar hij den 9^{den} October 1593 geboren is, valt het tusschen 9 October 1633 en 34.

Wij weten uit de 28ste waarneming van het III^{de} boek van TULP's *Observationes* (1641) dat hij het dochtertje van NICOLAAS ELIAS, *den schilder*, die aan een ver mijterde rib (*necrose* van de korte rib volgens den heer THIJSSEN³⁾) na een langdurige ziekte (*aliquamdiu.... tandem.... perenni cursu*) overleden was, behandeld had. Mogelijk is dit het kind van ELIAS, dat 5 Febr. 1636 in de Oude kerk begraven werd⁴⁾ en was zij reeds in 1634 onder TULP's behandeling. Dan zoude de brandende kaars met de spreek: *Aliis inserviendo consumor* (anderen dienende verter ik) geen eigen grootspraak zijn, maar een welverdiende hulde, door den schilder gebracht.⁵⁾ De aangehaalde plaats is de eenige, in de XVII^{de} eeuw gedrukte, vermelding van onzen schilder!

1) Geboren 27 Aug. 1603, gestorven 8 Juni 1665, werd hij in 1638 of 39 nog eens en nu door D. SANTVOORT geschilderd, No. 73 van denzelfden catalogus, thans in 's Rijks Museum.

2) Thans het eigendom van Jhr. Mr. A. DE STUERS.

3) *Nicolaes Tulp* 1881, p. 90.

4) *Oud-Holland* III, p. 115.

5) In elk geval is het een onverdiend verwijt, dat de Heer VOSMAER (*Rembrandt* p. 279) tot TULP richt wanneer hij van de benarde omstandigheden van REMBRANDT ruim 20 jaren later sprekende, zegt: *Que faisait Tulp? C'était un autre maintenant qui lui faisait son portrait... avec la devise: aliis inserviendo consumor. Aliis, mais pas à Rembrandt* Zelfs is het voor mij zeer de vraag of er ooit enige betrekking tusschen die beide mannen bestaan heeft. Zooals wij gezien hebben, was het niet de Prolector van het Chirurgijnsbild, maar de overleden die een schilderij bestelden. Zelfs al stellen de portretten in de verzameling Seillières (*Vosmaer*, p. 437) TULP en zijn vrouw voor, bewijst dat nog niet veel en REMBRANDTS omgang met SIX, na diens huwelijjk met TULP's dochter, schijnt zich tot het onvermijdelijke bepaald te hebben. Ik laat een lijstje van TULP's portretten volgen:

1 1624 (kort voor of in), door CORNELIS VANDER VOORT.

2 1632 in REMBRANDTS Anatomische les.

3 ? 1634 door REMBRANDT, Verzameling Seillières.

4 1634 door NICOLAES ELIAS, (gegraveerd door C. VAN DALEN.)

Het portretje is klein, niet ten volle op de helft der natuurlijke grootte, geschilderd. Hand en hoofd zijn iets te groot voor het lichaam; maar juist hieraan meen ik voor een groot deel te moeten toeschrijven dat dit, minder dan de meeste portretten van die grootte, den indruk van klein te zijn maakt. Zooals wij op de jaren 1627 en 1631 reeds vermeldden, is het uitvoerig, maar wat droog geschilderd. Onder de groote stukken op doek staat, in de kleur van het gelaat, de schuttersmaaltijd, zooeven besproken, het naaste. Indien de vergelijking van het regentenstuk van het Spinhuis met het corporaalschap van RAEPHORST voor den ongeloovigen niet voldoende is, om allen twijfel aan de juistheid der lezing van de letters N E weg te nemen, dan kan toch moeilijk voor den beschouwer van dit stukje meer onzekerheid blijven bestaan. Dat het ook NE P geteekend is, werd reeds vermeld. De prent, er naar gesneden, is zonder naam van schilder of graveur en wordt aan CORNELIS VAN DALEN den vader toegeschreven.

Konden wij ons tot nog toe, ook van de ontbrekende stukken vaak ongeveer een denkbeeld maken, moeilijker zal dat zijn van den, in de volgende verklaring vermelden, gekruisigden Christus. Ik ten minste beken gaarne niets ooit gezien te hebben, dat mij tot het vormen van een voorstelling in staat zou stellen. Slechts vermoed ik dat ELIAS bij zulk een onderwerp, evenals de meeste zijner tijdgenooten, het niet tot dezelfde hoogte als in zijn portretten zal gebracht hebben. *26 May 1636 verklaren d'eerwaerdige Heere Magister CASPARUS PFYFFER, Dienaar des Godd. Woordts der waere geref. onveranderl. Confessie van Augsburgh binnen Amsterdam en JOHAN VAN REYDT, Coopman, mede alhier, ten versoecke van d'eers. Heere Mr. HENRICK VAN TWEEÉNHUIZEN, Dr. in de beyde rechten etc.... hoe waer is, dat seecker stuck schilderij, wesende een crusifix, geschildert bij Mr. NICOLAES ELIAS den requirant is toecomende.... welcke schilderij sij op heden hebben gesien ten huyse van GERRIT DIRCXZ in de Wolvestraat.... nevens andere schilderijen.*

Prot. Not. W. Cluyt, Amsterdam. ¹⁾

Natuurlijk kan dit stuk van vele jaren vroeger zijn.

Wij hebben het werk van onzen meester bijna van jaar tot jaar kunnen vervolgen, maar zullen ons verder met minder voorbeelden moeten tevreden stellen. Het eerste, dat wij weer aantreffen, is van 1639, het Corporaalschap van DIRCK THEULING, waar PIETER ADRIAENSZ RAEP ²⁾. Luitenant was, het eerste onder de schuttersstukken, door DE VRIES terug

5 ? door JAN LIEVENS (zijnde als van REMBRANT) Cat. Mr. M. D. VAN EVERSDIJK, 1766, No. 41, zie *ter Westen* p. 531.

6 1658 (voor of in), door A. QUELLIEN, marmeren buste (model in gebakken aarde ten stadhuize).

7 1658 door JURRIAEN OVENS, kniestuk, gegraveerd door J. EPISCOPIUS.

8. " " " buste, " in 1672 door L. VISSCHER.

9 1672 gouden medaille, naar de buste van QUELLIEN (?)

10 ? door ? gekleurde tekening.

No. 1, 4, 6, 7, 8, 9 en 10 zijn het eigendom van Jhr. Dr. J. P. SIX.

1) Mededeeling van den Heer BREDIUS.

2) RAEP, wiens portret door HOUERAKEN gegraveerd is, is natuurlijk niet dezelfde, maar waarschijnlijk de kleinzoon van den capitein in 1603 in den handboogsdelen afgebeeld. Toch bestaat, of liever bestond er — want het is door KRUSEMAN geheel overgeschilderd — nog een portret van hem uit 1649 dat in zijn stichting, het Raepenhofje, hing.

gevonden in No. 129 (Rijks-Museum 84e). De lijdensgeschiedenis van dit stuk, en hoe er elf van de drie en twintig¹⁾ personen aan ontbreken, leze men bij den Heer MEIJER²⁾.

Wat er over is vormt nog een gelukkig geheel en, indien ook dat niet geleden had en vuil was, dan zoude het zeker nog tot de beste stukken van ELIAS blijven behooren, de al te schelle verwen toch zijn weer getemperd en aan de schikking is nog zorg besteed.

In een gebouw, door welks eenen boog men een landschap ziet, terwijl de andere door een groot rood gordijn bedekt is, zitten de officieren aan een tafel met een Smyrnaasch kleed en de capitein, die in een opengeslagen boek den plattegrond van Amsterdam voor zich heeft, schijnt den weg na te gaan, dien MARIA DE MEDICIS in den vorigen jare bij haar intocht volgde, of de verdeeling der schuttersvendelen bij die gelegenheid te bespreken. Betere uitlegging ten minste weet ik niet, en al kunnen wij de aanleidende oorzaak, die de schutters tot het doen maken van een schilderij deed besluiten, niet altijd goed nagaan, zij schijnen, in deze tijden ten minste, meestal de een of andere herinnering te hebben willen vereeuwigen.

Zoo in 1623 de officieren, die in 1622 te Zwol gelegen hadden, in No. 125 (Rijks Museum 197b)³⁾; zoo in 1633 Dr. ALLART CLOECK met de zijnen, die naar Nijmegen getogen waren; zoo ook, zooals een ieder weet, ter eere van MARIA DE MEDICIS, BICKER VAN ZWIETEN in 1640 en waarschijnlijk SPIEGEL reeds in 1638 in het stuk van JACOB A. BACKER, dat vernietigd is⁴⁾ en ROELOF BICKER in 1639 in het groote stuk van VAN DER HELST; zoo in 1642 — maar hiervan zoo aanstonds —; zoo in 1648 bij den Vrede van Munster WITSEN en HUYDEKOPER, en zooals wij leeren uit het bijschrift van VOS: *Zoo trok zijn vader D'EERSTE in 't oorlog voor den staat*, ook in 1579 JAN JACOBZ HUYDEKOPER; om van huishoudelijke feesten als de afscheidsmaaltijden van BACKER (1632) of VAN DE POLL (1650) niet te spreken.

In den jare 1642 werd de groote zaal van den kloveniersdoelen gebouwd of nieuw ingericht, de Overlieden plaatsten hnn beeltenis, door GOVERT FLINCK geschilderd, voor

1) VAN DIJK, no. 103, vermeldt, behalve Capitein en Luitenant, nog FREDRIK BONTEMANTEL, Vaandrig, PIETER HASSELAAR, Sergeant, HENDRIK VOET, PHILIP PELT, WILLEM VAN BORZELEN, JACOB VROMEER, HANS BONTEMANTEL, THYΜEN CORNELISZ PONT, JACOB BARTHOUT VERIS, DAVID HAVER, WOUTER WANDELMAN, GULIELMUS BARTELOTI, PAULUS VAN HILLEGAART, JOHANNES VERSPOORT SPAET, COENRAET VAN CEULEN, ANTONIE PENEL, FRANCOIS VAN DE CAELLE, NICOLAAS CALCOEN, THOMAS JANZE SES, WIJNANT SMIT, JACOB ENGEL, Provoost. De schilder PAULUS VAN HILLEGAART was in 1639, 43 jaar oud (zie *Oud-Holland* III, p. 150), maar wij kunnen niet eens gissen of zijn beeltenis tot de overgebleven behoort of niet.

2) *Oud-Holland* III, p. 112.

3) Aan de namen, bij SCHAEF, Voetboogdoelen, No. 8, vermeld, kan men uit de prent van VAN SCHEINDEL nog die van den vaandrig en de sergeants toevoegen.

Met verwondering vernam ik den twijfel van de Heeren BREDIUS en DE ROEVER omtrent het schilderen van CLAES LASTMAN (O. H. IV p. 13), terwijl zij zelve waarschijnlijk een portret door hem geschilderd bekend maken. Waarschijnlijk, wantwanneer men er op let dat PIETER LASTMAN in zijn eigen boedelbeschrijving, als schilder, meest met zijn voornaam wordt genoemd, wat alleen zin heeft als ook CLAES schilderde, en dan acht geeft op de tegenstelling in de woordenkeus tusschen: *een contrefeytsel van CLAES LASTMAN*, en 5 regels lager: *LASTMANS contrefeytsel* dan volgt, dunkt mij, dat het eerste door CLAES geschilderd was.

4) SCHAEF, Cloveniersdoelen, No. 14.

den schoorsteen en de geheele lange zijde werd ingenomen door drie groote stukken, REMBRANDTS *Nachtwacht* links, JACOB A. BACKERS Corporaalschap van capitein CORNELIS DE GRAEF rechts en midden tusschen die beide meesterwerken, toen waarschijnlijk geheel van dezelfde grootte, een derde van NICOLAES ELIAS, wien de eereplaats als oudsten zal zijn afgestaan. In het volgende jaar¹⁾ werd de korte zijde tegenover den schoorsteen geheel in beslag genomen door den VANDER HELST van 1639 en eindelijk in 1646 schilderde FLINCK het Corporaalschap van ALBERT BAS, als tegenhanger naast den schoorsteen voor SANDRARTS stuk van 1649, zoo even vermeld. De heer MEIJER²⁾ heeft het middenstuk van den langen wand, het vendel van capitein JAN CLAES VLOOSWIJCK aangewezen in No. 4, in de raadzaal en het zeer terecht aan ELIAS toegeschreven, zonder echter den tijd nauwkeurig te bepalen. De aangenomen tijdsbepaling zal ik wel niet nader behoeven te bewijzen. Daar VLOOSWIJCK ten minste van 1628—50 capitein was, en GERRIT HUDDER van 1626—46 luitenant, zoo bestaat er van dien kant geen bezwaar.³⁾

Na al het gezegde zal men misschien mijn overtuiging deelen dat BANNING COCK, DE GRAEF en VLOOSWIJCK, de feestelijke drukten bij de ontvangst van Prins FREDERIK HENDRIK met Englands koningin (20 Mei 1642) op het doek lieten brengen en het aan die gebeurtenis te danken is, dat dit jaar het roemrijkst uit onze geheele kunstgeschiedenis werd.

Op den Singel, voor een groot gebouw rechts, misschien de brouwerij *de Zwaan*, tusschen de Gasthuismolen- en Kruissteeg, met de boomen en toppen der gevels op den achtergrond en den Janroodenpoortstoren in het verschiet, staan de schutters los door elkaar, terwijl de capitein en luitenant op den voorgrond zitten. De schikking is ongedwongen, doch zonder bijzondere verdiensten, of het moet juist die zijn, dat men om geen schikking denkt. Er is veel meer eenheid in het geheel gekomen dan in den maaltijd van 1632, daar hier de koppen niet zoo scherp tegen den achtergrond zijn afgeteekend en meer ronding hebben. Nochtans stel ik het andere werk hooger, omdat het oorspronkelijker is, zoowel in zijn goede eigenschappen als in zijn onvolkommenheid, en verder van de gelijktijdige stukken afstaat, terwijl in 1642 de afstand tusschen ELIAS en anderen, die onder den indruk van REMBRANDT verkeeren, zoals BACKER en FLINCK, verminderd is. Het zal dan ook wel aan den invloed van REMBRANDT te danken zijn, dat de kleuren

1) Even als het naambord geeft het handschrift van SCHAEP 1643, in de uitgave staat 1634. Nog enkele drukfouten, die den zin storen, kan ik niet onvermeld laten. *Handb.* d. No. 4:8, lees: H; *Voetb.* d. No. 17: ubi S.B. in *Flore aetatis*, vide in *senectute alibi* 5, lees: s (== supra); en in verband hiermede heeft het handschr. in No. 10 met potlood: hier S. B.: No. 20 boven: aio oia, staan streepjes voor de nasalen; *Cloveniersd* No. 6 en 14: JA BACKER in ligatuur; No. 11: Coppit, lees: Cappit.

2) *Oud-Holland* III, p. 116.

3) De overige aanwezigen noemen VAN DIJK No. 28 en SCHELTEMA No. 8. JAN WITSEN, vaendrich, HILLEBRANT BENTES, ANDRIES DIRCKSEN VAN SAENE, sergeanten, JAN BENTES, WILLEM SIMONSZ MOONS, JAN HUYBERTSEN CODDE, ROELOF ROELOFSEN DE LANGE, IJSBRANT VAN DE WOUWER, JOHANNES LOOTEN, ULRICH PIETERSEN, JACOB BLEYENBERCH PIETER HARPERTSEN, PIETER TONNEMAN, EVERT HUYBERTSEN KRIECK, HENDRICK JANSEN VAN AS, NICOLAES KUYSTEN.

meer ineen smelten en er minder sterke overgangen van licht en schaduw voorkomen. Toch moet men dien invloed niet overschatten; van navolging kan geen sprake zijn en in één punt ten minste blijft ELIAS geheel zich zelf, ja, gaat een schrede verder dan vroeger, dat is in die eigenaardige wijze van teekenen, waarop reeds dikwijs gezinspeeld is, die, met behulp van de sterke rondering, die de bruine schaduwen van het vleesch geven, sommige koppen en handen zoo sterk vooruit doet komen, dat de figuren zich voorover schijnen te buigen. Wij zullen deze kenmerken in het volgende werk nog sterker aantreffen; maar zoo gemakkelijk als de meester hieraan te herkennen is, zoo moeilijk valt het in woorden dien indruk weer te geven.

Ofschoon dit stuk een betere plaats verdiende dan een duisteren hoek van de raadzaal en eerder in het Museum geplaatst moest zijn dan het volgende, kon het toch niet anders of in de Doelenzaal moet het ook niet gunstig gehangen hebben, maar door de Nachtwacht, zoals men zegt, doodgeslagen zijn. Onzen schilder daarvan een verwijt te maken zou onbillijk wezen. Hoevelen ware het evenzoo gegaan?

Evenmin als ELIAS werk, hoe degelijk ook, de nabijheid van dat van REMBRANDT goed kon verdragen, evenmin schijnt hij zelf het hoekhuis, in de *Breedestraat* over de *nieuwe St. Anthonissluys*, naast REMBRANDT, op den duur te hebben kunnen bewonen. Reeds in 1640 had hij daarop *f 225.*— opgenomen¹⁾ en het schijnt niet uit rijkdom te zijn geweest, dat hij het bij contract van 14 Januari 1645 aan DANIEL DE PINTO, portugeesch koopman, verkocht en den 3den Februari *f 1500.*— in ontvangst nam, waarbij JACOB POULSZ²⁾, schilder, getuige was³⁾, tenminste toen den 26sten de overdracht plaats had, stond op dit huis, waarvan de geheele koopsom *f 9000.*— bedroeg, nog een vorde ring van *f 5000.*— die mede overgedragen werd⁴⁾.

Toch schijnt hij, door de schutters van zijn wijk ten minste, nog in eere gehouden te zijn, althans liet JACOB ROGH, thans capitein, zich met de zijnen⁵⁾ in 1645 nogmaals door hem schilderen.

Voor het betoog, dat dit stuk No. 7 (Rijks-Museum 84d) is, mag ik weder naar den heer MEIJER verwijzen.⁶⁾ Wat de aanleiding tot het vervaardigen van deze schilderij en van die van FLINCK van het zelfde jaar is geweest, weet ik niet. Wel kwam de schutterij bij den intocht van de jonge koningin van Polen onder de wapenen, maar die

¹⁾ Mededeeling van den Heer DE ROEVER.

²⁾ Van dezen schilder is mij niets bekend, evenmin als van JAN JANSZ NIEULAND v. A., 24 j., knecht binnensch vaardersgild, wiens voogd ELIAS in 1643 (18 Sept.) was. Kerkb.

³⁾ Ten overstaan van Not. P. VAN VELSEN.

⁴⁾ Kwijtsch. W. bl. 68.

⁵⁾ Volgens VAN DIJK No. 21 en SCHELTEMA No. 7 waren van de overige 16 aanwezigen 15 bekend: ANTONIE DE LANGE, lieutenant, FRANS BRUYNINGH, vaendrigh, OTTO CORNELISZ VAN OEVER, CLAES PIETERSZ VAN HOORN, ser geanten, JAN VERBEEK, JAN DUYFKEN, ROELOF GOVERTSZ, HARMAN VAN LIMBURGH, HENDRICK WILLEMSZ HEEMS, WILLEM VAN DALEN, DIRCK DOUENSZ KONINGH, CHRISTOFFEL VAN HARTOGVELD, JEAN LE COUCHÉ, WILLEM GOVAERTS ABRAHAM BULL. Deze laatste was provoost.

⁶⁾ O. H. III p. 114.

intocht had eerst den 26sten December des avonds om 8 uur plaats, zoodat er voor het schilderen van een schutterstuk in dat jaar niet veel tijd meer bleef, en toch is de FLINCK geteekend 1645.

Op een denkbeeldige plaats bij de Zeedijk aan het einde van den Oudezijds-voorbburgwal, waarvan men de brug op den achtergrond en rechts de boomen en de toppen der huizen, waarboven de Oudekerkstoren uitsteekt, ziet, staan de schutters, bijna in het gelid, zoodat in de schikking hier vooral geen vooruitgang te bespeuren is. Maar nog sterker dan in het vorige stuk komen koppen en handen vooruit, de handen in een gedwongen houding, zoodat men wèl de kunstvaardigheid maar niet de kunst kan bewonderen, en de koppen zoo voorovergebogen, dat zij een vreemden indruk maken, als of die lieden niet recht van lijf en leden waren. Trouwens geldt dit slechts van enkelen, van wien men ook twijfelt of de koppen niet ruim groot zijn. Voor het overige is er nauwelijks verschil in de wijze van schilderen sedert 1642 gekomen.

Voór 1646 valt de *schilderij*, zijnde een groen merckt, zeker wel van ELIAS zelf, die hij omtrent dat jaar als pillegift had geschenken, zoals uit een notarieel stuk in de aantekeningen van DE VRIES¹⁾ blijkt. Ook hiervan is het niet gemakkelijk zich een voorstelling te vormen. Ik kan het vermoeden niet onderdrukken, dat wij een taferel mogen verwachten ongeveer zooals VICTOORS die plagt te schilderen. Eén trek ten minste hebben beide gemeen in de iets te groote koppen der figuren, die zelve weder zeer groot voor de omgeving zijn. Ook de kleur behoeft niet zeer veel anders te zijn geweest, zomin in de beelden als in het landschap en de huizen, maar de uitvoering verschilde zeker hemelsbreed. Om maar één ding te noemen, vond men zeker bij ELIAS dat teruggekaatste licht in de koppen, dat ook de portretten²⁾ van VICTOORS kenmerkt, niet.

Uit de vermelde acte weten wij, dat LEVINA BOUWENS den 21 October 1656 weduwe was; sedertwanneer is nog onbekend. Een tijd lang heb ik gemeend door de toeschrijving van een regentenstuk uit het Walenweeshuis, waarop wij later terug komen, het tijdvak van tien jaar te kunnen inkorten. Die tijdsbepaling heb ik toen den Heer BREDIUS voor den geillustreerden catalogus van 's Rijks Museum opgegeven. Het is noodig dit te vermelden, om dwaling te voorkomen.

Het jaar 1645 geeft dus het laatste zekere jaartal van ELIAS leven, waarschijnlijk leefde hij nog in 1646, misschien nog later.

Nog een woord ten slotte. ELIAS behoort niet tot de grootste mannen van onze school, maar is een van die ten onrechte vergeten voorgangers, op wier schouderen deze stonden, en niet als zoovelen, die een veel grooteren roem bezitten, vormde hij zich vroeg, om later nimmer meer iets nieuws te leeren, maar hij heeft dit gemeen met de grootste dat hij tot na zijn vijftigste jaar nog steeds leerende was, steeds vorderingen maakte.

¹⁾ *Oud-Holland* III, p. 142.

²⁾ Twee portretten van JOHANNES VICTORS zijn in het Walenweeshuis hier ter stede.

Voortgekomen uit de school van VANDER VOORT heeft hij waarschijnlijk den invloed van FRANS HALS, misschien ook eeniger mate dien van REMBRANDT ondervonden, maar een navolger is hij nooit geworden, steeds heeft hij zijn zelfstandigheid ten volle bewaard.

Onder de voorgangers, van wien hij geleerd heeft, zoude ik, behalve VANDER VOORT, ook WERNER VANDEN VALCKERT willen noemen, wiens invloed ik vooral meen te bespeuren in de eigenaardige tekening, reeds meermalen vermeld, een invloed die zich echter nauwlijks tot ELIAS alleen bepaald heeft, maar zich ook bij groter meesters doet gevoelen. Maar VANDEN VALCKERT is een meester die eene afzonderlijke behandeling ten volle verdient.

Indien men ELIAS met een tijdgenoot, een THOMAS DE KEYZER bij voorbeeld, vergelijkt, dan zal, zelfs al heeft deze niet alles gemaakt wat hem toegeschreven wordt, en al moet hij zeker nog meer aan ELIAS afstaan, daaronder wel het een en ander gevonden worden, dat hooger dan het werk van ELIAS staat, maar in zijn grootste werken, de schutterstukken van 1632 en 33 blijft hij in veel opzichten bij ELIAS ten achteren. Zonder hier in een uitvoerige behandeling van DE KEYZER te willen of te kunnen treden, zoude ik gaarne een paar opmerkingen neer schrijven, die bij de verwarring van het werk van deze schilders niet vreemd aan mijn onderwerp zijn. Zijn latere werken kunnen, even als de stukjes met kleine figuren, hier geheel buiten rekening blijven, daar de strijdvraag zich voorloopig tot de jaren 1627 en 1631 bepaalt.¹⁾

Als ontwijfelaar echte gegevens noem ik de anatomische les, 1619, een regent van het Oudemannenhuis, 1631 (ten stadhuize No. 170), de schutterstukken van 1632 en 1633 en de portretten van CAROLUS NIELLIUS en zijn vrouw, 1634, in de consistoriekamer der Remonstrantsche kerk, waarbij naar groote waarschijnlijkheid nog twee portretten van regenten van het Oudemannenhuis kunnen gevoegd worden. Al deze stukken vertoonen een zelfde penseelstreek, die slechts hoe langer hoe breeder wordt tot zij in de portretten van 1634 zelfs aan HALS doet denken en geen zweem van de drooge maar nauwkeurige behandeling van ELIAS meer heeft,²⁾ maar integendeel soms zoo onberekend is, dat de tekening er onder lijdt. — Vaak staan de oogen te dicht bij elkaar. — De kleuren hebben in het algemeen iets mats, terwijl zij bij ELIAS steeds helder zijn, en het vleesch vooral, wordt hoe langer hoe valer van kleur, zelfs in die koppen, waarvan de wangen hoog rood gekleurd zijn.

¹⁾ Ik moet hier een vergissing, in den aanvang begaan, herstellen. De Heer DE ROEVER heeft niet het vermoeden uitgesproken, dat DE KEYZER leerling van VANDER VOORT zou zijn geweest, maar van PIETER ISAACKSZ (O. H. III p. 175). In de overeenkomst van kleur alleen is geen voldoende reden, om toch bij die veronderstelling te blijven. Maar gissing tegenover gissing zoude ik eerder geneigd zijn KETEL voor den leermeester van DE KEYZER aan te zien, met wiens wijze van tekenen hij alleen onder de jongeren nog overeenkomst vertoont, met wien zijn vader evenzeer bevriend was en die nog geleefd heeft na PIETER ISAACKSZ.

²⁾ Het naast aan ELIAS schijnt de anatomische les uit 1619 te staan, die niet minder sterk aan VANDEN VALCKERT herinnert. De overeenkomst met de anatomische les van ELIAS kan echter gedeeltelijk geweten worden aan de gelijke behandeling, die beide hebben moeten verduren. De overeenkomst met VANDEN VALCKERT is zeker oorspronkelijk. De vraag blijft, wie hier den invloed uitoefende wie onderging.

Wat in buitenlandsche Musea, vooral Duitsche, uit die jaren is, dat deze kenmerken niet draagt, zal aan een nieuw onderzoek onderworpen moeten worden. ELIAS en DE KEYZER waren één, een iegelijk krijge zijn deel terug.

Het is moeilijk reeds thans den invloed, dien ELIAS uitgeoefend heeft, vast te stellen of zijn vermoedelijke leerlingen aan te wijzen. Ik zal mij daarom tot de meest in het oog loopende overeenkomst bepalen en dat te eer daar die gevonden wordt in het werk van een schilder, wien weinige gelijk komen en nog minder overtreffen, bij BARTHOLOMEUS VANDER HELST. Indien het mij mocht gelukken aan te toonen, dat deze leerling van ELIAS is geweest en door hem gevormd werd, dan behoef ik voorloopig niet naar sterren van de tweede grootte te zoeken, om hem uit dit oogpunt recht te doen wedervaren.

Tot nog toe gold voor den waarschijnlijken meester van VANDER HELST, FRANS HALS, hoewel de overeenkomst in beider werk niet sterk in het oog springt. Dat er geen overeenkomst is, zal ik niet beweren, maar die bepaalt zich in elk geval in de onbetwistbare stukken van VANDER HELST, waarvan het oudste, bedrieg ik mij niet, eerst uit 1639 dagteekent en te Amsterdam vervaardigd is,¹⁾ tot die algemeene trekken, die het tijdvak medebrengt, en die nabijkomende gelijkenis van een houding of een schikking, die de eene schilder van den ander onwillekeurig overneemt. Ik maak mij sterk, dat beide geen enkelen trek gemeen hebben, die van den ouderen tot den jongeren niet uit de tweede hand kan zijn gekomen. Indien men zich wil overtuigen, biedt het Rijks Museum daartoe een goede gelegenheid. Naast elkander hangen in de Rembrandtszaal een HALS van 1637 en de VANDER HELST van 1639. Op deze laatste plaats heeft een oogenblik de *schuttersmaaltijd* (1648) gestaan, maar de kleur verdroeg zich met die van den HALS zoo volstrek niet, dat een ruiling noodzakelijk bleek. In het stuk van 1639 komt geen blauw voor en de hoofdkleuren zijn anderen dan die van den HALS, zoodat hierin de vergelijking moeilijker valt, maar toch blijft het grote verschil in tekening, in behandeling, in de kleur en de tint der schaduw van het vleesch, in de schikking, ja tot in de grootte der beelden toe.

Wel is het een van de merkwaardigste onthullingen van het handschrift van SCHAEP dat het schuttersstuk van HALS, *bij Codde voorts opgemaect*²⁾ is, maar de Heer MEIJER gaat in zijn ijver veel te ver als hij het geheele stuk verdacht maakt³⁾. Voor het grootste gedeelte, ten minste wat tekening, koppen en handen betreft, is het een FRANS HALS van het zuiverste water. Slechts twee koppen zijn zeker niet van HALS, maar van CODDE, die van de figuur het meeste rechts en van den licht bruin gekleed jongen man in het midden. Een nauwgezette vergelijking zal waarschijnlijk aan het licht brengen dat, behalve de handen van die beelden, nog enkele andere van CODDE zijn. Welk deel

¹⁾ Corporaalschap van ROELOF BICKER.

²⁾ Voetboogsdoelen No. 23.

³⁾ *Oud-Holland* III, p. 122.

ieder aan de kleeding gehad heeft schijnt mij moeilijker te bepalen, maar van minder belang, mogelijk is de jonge man geheel van CODDE. De schets van het geheel zal wel van HALS zijn.

Hoe is men er toe gekomen VANDER HELST tot leerling van HALS te maken? Volgens Dr. W. BODE¹⁾ heeft WAAGEN deze stelling het eerst uitgesproken, en wordt die bevestigd door twee (sic) vroege schutterstukken van VANDER HELST te Haarlem. Welke twee stukken hij bedoelt weet ik niet, maar het eene is ongetwijfeld No. 96 *Officieren van de Schutterij der Cluveniers, den doelen verlatende*, vroeger algemeen aan BARTHOLOMEUS VANDER HELST toegeschreven, en dat, volgens het bord daaronder geplaatst, uit 1630 dagteekent.

Thans wordt die toeschrijving vrij algemeen in twijfel getrokken, maar de naam, daar voor in de plaats gesteld, die van JOHANNES VAN RAVESTEYN komt mij nog minder aannemelijk voor, want dit stuk is onder sterken invloed van HALS geschilderd en indien het mogelijk ware een, ons verder onbekend, vroeg tijdvak bij VAN DER HELST te veronderstellen waarin hij van HALS afhankelijk ware geweest, bij RAVESTEYN, die in 1604 reeds gevormd was, wiens werken wij voor en na 1630 kennen, is dit niet te bespeuren en dus niet aan te nemen.

Zoolang er echter geen betere toeschrijving is, vrees ik, dat die aan VANDER HELST niet voor goed verlaten wordt al zoude daar niets meer voor pleiten. Wel pleit er anders veel tegen, want nog afgezien van het oordeel over het schilderwerk, is het op zich zelf in dien tijd onaannemelijk, dat zulk een werk aan een 18- of 19jarigen jongeling zou opgedragen zijn, en zoude voorzeker SCHREVELIUS niet nagelaten hebben VANDER HELST te vermelden, wanneer hij zulk een stuk van hem gekend had.

Ik zal dan trachten een aannemelijke gissing voor te dragen.

Onder de schilders waarvan SCHREVELIUS schutterstukken vermeldt, behoort wel ook HENDRIK POT, maar in het geen wij van hem kennen vind ik geen aanleiding hem dit stuk toe te schrijven, al is dat van zijn hand nog niet gevonden. Verder noemt hij in dezen tijd, behalve HALS, slechts PETRUS ZOUTMAN, van wien hij echter maar een stuk aanhaalt. Dit mag geen bezwaar zijn omdat er toch reeds twee stukken van zijn hand gevonden worden No. 158 en 159 van 1642 en 1644, die niet kunnen gescheiden worden. Waaruit blijkt dat hij deze stukken geschilderd heeft betreurt ik niet te weten; ik wil het echter gaarne aannemen, maar dan bestaat er ook geen bezwaar hem een derde stuk toe te schrijven.²⁾

Twee eigenschappen zijn kenmerkend voor de schilderij uit 1630, de sterke invloed van HALS in de tekening, vooral van sommige koppen — in de eerste plaats noem ik

¹⁾ *Frans Hals und seine Schule*, p. 33.

²⁾ Het is niet onmogelijk dat bij SCHREVELIUS de klemtoon moet vallen op een geheel corporaalschap, daar in den regel te Haarlem zich slechts de officieren lieten schilderen, en hij dan alleen het stuk van 1644 vermeldt.

die van 4, den captⁿ. JONAS DE JONGH — en de witte lichten en halve lichten en de grijze schaduwen in het vleesch. De afhankelijkheid van HALS vindt men in de tekening der stukken van SOUTMAN van 1642 en 1644 even sterk, terwijl hij ook in de kleur hem thans nader komt; echter blijft in dat van 1642 — dat van 1644 is verre van ongeschonden — nog meer dan een kop die de zelfde eigenaardigheden van het stuk van 1630 vertoont; men vergelijkt 8 en 9, de beide vendrigs, maar bovenal den colonel CORNELIS BACKER en dezen liefst met colonel PIETER OLYCAN van No. 96, want in deze beiden zal men niet alleen de zelfde witte en grijze lichten en schaduwen vinden, maar ook groote overeenkomst in de behandeling en kleur van het wit-en-zwarre haar. Eenmaal tot deze vergelijking gekomen, kan men ook gemakkelijk andere punten van overeenkomst vinden, in de behandeling der stoffen bij voorbeeld, in het bijzonder van de struisveeren op de hoeden. In het voorbijgaan zij vermeld dat JAN DE BRAY in zijn regentenstuk van 1663, No. 15, onder den indruk der besproken opvatting van het naakt schijnt te staan.

Al kan men een schilder beter uit zijn schilderijen dan uit prenten, daarnaar vervaardigd, kennen, indien deze door een man als SUYDERHOEF, die de behandeling zoo trouw weet weer te geven, gesneden zijn, mag men ook daar gebruik van maken, waar de schilderijen ontbreken, en dit doen zij juist voor den eersten tijd van SOUTMAN, kort na zijn terugkomst van het Poolsche hof, waarheen hij na de school van RUBBENS verlaten te hebben, was gegaan. Het is dus geen verwerpelyke steun voor mijn stelling, wanneer het portret van SIGISMUND III VAN POLEN door SUYDERHOEF, naar de schilderij en tekening van SOUTMAN gesneden, zeer goed met het schutterstuk van 1630 overeenstemt. En is het enkel toeval dat de kop van Don OCTAVIO PICOLOMINI DE ARAGONA etc. etc. door SUIJDERHOEF, naar de tekening van SOUTMAN, naar de schilderij van FRANCIS. LDCX VON LUXENSTEYN gesneden, een sprekende overeenkomst op vele punten, om niet op alle te zeggen, met den merkwaardigen kop, met groten haarbos, van SALOMON COLTERMAN, 8 van No. 96, vertoont?

De gelijkenis van deze portretten met de latere stukken van SOUTMAN is uiterst gering; zoekt men die, dan noem ik het portret van WILLEM VANDEN ZANDE, uit 1652, door C. VISSCHER naar SOUTMAN gesneden.

Er blijft echter, in het stuk van 1630 vooral, nog veel dat afwijkt van de opvatting van HALS en over het algemeen van de Hollandsche school en dat ik mij eerst heb kunnen verklaren toen ik bedacht dat SOUTMAN niet lang te voren de school van RUBBENS verlaten had en steeds veel naar Vlaamsche voorbeelden, zoowel naar RUBBENS als VAN DIJK is blijven werken. Niet dat ik juist RUBBENS zelven in de tekening of penseelstreek zou herkennen — de penseelstreek staat nader aan VAN DIJK, in de tekening meen ik eerder overeenkomst met SIMON DE VOS te bespeuren, indien deze het portret in het Museum BOYMANS, No. 357, geschilderd heeft, of met JAN DE VOS, als mij de prent van SUYDERHOEF naar zijn portret van RUDOLPH HEGGER niet misleidt, — maar de strenge uitdrukking van den

Colonel bij voorbeeld, of de vorm der koppen van PIETER OUDEWAAG 3 en WILLEM BUYS 7 en ook de kleur van het geheele stuk, herinneren mij veel meer aan Vlaamsche dan aan Hollandsche kunst, al kan ik niet overal de vergelijking uitwerken.

Is deze opvatting juist, dan is mijn pleit hiermede al half gewonnen, want veel andere schilders, die te Antwerpen geleerd hadden, telde Haarlem niet.

Maar laat ons tot VANDER HELST terug keeren. Wij kennen dus zijn leermeester niet, en weten ongelukkig ook niet wanneer hij te Amsterdam gekomen is, maar als men geheel onbevoordeeld het werk van ELIAS uit 1632, de schuttersmaaltijd van BACKER, beschouwt, dan vindt men daarin, nog meer dan in zijn regentenstuk van het Spinhuis, sterke gelijkenis met VANDER HELST. Om niet in te veel bijzonderheden te treden, noem ik de houding van de zittende figuur met de hand in de zijde, die bij VANDER HELST in 1639 en ook later nog terug keert, en de kop van deneen, die een glas op zijn duim omkeert, waarvan kleur en behandeling en tekening zoo volmaakt aan VANDER HELST herinneren, dat men niet aarzelen zou hem dien toe te schrijven, indien die afgescheiden van de overigen gevonden werd.

Omgekeerd is het ook niet moeilijk bij VANDER HELST herinneringen aan ELIAS aan te wijzen, ofschoon niet zoo sterk sprekend, dat men iets van zijn werk voor ELIAS zou nemen, omdat er iets bij gekomen is, dat hem persoonlijk toebehoort en dat ELIAS mist, zijn meesterlijke vereeniging van verschillende sterk sprekende kleuren tot een geheel, een gave, die in het stuk van 1639 reeds ontwikkeld is, en waarvan hij in 1648 het uiterste heeft gevergd. Onder alle meesters onzer school is hij in dit opzicht eenig, al mag hem soms deze of gene op zij streven, zooals BERCHEM in die stukken met groote figuren, die geslaagd mogen heeten.

Wat den leeftijd van VANDER HELST betreft, kan hij, die in 1611 of 12 geboren moet zijn, zeer goed omstreeks 1632 leerling van ELIAS zijn geweest. In ieder geval woonde hij reeds in 1636 te Amsterdam. Dat er geen schilderijen van hem bekend zijn vóór 1639 is wel een vreemd, maar volstrekt geen alleenstaand verschijnsel.

Tot zoover was mijn betoog gekomen — en ik stel er prijs op het overanderd te laten staan — toen de Heer BREDIUS er mijn aandacht op vestigde, dat een Regentenstuk van het Walenweeshuis, volgens zeggen uit 1653—4, waarin ik het laatste werk en tevens de hoogste trap van ontwikkeling van ELIAS meende te vinden, onmogelijk van hem kon zijn, daar DE VRIES er eene, wel is waar ongewone, maar toch ontwijfelbaar echte, handtekening van VANDER HELST op had gevonden.

Ware dit stuk werkelijk uit 1653 of daaromtrent, ik zoude trots alle handtekeningen ongeloovig blijven, zoo geheel is het in samenstelling, in tekening, in kleur, zelfs in bijzonderheden onder den invloed van ELIAS, en verraadt zich een andere hand alleen door de penseelstreek in de beide middelste koppen en in de handen. Maar dit jaartal is onjuist. Reeds uit den vorm der kragen zou men dit kunnen opmaken. Op de namen der regenten, zooals die er met groote letters op geschilderd staan, is geen staat te maken.

ABRAHAM LESTEVENON, regent in 1635—6, 40—1, 44—5, 50—1, was in 1653 reeds overleden. JEAN HAREL, regent in 1637—8, 41—2, BAUDUIN DE BORDES, in 1651—2, 58, 70—1 en JOSEPH SERRURIER, 1653—4, waren nooit gelijktijdig regent. Hoe die namen er dus opkwamen weet ik niet, wel dat uit een onderzoek naar die op de andere stukken mij meer onwaarschijnlijkheden zijn voorgekomen.¹⁾ Gelukkig is er een betere aanwijzing. DE VRIES²⁾ las, behalve de handtekening B M. VANDER HELST, het jaartal 1637. Het mogt mij, na veel moeite, gelukken die terug te vinden. Mij komt die handtekening belangrijk genoeg voor om er hier een redelijk goede afbeelding van mede te delen :

• B. M. Pandr. holst. /
1637

De Heer MEIJER⁸⁾ heeft de enige mogelijke lezing: BARTHOLOMEUS reeds gegeven.

De juistheid van het jaartal bevestigt ook het briefje, dat een regent in de hand houdt, want daarop staan enige regels die ik wel niet geheel kan lezen, maar waarvan mij toch de Heer CH. M. Dozy een groot deel hielp ontcijferen. Er schijnt te staan: *S. .tion des heritiers de feu Bauduwin des moyens (?) de cest (?) maison.* Juist in dat jaar schonken werkelijk de erfgenamen van BAUDUIN DE BORDES drie huisjes aan de regenten ten behoeve van het weeshuis. Dat een dier erfgenamen SERRURIER heette verklaart hoe de namen van DE BORDES en SERRURIER op dit stuk zijn gekomen. De regenten van 1637 waren echter, behalve HAREL, SIMON SIMON, DANIEL HOCHEPIED en JEAN SEULLIN. Voor ons is dit thans echter van minder belang.

Wat ons bezighoudt is dat wij in het vroegst bekende werk van VANDER HELST

¹⁾ Daar er, zoo ver ik weet, geen gedrukte lijst dier stukken toegangkelijk is, laat ik hier een korte opgaaf der zekere en vermoedelijke jaartallen en der schildersnamen volgen:

1631 4 regenten.

1633 4 regenten.

1641 ? 4 regenten, de binnenmoeder en 2 wezen.

1646 4 regenten en de binnenvader.

1670 4 regenten. misschien van W. VAILLANT:

1671 3 regentessen, de binnenmoeder en een weesje get: WALLERAND VAILLANT fecit 1671

1709 4 regenten 1708. A. BOONEN (v. Goot L. p. 301.)

Ik ben een woord van dank schuldig aan de tegenwoordige regenten, die mij in de ge-
schiedenis van ons land een goed voorbeeld geven. J. BLOIS F. 1771.

en telkens en telkens weer te onderzoeken.

2) *De Gigs* 1876 III p. 518.

³⁾ D. C. MEIJER Jr., *Wandeling door de Hist. Tentoonstelling 1876*, p. 80.

thans in overdrachtelijken zin, de hoogste trap van ontwikkeling van ELIAS vinden. Het is steeds een merkwaardig verschijnsel, dat een kunstenaar, somtijds in enkele jaren, datgene bemachtigt, wat zijn leermeester een geheel leven heeft gekost om te verwerven en dat op die wijze een onafgebroken ontwikkeling ontstaat, waarin het werk van den meester de leerjaren, dat van den leerling den bloeiijd vertegenwoordigt. Het is een verschijnsel dat ik zou willen vergelijken met bloemen en vruchten, die door kweeking uit krachtige geslachten rijkere vormen of geuriger smaak hebben verkregen, maar daar hun voortplantingsvermogen bij inboetten, want indien het VANDER HELST bij voorbeeld aan navolgers al niet ontbreekt, hij heeft geen leerlingen kunnen vormen, die het beginsel van zijn kunst ontwikkelden en verwerkten zooals hij dat van ELIAS.

Nog een opmerking. Het is niet moeilijk in het groote schutterstuk van VANDER HELST van 1639 nog enkele herinneringen aan de regenten van 1637 te vinden, zooals onder anderen het duidelijkst in de uiterste figuur rechts en enkele anderen meer, maar de weg, in die twee jaar aangelegd, is toch zoo groot en de afstand van ELIAS in 1637 nog zoo klein, dat hij diens school toen nog niet lang kan verlaten hebben. Het is niet onmogelijk dat dit eerst in 1636, kort voor zijn huwelijk geschiedde. Was hij werkelijk in 1632 reeds bij ELIAS? Is hij soms eerst laat schilder geworden? Wie zal het zeggen?

Na met dit korte tijdvak in de ontwikkeling van VANDER HELST kennis gemaakt te hebben, kan ik mij eerst begrijpen dat het prachtige portret in het Museum BOYMANS, No. III, van 1638, van zijn hand kan zijn. Ook dit wijkt in schikking, in tekening, in kleur, nog zoozeer af van zijn gewone wijze van schilderen, dat men, niet zonder schijn van reden, aan de echtheid der handtekening zou twijfelen,wanneer kleur en penseelstreek niet geheel met die van de beide middelste koppen uit het regentenstuk van het vorige jaar overeenstemden. Ook dit staat nog veel nader bij ELIAS, maar geeft daarenboven het bewijs dat ook VANDER HELST, al is het nog zoo kort, den invloed van REMBRANDT, aan wien de samenstelling en opvatting herinneren, heeft ondervonden. Dat hij er zich van heeft losgemaakt en zijn eigen weg gegaan is, mogen wij allerminst betreuren nu wij in hem, niet één navolger bij de velen meer bezitten, maar een oorspronkelijk kunstenaar die de hoogste ontwikkeling vertegenwoordigt van den portrettschilder, zooals die zich sedert het begin der XVI^{de} eeuw in Holland allengs heeft gevormd.

Hadde ik de pen van een W. BURGER ter mijner beschikking, ik zoude waarschijnlijk meer recht aan de verdiensten van ELIAS doen wedervaren, zeker zoude ik meer gedaan hebben om zijn roem te vestigen bij de groote menigte, thans heb ik mij misschien wat te veel laten beheerschen door de vrees, in de fout van hen te vervallen, die de kunstwerken, op het oogenblik besproken, steeds het hoogste verheffen en heb ik naar verhouding te veel op tekortkomingen gewezen. Edoch voor kenners kunnen de werken zelve spreken. Goede wijn behoeft geen krans.

Ten gerieve van den lezer volge hier nog een overzicht van het werk van NICOLAES ELIASZ PICKENOY.

Mars en Venus, copie naar ROTTENHAMER? Verloren.

Bad van Diana en Acteon. Verloren.

De opwekking van Lazarus. Verloren.

Het laatste Oordeel. Verloren.

1626 Gecommitteerden van de Wijnkoopersconfrery. Verloren.

1626 Anatomische les van Dr. J. FONTEYN. (Rijks Museum 84g).

1627 MAARTEN REY en MARIA SWARTENHONT (Rijks Museum 185b en c).

1628 Regenten van het Spinhus. (Rijks Museum 84f).

1630 Corporaalschap van cap^a RAEPHORST. (Rijks Museum 84h.)

1631 GERARD en REYNIER HINLOOPEN en TRIJNTJE VAN NOOY. (Rijks Museum).

1631 KNIERTJE KEYSERS bij den heer BIERENS DE HAAN.

1632 Schuttersmaaltijd van cap^a BACKER. (Rijks Museum 84c.).

JACOB BACKER bij Jhr. Mr. C. H. BACKER. (?)

1633 FREDERIK ALEWIJN. (Verzameling van Jhr. Mr. A. DE STUERS.)

1634 Dr. NICOLAES TULP. (Verzameling SIX).

1636 (vóor) Crucifix. Verloren.

1639 Corporaalschap van cap^a THEULING (Rijks Museum 84e).

1642 Corporaalschap van cap^a VLOOSWIJK. (Stadhuis No. 4).

1645 Corporaalschap van cap^a ROGH (Rijks Museum 84d).

1646 (vóor) Groenmarkt? Verloren,

EEN BEZOEK
TE
GRONINGEN EN EMDEN, IN HET JAAR 1617,
DOOR
Mr. S. MULLER Fz.

OOR vriendelijke vergunning van den eigenaar, den heer Jhr. Mr. F. J. J. VAN EYSINGA te Leeuwarden, ben ik in staat hierachter een uittreksel mede te deelen uit een handschriftje, dat den titel draagt „*Monumenta quaedam sepulcralia et publica* ¹⁾.” Het vertoont onder dit opschrift de letters A. B., en niemand, die zich met Utrechtsche geschiedenis beziggehouden heeft, zal over de uitlegging dier letters twijfelen, want het geheele boek is geschreven met de kennelijke hand van den beroemden oudheidkenner ARNOLDUS BUCHELIUS. Hij is het dus, die ons in de onderstaande regels eene beschrijving van zijn bezoek te Groningen en Emden levert, — eene beschrijving wèl kort (ik laat alleen de talrijke afbeeldingen der door hem opgemerkte geslachtwapens op vensters en grafzerken, die hij volgens zijne gewoonte in zijn verhaal inlascht, weg), maar naar het mij voorkomt in vele opzichten belangrijk. Er komen enkele interessante mededeelingen in voor, b. v. die over het portret van den refor-

¹⁾ Het bevat slechts 30 bladen, en daarachter omvangrijke aanteekeningen over hetgene BUCHELL in zijne qualiteit van ouderling in 1622—1626 voorkwam. (Zie een uittreksel daaruit in de *Bijdr. en meded. Hist. Gen. X.*)

mator A LASCO, — het bericht, dat te Emden op drie na alle huizen (behalve de kerken en publieke gebouwen) nog met riet gedekt waren, — het verhaal over Emdens verval sedert zijne aansluiting aan de Staten-Generaal, — de beschrijving der wapenkamer met hare „isere getakte vlegels”, — de vermelding der schilderijen, — het bericht over de geestelijke tooneelspelen, door de Groninger studenten tegen betaling van entrée opgevoerd, enz. Doch bovendien vindt men hier tal van aardige bijzonderheden: het Amsterdamsche pruimenverbod, dat aldaar in epidemien nog inheemsch is, — de Groningsche stadsmuzikanten, op eene estrade voor het stadhuis tweemaal 's weeks in hun eigenaardig costuum liederen zingende, — de verbazing van BUCHELL over de afwezigheid van ooievaarsnesten op de Emdensche daken, — dit alles behoort inderdaad tot de belangwekkende bijzonderheden, die men nergens elders vindt. En zoo twijfel ik niet, of het korte reisjournaal zal den lezer vermaken, gelijk het mij vermaakt heeft.

S. M.

A° 1617 die Veneris post Magdalenianas ferias et forum¹⁾ domo cum uxore profectus Amsterodamum. Ibi lege cautum, quod pestis grassaretur, inveni, ne pruna porrum cucumeres aliaque intemperati humoris legumina aut fructus venderentur, ne item canes per urbem ut solet vagarentur, infectae quoque ædes clauderentur, signum deinde gererent qui easdem inhabitarent, unde agnosci possent.

Vesperi, nave per noctem vectus²⁾, sequenti ad Nigras cataractas³⁾ pervenimus, procul in aquis eminentes, prætereuntes insulas Urcam Ensiam et Emelordam. In Ensiana pascua dicebantur existere, pascendis pecoribus admodum idonea, plurimum tamen harum insularum⁴⁾ incolas mercibus transvehendis de loco in locum, item piscaturis sese exercere et satis luculentas inde facultates corradere; vocantur a Groeningae⁵⁾ „scholfters”. Harervicum et Campen urbes a longe inter navigandum similiter vidimus.

A Nigris curru inde vecti sumus per provinciam Transissulanam (quæ olim superior episcopatus Trajectensis pars) Meppelium, pagum pro loci ratione satis commodum et frequens, cuius quoque ager a fertilitate laudatur; inde ad Runen pagum venimus, rusticatum omnino, et per agrum Drentanorum, paludibus ac silvis obsitum et ericeto similem, Bye¹ prætergressi, in monasterio Assum, olim satis, ut ex ruinis etiamnum patet, elegans, pernoctavimus. Situm hoc in silva, loco amoenissimo, cordis fagis aliisque arboribus frequissimo, ubi hodie Drentani proceres convenire, cum de republica constituenda agunt,

1) De Maria Magdalenen-kermis werd gehouden des Maandags voor of na Maria Magdalenendag (22 Juli), ter herinnering aan het opbreken van het beleg der stad Utrecht door graaf WILLEM IV van Holland op Maria Magdalenavond 1345 (Holl. Beka. v. 231). Zij viel in de vrije markt, die 15 Juli tot 4 Augustus gehouden werd; de Utrechtsche kermis heeft nog steeds omstreeks dien tijd plaats.

2) Lees: vecti.

3) D. i. het Zwarte water.

4) Er staat: incolarum.

5) Lees: Groeningensibus

solent. Dominica tandem mane Groningam sumus ingressi, ubi apud Doctorem STALPARTIUM hospitati aliquandiu permansimus ac ægre demum dimissi.

Aldaer gesien het logement van den Gouverneur Grave WILHELM VAN NASSAU, dat eertijts is geweest des bisschops huys, staende by St. Martens kercke, alwaer de wapenen van KNIJF¹⁾ op veele plaetsen werden gesien; ende in een glas staet noch gescreven de slach van Gemmingen. Het is te voren oock VERDUGO²⁾ sijn logement geweest, wiens wapenen voor de schoorstenen staen. Niet verre van dien staet noch het provincie-huis, in qua concessus Ordinum Groeningensium; ubi videre est pictura QUANTII civis non inelegans.

Vidi vicinum D. Martini templum, nuper etiam cathedralē; ex novis turris fastigium incendio consumptum, cum lætitiae signa exhiberentur ob Walones urbe exactos³⁾.

Contra hoc templum (d. i. „de Aa-kerck⁴⁾“) ædes sunt cum horto politissimo N. CANTERI, cuius quoque in cura est templi ædilitas; hic templum coemiteriumque cultissima reddit.

Novam ibidem Academiam vidimus, satis commode et eleganter ornatam et dotatam; templum etiam vicinum⁵⁾, promovendis doctoribus ac publicis disputationibus destinatum, quod suggestis sedilibus et scannis magnifice ornatur. Idem quoque Gallicis concionibus dictum⁶⁾. . . . In vitro ibidem exstant Ordinum Generalium Belgii Confœderati signa: leo purpureus in aureo equore cum fasciculo sagittarum et gladio; nescio an in colore peccatum sit. . . .

Spectavimus hic tragediam sacram Danielis et sacerdotum Bel⁷⁾, per nobiles et ingenuos adolescentes studiosos actam, cum pridie alteram, nempe Jepthen BUCANANI⁸⁾, egissent suis sumptibus; ubi tanquam ad spectaculum concurrerant foeminae et puelle Groeningenses sumptuose vestitæ, que ut videbatur spectatum venerant magis ut spectarentur. Academiae liberi nuper studentes nescio quo exemplo comedias egerant, cum histrionicam agere minus sit ingenuum, nisi exercitii id causa fiat non lucri.

Bis in septimana ex suggestu in foro ad basilicam publicam musice canitur a publicis citharedis, purpureo pallo et rosa insignitis. Pomoeria urbis plurimum extenduntur ac moeniis valloque ipsa munitissimis circumdatur.

Groeninga die Sabbati 2 Aug. 1617, per Apingedam et Delfzielum monumentum⁹⁾ nave per Amasim vecti, Emdam emporium non ignobile pervenimus, celebre olim et fre-

¹⁾ De eerste bisschop van Groningen, JOHAN KNIJF. (1561—1576/8.)

²⁾ De Spaansche stadhouders van Groningen FRANC. VERDUGO.

³⁾ Nam. in 1577; de toren werd eerst in 1627 hersteld.

⁴⁾ De kapel van O.L.V. ter Aa.

⁵⁾ Lees: dicatum?

⁶⁾ De oude Minnebroederskerk, later Waalsche of „Akademie-kerk.“

⁷⁾ Denkelijk de DANIEL, „comœdia sacra“ van den Haarlemschen rector CORN. SCHONAEUS (+ 1611), waarin drie sacerdotes optreden.

⁸⁾ De JEPHTA van GEORGE BUCHANAN (1506—1582).

⁹⁾ Lees: monumentum, fort.

quens, maxime vigente bello Belgico; sed ob discidias nuper cum principe rarius habi-
tatur, cum sese in cliestelam Ordinum Confoederatorum dederint salvo jure principis;
hic in Cane aureo venatico apud WILLEMUM HUNDEBEECKIUM hospitati sumus.....

Het stadhuis is gemaect op de forme van Antwerpen, doch minder; is seer polijt.
In de raetcamer, met seer schoon houtwerck rontomme verciert, cum pictura ante cami-
num reginæ Sabæ munera sua Salomoni ferentis; inter assistentes pictoris viva erat
effigies, addita hoc legebatur inscriptio „MARTINUS FABER fecit Ao. 1617.” In tabulis
insuper expressa pendebant simulachra JOANNIS A LASCO, baronis Poloni, et ALBERTI
HARDENBERGERI, Divini verbi præconis celeberrimi.

Ibidem locus est omnis generis armorum refertus, unde facile 3000 virorum armare
possent; inter quæ etiam præteriti temporis nonnulla, alse isere getacte vlegels, knodsen
ende diergelijcken. Ex turri inde urbem lustravimus, admodum dense ædificiis occupatam,
unde tres tantum vidimus met leyen ofte scaliën gedect præter publica et templa, atque
unum tantum ciconiarum¹⁾ nidum. Circa vesperam ad Walthusium pagum, non procul
Embda, ivimus ambulatum, cujus præfectura cum Ophusana vicina spectat ad civitatem
Embdensem, usufructu fruente adhuc nobili foemina, quæ vendidit proprietatem.

In basilica Embdana depicta spectatur pugna Embdensium contra comitatenses
in Meckingen. Senatus constat ex 4 consulibus et 8 senatoribus, quos Raetheeren vocant.
In urbe præsidium est 10 signorum militum, quorum 4 Ordinum Belgii, sumptibus vero
civitatis aluntur; hique præter civium centurias urbem custodiunt.

Vidimus ibidem castrum principis, ex parte nuper demolitum et nunc instaurari
cæptum, sed non ea qua decet magnificentia. Hic in area arius vagabatur, tribus cor-
nibus preditus, quorum medius rectus instar monocerotis in fronte, reliquis duobus suo
loco constitutis.

¹⁾ Lees: ciconiarum.

VONDELIANA.

III.

JOOST VAN DEN VONDEL DE JONGE

DOOR

J. H. W. U N G E R.

ZYNE huisvrou — aldus verhaalt GEERAARDT BRANDT ons in zijn *Leven van Vondel*¹⁾ — zyne huisvrou hadt hem (want zyn zoon KONSTANTYN en dochter SARA waaren beide jong gestorven) twee kinders naagelaaten, een' zoon van zynen naame, en een dochter ANNA VAN DEN VONDEL. De dochter, die naar den vader aarde, en schrander van verstandt was, werdt geestelyk. Den zoon, die kleen van geest, en los van hoofde was, hadt men tot neering en koopmanschap opgebracht: maar was'er de man niet toe. Van hem werdt vertelt, dat hy in zyne domme onwetenheyt zynen vader, als iemant van Josefs treurspeelen sprak, afvraagde *of Josef niet Katholyk was?* Dees met zyn eerste vrouw by zynen vader woonende, nam zyne zaaken eenighsins waar, en droeg zich passelyk: maar na haar doodt met dry kinderen, twee zoonen en een dochter (die namaals by den grootvader woonden, en in de bloem hunner jeught overleden) blyvende zitten, begaf zich tot een tweede huwelyk, dat niet wel beslaaghde; quaalyk gepaart met een vrouwe, die zyn losse zinnen voort aan 't hollen holp, en veel geldts verdeé. Dit baarde den ouden man zooveel verdriets, dat hy, met zyn dochter, van hun af ging woonen; en men hoorde hem, toen met Davids Harpzangen besigh, dikwils zeggen, *Indien ik de troost en verquikking der*

1) Uitgave E. VERWIJS bl. 81 en 82.

PSALMEN NIET HADDE, IK VERGING IN MYN ELENDE. Hy zeide ook meenighmaal tegens zyne vrienden: *Noemt geen kinders naar uw en naam; want die wordt gebrandtmerkt, als ze niet doogen.* Dus strekte die zoon, den vader tot een geduurige quelling. Door zyn ongeregelt leven, slecht beleidt, en bot verzuim, liep alles in 't wilde. Hy verquiste en verloor, binnen weinig jaaren, niet alleen zyn eige middelen, maar ook zoo veel van 't geen hem anderen hadden toebetrouw, dat hy op 't punt stondt van te breeken, en door te gaan; ten waare zyn vader, uit vaderlyke zucht en eerlieventheit, hem de handt hadt gebooden; de schuldtheffers te vrede stellende, en groote sommen voor hem betaalende. Toen zochten de vrienden den zoon met redenen te beweegen dat hy naar Oost-Indië zoude vaare: maar hy hadt'er geen ooren toe, en de vader vondt zich eindelyk genoontzaakt, nevens de vrienden, van de Heeren Burgermeesteren te verzoeken, dat men hem met dwang derwaarts moght zenden, 't welk daatlyk werdt ingewillight. Hy voer heenen maar storf op de reize. Doch de vader, die men houdt dat ontrent veertig duizendt guldens by hem liet zitten, ook veel schaade hebbende geleden by anderen, dien hy 't zyne betroude, vondt zich in groote verlegentheit; weinig anders overigh hebbende dan 't moederlyke goedt van zijn dochter ANNA VAN DEN VONDEL, hem niet eigen. Aan haar heeft hy dat goedt, en wat hem van 't zyne noch overschoot, gerechtelyk opgedragen: om indien de zoon, van wiens overlyden hy noch geen tyding hadt, weér nieuwe schulden maakte, dat overschot tegens alle schuldenaars, ten behoeve van zyn dochter, die by zyn verlies schaade genoegh reekende, te verzeekeren. Doch hier door werdt hetgeen noch in handen was, wel bewaart, maar scheen naaulyks genoegh om voortaan van te leven."

Ziedaar in eenvoudige, treffende stijl de droevigste gebeurtenis in VONDEL'S leven verhaald met de woorden van zijn levensbeschrijver GEERAARDT BRANDT. Hoe steekt dit verhaal af bij hetgeen latere schrijvers als VAN LENNEP en ALBERDINGK THIJM ons over hebben medegedeeld.

Mr. J. VAN LENNEP springt soms op een allerzonderlingste wijze om met feiten en data. Zoo vermoedt hij zonder eenige schijn van bewijs, dat het eerste huwelijk van den jongen JOOST niet naar den zin van den vader was¹⁾. Elders laat hij reeds in 1650 VONDEL'S eerste kleinzoen uit het tweede huwelijk geboren worden²⁾, terwijl hij het vertrek van zijn zoon JOOST met alles wat er aan voorafging, in het jaar 1657, dus bijna drie jaren te vroeg, stelde. Ook met de testamenten van VONDEL en de jaren waarin zij opgemaakt werden, is hij, zooals straks blijken zal, voortdurend in de war.

Erger maakt de heer J. A. ALBERDINGK THIJM het echter. Deze heeft ons in zijn *Portretten van Foost van den Vondel* een zoo geheel en al van de waarheid afwijkende voorstelling van den jongen JOOST gegeven, dat het voor den onin gewijde onmogelijk is waarheid van verdichting te onderscheiden. Hij schildert hem ons af als een verwijfde, verwaande modepop, die een „volijverig rederijker was, maar

1) *Vondel*, uitg. VAN LENNEP IV bl. 418.

2) *Vondel*, uitg. VAN LENNEP VI bl. 41.

bloot als opperman in de kamer fungeerde; (wiens) beurs meer op contributie gesteld werd dan zijn vernuft, en (die) ofschoon een lieve zangstem hebbende, zoo min een groot dichter of kunstenaar was, als hij zich tot dusverre een groot koopman had betoond¹)." Verder weet genoemde schrijver ons mede te deelen²), dat de jonge JOOST reeds in 1635 verliefd was op BAERTJE HOOFT en dat, toen hij haar niet ten huwelijk kon verkrijgen, JOOST „vóór het einde der maand met een naamgenoot van hem, zekerem JOOST BOURGONJE, die later zijn zwager werd, op reis (ging) naar Duitschland en Denemarken." Als een bewijs hoe ver de heer ALBERDINGK THIJM gaat in zijn romantisch schetsen, diene dat hij in zijn *Portretten*³) de vader van AELTJE, ADRIAEN VAN BANCKEN laat optreden als geneesheer. Hij plaatst hem zelfs aan het ziekbed van MAYKE DE WOLF, VONDEL's echtgenoot, op wier stervende lippen hij o. a. deze woorden, tot den dokter gericht, legt: „kunt ge je dochtertjen AELTJE niet wat ingeven, dat die nog eenmaal — de vrouw — en reddende engel van mijn arm kind kan worden" Evenwel zegt de schrijver in de aanteekeningen „Adriaen van Bancken die misschien wel geen geneesheer geweest is, (ik weet daar niets van) had twee dochters."

Men zal mij misschien tegenwerpen, dat in een historische novelle zoo nauw niet op de geschiedenis behoeft gelet te worden. Welnu, ik geef gaarne toe, dat de schrijver van een historische novelle niet altijd zoo juist binnen de enge grenzen der geschiedenis kan blijven; maar in een boek, het resultaat van veeljarige, ernstige studie, dat door den auteur zelf als een degelijk historiewerk wordt beschouwd, getuige zijn „een laatste aflevering tot het werk van Mr. Jac. van Lennep" op den titel, in zulk een boek mogen dergelijke min of meer opzettelijke onwaarheden niet voorkomen. Iemand, die niet tehuis is in het door den heer ALBERDINGK THIJM behandelde tijdvak, krijgt door het lezen dezer novellen dikwijls een geheel verkeerde meening omrent vele personen⁴). Ik spreek hier nog slechts van één persoon, maar in het geheele werk zijn op elke bladzijde dergelijke onjuistheden aan te wijzen.

De *Portretten van J. van den Vondel* bevatten uitstekende novellen, waarin ons op voortreffelijke, schier onovertrefbare wijze het maatschappelijk leven onzer zeventiende-eeuwse voorvaderen afgeschilderd wordt, maar zij passen, naar mijn meening, niet als „laatste aflevering" bij een wetenschappelijk werk als de prachtuitgave van Mr. JACOB VAN LENNEP.

In de volgende bladzijden wil ik trachten de geschiedenis te geven van JOOST den jonge, naar aanleiding van en gestaafd door de authentieke documenten, ofschoon er

¹) J. A. ALBERDINGK THIJM *Portretten van Joost van den Vondel*, blz. 94.

²) Aldaar bl. 90 vlgg.

³) Aldaar bl. 97.

⁴) Hoe gevaarlijk zulke fraaie romantische voorstellingen zijn voor hem, die deze schetsen slechts leest om een denkbeeld van dien tijd te krijgen, ja zelfs voor den geleerde, die er zijn werk van maakt de personen uit dien tijd nauwkeurig te bestudeeren, wordt bewezen in Dr. J. A. Worp's belangrijk proefschrift over JAN VOS. Op blz. 6 wordt daar medegedeeld dat JAN VOS niet alleen de glazen maakte bij een zekerem LORENZO MUTI, een handelaar in zijde, die in de Kalverstraat woonde, maar dat hij hem ook een tweeregelig versje op de „luifel voor zijn winkel" bezorgde. Dit alles is overgenomen uit de *Portretten van Joost van den Vondel* bl. 62, waar zoo nauwkeurig het huis en de winkel van LORENZO MUTI

zeker bij voortgezet onderzoek, nog vele bijzonderheden aan het licht zullen komen, die mij thans onbekend zijn. Hetgeen echter aanwezig is, acht ik belangrijk genoeg om het nu reeds mede te deelen.

De gedrukte, vertrouwbare berichten over JOOST den jonge zijn zeer schaarsch; van zijn jeugd weten wij niets.

Het eerst vinden we melding van hem gemaakt in de zoogenaamde *Litterae annuae*, van 1641¹⁾, die jaarlijks door den provinciaal aan den Generaal der Jezuïeten-orde te Rome gezonden werden om verslag te geven van de werkzaamheden zijner orde in zijn provincie. In de *Litterae* van 1641 wordt de bekeering van den ouden JOOST aldus verhaald: „denique JUSTUS VONDELIUS, tragoediis, vernaculo idiomate editis Poeta hic percelebris, vir egregius et sectae arminianorum quondam fulcrum: qui ubi vidit filiam suam unicum, excellenti ingenio praeditam et latinis etiam litteris apprime imbutam, jamque trigesimum aetatis annum superantem, deserto Mennone ad verae religionis castra transiisse et salutaribus undis expiatam etiam propositum perpetuae virginitatis servanda amplexam esse; eam mox subsecutus est cum alia prole”, d. i.: „eindelijk JOOST VAN DEN VONDEL, die dichter, zoo beroemd door zijne treurspelen, in de vaderlandsche taal geschreven, een uitstekend man en eertijds de steun der Arminianen: die, toen hij zag dat zijne enige dochter, met een uitmuntend verstand begaafd en ook in de latijnsche letteren door en door ervaren, op meer dan dertigjarigen leeftijd Menno verlatend, tot het legerkamp van den waren godsdienst was overgegaan, en met de wateren des Doopsels afgewasschen, zelfs het besluit genomen had, om de maagdelijke zuiverheid ongeschonden te bewaren; haar alsdan kort daarop volgde met een ander kind.” Daar VONDEL op dat tijdstip slechts twee kinderen in leven had: ANNA en JOOST, blijkt hieruit voldoende, dat ook de jonge JOOST Katholiek werd.

Twee jaren later, den 7 Augustus 1643, ondertrouwde hij op 31-jarigen leeftijd met AELTJE VAN BANCKEN, „out 21 jaeren”, wier ouders beiden reeds overleden waren.

beschreven zijn, alsof de schrijver het met eigen oogen gezien heeft: „In 't midden van de luifel was een rond schild geplaatst, waarop een zijdeworm was afgebeeld, en daaronder stond:

De Fenix, zoo hy roemt, is eeuwigh, ik niet min
Hy is voor zich; maar ik strek andre tot gewin.

Dit raadselachtig opschrift was van den dichter en glazenmaker JAN VOS, die er den Italiaanschen zijdereeder mee vereerd had, toen hij den gevel van nieuwe glasruiters had moeten voorzien.”

Is het te verwonderen dat, waar een man van gezag zoo spreekt, een jongere het geschrevene als waar beschouwt? Slaan we echter de gedichten van JAN VOS op, dan vinden we als opschrift boven dit versje niet anders dan „Een zijdeworm spreekt.”

In deze paar woorden vond de heer ALBERDINGK THIJM aanleiding om een geheel verhaal op te dijschen over een LORENZO MUTI, die misschien nooit bestaan heeft.

Uit een mededeeling van Mr. N. DE ROEVER bleek mij ten overvloede dat in 1648 CLAES HELT, die gehuwd was met MARRETGEN COURTEM „in de zijdeworm” in de Kalverstraat woonde.

¹⁾ Deze *Litterae annuae missionis Hollandicae* van 1641 werden voor de eerste maal volledig uitgegeven door pater A. VAN LOMMEL, S. J. in de *Studien op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig Gebied* (18e Jaarg. Di. XXV). Men zie aldaar bl. 153 en 215.

Zij schijnt van een goede familie geweest te zijn die niet onbemiddeld was. Haar zuster GEERTRUID werd, volgens het Puiboek, den 22 October 1639 op 21-jarigen leeftijd, geassisteerd met haar oom Jan Pietersz Haeck, wonende op Rapenburg, in ondertrouw opgenomen met JOOST BOURGOIGNE¹⁾ van Amsterdam, koopman, oud 28 jaar, geassisteerd met Christina van Huysduinen, woonende op de Nieuwezijds Voorburgwal. Zij werd den 11 November 1689 uit het Bagijnhof grafwaarts naar de Engelsche Kerk gedragen, waarbij de klok 3½ uur geluid werd.

Haar man JOOST BOURGONJE was reeds den 25 November 1652 in de Nieuwe Kerk begraven; hij woonde toen „op de Oude Heeregracht omtrent de steencooper aan 't einde”. Blijkens het Verpondingsregister (f. 233) woonde hij van 1647 tot 1649 in de Kalverstraat, tusschen den Heiligen weg en het Klooster, het tweede huis benoorden het klooster, het elfde van den Heiligen weg af.

JOOST en AELTJE maakten den 3 Juni 1644 „de klocke omtrent half zeven” hun testament²⁾ voor den notaris P. Barckman, waarbij zij elkander tot erfgenamen benoemden en de legitime portie aan de kinderen tot een bedrag van 4000 gld. vaststelden. Waren er geen kinderen, dan zou de langstlevende universeel erfgenaam worden, onverminderd de legitime portie van des testateurs vader JOOST VAN DEN VONDEL tot een bedrag van 3000 gld. en die aan den testatrices zuster, te voldoen met haar lijfskleederen en zilverwerk. Zij excludeerden de Weeskamer en benoemden JOOST VAN DEN VONDEL den oude tot administrateur der goederen hunner onmondige kinderen, indien JOOST de jonge mocht overlijden hem daarbij twee voogden toevoegende, een uit zijn, en een uit haar familie.

Heel lang duurde hun huwelijksgeluk echter niet. Den 7 November 1648 werd „AELTJE ADRIAENS VAN BANCKEN, (wонende) in de Warmoesstraet in de Trouwe” in de Nieuwe Kerk begraven, nalatende drie kinderen.

Volgens het testament moesten die kinderen nu 4000 gld. van hun moeder erven. Dit schijnt echter niet naar den zin van JOOST den jonge geweest te zijn. Onder de acten van den notaris Pieter van Toll is er eene van den 18 Mei 1650, waarbij een overeenkomst werd gesloten tusschen JOOST VAN BOURGONJEN, behuwdoom van de drie nagelaten kinderen van AELTJE ADRIAENS VAN BANCKEN, verwekt by JOOST VAN DEN VONDEL den jonge en HENDRICK IJSBRANDTSZ DE BRUYN, bloedverwant, en gewezen voogd van AELTJE ter eenre en JOOST VAN DEN VONDEL, weduwnaar en erfgenaam ex testamento van AELTJE ter andere zijde. Daaruit blijkt dat de jonge JOOST over deze uitkeering verschil heeft gehad met de voogden en dat de zaak door beide partijen in handen was gesteld van Mr. JOANNES en BENEDICTUS INGELS en PIETER VOGELSANG, advocaten. Na „tusschenspreken” van deze rechtsgleerden, werd bepaald dat JOOST aan zijn kinderen: Adriaen, oud 6 jaar, Willem, oud 4 jaar en Maria, 2 jaar, voor moeders erf 4500 gld. zou uitkeeren en voorts alle

1) Een zuster van hem, MARGARETHA BOURGOINJE, was gehuwd met den notaris JOHANNES OLI. Hij werd den 5 Augustus 1681 in de Nieuwe kerk begraven en woonde op de Fluweelen Burgwal.

Een andere, Dr. NICOLAES BOURGONJE, was getrouwd met Neeltje Joosten van Huysduynen. Hare zoons waren COSMUS VAN BOURGONDIE, die in 1654 consul van de Nederlandsche Natie te Napels was, en Dr. GERRIT BOURGONDIE.

kleederen, het zilverwerk en de potpenningen van moederszijde gekomen, alles blijkens staat daarvan door VONDEL opgemaakt; terwijl hij aanneemt zijn kinderen te alimenteeren en op te voeden.¹⁾

Nadat aldus de belangen zijner kinderen geregeld waren, trad hij den 21 Mei 1650 voor de tweede maal in ondertrouw en nu met BAERTJE HOOFT, „weduwe van DIRCK HOOFT, wonende tot Amersfoort.”

Dit tweede huwelijk is zijn ongeluk geweest, gelijk ons reeds uit het verhaal van BRANDT gebleken is. Vóór ik echter overga tot de mededeeling der documenten, hierop betrekking hebbende, is het noodig tot beter verstand van het volgende, de juiste familieverhoudingen der jonge vrouw op te geven.

Het best kunnen die blijken uit onderstaand geslachtslijstje:

CRYN WILLEMSZ HOOFT.		
CRYN WILLEMSZ HOOFT tr. MARIA WARNARSdr. VAN BRONCKHORST.	AELTJE WILLEMSdr. HOOFT tr. BARENT CRANS.	CRYN CRYNSZ HOOFT tr. HEYLWICH DIRCKSdr.
WARNAR CRYNSZ HOOFT tr. MARIA CRYNSdr. zijn nicht.	BAERTJE HOOFT tr. DIRK CRYNSZ HOOFT haar neef.	DIRCK CRYNSZ HOOFT tr. BAERTJE HOOFT, zijn nicht.
	AELTJE BARENTSdr.	MARIA CRYNSdr. HOOFT, tr. WARNAR CRYNSZ HOOFT. haar neef.
	CORNELIS BARENTSdr.	
	BARENT BARENTSdr.	

Deze tak der familie HOOFT behoorde tot den Roomsch-Katholieken godsdienst. BAERTJE was op betrekkelijk jeugdigen leeftijd reeds vaderloos; den 4 November 1633 bewees MARRETJE WARNAERSdr. VAN BRONCKHORST ter Weeskamer aan „hare 2 kinderen, by wylen CRYN WILLEMSZ HOOFT, coopman, WARNAER out 17 jaer en BAERTJE, out 15 jaer, vaders erf,” bestaande uit een huis en erf op de Coninxgraft, daar Samson in den gevel staat, met zijn tuin, strekkende tot aan de huizen van de Heerengracht; een huis en erf aan de Zuidzijde van de Warmoesgracht en $7/16$ in een huis en erf, genaamd het Witte Hooft op den Nieuwendijck, strekende tot aan de strate van 't kerkhof der Nieuwe kerk.²⁾ Zij waren dus toen niet onbemiddeld.

Den 13 Juni 1635 ondertrouwde BAERTJE op 17-jarigen leeftijd met haar neef DIRK CRYNSZ HOOFT. Hoe de heer ALBERDINGK THIJM er toe komt te onderstellen, dat de jonge JOOST haar toen reeds het hof maakte, kan ik mij niet begrijpen, evenmin als het mij duidelijk is, waarom hij ons haar man, die toch nog slechts 23 jaar oud was, voorstelt als een „halven zeerob.”³⁾ Naar het schijnt vestigden zij zich na hun huwelijk te Amersfoort, waar haar man zijn zaken had. Uit een der volgende stukken blijkt dat DIRCK, de man van BAERTJE, en WARNAR, haar broeder, geassocieerd waren.

¹⁾ Mededeeling van Mr. N. DE ROEVER Az.

²⁾ Weesboek 22, bl. 84.

³⁾ Portretten van Foost van den Vondel bl. 116.

Die zaken schijnen echter niet bijzonder bloeiend geweest te zijn, tenminste wij zien DIRCK en WARNAR CRYNSZ¹⁾, te zamen den 2 Juli 1639 en een ander maal den 20 Juni 1642 WARNAR¹⁾ alleen, onder borgstelling van zijn moeder geld opnemen van haar nicht AALTJE BARENTS en haar neef BARENT BARENTSZ CRANS. Het ergste was echter dat zij het geld niet terugbetaalden, zoodat MARIA VAN BRONCKHORST genoodzaakt was het volgende contract te sluiten met BARENT BARENTSZ CRANS:

Op huyden den sevenden Decemb. xvje seven ende veertich, compareerde voor my, Symon Jansz. Verlaen, Openbaer Notaris by den Hove van Hollandt geadmitteert, binnen der stede Weesp Residerende, D'Eerbare Juffr. MARIA VAN BRONCHORST, weduwe van CRIJN HOOFT sa., woonende tot Amersfoort, geassisteert (voor soo veel des noot sy) met Cosmas Fransz. Blanck, Regent vant Ghast-huys dezer stede, als haer gecoren voocht in desen, Ende verclaerde sy comparante, alsoo sij aen Sr. BARENT BARENTSZ CRANS, zeepsieder alhier tot Weesp, haer neeff, een merckelycke somme van penningen ten achteren is, dat daeromme sy comparante in verminderinge van haer achterwesen, ter somme als de nae gespecificeerde goederen, volgende de bijgestelde prijseringe, te samen importeren aen den voornoemden BARENT CRANS, haren Neeff, in vollen vrijen eygedom, gecedeert en getransporteert heeft, als sy doet by desen, alle alsulcke goederen als hier naer genomineert ende getaxeert staen, Te weeten:

Seven en tseventich beddelaeckens soo goede als quade, getaxeert t'samen op	400 - 0 - 0
Seventien dosyn servetten goede en quade t'samen getaxeert tot	332 - 0 - 0
Twee en twintich taeffellakens goede en quade	190 - 0 - 0
Vyf bedden en dertich oorcussens getaxeert op	370 - 0 - 0
Twee duynbedden met twaelf deeckens tsamen	184 - 0 - 0
Vier paer gordynen en valletjes en schoorsteencleeden, t'samen	136 - 0 - 0
Een tapjte spree en een taeffelcleet tot	100 - 0 - 0
Acht staende cussens van tapjtwerck tsamen tot	84 - 0 - 0
Drie geborduyerde sitcussens tsamen	18 - 0 - 0
Vier en twintich sitcussens tsamen	72 - 0 - 0
Een blauwe spree en taeffelcleet	40 - 0 - 0
Een rode spree met twee taeffelcleden	24 - 0 - 0
Twee groene taeffelcleden	8 - 0 - 0
Een valletgen en schoorsteencleet van tapytwerck	30 - 0 - 0
Alle haer comparantes porceleyn geëstimeert op	600 - 0 - 0
Vier ebbehouten spiegels tsamen	50 - 0 - 0
Vyftich schilderijen tsamen geëstimateert op	600 - 0 - 0
Vier ebbenhouten kabinetten geëstimateert t'samen op	300 - 0 - 0
Drie taeffels t'samen	100 - 0 - 0
Een kas met een pars getaxeert t'samen op	70 - 0 - 0
Vier eeken kasjens t'samen	50 - 0 - 0
Een coperen croon met twee branders t'samen	70 - 0 - 0
Vyff spaense stoelen met groen laecken tsamen	20 - 0 - 0
Ses spaense stoelen met leer t'samen	20 - 0 - 0

¹⁾ Daar het voor de in den tekst afgedrukte overeenkomst noodig is de beide schuldbekentissen geheel te kennen, deel ik ze hier in extenso mede:

Wij onderschreven Bekennen Deuchdelijck schuldich te syn aen de eerbare dochter AALTIE BARENS CRANS de somme van twaalfhondert guldens welcke 1200 gul(dens) wy belooven wederom te betalen, binnen die tijt van Ses maanden met den Intrest van dien siaars gerekent tegens 5 ten 100; hiervoren verbinden wy onse p(er)sonen en goederen roerende en onroerende, dit steeds tot bedwanck van alle rechten en rechteren en alles sonder arch ofte list, soo hebben wy dit met onse persoonlycke ondertekeningh ondertekent. Aldus gedaan den 2 July Ao. 1639.
f 1200 : o. o.

De andere luidt:

Ick ondergeschreven bekenne deughdelijck schuldich te syn aen myn Cosijn BARENT BARENTSZ CRANS de somme van vyf hondert guldens spruijende van geleende penningen tot myn genoegen ontfangen welcke voorsch f 500.— ick belove te betalen over ses maanden naer dato van desen met de intrest tegen vier per cento int jaer aen hem ofte de rechten toonder van desen, tot nacominge van desen soo verbinde ick myn p(er)soon en alle mijne goederen gegenwoordich en toecomende geen wtgesondert dien stellende ten bedwanck van alle rechten en rechteren alles sonder arch ofte list, soo hebbe ick met myn eigen hand onderteyckent in Amsterdam den 20 Junij Ao. 1642.

f 500— MARIJA VAN BRONCHORST WARNAR CRIJNSZ HOOFT.
Deze stukken en al de andere op de zaken van MARIA VAN BRONCKHORST en haar dochter betrekking hebbende, werden DE VRIES indertijd ter inzage verstrekt door een familie te Weesp.

Alle het tin, coper, yserwerck en blick tsamen geëstimeert op	120 - 0 - 0
Een silveren mostaert podt ende een soutvat met twaelff silveren lepels t'samen geëstimeert op	130 - 0 - 0
Vyff parcelynken kannen met silveren leden t'samen geëstimeert op	50 - 0 - 0
Een kannitgen met een vergult lidtgen tot	8 - 0 - 0
Aen ongesneden ofte ongemaect linnen	105 - 0 - 0
Sestich sloopen soo goet als quaet met elff peulue lakens t'samen geëstimeert op	140 - 0 - 0
Sestien hemden van haer Comparantes overleden Man sa:	96 - 0 - 0
Achtien hantdoecken.	15 - 0 - 0
Noch een rommeling soo van bancken, mandens, kisten ende anders	200 - 0 - 0
Noch het geene tweelk tot haer comparantes lyve behoort, soo van clederen, linnen wollen, silverwerck, gouden ringen, Juweelen, cleynodien als anders	700 - 0 - 0
Noch haer comparantes aultairgoet	200 - 0 - 0

Beloopende alle d'selve goederen, t'samen ter somme van vyff duijsent seshondert ende tweedentacht car. gulden. Van alle d'welcke goederen sy comparante ter prijse ende Taxatie als vooren ten behouve vanden voornoemden BARENT CRANS ende syne actieverkrijgende, volcomen affstant is doende mits desen, stellende hem dienaengaende in hare comparantes plaatse, omme tanquam Procurator in rem suam, de voorsz. goederen t'allen tijde uyt eygenen auctoriteyt nae hem te mogen nemen ende daer mede syne vrye wille ende gelieve te doen, gemerckt sy Comparante bekende en verclaerde daer aen geen recht, actie ofte eygdom meer te hebben ofte te reserveeren in eeniger manieren. Maer d'selve goederen, Ingevalle d'voorsz. CRANS die onder haer laet blijven, alleen sonder eenigen eygdom, Precario te besitten. Aldus gedaen ende gepasseert binnen Weesp, ter presentie ende overstaen vanden voorgenoemden Cosmas Fransz. Blanck ende Jan Harmansz. van Thill, als getuygen van goede gelove hier toe met mij, Notaris versocht ende gebeden, die desen ten Prothocolle mijns Notaris benefissens de voorsz. comparante mede hebben onderteekent ten dage en jare als vooren.

In kennisse der waerheyt myne gewoonl. signatujere
J. VERLAEN *Not. publ.*

Na den dood van MARIA VAN BRONCKHORST moest de inboedel dus aan BARENT CRANS vervallen, tot delging van verschillende schulden waaronder die ten bedrage van 1700 gld. de dringendste schijnt geweest te zijn. Dit schijnt echter, zooals te begrijpen is, niet naar den zin geweest te zijn van JOOST VAN DEN VONDEL den jonge en van BAERTJE HOOFT. Zij behielden, alsof er geen overeenkomst bestaan had, stilletjes den geheelen inboedel. Misschien waren de zaken toen reeds in minder gunstigen toestand. BARENT CRANS zag zich nu genoodzaakt, ten einde zijn geld terug te krijgen, zijn toevlucht te moeten nemen tot den sterken arm. Hij deed hen door twee procureurs dagvaarden tot betaling. Daar dit stuk ons nog eenige onbekende bijzonderheden geeft, deel ik het hier eveneens in zijn geheel mede.

BARENT BARENTSZ CRANS, Eyscher
Contra

JOOST VANDE VONDEL, als man ende Voocht
van BAERTGEN CRIJNEN HOOFT, Erfgena-
men van wijlen MARIA VAN BRONCKHORST,
desselve BAERTGENS moeder, gedaechde
Eijsch doen.

COCKENGEN ende VINCK, beijde procureurs voorden Eyscher, doende Eysch zeggen
de waerheit sulcx te zijn dat den Eyscher tot Lasten van des gedaechdes schoonmoeder za:
(waervan hy is Erfgenaeme) spreckende heeft een obligatie van dato den 20 Juny 1642.
Inhoudende d'somma van vyffhondert guldens Cappitaal metten verloopen Interest vandien tegens
vier van yder hondert Int jaer. Item heeft noch den Eyscher door 't overlyden van AELTJEN
BARENTS CRANS, zijne suster, het recht becomen van een Obligatie spreckende tot Lasten van
DIRCK ende WARNAER CRIJNSZ HOOFT (welcke DIRCK is geweest des Gedaechdens huysvrouwe eerste
man za: en mede onder haer zynde en behouden hebbende den Boedel ende goederen van den
voornoemden WARNAER CRYNSZ HOOFT) Inhoudende de somme van twaelff hondert guldens Cap-
pitaal met den Interest vandien tegens vyff gulden van yder hondert gulden, zijnde d'selve van dato
den 2 July 1639 Ende tot Bewijs vande voorsz. twee Obligatiën Dat de gedaechde qualitate qua
deselve deuchdelijk als Erfgenaeme van MARIA VAN BRONCKHORST zyne voornoemde huysvrouwen

moeder, aen den Eyscher schul'ich is, soo Exhibeert den eischer seecker Transport van dato den 7 December 1647 gepasseert voor den notaris SYMEN JANSZ VERLAEN alhier Binnen deser stede Weesp ende twee getuijgen, In welck Transport des gedaechdens schoonmoeder sa. verclaert aenden Eyscher eene merckelycke somme van penningen ten achteren te zijn, ten welcken Eynde desevel MARIA VAN BRONCKHORST by 't selve transport, aenden Eyscher heeft getransporteert alle meubilia, goederen, breeders inde voorsz. Transporte geroert, Edoch sonder dat de Eyscher hem met 't selve Transport in desen verder nochte anders is behelpende dan tot Bekentenis en Bewys dat des gedaechdens voorn. schoonmoeder daerby de voorsz. schult vanden Eyscher is confesserende, concludert daeromme den Eyscher wt cracht van voorsz. Obligatiën, dat den gedaechde in de qualité soo hy is gedachvaert, sal werden gecondemneert by provisie in handen van den Eyscher onder Cautie de restituendo, sal hebben te nampitseren d'somme van seventien hondert gulden kappitaal met den Interest vandien daer van al reeds verscheenen, en onbetaelt als die noch sullen comen te verschynen ter Effectuele volle Betalinge toe, maeckende voorts ter principalen Eysch van costen etc. etc.

Het is jammer dat deze dagvaarding geen datum heeft. Zij moet echter reeds dagteekenken uit den eersten tijd van hun huwelijk, want in Januari 1654 gingen partijen een nieuwe overeenkomst aan van den volgenden inhoud:

Wij ondergeschreven, JOOST VAN DEN VONDEL DEN JONGE ende BARTA HOOFT, echteluyden, woonachtich tot *Weesip*, verklaeren en bekennen mitsdesen veracordeert te sijn, gelyck wy veracorderen mits desen met onsen neeff BERNt CRANS, woonende tot Amsterdam, van wegen twee seeckere actien, de een van vijff hondert Carolus guldens, die den gemelden BERNt CRANS ter renten verstreckt heeft aan WERNAERT HOOFT, respective broeder van de voornoemde BARTA HOOFT, welcke obligatie onderteyckent is van MARIA VAN BRONCHORST, haerl. respective moeder, en de andere actie van twaliff hondert Carolus guldens, die AELTIE CRANS, suster van voornoemden BERNt CRANS ter renten verstreckt heeft aan den bovenverhaelten WERNAERDT HOOFT en DIRCK HOOFT, respective geweest is man van BARTA HOOFT meervermelt, Welcke accoort is van inhout van dit navolgende, alsdat den voornoemden BERNt CRANS, mits desen doet affstant en volle renunciatie van die twe obligatie-actien en voorloopen renten van dien, in sooveel die selfde actien raeckende en aangaende JOOST VAN DEN VONDEL en BARTA HOOFT voormelt, als oock van een seeckere transport van huysraets meubelen gedaen van MARIA VAN BRONCHORST op BERNt CRANS boven meer verhaelt, edoch dat voor die Actien beloofden JOOST VAN DEN VONDEL en BARTA HOOFT te sullen betaelen aan BERNt CRANS eens de somme van vyff hondert Carolus guldens binnen den tijt van drie maenden nae datum van de onderteyckeninge deser accoorts brieff. Waervoer syluyden syn verbindende tot versecckeringe deser penningen haerluyder personen en goederen, presenté en toecoomende geen uytgesondert, als mede houdende haerluyder voor gelost pant, geygen pant, gesommeert en gerenoveert en dat onder bedwang van alle Heeren, hoven, rechten en Rechteren alles sonder arch ofte list. Aldus gedaen binnen Weesp op heden den 17 Januarij sestienhondert vier en vijftich ter probatie als getuige van haerl. speciaelyck daer toe versocht Geraerdt Westrenen.

*Barta Hooft
Barent Crans
Joost van den Vondel d'Jonge*

Opmerking verdient hier vooral de mededeeling, dat JOOST en BAERTJE te Weesp woonden; vermoedelijk is het echter een schrijffout, omdat BARENT CRANS gezegd wordt te Amsterdam te wonen. Ook nu voldeed JOOST nog niet aan zijn verplichtingen, want op de achterzijde stond geschreven: „1654 17 April ontfangen op dese obligatie tweehondert gulden, BARENT CRANS.” Of JOOST later alles nog afbetaald heeft, is mij onbekend. Onder de papieren van DE VRIES, hierop betrekkelijk, vond ik nog een quitantie van BARENT BARENTSZ CRANS, waarin hij bekent „ten vollen voldaen, gecontenteert en well betaalt te wesen uyt handen van Sr. JOOST VAN DE VONDEL d'Jonge van soodanige somme van penningen, als (hem) eenichsints, van MARIA VAN BRONCHORST, myn petemoeye, zoo waren competerende. diensvolgens d'selue VANDE VONDELL mynen Neeft, niet alleen synder goeder ende volder voldoeninge

en wel-betalinge, bedankende ende volgens quiteerende, maar oock alle d'selve ten behoeve van d'selve Sr. VAN DE VONDELL ende syns actie vercrygende cederende, dragende ende transporteerende mits desen. In dier voegen deselve VANDE VONDEL alle d'selve goederen als syn vry eygen sall mogen aanvaarden ende syn vrye wille mede doen." Deze quitantie is gedateerd „in Weesp den 18 January 1653;" de ondertekening ontbreekt echter. Misschien werd deze dus door CRANS bij de dagvaarding gevoegd en bleef de zaak, daar zij niet voldaan is, tot het volgende jaar hangende.

Ook deelde mijn vriend DE ROEVER mij nog mede, dat op den 11 Juli 1654 JOOST VAN DEN VONDEL de jonge en BARTA HOOFT een acte van den notaris ALB. EGGERICX teekenden, waarbij zij een procuratie confirmeert door haar man, den 23 April 1654 voor den notaris DE BRAY gepasseerd, tot ontvangst van gelden uit den boedel harer ouders. Van welke gelden hier sprake is, blijkt niet nader.

Uit haar eerste huwelijk had BAERTJE een zoon, CRYN DIRCKSZ HOOFT. Op hem heeft de volgende quitantie betrekking, die letterlijk aldus luidt: „Ick ondergeschrevene bekenne met QURIJN HOOFT affgereekent te hebben en per reste te hebben ontfangen de somme van fl. 150, segge hondert vyftich guldens waermede ick hem bedanke voor zynne gedaene rekening ende die aprobere, laudeere ende van waerden te houden nu en eeuwige dagen Adij 20 Mayo 1657 in Amsterdam. (was get.) JOOST VANDE VONDEL d'Jonge". Misschien werd hiermede bedoeld de afrekening van het vaderlijk erfgoed. CRYN DIRCKSZ schijnt koopman geweest te zijn, althans ik zag van hem een quitantie dd. 5 Juni 1660 van f 710-1-0, „spruytende van gedisstilleerde wateren", die hij van zijn cosyn BARENT KRANS ontvangen had.

Blijkt uit deze stukken voldoende, dat de familie van BAERTJE HOOFT zich nu juist niet in zulke „gegoede omstandigheden" bevond, als men wel eens doet voorkomen, het volgende stuk doet ons een blik slaan op de wijze van doen van JOOST VAN DEN VONDEL den jonge, terwijl het tegelijkertijd een niet al te gunstige getuigenis aflegt van BAERTJE'S gedrag en van hunne onderlinge verhouding.

DE VRIES vond deze verklaring onder de papieren van den notaris VAN TOLL¹⁾. Het stuk luidt aldus:

Op huyden den 7 Septembris 1657 compareerden CHRISTOFFEL VAN DYCK, Lettergieter, out 56 jaeren, en heeft mits desen, ten versoecke van E. HILLEBRAND SOBBE, verclaert by waere woorden en plaatse en onder presentatie van t selfe (des versocht) naerder te bevestigen, dat hy getuyge op den 28^{en} Augustus laest-leden metten Requirant gecomen is ten huyse van [oningevid] Rynsewynhandelaer, als wanneer zylieden daervoor int voorhuys mede gevonden hebben JOOST VAN DEN VONDEL DE JONGE, dewelcke de Requirant siende heeft datelyck en sonder dat de Requirant yet dede ofte seyde, den Requirant by de mantel gevat, seggende: schelm benje daer, Ick draech een mes op U, ick sal je noch de reste geven, t'selfde tot meermaelen herhaelende ende dat met zoodanige

¹⁾ Pak 21, bl. 10vo.

hevicheyt ende boosheyt, dat hy als een dolmensch schuymbeckte, syn handt geduyrich inde sack houdende, en als voore geduyrich dreygende den Requirant te vermoorden ende scheldende voor een guyt, schelm, dieff, en andere injurieuse woorden meer wtstortende, den Requirant treckende en stootende sulcx, dat hy getuyge omme ongemacken voor te comen den Requirant wech trock sonder dat de Requirant yet tot desselfs oneer seyde ofte dede.

Compareerde mede JANNETGE DIRCKS, Jonge dochter, out 20 jaeren, en heeft mede ter Requisitie en onder presentatie als vooren verclaert, dat zy getuyge op maendach lestleden zynde den 3^{en} deser ten huyse van Requirant naeyende, gehoort heeft en gesien dat de voorn. JOOST VANDE VONDEL de Jonge, daer ten huyse gecomen is naer de Requirant vraegende, de welcke voorcomende heeft de voornoemde VAN DEN VONDEL tegens de Requirant geseyt, C o m w i l j e n u m e d e naer Vader gaen, en die Requirant daerop antwoordende, I c k m e e n d e dat jou Vader hyer soude comen, soo heeft de voornoemde VANDEN VONDEL geseyt, myn Vader is te goed en te eerlyck om by sulcken schelm te comen, daerop voorts wtvarenden met hevich schelden, jae sooverre dat hy Requirant verweet, dat hy by syn Vrouw socht te slaepen; Ende alsoo de Requirant daerop seyde JOOST wat segje, wat heb je op de beurs geseyt, draechje noch een mes op myn? heeft de voornoemde VAN DEN VONDEL geseyt J a e e n d a e r s a l j e noch gevoel van hebben, vaerende VONDEL voort met den Requirant voor een schelm, dief, guyt en anders wt te maecken; alles oprecht concenterende hyer van Acte in forma; gedaen ter presente Barent Jansz Schuyrman en Albertus de Vinck getuygen.

+ 'teycken gestelt by BARENT JANSZ SCHUYRMANN.

ALBERTUS DE VYNCK.

CHRISTOFFEL VAN DIJK.

JANNETJEN DYRCKS.

Keeren we echter tot JOOST zelven terug. BRANDT deelde ons reeds mede, dat hij niet alleen een slecht koopman was, maar door zijn ongeregeld leven en slecht beleid veel geld verloor. Dat de jonge JOOST nu juist geen achtbaar persoon kan genoemd worden, is, dunkt mij op te maken uit de volgende insinuatie: „Op huyden den 21 January 1653 heb ick, J. van der Ven, Notaris, ten versoecke van JOOST VAN DEN VONDEL my getransporteert in de herberg 't Hoff van Hollant — in de Kalverstraat, — neffens Sr. PIETER WILLEMSZ HOOFT en aen hem geinsinuert tgene volgt: Gy PIETER HOOFT hebt u vervordert met assistentie van u swager desen morgenstondt den insinuant met gewelt op den Dam (daer gy hem uyt zyn huys met groot gerucht maecken getroont hadde, seggende dat daer twee heeren stonden om hem te halen, soo hy niet mede ginck) aen te grypen, oversulcx forcelyck geleyt in 't Hoff van Hollant in gyselinghe, alwaer gy hem met besloten deure en self bewaringe hem vast gehouden hebt, sonder dat ghy hebt vertoont uw last van den heer Officier, Schout, noch by d'Heeren van den Gerechte, sulcx gy u hebt aengematigt t'recht van de justitie ende overigheden, op volle straten hem insinuant gestooten en getrocken hebt,” door welke daden van geweld naar des insinuants meening hem schade en schande in zijn „goede naam, faam en eer” aangedaan was, die hij „in tyden en wylen sal begrooten” om ze op de persoon en de goederen van PIETER HOOFT te

verhalen. PIETER HOOFT antwoordde op deze insinuatie aan den notaris: „ick ontken tgeen voorszegd staet en alles wat den insinuant dien aengaende segt.”

Welke de aanleiding geweest is tot deze twist, kan ik nog niet mededeelen. Alleen is het mij bekend, dat er tusschen beide partijen verdeeldheid heerschte over een geldzaak, want den 25 Februari 1653 liet JOOST DE JONGE bij insinuatie door denzelfden notaris aan PIETER WILLEMSZ HOOFT weten: „dat hy gereet is daetlyck te betaelen, tgene hy oock aan Sr. ABRAHAM ALEWIJN schuldig is, daervoor gy u als borge geconstitueert hebt, mits dat gy Abraham de goederen weder geeft, die hy insinuant van den geinstinuerde als pandt tot versekeringe in handen gegeven heeft,” „waerop PIETER WILLEMS HOOFT antwoordt dat den Insinuant het geld brenge ten huyse van Sr. ALEWIJN daer het pant sal wesen en dat de insinuant stelt uyr en tijt.”

Twee dagen later, den 27en Februari, zond PIETER WILLEMSZ HOOFT zijn raadsman „ten huyse van JOOST VAN DEN VONDEL” om „aen hem en syne huysvrou aen te seggen, dat zy 't gelt, dat sy schuldigh syn, brengen ten huyse van S: ALEWYN, die 't selve competeert en hem insinuant schadeloos houdt en dat hy aldaer het pand metter minne sal leveren om tegens malcander te wisselen”, waarop „VAN DEN VONDEL” antwoordt, dat sy gereet waren 't gelt te brengen aen een comptoir off een neutrael persoon, mits dat 't selve daer bleef tot dat hunne pretentiën vereffend waren.” Toen dit antwoord aan PIETER WILLEMSZ. HOOFT medegedeeld werd, repliceerde hij dat JOOST zonder uitstel moest betalen of dat anders de insinuant „subject en willich (was) te achtervolgen t' oordeel van de Rechten.” Welk einde deze zaak genomen heeft, ben ik niet in de gelegenheid mede te delen, de acten van den notaris VAN DER VEN zwijgen er verder van. Hierbij zij nog opgemerkt, dat, naar ik meen, deze PIETER WILLEMSZ HOOFT een zoon was van WILLEM CRYNSZ. Hij was dus een broeder van BAERTJE'S vader; bovendien was hij gehuwd (Juni 1614) met GRIETGEN WARNERSdr VAN BRONCKHORST, een zuster van BAERTJE'S moeder.

De jonge JOOST stak nog in andere netelige zaken. In een acte van den notaris ALB. EGGERICX van 17 April 1654 sloot hij een overeenkomst met zijn schuldenaar Abraham Heygey van Dantzig. Hij had deze doen gijzelen om betaling te verkrijgen van *f* 780 - 12, ingevolge eener obligatie van 3 October 1653 en van *f* 1000, ingevolge eener obligatie van 29 Augustus 1653. De gegijzelde ontkende echter de geldigheid van de tweede schuld, zoodat JOOST genoodzaakt was, wilde hij niet alles kwijt zijn, in een schikking met hem te treden.

Geen wonder dus, dat zijn zaken, die hij zoo slecht beheerde, hard achteruit gingen; hij schijnt er dan ook bedacht te zijn geweest om zijn inkomsten op een andere wijze te vermeerderen. Hij deed zich daartoe den 5 December 1654 inschrijven in het Makelaarsgilde; zijn naam als koopman was dus toen nog goed genoeg om daarin opgenomen te worden.

Heel lang ging het echter niet goed meer. In het Register van Curatele ter Desolate Boedelkamer lezen we op f. 114: „Commissarissen committeeren ende authoriseeren JOOST VANDE VONDEL d'oude, ende HENDRICK DE VRIES tot curateurs over den

boedel van JOOST VANDE VONDEL de jonge, omme den selve boedel ten beste van de gemeene crediteuren te verificeren mits de penningen etc. daer van te procederen bren-gende in handen van Commissarissen ad opus Jus habentis. Actum den 22 November 1656, presentibus de heeren NICOLAES PANCRAS ende NICOLAES VAN WAVEREN Commis-sarissen." Of met andere woorden de jonge JOOST werd insolvent verklaard. Wat er toen verder geschiedde, heb ik niet op kunnen sporen; de registers der Desolate Boedel-kamer zwijgen er over. Vermoedelijk heeft de oude JOOST alle schulden op zich genomen en is er misschien bij notariële acte een regeling tot stand gekomen met de schuldeischers.

De oude dichter ondernam, alhoewel reeds bijna 70 jaar oud, nog een reis naar Dene-marken om „zijn zoons schulden te innen", zegt BRANDT. Hij zelf schijnt reeds vroeger vele malen JOOST uit den nood geholpen te hebben, ten minste in zijn testament van 24 September 1655¹⁾, — VAN LENNEP²⁾ stelde deze wilsbeschikking op 6 Augustus 1660 — bepaalde hij dat „hem (JOOST de jonge) off syne kinderen in voldoeninge van dien aen-gereeckent ende afgecort sal werden al tgunt de voorsz. syn soon aan hem testateur schuldich is, ende hy vooraff aen denselven verstrekt off betaelt heeft".

Toen aan den ouden dichter nu opgedragen was de zaken van zijn zoon te regelen, gaf hij ten einde den naam, dien hij steeds met eere gedragen had, voor schande te bewaren, zijn geheel persoonlijk vermogen „weinich meer dan veertig duizend guldens" om de schuldeischers te voldoen. Toch schijnt dit nog niet voldoende geweest te zijn, zooals ons uit een straks mede te deelen acte zal blijken. Zooals bekend is, zag VONDEL zich nu genoodzaakt de betrekking van suppoost in de bank van leening te aanvaarden om voor gebrek bewaard te blijven. Den 31 Januari 1658 werd zijn borgtocht van f 400 opgetekend in het Minuutregister van Burgemeesteren.

Ruim een jaar schijnt er dus noodig geweest te zijn om de schulden te regelen; wat er in dien tijd van den jongen JOOST geworden is, weet ik niet. BRANDT meldt ons alleen dat „de vrienden den zoon met redenen zochten te beweegen, dat hy naar Oostindië zoude vaaren: maar hy hadt' er geen ooren toe, en de vader vondt zich eindelyk genoodzaakt, nevens de vrienden, van de Heeren Burgermeesteren te verzoeken, dat men hem met dwang derwaarts mogt zenden, 't welk daatlyk werdt ingewillight." De naam-lijst der makelaars leert ons den datum kennen: „Den December 1659 naer Oostindië, en een ander in syn plaets."

Den 6 Augustus 1660 maakte VONDEL opnieuw zijn testament³⁾ — van Lennep⁴⁾ stelde dit op 6 Augustus 1666 — waarbij hij „heeft geinstitueert syn soon JOOST VAN DEN VONDEL de jonge en by desselfs voorafflyvigheyt syn wettige kinderen ende descendanten in desself plaatse in de naeckte legitime portie, assignerende tot voldoeninge van dien, tgeen syn gemelde soon van hun ten houwelyck heeft genoten. Verclarende denselven sijnen soon

¹⁾ Zie het testament in hoofdzaak afgedrukt in Dr. P. SCHELTEMA'S *Aemstels Oudheid* IV, bl. 163.

²⁾ VAN LENNEP IX, bl. 144.

³⁾ SCHELTEMA, t. a. p.

⁴⁾ VAN LENNEP X, bl. 592.

niet alleen daerdoor voldaen te syn moeders erfenis, maer daerenboven van de legitime portie, die hy of zyn descendanten in syn testateurs goederen souden mogen hebben te pretenderen," terwijl zijn dochter ANNA universele erfgenaam werd in „al de verdere syn testateurs naar te latene goederen." VONDEL had dus nog geen bericht van het overlijden van zijn zoon. Omstreeks dien tijd moet dit hebben plaats gehad, want „hy voer henen en storf op de reize," zegt BRANDT.

Nadat de jonge JOOST insolvent was verklaard, schijnt de oude VONDEL de drie kleinkinderen uit het eerste huwelijk tot zich genomen te hebben, waardoor zijn zorgen niet weinig vermeerderden. BARTA HOOFT bleef nu na het vertrek van haar man met een zoon JUSTUS achter. Haar jongste kindje was in Mei 1656 nog als „kraemkindt" begraven. De jonge JOOST woonde toen op het Rokin. Na 1659 vinden we niets meer van haar vermeld zelfs haar sterfdag was tot heden onbekend. Ook mij is het niet mogen gelukken op te sporen, wat zij sedert dien tijd gedaan heeft, noch ook in welke verhouding zij tot haren diep beproefden schoonvader stond. Ik ben echter wel in de gelegenheid mede te delen dat zij op den 1 December 1664 in de Nieuwe kerk begraven werd; op dat tijdstip woonde zij op de Kolck. Voor haar lijk moest 8 gl. betaald worden; zij is dus nog deftig begraven.

Ik zeide zoo even, dat de middelen, waarover VONDEL kon beschikken om de schulden van zijn zoon te betalen, niet voldoende waren. De hieronder volgende acte geeft ons daaromtrent meerdere inlichtingen:

Op huyden den 28 Juny Anno 1673 compareerde voor my JAN VOLK: OLI, openbaer notaris tot Amsterdamme, residerende by den Hove van Holland, geadmitteerd ter presentie van den ondergeschreven getuigen, d'Eersame JOOST VAN DEN VONDEL, Inwoonder deser stede, my Notaris bekend ende heeft verklaart ende geaffirmeert, dat hy affirmant niet en heeft, noch besittende is eenige goederen off middelen hem toebehorende, alsoo de middelen ende goederen die hy voor deser heeft gehad, gegaen ende geconsumeert syn tot assistentie van syn overleden soon JOOST VAN DEN VONDEL DE JONGE ende tot voldoeninge van deselffs schulden ende borgtochten by hem voor denselven gepresteert, die hy affirmant tot noch toe niet geheellyck heeft comen afflossen, sulx dat hy oock daertoe endetot syn eygen onderhoud heeft moeten employeren, de gelden by hem wegens syn officie genoten, oock tot dien eynde syn meubelen, boecken, papieren, ende geschriften aen syn dochter ANNA VAN DEN VONDEL heeft moeten verkopen om hem selffs so veel doenlyck te ontlasten, die hem daervoor oock heeft voldaen, ende sulcx allentselve als haer eygen besitt, blyckende breder by de notariale acte daer over gepasseert. Gelyck oock als noch deselve syn dochter hem affirmant voor't geene van 't gemelde syn officie comt over te schieten onderhoud doet ende bywooninge laet genieten. Hebbende hy affirmant mede aen syn voorsz. dochter geordonneerd ende versocht, dat deselve by syn overlijden hem voor de waardye off 't gunt van syn klederen soude mogen procederen, als mede van 't gunt indien van 't meergeseyde officie yts overschietende bevonden moght werden, eerlycke te doen begraven. Versoeckende aen my notaris dit alles alsoo te noteren, gelyck hy by leven ende sterven verklaard sulcx de waarheyd te syn, ende daervan te leveren acte, omme te kunnen dienen ende strecken daer ende wanneer het behooren mochte. Sonder acte, omme te kunnen dienen ende strecken daer ende wanneer het behooren mochte. Sonder fraude gedaen binnen Amsterdam ter presentie van d'Heer en Mr. GYSBERT PLEMP advt. en Sr. PIETER BLESEN coopman, mede inwoonders deser stede als getuyghen hier toe versocht.

Gisb. Plompius. *Joost van der Vondel*
Pieter Blesem *J. Volk: Oli*

Deze acte werpt een eigenaardig licht op VONDEL'S laatste levensjaren. Naar het schijnt was het kapitaal van ANNA voldoende om er met haar vader zuinig van te leven. VONDEL kon dus het grootste gedeelte van zijn bezoldiging gebruiken om de nog onvoldaan gebleven schulden van zijn zoon te betalen. Indien het nog noodig is bewijzen voor VONDEL'S nobel en eerlijk karakter bij te brengen, dan zou deze acte, dunkt mij, bovenaan geplaatst moeten worden in de rij van dergelijke bewijsstukken. Op zeventigjarigen leeftijd een niet onbeteekenend vermogen te offeren, daardoor genoodzaakt te worden uit nood een ondergeschikte bediening aan te nemen, die voor hem „meer dan tien jaren, een halven kerker” was gebleven en dan nog, steeds met het doel voor oogen: de naam VONDEL onbesmet te houden, van het betrekkelijk geringe traktement jaarlijks, gedurende veertien jaren de schulden van JOOST af te lossen, zulk een handelwijze is zeker boven allen lof verheven.

Ten slotte nog iets over de zaken der kinderen van AELTJE VAN BANCKEN en haar familie.

Voor den notaris HOGEBOOM verklaarden JOOST VAN DEN VONDEL de jonge en GEERT ARIAENS, weduwe JOOST BOURGONJE den 22 September 1655, dat CHRISTINA VAN HUISDUINEN, weduwe Dr. NICOLAES BOURGONJE, in Juli 1644 verleden heeft ten behoeve van JOOST VAN DEN VONDEL, JOOST BOURGONJE en van CORNELISZ ARENTSZ POS een obligatie van 4400 en dat POS daarvan 2200 gld. en de andere elk 1100 gld. gekregen hadden.

Den 14 Juli 1656 compareerden voor Joan Blaeu en Joan Huydecoper, schepenen GRIETJE VAN BANCKEN, weduwe van JOOST BOURGOIGNE, geassisteert met BARENT VOGELESANGH als haar gecoren voogt in desen, met HENDRICK DE BRUYN, PIETER DE BRUYN, ende de voorsz. BARENT VOGELESANGH, haeren vierendeelen, en JOOST VAN DEN VONDEL d'oude ende PIETER BLESEN, als by de Heeren van den Gerechte gesurrogeerde voogden over de dry onmondige voorkinderen van JOOST VAN DEN VONDEL den jonge; zij verkochten¹⁾ tsamen voor 1000 gld. aan Jacob Lammertsz. een thuyn met het getimmerde daerop staende, gelegen buyten de St. Anthonispoort op 't moolenpadt.”

Reeds vroeger, den 20 Juni 1648 hadden JOOST BOURGOIGNE en JOOST VAN DEN VONDEL de jonge aan ADRIAEN HENDRICKSZ BRUYNINGH een tuin verkocht²⁾ eveneens „buyten St. Anthonispoort, op 't Molenpat” gelegen. Of dit een gedeelte van denzelfden tuin was, is mij niet bekend.

Over het algemeen schijnen de voorkinderen van den jongen JOOST niet geheel onbemiddeld geweest te zijn. Ten minste den 23 Juni 1667 heeft „JOOST VAN DEN VONDEL, wonende op de Prince(gracht) by de Beerestraat”, bekent gemaect,³⁾ dat door HENDRICK

¹⁾ *Kwytscheldingen*, Lr. DD p. 168vo.

²⁾ *Kwytscheldingen* Lr. V p. 51.

³⁾ *Register der aangegeven Goederen (Coll. Successien)* No. 2 bl. 102.

ISBRANTSZ DE BRUYN alhier overleden „naergelaten waren: een huys en erve staende op de Dwarsboomsloot, op de hoeck, bewoont by Grietje Blakers, (getaxeert den 17 December 1667 op f 3500) een huysing en packhuys staende op de hoeck van Morekens brugh, aen de Breestraet (f 7000), een huys staende in de foliestraet, op Rapenburgh, over de barbier, bewoont bij Engeltje Goverts (f 1400), een custingbrieff ten laste van Jan en Arent van Aem op een huys, staende in de nieuwe teertuynen van f 10000 en een thuyn staende op 't Blompadt buyten de oude St. Anthonispoort (verkocht voor f 300).

In het notaris-archief schreef DE VRIES eenige posten af uit de „Reeckenigh van de Ontfangst voor de Erven van HENDRICK DE BRUYN Salr. (3 Februari 1667—7 December 1669) waaronder de volgende mij niet onbelangrijk voorkomen.

Onder de „Uitgift voor de erven” komt daarop voor:

23 Maert 1667 Aen JOOST VAN DE VONDEL voor syn 2 soons kinderen betaelt . . . f	87:10
23 Juny 1667 met JOOST VAN DE VONDEL op de sekretary op het aenteykenen van de brieven en vaste goederen	0:3
8 October 1667. Betaelt aan JOOST VAN DEN VONDEL en PIETER BLEESEN als Voogden over de kinderen van JOOST VAN DE VONDEL de Jonge een gelycke $\frac{1}{4}$ part als betaelt aan Giertje Adriaens	1093:6 $\frac{1}{2}$
(Dit was $\frac{1}{4}$ van het kapitaal en intrest van Jan Sael en het kwart van f 200 van Gijsbert Pieters Verdam).	
7 February 1668. Betaelt aan JOOST VAN DEN VONDEL en PIETER BLEESE (voor de kinderen van JOOST VAN DE VONDEL Salr) $\frac{1}{4}$ part van 't kapitaal opgebracht by Barent Vogelesangh.	200.—
1 Juny 1668. Betaelt aan JOOST VAN DE VONDEL en PIETER BLEESEN voor $\frac{1}{4}$ part aan de voorz. Schepenkennis (nl. een Schepenkenis van 24 Juny 1662 ten laste van Frederick de Lange)	500.—
1 Juny 1668. Aen JOOST VAN DEN VONDEL en PIETER BLEESE voor $\frac{1}{4}$ part van een Jaer interest van Pieter Block betaelt	87:10
26 January 1669. Betaelt aan JOOST VAN DE VONDEL en PIETER BLEESE voor $\frac{1}{4}$ part in de voorsz. capitaale (ontfangen van Barent Vogelesangh en Hendrick Claesz).	125.—
5 April 1669. Betaelt aan JOOST VAN DE VONDEL en PIETER BLEESE	85:15
1 Juny 1669. Betaelt aan JOOST VAN DEN VONDEL en PIETER BLEESE voor $\frac{1}{4}$ van 't voorsz kapitaal (gestaen hebbende ten laste van Gerrit de Lange) en een jaer interest	260.—
13 Juny 1669. Betaelt aan JOOST VAN DEN VONDEL en Pr. BLEESE voor $\frac{1}{4}$ part van een jaer interest ontfangen van Pieter Block verscheen den 14 April 1669	87:10

Bij deze rekening was nog een acte¹⁾ gevoegd van 17 December 1669, waarbij „Jannetje Gilles, wed^e. wylen Hendrick Pietersz Haringh, Gilles Hendricksz Haringh en Gerrit Hendricksz Haringh, gebroeders; Johannes van Ray als getrouw hebbende Grietje Theunes, die voor desen huysvrouw was van Pieter Hendricksz Haringh; GIERTJE ADRIAENS VAN BANCKEN, wed^e. wylen JOOST BOURGONJEN, ook voor haer selfs, en Sr. JOOST VAN DE VONDEL en Pr. BLEESE als voochden van de naegelate kinderen van wylen AELTJE ADRIAENS VAN BANCKEN, geprocreert by JOOST VAN DEN VONDEL de jonge, alle wonende binnen deser stede, en gesamentlyck erfgenaamen van wylen HENDRICK ISBRANTSZ DE BRUYN” verklaren „de voorstaende reeckenigh van ontfangst en wtgaese, gedaen door

1) Alle deze acten zijn te vinden in de papieren van den Notaris J. Snel pak 231. Bij de hier genoemde documenten treft men nog een acte aan, waarbij NICOLAES PAUW opnoemt welke custing- en rente-brieven door hem zijn ingevorderd, en welke niet, en een acte van denzelfden datum, als in den tekst, waarbij de erfgenaamen verklaren van NICOLAES PAUW eenige kostbaarheden te hebben ontvangen, o. a. een „silveren penning staende op de eene syde een bisschop en op de andere syde WILLEM JANSZ VAN CAMPEN, overleden 3 Februari 1652.”

Nicolaes Pauw, soon van SIMON PAUW Sa^r. te approbreren." Onze dichter onderteekende deze acte: „JOOST VAN DEN VONDEL als vooght van de weeskinders van AELTJE ADRIAENS."

Het is jammer dat we het juiste bedrag niet kennen waarmede deze rekening afgesloten werd; we hadden dan eenigszins een denkbeeld kunnen verkrijgen van het gedeelte, dat aan VONDEL'S kleinkinderen ten deel viel. In elk geval schijnt het bedrag, te oordeelen naar de hier medegedeelde sommen, niet onaanzienlijk geweest te zijn; want den 22 November 1667 betaalde VONDEL den 20en penning van een nalatenschap, die minstens f 22.000 bedroeg.

Op den 17 December 1669, den dag, waarop de rekening afgesloten werd, was er nog slechts één kind uit het eerste huwelijk van den jongen JOOST in leven.

ADRIAEN, de oudste der drie kinderen, geboren in 1644 was op Vrijdag 22 Augustus 1664 in de Nieuwezijds Kapel begraven. De dochter, MARIA werd in 1648 geboren en den 17 December 1668 in de Nieuwe kerk begraven (graf Lr. F. No. 344). Op den 17 December 1669 was dus alleen de tweede zoon nog in leven.

Die tweede zoon, WILLEM, geboren in 1646, schijnt verward te zijn met een ander kind uit het tweede huwelijk. De heer ALBERDINGK THIJM geeft in een der genealogien achter de *Portretten van Foost van den Vondel* drie kinderen uit het tweede huwelijk op: JUSTUS, WILLEM en een kraamkind. Het geboortejaar van WILLEM stelt hij op 1655 met een vraagteeken, daar hij blijkbaar gemeend heeft uit het grafschrift van VONDEL te mogen besluiten, dat hij nog zeer jong was. Ik geloof echter, dat het bestaan van dien zoon uit het tweede huwelijk uit niets blijkt; en zonder twijfel is het grafschrift vervaardigd op den zoon van AELTJE ADRIAENS VAN BANCKEN. Hij overleed den 11 Mei 1670 en werd vijf dagen later in de Nieuwe kerk begraven in hetzelfde graf (Lr. C. No. 231), waarin negen jaren later het stoffelijk overschot van „s lants oudste en grootste poeet" zou worden bijgezet.

ROTTERDAM, December 1885.

EEN REDERIJKERS-BLAZOEN, DOOR BARTHOLOOMEUS DOLENDO GESNEDEN.

DOOR

A. BREDIUS.

HET navolgende doet ons een blik slaan in het leven en werken der XVIIe eeuwsche zilversmeden en graveurs. Wij zien daaruit weder hoe dikwerf een graveur tegelijkertijd goudsmid was; maar ook hoe dikwijs de eene goudsmid het artistieke gedeelte van zijn arbeid aan een ander, zij het dan ook aan een goudsmid-graveur, opdroeg. Maar wie merkte dan zulk een stuk? Hier is gelegenheid tot allerlei conjecturen, die ik mij echter wel wachten zal te maken. Alleen dit: men kan dus niet met zekerheid zeggen, dat het merk van een goudsmid op een oud voorwerp in edel metaal *steeds* ook dat van den vervaardiger van dat voorwerp is.

Tevens zien we uit de volgende Acten, dat men in het begin der zeventiende eeuw reeds een druk gebruik van gegoten (en zeker bij-geciseleerd) werk maakte.

Op huyden den 14^{en} Juny 1621 compareerden..... KAERL VAN DE SANDE, zilversmitgesel, wonende binnen der stadt Leyden out ontrent 19 jaren, ende heeft ter requisitie, en instantie van JAN GERRITSZ RUTS, goutsmit, mede wonende binnen der voorsz. stede bij sijne conscientie..... verclaert..... dat eenigen tijt geleden JACOB DIRCKSZ VAN LEEUWEN en JAN CORNELISZ VAN GOEYEN den req^t. tsijner woonplaetse aenbesteet hebben tmaecken van dertien zilvere blasoenen, hebbende het teycken van de camer van Rhetorica alhier binnen Leyden, genaemt: *Liefde es tfondament*, onder zodanigen besprec dat d'eerste van dien op het alderperfecste gesneden en d'andere twaelf daernaer gegoten zouden werden, zo net als den requirant soude connen doen, waervan zy luyden voor tfatsoen van yeder blasoen een den req^t. betalen zouden vier gulden en thien stuivers, hebbende de voorsz. besteders int doen van de voorsz. bestedinge gevraecht of men aen de gegoten blasoenen wel zoude connen zien of die gegoten waren, daerop den req^t. antwoorde, dat het kenders wel souden connen sien, want ment zo scherp nyet en can

gieten alst gesneden es, *maer dat slechte luijden* tselve nyet wel en zouden connen onderscheyden. Vertonende den req^t. tot dien eynde aen de bestellers zeeckere gegoten hechten mit de patronen, daernaer die gegoten waren, waeraen d'selve besteders een goet genoegen hadden, belastende den req^t. mit d'voorsz. bestede voorts te varen. Verclarende voorts d'voorsz. deposant dat d'voorsz. besteders daernaer tot verscheyde malen daerby geweest sijn, als den req^t. besich was int gieten van d'voorsz. blasoenen en d'voorsz. VAN GOEYEN zelves den reg. heeft helpen blasen, hebbende mede beyde de voorsz. besteders naer dat die gegoten waren, d'selve by het gesneden patroon gesien, seggende, *'t voorsz. gieten een fraeye const te syn* en dat d'voorsz. gegoten *blasoenen weynich verschilden van het gesneden patroon, en dat zij zulcx qualick conden onderscheyden.* Getuigen by deze Acte zijn DIRCK BASTIAENSZ. VAN MIERIS, goutsmit en ADRIAEN CLOETING, goutsmitgesel.

get. CAERL VAN DE SANDE,
DIRC SEBASTIAENSZ,
ADRYAEN CLOETING.¹⁾

Een andere verklaring van een tinnegieter, DIRC DIRCXSZ LOFRIJS, behelst dezelfde bizonderheden. Deze deposant had gevraagd „waeromme die nyet *penningsgewijs* gegoten en „wierden?” waarop VAN LEEUWEN antwoordde „dat het doen maecken der blasoenen hem en „VAN GOEYEN vertrouw was, en dat zyluyden d'selve nae haer fantasie doen maecken hadden.”

Uit eene andere Acte zien we dan, dat de bekende graveur BARTHOLOMEUS DOLENDO het model gesneden had, waarna de andere blasoenen gegoten werden.

DOLENDO was in 1621 „omtrent 50 jaren oud” dus „omtrent” 1571 geboren. 18 Juni 1589, dus eerst 18 jaren oud, teekent hij eene Not. Acte van den Not. W. VAN OUDEVLIET te Leiden als getuige. (Hij wordt BARTHOLOMEUS WILLEMSZ DOLENDO, goutsmith, burger der stad Leyden genoemd.)

Bartolmoeus Dolendo goudsmith

Op huyden den 14^{en} Juny 1621 compareerde..... Mr. BARTHOLOMEUS DOLENDO, *plaetsnijder*, wonende binnen Leyden, out omtrent 50 jaren, ende heeft ter requisitie van en instantie van JAN GERYTSZ RUTHS, goutsmit, mede wonende binnen der voorsz. stede..... verclaert, dat hij eenigen tijt geleden ten versoucke van den req^t. gesneden heeft een patroon van een blasoen, hebbende het teycken van de camer van Rhetorica alhier binnen Leyden, genoemt *Liefde es tfondament*, daernaer den req^t. seyde, dat hij noch eenige andere blasoenen naegieten soude; ende dat hem 'tsnijden van twoorsz. ééne patroon bij den req^t. selfs es aenbesteet geweest voor negen gulden.

Get. BARTHOLOMEUS DOLENDO.¹⁾

¹⁾ Not. E. H. CRAEN. Leiden.

HET GRENSOORD
DURSCINREVENE DER HEERLIJKHEID AMSTEL,
DOOR
P. H. WITKAMP.

ET gebied der Heeren VAN AMSTEL paalde in het zuiden, voor een goed deel, aan de landen waar het Kapittel van St. Maria te Utrecht het recht van tiendheffing had verkregen.

Beide heerschappijen bestonden, behalve langs de Vechtboorden, waar de stroom klei had aangevoerd, bijna geheel uit wateren en venen, welke laatste, zoolang zij ongescheiden bleven, bij en na regenbuien moerassen vormden, welke bezwaarlijk bewoond konden worden. Toen dus eindelijk door het graven van sloten, den aanleg van wateringen, met de noodige sluizen, en het inpolderen door kaden en dijken, gronden voor de vee-fokkerij en den landbouw waren gewonnen, konden grensgeschillen niet uitblijven: in het ongescheiden veen waren limieten moeielijk te trekken ¹⁾.

De geschillen tusschen de heerlijkheid Amstel en de Kerk van Utrecht over de grenzen der nieuw-aangemaakte velden waren in het midden der 12de eeuw tot eene bedenkelijke hoogte gestegen, zoodat Keizer FREDERIK de Eerste (BARBAROSSA), uit het

¹⁾ Nog eeuwen nadat Amstel en Gooiland bij Holland waren ingelijfd, maakten verschillende veenstreken bij Eemnes en de Vuursche voortdurende twistappels uit tusschen de Gooi- en de Eemlanders. Zie *Tegenwoordige Staat van Holland* Deel V bladz. 87—91.

Huis van HOHENSTAUFEN, zich gedrongen zag om daarin een woord mede te spreken. Hij bracht, te Utrecht gekomen (1156), eene overeenkomst tot stand, waarbij de grenzen aan het Gein, de Vecht en het Horstermeer werden vastgesteld. Aartsbisschop ARNOLD van Keulen, de Bisschoppen HENDRIK van Luik en GODFRIED van Utrecht, benevens de Graven HENDRIK VAN GELDER, DIRK VAN HOLLAND en DIRK VAN CLEVE bezegelden als getuigen de overeenkomst.¹⁾

Dan, hetzij deze grensbepaling niet volledig was, hetzij nieuwe ontginningen moeielijkheden voortbrachten, of wel inbreuk op de getroffen bepalingen werden gemaakt, de geschillen herleefden en waren drie-kwart eeuw later opnieuw bronnen van groote onrust. Om daaraan een einde te maken volgden nieuwe onderhandelingen, die eindelijk, den 6^{den} Mei 1235, tot eene overeenkomst voerden. Deze werd bezegeld door Amstel's Heer GIJSBRECHT den Derde en zijne bloedverwanten aan de eene en door de leden van het Utrechtsche St. Mariakapittel aan de andere zijde. Bij die overeenkomst werden de limieten vastgesteld bij „Curtenhoven” en „Durscinrevene.”²⁾

De kundige samensteller van het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, de heer M^r. L. Ph. C. VAN DEN BERGH, plaatst achter het woord *Curtenhoven* een woord en een teeken om slechts een vermoeden uit te spreken (*Korthoeft?*), en waagt het niet eene gissing ten aanzien van *Durscinrevene* uit te brengen. Evenmin deed dit WILLEM ANNE Rijksvrijheer VAN SPAEN.³⁾

Het is dus de moeite waard na te gaan of we in *Curtenhoven* inderdaad *Kortenhoef* terugvinden, en welke plek als *Durscinrevene* is aan te merken.

Vinden we daarbij dit *Durscinrevene* op niet te verren afstand van *Kortenhoef* en tevens nabij de grens der landen, weder door de AMSTEL'S en het Kapittel van St. Maria te Utrecht bezeten, zoo levert de naam *Curtenhoven* geen bezwaar meer.

Doch tevergeefs zoekt men op nieuwe en oude kaarten, hoe uitvoerig ook, een naam die *Durscinrevene* nabijkomt. Intusschen wijzen de staat der Heerlijkheid Amstel en de daarmede verknochte goederen er op, dat men van daar westwaarts moet zoeken: immers, naar het oosten en zuiden strekten zich Gooiland en Loosdrecht uit, beide met Amstel verbonden, terwijl naar het noorden Ankeveen is gelegen, eveneens Stichtsch gebied.⁴⁾ Dáár kon van dit grensverschil geen sprake zijn.

Bij een onderzoek in de aangewezen richting stuiten we spoedig op den naam *Dorssewaard*⁵⁾ of *Dortschewaard*, den naam van een 125 hectaren grooten

1) *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, Deel I blz. 87 No. 135.

2) Id. Deel I blz. 195, No. 354.

3) *Historie der Heeren van Amstel, van Ysselstein en van Mynden*, blz. 22, waar de naam *Durschinnevene* wordt gespeld.

4) Toen na de verbeurdverklaring van Heer GIJSBRECHT'S goederen, Bisschop GWY VAN AVESNES Heer BERND VAN DORENWEERDE tot zijn Baljuw van Amstel benoemde, behoorden nog zoowel Amsterdam, Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel, als Diemen, Weesp, Naarden, Gooiland, Loosdrecht en Loenen onder dit Baljuwschap.

5) Zoo leest men op de kaart van Utrecht door de Provinciale Staten uitgegeven. De Topogr. kaart des Rijks heeft Dortschewaard.

polder, bijna geheel kleiland, op den oostelijken Vechtoever, en, behalve door deze rivier, door het grondvlak van het dorp Vreeland, een uitgestrekten veenplas en den Uitermeerdijkschen of Prutpolder bepaald.

Maar moge het woord Dorsse eenige overeenkomst aantoonen met de eerste helft van Durscinrevene — de schrijvers der Latijnsche oorkonden bezigden voor den Nederlandschen klank oe of o dikwijs eene u — het gaat niet aan, die overeenkomst als voldigend aan te nemen, en een kleiland is geen veen. Liggen uitgestrekte venen ook in de onmiddellijke nabuurschap, naar de grens van Loosdrecht heen, venen nu geheel in een waterplas veranderd, dit watervlak, ingesloten door het dorp Vreeland, de Kortenhoefsche Zuwe, den Kortenhoefschen dijk en de Alambertskade, heet, nu althans, het Wijde Blik.

Toch is het zeker, dat dit watervlak de plaats is, waarnaar wij zoeken. Het wordt bewezen door eene oorkonde, houdende eene beslissing, den 7^{den} Juni 1342 geschreven door Graaf WILLEM den Vierde, uit het Huis van HENEGOUWEN. De uitspraak, daarin vermeld, betrof het beslechten van geschillen tusschen „die van Dorskenveene, Cortenhoeve en Loosdrecht.”

Deze oorkonde, door den hoogeeraar Dr. P. L. MULLER in de *Regesta Hannonensis* vermeld ¹⁾, beslist volledig, dat het vraagteeken in het *Oorkondenboek* voor Kortenhoef onnoodig was, en dat het Durscinrevene, zooals de Latijnsche oorkondeschrijver den naam boekte, bij de landgenooten Dorskenveen of Dorsseveen werd genoemd.

En nog altoos is de in 1235 bepaalde grenslijn die, welke zuidwaarts de gemeente Kortenhoef, noordwaarts de gemeente Loosdrecht bepaalt.

Het was op den uitersten kleigrond bij het Dorsseveen, dat Bisschop HENDRIK VAN VIANDEN in 1253 het slot Vredeland aanving te bouwen.

¹⁾ *Regesta Hannonensis* blz. 283.

BIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

VOORNAMELIJK AMSTERDAMSCHÉ SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, ENZ.

EN HUNNE VERWANTEN

VERZAMELD DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZN.

Ondertr: 12 Februari 1622. Willem de Visscher, schoolmeester, van Coesvelt, wed^r van Hanne^p van Ulsen, wonende op de Princegraft, en Saerken Serwouters, van Antwerpen, out 38 jaer, geass. met Jan Serwouters, haer vader, wonende als voren. (Puiboek.)

Begraven Ooster Kerk. 26 April 1704. Hendrik Alewyn Siers, *Mr. schilder*, in de Amstelkerckstraat tusschen de Reguliersgraft en Vyselstraat.

Ondertr: 3 April 1633. Experiens Sillemans, van A., *plaetsnyder*, geass. met Jeffereyn Silleman, zijn vader, en Mary Sylleman, zijn moeder, won. inde Jonckerstraet, en Anna Wijlt, van Jermuyd, out 18 jaer, geass. met Daniel Wijlt en Jebbecca Wijlt, won. aan de Oude Regulierspoort. (Puiboek.)

Ondertr: 25 Juni 1650. Experiens Silman, van A., *plaetsnyder*, wed. van Annettie de Wilt, won. op de Wael, en Evertje Teunis, van A., wed^e van Abraham Damuss, won. als voren. (Kerk. huw. proc.)

Experiens Sillemans. Den 8 April 1653 ontfangen in het Weeshuis drie kinderen, te weten, Jacobus, out elf jaren, Maria, out 9 jaren en Rebecca, out 7 jaren, daer vader af was: Experiens Sillemans, *plaetsnijder*, sone van Jefferij Silleman, uyt Engelant, poorter geworden den 25en May 1610, moeder Anna Wilt, van Jarmuijen in Engelant, getrouw alhier op het stadhuis den 27en September 1633. Hier zijn bij geweest Evertje Teunis, de wed. van de voorsz Experiens Sillemans, stieffmoeder van de kinderen. Elsje Aernouts, wed. van Nathaniel Aernouts, en Maria Bruyningh, hare dochter, oude petemoey en nichte van de kinderen.

(Aant. in marg.) Ingekomen met niets. Geen Doopcelen. Jacobus Silleman, Robijnsnijder, is den 4 May 1664 uyt het weeshuys gegaen, Maria den 3 Mei 1665 uyt het weeshuys gegaen, Rebecca is den gen May 1666 uyt het weeshuys gegaen. (Kinderboek Burger-Weeshuis.)

Ondertr: 18 Maart 1695. Adam Silo, van A., gouddraattrecker, oud 21 jaaren, inde Tiggelstraet, geass. met zijn moeder Susanna Liewes, en Geertruyd Judge, van A., oud 25 jaren woont als voren, geass. met Susanna Isbrandts Menjouel. (Puib.)

Begraven N. Luth^e Kerk 12 Mei 1687. Adam Seloo (Silo?), koorndrager, inde Oude Tichelstraet over de Syworm, laet nae 3 kinderen.

Ondertr: 21 Dec. 1619. Jan Simons, *schilder*, oud 20 j., enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr: 8 Aprtl 1645. Carel Slabbers, van Sirekzee, *schilder*, won. op de Princegracht, out 26 jaer, en Cornelia Bouwers, van Rotterdam, geen ouders hebbende, out 20 jaer, won. op de Elantsgracht, geass. met haer stieffmoeder Sophia Deselem (?).

Aant. Comm. v. Loon ende Blauw remitteeren de bruydegom voor het consent van de moeder alsoo Pr. Slabbaert presenteert met eede te attesteren, dattet de moeders consent en wille is. Hij teekent: Karel Slabbaert. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr: 1 Jan. 1689. Jacobus de Smit, van A., *fijnschilder*, oud 30 jaren, in de Reguliersdwarsstraat, ouders doot, geass. met zijn oom Pieter Lubbertsz, en Anna Simons, van A., enz. (Puib.)

Ondertr: 26 November 1689. Jan Smit, van A., *plaetsnijder*, oud 26 jaren, in de Monnekestraet, ouders doot, geass. met zijn oom Joris Holierhoek, en Cornelia Schijff, van A., out 26 jaren, in de Angeliersstraat, de vader inpotent. (Kerk. huw. proc.)

Begraven: N. Z. Kapel 15 Februari 1720 een man Jan Smit, *Mr. schilder*, comt uyt de Vijzelstraat tusschen de Keyzersgraft en Amstelkerkstraat..... f 15.

Gedoopt Oude kerk 14 Mei 1626. Maiken, dochter van Jan Snellings, *schilder*, en Aerjaentjen Snellings; Mayke van Uffel en Helena Snellings, getuigen.

Pieter Cornelisz van Soest, *schilder*, Poorter van Amst., 10 Dec. 1642.

Michaël Soetens, geb. in den Haag, *schilder* van beeld- en landwerk, reist met Six van Chandelier door Tirol naar Rome (bl. 353). »Op geschildert marmer door Michiel Soetens“ (bl. 390.)

Ondertr: 3 April 1665. Jan Pietersz Somer, van A., *glasschrijver*, oud 24 j., ouders doot, geass. met Christiaen Struys, won. inde Wolverstraet, en Jannetie Alberts, van A., oud 30 j. geass. met Nelletie Dircx, haer peet, ouders doot, woont inde Wolverstraet. (Kerk. huw. proc.)

Begraven N. Z. Kapel 4 October 1687 een jonge dochter Angeniesje Zomer, dochter van Jan Pietersz Zomer, *glascope*, compt uyt de Southsteegh, compt in graft N°. 442 van Jan Pietersz. Zomer f 2.—

Begr. 31 October 1693 een jonge dochter Anna Zomer, outste dochter van Jan Pietersz Zomer, compt uyt de Soutsteegh, compt int graft van Jan Pietersz. Soomer f 8.—

Begr. N. Z. Kapel 2 Juni 1717 een jonge dochter, Sara Zomer, dochter van Jan Pietersz. Zomer, compt vande Nieuwesyds Achterburgwal, compt int graf van Jan Pietersz. Soomer. f 8.—

In Oorsprong ende voort-gang des inlandschen oorloghs van Engelandt, tot Amsterdam 1655, komen voor de volgende portretjes, door M. van Somer gegraveerd.

Carolus Stuart, koning v. Engelandt enz. 4 reg. onderschrift, linker bovenhoek, F°. 2. [naar Hollar?]

Thomas Wentwordt, 3 regels onderschrift, linker bovenhoek, F°. 32.

Hendryck Graaf van Holland, Baron van Kensington, etc. Rechter bovenhoek, F°. 69.

William Land, Aertsbisschop van Cantelbury, enz. 3 reg. onderschrift, linker bovenh., F°. 118.

Thomas Fairfox, 3 reg. onderschrift, linker bovenhoek, F°. 125.

Olivier Cromwel, 3 reg. onderschrift, linker bovenhoek, F°. 143.

Jacobus Hamilton, 3 regels onderschrift, linker bovenhoek, F°. 230.

Carolus Stuart de II, 4 reg. onders., linker bovenh., F°. 169. Linker benedenhoek M. V. Some fe.

Bij den heer Meijer, van hem portretje van Abraham Fius.

Ondertr.: 17 April 1677. Isaac Zoreau, van A., coopman, out 31 jaar, op de Heeregragt, geass. met Constantia Hochepied, zijn moeder, en Louysa Eygels, van A., out 28 jaar, woont als voren, ouders doot, geass. met Gabriel Eygels, haar broeder.

(Hij teekent:) Isaac Soreau. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 3 Juni 1623. Aart Janssoon Sorg, *schilder*, out 22 j., geass. met Hendrick Pietersz., syn vaeder, won. op de Lindengracht, en Aeltien Jans, out 20 j., geen ouders hebbende, geass. met Griet Heyndrix, haer suster, won. in de Goutbloemstraet. (Kerk. huw. proc.)

(Hij teekent:) Aert Jansen Search.

Ondertr.: 3 Juli 1649. Johannis Spilbergh, van Disseldorf, *schilder*, out 29 jaer, geen ouders hebbende, won. aan het Oudesyts kerckhoff, ende Marritie Gerrits, van A., out 27 jaer, geass. met haer moeder Aertie Jans, won. als voren. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt Nieuwe Kerk 15 Febr. 1650. Johannes, zoon van Johannes Spilbergh en Marritje Gerrits; Advocaet Dirck Vlack en Dirck Dirckxsz getuigen.

Gedoopt Nieuwe kerk 25 Juni 1651. Maria, dochter van Jan Spilberg en Marritie Gerrits, Dirck Dircx, Aeltie Jans getuigen.

Ondertr.: 1 May 1655. Jan Willems, van A., out 22 j., Leerbereydergesel, woont in de Spiegelstraet, ouders doot, geass. met Dirck Dircxs, en Annetje Spilberch, van Disseldorf, ouders doot, geass. met Susanna Spillberch, haer suster, woont op de Elantsgracht. (Kerk. huw. proc.)

14 Oct. 1619. Joris van Spilbergen, Hopman, en zijn vrouw Geertruyd van Dieden (nog in leven.) (Prot. Not. van Banchem p. 108 bl. 189.)

Ondertr.: 14 Juni 1659. Claes Jacobsz Staets, van A., *schilder*, oud 22 jaer, geass. met syn vader Jacob Staets, won. in de Haysteech, en Marretje Pieters. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 26 Juli 1639. Daniel Stalpaert, van A., *schilder*, out 24 j., geass. met Mayke Stalpert, syn moeder, en Abraham de Walperge, zijn oom, won. op de Coninxgr., en Margrieta Francen, van A., out 22 j., geass. met Tryntie Cornelis, haer moeder, won. op de Brestraet. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 17 Maart 1645. Daniel Stalpert, van A., wed^e van Margreete Fransdr., won. op de Coninxgracht, en Machtelt Lodders, van A., wed^e van Egbert van Hoorn, won. op de Oudeschans. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 14 May 1660. Hendrick Jacobsz Verhoeve, van A., goudsmid, out 24 j., en Marritje Claes, van A., ouders doot, geass. met Daniel Stalpaert, haer oom en vooght. (Kerk. huw. procl.)

Ondertr.: 28 Maart 1599. Peeter Stalpaert, van Bruesselle, *schilder*, out 27 jaren, won. (1 ann.) bij de Korsgenspoort, hem opleggende sijne geboden tot Delff mede te laeten doen en daervan betooch te brengen, en voor de laetste proclamatie sijns vaders consent te doen blycken, geass. met Jan Hans Korensetter, sijn oom, t. e. ende Beyken de Hertoge, van Antwerpen, oudt 25 jaren, won. (6 annis) in de nieustadt by Korsjespoort, geass. met Sara Borwater, hare stiefmoeder t. a.

Gedoopt 13 Nov. 1603 Oude kerk. Johannes Jeremias, zoon van Pieter Stalpaert, *schilder*, en Bayke de Hartichs; Tanneken Felbier en Jeremias Stalpaert, getuigen.

Ondertr.: 9 April 1611. Peeter Stalpaert, van Brussel, *schilder*, wed. van Beyken de Hertoge, won. in de Keysersstraet, en Maeyken de Walperghe, van Antwerpen, oud 31 jaer, won. in de Spinhuyssstrate. (Kerk. huw. procl.)

Ondertr.: 20 Sept. 1670. Willem Standis, van A., *schilder*, oud 33 j., ouders doot, geass. met sijn peet Trijn Jans, won. inde Lelistraat, en Anna Jans, van A., wed. van Corn. Laurense, woont in de Balc-int-oogsteegh.

Ondertr.: 8 Nov. 1652. Jan Steen, van Leyden, makelaer, wedr. van Clara Haenecops, won. opde Egelentiergracht, en Cornelia Brant, van A., out 25 j., geass. met Gerrit Brant, haer vaeder won. opt Rockin. (Kerk. huw. proc.)

Begraven 26 Nov. 1669. Nicolaes van Helt Stocade op de St. Antonysbreestraat f 15.—

Andries Jacobsz Stock is principaal schuldenaar van Pieter Ardes (met Claes Jansz Samson, waert in de Witte Valck) van f 1200.— Acte van 17 October 1620.

Andries Jacobsz Stock als oom en voogd van Maria Hagemans en Willem Sneewyns, nomine uxoris. 1624.

1624 noemt Stock zich man en voogd van Jannetge Adriaensdr.

Obligatie tot laste van Andries Jacobsz Stock, *plaetsnyder*, ende Willem Sneewyns als borghe ende principael van den voorn. Stock.

Compareerden enz. Andries Jac. Stock, *plaetsnyder*, wonende alhier in den Haghe en bekende schuldich te wesen aan Jacob Heyndricsz tot Dorderecht f 265.— car: voor wijnen aan Claes Jansz Sampson gelevert + de intrest.¹⁾.

14 Oct. 1626.

Geeft met alle ootmoede en reverentie te kennen Andries Jacobsz Stock, Burger, *plaetsnyder*, en gewese Officier van de schutterye van 's Gravenhage, tegenwoordigh gevangen binnen der stede van Amsterdam, oud zijnde tusschen de 60 en 70 jaren, hoedat tusschen de tween en drie jaren verleden hij suppl. is versocht geweest bij eenen Jan van Noort, woonachtigh tot Leyden, omme voor denzelven een teykeninge te maken, 't welk bij den suppl. zijnde gedaen, so is hij suppl. bij denzelven gevraeght off hij geen Leeuwe zoude connen snijden op een yser, omme op eenige schotels voor een wapen te slaen, 't welck bij den suppl. zijnde aengenomen ende gedaen zoo heeft hij 't zelve aen den voors: van Noort behandicht, daervan hem oock contentement is gedaen. Ende naderhant bij den suppl. zijnde eenigh ander werck gemaect, soo heeft de voors: van Noort den suppl. vertoont eenige valse dubbelde stvs. waerop bij den suppl. zynde geantwoort Jae, heeft daerop geseyt de voorsz: van Noort, die hebt gij geslagen, Twelk de suppl. vreemt voorcomende heeft sulcx ontkent, waerop de voorsz: van Noort zeyde: ghij hebt ze niet geslagen, maar met het ijser hetwelck

1) De 5 bovenstaande gegevens zijn door den Heer Bredius in 't archief der Weeskamer van 's Hage gevonden.

ghij heft gemaect, daermede heb ick se geslagen. Tsedert heeft hij suppl. noch verscheyden teyckeningen voor den voorsz: van Noort gemaect, welcke hem suppl. telkens met de voorsz dubbele stuyvers heeft betaelt ghehadt, welcke bij den suppl. weder zijn uitgegeven. Naderhand de voorsz: stempel wat zijnde vergaen, soo heeft de voorsz: van Noort, wetende dat de suppl. in armoede en commer was vervallen, daerdoor occasie genomen en den suppl. zoo verre geinduceert, dat hij de voorsz: stempel heft verlicht gehad. T is mede zulx, dat eenen Jan van Emmerick, zijnde bekent des supplts. groote armoede en behoeffelyckheit en dat hij geen proffyt van den voorsz van Noort was hebbende, daerdoor den zelven soo verre geinduceert, dat hij een nieuwe stempel heft gemaect gehad op conditie, dat zyl. de profijten half ende halff zouden deelen, met welck stempel bij den voorsz van Noort en van Emmerick werdende in 't Velt, zoo omtrent Oestgeest, als 't huys te Westerbeeck, geslagen valse dubbelde stuyvers, zoo heeft hij suppl. op de wacht gestaen en naderhand geslagen sijnde deselve uytgegeven. Waerover hij suppl. bij den Officier tot Amsterdam is geapprehendeert geweest. In welcke apprechentie hij suppl. noch jegenwoordigh is zittende.

Ende also hij suppl. voor dato noyt in eenig delict en hem heeft verlopen, maer altoos is geweest een man van eeren, doch met goede burgerlijcke middelen voorsien, dewelcke hem in zijne oude dagen in armoede en groote miserie vervallen zijnde, zijn vrienden 't zelve niet kennelijk door eerbaerheyt heeft durven maken, en door occasie van 't voorsz quade geselschap tot de voorsz feyten is vervallen; waerover hij suppl. beducht is dat eenige straffe zoude volgen, tenzij U. E. Hoogh^t door zijn genadige en speciale gracie, daerinne den suppl. gelieft te voorzien. Mits 't welcke soo wert hij suppl. genootsaeckt sijne Hoogheyt te voet te vallen, biddende met alle demoedigheyt, te considereren des supplts hogen ouderdom, ende dat hij suppl. door de voorsz occasie, misleydinge en armoede in zijn oude dagen tot de voorsz feyten is vervallen, Ende derhalven hem suppl. van de voorsz feyten met 't geene daerbij soude mogen wesen toegeslagen, te pardonneren en daervan te verleenen ende doen depecheren behoorlijke brieven van Pardon. Twelk doende etc.

(Groot Memoriaal Archief v. Amsterdam.)

Ondertr. 2 Oct. 1665. Bastiaen Stoopendael, van A., *plaetsnyder*, oud 28 j., geass. met syn vader Harmen Stoopendael, woont op de Anjeliersgracht, en Maria van Breen, oud 22 j., geass. met haer nicht Jannetie van Kessel, woont als voren. (Kerk. huw. proc.)

Begraven 30 Sept. 1673, Westerkerk. Kind van Bastiaen Stoopendael op de Looiersgr. f7 - 10

Ondertr.: 8 Dec. 1662. Leendert Leendertsz van der Strale, *schilder*, van Rotterdam, out 23 jaer, geass. met sijn moeder Lijsbet Daniels, woont in de Buelingstraat, en Maria Andries van der Voorden, van A., out 28 j., ouders doot, geass. met haer suster Geertruyt Andries van der Voorden, woont in de Voetbooghstraet. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 7 May 1672. Arent Swart, van Bijleveld, *fijnschilder*, out 24 jaar, geass. met Brade, woont inde Konincxstraat, en Susanna van der Hage, van A., out 25 j., ouders doot, geass. met Hendrikje van der Hage, haer suster, in de Koestraet.

Ondertr. 19 Maart 1622. Dirk Cornelissen Swart, *plaetsnyder*, out 22 j., geass. met Aeltje Dirx, syn moeder, won. in de Jonkerstraet t. e. en Magdalena van Endoven, van Antwerpen, out 28 j., enz. (Kerk. huw. proc.)

*Dirck Cornelis Swart
Magdalena van Endoven*

Van zijne hand bestaat een kaart van Amsterdam met het opschrift „Dirck Cornelisze Swart fecit Anno 1623.

Gedoopt Oude Kerk 13 Juni 1624. Cornelis, zoon van Dierck Cornelissz, *plaetsnyder*, en Magdaleen van Eintoven; Aefjen Cornelis, en Balteser van Eintoven, getuigen.

Ondertr. 12 Mey 1645. Jan Gerritsz Swelinck, van A., *plaetsnyder*, out 44 jaer, [eerst stond er 34], geen ouders hebbende, won. in de Coninxstraat, en Geertie Jacobs, van A., geass. met haer moeder Geertruyt Jacobs, won. als voren. (Kerk. huw. proc.)

Ondert. 28 Febr. 1687. Willem Swidde de jonge, van A., *plaetsnijder*, oud 26 jaeren, op de N. Keysersgracht geass. met sijn vader Willem Swidde, en Helena Smidt, van A. oud, 20 jaren, in de Pieter Jacobstraet, de moeder impotent.

T.

Abraham vanden Tempel, voor hem zelffs en vervangende de rato caverende en vaststaende voor sijn Broeder Jacob vanden Tempel gelieve vercoft, opgedragen en quytgesch. te hebben Isaac Jacobsz Roode Leeuw een vierde part van een huys en erve staende en gelegen op den Nieuwendijck, tusschen de twee Haerlemmer sluysen, genaamt de Rotgans 1 Nov. 1652 (Kwijtsch. A. A. 185vs.)

Gedoopt 31 Jan. 1672 Reinoutie vanden Tempel, jonge dochter, voorg. door de ouders Abraham vanden Tempel en sijn vrouw Trijntje van Hoogemade. (Doopb. Doopsgez. gem.)

Ondertr. 28 Augusti 1677 Jacob Lambertsz Tempel, van Leeuwerden, factor, out 52 jaar, woont op de Bloemgragt, ouders doot, geass. met Abram Rooleeuw, sijn neef, en Marritje Jacobs Witzen, van A., out 30 jaar, woont Tuynstraat, ouders doot, geass. met Aaltje Jans, haar behoutsuster

Ondertr. 19 Nov. 1611. Jan Tengnagel, oudt 27 j., won. inde Pijlsteegh, geen ouders hebbende, geass. met Rombout Jakobs, zijn oom, t. e., en Meynsgen Symonsdr., oud 20 jaren, won. op de Nieuwendyk, geass. met Symon Jansz Pinas, haer vader, en Neeltjen Jacobs, haer moeder. (Kerk. huw. procl.)

Ondertr. 13 Juli 1602. Claes Tengnagel, suyckerbacker, oudt 22 jaren, wonende op de Ossenmerkt, geassisteert met Marritgen Colijns, sijn moeder, t. e. ende Jaepgen Idesdr. van Eemden, oudt 25 jaren, wonende in Sint Jacobsstraet. (Kerk. huw. procl.)

Hy teekent: Claes Gansneb Tengnagel.

Ondertr.: 6 Juni 1652. Simon Tengnagel, van A., out 25 j., geen ouders hebbende, en Cornelia Adriaens, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 9 April 1683. Philip Tiedeman, van Hamburg, *konstschilder*, out 25 jaren, in de Annadwarsstraat, geass. met Frederika Bruyns, ouders tot Hamburg, en Aeltie Bruys, van A., out 19 jaren, w. als voren, ouders doot, geass. met haar voogden Johannes Robys en Cornelis Stubben.

Hij teekent: Philip Tideman. (Puib.)

Begraven N. Z. Kapel, 15 Juni 1705, een man, Philip Tiedeman, *mr. konstschilder*, compt van de Prinsengraft tusschen de Weteringstraat en Spiegelgraft..... f 15.—

Ondertr.: 13 Maert 1677. Seger Tielemans, van A., *kaerttaffzetter*, wed. van Losia la Tombe, op de Negelantiersgraft, en Catharina Schepper, van Dortmund, oud 27 jaar, woont als voren, ouders doot, geass. met haar suster Anna Scheppers.

Hy weescamer voldaan den 25 Maart 1677, en gaat het 3e gebod voort den 13 April 1677.

Ondertr.: 19 April 1625. Heyndrik Tiellemans, van Antwerpen, *plaatdrucker*, wedr. van Tryn Gerrits, won. in de Huidenstraat, en Saera Rogiers enz. (Kerk. huw. proc.)

Begraven Leidsche Kerkhof, 14 Jan. 1667. Grietje Lauwerens, vrou van Frans Tomaase, *schilder*, byde Backerstraet op de hoeck van de Engelse ganch, laat na 4 kinderen.

Ondertr. 17 Aug. 1613 Salomon de la Tombe, van Aken, *schilder*, oud 23 jaren, wonende (15 annis) op de nieuwe Houtgraft, geass. met Leon de la Tombe en Jenne de Henklen, zijn vader en moeder, en Lysbeth de Keyser, van Utrecht, oud 28 j., geass. met Cornelis de Keyser Diercx, haer vader, enz. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 18 Sept. 1614. Jannetje, dochter van Saelmoen de la Tombe, *schilder*, en Lysbet Keysers; Barber de Keyser getuige.

Ondertr. 12 Juni 1636. Daniel de la Tombe, van A., out 22 j., geen ouders hebbende, geass. met Salomon de la Tombe, en Esaias de la Tombe, sijn oomen, won. op de Jorisplaet, en Catharina van den Hove, van A., out 21 j., geass. met Francois van den Hove, haer vaeder won. in de Calverstraet. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 18 Decemb. 1643 Cornelis Jansz Leuw, van Edam, Musyckm, out 30 jaer, won. aan de Waelen kerk, en Teuntie de la Tombe, van A., out 24 jaer, geass. met Salomon de la Tombe, won. in de Staelstraet. (Kerk. huw. proc.)

29 Juli 1615 Comp. Mr. Jan Smijters, schoolmeester, borger en inwoonder dezer stadt, ende zijn huisvrouw Jonckvrouwe Anna de la Tombe, dr. van Diederick de la Tombe ende wijle Anna van Eyck. (Prot. Not. S. Henrix.)

Gedoopt 7 Sep. 1621 Marretje, dochter van Daniel de la Tombe en Sijtje Willems; Annetje Pieters getuige.

25 April 1661 verklaaren Daniel de la Tombe, coster van de Wale kerck, en Govert Rose, mr. cleermaker, dat de eerste van de andere gehuurd heeft een huis in de corte Coninxstraet voor 130 gulden in het jaar. (Prot. Not. d'Amour, pak No. 142.)

Ondertr. 17 Febr. 1624 Esaias de la Tombe, van Aacken, out 25 j., geass. met Levy de la Tombe, sijn vader, won. a puero op de Princegraft, en Catharina Begijn, out 19 jaar, geass. met haar moeder Catharina Joris, won. int Schoutensteechje. (Kerk. huw. proc.)

Begraven N.-Z. Kapel 28 Dec. 1708 een man, Esaias de la Tombe, compt vande Fluwele Burgwal bij de Barberstraat. f 15.—

Ondertr. 30 May 1664 Francois de la Tombe, van A., coopman, oud 25 j., geass. met Daniel de la Tombe, sijn vader, won. op de Oudeschans, en Anna van Roosenburgh, van Leyden, oud 22 j. enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 22 Juny 1668. Isaac de la Tombe, van A., boecverkooper, oud 60 jaer, ouders doot, geass. met zijn broeder Pieter de la Tombe, woont op de Vijgendaam, en Marretje Jacobs, van A., wed. van Lambert Edderts, woont inde Elandstraet.

Ondertr. 30 Maert 1634 Jacob de la Tombe, van A., out 28 j., geass. met Susanna d. l. T. zijne suster, plumicier, won. op de Vijgendaam, en Ermtie van Echten, van A., oud 21 j. enz. (Kerk. huw. proc.)

Comp. 15 Febr. 1663. Jacob de la Tombe, Burger en Inwoner alhier, koopt een huys met een dwershuys in de Warmoestraet, het tweede huys van St. Annestraet, voor 12,500 Car. gls. van Wouter Symons Douw, burger en inwoner der stadt Leiden. (Prot. Not. v. Toll p. 18 c. 5. bl. 54).

Catharina Cloppenburg, wed. en boedelhoudster van wijlen Manuel Colijn, Boeckverkooper, machtigt 7 Sept. 1657 Pieter de la Tombe, om gelden in te vorderen van Michiel Soly, boeckverkooper te Parijs. (Prot. Not. Sal. van Nieuwland C. 7 pak 207).

Ondertr.: 17 Sept. 1611. Jan Tonis, *schilder*, out 23 j., enz. en Marretje Jans, enz. (Kerk. huw. proc.)

Begraven 17 Febr. 1644, Nieuwe Kerk, Johannes Torrentius, op de Bloemgraft f 10 - 13

U.

Begraven Noorder Kerk 24 Oct. 1664. Johannes Urselinx, *schilder*, op de Lindegraft in de Lindeboom. Laat na 4 kinderen.

Ondertr.: 6 April 1666. Gerard Uylenburg, van A., *schilder*, oud 40 j., ouders doot, woont op de Lauriergracht, en Elisabeth Just, van Coninxbergen, oud 30 j., geass. met Hend. Just, haer vader, woont uts. (Kerk. huw. proc.)

Comp. 30 Nov. 1676. Gerard Uylenburgh en laat door den notaris Jacob Matham aan Gerard Hooft seggen, dat hy tot verrigtinge van syn affaire genootskaft is een reyse te doen nae Italie, en vraagt Gerrit Hooft om hem te ontslaan van de huur over de vyf resteerende jaren.
(Prot. Not. J. Matham.)

Hendrick Ulenburgh, *schilder*, voor schoonmaken en uythalen van Stadsschilderyen
930 gld. Thes.) rek. 1657.)

V.

Ondertr.: 11 Juni 1678. Andries Vaillant, van A., *plaetsnijder*, out 23 jaar, op de Fluweelen Burghwal, geass. met Clara Bochout, syn moeder, en Eva Hoen, van A., out 20 j., in de Rasphuyssteegh, geass. met Marritje Symens, haar moeder.

Dese personen sijn op den 26 Juny 1678 tot Sloten getrouwet.

10 Febr. 1679 Burg. is gebleeken, dat Andries Vaillant, *plaetsnyder*, spon van Jan Vaillant, in syn leven koopman ende poorter alhier, is een ingeboren poorter der selver stede.
(Poorterboek.)

Ondertr.: 28 Febr. 1670. Bernard Vaillant, van Ryssel, *schilder*, out 35 j., geass. met syn vader Jan Valliant, woont op de Fluweelen Burgwal, en Agneta Menton, van Leyden, oud 24 j., geass. met haer vader Abraham Menton, woont op de Keizersgracht.

2 Sept. 1677 is begr. Wallerant Vaillant, op de Fluele Burghwal in gr. F No. 17 f 15.—

Ondertr.: 31 Juli 1655. Bartholomeus Vaillant, van Ryssel, won. op de Fluele burghwal, ende Maria Petit, won. tot Leyden.
(Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 16 Maart 1668. Bartholomeus Valjant, van Ryssel, factoor, wed. van Maria Petit, woont op de O. Z. Achterburgwal, en Elisabeth van Swanenburg, woont tot Leyden.
Hij heeft den 28 Febr. 1669 de weescamer voldaen.

23 Sept. 1669. Bartholomeus Vaillant get. bij test. van den Apotheker Abraham Fauconier.
(Prot. Not. P. de Barry p. 22.)

Ondertr.: 23 Oct. 1671. Francois Hullot, van Parijs, koopman, wedr. van Catrina le Villain, woont in de Nes, en Marta Vaillant, van Parijs, out 30 j., ouders doot, geass. met Samuel le Maistre, woont in de Pieter Jacobstraat.

Ondertr.: 28 Januari 1672. Dirck de Bruyn, van A., boekhouder, out 21 j., geass. met Gijsbert de Bruyn, syn vader, op de Reguliersgr., en Clara Vaillant, van A., out 24 jaar, geass. met Jan Vaillant, haar vader, op de Fluwele burgwal.

Ondertr. 15 May 1655 Michiel van Valckenburgh, van A., *schilder*, out 25 j., vertoont acte van sijn vaders consent, en Marritje Jans, enz.
(Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 19 Nov. 1619 Geertruyt, dochter van Werner Valcker en Reyntje Jans.

Grafschrift op Pieter van Veen, rechtsgel. *schilder* en pensionaris van de Haghe.
(Leendertz, Gedichten van Hooft bl. 307.)

Ondertr. 5 April 1657 Adriaen van de Velde, van A., *schilder*, out 21 jaer, geass. met Willem van de Velde, sijn vader, woont inde Corte Coninckstraet, en Maria Ouderkerck, van A., out 19 jaer, geass. met Cornelia Calschuyr haer behoutsster, woont op de N. Z. Voorburghwal.
(Puiboek.)

22 Febr. 1657 Huwelijksvoorwaarde van Adriaen van de Velde, geass. met zijn vader Willem van de Velde, en Maria Peters van Ouderkerk.
(Prot. Not. Oli p. 114).

13 Mei 1659. Mutueel testament van Adriaen van de Velde, en Maria Pieters Ouwerkerck. (Prot. Not. Oli p. 114.)

Gedoopt Mozes en Aaronkerk 15 Jan. 1658, Petrus, zoon van Adrianus van de Velden en Maria Aulberkerck; Simon Aulberkerck en Judith Aviens getuigen.

Begraven Nieuwe kerk. 25 Nov. 1662 van Aerjaen van de Velde, in de Kalverstraet, een kint f 5-6-8

Begraven 11 Meert 1665 Nieuwe kerk van Aerjaen vande Velde in de Stilsteeg een kint f 7-10

Gedoopt in de Star 17 Martius 1666 Sara, dochter van Adriaan van de Velde en Maria Ouderkercke; Alb. Hoochweg getuige.

Begr. 20 Mey 1666. Nieuwe kerk van Aerjaen van de Velden, bije de regelierstoren, een kint f 7-10

Gedoopt 17 Mey 1667 in de Star, Aleida, dochter van Adriaan vande Velde en Maria Ouderkercke; Willem van de Velde en Hendrick(ie) Ouderkercke getuigen.

Begraven 21 Jan. 1672 Nieuwe kerk Adriaen vande Velde op de Schaapemart f 15.—

Ondertr. 23 Juni 1590 Anthoni vander Velde, van Antwerpen, *schilder*,oudt omtr. 33 jaeren, won. inde Mollsteech, geass. met Hans vander Velden en Nelleken van der Velden, sijn broeder en suster, t. e. ende Tanneken Troymans, van Wale bij Mechelen, oudt 33 jaren, won. met Louys del Beecke, inde Calverstraet, geass. met Jan Troymans, haer vaeder t. a. z.

Gedoopt 20 Aug. 1645 Nieuwe kerk. Catalyntje, dochter van Anthony van de Velde en van Ester van de Velde; Esaias van de Velde getuige.

Ondertr. 18 Febr. 1662, Anthony van den Velde, van Haerlem, *schilder*, wed. van Hester Smits, geass. met sijn broer Esaias van den Velde, woont inde Laurierstraat, en Aeltje Lantmeeters, van A., out 40 jaren, ouders doot, geass. met Stijntje Blocke(?) woont in de Kayserstraet. Hij de weeskamer voldaan 15 Febr. 1662. (Kerk. huw. proc.)

Begraven 11 July 1672 Westerkerkhof Anthony van den Velde, *schilder*, inde laaste Roosendwarsstraet, na de Rosegraft, laat na 2 kynder.

Ondertr. 12 Juli 1664 Dirck vande Velde, van A., *plaetsnijder*. oudt 23 j., geass. met zijn moeder Agnietie vande Velde, woont inde Hasestraet, en Catrina Bosch, van A., oud 24 j., geass. met haer moeder Judith Jans, in de Elandstraet (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 23 May 1640. Esaias van de Velde, van Haerlem, out 25 jaeren. *Gouttrekker*, wonende op de Princegraft, geen ouders, geass. met syn oom Jacob Martes, en Magdalena Klingerdegen, oud 26 j., won. op de Oudesyts Voorb.wal, geass. met haer moeder Judith Monsjou. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 27 Nov. 1644. Esaias, zoon van Esaias van de Velde en van Magdalena van de Velde; Jan vanden Velde, getuige.

Gedoopt 2 Dec. 1646. Pieter, zoon van Isayas van de Velde en van Magdalena van de Velde; Pieter Aerjansz, getuigen.

Gedoopt 4 Sept. 1648. Joannes, zoon van Esaias van de Velde en van Magdalena van de Velde; Jacobyn van de Velde, getuige.

Ondertr.: 28 Juni 1671. Esaias van de Velde, van Haarlem, *schilder*, wedr. van Magdalena Klingerdegen, woont in de Spiegelstraat, en Jannetje Jacobs, van A., wed. van Alexander le Radt, woont in de Vijzelstraat.

GERARD TER BORCH EN ZIJNE FAMILIE

DOOR

E. W. MOES.

"..... verdient TERBORCH den Namen des ersten
Sittenbildmalers Hollands, ja aller Schulen."
Dr. WILHELM BODE.

AN den Zwolschen schilder GERARD TER BORCH waren tot voor korten tijd de levensberichten zeer karig. Wél werd zijn werk al tijdens zijn leven duur betaald, en wist de schilder zelf het dan ook op waarde te houden, wél werd hij door stad- en tijdgenooten met lof- en eerbewijzingen overladen, maar toch weet zijn vroegste biograaf, ARNOLD HOUBRACKEN, betrekkelijk weinig van hem te vertellen. Aan Dr.

BODE komt de eer toe, het eerst op de beteekenis gewezen te hebben, die TER BORCH voor de Hollandsche kunstgeschiedenis gehad heeft, en met merkwaardig vasten voet heeft de Berlijnsche geleerde op het glibberige pad der conjecturen, de plaats afgebakend, die hem toekomt.¹⁾

Weinig dacht Dr. BODE er zeker aan, dat er, een jaar vóór hij die studie, nu een weinig omgewerkt, het licht deed zien in zijn onschatbaar werk: *Studien zur Geschichte der Holländischen Malerei, Braunschweig 1883*, op de Historische Tentoonstelling te Zwolle

1) *Jahrbücher der preussischen Kunstsammlungen*, 1881.

een verzameling authentieke bescheiden over de familie TER BORCH aanwezig was, zóó volledig, als van geen anderen Hollandschen schilder kan aangewezen worden. Het eerst werd hierop de aandacht gevestigd in de *Amsterdamsche Courant* van 19 Aug. 1882. De heer ABR. BREDIUS gaf er in de „*Zeitschrift für bildende Kunst*, 1882” een beknopt verslag van, terwijl Mr. VAN DOORNINCK in een verhandeling: „*Het schildersgeslacht ter Borch*,” geplaatst in de „*Verzameling van stukken die betrekking hebben tot Overijsselsch recht en geschiedenis. Afd. II. stuk 13. Zwolle 1883*,” nog eens uitvoerig op de verzameling terugkomt, er nu tal van ophelderingen bijvoegende.

De verzameling was toen het eigendom van den heer L. F. ZEBINDEN te Zwolle. Sedert is de eigenaar overleden, en hebben de erfgenamen gemeend, den hun toevertrouwden schat op een publieke veiling te moeten brengen.¹⁾ Gelukkig bleef het grootste en voornaamste gedeelte voor ons land behouden. De heeren FRED. MULLER & Co. hebben mij in de gelegenheid gesteld, dit familie-archief nog eens nauwkeurig te onderzoeken. Het resultaat van dit onderzoek, gevoegd bij eenige andere opmerkingen, is in de volgende bladzijden vervat.

GERARD TER BORCH DE OUDE.

Een der zes kinderen van HERMAN TER BORCH, Ontvanger van Convooien en Licenten te Zwolle (overleden vóór 12 Aug. 1634) en zekere CATHARINA (gestorven na 4 October 1605), werd GERARD TER BORCH 1584 te Zwolle geboren.

Kort voor zijn dood heeft hij in de volgende 20 regels zijn leven beschreven.

Godt was bij mij: doe hij mij gaf het leven;
Int opwassen: bij mij altijd gebleven.
Bewaert gehulpen: tot mijn achtijn Jaeren:
Geleijt op mijn Reijs: nae Italien gevaeren
Daer bij mij gebleven: Jaeren zes en een:
Bevrijt van het quaet: mij toegecomen geen.
Rijckelijck onderhouden: in Over vloet
Daervoor ick moet vallen: mijnen Godt te voet.
Mij weer thuysi gebrocht: bij mijnen ouden vader.
Daer ick oock vant: mijn vrienden alte gaeder.
In dit vaederlant hebbe ick gevonden
Dochters daer een ick mij hebbe verbonden
Om ter Eeren Goodts: in stilte te leeven
Van wildicheijt tot Ruste te begeven
Mijn vaeder stondt oock of: sijn oude Handel
Voor mijn gebruick: in veertich jaer bewandel
Doe begon mijn Ouden dach oock te komen
Soo hebbe ick mijn Soon in mijn Stee genomen
Godt geve hem: gelijck het ons is gegaen
Bestevaeder tot Soons Soon er hijr nu aen”.

¹⁾ Zie mijne aanhaling uit het testament van GESINA TER BORCH, p. 18.

1602 ging hij dus op reis, en het volgende jaar bevond hij zich te Keulen, waar hij een tekening van AUGUST BRAUN copieerde. Immers in het album¹⁾ bevindt zich een Lucretia met het onderschrift: "AUGUS : BRAUN :, in Collen an^o 1603. CoPye" (508). Door Oostenrijk, waar hij in penteekeningen gezichten op Franzberg, Hohen-Embs en Habsburg vervaardigde (228, 247) ging hij 1604 over Venetië (714) naar Rome, en maakte daar vele schetsen naar de natuur. Een gezicht op de Thermae Antonianae, 1607 (747) en verscheiden andere gezichten, in en om Rome, 1609, geven ons nauwkeurige, vlot geteekende afbeeldingen van ruïnes en tuinen (722, 727, 728, 735, 736, 751, 759, 760, 764).

Hij woonde er in het paleis van kardinaal COLONNA; een bijzonderheid aangaande zijn verblijf te Rome geeft ons A. BERTOLOTTI in zijn merkwaardig boek²⁾. Met ARNOLDO DI ARNOLDO, GIOVANNI BRUNI of BRUNZO en PELLEGRINO SASSODURO, 9 Maart 1608 dineerende in de herberg „de Zeug" kregen ze ruzie, en bracht de laatste hem met een ijzeren vork drie wonden aan het hoofd toe, waarvoor hij tegen dien landsman 18 April een aanklacht indiende. Doch nog verder strekte hij zijn reizen uit, want van 1610 is een stadsgezicht in Napels (719), waar hij zijn talent aanwendde om een krater van den Vesuvius af te beelden (702, 765). Van aanbevelingsbrieven voorzien van den hertog van PALIANO en den bisschop FIVIS, zou hij 1611 met DON JUAN DE CASTERIA oversteken naar Spanje „maer foijde so lange met de Nederlanders: dat de Galeijen mij ontfoeren." En op die galeien was zijn bagage reeds gepakt, o. a. twee van zijne schilderijen: „in het eene waeren 2 Jonge bonte Kuijckens of hoenderkens geschildert met fruitten, het andere was 2 sittende Modarn figuiren in een Lantschap".

Toen keerde hij over land door Frankrijk terug. Gezichten te Nîmes (740) en te Bordeaux (738) doen éénigzins den weg kennen, dien hij genomen heeft.

Dr. BODE (Studien, p. 614) zegt dat hij zich in Rome te zamen bevond met HENDRIK TER BRUGGHE en AVERCAMP. Met den eerste is mogelijk, hoewel niet noodzakelijk; van een verblijf van den tweede in Italië is mij niets bekend. Zelfs komt het mij onwaarschijnlijk voor dat een „sodanighe miserabele persone" zooals zijn moeder hem in haar testament noemt, (OBREEN'S Archief II p. 205) een reis naar Italië zou ondernomen hebben. 1604 vonden we TER BORCH in Venetië, waar toen HANS ROTTENHAMMER bloeide, later in Rome, waar ADAM ELSHEIMER voor Nederlanders de gevierde meester was. Mij dunkt, invloed van dien kant ligt meer voor de hand. Van Italianen vond ik slechts in het album vertegenwoordigd, een vrouwenkopje van ZAMPEZZI (399) en een vrouwenfiguur van „FRANSSUSKO PARMASAEN" (400). Ook eer tweetal mannenfiguren van PIETER LASTMAN, 1603, verdient in dit opzicht de aandacht.

Thuis gekomen, rustte zijn teekenpen niet. 1612 is een vischotter in kleuren geda-

1) Waar ik tekeningen bespreek, zonder verdere aanwijzing, bevinden zij zich in het grote album uit de nalatenschap van den heer ZEBINDEN (Cat. der veiling, No. 309.) De achtergevoegde nummers geven de nummers in het album aan.

2) A. BERTOLOTTI. *Artisti Belgi ed Olandesi a Roma nei secoli XVI e XVII, notizie e documenti raccolti negli Archivi Romani.* Firenze 1880 p. 76.

teerd (273), en in den zelfden tijd meen ik zijn andere dierstudiën te moeten plaatsen (77, 137, 139, 194, 360, 480). Vooral de laatste, een grote compositie, *Orpheus* spe-
lende voor de dieren, is merkwaardig. Van hetzelfde jaar is ook een trouwplechtigheid (623) en een ander feest (622).

G. T. Boroff. Ferit Amo 1812

Deze trouwplechtigheid op papier volgde hij spoedig in werkelijkheid na, want 28 Maart 1613 zien we hem in het huwelijk treden met ANNA LANCELOTSDR. BIISKENS van Antwerpen. De daarmee gepaard gaande feestelijkheden stelt hij ook aanschouwelijk voor (618). Doch reeds spoedig begaf hij zich tot ernstiger voorstellingen. Van 1616 vinden we o. a. een Heilige Familie (478), een Afneming van 't kruis (598) en een Graflegging (503). Behalve een Aanbidding der herders van 1624 en enige andere bijbelsche voorstellingen, hield hij zich verder bij voorkeur met naaktstudies bezig, tenzij hij voorvalen uit zijn eigen omgeving op geestige wijze weergaf. Een enkele maal plaatst hij daar dan een versje van eigen vinding bij. Zoo illustreerde hij een zich liefkozend paar op de volgende wijze:

O onbeleefd gevat
Houd op bedenkt u wat
Mijn lief en wort niet quaet
Wat bij mij sitten gaet
 heel tegen mijne sin,
 o jonge domme min
 het is uyt jockerij
 hier an mijn groene sij."

De volgende teekeningen zijn nog van een datum voorzien. Artemis en Actaeon, 1616 (539, 552); Naaktstudie, 1619 (601), Loth en zijn dochters 1622 (502); Perseus en Andromache, 1622 (515) en het oordeel van Paris, 1626 (613). Later schijnt hij weinig geteekend te hebben. Slechts nog een enkele maal vinden wij teekeningen van hem, doch alleen om voorvalen in zijn familie te illustreeren. En deze staking kan ons niet bevreemden, want in 1621 was hij zijn vader in diens betrekking opgevolgd. Een enkele maal heeft hij ook gegraveerd. In de nalatenschap van den heer ZEBINDEN bevond zich een op koper geëtste plaat, voorstellende Loth en zijn dochters (Cat. der veiling No. 315). De schets er voor, in het album, is van 1622.

Hij vestigde zich in de Sassenstraat en zijn huisgezin werd alras vermeerderd, daar zijn vrouw hem twee zoons GERARD en HARMEN schonk. Niet lang na de geboorte van den laatste stierf zij, doch reeds 6 Jan. 1622 kwam GEESKEN JOHANSDR. VAN VOORST uit Arnhem haar plaats innemen. Wederom kreeg hij twee kinderen, ANNA en SARA, doch ook zijn tweede echtgenote mocht hij niet lang behouden, en 30 Sept. 1628 trouwde

hij voor de derde maal met WIESKEN HERMANSDR. MATTHIJS, gez. KONDEWIJN, die hem achtereenvolgens nog negen jongens en meisjes schonk. Een van hen, CATHARINA, stierf zeer jong en nu maakt de vader een tekening in kleuren van haar, zooals zij in haar kistje lag: „mijn tweede CATTRINKE gestorvē dē 27 Junij Anno 1633 (Album van GESINA TER BORCH, 43).

Er heerschte een recht huiselijke, gezellige toon onder de familie, zooals we aantonds uit een brief van den vader aan zijn oudsten zoon kunnen opmerken. We behoeven den gemoedelijken ouden heer dan ook maar aan te zien, zooals hij zich zelf 1655 met groote winterschoenen aan de voeten afbeeldde (Album van GESINA, 99).

Zooals reeds in het versje vermeld staat, legde hij 18 Juli 1661 zijn betrekking neer ten gunste van zijn tweeden zoon HARMEN¹⁾). Niet lang mocht hij van zijn rust genieten, want reeds 20 April 1662 stierf hij, en werd 29 April begraven. Een rouwklacht verscheen in druk. Zijn weduwe volgde hem eerst 23 April 1683.

GERARD TER BORCH DE JONGE.

Over dezen grootmeester der Nederlandsche schilderkunst zijn reeds vele dwaashededen verteld, en..... meer dan noodig, want had men zijn levensbericht in HOOBRACKEN goed gelezen, dan zou niet de versregel „int jaer van 17 gebooren” een zoo geheel nieuwe ontdekking zijn. Immers wat staat p. 34: „gelyk het dus met de tegenwoordige levensbeschryving van GERARD TERBURG gelegen is, die geplaatst moetende geweest zyn op 't jaer 1618.” Hier vergist HOOBRACKEN zich dus slechts één jaar, want, gelijk Mr. VAN DOORNINCK heeft aangetoond, 1617 trad onze GERARD de wereld in.

Reeds op zeer jeugdigen leeftijd openbaarde zich in dezen knaap zijn talent; pas acht jaar oud teekende hij een mannetje te paard „Anno 1625 den 25 September G. T. BORCH DE JONGE inventur” (766). Dit schreef de opgetogen vader er bij, en aan zijn bewondering geeft hij het volgende jaar, toen zijn zoon een mansfiguur geschetst had, lucht in het bijschrift: „dit heeft mijn GERRIT nae het leven geteijkent den 24 April Anno 1626 in Zwoll” (730). Natuurlijk verraden deze eerstelingen nog geheel den invloed van den ouden TER BORCH. Vooral zien wij dien in een Judith met het hoofd van Holophernes, Jan. 1627 (389).

Doch al heel spoedig zien we hem een eigen weg opgaan. Een maaltijd van 1628 (566) en een voorstelling van zeven paarden achter elkander, 7 Sept. 1629, doen ons iets karakterieks in hem bewonderen, dat hij dus niet van de Haarlemsche meesters kan hebben afgezien. Veeleer geloof ik, dat toen nog AVERCAMP zijn voorbeeld geweest is. Deze woonde die jaren in Kampen (OBREENS Archief II, p. 202 vlg.) en in het

¹⁾ Zie Mr. v. DOORNINCK's bovenvermelde bijdrage, p. 5.

album zijn twee teekeningen van hem (300, 313). De Januarimaand van 1631 is hij bijzonder vlijtig geweest. 7 Jan. leverde hij een jongensfiguur (50), 14 Jan. twee ruiterstudies (184, 187), en drie schetsen met arresleden, 29 en 31 Jan. (474, 499, 568).

Den 29. Januarij A.M. 1631.

Zijn vader was zelf een veel te goed kunstenaar, om niet het groote talent te bespeuren, dat in den jongen GERARD verscholen was, en hij begreep, dat Zwolle niet de plaats was, om dat talent naar eisch te kunnen ontwikkelen. De juiste datum, wanneer GERARD den reisstaf opvatte, is niet te geven, maar 1632 was hij in Amsterdam, blijkens een studiekop „in Amsterdam 1632” (314). Van November van dat jaar is ook een vrolijk gezelschap, een echte „cortegaerde” met rookende en zingende soldaten (533) en van December een mansfiguur (632). Ook zijn schetsboekje met 56 los met de pen geteekende studies naar de natuur is aanwezig. In den catalogus van FRED. MULLER & Co. (No. 312) is het aan HARMEN TER BORCH toegeschreven, doch de jaartallen, die er in voorkomen, wijzen bepaald op GERARD. Deze zienswijze wordt nog aannemelijker gemaakt, door dat onder de verschillende gezichten, de omstreken van Haarlem en Amsterdam duidelijk herkenbaar zijn. Zoo is een gezicht op de ruine van Brederode 1633 gedateerd. Ook Overijsselsche steden kan men herkennen, en van jaartallen komen nog 1631 en 1634 voor.

Uit dezen tijd zijn vele teekeningen van hem verspreid. Het museum te Berlijn bezit een tekening van 24 Nov. 1633, officieren op het ijs,¹⁾ en het album kan verschillende van dergelijke voorstellingen aanwijzen (155, 168, 195, 366, 379). Een er van is gedateerd 23 Jan. 1634.

Aan wien hij zich tijdens zijn verblijf in Amsterdam zou aangesloten hebben? Opmerkelijk is het dat ik in het album van Amsterdamsche meesters alleen een tekening van REMBRANDT vind, en buiten dien nog REMBRANDT's ets, Joseph en de vrouw van Potiphar van 1634. Twee jaar te voren was de Anatomische les geschilderd. Ook meen ik in het album een schets te zien naar een der (verloren?) Amsterdamsche schutterstukken, (328).

Dat de Haarlemsche school, die zich om FRANS HALS vormde, den jongen kunstenaar moest aantrekken, heeft Dr. BODE overtuigend bewezen. Hij verwisselde dan ook Amsterdam voor Haarlem. In de verzameling teekeningen van het museum BOYMANS te Rotterdam berust onder No. 835 een tekening, toegeschreven aan GESINA TER BORCH, Ze is echter van GERARD, geteekend en gedateerd „G. T. BORCH 1634” en stelt het Noorder Portaal van de St. Bavo kerk voor. Dr. BODE heeft op den invloed gewezen, dien PIETER MOLIJN op hem uitgeoefend zou hebben. Hoe juist de scherpe blik van dien grooten kenner onzer Hollandsche schilderschool gezien heeft, komt op treffende wijze uit, door dat zich in het album twaalf teekeningen van MOLIJN bevinden, alle van 1634. De oude GERARD TER BORCH heeft er MOLIJN's naam opgezet (51, 69, 82, 232, 268, 329, 415,

¹⁾ Gereproduceerd in Dr. BODE's artikel in de *Preussische Jahrbücher*.

IN 'T ATELIER, Schets van GERARD TER BORCH den jonge.

423, 466, 514, 516, 653). Van andere Haarlemsche meesters uit die jaren zijn in het album nog, een schip van HENDRIK CORNELISZ VROOM (112), een riviergezicht van CORNELIS CLAESZ VAN WIERINGEN (204), twee studies, waaronder een St. Johannes de Evangelist van LEENDERT VAN DER COOGHEN (425, 426), en een hond van ADRIAAN MATHAM, 1632 (144).

Dr. A. VAN DER WILLIGEN's aantekening¹⁾ uit LAURENS VAN DER VINNE's handschrift, nu in bezit van den heer VAN PAPPELNDAM, heb ik niet kunnen vinden. Zonder bijvoeging van eenig jaartal staat alleen GERARD's naam onder hen, die in Haarlem gewoond hebben. Toch vinden we nog van zijn verblijf te Haarlem een allermerkwaardigst souvenir in de bekende schilderij „het consult” te Berlijn. Voluit geteekend „G. T. BORCH 1635”, legt dit stuk het sprekendste getuigenis af van de vroege ontwikkeling van den nu 18jarigen kunstenaar.

3 Juli 1635 vinden we hem in Engeland, gelijk blijkt uit den volgenden brief, hem door zijn vader geschreven:

„Lieve kint ick seijnde u den leema, doch sonder block: omdat hij te groot en te swaer is om int coffer te legge: en om een kleijn gelt koent ghij daer een block doen maecken, gebrückt den leeman en laet hem niet stille staen als hij hijr gedaen heeft, doch teijckent veel: groote en woelende ordonnantien, gelick de ghij met genoomen hebbet, daer P. MOLIJN u plegt om te beminnen, en als ghij schildere wilt: dan schildert ock wat ordonantsij vā modarn bij u rommelarij ten eersten op gelick ghij wel koent: want dat spoet besst: en blijft ock schoonst en vloeijent int bestervē alsoo doende sult ghij well bemint warden met Godt: gelijck ghij ock tot Haerlem en tot Amsterdam waert, wat ghij begint in de naem des Heere: dat sal u well gelucken: gelick het u voor desen altijt ock well geluckt heeft: daer omme voor alle dingē dieent Godt, en weest beleeft nederich en gedienstwillich tege alle mensen so sal het u well gaen, ick seijnde u ock u kleet: kousebande schoe en schoelinten, hoedbantken, 6 beffe, 6 noesdoecke, 2 mutsen. Schrijft al u linnen fraeij op so koent ghij altijt u goet nae sien, dat ghij niet verlieest, ick seijnde u meer als een elle laeken van u besste kleet: om als den broeck kael is, dan koent ghij hem om doen keere: en van dit laeke well 2 nije voorstucken krijgen of een paer nije mouwen: wat ghij dan best van doen hebbet, ock sijn hijr bij lappen laeken tot u daegelix kleet, als begint te breecken om daer met te helppen, ick seijnde u teijckenkookerke vol van u nije lange penseelen, 2 boeck pampijr, swartkrijt. en alle schoone varuwen. en 6 van MATTHAM's pennen int pitsieer²⁾, so ghij wat anders van doen hebbet dat schrijft mij ick salt u seijnden. Hijr mede doe ick, en moeder en kinder. neef BERENT en JAN TER BORCH. ENGBERT. en alle goede vrinden u neffens ROEBERT oom seer groeten in Zwoll de 3 Julij Nije stij 1635, u. g. w. vaeder GERHARD TER BORCH.

1) Dr. A. v. d. WILLIGEN. *Les artistes de Haarlem*, p. 352.

2) Kokertje.

Het koffer hebbe ik met beddeluij en tou doen om packen en met lack verseegeelt om dat het niet kan opgesteecken worden."

Achter op staat geschreven: „Nota. Dit zijn brieven de mijn GERRIT in Engelat vā mij ontfange heeft: de hij uit Engelant weder hijr gebracht heeft. hijr bij is schrif-telick de konst om te etsen.”¹⁾

Aangaande zijn verblijf in Engeland, zij slechts opgemerkt, dat sedert 1634 ANTON VAN DIJK daar teruggekeerd was.

De heer YONIDES te Londen bezit een „cortegaerdte” van hem, van 1638, voorzien van zijn bekend monogram. Op oude veilingen komen dergelijke stukken herhaaldeelijc voor, als door hem geschilderd. Wanneer men alle „cortegaerden” die nu op naam van DUCK, PALAMEDESZ, e. a. staan, eens nauwkeurig onderzocht, zouden er waarschijnlijk wel eenige werken van TER BORCH uit te voorschijn komen.

Nu wordt het moeilijk hem verder te volgen, en de tijd was aangebroken: „dat toen hy op eigen wieken kon dryven, hy reislustig was, en vremde landen heeft bezocht, als Duitslant, Italie, Engelant, Vrankryck, Spanje en de Nederlanden.”²⁾ Lang heb ik naar eenig spoor van zijn verblijf in Italië gezocht, totdat ik hem eindelijk 1641 te Rome aantrof. Bij den heer Jhr. Dr. J. P. SIX te Amsterdam, hangen twee kleine portretjes, van JAN SIX, denzelfden die later door REMBRANDT vereeuwigd werd, en van een dame. Vooral het mansportret vertoont onmiskenbaar een werk van onzen GERARD. Het is op koper geschilderd en achter op de koperen plaat heeft waarschijnlijk ANNA ELISABETH VAN DEN BEMPELEN, de schoondochter van JAN SIX, laten graveeren „te Romen geschildert Anno 1640.” Zijn schoondochter vergist zich hier alleen in het jaar van zijn verblijf te Rome, want uit den volgenden brief van JAN SIX aan ERYCIUS PUTEANUS, berustende in de bibliotheek te Brussel, blijkt dat dit 1641 en niet 1640 plaats vond.

Summe Vir.

Ex Italia domum reverso in mentem venit, quod quando ante 20 menses sermonem in Museo de Astrologia habebamus, simul etiam de Avunculi mei N. MULERII *Commentarii in Copernicum* loquutos esse, quem librum cum te non habere neque in Brabantia nusquam inveniri sciam, non volui prætermittere occasionem istam monstrandi paratum in servitium vestrum animum meum, si quid aliud restat in quo amplius tibi inservire possim precor ut tam libenter injungas quam lubenter jussa exsequabor.

Summe Vir

Humillissimus tuus servus

JOANNES SIX.

Amstelodami ipsis Kalendis
Martii Anno CICICXXXXIII.

1) Die „konst om te etsen” is afgedrukt in Mr. VAN DOORNIJCK’s bijdrage, p. 18.

2) HOOBRACKEN.

Daar JAN SIX eerst veertien jaar later in het huwelijk trad, kan het vrouwensportret ons niet MARGARETHA TULP vertoonen; zij was toen pas 7 jaar oud. In de „*Verscheyde Nederduytsche gedichten van GROTIUS, HOOFT, BARLAEUS, HUYGENS, VONDEL en anderen. Versamelt door J. V., J. S., T. V. D., B., G. P., C. L. B. Amsterdam 1651* p. 14, staat het volgende versje „*Brief aan C. (CLORIS)*“. In de inhoudsopgave is de anonyme vervaardiger onder de letter S. geplaatst. Het is de I. S. van hen, die mee hebben gewerkt aan het tot stand komen van de verzameling, m. a. w. JAN SIX¹).

„Selſſ oock d'eedle Schilderyen,
Daer 't gerucht soo luyt van blaest,
Daer soo veel voor staen verbaest,
Die my om 't gesicht soo vryen;
Schaffen geen vermaeck voor my,
Als alleen uw Schildery.
Die kan noch mijn sinnen streelen;
Dit versacht noch yets mijn pijn,
Pijn van van u af te zijn;
Want ick sie'er yets in speelen
(Schoon het verr' in schoonheyt wijckt)
Dat nae uw gelaet gelijckt.
Kan de kunst soo veel verwerven!
Roep ick: Somtijds denck ick weér:
Dit begeeft my nimmermeer:
En ick prijs hierom de verven.
CLORIS, eer ik schey, ik sterf,
Kus ik hun niet hondert werf.
Wegh met d'andre snuytseryen;
Met Saffier, en Diamant:
'k Achtste niet als aen uw handt:
'k Magh dat flickeren niet lyen:
Gy hebt beter blinckend licht
In uw lieflijck aengesicht”.

Deze onbekende schoone zal dezelfde wel zijn, die dezelfde anonymus toespreekt in een ander gedicht uit den bundel „*Redelycke liefde aan Joffr. H. T.*“ De redelijkheid dezer liefde kan men in de laatste vier regels lezen:

„Nu wensch ick u t'omhelsen als mijn Suster
Op dat ghy oock mooght leven veel geruster;
En achten andre lust maer ydel spel:
Ach, wacr 't maer spel! maer 't is de doodt. Vaer wel.”

Maar wie is nu die H. T.?

Kan ik van zijn verblijf in Italië²) dus slechts het jaar 1641 even aanstippen, niet veel gelukkiger zijn wij aangaande de hierop volgende periode. JAN VOS wekte met de volgende verzen den toorn van JACOB CAMPO WEYERMAN op:

¹) Zie de *Werken der Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde* III p. 193.

²) Jammer dat wij de Italiaansche zeehaven, die van hem 7 Maart 1731 op de veiling DEUTZ te Amsterdam verkocht werd, niet meer kunnen aanwijzen.

Portret van KORNELIA BIKKERS.

Dus toont TERBURG de schets van 't puikstaal der KORNELIEN
Haar aanzicht is versiert met bloedtkraal, rooz' en lelien.
Zoo blinkt zy in haar jeugt, door zyn bezielde streeken.
Wie dat haaroudt wil zien, die moet haar hooren spreken.

Wij zijn er den glazemaker dankbaar voor, want ze bewijzen, dat TER BORCH vóór zijn driejarig verblijf te Munster in Amsterdam gewoond heeft. Deze CORNELIA BICKER kan alleen zijn de dochter van ANDRIES BICKER en CATHARINA GANSNEB gez. TENGNAGEL. Zij is geboren 1629 en trad 1656 in het huwelijk met JOACHIM IRGENS, heer van Westerwyk, geheimraad van den koning van Denemarken. 1645 was zij dus 16 jaar, en omstreeks dien tijd zal TER BORCH haar vereeuwigd hebben. De enige andere CORNELIA in de geheele genealogie BICKER is in 1638 geboren, en komt dus minder in aanmerking, want nog in een ander werk heeft TER BORCH een spoor te Amsterdam achtergelaten, nl. in een onmiskenbaar door hem geschilderd portretje van den beroemden CASPARUS BARLAEUS. Het hangt in de Senaatskamer van de Universiteit¹⁾. Daar het BARLAEUS in zijn oude dagen voorstelt, en deze 1648 overleden is, TER BORCH echter 1646 reeds uit Amsterdam vertrokken moet zijn, zullen we ook dit werk op omstreeks 1645 moeten plaatsen.

Op die wijze begon TER BORCH naam te maken als portretshilder. Op het hofje van Mevr. VAN AARDEN te Leerdam zijn ook een mans- en een vrouwenportret, waarvan het eerste gemerkt is „T BORCH 1646”. Was het wonder, dat hij toen naar Munster toog, waar weldra bijna uit alle oorden van Europa afgevaardigden te samen zouden komen? Reeds vóór ANSELMUS VAN HULLE treffen we er hem dan ook aan, wonende in de Neubrückenstrasse.

Van wat hij er gewerkt heeft, geeft ons P. HOLSTEIN drie proeven, nl. het portret van ADRIAAN PAUW, heer van Heemstede, en dat van diens echtgenoote, ANNA VAN RUYTENBURGH, beide van 1646, en dat van JACOB VAN DER BURGH, secretaris van de afgevaardigden der Staten-Generaal. Op het raadhuis te Munster hangen in de zoogenaamde „Friedenssaal” 37 portretten van gevleugeldegenen. Volgens een op het archief te Munster bewaarde rekening van den schilder JAN BAPTIST FLORIS van 1649, zijn 34 portretten door hem voor 340 Thaler geleverd. Dus blijven er nog drie over, die van TER BORCH zouden kunnen zijn, en één hiervan is ook werkelijk door hem getekend, nl. dat van GODARD VAN REEDE, den afgevaardigde van Utrecht. J. SUYDERHOEF heeft het gegraveerd.²⁾

De heer WILLEM HUEFFER te Rome bezit van hem, de lijkplechtigheid van den Spaanschen gezant JOSEPH DE BERGAGNE, aartsbisschop van Kamerijk, 24 Oct. 1647 gestorven.

1) De heer Mr. C. M. Dozy te Leiden bezit naar dit portret, een tekening van A. DELROS, die reeds den schilder noemt.

2) Mededeeling van den heer GEISBERG, archivaris te Munster.

Op de verkooping van de schilderijen, nagelaten door de Douairière VAN WARMENHUYSEN, te 's Hage, 25 Juli 1719, werd voor f 80 van hem verkocht een stuk: „De trouw van FRED. WILHELM keurvorst.” Deze „trouw” vond 27 Dec. 1646 plaats. De schilderij, waarschijnlijk een allegorische voorstelling, zal dus wel uit denzelfden tijd zijn.

Den grootsten roem behaalde hij te Munster echter met zijn voorstelling van het vredescongres zelf, zoo meesterlijk door SUYDERHOEF weergegeven¹⁾. Voordat men de vele studies voor, en copien naar deze schilderij vergeleken heeft, kan men hare onderlinge verhouding niet bepalen. Behalve het origineel te Londen, en de copie te Amsterdam, vind ik nog dergelijke stukken vermeld te Munster en te St. Petersburg.

Hoe hij door zijn kennismaking met den schilder van den graaf PENERANDA, dien graaf zelf kwam te schilderen, en door hem meegenomen werd naar Spanje, daar PHILIPS IV schilderde en door dezen koning tot ridder verheven en met een gouden halsketen en medaille²⁾, een kostbare degen, en zilveren sporen beschonken werd, dat kan men alles uitvoerig bij HOUBRAKEN lezen, ook hoe hij over Engeland en Frankrijk eindelijk te Deventer weer terecht kwam. Uit andere bescheiden kunnen wij vooralsnog geen licht op deze reizen werpen. Alleen zij aangemerkt, dat hij op zijn reis naar Spanje, eenigen tijd te Leuven vertoefd moet hebben, blijkens zijn portret van professor VOPISCUS FORTUNATUS PLEMPIUS, door P. PONTIUS gegraveerd, en 1648 gedateerd.

In de Resoluties van den Raad te Kampen, leest men³⁾ „Martii den 30 Dec. 1650. Wegents offereren van dre ende twintich prenten van de heeren Plenipotentiaren, geweest hebbende over de vredeshandelinge tot Munster, is Mr. TER BORCH uit het overschot van deser stads Camer van den E. Witten ende Vreese, begunstigt met hondert car. gl. eens.” Hij was dus reeds lang in het land terug, toen J. H. ROLDANUS zijn dichtkunst kon beproeven in een „Bruylofts-Lauwerkrans Gevlochten ter Eeren van den Van den E. Erentfesten, Wijsen, Voorsienigen ende Constrijcken Heere Mr. GERARD TER BORCH, Bruydegom, Ende de Eerbare, Veel-Eer ende Deuchden-rijcke Juffrou GEERTRUIDA MATTHYSSEN, Bruydt. In den Echten-staet te samen bevestigt binnen Deventer, den 14 Februarij A°. 1654.” Nieuws voor zijn levensgeschiedenis geeft ons het gerijmel van ROLDANUS niet, toch zijn de volgende verzen van den Zwolschen schrijfmeester⁴⁾, onder de zinspreuk „Een goed Pinçel, Vermach seer veel” neergeschreven, karakteristiek:

„Hoe menigh konstigh stuck heeft wel TER BORCH gaen maecken,
Die in de Cabinets der Grooten meest geraken;
Ja by de Meesters selfs, die Constich zijn van aert,
In haer Const-kamer schoon, oock worden wel bewaert

¹⁾ De oorspronkelijke plaat is thans in bezit van den boekhandelaar R. THEISSING te Munster, die er voor 6 Mark nieuwe afdrukken van levert.

²⁾ 16 Dec. 1692 verkocht Dr. GERARD TER BORCH, broedersoon van den schilder, deze gouden medaille voor f 70.— aan zijn tante, de weduwe VAN DER WERFF.

³⁾ Overijsselsche bijdragen. IV p. 88.

⁴⁾ A. MOONEN maakte het vers: „Op de konstige afbeeldinge van den vermaarden Hr. JOOST ROLDANUS, Zwolsch Schrijfmeester, door Ridder TER BORCH geschildert.”

Van zijn persoon en Const, was noch wel veel te schryven,
Doch om de kortheydt, liet de Faem 't nu hier by blyven,
En nam een weynigh rust:
Ja hy kan door zijn Konst, van verwe en van hout,
Licht maecken met pleysier, fijn Silver en fijn Gout."

Dat hij van plan was, nu in zijn land te blijven, bewees hij door 13 Feb. 1655 f 12.— bij Schepenen en Raden van Deventer te storten. Daarvoor werd hij kleinknager. Wij zien hem dan ook aanstonds ijverig aan het werk. Het later te bespreken album van GERARD's zuster bevat een tweetal studies naar een neger „1654 den 11 September nae 't leven (35). Dien zelfden neger, ofschoon nu verkleed als negerin, vinden we terug in GERARD'S schilderij „De boodschap,” gegraveerd in „*Gallerie LE BRUN*”, in 1822 door EMMERSON voor 2860 francs uit de collectie St. VICTOR gekocht. Het stuk in 't museum te Lyons, dat slechts geringe afwijkingen vertoont (de negerin komt er niet op voor) mogen we dan in denzelfden tijd plaatsen, evenals de herhalingen te Gotha, en te St. Petersburg. Een jaar later schilderde hij de beroemde „la dépêche” van het Mauritshuis. Nu zijn er ook weer tekeningen van hem in het album, bv. 1654 een melkmeisje in kleuren (GESINA's album 106).

图 j654

en eenige arresleden, waarvan één van 1656 (449, 450).

Zijn vruchtbaarste tijd is nu aangebroken. Jammer maar, dat TER BORCH zelden zijn stukken dateerde. Jonkvr. P. SCHIMMELPENNINCK te 's Hage bezit een man-sen een vrouwenportret van 1657. De heer D. VIS BLOKHUYSEN te Rotterdam had het portret van JOAN ROVER van 1660, thans bij den heer WESSELHOEFT te Hamburg, en de „muziekles,” in het Louvre is van hetzelfde jaar. Het is merkwaardig hoe veel verscheiden-heden TER BORCH met weinig hulpmiddelen weet te weeg te brengen. Op bijna al zijne kabinetstukjes zien we dezelfde personen, in dezelfde kleeding, in een kamer met dezelfde voorwerpen gestoffeerd, en toch zelden gelijkt het eene stuk op het andere. W. BURGER (T. THORÉ) heeft in zijn ietwat al te grooten ijver voor JAN VAN DER MEER¹) de „Vrouw die een appel schilt voor een kind” van het Belvedere te Weenen, aan TER BORCH willen onttrekken, maar wanneer men zich slechts een weinig op de hoogte gesteld heeft van TER BORCH's atelier, dan herkennen we dezelfde vrouw, dezelfde kleeren (niet de wit satijnen rok) denzelfden Chineeschen schotel met fruit, denzelfden kandelaar op de tafel, dezelfde landkaart aan den wand, die wij telkens op andere stukken aantreffen.

In den winter van 1665 schijnt de familie TER BORCH een arreslee noodig gehad

1) W. BURGER, *van der Meer de Delft, Paris* 1866. p. 58.

te hebben, want GERARD leverde verschillende schetsen er voor, eenige zelfs door GESINA van kleuren voorzien (GESINA'S album 44, 45, 46.)

G. Ter Borch 1685.

Inmiddels werd onze schilder tot Gemeensman van Deventer verkozen, en dit gaf hem aanleiding weer een groot werk te ondernemen; want 1667 voltooide hij zijn enige regentenstuk. 20 regenten heeft hij voorgesteld. Doch nog merkwaardiger is de levensgroote koopman in visch bij den heer GLITZA te Hamburg, voluit geteekend: „G. TER BORCH 1669”. Heeft hij nog meer levensgroote genrestukken gemaakt? ¹⁾

Hij had nu het toppunt van zijn roem bereikt. De beste graveurs van die dagen, kozen zijne schilderijen tot onderwerp hunner kunst (J. SUYDERHOEF, W. VAILLANT, P. VAN SOMER). Hij vormde een school, die uitnemende meesters heeft voortgebracht (G. NETSCHER, R. KOETS, H. TEN OEVER) ²⁾, en eindelijk mocht hij 1672 prins WILLEM III tot model hebben. Driemaal heeft hij toen dezen Oranjevorst geschilderd. Geen dezer drie portretten is, zoover we weten, tot ons gekomen. Eén werd, gelijk JACOB CAMPO WEYERMAN vertelt, „toevertrouwt aan de bewaaring van een Borgermeester, die het noch versch geschildert en pas droog zynde zoo digt op sloot, dat toen het te voorschyn kwam, de vleeschkleur er al ommers zoo geel uytzag als de tronie van O. Z. Vrouwe de Soledad, tot Brussel”. Doch erger nog was het lot van een ander, dat in de vergaderzaal van het stadhuis te Deventer als schoorsteenstuk was opgehangen. Het werd 1785 door het verstandeloos gepeupel, (N. B. de leden van het Tweede Lid der regeering,) moedwillig vernield, dat den laffen moed gehad heeft, het „op een vuilaardige en verwaaten wyze, met verzaaking van den verschuldigden eerbied voor gekroonde Vorsten, uit den Schoorsteen uit te rukken, ginds en herwaarts in de Vertrekken van dit Raadhuis rond te sleuren, en eindelyk na afsnyding van het Hoofd, dit meesterstuk van alle Kunstminnaaren geacht, te verbryselen.” ³⁾

Bekend is de gravure van CAPT. BAILLIE: „WILLIAM PRINCE OF ORANGE, Father of KING WILLIAM THE THIRD. From a Painting by TERBURG in the Collection of SIR JOSHUA VAN-NECK BAR^T. Publish'd Sep. 30 1771.” Van gelijkenis met een der prinsen van Oranje is geen sprake.

Dat zijn talent bij zijn klimmende jaren niet verzwakte, bewijst de heerlijke schil-

¹⁾ Op de veiling van schilderijen te Amst., 30 Oct. 1885, gehouden door de heeren FRED. MULLER & Co. en VAN PAPPELNDAM & SCHOUTEN, was aan METSU een familiegroep toegeschreven, hoog 1.26, breed 1.30, dat mij zeer aan TER BORCH herinnerde.

²⁾ GERARD's zuster SARA vermaakte in haar testament, 10 Ncv. 1680, aan „BARTOLT BERENTSEN, soon van BERENT BERENTSEN, sijnde in het arme kinderhuis, ende bij mijn Broeder leerende schilderen vijftig Car^T guld.”

³⁾ *Versameling van placaaten, resolutien en andere authentyke stukken enz. betrekking hebbende tot de gewichtige gebeurtenissen, in de Maand September MDCCCLXXXVII en vervolgens in het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden voorgevallen* Dl. IV p. 302.

derij „Het duet”, toebehoorende aan Jhr. P. H. SIX VAN VROMADE te Amsterdam. Het is van 1675. Later gedateerde schilderijen heb ik niet gevonden.

Toen zijn vrouw overleden was, zonder hem kinderen na te laten, was zijn zuster SARA bij hem komen inwonen. Zij stierf 26 Nov. 1680, en GERARD volgde haar een jaar later, 8 Dec. 1681. Zijn lijk werd naar Zwolle gevoerd, en met groote staatsie in de St. Michielskerk, in den grafkelder van zijn vader bijgezet, waar men nog voor de Meensliedenbanken zijn grafzerk kan onderscheiden, slechts voorzien van de letters G. T. B

HARMEN TER BORCH.

Onder de schilderijen, die het kabinet van prins WILLEM V versierden, en 1795 door de Franschen naar Parijs werden gevoerd, komt ook voor een stuk gemerkt: „J. TER BORCH. 1634”, en beschreven als „Un maître enseignant le dessin; effet de lumière”¹⁾. Als kunstwerk staat het niet hoog. JAN TER BORCH komt uit de Utrechtsche school. 1624 treffen we hem aan onder de leerlingen van MOREELSE²⁾. Meer zien we echter den invloed van GERARD HONTHORST. Maar meer dan de behandeling interesseert ons de voorstelling. Wij zien den ouden GERARD TER BORCH, onmiskenbaar door zijn grijzen baard en goedmoedig uiterlijk, aan een zijner zoons, die bezig is naar voorbeelden van gips, waaronder de Spinario, te teekenen, onderwijs geven. De knaap schijnt omstreeks 15 jaar oud te zijn. GERARD kan het niet zijn, want die was toen in Haarlem. De tweede zoon HARMEN moet geboren zijn tusschen 1618 en 1620, dus die was 1634 waarschijnlijk juist 15 jaar.³⁾ En de lessen van den vader zijn bij HARMEN zeer vruchtbaar geweest. In het album staan ongeveer 150 van zijne tekeningen.

Konden wij bij zijn broeder diens ontwikkeling van de prilste jeugd nagaan, bij HARMEN is dit niet het geval. Eerst 8 Sept. 1647 opent hij met een gezelschap zingende boeren de breede rij (83), er uit dat jaar, 20 Oct. slechts nog een hertenjacht aan toevoegende (651). Het jaar 1648 levert 14 tekeningen, 1649 27, en 1650 22. Dit jaar vinden we hem ook op reis, als blijkt uit een opschrift:

*Harmen Borch nae het leue tot Enkhuysen die 5 Septem
ber 1650*

In Enkhuizen zal hij later ook een echtgenoot vinden. In 1651 hebben we 42 tekeningen van hem te plaatsen, waarvan één in kleuren (GESINA's album 155), in 1652

¹⁾ Het berust thans in het depot van het Rijksmuseum te Amsterdam.

²⁾ Mr. S. MULLER Fz. *De Utrechtsche archieven. I. Schilders-vereenigingen te Utrecht. Bescheiden uit het gemeente-archief. Utrecht. 1880* p. 118.

³⁾ In het album bevindt zich van J. TER BORCH een plooistudie (417).

nog 18, 9 in 1653, en nu houdt de groote stroom op. Van 7 Jan. 1655 is nog een tekening (546) en van 12 Aug. 1655 een gekleurde voorstelling (GESINA's album 98), totdat we hem in zijn kunstenaarsloopbaan op den Vijverberg te 's Hage vaarwel moeten zeggen, want een gezicht daarop, gemerkt: „HERMAN TER BORCH 1659” sluit het hek (GESINA's album 47).

Wat nu de voorstellingen aangaat, slechts een enkele maal verhief zijn geest zich om een bijbelsche voorstelling, of iets dergelijks te geven. Zoo 28 Dec. 1648, een historie van Samson en de fakkeldragende vossen (512), en 1649 een andere bijbelsche voorstelling (465, 251). Hem was het weggelegd, naar het dagelijksch leven, los heen geworpen schetsjes te maken. Hij had er de woorden, „naet leve” niet behoeven bij te zetten, om te doen zien, dat het tekenend meisje (4), het jongentje, dat touwtje springt, (22, 294) of de knikkerende en hoepelende knapen (709, 74) figuren uit zijn naaste omgeving zijn. Altijd met een schetsboekje gewapend, zal hij ieder voorval, dat hem aantrok, met een paar streepen afgebeeld hebben. Slechts zelden kunnen we natuurlijk nu nog nagaan wat en wie er voorgesteld is, maar wanneer hij ons 18 Juli 1651 een begrafenis afbeeldt (706), dan kunnen we veilig zeggen, dat hier zijn oom JAN de stadsmaaor, uitgeleid wordt. Meermalen vervaardigde hij op één dag twee zulke schetsjes.

Wat eindelijk zijn verdiensten betreft, hij staat tusschen zijn vader en zijn broeder. Het ietwat onbehopene van den eerste wordt getemperd door de geestige voorstelling en de vlugge behandeling van den laatste.

18 Juli 1662 volgde hij zijn vader in het Licentmeesterschap op¹⁾. 13 Febr. 1664 trad hij in 't huwelijk met MARIA CROESE uit Enkhuizen, die hem drie zoons schonk, GERARD, THOMAS en JACOBUS, en reeds vóór 1677 was hij gestorven.

GESINA TER BORCH.

15 Nov. 1633²⁾ werd den ouden TER BORGH een dochter ter doop gehouden. Zij was 13 Nov. geboren, en kreeg den naam GESINA; een dochtertje, eveneens genoemd, en 31 Dec. 1631 gedoopt, was jong gestorven. GESINA werd te Deventer geboren.

„Mocht Zwol op u geboorte roemen
Men zoud' u 't Zwolsche wonder noemen
Doch Deventer viel dit te beurt
't Welk u geboort' verheugd' nu om u afzijn treurt”

Dit versje, 13 Nov. 1660 door een Zwolschen vriend, die zich verschool achter de zinspreuk „Veel sijnse, door één verwin ik,” maakt het uit.

¹⁾ Zie Mr. J. J. t. DOORINCK's bijdrage p. 5.

²⁾ Zie Mr. J. J. v. DOORINCK's bijdrage p. 15.

Naar de gewoonte dier dagen behoorde het vormen van een goede hand tot de eerste vereischten van de opvoeding. De schrijfmeester J. H. ROLDANUS was, gelijk we reeds gezien hebben, een vriend in de familie TER BORCH. Hij zal ook wel de vervaardiger geweest zijn van het „Materi-Boeck voor GEESKEN TER BORCH, geschreven in Zwolle A°. 1646.”

De schilderkunst, die de oude GERARD

„sijn sonen niet alleene,
Maer oock sijn dochters leert, die fray sijn on-gemeene,
In Schrijf en Teyken-konst, in Musyck aen-genaem
Want zijne Kind'ren zijn zeer geestigh al te saem”,.

hield dus ook GESINA bezig. Het groote album heeft slechts één meisjesfiguur van haar hand, 1652, maar hetzelfde jaar legde ze zelf een poëzie-album aan. Daar naast bezat ze nog een album, waar ze zelf veel in teekende, en ook tekeningen van anderen in opplakte. 11 Dec. 1652 stortte de 19-jarige schoone haar hart uit in een gedicht „T. houwelijck is een goede saeck, groot vermaeck”, etc. (P. 13),¹⁾ en twee tekeningen zijn 18 en 21 Dec. 1653 gedateerd (P. 21, P. 35). Van 1654 staan in haar poëzie-album zes tekeningen (P. 39, P. 42, P. 51, P. 53, P. 70, P. 91), en in het andere album twee (G. 35, G. 117), van 1655 vier (G. 37, G. 38, G. 39, G. 101), van 1656 slechts één (G. 96), enz.

*Geesken Ter Borch 1654 den 11 Septemver
nae teeken*

Oorspronkelijk is zij in hare tekeningen niet. Of zij copieerde naar schilderijen van haar broeder GERARD, (bv. G. 30,) waarvan de origineele schilderij zich bevindt bij den heer SCHARP te Stockholm, of veelal leverden hare broeders GERARD en HARMEN de schetsen voor hare veelkleurige tekeningen. Soms zelfs kleurde zij studies van GERARD op (G. 44, G. 45, G. 46.) Waar ze waarschijnlijk geheel alleen gewerkt heeft, bv. de illustraties van haar poëzie-album, kan men ook gemakkelijk de onbeholpenheid harer signen onderscheiden.

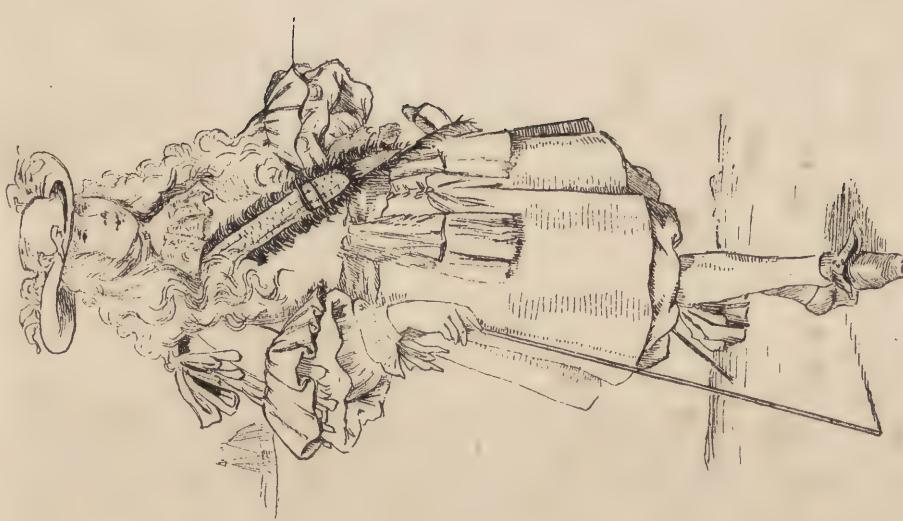
Maar uit een ander oogpunt verdient hetgeen ze nagelaten heeft, toch onze aandacht. Maakten reeds de oude GERARD en HARMEN ons in hunne tekeningen met menig voorval in de familie bekend, GESINA legt haar geheele hart voor onze onbescheiden oogen open, al kunnen we na twee en een halve eeuw natuurlijk lang niet alles begrijpen, wat vóór dien tijd, misschien alleen door de kunstenares zelf mocht begrepen worden. Van 1657 tot 1659 bv. vertoont ze bepaald Roomsche-Katholieke neigingen. Waaruit is het anders te verklaren dat we in die jaren alleen afbeeldingen van monniken, nonnen

¹⁾ G met een nummer duidt haar tekenalbum aan, P met een nummer haar poëzie-album.

Portret van GERARD TER BORCH den oude,
door MOZES TER BORCH.

AB.

Gesina ter Borch, 1667.

Portret van MOZES TER BORCH,
door GESINA TER BORCH.

en priesters te zien krijgen? 1658 teekent ze zeer nauwkeurig het inwendige van een Roomsche kerk, (G. 54—59, G. 67, P. 81, P. 90).

Inmiddels had ze vele bewonderaars opgewekt, haar en haar portret te bezingen. Zooals ze zich dan ook 1659 zelf afbeeldde, zag ze er zeer lief uit. D. M. S. (Deugt Maeckt Schoonheydt) was haar devies, en de deugd zoowel als de schoonheid werden als om strijd bezongen door J. H. ROLDANUS, HENRICUS BRUNO, HENR. WOLFSER, ROBERTUS ALTIUS, H. FISCHER, e. a. Onder die anderen bevond zich ook een jong mensch, dat zich verschoold onder de letters A. B. C. D. E. F. (Alleen Bij Christus De Eeuwige Freugde). Dit was de zinspreuk van HENDRIK JORDIS¹), en nu vinden we in de beginletters van eenigen harer versjes ook: „HENDRIK JORDIS.” Hij behoorde tot de vaste omgeving van GESINA. Toen er 17 Mei 1660 een buitenpartijtje naar het Oldenielerveer ondernomen werd, bezong JORDIS den tocht aldus:

„Den seventhijnde Meij dee 't aengenaeme weer,
Ons wandelen tot vermaeck naar 't Oldenielder veer
Van waer ons wandel lust ons bracht naer Gelders Hattom
En voorts op 't rijselbargh, maer 't weer dat wierp sijn, gat om.” etc.

Een andere keer, het is op haar verjaardag 1661, snijdt ze zijn initialen in een boomstam, met de bijvoeging: „Vive le ϕ que mon ϕ aime.” Nu bestaat de overlevering dat HENDRIK JORDIS, plotseling krankzinnig geworden, de St. Michielskerk is binnengereden²), en we vinden van haar ook een tekening, waar dit feit aanschouwelijk is voorgesteld (G. 36).

Of het HENDRIK JORDIS ook is, dien we herhaaldelijk op hare tekeningen ontmoeten, hetzij ze te samen in een wagentje rijden (G. 33), hetzij te samen op één paard zitten, (G. 19), of dat ze gezellig samen zitten te praten (G. 30), weet ik niet. We willen echter niet hopen, dat Mr. VAN DOORNINCK gelijk heeft, wanneer hij beweert dat deze HENDRIK JORDIS, de Gemeensman te Deventer, HENDRIK JORDENS, is, want dan heeft hij zijn liefde in den steek gelaten, en is 1662 met GERHARDA OOSTENDORP gehuw'd³). Of zou hierop haar tekening betrekking hebben, waar een duivel een heer tot het huwelijk verlok, 1664 G. 75). Ik meen echter bepaald, dat het twee personen zijn, die wél moeten onderscheiden worden. In het familie-archief bevinden zich enige bladen met gedichten in handschrift van HENDRIK JORDIS, o. a. een „Schimp en Weer Schimp aan den leelicken LEOPOLD en den schoonen LODEWIJK”. 12 Juli 1658, Frankfort a/M., en een gedicht „Op 't konterfijtzel van den Sweetsen Admiraal WRANGEL,” van 28 Nov. 1651, Amsterdam. In druk verscheen van hem „Stockholms Parnas ofte Inwijdingh van de konincklijcke Schouburg. Amsterdam, 1667 4°.

¹) Ook de zinspreuk „Veel sijnse, door één verwin ick,” behoort hem toe.

²) Zie Mr. J. I. VAN DOORNINCK's bijdrage. p. 17.

³) Van dezen HENDRIK JORDENS en GERHARDA OOSTENDORP bevinden zich de portretten van 1680 bij de dames PRINS te Weesp.

Wél schreef ROLDANUS:

De Dochters van fatsoen en staet
Die gaen seer weynigh op de straat,
Gelyck Juffrou TER BORCH oock doet,
Als oock haer Susters fraey en goet."

maar dat belet niet, dat we haar menigmaal zeer lustig met vrienden en vriendinnen zien feestvieren (G. 15, G. 102).

Eens wordt zulk een feestmaaltijd overvallen door zeven geraamten. Allen verweren zich, behalve zij, die met een lachje op 't gelaat zeer gracieus de hand aanneemt, die neef Hein haar aanbiedt, en met hem het vertrek verlaat. (G. 16.) Die charme voor den dood lag trouwens in de familie. Reeds de oude GERARD had een geraamte op zijn wandelstok gesneden, en GESINA ontwierp eenige zeer geestige doodendanzen, naar oude Duitsche prentjes (G. 23). Ook 23 Oct. 1671 zien we haar met den dood in een kerk staan, starende op een grafsteen (G. 76), maar nu ligt de verklaring meer voor de hand, want dien dag was haar zuster ANNA gestorven.

Op voorvallen in hare familie leverde ze nog meer tekeningen, zoo toen 1667 haar broeder MOSES in het leger naar Engeland ging (G. 79, G. 83). Van dezen jongsten broeder teekende ze ook een groot portret (G. 84), als ook van vele vrouwelijke familieleden (G. 87—90, G. 92). De laatste tekening van haar in haar album is van 1680. Het is een meisje ten voeten uit, omringd van vreemdsoortige schelpen, denkelijk haar nichtje HILLEGONDA SCHELLINGER (G. 92).

Tekening 68 van haar album, doet ons een leerling van haar kennen „ANNA CORNELIA MODA. Anno 1677, doe sij drie weecken geleert hadde". Was het nu een bloem, die zij afbeeldde, twee jaar later teekende ze het hondje ACTAEON (G. 69).

16 April 1690 stierf ze, en werd in haar eigen graf in de Groote Kerk te Deventer begraven. Haar teekenboek en papierkunst vermaakte ze aan haar zuster CATHARINA, om het te geven „aan die geene van de kinderen die het alderbest of alderdienstigst zal zijn, off voor haar al te zamen..... En zullen al mijn conterfeitsels, en van broeder MOSES en van vader en moeder en Bestevader en Bestemoeder alsmede al mijn zilverwerk en het huislinnen dat ik van moeder geërfst hebbe mede niet verkoft (!) maar voor de kinderen bewaart moeten worden.¹⁾

Op haar dood werd een zilveren penning geslagen, met het omschrift:

So ras geblust,
So haest in rust.

¹⁾ *Overijsselsche Bijdragen* VIII, 147.

MOSES TER BORCH.

De jongste van GERARD's zonen, omstreeks 1637 geboren, werd MOSES genoemd. Ook hij wijdde zich aan de kunst, en van hem hebben wij weer tekeningen, op zeer jeugdigen leeftijd vervaardigd. De eerste is van 1651, en wel het portret van zijn zuster GEESKEN (718). Later behandelde hij haar nog eens als St. CAECILIA (468). 14 Febr. 1653 een vrouwenfiguur in rood krijt (G. 127), 25 Maart 1653 een wandelend man (154), 8 April 1653, een groep wandelaars (154), en 10 Juli 1653, een jongen met een hond, in rood krijt „geteickent alleen nae Ront gebotsiert.” 8 Nov. 1656, jongens met drijftollen (631). 3 Dec. 1657 een jongenskop in rood krijt,

*dit heeft Mosus ter Borch geteijckent nae
1657 den 3 Decembris*

(229)¹⁾ 31 Dec. 1657, een hond, „MOSUS TER BORCH naet levē geteickēt dē 31 Decembr 1657” (296). Een meisjekopje van 5 Dec. 1658 bevat deze aantekening „den 5 decembr 1658 heeft MOSUS t. BORCH dit geteickent nae het leven: doe ick tot Amsterdam was.” Dit is er waarschijnlijk opgeschreven door HARMEN, dien we 1659 in den Haag hebben aangetroffen.

1659 begeeft MOSES zich tot groterer compositions, en uit dit jaar leeren we een St. Hieronymus (430) en een offer aan Diana (393) kennen, het laatst van zijne initialen voorzien M. T. B., en een Venus en Cupido (218), waarschijnlijk gecopieerd naar een prent. Dit deed hij meer, en hij wist zijn voorbeelden te kiezen. Zoo zien we hem 1660 een kop naar REMBRANDT tekenen (17), en nog twee keer naar REMBRANDT (G. 113, 152), en naar den St. Hieronymus van VAN VLIET (670). Daardoor geïnspireerd ontwierp hij nu studies als de Geesseling (129), Adam en Eva (165), St. Hieronymus (G. 77), het martyrium van St. Laurentius (73) of een soldatenscène (G. 86).

Maar al had hij niets anders geleverd dan de meesterlijk geteekende portretten in zwart krijt op grauw papier, met wit gehoogd, dan stond hij toch reeds zijn broer gelijk. Zoo een portret van zijn vader „Nae het levē geteickēt Anno 1660 dē 19 Januari,” een vier dagen later nog eens „MOSUS TER BORCH nae het leven geteickent den 23 Januari 1660”, nu als pendant van een dergelijk portret van zijn moeder, 21 Jan. gemaakt. Van zijn moeder nog een portretje (G. 130), van JAN FABUS (166), een meisjekopje (152, G. 50), een oud vrouwtje (599) en twee prachtige paarden (134, 135).²⁾

Niet minder vlijtig was hij het volgende jaar. Toen werkte hij o. a. naar ELSHEIMER (G. 111) en copieerde de bekende prent van VAN VLIET, „Loth en zijn

1) Deze JAN FABUS vindt men niet alleen herhaaldelijk terug op de tekeningen van MOSES, maar kan men ook geregeld op GERARD's schilderijen aantreffen. BARTSCH heeft een dusdanige tekening, naar mij voorkomt van MOSES, gepromoveerd tot het portret van GERARD. De physionomie is onmiskenbaar.

2) Ook in het Städel'sche Museum te Frankfort a/M. bevindt zich een tekening met krijt op perkament, voorstelende den kop van een oud gebaard man met breedgeranden hoed op, »MOSUS TER BORCH nae het leven geteickent dē 11 7^{rae}.”

dochters" (675). Toen ontwierp hij de Besnijdenis (391), Jezus drijft de handelaren uit den tempel (388), de Afneming van het kruis (462), Kain en Abel (G. 151), Elias met den vurigen wagen (G. 130), St. Hieronymus (528), terwijl ook JAN FABUS herhaaldelijk werd afgebeeld (157, 470, 658, G. 51, 129). Van 1662 is een Heilige Familie (392) en een vlucht naar Aegypte (G. 133).

Hoe had zich dit talent kunnen ontwikkelen; — maar reeds hield iets anders hem bezig. In zijn schetsboek vinden we ook studies „Om een schans te maecken van vier punten”, of „om een batalyon te maecken tegen die Rytery te slaen”, en daar naast geheel uitgewerkt, een cursus in de strategie. En hij oefende zich niet in den wapenhandel, om in Zwolle te blijven teekenen.

Op de vloot, die in 1667 uitzeilde naar de Engelsche kust, bevond zich ook een Overijsselaar, die als vrijwilliger meegegaan was. 12 Juli 1667 kreeg deze voor Harwich een schot in 't hoofd, en een in 't hart. Hij viel dood neer, en werd op last van den graaf VAN HOORN, onmiddelijk begraven. Het was MOSES TER BORCH.

Rust daer ô dapper held
onder de lauweriere
men hier ù lof verteldt
ù dûeght doet ù verciere
en ùwe naem die is
onsterflijck voor de volcken
Ja ù gedachtenis
Rijst boven tot de wolcken.

S. SCHELLINGER.

STUDIEKOP, (Portret van JAN FABUS) door MOZES TER BORCH.

VERMOEDELIJKE GESLACHTSLIJST DER FAMILIE TER BORCH.

PLANTIJNS GEBOORTEJAAR.

DOOR

MAX ROOSES.

N den tweeden jaargang (blz. 221) van *Oud-Holland* leverde Mr. CH. M. Dozy een artikel, getiteld: *Het jaar en de plaats van geboorte van Christoffel Plantijn*. Schrijver maakte ons bekend, dat hij een portret bezat van den beroemden Antwerpschen drukker, waarop zijn kleinzoon FRANS VAN RAVELINGEN eene Latijnsche nota geschreven heeft van den volgenden inhoud:

„Hij (Plantijn) werd geboren in de omstreken van Tours of in „de nabijheid der provincie Tours (te Chitré bij Chastellerault, „geloof ik) in de maand Mei 1520: hij stierf te Antwerpen, den eersten Juli 1589, tusschen „twee en drie uren na middernacht, in tegenwoordigheid van verscheidenen en onder „anderen van mij zijn dochters zoon, FRANS VAN RAVELINGEN, zoon van FRANS. „Alhoewel op zijn grafzerk vermeld staat en niet alleen algemeen wordt geloofd, maar „ook door zijn eigen dochters en schoonzonen voor waar wordt gehouden, dat hij stierf „in zijn vijf en zeventigste jaar, zoo is het mij toch gebleken door verscheiden brieven, „dagteekenende uit eene reeks jaren, ook van zijnen vroegeren tijd, en met zijn eigen „hand geschreven en gezonden aan ALEXANDER GRAPHEUS, dat hij ter nauwernood boven „de zeventig jaar oud werd. Ik betwist echter niet, dat de dwaling ontstaan is uit zijn „eigen woorden, kort vóór zijn overlijden uitgesproken.”

Deze aanteekening bevat dus aanduidingen over het jaar en de plaats der geboorte van CHRISTOFFEL PLANTIJN. De plaats zou heeten Chitré bij Chastellerault; het jaar zou zijn 1520 en niet 1514, zooals algemeen wordt gedacht. FRANS VAN RAVELINGEN de jonge zou deze inlichtingen geput hebben uit eigenhandige brieven zijns grootvaders, geschreven in vroegere jaren aan ALEXANDER GRAPHEUS.

FRANS VAN RAVELINGEN schreef zijne aanteekening onder een portret, gegraveerd door JAN WIERICX, dragende in den kring, die er rond getrokken is, de woorden: *Aet. LXXIIII Christophorus Plantinus MDXXCIIX Labore et Constantia.* Zijne woorden strekken om de nauwkeurigheid der opgave van dit gegraveerd portret omtrent PLANTIJNS geboortejaar te loochenen. Laat ons zijne opgaven van naderbij onderzoeken.

Zooals men weet, is de geboorteplaats van CHRISTOFFEL PLANTIJN niet met zekerheid bekend. PLANTIJN noemt zich zelven *Turonensis*, geboren te Tours of in het land van Tours. Een Fransch gedichtje, door onzen FRANS VAN RAVELINGEN in 1584 geschreven, laat hem zeggen:

Près de Tours en Touraine a prins mon corps naissance.

Een oude overlevering noemt Mont-Louis, in de onmiddellijke nabijheid van Tours gelegen; een onderzoek, ingesteld in de doop- en trouwboeken der parochie St. Avertin, eveneens bij Tours gelegen, heeft bewezen, dat er daar van 1580 tot 1584 verscheiden personen woonden, die den naam van PLANTIJN droegen. Om deze reden scheen mij de laatstgenoemde plaats de meeste titels te bezitten op den naam van PLANTIJNS geboortedorp.

Wat Chitré bij Chastellerault betreft, er dient vooreerst aangemerkt, dat dit plaatsje op nog al aanzienlijken afstand van Tours ligt en dat Chastellerault door oude kaarten nu eens in het land van Tours en dan weer in dat van Poitou geplaatst wordt. In geen geval kan men er van zeggen, dat het ligt *près de Tours*. Gissing voor gissing schijnt mij Avertin de meest gegrondte aanspraken te kunnen doen gelden. Er valt aan te merken, dat een oud handschrift, welk in het begin dezer eeuw aan Jonkheer J. B. VAN DER AA, een der afstammelingen van PLANTIJN, behoorde, Chitré près Chastellerault ook opgeeft als de plaats, waar PLANTIJNS vader, die in bedoeld stuk CHARLES DE TIERCELIN wordt genaamd, overleden is. De opgaven van dit stuk zijn grootendeels fabelachtige legenden, maar zij bevatten toch waarheid genoeg om te bewijzen, dat zij geput werden uit overleveringen, die in de familie PLANTIN-MORETUS voortleefden. De naam van Chitré bij Chastellerault, hoe weinig waarschijnlijk het weze, dat die gemeente PLANTIJN's geboorteplaats zij, krijgt toch, door de dubbele vermelding in het opschrift van FRANS VAN RAVELINGEN en in het stuk van J. B. VAN DER AA gewicht genoeg om het wenschelijk te maken, dat men de zaak nogmaals onderzoekte, iets wat ik voornemens ben bij de eerste gunstige gelegenheid de beste daar ter plaatse te doen of te laten doen.

Wat het jaartal betreft van PLANTIJN'S geboorte, ziehier hoe deze vraag tegenwoordig staat.

Tot op het oogenblik, dat het opschrift van FRANS VAN RAVELINGEN gekend werd, bezaten wij twee echte stukken, welke den datum der geboorte van den beroemden drukker opgaven. Het eerste is het reeds vermeld portret van PLANTIJN door JAN WERICX gegraveerd, volgens welks opschrift de aartsdrukker in 1588, vier-en-zeventig jaar oud was; als zijn geboortejaar wordt hier dus 1514 opgegeven. Het tweede stuk is PLANTIJN'S grafzerk, door zijne vrouw en kinderen in de O. L. V. kerk van Antwerpen geplaatst. Daarop lezen wij, dat hij stierf in het jaar 1589 en 75 jaar oud werd. Hier ook dus wordt 1514 aangeduid als het jaar zijner geboorte.

In gansch de uitgebreide briefwisseling van PLANTIJN wordt zijn ouderdom geen enkele maal vermeld.

Geen wonder dan ook, dat in aanzien der volkomen overeenstemming van de twee enige bescheiden, welke wij over PLANTIJN'S geboortejaar bezaten, er nooit eenige twijfel omtrent de juistheid van het jaar 1514 werd geopperd.

Blijft de vraag of de inlichtingen, door FRANS VAN RAVELINGEN bezorgd, wel uit zoo vertrouwbare bronnen vloeiden als hij het zelf opgeeft. Die bronnen zijn volgens hem eene reeks brieven door PLANTIJN aan ALEXANDER GRAPHEUS geschreven. Deze Antwerpsche stadsclerk en geleerde was inderdaad een zeer vertrouwde vriend van PLANTIJN, de eerste wellicht, die den drukker bij zijne aankomst in onze stad met raad en daad steunde. Niets verwonderlijks, dat PLANTIJN gaarne met hem over de eerste jaren zijner loopbaan sprak en hem bij die gelegenheid zijnen ouderdom opgaf. Er bestaat ook geene reden om aan VAN RAVELINGEN'S verzekering, dat hij deze nu verloren brieven gezien had, te twijfelen.

Nog eene tweede gewichtige bevestiging van het door VAN RAVELINGEN opgegeven geboortejaar bestaat. Het Museum Plantin-Moretus bezit een oorspronkelijk portret van PLANTIJN, geschilderd door eenen onbekende, die zonder eenigen grond POURBUS werd genoemd, maar die met de meeste waarschijnlijkheid CRISPijn VAN DEN BROECK of PETRUS VAN DER BORCHT is. Dit portret draagt het jaartal, waarop het werd vervaardigd en den ouderdom van PLANTIJN. Ongelukkig echter waren de twee laatste cijfers van het jaartal afgeschilferd door het losgaan van een naad in het paneel van het portret, toen dit werd hersteld. Er stond dus nog slechts te lezen Anno 15. Ætatis 64. Er was echter in vroeger tijd een kopie van dit portret vervaardigd; die kopie bevindt zich insgelijks in het Museum Plantin-Moretus, en draagt het opschrift: Anno 1584 ætatis 64. Dus het jaartal opgegeven door FRANS VAN RAVELINGEN.

Deze laatste kende het hier bedoelde portret, hij schreef er zelfs eenige verzen over, die ons bewaard zijn. Zij voeren den titel „*En l'effigie de mon père grand Christoffle Plantin, 1584*” en beginnen met den regel, dien wij hooger aanhaalden:

Près de Tours en Touraine a prins mon corps naissance.

Het dubbele getuigenis ten voordeele van het jaar 1520 heeft voor gevolg, dat het tot nu toe onvoorwaardelijk aangenomen geboortejaar 1514 niet meer zonder voorbehoud

mag worden opgegeven, en dat een nader onderzoek over de kwestie diende ingesteld.

Dit deden wij dan ook. Op ons verzoek teekende de heer ridder LEO DE BURBURE in het Antwerpsch Archief de akten aan, waarin PLANTIJN voorkomt als getuige of partij en zijnen ouderdom opgeeft; de heer P. GENARD, Archivaris der stad Antwerpen, liet deze bescheiden voor ons uitschrijven. Beiden dienstwilligen geleerden zij hiervoor onze beste dank gebracht.

Vijf zulke stukken bezitten wij op dit oogenblik en laten wij hierachter volgen. Het eerste dagteekent van 25 Augustus 1561. Alsdan getuigde PLANTIJN ongeveer 40 jaar oud en dus rond 1521 geboren te zijn. Het tweede werd opgesteld den 27sten Maart 1564. PLANTIJN verklaart daarin, dat hij 45 jaar of ongeveer oud is, een getuigenis, dat zijn geboortejaar op 1519 of daaromtrent brengt. Het derde dagteekent van 29 November 1570; PLANTIJN gaf zich alsdan den ouderdom van 45 jaar, zoodat hij in 1525 zou geboren zijn. Het vierde dagteekent van 1572 en hierin kent PLANTIJN zich den ouderdom van 54 jaar toe, iets wat hem in 1518 doet geboren worden, het laatste eindelijk is van 1576 en PLANTIJN meende toen, dat hij omtrent 56 jaar oud en dus rond 1520 geboren was.

Uit die verschillende oorkonden blijkt vooreerst, dat PLANTIJN hoegenaamd geene nauwkeurige kennis van zijn eigen geboortedag bezat, zoodanig dat hij dien op twee jaren tijds met een verschil van zeven jaren opgaf. Ten tweede, dat hij van 1561 tot 1576 zijn geboortejaar later stelde dan hij het op het einde zijns levens deed. De vijf door ons opgegeven getallen komen allen dichter bij het jaar 1520, vermeld in het opschrift van FRANS VAN RAVELINGEN dan bij het jaartal van zijn grafzerk.

Aan zekerheid is dus voor het oogenblik en wellicht voor immer niet meer te denken; de waarschijnlijkheid zelve zal op geene eenigszins stevige gronden meer berusten. In getal staan de getuigenissen voor 1520 boven die voor 1514; in gewicht en in plechtigheid winnen deze laatste het.

Inderdaad wij hechten geen onbepaald geloof aan de verklaringen van iemand, die in rechte verschijnt, omtrent zijnen ouderdom. PLANTIJN'S afwijkingen op dit punt zijn een duidelijk bewijs van die onvoldoende betrouwbaarheid en ieder van ons kan het op zich zelven beproeven, dat, wanneer hem zijn ouderdom wordt gevraagd, hij niet op het oogenblik in staat is dien met volle juistheid op te geven. Getuigen noch magistraten zagen en zien nog niet zoo nauw op dit punt.

Van ernstiger belang is zeker het opschrift op het geschilderde en de nota van FRANS VAN RAVELINGEN op het gegraveerde portret. Maar daartegenover staat de datum gegraveerd op dit portret en zeker wel door PLANTIJN opgegeven, alsook het getuigenis der achtergebleven familieleden: zijne vrouw, zijne kinderen, en JAN MORETUS, die sedert dertig jaren met hem samenwoonde en samenwerkte.

Toen dezen bij het maken van het opschrift voor den grafzerk het jaar 1514 als het echte geboortejaar des overledenen aannamen, wisten zij wel, dat er ook een ander werd opgegeven. Zij verwierpen het echter en deden dit zeker niet zonder ernstige redenen.

Op geenerlei wijze echter deelden zij deze mede en stelden ons aldus buiten de mogelijkheid uitspraak te doen tusschen de twee beweringen, of te bewijzen, dat een van beide gegrond is.

Vermelden wij ten slotte, dat, op het welwillend aanbod van den heer DOZY en op mijn voorstel, de stad Antwerpen het portret van PLANTIJN met VAN RAVELINGEN's opschrift voor het Museum Plantin-Moretus heeft aangekocht.

Hier achter volgt de tekst der vijf oorkonden in ons artikel vermeld.

1) Ten versuecke van Augustyn Petmer ende Gheertruyt Nijemans zijnen wettigen wijve.

Christoffel Plantyn boeckdrucker,oudt omtrent xl jaren, Matheus Huijghes oudt omtrent xxxiii jaren, Aerdt Kint Coopman bynnen deser stadt resideerende oudt xxx jaren ende Cornelis van Bilant muntere oudt oyck xxx jaren — verklaren dat de producenten zijn van goeden naem, van katholieken gelooove, en geenszins de stad verlaten voor schulden of misdaed.

Anno 1561 25 Augusti.

(Scab. prot. sub Halle en Steydlin, 1561. vol. 2 fol. 497)

2) A la requeste de Lanslot de Rubian.

CHRISTOPHE PLANTIN libraire oppidanus eaigé de 45 ans ou environ juravit et affirmavit estre vray et qu'il scait bien que feu Bartelmieu Jourdain, en son vivant marchant bourgeois et manant de Paris a soubsigné les deux obligations parmy lesquelles cestes nos présentes lettres sont transfixées, raison allégrant ledict déposant de sa science, car lui déposant mesmes à la requeste dudit Bartelmieu a escript lesdictes obligations et les a veu soubsigner par le mesme Bartelmieu.

Die xxvij^o Martii 1564.

(Certificatieboeck f° 246.)

3) A la requeste de Hubert Compère pour et au nom et comme procureur de Maistre Pierre Coopman et pour donner tesmoignage de vérité.

CHRISTOPHRE Plantin marchant libraire, bourgeois et manant de ceste ville d'Anvers eaigé de quarante-cincq ans — déclare qu'il a transporté à Pierre Coopman une lettre obligatoire par laquelle Pierre le Vignon et Nicolas Chastellain se reconnaissent redevables à lui Christofre et Cie. d'une somme de 2646 florins, qu'il convient payer pour six ou neuf ans à noble S^r. Michiel de Theure, chevalier de l'ordre de St. Jehan de Jérusalem, commandeur de la commanderie de Vilers au pays de Liège.

Die xxix^o Novembris 1570.

(1570 Certificatieboeck f° 361.)

4) A l'instance et requeste de Pierre Col, marchant et bourgeois de la ville de Thoulouse, à présent en ceste ville d'Anvers.

Noël Moreau, marchand et bourgeois de ceste dicte ville eâgé de 54 ans, Christofre Plantin libraire et imprimeur juré en ceste ville d'Anvers eâgé de cincquante ans juraverunt et affirmarunt ad ce adjournez et constraintz par justice qu'ilz ont esté par plusieurs foys en France et qu'ilz cognoissent bien la monnoye Tournoise d'illecq et qu'ils sçavent de vray par expérience que une livre de groz monnaye de Flandres useé icy entre les marchans faict partout en France sept livres quatre solz Tournois.

Die xvij^o Aprilis anno 1572 post
(Collect. 1550-82 f° 103)

5) Ten versuecke van Franchois Ravelingen van Lannoy bij Ryssel boeckdruckere woonende in de Valckstrate alhier.

CHRISTOFFEL PLANTIJN'S Conincx boeckdruckere alhier out omtrent lvj jaren woonende inden Passer inde Cammerstrate alhier ende JAN DU MOLYN boeckvercoopere woonende inde Valckstrate voers. out omtrent xlvj jaeren juraverunt et affirmarunt dat sy wel kennen den voers. FRANCHOIS RAVELINGEN ende dat sy wel weten ende warachtig is dat de voers. FRANCHOIS alhier t'Antwerpen continuallyck gewoont heeft den tijt van xv jaren herwaerdere ende sy deponenten den selven tijt geduerende-met hem alhier dagelicx verkeert ende geconverseert hebben ende deselве Franchois oock getrouw heeft de dochtere vanden voers. PLANTIJN, waerdeure sy deponenten denselven Franchois altijd geacht ende gehouden hebben ende alnoch houden ende achten voor een man van eer staende tot goeden name ende fame ende dat sy hem machtich genoegh houden om met syner neringen den cost te winnen.

Anno 1576 x^a Februarii
(1576. Scab. Prot. sub. Asseliers en Martini vol 2 f° 535vo).

CASPAR VAN BAERLE.

III.

ZIJN VERDER VERBLIJF TE LEIDEN.
(1619—1631)

DOOR

DR. J. A. WORP.

AT aan het slot van het vorige hoofdstuk werd gezegd over het gebrek aan bronnen voor het leven van BARLAEUS geldt in nog erger mate voor de eerste jaren na zijne afzetting. Van 1619—1625 is er zeer weinig van zijne lotgevallen bekend, zoo weinig, dat het in een paar bladzijden is mede te deelen.

Korten tijd, nadat VAN BAERLE als professor was ontslagen, nl. den 21sten September 1619, liet hij zich op nieuw in het album academicum inschrijven, nu als literator. In den zomer van het volgende jaar richtte hij een brief tot de Staten-Generaal, getiteld: *Fides imbellis, sive Epistola paraenetica ad Illustrissimos et potentissimos Confoederatarum Provinciarum Ordines*¹⁾. Hoewel hij geen Nederlandsch burger meer is, schrijft hij, kan hij toch zijne burgerplichten niet verwaarlozen²⁾. Hij wil niet als anderen de Staten-Generaal aanvallen in pamfletten, maar een verstandigen raad geven en den weg wijzen om den storm te doen bedaren en den staat weer tot rust te brengen. Hij wijst daarom op drie dingen; vooreerst op het streven der beide partijen, die den staat thans veel te

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 7—57 en *Epist. eccles.*, blz. 630—643.

²⁾ „Civis vester fui, sed nunc in alienam tutelam receptus, civis tamen officium praetermittere non possum

doen geven. De contra-remonstranten bekommernen zich niet om het welzijn van den staat, wijzen het staatsgezag af, maar dwingen, nu zij de overwinning hebben behaald, juist door middel van dat gezag anderen. Voor de remonstranten, die zeker niet de slechtste burgers zijn, behoort de staat evenzeer zorg te dragen als voor de tegenpartij. De beschuldiging, dat zij den staat verraden en de religie pogen te veranderen, is vals; zij staan even ver van verraad af als de leden der Staten-Generaal zelve, en niet zij zijn voor verandering van religie, die twijfelen aangaande duistere en moeilijke zaken, die liever gelooven, dat de menschelijke handelingen worden bestuurd door een direct ingrijpen der godheid dan door eene onvermijdelijke noodzakelijkheid. Zelfs de katholieken hebben hieromtrent nooit eene bepaalde beslissing genomen.

Dan wordt de vraag behandeld, welke oorzaak er achter de geheele beweging schuilt, en of zij, die geacht worden te dwalen, barsch moeten worden behandeld; „of andersdenkenden volgens christelijke wetten met de wapenen, door gevangenisstraf, verbanning en andere straffen in bedwang gehouden moeten worden; of dat nuttig werkt en tot heil strekt van godsdienst en kerk zelf; of eene dergelijke handelwijze den staat voordeel aanbrengt en Christenen past; of zij door het voorbeeld van Christus en der apostelen kan worden verdedigd; welke geest dat voorschrijft; wanneer men begonnen is in de kerk zoo te handelen en wie dat goedvonden en afkeurden.”

Ten slotte geeft de schrijver de middelen aan de hand tot herstel. Het strijdt tegen de inborst der Nederlanders zich te laten dwingen en toch gelijken de laatste besluiten der Staten op die van den koning van Spanje als het ééne ei op het andere, wanneer men de doodstraf en het levend verbranden uitzondert. Na de goedkeuring der besluiten van de Synode, wat al rampen! BARNEVELT gedood, de remonstranten veroordeeld, GROTIUS en HOOGERBEETS gevangen, regenten afgezet, de burgerij blootgesteld aan de ruwheid van soldaten en plebs en aan de hebzucht van hongerige bestuurders. Overal is tweedracht gezaaid en ruim baan gemaakt voor valsche aanklagers en huichelaars; het gezag van den Staat is aan het wankelen gebracht door het pamfletgeschrift, de buitenlandsche oorlog weer begonnen. Brengt dus de binnenlandsche twisten tot rust, herstelt de eendracht, verzacht de placcaten en geeft aan de remonstranten vrijheid om hun godsdienst uit te oefenen, maakt een einde aan de proscriptions en inhechtenisnemingen. „Bedenkt, dat gij bestuurders, geene meesters zijt, dat de onderdanen burgers zijn, geene slaven.” Vermijdt toorn bij het straffen, houdt de drijvers der contra-remonstranten in toom, roept de ballingen terug en geeft hun vrijheid in hunne eigene kerken. Dan zal de eendracht worden hersteld, de oorlog flink worden hervat en gij zult bij uwe onderdanen liefde, bij uwe vijanden vrees opwekken.

Het uitgebreide stuk is weer fraai en helder geschreven. Van geheel anderen aard is een pamflet, dat eveneens in 1620 het licht zag en aan BARLAEUS wordt toegeschreven¹⁾.

¹⁾ O. a. door DR. H. C. Rogge, *Beschrijvende Catalogus der pamflettenverzameling van de boekerie der Remonstrantsche kerk te Amsterdam*, I, 1, blz. 12, op het voetspoor van CATTENBURGH, *Bibliotheca scriptorum remonstrantium*.

Het was gericht tegen een werk, dat de Fransche predikant PETRUS MOLINAEUS in 1618 was begonnen ter perse te leggen onder den titel *Anatome Arminianismi*¹⁾, waarin de remonstranten werden bestreden. Zoo lang de Synode zitting hield, had men het uitgeven er van weten tegen te gaan²⁾, maar in 1619 verscheen het werk te Leiden in druk en in 1620 reeds voor den tweeden keer. Het boek verwekte groote ergernis onder de remonstranten en lokte een antwoord van CORVINUS uit, terwijl BARLAEUS genoemd wordt als de schrijver van het *Kort bevvijf van den verkeerden aerdt Calumnien, nieuwe, ongerijmde seditieuse en grouwelycke opinien van Peter du Molin Ghetoghen Vyt sijn lesi uytghegheven boeck, ghenaemt Anatome Arminianismi Dat is Ontledinghe der Arminiaensche leeringhe.* 1620. BRANDT noemt echter bij de vermelding van dit boekje³⁾ den naam van zijn schoonvader niet.

Het is de vraag, waar BARLAEUS deze beide stukken heeft geschreven. De *Fides imbellis* is niet met zijn naam geteekend, en heet geschreven te zijn te Frankfort in Augustus 1620⁴⁾. Dit diende echter waarschijnlijk alleeen om het spoor van den auteur onduidelijk te maken. Vermoedelijk bevond VAN BAERLE zich in 1620 in de Fransche academiestad Caen, waar hij zich op de medicijnen toelegde⁵⁾. Van zijn verblijf in Frankrijk zijn volstrekt geene bijzonderheden bekend⁶⁾, behalve dat hij er drie keeren van het paard is gevallen⁷⁾. Binnen den tijd van twee jaren verwierf hij zich den doctorsgraad⁸⁾ en keerde over zee naar Holland terug⁹⁾. Zijne familie was zeker te Leiden blijven wonen.

Waarschijnlijk was BARLAEUS in 1621 weer te Leiden. Althans op de Zuid-Hollandsche Synode, in Juli van dat jaar te Rotterdam gehouden, bracht FESTUS HOMMIUS, predikant te Leiden, verslag uit van een gesprek, dat hij in tegenwoordigheid van een ouderling met VAN BAERLE had gehad. Deze was nogmaals aangespoord om zijne geschriften te herroepen en zich met de kerk te verzoenen, maar had geweigerd. De Synode echter, vernemende, dat hij zich vreedzaam gedroeg en geene onrust verwekte, besloot, dat de kerk van Leiden door alle mogelijke en behoorlijke middelen zou trachten hem weder te winnen¹⁰⁾.

Den 20sten Januari 1622 werd het gezin van VAN BAERLE vermeerderd door de

¹⁾ *Seu enucleatio controversiarum quae in Belgio agitantur, super doctrina de providentia, de praedestinatione, de morte Christi, de natura et gratia.*

²⁾ Vgl. BRANDT, t. a. p., IV, blz. 217.

³⁾ T. a. p., blz. 218, 219.

⁴⁾ In de *Epist. eccles.* is het stuk ondertekend: „Francofurti ad Moenum, 1620, mense Sextili.”

⁵⁾ Vgl. CORVINUS, t. a. p., blz. 15.

⁶⁾ De rector der universiteit was zoo vriendelijk op mijn verzoek nasporingen te doen, maar noch in het academisch, noch in het departementaal archief werd iets over VAN BAERLE gevonden.

⁷⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 691. In zijne *Poemata* (1628) komt op blz. 214 een versje voor: *In lapsum meum ex equo, quo in Gallis Doctor creandus vehebar.* In de latere uitgaven is het niet opgenomen.

⁸⁾ Vgl. CORVINUS, t. a. p.

⁹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 117.

¹⁰⁾ Vgl. BRANDT, t. a. p., blz. 522, 523.

geboorte eener dochter, die SUSANNA werd genoemd¹⁾. In dezen tijd was hij bezig met de vertaling van een aardrijkskundig werk in het Latijn. In 1622 verscheen nl. de *Nievve VVerelt, Anders ghenaempt VWest-Indien*²⁾, eene vertaling uit het Spaansch van een werk van ANTONIO DE HERRERA, waaraan het verhaal van twaalf verschillende reizen door de straat Magellaan is toegevoegd. Volgens het octrooi was de uitgever van plan ook eene Latijnsche, eene Fransche en eene Duitsche bewerking het licht te doen zien. De Latijnsche vertaling werd toevertrouwd aan BARLAEUS; zij kwam ook in 1622 uit onder den titel: *Novus orbis, sive descriptio Indiae Occidentalis*³⁾. VAN BAERLE onderteekende de vertaling der opdracht van den uitgever met zijn naam, waarachter hij de letters M. D. voegde⁴⁾. Maar terwijl de Hollandsche uitgave was opgedragen aan de gecommitteerde raden der admiraleit te Amsterdam, kreeg de Latijnsche vertaling de Staten-Generaal en de Staten van Holland tot schutspatroons. De Staten-Generaal beloonden BARLAEUS volgens besluit van den 11^{den} Juni 1622 voor die opdracht met 60 pond en voor de levering van 27 boeken in het Latijn over West-Indië met 135 pond⁵⁾. Het schijnt dus, dat hij werken over dit onderwerp had verzameld en deze nu aan het hoogste staatslichaam had aangeboden.

In 1623 beleefde VAN BAERLE iets, dat sterken indruk op hem maakte. In Maart van dat jaar werden verscheidene remonstranten te Leiden, die onder verdenking vielen de hand te hebben gehad in den aanslag op MAURITS, gevat. In dezen tijd kwam de Schout BONT hem eens op straat tegen, zag een papier uit zijn zak steken en ontrukte hem dat plotseling, in de meaning één of ander compromitterend stuk in handen te zullen krijgen. Het bleek echter van geheel onschuldigen aard te zijn en dus liet de schout den geleerde rustig verder gaan. Maar VAN BAERLE was geheel verbijsterd door dien plotselingen aanval, vooral omdat men dagelijks hoorde van gevangennemen en op de pijnbank

¹⁾ Volgens de genealogie door DE VRIES opgemaakt.

²⁾ *t'Amsterdam, By Michiel Colijn, Boeck-vercooper op 't Water by de Oude Brugh, in 't Huys-Boeck. Anno 1622. Met Privilegie.*

³⁾ *Auctore Antonio de Herrera, Supremo Castellae et Indiarum authoritate Philippi III. Hispaniarum Regis Historiographo. Metaphraste C. BARLAEU. Accesserunt et aliorum Indiae Occidentalis Descriptiones, et Navigationis nuperae Australis Jacobi le Maire Historia, uti et navigationum omnium per Fretum Magellanicum succincta narratio. Amstelodami, Apud Michaelem Colinivm Bibliopolam, ad insigne Libri Domestici. Anno M.D.C.XXII. Cum Privilegio.*

⁴⁾ Om den tijd van het verblijf van BARLAEUS in Caen te bepalen, hebben wij dus de volgende feiten:

I. De mededeeling in de Zuid-Hollandsche Synode, Juli 1621.
II. De bevalling zijner vrouw in Januari 1622.
III. De ondertekening van dit aardrijkskundig werk in 1622.

BARLAEUS is dus waarschijnlijk in het najaar van 1619 naar Caen vertrokken om in het voorjaar van 1621 terug te keeren. Zekerheid was door het ontbreken van beseiden te Caen en door het gebrek aan brieven van BARLAEUS uit dezen tijd niet te verkrijgen. Ook de brieven van WTENBOGAERT, van CUNAEUS, van VOSSIUS en GROTIUS en die, welke in vele verzamelingen zijn opgenomen, gaven hier geene opheldering.

⁵⁾ Zij besloten nl. hem 195 pond te betalen, „over de leveringe van seven en twintich boucken in de Latijnsche tale, inhoudende den staat ende gelegenthetyt van de West-Indien voor de Heeren Gedeputeerden van hare Ho. Mo. vergaderinge ider bouck tegens vijf ponden, daerinne begrepen tsestich ponden, die hem syn toegeleit voor die dedicatie ende presentatie aan hare Ho. Mo. gedaen.”

Zie het besluit in *De Navorscher* van 1877, blz. 595.

brengen. Hij maakte zich zoo angstig, dat hij om alle vermoedens van zich af te wenden drie keeren bij de contra-remonstranten ter kerk ging. De straf voor deze zwakheid bleef niet uit, want hij verviel tot eene kwaal, waarvan hij later nog dikwijls last zou hebben. Zware melancholie was het gevolg van dit handelen tegen zijne beginselen¹⁾. Zijne krachten namen zoozeer af, dat hij besloot zijn testament te maken²⁾. Den 27sten Maart werd dit stuk opgesteld, waarbij BARLAEUS, „ziekelick van lichaem,” en zijne vrouw den langst levenden van hen beiden tot universeel erfgenaam benoemden, en tot voogden van de kinderen „DR. LAMBERTUS BARLEUS, residerende binnen Parys, outste broeder van de eerste comparant”³⁾, HANS CALEWAERT, „heur swager ende schoonbroeder respec- tive”⁴⁾, en den rector der Latijnsche school, THEODORUS SCHREVELIUS. Het testament werd ten huize van BARLAEUS gemaakt ten overstaan van den notaris ADRIAEN PAEDTS en onderteekend door twee huisgenooten, de studenten JACOBUS DE LANGE en JACOBUS VAN DER STRATEN als getuigen.

Het duurde nog geruimen tijd, voor dat BARLAEUS geheel van den schok was hersteld. Zeker heeft daartoe niet weinig bijgedragen, dat WTENBOGAERT, die toen als balling in Frankrijk leefde, hem door brieven trachtte op te beuren⁵⁾; wel een bewijs, dat de vrienden de begane fout gemakkelijker over het hoofd konden zien dan BARLAEUS zelf.

VAN BAERLE was dus doctor in de medicijnen, maar heeft geen praktijk uitgeoefend. „Ik heb mij laten opschrijven onder de zonen der geneesheeren”, schrijft hij in 1625, „hoewel ik den grootsten afschuw heb voor de praktijk, deels, omdat ik te zeer word aangedaan door de ellende van anderen, deels, omdat ik inzie, dat die wetenschap voor een groot deel op gissingen berust”⁶⁾. In een brief aan HUYGENS, in hetzelfde jaar geschreven, heet het: „Hoe aardig geeselt gij den stand der doctoren, helaas, den mijnen”⁷⁾. En vier jaren later: „De titel van medicinae doctor is en was tot nu toe een geschenk van mij aan mijne eerzucht, want bij begrafenis opgeroepen hoor ik dien plechtigen term: CASPAR BARLAEUS, Doctor in de Medicine”⁸⁾. De dokterstitel diende dus alleen tot sieraad, nu het plan was opgegeven om door de praktijk in het onderhoud te voorzien. Het vroegere werk werd weer ter hand genomen; BARLAEUS gaf weer onderwijs en nam jongelui in huis om hen voor de universiteit voor te bereiden of in hunne academische

¹⁾ Vgl. over deze zaak BRANDT, t. a. p., blz. 955.

²⁾ De heer J. G. FREDERIKS, die er een afschrift van bezit, was zoo vriendelijk mij dit ter inzage af te staan.

³⁾ LAMBERTUS BARLAEUS heeft, nadat hij zijne studien had voltooid, geruimen tijd behoord tot het gevolg van DE LANGERACK, onzen gezant in Frankrijk (Vgl. *Epist.*, blz. 835.)

⁴⁾ Deze man van ééne der zusters van BARBARA wordt niet vermeld in de genealogie van DE VRIES.

⁵⁾ Vgl. BRANDT, t. a. p., blz. 956. De brieven schijnen verloren te zijn; zij zijn althans niet opgenomen in ROGGE's uitgave van WTENBOGAERT's brieven.

⁶⁾ Vgl. *Epist.* blz. 117.

⁷⁾ T. a. p., blz. 139. BRANDT liet de woorden „jam proh dolor, meum” weg. De nauwkeurigheid der uitgave laat trouwens dikwijls te wenschen over, zooals mij gebleken is bij eene vergelijking van de brieven aan HUYGENS en WICQUEFORT, die op de Leidsche bibliotheek berusten, met de gedrukte *Epistolae*. Dikwijls heeft BRANDT iets veranderd of weggelaten. Zelfs de data der brieven zijn lang niet altijd betrouwbaar.

⁸⁾ Vgl. *Hooft's Brieven*, IV, blz. 279.

studien voort te helpen. In 1623 had hij vier jongelieden aan huis, DIRK DE GRAEF, jonkheer ADRIAAN VAN DER MIJLE, JACOB VAN DER STRATEN¹⁾ en JACOB DE LANGE; hij woonde toen in de Breestraat tusschen professor POLYANDER en jonkheer NICOLAAS VAN SANTHORST²⁾.

Dit onderwijs geven werd afgewisseld met het werken aan een boek over Italië³⁾, en met het schrijven van brieven over theologische onderwerpen aan BARTOLDUS NIEHUSIUS. Deze geleerde, die Luthersch was geweest, maar Katholiek geworden, woonde in 1624 te Keulen. Hij was abt, maar is later afgezet, uitgeweken en ongeveer in 1633 naar Amsterdam verhuisd⁴⁾. Met hem kwam BARLAEUS in briefwisseling; de beide heeren waren het volstrekt niet eens, maar de strijd werd op de meest gemoedelijke wijze gevoerd, terwijl de Duitscher in den beginne niet eens bekend was met den naam en de nationaliteit van zijn tegenstander, dien hij voor een Engelschman hield⁵⁾. De man, die deze briefwisseling had uitgelokt en de beide geleerden in kennis met elkander bracht, was MATTHIAS VAN OVERBEKE, uit Vlaamsche ouders te Frankfort geboren. Ongeveer in 1620 begaf hij zich naar ons land en in 1623 woonde hij te Leiden⁶⁾; hij was schatrijk, een groot voorstander van de wetenschap en liet op zijne kosten tal van jongelieden te Leiden en in Duitschland studeeren⁷⁾. BARLAEUS werd een vriend van hem en heeft van hem en zijn huisgezin zeer veel vriendschap genoten.

Den 1sten Augustus 1624 werd het huisgezin van onzen medicinae doctor vermeerderd door de geboorte zijner dochter ELIZABETH. Hij had dus toen zes kinderen en deze groote huishouding was ééne der redenen, die hem beletten om, tijdens het woeden van de pest te Leiden, gehoor te geven aan de uitnoodiging van GODFRIED VAN HAAESTRECHT om ten zinnent, te Utrecht, verblijf te komen nemen⁸⁾.

Gedurende deze jaren, na zijn verblijf buiten 's lands, zien wij thans VAN BAERLE te Leiden terug in een kring van professoren en andere geleerden. Daartoe behoorden zijn bloedverwant PETRUS CUNAEUS, wiens rectoraat in 1623 door hem werd bezongen⁹⁾, EVERARDUS VORSTIUS¹⁰⁾, hoogleeraar in de geneeskunde, in 1624 aan de pest gestorven, THOMAS ERPENIUS¹¹⁾, professor in het Oostersch, aan wien datzelfde lot ten deel viel,

¹⁾ Op hem schreef BARLAEUS twee gedichtjes (vgl. *Poemata*, 1631, blz. 467 en 503). Later had hij o. a. een zoon van LIEUWE VAN AITZEMA (*Epist.*, blz. 235, 251) en een anderen zoon van VAN DER MIJLE, ARNOLD, in huis (t. a. p., blz. 283). In 1630 gaf hij les aan een zoon van HUGO DE GROOT (t. a. p., blz. 331, 332).

²⁾ Volgens het Register van het hoofdgeld uit het jaar 1623. Mededeeling van wijlen JHR. RAMMELMAN ELSEVIER.

³⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 120.

⁴⁾ Brief van VOSSIUS aan DE GROOT (*Epist. Eccles.*, blz. 787).

⁵⁾ *Epist.*, blz. 116.

⁶⁾ Vgl. de mededeelingen van den heer FREDERIKS in *De Navorscher*, 1878, blz. 238, en mijn opstel over M^{sr}. AERNOUT VAN OVERBEKE in *Oud-Holland*, 18de jaargang, blz. 257.

⁷⁾ Vgl. *Epist.* blz. 178 en *Vossii Epist.*, blz. 157.

⁸⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 120, *Poem.* (1631), blz. 358.

⁹⁾ *Poem.*, blz. 219.

¹⁰⁾ *Poem.*, blz. 420.

¹¹⁾ *Poem.*, blz. 373.

GILBERTUS JACCHAEUS¹⁾), professor in de natuurkunde, VOSSIUS²⁾), die in 1622 was benoemd tot professor in de welsprekendheid en chronologie, JOHANNES MEURSIUS³⁾), hoogeeraar in het Grieksch, die spoedig Nederland zou verlaten om zich metterwoon in Denemarken te vestigen, PETRUS SCRIVERIUS⁴⁾), de bekende remonstrant en historieschrijver van Holland en THEODORUS SCHREVELIUS, de rector der Latijnsche school. Met dezen was BARLAEUS bijzonder bevriend. Niet alleen maakte hij een paar verzen op hem⁵⁾ en woonde de trouwpartij bij van ééne der dochters van SCHREVELIUS⁶⁾), maar hij benoemde hem ook, zooals wij boven zagen, tot voogd zijner kinderen. En toen de oudste zoon van BARLAEUS in 1639 te Leiden ging studeeren kwam hij bij SCHREVELIUS aan huis⁷⁾). Verder kende BARLAEUS tal van jongelieden, die te Leiden studeerden, en wier promotie door hem werd bezongen of wier album met een Latijnsch versje verrijkt.

Ook te Utrecht had hij verscheidene vrienden, o. a. VAN HAESTRECHT, JACOBUS PETIT⁸⁾), advokaat en, althans later, bewindhebber der Oost-Indische compagnie, dokter JOHANNES BOR en zijn broeder PIETER BOR, secretaris der staten van Utrecht, en den bekenden geleerde ARNOLDUS BUCHELIUS. Het was om HAESTRECHT, met wien BARLAEUS altijd bevriend is gebleven en dien hij steeds op de hoogte hield van het politieke nieuws, dat hij in het begin van 1625 zijn portret liet maken door DAVID BAILLY⁹⁾.

In ditzelfde jaar maakte BARLAEUS kennis met HUYGENS, die in Juli 1624 uit Engeland was teruggekeerd en toen correspondeerde met JOHANNES BROSTERHUYSEN en JACOB VAN DER BURGH. Deze jongelieden, die zich te Leiden ophielden, werden door VAN BAERLE aangespoord om de Nederlandsche Muze vaarwel te zeggen voor de Latijnsche en Grieksche¹⁰⁾). Maar HUYGENS nam het voor hen op en schreef een *Sermo ad D. Casparum Barlaeum*¹¹⁾, welk gedicht VAN DER BURGH aan VAN BAERLE liet lezen. Deze was met die bestrijding zeer ingenomen en schreef een hoogst beleefden brief aan HUYGENS. „Nooit heb ik een kapitaal op hooger rente uitgezet. Ik ben meer dan een woekeraar, daar ik voor mijne ellendige versjes uw ernstig gedicht in ruil krijg, en wat ik liever

1) *Poem.*, blz. 452, 453, 493.

2) *Poem.*, blz. 223.

3) Vgl. de brieven van VOSSIUS en MEURSIUS passim in de *Epist. Eccles.*

4) *Poem.*, blz. 429, 474.

5) *Poem.*, blz. 422 en 449.

6) Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 50.

7) Volgens een onuitgegeven brief van BARLAEUS aan zijn zoon in de collectie PAPENBROECK.

8) Een brief aan dezen — dit zij hierbij aangeteekend — is verkort opgenomen in de *Epist.*, blz. 123, maar staat in zijn geheel afgedrukt in de *Epistolae celeberrimorum virorum, nempe H. Grotii, G. J. Vossii, A. Schotti, J. Wouerii, D. Heinsii, C. Gevertii, J. F. Gronovii, G. Patini, N. Heinsii, aliorumque antehac ineditae. In quibus plurima ad omne Eruditio[n]is genus illustrandum occurunt; Ex Scriniis Literariis Jani Brantii. Amstelaedam, Apud Janssonio-Waebergios 1715*, blz. 94.

De datum is hier 9 Januari 1625, en niet zooals in de *Epist.* 30 Dec. 1624.

9) Vgl. *Epist.*, blz. 125.

10) Vgl. *Poem.*, blz. 366: *Elegia ad Iacobum vander Burch, et Ioannem Brosterhuysium, qua à Belgicæ Poësios studiis ad Latinam et Graecam cohortatur author.*

11) Vgl. TH. JORISSEN, *Constantin Huygens. Studien*, 1871, I blz. 181,

heb dan goud, heb verkregen, dat ik onder uwe vrienden word opgenomen." Tevens zond hij een lofdicht voor de *Otia*, die HUYGENS bezig was uit te geven¹⁾. De vriendschap tusschen beide mannen was aangeknoopt, die tot den dood van BARLAEUS heeft geduurde. VAN BAERLE werd de vertrouwde van HUYGENS in al zijne letterkundige ondernemingen en sympathieën en de staatsman heeft den geleerde in tal van zaken geholpen. Hunne briefwisseling was druk en uit de brieven van BARLAEUS aan HUYGENS, die voor het grootste deel zijn uitgegeven²⁾, leeren wij veel, dat voor het leven van onzen dichter van belang is. Ook VAN BAERLE's brieven aan anderen worden talrijker en het is noodzakelijk om, te beginnen met het jaar 1625, zijne levensgeschiedenis wat uitvoeriger te behandelen. Zijn roem begint thans toe te nemen. De theologie wordt op den achtergrond gedrongen door de poëzie. Tot nu toe had BARLAEUS voor zijne verzen godsdienstige onderwerpen gekozen of zich meer op huiselijk gebied bewogen, thans grijpt hij het genre aan, dat onze Latijnsche dichters gewoonlijk als *Heroica* betitelden.

De dood van MAURITS den 23sten April 1625 gaf den Remonstranten hoop op betere tijden, hoewel BARLAEUS meende, dat hij weinig verandering in den toestand zou aanbrengen³⁾. Toch behoorde tot hen, wier pen bij deze gelegenheid vaardig werd, ook VAN BAERLE. Hij, die ten gevolge van den staatsgreep van MAURITS was afgezet, schreef een lofdicht op den gestorven stadhouder. Maar hij kon dat doen zonder van zijne beginselen af te wijken, want hij zag in hem den krijgsheld, den „schutsmuur, μέγας ἔρχος van onzen oorlog"⁴⁾, en dezen bezingt hij in de *Manes Auriaci*⁵⁾. Hij woont de begrafenis van MAURITS, die den 16^{den} September plaats had, bij⁶⁾, en zendt aan HUYGENS, die den 18^{den} Juni secretaris van FREDERIK HENDRIK was geworden⁷⁾, enige exemplaren van zijn gedicht, met verzoek het aan dezen te laten zien, maar hij wil allen schijn van bedelarij vermijden⁸⁾.

Ook den nieuwe stadhouder begroet hij met eene lofrede in proza en met een gedicht⁹⁾. Aan HUYGENS schrijft hij¹⁰⁾: „Ik meen mij verdienstelijk te maken jegens den

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 130. BRANDT dateert den brief van 10 Maart. In *Hooft's Brieven* (IV, blz. 274) wordt de juiste datum aangegeven: *Ipsis Nonis mensis foeminei*; dit is dus 7 Maart en niet Mei, zoals Dr. VAN VLOTEN daar zegt.

²⁾ DOOR BRANDT en door Dr. VAN VLOTEN in *Hooft's Brieven*, dl. IV, blz. 274 — 329.

In de bibliotheek der koninklijke Academie berusten 78 brieven van HUYGENS aan BARLAEUS (vgl. Dr. J. C. G. BOOT, *Verhandelingen..... afdeeling Letterkunde*, VIII, 1875, blz. 23). VAN VLOTEN gaf (t. a. p., blz. 387—401) 9 brieven uit, die zich op de Leidsche boekerij bevinden, prof. BOOT (t. a. p.) 3 der Amsterdamsche collectie.

³⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 132.

⁴⁾ T. a. p.

⁵⁾ *Sive in funus Illustr. ac Invictiss. Principis D. Mauricii, Principis ac Dom. Aurantiae, Comitis Nassaviae Cattimelboci, Viandae, Dietiae, Meursiae, Burae, etc.* (vgl. *Poem.*, blz. 43—54).

⁶⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 141.

⁷⁾ Vgl. het *Dagboek van Constantijn Huygens*, voor de eerste maal naar het afschrift van diens kleinzoon uitgegeven door J. H. W. UNGER. (*Bijlage van Oud-Holland*), 1885, blz. 11.

⁸⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 138.

⁹⁾ *Ad Illustrissimum Principem Fredericum Henricum Principem Auriacum, Comitem Nassauiae, etc. Gubernatorem Gelriae, Hollandiae, West-Frisiae, etc. Gratulatio panegyrica* (*Poem.*, blz. 55) en *De Frederici Henrici Auransiorum Principis Praefectura Panegyris* (*Poem.*, blz. 75).

¹⁰⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 146.

staat, wanneer ik zijne bestuurders prijs. Ik weet wel, dat groote vorsten het toezwaaien van roem door zulk een mannetje, als ik ben, niet noodig hebben, en dat zij, die op zulk een verheven tooneel van den roem hunne rol spelen, het wel buiten mijne goedkeuring kunnen stellen. Maar toch wilde ik, zelfs hoewel ik vrees er aanstoot door te geven, mijne genegenheid voor het huis van Nassau toonen, en des noeds voor al te dienstvaardig doorgaan, wanneer ik slechts voor een goed en vaderlandslievend burger word gehouden. Ik ding noch naar eer, noch maak ik jacht op belooning."

Wanneer VAN BAERLE dit laatste meende, dan viel het zeker erg mee, dat FREDERIK HENDRIK hem beloondde met eene som geld, die hem den 24sten December werd ter hand gesteld ¹⁾. Hij was vooral HUYGENS zeer dankbaar. „Gij hebt een krans van klimop gehangen aan onverkoopbaren wijn. Door uw lof en uwe stem hebt gij mijne letterkundige koopwaar den vorst aangeprezen en haar zooveel krediet en waarde verschaft, dat hij er zulk eene rijke belooning voor heeft vastgesteld.”

Zoo begon dan het jaar 1626 onder gunstige voorteeken en kon BARLAEUS een vroolijken nieuwjaarsbrief schrijven aan Dr. JOHANNES BOR, in weerwil van de drukte, veroorzaakt door „een talrijk babbelend kroost en door eene menigte studenten, die altijd wat te vragen hebben” ²⁾. VAN BAERLE had zes kinderen en het zevende werd verwacht ³⁾. En was er ruimte gekomen door het vertrek van een student, die bij hem aan huis woonde, dan werd diens plaats spoedig weer ingenomen door een ander; vooral na de Paaschvacantie was er veel aanvraag. Een brief aan WILLEM DE GROOT leert ons, welk soort van jongelieden VAN BAERLE in zijn huis opnam. „Ik houd niet van nachtelijke rumoermakers, of dorstige sponzen, die ik niet in mijn huis wil hebben”. De jongelui moeten alle aan dezelfde regelen van de huishouding gehoorzamen. „Tot het geluk van mijn huisgezin draagt het niet weinig bij, dat allen eensgezind zijn, en zoo dikwijls als er onder den maaltijd gesproken wordt over openbare aangelegenheden, duld ik nauwelijks, dat zij tegenspreken” ⁴⁾.

Behalve aan deze jongelieden gaf hij zeker ook nog aan anderen les. Hij had het daarmede nog al druk. „Hoe gaarne”, schrijft hij aan HUYGENS ⁵⁾, „zou ik meer naar u toe willen komen, maar de dagelijksche privaatlessen, die mij bijna den geheelen dag nemen en mij door het harde werk martelen en afmaken, verhinderen mij daarin; vijf of zes uren daags moet ik luid spreken en dien steen voortwentelen”. En dat lesgeven

1) Vgl. *Epist.*, blz. 153. Den 16den November was het gedicht aan HUYGENS gezonden (vgl. *Epist.*, blz. 149 en *Hooft's Brieven*, t. a. p.)

2) Vgl. *Epist.*, blz. 157.

3) In Maart 1626 schrijft hij (*Epist.*, blz. 159): „Horum (liberorum) cum discederes paria numerabas tria; sed ubi ad nos redieris, ad septenarium excrevisse comperies”.

Het kind, dat in 1626 werd geboren, was ANTHONY. In de bovengenoemde genealogie wordt datum en jaar der geboorte niet vermeld.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 177.

5) *Hooft's Brieven*, t. a. p., blz. 279.

bracht niet veel op; ieder leerling betaalde in het halfjaar 8 of 9 gulden. „Als gij 10 gulden krijgt, houd u dan voor een gelukskind ¹⁾.”

Intusschen was KAREL I den 6^{den} April 1625 koning van Engeland geworden en BARLAEUS greep de gelegenheid aan om hem met een gedicht van langen adem, *Britannia triumphans* ²⁾ getiteld, geluk te wenschen. Om dit gedicht den koning in handen te spelen werd HUYGENS in den arm genomen. Deze kende OLDISWORTH, den secretaris van den graaf van PEMBROKE, die kamerheer was van den koning; OLDISWORTH vestigde op verzoek van HUYGENS de aandacht van PEMBROKE op het gedicht van BARLAEUS, en de kamerheer bracht het op zijne beurt onder de oogen des konings. In Mei schreef OLDISWORTH aan HUYGENS, dat er uitzicht was op eene belooning voor den dichter ³⁾. En zoo kon deze, nadat hij plechtige brieven van dankbetuiging aan de beide Engelsche heeren had opgesteld, met recht aan HUYGENS schrijven: „Elke dankbetuiging, hiervoor aan den graaf van PEMBROKE en aan OLDISWORTH gericht, begint met u en eindigt bij u. Want van deze allen zijt gij het alleen, die mij dit gunstbewijs hebt bezorgd” ⁴⁾. Hij zendt HUYGENS zijne brieven aan de Engelschen om te zien of er misschien ook iets in voorkomt, dat een minder aangenamen indruk kan maken, en of de adressen wel geheel in den vorm zijn ⁵⁾. HUYGENS antwoordde, dat er te weinig van de belooning in werd gerept en BARLAEUS veranderde ze hier en daar om ze den 27sten Mei weer aan HUYGENS te zenden, die ze na lezing en goedkeuring zou verzegeleden ⁶⁾.

Omstreeks dezen tijd werd de secretaris van den prins ziek en bleef bijna drie maanden aan de koorts sukkelen ⁷⁾. Den 10^{den} Juni zond VAN BAERLE hem een gedicht ⁸⁾ en de zieke antwoordde op dezelfde wijze en spoerde zijn vriend aan hem nog eens zoo te verrassen ⁹⁾. Den 21sten zendt BARLEAUS weer een brief en een vers. „Schrijf toch geen brief of een gedicht terug en breng uwe nog zwakke gezondheid niet op nieuw in gevaar. — Wanneer gij wat sterker zijt geworden en buiten alle gevaar zijt, geef dan gehoor aan uwe ingevingen en wreek u over mijne babbelzucht. Ik verwonderde mij en stond er over versteld, dat gij op mijne laatste verzen zoo snel, zoo

1) Vgl. *Epist.*, blz. 221.

2) *Sive In Inaugurationem Sereniss. ac Invictissimi Principis Caroli I, Dei Gratia Magnae Britanniae, Franciae et Hiberniae Regis, Fidei Defensoris, etc.* (Poem. blz. 26—43). De afzonderlijke uitgave kwam mij niet ter hand.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 162—166.

4) T. a. p., blz. 165. De brief is niet van 2 Juli, maar gedateerd: 17 Kal. Jun. (vgl. *Hoofts Brieven*, t. a. p., blz. 275), dus van 16 Mei.

5) Vgl. *Hoofts Brieven*, t. a. p.

6) Vgl. brief I in de *Bijlagen*. BRANDT heeft op blz. 166 der *Epist.* twee brieven aaneengeregen en er wat uitgelaten. De eerste brief bevat het begin van no. 43 tot: „istis bonis nomen meum aliqua expungam”. Dan volgt wat in *Hoofts Brieven* op blz. 274 is afgedrukt.

7) Vgl. JORISSEN, t. a. p., blz. 198.

8) *Ad Nobiliss. Virum D. Constantinvm Hvgenivm Equitem, Febre correptum.* (Poem., blz. 205). Blijkens het HS. werd het vers IV Idus Junii (10 Juni) geschreven.

9) *Aeger Caspari Barlao, Doctori Medico, Vati et amico summo, ut leuare morbum perget iterato carmine* (Vgl. *Constantini Hugenii.... Momenta desultoria....* 1655, blz. 6).

uitvoerig en zoo vernuftig hebt kunnen antwoorden, en dat nog wel met een ziek lichaam. — Zorg toch vlijtig voor uwe gezondheid, als gij de mijne lief hebt. Verzoek, als het u belieft, den heer VAN DER BURGH mij zooveel mogelijk op de hoogte te houden van uwen toestand. Ik verneem zoo nu en dan uit de brieven aan zijne ouders, dat gij nog niet geheel zonder koorts zijt. Het schijnt dus, dat ik Apollo te vroeg heb gedankt en al vóór de overgave de trompet heb gestoken. Maar uw gedicht had mij vertrouwen ingeboezemd, omdat het mij nauwelijks mogelijk scheen, dat het door een koortsachtig dichter was geschreven¹). Wel was de dankbetuiging aan Apollo²) te vroeg geweest, maar HUYGENS, die in weerwil van de voortdurende koortsen nog lust had om een vrij uitgebreid gedicht, *Koortsighe Bedde-bede*, te schrijven³), had ook weer een antwoord voor VAN BAERLE gereed⁴). Eerst den 8sten September was HUYGENS weer zoover hersteld, dat hij den prins kon nareizen, die zich reeds den 20sten Juli naar het leger had begeven⁵).

Toen was BARLAEUS zelf ziek en moest langer dan drie weken te huis blijven⁶). En kort na zijn herstel werd hij smartelijk getroffen door den dood van WILLEBRORD SNELLIUS, die op den 30sten October viel. De hoogleeraar en beroemde mathematicus stierf op den leeftijd van 35 jaar, na belangrijke diensten aan de wetenschap te hebben bewezen. „Welke Hercules zal dezen Atlas opvolgen”, roept VAN BAERLE uit in een brief aan VAN HAESTRECHT, die voor het grootste deel over den dood van SNELLIUS handelt⁷), en hij slaat dan ook terstond de hand aan de lier⁸).

Een vrolijker onderwerp was de bruiloft van zijn vriend PETITIUS, die in 1626 plaats had en door BARLAEUS werd bijgewoond en bezongen⁹). En eindelijk kwam in 1626 zijn werk over Italië uit. Aan HUYGENS, die hem spoedig wegens zijne nederigheid

1) Vgl. *Epist.*, blz. 161.

2) *Ad Apollinem, pro restitutio Constantino Hvgeno valetudine, Carmen votivum* (Poem., blz. 208). Het gedicht in MS. is gedateerd van 21 Juni 1626.

3) Vgl. JORISSEN, t. a. p., blz. 197, 198.

4) *Casparo Barlaeo, Cum altero carmine salutem aegrotanti falso ominatus esset* (Momenta Desultoria, blz. 77).

5) Vgl. het Dagboek van Constantyn Huygens, blz. II.

6) Vgl. *Epist.*, blz. 169. BARLAEUS schrijft: „In causa fuit Febris recidiva, quae cum variolorum reliquiis idque gravius quam ante me invasit.”

7) T. a. p., blz. 173.

8) Hij schreef *In obitum Clarissimi Viri, et Mathematici incomparabilis, Willebrordi Snellii* (Poem., blz. 229) en *In ejusdem obitum epigramma* (t. a. p., blz. 232).

9) Vgl. *Epist.*, blz. 171. Het vers is getiteld *Ornatissimo, doctissimo viro D. Jacobo Petito, I. V. Doctori, Sponso* (Poem., blz. 370). Ook een Hollandsch vers, dat bij dezelfde gelegenheid vervaardigd zou zijn, wordt aan hem toegeschreven. In *Verscheide Nederduytsche Gedichten, van Grotius, Hooft, Barlaeus, Huygens, Vondel en anderen. Versamelt door J. V., J. S., T. V. D., B. G. P., C. L. B., t' Amsterdam, voor Lodewyck Spillebout, enz.*, 1651, komt op blz. 32 een vers voor, getiteld: *Bruylofts-vraegh. Op de Bruyloft van J. V. P.*, dat in het register aan BARLAEUS wordt toegekend. En BRANDT was de voornaamste verzamelaar van den bundel. Maar wat Dr. G. PENON (*Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, I, 1881, blz. 38, 39) voor het auteurschap van BARLAEUS aanvoert, bewijst m. i. niet genoeg. Want er staat tegenover, dat onder het gedicht zelf de initialen C. D. zijn geplaatst, en in een oud liedeboekje, waarin het eveneens werd opgenomen, de letters I. F. I. (vgl. PENON); dat VAN BAERLE ook een Latijnsch vers schreef, dat met het Hollandsche volstrek niet in verband staat, en dat het zeer valt te betwijfelen, of de letters J. V. P. slaan op JACOB PETIT.

zou berispen¹⁾, schrijft hij den 14^{den} December²⁾: Mijn naam heb ik er niet bijgeschreven, omdat ik Italië zelf niet heb gezien en mijne wijsheid slechts kon putten uit de verhalen van anderen, voor wier dwalingen en fouten, als die er zijn, ik niet wil instaan." De *Nova et accurata Italiae hodiernae descriptio*³⁾ kwam uit op naam van den uitgever, JUDOCUS HONDIUS, die het boek aan den doge en den senaat van Venetië opdroeg. Het is een uitgebreid werk, versierd met vele platen en kaarten en verdeeld in 24 hoofdstukken en een Appendix. Alle wetenschap over Italië op aardrijkskundig en historisch gebied is er in bijeengebracht. Talloos zijn de oude en nieuwe bronnen, die er in worden aangehaald, en niet alleen is het werk vol van plaatsen uit de Latijnsche dichters, maar hier en daar staat zelfs een Latijnsch opschrift overgedrukt. Het boek legt de getuigenis af van eene zeer groote geleerdheid en gelezenheid. Veel opgang heeft het waarschijnlijk niet gemaakt, want in het volgende jaar werd dezelfde oplage door een Leidschen uitgever te koop aangeboden⁴⁾.

1) HUYGENS schrijft den 18den December 1626:

"Gratias tibi pro munere magnas ago, nec pro munusculo minores, quando semel ita statui, nihil nisi magnum a te proficiisci, etiam cum te Laconismo includis et amplissimum ingenium tuum paucis versibus. Itaque et Italiae tuae, cuius lustrandi per bibliopagum copia nondum facta est, iam nunc sic subscribo, ac si tua sit; quo solo encomio modestiae illi tuae gravis esse in posterum decrevi, postquam stupore quotidie novo obruire nos non desinis, ac de perculsis mutos aliquando is redditum?"

Prof. BOOT was zoo vriendelijk op mijn verzoek de MSS. van HUYGENS' brieven in de bibliotheek der Koninkl. Academie na te zien, of daarin ook het werk over Italië genoemd werd, en deelde mij deze zinsneden mede.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 175. De brief is van dien datum (vgl. *Hooft's Brieven*, t. a. p., blz. 275.)

3) *In qua omnium eius regionum, urbium, pagorum, dominiorum, castellarum, montium, fluviorum, fontium, lacuum et portuum, historia exhibetur, Geographicis tabulis et urbium precipuarum iconibus illustrata a Iudoco Hondio Addita est Siciliae, Corsicae, et itinerariorum per Italiam brevis delineatio. Amstelodami, Sumptibus et tipis Aeneis Iudoci Hondij. 1626,* 406 pag., 4° obl.

Om te bewijzen, of althans aannemelijk te maken, dat BARLAEUS de schrijver is van het werk, diene het volgende. Er zijn twee plaatsen in de *Epist.*, die op het boek betrekking hebben. In 1624 schrijft hij aan HAESTRECHT (blz. 120) dat hij om verschillende redenen niet naar Utrecht kan komen: „prohibent studia, et suscepta Italiae descriptio," enz. En 14 December 1626 aan HUYGENS (blz. 175):

„Ausonias arces, et nomina clara triumphis
Accipe, nec nostrae sordeat artis opus.
Dissimulet Domini quamvis haec pagina nomen,
Debeat domino non minus illa suo.

Nomen meum, inquam, non adscripsi, quia Italiam ipse non vidi, et ex aliorum solummodo narrationibus sapientum mihi fuit, quorum si quis forte fuerit, errorem et culpam praestare nolui."

VAN BAERLE heeft dus eene beschrijving van Italië uitgegeven, die in 1626 het licht zag en aan HUYGENS werd toegezonden. Nu pleiten de volgende redenen er voor om deze *Descriptio* voor het werk van BARLAEUS te houden.

Voor zoover het is na te gaan is het de enige beschrijving van Italië, die in dezen tijd in ons land werd uitgegeven. Uit den titel blijkt niet, dat het boek door JUDOCUS HONDIUS is geschreven, wel, dat de platen en kaarten van hem zijn. Het werk kwam uit bij JUDOCUS HONDIUS, boekverkooper te Amsterdam. Maar de opdracht, die door hem is ondertekend, is gedateerd „Lugduni Batavorum XXI. Aprilis, Anno Domini MDCXXVI." Het werk zelf levert op elke bladzijde de bewijzen, dat het geschreven werd door iemand van eene zeer groote geleerdheid, door een man, doorkneed in de geschiedenis der oudheid en de Latijnsche letterkunde tot in hare kleinste bijzonderheden, wat men van een geleerde, niet van een boekverkooper kan verwachten.

Het is waar, er was een JUDOCUS HONDIUS, die groten naam heeft gemaakt met het vervaardigen van kaarten en globes. Maar hij stierf in 1611 en zijn zoon van denzelfden naam heeft enkele dingen van zijn vader op nieuw uitgegeven (Vgl. C. KRAMM, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, blz. 721, 722). Dat hij zelf als schrijver is opgetreden, daarvan is niets met zekerheid bekend.

4) Zelfs de titel is onveranderd gebleven, behalve dat onderaan staat: *Lugduni Batavorum Apud Bonaventuram et Abrahamum Elsevirum Academiae tipograph. 1627.*

Intusschen verheugde BARLAEUS zich steeds in de vriendschap van OVERBEKE en zijne vrouw¹⁾. OVERBEKE werd erg door processen gekweld, tot welke zijn groot vermogen aanleiding gaf, en in het begin van 1627 roept BARLAEUS voor hem de hulp in van CORNELIS VAN DER MYLE, die de remonstrantsche gevoelens was toegedaan, dien hij vroeger als curator der Leidsche hogeschool had leeren kennen en wiens zoon ADRIAAN, hij bij zich in huis had gehad. VAN DER MYLE had invloed op FREDERIK HENDRIK en wordt door VAN BAERLE aangespoord dien invloed aan te wenden in het belang van OVERBEKE, nu ook de tegenpartij bij den prins wil aankloppen²⁾. In een anderen brief laat hij zich aldus over OVERBEKE uit³⁾: „Ik vereer hem als een vriend, niet als een beschermer. Als ik telkens wat rijker van hem van daan kom, is het de beloonding voor mijn werk, die ik bij mij draag. Rome had vroeger Maecenaten, ons Nederland mist ze. Misschien volgt hij de goden na, die hunne gaven slechts voor arbeid verkoopen.” Met VAN DER MYLE bleef BARLAEUS van dezen tijd af in geregelde briefwisseling en het is zeer de vraag, of hij wel met het oog op dezen en op OVERBEKE het recht had te klagen, dat ons land geene Maecenaten kende.

Ook met anderen zien wij hem in dezen tijd briefwisseling houden; met SIXTINUS AMAMA, professor in het Oostersch te Franeker, een man, die zich voor de beoefening van zijne wetenschap hoogst verdienstelijk heeft gemaakt, en die VAN BAERLE's hulp kwam inroepen⁴⁾ om OVERBEKE de opdracht te doen aanvaarden van een nagelaten werk van zijn leermeester DRUSIUS; met ABRAHAM DOMINICI, predikant te Heerenveen, die over godsdienstige onderwerpen schreef en in een lang Latijnsch gedicht de gevangenschap van OLDENBARNEVELDT, de GROOT en HOOGERBEETS bezong⁵⁾; met BALDUINUS HAMAEUS, een Engelsch medicus, die te Leiden had gestudeerd en ook lessen van BARLAEUS had bijgewoond⁶⁾; met PETRUS GRUTERUS, den dokter, die door zijne in barbaarsch Latijn gestelde brieven de geheele geleerde wereld in het harnas had gejaagd, en wien BARLAEUS in zijn eigen schrijftrant, „stylo Gruteriano”, toespreekt⁷⁾; met JOHANNES SCHOTERBOS,

¹⁾ Voor deze laatste maakte hij somtijds een Nederlandsch versje. Onder de MSS. der bibliotheek van de Amsterdamsche remonstrantsche gemeente bevindt zich een gedicht van hem, in Jan. 1630 geschreven en getiteld: *Weder-gift Aen d'eerbare en godsalige Joffrou Agatha van Overbeeke, geboren Scholierin, op drij-Coningen dach gesonden.*

Het is erge St. Nicolaas-poëzie.

²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 178.

³⁾ T. a. p., blz. 188.

⁴⁾ Vgl. *Epist. Eccles.*, blz. 723. De brief is van 3 Dec, 1626 „stylo veteri”. BRANDT dateert den brief, waarin BARLAEUS antwoordt, van November 1627 (vgl. *Epist.*, blz. 186). Dit is zeker onjuist. Vooreerst zal BARLAEUS den beroemden geleerde niet een jaar lang op antwoord hebben doen wachten, en bovendien was het werk in November 1627 al uit. Want de opdracht aan OVERBEKE van het werk *Joh. Drusii SS. Literarum in Acad. Franekerana, dum vixit, Interpretis celeberrimi commentarius in Phrephetas minores XII. Quorum VIII. antea editi, nunc auctiores; reliqui IV. jam primum prodeunt. Eiusdem In Graecam Editionem LXX. Conjectanea. Sixtinus Amama Edidit et vacivis aliquot pagellis implendis addidit Epistolam πρόδρομον ad Marinum Marsennum, Theologum Parisiensem. Amstelredami, Sumpibus Henrici Laurentii.* 1627, is gedateerd van 21 Februari 1627. De brief van BARLAEUS is dus van November 1626.

⁵⁾ Vgl. over hem BRANDT, t. a. p., blz. 24, en *Epist.*, blz. 181.

⁶⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 179. Den 20sten Aug. 1625 werd in het Leidsche album ingeschreven: *Balduinus Hamaeus Anglo-Britannus 25.* BARLAEUS heeft ook een versje tot hem gericht: *Ad Baldwinum Hamaeum, Medicum, Britanniam repetentem (Poem.*, blz. 371).

⁷⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 207.

een jongmensch, die vroeger bij hem aan huis was geweest, naar Engeland was vertrokken en met wien hij veel ophad¹⁾.

Den 24sten Maart liet BARLAEUS zijn oudste zoontje op achtjarigen leeftijd in het academisch album inschrijven²⁾. Intusschen had HUYGENS zijne SUSANNA VAN BAERLE³⁾ veroverd en trad den 6den April met haar in den echt. De vrienden van den secretaris van FREDERIK HENDRIK waren natuurlijk klaar met hunne gedichten; HOOFT, VAN DER BURGH en BARLAEUS tokkelden de lier. Den 10den Maart heeft de laatste zijn *Epithalamium* gereed en zendt het aan HAESTRECHT⁴⁾. Behalve in een gedicht, wenschte hij hem ook geluk met een brief⁵⁾, die nog al ondeugend is; trouwens BARLAEUS zegt gaarne iets, dat er eigentlijk niet best door kan⁶⁾. Zijn vers werd gedrukt, maar bij ongeluk op de boekverkoopers-rekening van HUYGENS geschreven, en de dichter weet niet, hoe hij die fout zal herstellen⁷⁾.

In het voorjaar bezocht hij zijne Utrechtsche vrienden⁸⁾ en bezong stichtelijke onderwerpen. Tegen Paschen was de *Elegia ad Christum in cruce pendentem*, die aan BUCHELIUS werd opgedragen, voltooid⁹⁾, en in Mei volgde de *Elegia in Ascensum Christi in coelum*¹⁰⁾. Dit vers werd waarschijnlijk geschreven te midden van een verhuisboedel; BARLAEUS kwam nl. dit jaar op het Rapenburg te wonen „naest de dry Papegaeyen”¹¹⁾. Kort daarna werden zijne vrouw en zijn dochtertje ELIZABETH ziek¹²⁾.

Maar in dezen zelfden tijd gebeurde toch ook iets, dat hem zeer veel genoegen deed. Den 21sten Juni kwam de Engelsche gezant CARLETON na een tijdelijke afwezigheid weer in den Haag terug¹³⁾. Hij bracht de orde van den kouseband mee voor FREDERIK HENDRIK en een gouden keten voor den dichter van *Britannia triumphans*. VAN BAERLE was zeer trotsch op dit geschenk en ook, dat de koning zijn gedicht van het begin tot het einde had doorgelezen, met de hulp van twee geleerden, die de moeielijke plaatsen moesten verklaren¹⁴⁾. HUYGENS had liever gezien, dat BARLAEUS niet openlijk zijn dank zou uit-

1) Vgl. *Epist.*, blz. 211. Op hem schreef BARLAEUS het gedicht: *Propempticon, Ad Ornatisimum, praestantissimum ue Jurenem, Joannem Schoterbos, Convictorem meum, cum Britanniam adiret* (*Poem.*, blz. 283).

2) „Casparus Barlaeus D Caspary filius, Leidensis 8.”

3) Deze VAN BAERLE's woonden reeds in het midden der 16de eeuw te Amsterdam (vgl. de geslachtslijst achter het *Dagboek van Constantyn Huygens*) en stonden, voor zoover bekend is, niet met de Antwerpsche familie in betrekking.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 160. De brief is daar gedateerd van 1626; dit is natuurlijk fout, want HUYGENS trouwde in 1627. De titel van het vers is: *In nuptias Constantini Hugenii Equitis, Illustrissimo Principi Auriaco à Secretis* (*Poem.*, blz. 194).

5) Vgl. *Epist.*, blz. 167: „Constantino Hugenio sposo.” De brief is gedateerd: „3 Non. Aug. 1626”. Ook dit is fout; op het engagement van HUYGENS kan de gelukwensche niet slaan, want er staat in: „Uxorem duxisti, et in ordinem maritorum adscriptus es.” Hij is dus in 1627 geschreven.

6) „nec nefas esse puto alludere ad concessas voluptates” (vgl. *Epist.*, blz. 196.)

7) Vgl. brief 3 in de Bijlage.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 190.

9) Vgl. *Poem.*, blz. 345 en *Epist.*, blz. 201.

10) Vgl. *Poem.*, blz. 351 en *Epist.*, blz. 188.

11) Vgl. *Hoofts Brieven*, blz. 276. Daar hij 27 Juni 1627 zijn adres aan HUYGENS opgee was hij zeker met Mei verhuisd.

12) Vgl. *Epist.*, blz. 199.

13) Vgl. AITZEMA, *Saken van Staet en oorlogh*, II, blz. 421.

14) Vgl. *Epist.*, blz. 195.

spreken¹⁾, maar hertoe was hij niet te bewegen. Hij bedankte CARLETON met een gedicht²⁾, dat hij eerst aan HUYGENS zond om te beoordeelen³⁾, en OLDISWORTH met een brief, erg geleerd en erg gezwollen⁴⁾. „Gij zendt een keten, die, als ik zijne talrijke schakels beschouw, mij herinnert, dat ik door even zoovele redenen mij aan u verplicht gevoel. Gij zendt een keten, die zonder begin is en zonder einde, en ik zie mij in dienzelfden toestand verplaatst, daar ik voor mijne woorden van dank ook geen begin of einde kan vinden, dat past. Gij zendt een keten, die, wanneer ik zijne onverbrekkelijke rij zie, mij in uw persoon de onafscheidelijk vereeniging doet aanschouwen van de gratiën en de muzen. Gij zendt hem van goud, opdat de glans der koninklijke majesteit en de belooning der muzen moge schitteren. Gij zendt een zwaren keten, alsof gij verlangdet, dat ik de weldaad meer zou gevoelen dan uitspreken.” Al de vrienden van BARLAEUS moesten van de onderscheiding hooren. „Wanneer gij bij ons komt, zal het u niet vrijstaan dat heilige voorwerp aan te raken, dan na eene plechtige reiniging,” schrijft hij aan PETITIUS⁵⁾. PEMBROKE en OLDISWORTH werden ook met gedichten bedacht⁶⁾.

Met HUYGENS, die met den prins voor Grol lag, bleef hij in correspondentie⁷⁾, en hij bezong de overgave van de stad op 19 Augustus in twee Latijnsche en één Hollandsch gedicht⁸⁾. Maar ook een paar bruiloftsdichten vloeiden in het najaar van 1627 uit zijne pen. ADRIAAN VAN BLIJENBURG, de bekende Dordtenaar, trad voor den tweeden keer in den echt⁹⁾. En een nog beroemder weduwnaar maakte een einde aan dien staat; den 30sten November huwde HOOFT HELEONORA HELLEMANS. BARLAEUS kende HOOFT niet persoonlijk, maar op verzoek van REAEL schreef hij voor hem een bruiloftsdicht, dat hij hem met een begeleidenden brief toezond¹⁰⁾. Die brief is uiterst beleefd en waardeerend voor HOOFT’s werken; natuurlijk antwoordde de drost in niet minder beleefde termen¹¹⁾.

1) T. a. p., blz. 187. De brief is in HS. onderteekend: „Cal. Quintil. 1627,” dus 1 Jull geschreven.

2) *Ad Illustrissimum Dominum D. Dvdlaevm Carleton, Magnae Britanniae Regis apud Federatos Ordines Legatum, postquam mihi munus exhibuisset* (Poem., blz. 408).

3) Vgl. Bijlage, brief 2.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 191. Ook de datum van dezen brief is verkeerd; hij werd nog in Juni geschreven.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 191.

6) *Ad.... D. Wilhelnum Herbertum Comitem Penbroiae, Supremum Serenissimi Magnae Britanniae Regis Dapiforum Carmen Eucharisticum* (Poem., blz. 85) en *D. M. Oldiswortho, Illustriss. Penbroiae Comitis à Secretis* (Poem., blz. 462).

7) BARLAEUS schreef hem 20 Augustus een brief naar Grol (Vgl. *Epist.*, blz. 196 en den datum in *Hooft's Brieven*, t.a.p., blz. 276); HUYGENS antwoordde 31 Aug. (Vgl. de mededeeling van den heer J. G. FREDERIKS in *Bibliographische Adversaria* II, blz. 135).

8) In *Grollam à Principe Frederico Henrico obsessam et victam en In adventum Principis Frederici Henrici sub vesperam, post superatam Grollam* (Poem., blz. 472). Het Hollandsche versje *Op de naem van de Stadt Grol*, dat het eerst achter VONDEL’s *Verovering van Grol* in 1627 werd gedrukt (vgl. Penon, t.a.p. blz. 44), is te vinden in het 2de deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* (1653), blz. 224, en in dl. I van *Klioos Kraam vol verscheiden gedichten* (1656), blz. 186.

9) Vgl. *Epist.*, blz. 201. Het vers is getiteld: *In nuptias Nobilissimi, praestantissimique Viri, Adriani Blyen-burgii, Civitatis Dordrechtae Praetoris, secundum Sponsi; et Castissimae, lectissimaeque Virginis, Sarae Roveriae, Sponsae* (Poem., blz. 379), dat volgens het HS. den 17^{den} October werd geschreven. —

10) *In nuptias Amplissimi, doctissimique Viri, Petri C. Hooft, Poëtae Batavi, ac in Tragico dramate summi, secundum Sponsi* (Poem., blz. 279). Vgl. ook *Epist.*, blz. 206. De datum (28 November 1627) is verkeerd, want HOOFT antwoordde 15 Kal. Dec., d. i. 11 November.

11) Vgl. *Hooft's Brieven*, I, blz. 320.

Van BARLAEUS' verhouding tot REAEL in dezen tijd is weinig bekend; in het begin van 1627 maakte hij een bijschrift voor het portret van REAEL ¹⁾; hij bezingt verder de mathematische studiën van den oud-landvoogd ²⁾ en in 1629 zijn huwelijk. Later hebben beide mannen samen een werkje geschreven over de magneten.

Als geleerde ondervond BARLAEUS in deze dagen blijken van achtung. Niet alleen werd hij geraadpleegd bij het benoemen van een rector te Dordrecht ³⁾ na den dood van BORRAEUS, die den 10^{den} October 1626 was gestorven, en wiens plaats nu door BEECK-MAN werd ingenomen ⁴⁾, maar ook uit Engeland werd hij geraadpleegd over eene moeilijke kwestie. De graaf van PEMBROKE bezat een antieken ring met vreemde karakters, die geen enkel Engelsch geleerde had kunnen ontcijferen. Nu werd VAN BAERLE onder den arm genomen om deze zaak eens bij de Leidsche geleerden ter tafel te brengen, „of misschien deze Sphinx haar Oedipus kan vinden” ⁵⁾. Hij deed zijn best om het vraagstuk op lossen, maar dit mocht hem evenmin gelukken als HEINSIUS, VOSSIUS, SCRIVERIUS en anderen ⁶⁾.

In het laatst van 1627 was hij bezig met zijne verspreide gedichten te verzamelen om ze op nieuw uit te geven ⁷⁾, en in het voorjaar van 1628 zagen de *Poemata* ⁸⁾ het licht. Zij waren opgedragen aan CORNELIS VAN DER MYLE. „Ik voelde”, schrijft de dichter in die opdracht, „dat ik door eene zekere fatsoenlijke eerzucht werd geprikkeld, en ik, die volstrekt niet eerzuchtig moest zijn, daar ik vroeger was ingewijd in de grond-beginselen der theologie, begin, nu ik door het oordeel van anderen over mij bedorven ben, mij op te richten en de roemlooze menigte achter te stellen; wat mij daartoe drijft, weet ik zelf niet. Vandaar dat ik, die de aantrekkelijke beoefening der Muzen reeds vaarwel had gezegd, en die, toen ik tot het volk of tot de leergrage jeugd in het openbaar sprak, mij er slechts noode toe zette om een vers te schrijven, eindelijk weer op het verlaten pad ben teruggekeerd en mij verzoend heb met de verwaarloosde Muzen. Want terwijl ik door den druk der tijden tegen mijn wil tot rust word gedwongen, heb ik, opdat niet een zoet nietsdoen mij, die aan werken gewoon ben, zou ontzenuwen, al den tijd, dien ik aan ernstiger studiën kon onttrekken, voor deze liefhebberij gebruikt. En om het gemor van een verbitterd gemoed terstond te onderdrukken heb ik mijn vrijen geest uitgestort door het troostmiddel der dichters en door zulke oefeningen, die geen

¹⁾ In effigiem L. Realii, Rerum Indicarum ad Orientem Praefecti, Equitis, e Dania post naufragium reducis (Poem. blz. 498). Het versje is achter het MS. geplaatst van den brief, den 2^{den} Maart 1627 aan HUYGENS geschreven en afdrukt in *Hooft's Brieven*, t. a. p., blz. 275.

²⁾ Ad generosissimum virum, Lavrentium Reael, rerum Indicarum nuper in India Orientali Praefectum, nunc Mathe-seos studiis vacantem (Poem., blz. 411).

³⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 209.

⁴⁾ Vgl. Dr. G. D. J. SCHOTEL, *De illustre school te Dordrecht. Eene bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen in ons vaderland*. Utrecht, 1857, blz. 72.

⁵⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 212.

⁶⁾ T. a. p., blz. 214.

⁷⁾ T. a. p., blz. 201, 212.

⁸⁾ Casparis Barlaei Antverpiani Poemata Periochen librorum post Praefationem vide. Lvg. Batavorum. Ex Officinā Godefridi Basson. 1628.

De opdracht is van 15 Maart.

voorspoed, geene gunst en geen haat ten gevolge hebben. — En zoo beginnende met de *Manes Auriaci*, voortgaande met den lof van FREDERIK HENDRIK, weldra ook de kroning van den koning van Engeland omvattende, heb ik, toen ik zag, dat dit alles goed werd ontvangen, langzamerhand ook andere gedichten geschreven, en ik bemerkte dat de poëzie eene schurft is van het verstand, die met eene voortdurende jeuking gepaard gaat. Want, hoezeer ik ook trachtte mij er van te bevrijden, en, zoodals men zegt, de handen er af te houden, telkens verval ik weer tot de oude dwaasheid, nu eens verteerd door het smeeken mijner vrienden, dan weer toegevende aan mijne natuurlijke neiging, en terwijl ik met een zekere gemoedelijkheid gehoor geef aan het verzoek van velen, ben ik een gewoon lofredenaar geworden. Ik begin, evenals het muurkruid, overal gezien te worden, bij begrafenissen, academische plechtigheden, op eerste bladzijden van boeken, in albums van vrienden, bij huldigingen van vorsten, en ook waar men zich neervlijt in den schoot der gelukkige echtgenoote. En toen nu eindelijk van heinde en ver al die losse verzen werden verzameld, zag ik, dat ik in zeer korten tijd boeken vol verzen had geschreven, die, met uitzondering van enkelen, smaken naar eene onrijpe en onbekookte jeugd."

Vele verzen tot vrienden gericht heeft hij weggelegd, omdat zij den lezer geen belang kunnen inboezemen en oude koeien uit de sloot halen. „Van minnedichten heb ik mij onthouden, daar zij alleen aan de grootste dichters roem hebben aangebracht. Want op den leeftijd, toen ik het meerendeel schreef, begint niet alleen de zaak zelve, maar zelfs het woord liefde te mishagen ¹⁾”.

In het laatst van Maart zag het boekje het licht en kon BARLAEUS presentexemplaren verzenden, aan HUYGENS ²⁾, die het al te mooi vond, dat zijn lofdicht op de *Manes Auriaci* er in was afgedrukt ³⁾, aan HUGO DE GROOT ⁴⁾, die in een uiterst beleefd brief den dichter bedankte ⁵⁾, aan BLIJENBURG, MATHENESSE, SCHOTERBOS, PEMBROKE, OLDISWORTH en PETITIUS ⁶⁾. De verzen van BARLAEUS gingen ook nog verder dan Parijs en Engeland; zij kwamen zelfs te Venetië, maar moesten daar wegens den band gedurende 40 dagen quarantaine houden ⁷⁾. Niet alleen VAN BAERLE maar ook HUYGENS bezong dit merkwaardige feit ⁸⁾, en de eerste richtte zijn gedicht aan den Senator

1) Eén en ander uit de voorrede komt overeen met een brief aan VAN HAESTRECHT (vgl. *Epist.*, blz. 276).

2) Vgl. *Hoofds Brieven*, blz. 276. Deze brief komt voor een deel woordelijk overeen met een brief aan BLIJENBURG (*Epist.*, blz. 228), die eveneens van 1 April 1628 is gedateerd. Misschien heeft BRANDT een brief aan HUYGENS en een aan BLIJENBURG eenvoudig gecombineerd.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, blz. 388.

4) Vgl. *Epist.*, blz. 242.

5) Vgl. *Epist. Eccles*, blz. 735 en *Epist. Barl.*, blz. 244.

6) Vgl. *Epist.*, blz. 228, 236, 233, 241, 242 en *Epist. celeberrimorum virorum*, blz. 98. Hier komt een brief voor aan Petitius van 12 April 1628, die niet in de *Epist.* is opgenomen.

7) T. a. p., blz. 230, 231.

8) *De Barlaei Poematis in Venetorum Lasareto, ob byssina ligamenta, ad expiationem quadragesimalem detentis Mom. des.*, blz. 11.

MOLINO¹⁾, aan wien het deeltje was toegezonden. Deze Venetiaansche edelman, die uit een oud geslacht stamde, heeft zich als staatman doen kennen, maar vooral als beschermer van alle geleerden²⁾. Hij had met de Nederlanders veel op en stond in betrekking tot ADOLPHUS VORSTIUS, DANIEL HEINSIUS en VOSSIUS³⁾. BARLAEUS was er erg mede ingenomen, dat deze Maecenas hem met een brief bedankte voor het zenden van zijn dichtbundel. „Gij, groote man, veracht niet iemand van zulk een kleinen staat als ik ben, en gij, die ginds in die wereld van u, de zon zijt, beschijn met het licht van uwe gunst en uwe welwillendheid BARLAEUS, die maar al te ver van u is verwijderd. Sta toe, dat de genegenheid jegens mij ook daarheen komt, waar de roem van uw naam al lang is doorgedrongen. Ik verlang niet, dat gij u in het vervolg zult verwaardigen mij in brieven toe te spreken, dat is te veel eer voor mij”⁴⁾. Maar MOLINO kwam dat verzoek niet na; hij schreef telkens terug en zond dan Latijnsche verzen van Italiaansche dichters, over welke hij het oordeel van BARLAEUS wenschte te hooren, o. a. de *Hieromastix*. Hierop schreef VAN BAERLE een gedichtje⁵⁾, maar hij ontwijkt het wel eens om ronduit zijn oordeel te zeggen⁶⁾, als dat oordeel niet gunstig is. „De verzen der Italiaansche dichters gaan hierbij,” schrijft hij aan VAN DER MYLE⁷⁾. „Om het ronduit te zeggen, zij hebben weinig waarde en weinig geest, behalve de elegie van PAUS URBANUS. Maar het was toch noodig er wat klimop aan te hangen, anders zou de voortreffelijke man meenen, dat de loffelijke pogingen van zijn volk door ons worden veracht. Ik heb er niet toe kunnen komen om alles van het begin tot het einde door te lezen. Vier of vijf verzen, even geproefd, maken eene zwakke maag misselijk.”

Maar niet altijd was zijn oordeel aldus en de verzen van één der Italiaansche dichters, BALTHASAR BONIFACIUS, werden door hem geprezen. Deze, een beroemd jurist, die te Venetië en later als Archi-Diacono te Trevigo woonde, werd in 1632 professor te Padua en in 1653 bisschop. Hij was een groot bewonderaar der gedichten van BARLAEUS en sprak die bewondering uit in verzen, waarvoor deze bedankte⁸⁾. Met MOLINO en BONIFACIUS is BARLAEUS lang in connectie gebleven.

(Wordt vervolgd).

1) *Ad Illustrissimum Dominicum Molinum, Patricium et Senatorem Venetum, Querela, de Poëmatum meorum libello, cum ob filia serica contagii suspectus, in Lazoretta apud Venetos detineretur* (Poem., blz. 250).

2) Vgl. over hem: *Marci Zverii Boxhornii oratio fnebris in obitum illustrissimi herois Dominicus Molini; patritii et senatoris Veneti: Habita in Lugdunensi Batavorum Academia addiem XIV Martij. Accedit aliquot eruditorum Epicedia. Lugdvnii Batavorum, Typis Wilhelmi Christiani. Ex officina Davidis Lopes de Haro. 1636.*

3) Vgl. *Epist.*, blz. 231. BARLAEUS kwam door VAN DER MYLE met MOLINO in aanraking (T. a. p. en blz. 240).

4) Vgl. *Epist.* blz. 239.

5) *In Satyram quae inscribitur Hieromastix ad Dominicum Molinum* (Poem., blz. 399).

6) Vgl. *Epist.* blz. 251, 256, 257.

7) T. a. p., blz. 258.

8) *Elegia Ad doctissimum virum, Balthasarem Bonifacium, Archidiaconum Tarvisiensem* (Poem., blz. 395) en *Elegia ad eundem, immodicum Carminum meorum encomiasten* (T. a. p., blz. 397).

RIJFELARIJEN.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

EZER dagen werden mij uit een deftigen Amsterdamschen boedel voor het gemeente-archief ter hand gesteld vier rijfelarij-boekjes, welke een niet onaardig licht werpen op de Amsterdamsche zeden van 't begin der zeventiende eeuw, en tegelijker tijd eenige bizonderheden bevatten betreffende kunstenaars en kunstwerken uit dien tijd, die men te vergeefs elders zou zoeken.

Het was van ouds, op verbeurte der prijzen en een boete van vijfhonderd gulden, verboden loterijen of rijfelarijen op touw te zetten, zonder daartoe uitdrukkelijk de vergunning te hebben gekomen van de overheden ter plaatse, waar men de loten wilde slijten, of octrooi van de Staten van Holland, als men zijn loten binnen hun gebied wilde debiteeren. Was het ter bevordering van weldadige doeleinden, dan waren Lands- en Stadsbestuur niet moeielijk met het geven van hunne toestemming; dit bewijzen de in de stadshistorie niet onbekende grote loterijen, waarvan de opbrengst zou strekken voor den bouw van den Oude-Kerkstoren (1549), ten voordeele van het Dolhuis (1592), van het Oude-Mannenhuis (1604), of — om een later voorbeeld te noemen — van de geteisterde bewoners van het eiland Urk (1710), waarvan de zes collecteboeken met de namen en deviezen der deelnemers nog in het archief der stad, als ambachtsvrouwe van Urk, berusten. Het waren en bleven echter zeldzaamheden, die men door schilderijen of prenten aan de vergetelheid wenschte te ontrukken¹⁾. Geen speciale ver-

¹⁾ Zie o. a. *Oud-Holland* III, blz. 193.

gunning was noodig voor loterijen, waarvan de waarde der prijzen minder dan 25 gld. bedroeg. Voor 't overige was men niet zoo heel gemakkelijk in 't geven van permissie aan particulieren. Liefst verschoold men zich achter de verbodsbeperkingen in plakkaten of keuren vervat. De reden van die verbodsbeperking is duidelijk. De rijfelaar zette de deur wijd open voor allerlei bedriegerij, en bovendien was zij een gereede aanleiding tot dromkemanspartijtjes, die de overheid gaarne wilde voorkomen. Maar juist het buitengewone voordeel voor den verrijfelaar aan de eene zijde, en de aantrekkelijkheid van een schoone kans voor den deelnemer aan de andere, was een prikkel voor het houden van het verboden genot, zonder vergunning, in 't geheim of in een in zekeren zin besloten gezelschap, moeielijk op te sporen, dat daardoor den schoutendienaraars maar al te vaak de gelegenheid gaf van òf te visschen achter het net, òf zich hunne stilzwijgendheid met klinkende munt te laten betalen. Gedurende een goed deel der zeventiende eeuw werden de keuren vernieuwd en weder vernieuwd, hetgeen het beste bewijs is, dat de verbodsbeperking weinig uitwerking had.

Eens hebben de Staten van Holland er over gedacht, om de vergunning tot het houden van loterijen en rijfelaarlijnen aan een ieder te geven, die er een zekere somme gelds voor over had, ja zelfs, om het recht tot uitreiking van zulke permissie-biljetten te verpachten. Het was in November 1598, toen men drie ton gouds noodig had, die men uit een impost op de bieren en het zout en door deze verpachting meende te kunnen vinden; maar het voorstel ging niet door: „respectshalve” gelijk een tijdgenoot zeide. Blijkbaar vreesde men, dat de loterijwoede er niet minder om zou worden, en men bleef bij de verbodsbeperkingen.

Des niettegenstaande bleven ze zeer in den smaak vallen van den groten zoowel als van den kleinen man. Met een aardig voorbeeld is dit te bewijzen.

In 't begin van het jaar 1592 werd de schilder CRISPIAEN COLIJNS voor de Heeren geroepen, waarschijnlijk om zich te verantwoorden wegens een overtreding der keuren op dit stuk. Terwijl de zaak aanhangig was schijnt hij te hebben vernomen, dat voor andere dergelijke gevallen willens en wetens door de overheid de oogen werden gesloten. Vlak bij de Regulierspoort werd een „Loterij in maniere van trekkinghe” gehouden, en twee trompetters bliezen voor de deur het hoogste lied uit, om stedelingen en buitenlui, die de poort binnen kwamen, daarheen te lokken en te brengen onder de aandacht van den man, die ongetwijfeld naast hen stond, om zijn loten van drie groot het stuk te slijten. Het kwam er slechts op aan dit alles in rechten door de getuigenis van geloofwaardige personen te staven. Deze had hij weldra gevonden in de personen van drie kunstbroeders: PIETER PIETERSZ, AERT PIETERSZ en DIRK CORNELISZ. Ook zij waren op het geschetter afgekomen en hadden het vrolijke tooneel met eigen oogen aanschouwd. Maar de beide eerste hadden nog vrij wat ergers gezien. Zij hadden onder de omstanders Mijnheer de schout, WILLEM VAN DER DOES, in eigen persoon met een bijbehorend gezelschap opgemerkt, en zelfs bespeurd, dat ook hij zijn geluk beproefde! Dat was natuurlijk koren op des be-

schuldigdens molen! Zijn zaak ging met deze verklaring den doofpot in, want de schout had nu geen recht meer van spreken.

Laat ons thans eens zien op welke voorwaarden deze eigenaardige soort loterij werd aangegaan. Wij kiezen daartoe het uitvoerigste reglement uit.

Elck Lot is gestelt op drye gulden, oock mocht elcken persoon sooveel loten tyckenen als hem belieft, doch niet minder als vier, omme de menigte der personen wille, alsoo men deselvige beter sal kunnen tracteren.

Alsdan zal den eygenaer voor de compaignie ten beste geven hondert gulden.

Men zal de voornoemde prysen winnen te werpen met drye teerlinghen omhutselende in eenen beecker, alsdan gegooten door eenen trechter boven den becken staende, ende dat drye mael nae den anderen voor een loot, hetwelcke paftinentelyck telckens door een notaris aengeteekent sal worden, ende wye de allerhooghste ofte meeste oogen heeft geworpen, in dry reysen, sal winnen ende eygenaer syn van den hoogsten prijs, als nomber 1 hier vooren aengewesen, ende wye de minste ofte laeghste oogen werpt, in dry reysen, sal winner ende eygenaer syn van den anderen prys, geteyckent nomber 2; die de meeste ofte hoogste oogen daer naest sal werpen, sal winner ende eygenaer syn van den derden prys, geteyckent met nomber 3 hiervoren aengewesen; ende voorts daerna, die de meeste ofte minste oogenwerpers syn, sullen tegen een ander (soowel van onderen als boven) tegen malcanderen op 't nieu werpen, om de 23 prysen te winnen. Ende oock off het gebeurde datter twee, drye ofte meer personen, die de hooghste ofte gelycke oogen geworpen hadden, als ook de laegste, sullen met malcanderen op nieuw werpen ofte accorderen, so sy best sullen kunnen.

Ten dage van de verryffelinge sal een yder, deselve onderteekent hebbende, gehouden syn preciselyck, sonder eenigh uytstel, voor ende aleer dat hy werpen sal, hetgene betalen 't welck hy onderteekent heeft.

Men sal de ondergeteekende personen vier ofte vyff dagen te vooren waerschouwen te bestemder ofte gelegenster plaets, waer sulcx sal gehouden worden, ende wie alsdan niet compareert ofte yemandt machtigh maeckt op de voorsz. plaets, soô sal die den absenten best kennende is voor hem den worp doen, ofte de notaris sal sulcks soo getrouwelycken doen off hy daer selffs persoonlycken present waere.

Ende oock sullen de ondergeteyckende personen gehouden syn, eer se den worp doen het geld, als voren geseyt is, te betalen, ofte de eygenaar te contenteren.

Daerentegen begeert den eygenaer niet dat ze uytkeringhe zullen doen van ongelden, als het voor dien gebruykelyck was, dat de winners van haere prysen mosten in compaignie ten besten geven eenigh ghelt, nadat de prysen groot ofte klein waeren.

Soo sullen dan de vrienden gelieven in te teyckenen, want dit werck moet metten eersten volbracht werden.

Die wat krijgen, sullen haer verblijden, ende die niet en winnen, moeten haer troosten, want
men seer lustigh ende te samen vrolyck sal sijn.

Ende precys sijnen voortganck hebben met den aldereersten.

Den eenen gelyeve den anderen sulcx voort aen te dienen.

Actum Amsterdam. (1625 à 1630)

Blijkbaar geschiedden dergelijke loterijen zoo geheim mogelijk. Waarom anders niet aanstonds bepaald, waar de verloting zou plaats hebben? Waar het ook geweest moge zijn, het zal er vrolijk zijn toegegaan, want behalve de 100 gl., die de verloter voor 't gelag beschikbaar stelde¹⁾, „om een uyr ofte drie metten anderen vroolyck te „wesen, ende de droefheyt met bier ende toeback van 't harte afftespoelen”, zorgde hij ook voor „een musycgen” tot vermeerdering der vrolijkheid. En ook de musicijns waren er blijkbaar op gesteld van de partij te zijn. In twee van de drie boekjes vinden we althans onder de „avonturerende onderteyckenaars” NICOLAAS VALLET genoemd, die eens zelfs voor zijn vier „compaens” teekende met het bijschrift:

„die de vrunden met haer musycque sullen vermaecken,
„ende namentlyck die geene, die aen eenige prijse raecken.”

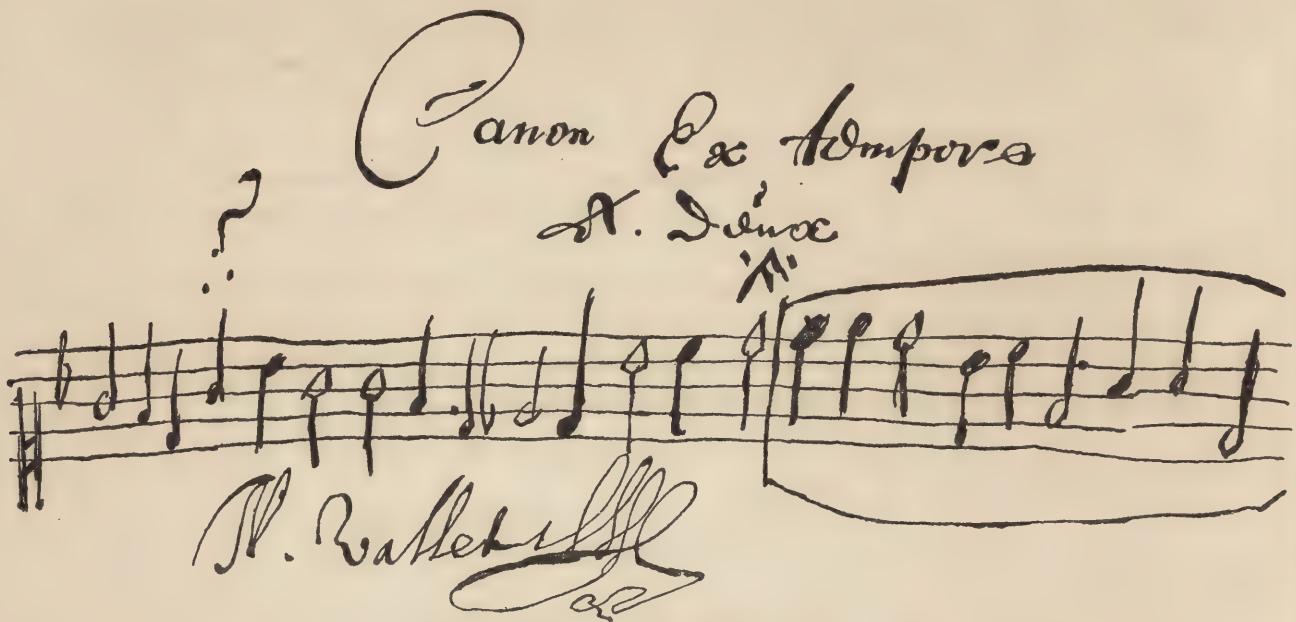
De winnende hand was, de compaens zullen 't wel bij ondervinding hebben geweten, mild, en de musicijns dier dagen waren lieden, die het dagelijksch brood te moeilijk op allerlei wijzen verdienden, door te spelen op bruiloften en feesten, in herbergen en danshuizen, door het geven van lessen op de luit, op de viool en in de danskunst, om bizonder kieskeurig te zijn en niet de hand op te houden als de verwachting bestond, dat er een geldstuk in zou worden nedergelegd. En hoe dikwijls was hun kunst nog niet eens voldoende om aan den kost te komen, zoodat zij er een handwerk of een handeltjen bij moesten doen!

De hier genoemde NICOLAAS VALLET, omstreeks 1583 geboren, was een verdienstelijk kunstenaar in zijn tijd, die verschillende werkjes over het luitspel heeft geschreven. Men vindt er een vermeld in het tweede jaarboek van de „Bouwsteen,” uitgegeven door de Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis (bl. 156). Hij wordt daar een franschman genoemd, en als een bijzonderheid wordt er bij verhaald, dat hij toch zijn werken, althans den tweeden druk van „*Le secret des Muses*,” in 1618 te Amsterdam uitgaf. Toen de eerste druk verscheen woonde hij blijkbaar te Parijs, doch het bleek mij, dat hij die stad reeds in 't begin van 1613 verlaten had²⁾). In October 1616 ontmoetten wij hem weder, toen hij een contract aanging, om den 10-jarigen JEREMIAS GIBSON de kunst van 't luitspelen te leeren, waartegen deze zich verbond zes jaren bij hem te blijven. VALLET wilde ongetwijfeld een staaltje van zijn kunst geven, en zonder zich te bedenken

¹⁾ Deed hij het niet alleen, en moesten de winners ieder voor de algemeene vreugde een vastgestelde som van penningen afstaan, dan maakte alles te zamen toch weer 100 gl. uit.

²⁾ Op den 7 Februari van dit jaar legde hij hier ter stede eene verklaring af.

schreef hij boven zijne handteekening een canon ex-tempore, waarvan ik hier een fac-simile geef.

VALLET was dus niet van plan spoedig weder te vertrekken. Zijn naam wordt vaak genoemd tot in 1626, toen hij wederom een contract aanging, waardoor hij voor zes jaren gebonden was. Dat zijn verblijf niet van tijdelijken aard was, blijkt ook hieruit, dat hij zelfs het poorterrech der stad gekocht had.

VALLET was muziekdirecteur van een klein orchest musicyns, die zich als al hunne toenmalige ambtgenooten bij feestelijke gelegenheden lieten horen¹⁾. En dat zijn troepje een goede reputatie genoot, wordt wel bewezen door de uitnodiging, die de heeren JAN VAN VIJVEN en LOUIS ELSEVIER uit Leiden naar VALLET zonden, om des eersten bruiloft met hun spel op te luisteren, waarover weinige maanden later in November 1617 verschillen zouden ontstaan²⁾. Zijn „compaens” waren toen nog Hollanders, maar in 1620 verbond hij een Engelschman, RICHARD SWIFT, aan zijn troepje, dien hij blijkbaar hooger stelde dan zijn toenmalige genooten, en dien hij daarom anderhalfmaal het salaris van de anderen uitkeerden³⁾. Vele der toenmalige musici droegen Engelsche namen. Hoogstwaarschijnlijk waren dat geen kunstenaars van den eersten rang, maar lieden, die hier te lande de opvoering van Engelsche met zang en dans opgeluisterde tooneelspelen mogelijk maakten

¹⁾ SWEELINCK speelde wel voor „de Heeren” bij hunne vier jaarlijksche maaltijden.

²⁾ Prot. Not. W. CLUYT, d.d. 14 Nov. 1617.

³⁾ Idem 11 Dec. 1620.

en daarmede min of meer populariseerden¹⁾. In 1626 vinden we VALLET in gezelschap van SWIFT, van EDUARD HANCOCK en van ROBBERT TINDAL, om een compagnieschap aan te gaan, waarvan hij klaarblijkelijk het hoofd zou blijven. VALLET verbindt daaraan de oprichting van een dansschool, waaruit hij alleen twee derden der voordeelen zou trekken, terwijl de drie anderen voor het overblijvende derde om de beurt dagelijks van half elf tot half twaalf en van vier tot zeven ure zouden moeten spelen. Des Zondags, als er waarschijnlijk wel niet gedanst werd, zouden er in het schoollocaal toch uitvoeringen zijn. Dan zou het viertal des winters ten 3 ure 's zomers ten 4 uren aanstemmen²⁾. Hebben wij, in deze Zondagnamiddag uitvoeringen wellicht onze eerste openbare kwartet-uitvoeringen te herkennen?

Bij de koopers van loten troffen we ook, behalve enkele bekende rechtsgeleerden, notarissen en kooplieden, de volgende kunstenaars aan: MICHEL LE BLOND, ISAACK ISAACKSZ, PETER QUAST, BERNT VAN SOMEREN en JACQUES DE VILLE, waarvan vier blijkbaar de hun aangeboden intekenlijst ondertekenden.

M. le Blon *pietervquast*
Barnt van Somer
Jacques de Ville

BAREND VAN SOMEREN schreef onder zijn eigen naam dien van een ander gegadigde, die op dat oogenblik zeker met MICHEL LE BLON in zijn gezelschap was: t. w. HANS VAN SOLDT DE JONGE³⁾. Van een kunstenaar, die een enkel bekend etsje met den naam „*J. vā Solt 1642.*” teekende, en die, evenals deze HANS, in de eerste helft der zeventiende eeuw moet hebben geleefd, zijn geen levensbizonderheden tot ons gekomen. Wij weten zelfs niet waar hij thuis behoorde. Ik acht het niet onwaarschijnlijk, dat de hier genoemde HANS VAN SOLDT, die blijkbaar gaarne het gezelschap van kunstenaars zocht, en zich misschien op 't oogenblik, dat hij het rijfelarijboekje teekende, ten huize van BAREND VAN SOMEREN bevond, den schilder, die, gelijk wij uit het levensbericht van ADRIAEN BROUWER kunnen weten, het palet had vaarwel gezegd, om waard te worden in de herberg

¹⁾ Er was in dien tijd eene talrijke engelsche kolonie in Amsterdam. Mij zou 't niet verwonderen als te eeniger tijd ontdekt werd, dat er toen een of meer vaste Engelsche troepen onder grooten toeloop speelden.

²⁾ Prot. Not. J. STEYN d.d. 12 Nov. 1662.

³⁾ Een der rijfelarijboekjes is alleen ondertekend door LE BLON, die PEDRO HEYMBACH'S naam tegelijk opschreef, en door VAN SOMEREN, die, gelijk wij zeiden, denzelfden dienst aan VAN SOLDT bewees. HEYMBACH had een goed oogje op VAN SOMERENS dochter en gaf haar trouwbelofte, zonder die evenwel natekomen, hetgeen hem eene aanklacht voor den rechter bezorgde.

„het Schild van Frankrijk” op den Dam, de vader van dien weinig bekenden kunstenaar J. VAN SOLDT was. Uit een geslachtslijst der familie ROMBOUTS bleek mij althans, dat hij, van Antwerpen geboortig, zich hier vestigde en vader werd van een elftal kinderen, waarvan twee zonen beide een voornaam droegen met de letter J. beginnende t. w. JACOBUS VAN SOLDT, geboren te Amsterdam 8 Juni 1628, overleden te 's Gravenhage 2 April 1649, en JOHANNES VAN SOLDT, geboren te Amsterdam 20 Augustus 1639, overleden den 17 Juni 1673 aan de gevolgen van een wond op 't schip van den admiraal TROMP bekomen, en begraven in de Oude Kerk te Amsterdam den 21sten daaraanvolgende. HANS was een in den handel rijk geworden koopman, zoodat het niet onmogelijk is, dat die zoon slechts uit liefhebberij de kunst beoefende, terwijl de groote zeldzaamheid van zijn werk hierin, of in den vroegen dood van den een, hare verklaring vindt.

Het schijnt dikwijs te zijn voorgekomen, dat kunstwerken en curiosa werden verloot. De waarde daarvan kon ook het meest in 't voordeel van den verrijfelaar worden bepaald. De cijfers, die achter de opgesomde voorwerpen werden geplaatst, spraken wellicht luider dan die voorwerpen zelven. Dit was voor den verrijfelaar niet ongewenscht omdat, gelijk mij uit enkele voorbeelden bleek, met de inschrijfboekjes druk werd gecolporteerd, drukker naar mate het aantal loten groter was.

Ons viertal boekjes vertoont een aanlokkelijke keus van prijzen b. v.

Een penteekening van J. WIERICX voorstellende „daer Venus van Apelles uytgeschilderd werdt”, benevens twee schilderijen van denzelfden meester en zijnde een „Bruiloft van Galilea” en een „Mars en Venus” waarvan de eerste op 30 gl. geschat werd, terwijl de andere met vier kleine stukjes van „de Passie”, mede door dezen meester, slechts 26 gl. werden waardig gekeurd.

Een landschap van ADRIAEN MUELTS, gestoffeerd door PIETER QUAST met „beeldekes seer aerdigh plesant” (geëstimeerd op 17 £ vl.)

Eenige schilderijtjes van denzelfden meester (24 à 26 gl.)

Een landschap van HERCULES PIETERS „wel geschildert ende met beeldekens gestoffeert.” (12 £. vl.)

Een landschap van denzelfden. (6 £. vl.)

Twee conterfeytsels van den vermaerden Mr. THEODORUS BARNARDI, tot de knieën. (10 £. vl.)

Een schilderij van „Loth en zijn dochters daer Sodom ende Gomorra vergaet”, door eenen meester van Dantzig genaemt LAURENS NETTER (7 £. vl.)

Een schilderij van Boentjen te Haerlem met noch het conterfeytsel van Mr. Pekel haering, kluchtig geschilderd (5 £. vl.)

Een schilderij gemaekt van den ouden vermaerden FRANCISCO FLORIS, met noch een postuer van wit ende zwart van Mr. CORNELIS VAN HAERLEM (5 £. vl.)

Twee groote ronden wesende landschappen van ROELAND SYL, gestoffeerd door JAN PINAS (30 £. vl.)

Een groot stuk schilderij van denzelfden SYL voorstellende „een Samaritaan” (16 £. vl.)
Een landschap van HELLEWICH (4 £. vl.)

Acht zeer schone ende konstige gewrochte parckglazen, wesende viercant, gedaen
by den wyt beroemden Mr. LUCAS VAN LEYDEN, ende dat ten tyde hy noch jongh ende
een glasseschryver was, daer van een glas geschenct doch weder aan malcanderen gehecht,
(30 £. vl.)

Een clavecijmbel met twee deuren, waarop landschappen met beelden, door LAURENS
HELLEWICH ¹⁾. Het instrument is in 't jaer 1540 tot Coelen gewrocht, suyver van reson-
nantie (10 £. vl.)

Een luyt van elff partijen, gemaect van Mr. ABRAHAM VAN OFFENBEKE, goet van
resonnantie (7 £. vl.)

Een schoone yvoreen luyt van tien coorden (9 £. vl.)

Een cornette, seer goet van resonnantie, gemaect in Engeland van de Bruders,
met een vyool en een kryttertjen (5 £. vl.)

Een extra-ordinaris schoon horologie, staende op een wel gewrochte eycken houten
colomb, versiert met eenigh vergult beeltwerck (60 £. vl.)

Een schoone groot gedruckt leeren koffer met uytgebrocken vertinde yseren banden
met valdeur en drie schuyfladen, syerlyck ende starck (25 £. vl.)

Een paar hartsleeren hantschoenen seer constich ende costelyk met gout ende
silver gewrocht (14 £. vl.)

Ons viertal boekjes geeft toevalligerwijs slechts kunstvoorwerpen als prijzen op.
Het is echter onbetwistbaar, dat er evengoed meer alledaagsche voorwerpen verrijfeld
werden. Huizen en landgoederen, ja, zelfs ambachts-heerlijkheden werden op deze wijze
ingezet.

De sensaties van dit eenvoudige, ook voor een goed deel op een vroolijk feest
gerichte rijfelspel, waren echter niet sterk genoeg voor de waagzieke aan speculatiën
gewende kooplieden en koopmanszonen. De tulpenhandel bewijst, dat men nog vrijer
aan de speelwoede wilde botvieren. Bovendien traden andere vermaaken in de plaats
van de vroolijke gelagen, die de verrijfselaar aanrichtte, en zoo kwam ongemerkt de tijd,
dat het moeielijk en steeds moeielijker viel, om de loten te plaatsen, totdat de rijfeliarijen,
van het soort als wij hier bespraken, geheel uit de mode waren geraakt.

¹⁾ Ik teekende het volgende over dezen kunstenaar aan uit het Puiboek sub. dato 10 Juli 1627, LAURENS HELLEWICH,
schilder, van Vreeland, weduwnaar van ELISABETH SPEECX, wonende aan de Beurs, ondertrouwt met AGNIETA VAN
DRUENEN, van Utrecht, oud 19 jaren.

Uit het bovenstaande blijkt, dat men de kast van Clavecijmbels vernieuwde of naar den smaak van dien tijd verfraaide.
Het uiterlijk bepaalt dus niet altijd den tijd van 't werk.

DE AMSTERDAMSCHE SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKSMUSEUM.

DOOR

D. C. MEIJER JR.

II.

OODRA we, de voorzaal van 't Museum betreden hebbende, den rug toewenden aan 't Engelsche glas-schilderwerk, ontwaren wij, tusschen de bezoekers door, die in de eerezaal wemelen, eene gestalte in hoog geel gewaad, in wien wij, naderbij getreden, den luitenant ontdekken van REMBRANDTS schuttersstuk. Het is Heer WILLEM VAN RUYTENBURG, Heere van Vlaerdingen en Vlaerdinger-ambacht. — Schrik niet, waarde lezer! voor den klinkenden titel; het is eenvoudig een Amsterdamsch burger, wiens vader PIETER, gehuwd met AELTJE PIETERS uit een zijtak der BICKERS, in 1611 de ambachtsheerlijkheid Vlaardingen van den Prins van Aremberg kocht. Waarschijnlijk was de familie afkomstig van den kruidenier JAN MICHELSZ., die in 1571 woonde in het huis Ruitenburch, op den hoek van de Warmoesstraat en den tegenwoordigen Vijgendam; maar die familie bekleedde spoedig een eervolle rol onder de voorname Amsterdamsche geslachten. PIETER werd in 1617 in het College van Weesmeesteren opgenomen en zijn zoon bekleedde sinds 1639 de waardigheid van Raad en sinds 1641 die van Schepen. Misschien

door zijn vrouw (ALIDA JONCKHEYN), stellig door zijn zusters, was deze met de familie PAUW verzwagerd, want ANNA was de tweede vrouw van den Raadpensionaris en CHRISTINA huwde in tweeden echt diens broeder REINIER, met wiens dochter weder een der zoons van WILLEM RUYTENBURG trouwde, terwijl een andere zoon, die zich aan het krijgsmansleven gewijd had, in het huwelijk trad met eene zuster van niemand minder dan den Heer van Nassau-Ouwerkerck.

De luitenant draagt zijn partisaan in een dier gewaagde verkortingen, waarop REMBRANDT zijn talent scherpte. Naast hem wandelt, met den rotting als waardigheidssteken, de kapitein, deftig in 't zwart, met een zware donkerroode sjerp om den hals geworpen. Het is FRANS BANNING COCQ.— Zijn vader, JAN COCQ, mocht, als knaap, arm en berooid uit Bremen naar Amsterdam gekomen wezen, zijn verwantschap met de familie HOOFT en zijn huwelijk met de rijke erfdochter van FRANS BANNING ¹⁾ had zijn fortuin gewaarborgd, en zijn oudsten zoon FRANS het recht gegeven om te dingen naar de hand van een der dochters van den fierer Burgemeester VOLKERT OVERLANDER, in 1620 door Koning JACOBUS I van Engeland in den adelstand verheven en sints 1618 (door aankoop) Heer van Purmerland en Ilpendam. Het huwelijk werd in 1630 door D^o. OTTO BADIUS (de „otter in 't bolwerck” van VONDEL) voltrokken, en, zóó goed was de harmonie tusschen de beide families, dat de oude Burgemeester na zijn dood, op 18 Oct. 1630, uit het huis van JAN COCK begraven werd. Laatstgemelde volgde hem spoedig in het graf en op FRANS BANNING COCQ rustte thans de taak om de eer van beide familiën op te houden, want zijn enige broeder, JAN COCQ (1658 in het IJ verdronken), was doof en bleef ongehuwd, en zijn enigen zwager VOLKERT OVERLANDER was groter vereerde van Bacchus dan van Hymen. FRANS echter bleef een deftig patriciër, trok in 't staatkundige meestal één lijn met CORN. DE GRAEFF, die gedurende weinige weken (Nov. 1633 tot Jan. 1634) de echtgenoot van zijn vrouws zuster was, en kwam 1634 in het raadsgestoelte. Zijn burgemeesterlijke waardigheid en zijn riddertitel liggen thans nog in 't verschiet (1650 en 1648), maar de onsterfelijkheid verzekert hij zijn naam in 1642, door dien te verbinden aan een der grootste meesterstukken, die het penseel ooit heeft voortgebracht. FRANS BANNING COCQ (het is mij uit zijne familiepapieren gebleken) was een kunstlievend man ²⁾, maar de grootste dienst, dien hij ooit aan de

¹⁾ „Den 30 Aug. 1603: JAN JANSZ KOCK van Bremen, oud 28 jaren, wonende 13 annis in de warmoesstrate geassisteert met WILLEM PIETERSZ HOOFT synen neve ter eenne ende LYSBETH FRANS BENNINGEN dr. oud 22 jaren wonende als vooren geassisteert met MARITGEN HEYNRIX dr. haere moeder ter andere zijde” (Kerkelijk Intekenregister n. 11.) Vergelijk de geneal. aant. van Schaep.

²⁾ VOSMAERS veronderstellingen (Rembrandt, pag. 229, 2^e dr.) zijn niet slechts hard, maar ook onbillijk. Er is geen reden om aan te nemen dat de Amsterdamsche Burgemeester REMBRANDT niet waardeerde. Het door VOSMAER vermelde Doelenstuk van 1660 heeft COCQ niet laten schilderen, want hij was toen al lang dood (sinds 1655) Dit zal wel een Copie van de „Nachtwacht” zijn geweest, waarmede wij later kennis zullen maken. En dat COCQ zijn portret ook door andere schilders liet maken, b. v. door v. d. HELST, zal men toch niet in ernst willen aanvoeren als bewijs dat hij niet ingenomen was met de wijze, waarop REMBRANDT hem had afgebeeld. Het portret, dat in den Catalogus van de verzameling van Ilpendam als het zijne beschreven werd, was, volgens mijne aanteekeningen, niet BANNING COCQ, maar DIRK DE GRAEFF.

kunst kon bewijzen, bewees hij als kapitein van het Schuttersvendel van Wijk I, toen hij zijn stem gaf om het maken van het portretstuk voor die Wijk, dat tot opluistering moest strekken van de nieuw gebouwde zaal op den Kloveniersdoelen, op te dragen aan

REMBRANDT VAN RHIJN.

En toch was hiervoor misschien een prozaïscher reden dan waardeering van den genialen kunstenaar, wiens excentriciteit en eigenzinnigheid de schutters allicht voor zulk een arbeid het oog had kunnen doen slaan op minder hoogbegaafde maar meer plooibare naturen, onder de vele schilders die Amsterdam toen bezat. Maar REMBRANDT woonde immers in 1639, en misschien een paar jaar later nog, „op de binnen-Emster in die slijcker-backerij". En van hier strekte zich de Wijk I, langs den stadswal (thans de Heerengracht) en langs het Singel, tot aan de Warmoesgracht. Misschien hebben wij aan REMBRANDTS tijdelijke woonplaats, evenzeer als aan zijn, ook toen in 't volle daglicht stralend, maar niet door ieder evenzeer op prijs gesteld, meesterschap, te danken, dat hem de gelegenheid werd geboden, ook op het gebied der schutterstukken eene proeve af te leggen.

Hoe heerlijk is die proeve geslaagd!

Hoe toont de grote meester zijn meerderheid hier — niet alleen, zoo als overal, in het tooveren met licht en bruin, met gloed en kleur — maar ook in de compositie! Hoe meesterlijk is de greep om de beide officieren op eenigen afstand vooruit te laten wandelen, KOCK gewichtig redeneerend, RUYTENBURG aandachtig luisterend, en aldus, zonder eenige afbreuk te doen aan de deftige waardigheid der overheids-personen, den troep achter hen, in een tooneel vol leven en beweging, vol natuur en waarheid, onder musketgeknal en tromgeroffel, het vaandel te laten zwaaien en de speren te laten kletteren!

En, waar het gevoel van natuur en waarheid, in naieven eenvoud gehoorzaamd, voorschreef dat bij zulk een tooneel op de straat, kinderen noch honden mochten ontbreken (niet om, zoo als bij VAN DER HELST, het portret van 't zontje of van den geliefkoosden patrijshond van een der officieren te leveren), daar houdt een kiesche smaak het hondje, dat den tamboer aanblaft en den kleinen guit, die met helm en kruithoorn wegloopt, ter wederszijden in de schaduw en veredelt in 't midden dit bijwerk tot hooge poëzie, door het volle licht te doen vallen op de ideale kindergestalte: het kostbaar gekleede, vlugge deerntje met de goudblonde lokken, dat tusschen de schutters door huppelt. — Geen dochtertje van den kapitein: FRANS BANNING COCQ had geen kinderen. Maar wel zie ik in den witten haan een geestige zinspeling op zijn naam¹). Italiaansche schilders zouden misschien een engeltje met zijn wapenschild door de lucht hebben laten vliegen.

Tot de „comparaison instructive pour apprendre de quelle manière REMBRANDT transfigurait ses modèles" is men echter thans nog te Amsterdam in de gelegenheid, want BANNING COCQ komt óók voor op de VAN DER HELST uit den Handboogs doelen (nº. 41 van de Stad, vroeger in 't Trippenhuis, thans in 't Museum, eerezaal), waarover later gehandeld wordt.

1) Niet op een sprekend wapenschild. FRANS BANNING COCQ kwartileerde zijn ouderlijk wapen, dat twee gekruiste lansen vertoonde, met de wapens van Purmerland en Ilpendam.

REMBRANDTS SCHUTTERSSTUK

NAAR DE TEKENING IN HET FAMILIE-ALBUM VAN FRANS BANNING COCQ (OMSTREEKS 1650).

(Zie *Oud-Holland IV*, pag. 204.)

Wat is het onderwerp onzer schilderij? Is de naam van *de Nachtwacht* geheel verwerpelijk, dien van *Sortie des arquebusiers* kunnen wij ook niet aannemen; reeds dáár-om niet, wíjl op dit, even als op de meeste andere schutters-stukken, niet slechts musketiers maar ook piekeniers zijn afgebeeld.

Volgens het onderschrift van de gelijktijdige tekening, hierbij gereproduceerd en waarop wij straks terugkomen, geeft de kapitein aan den luitenant order „om zijne compagnie te doen marcheeren.” Van schijfschieten geen woord. 't Is mij ook nergens gebleken, dat men in dien tijd nog compagnies-gewijs, in de wapens, naar buiten marcheerde om schijf te schieten. Wanneer dit gebeurde dan deden schutters en niet-schutters het, als privé liefhebbers, in den schiet-doelen.

De schutters-stukken zijn nu eenmaal, op enkele uitzonderingen na, geen *historiestukken*, geen voorstellingen van *feiten*, al moge nu en dan, misschien zelfs vaak, eenig historisch feit — een intocht of dergelijke — aanleiding gegeven hebben, om bij de schutters het denkbeeld te doen opkomen van zich ter gedachtenis te zamen te laten afbeelden. Het zijn eenvoudig groepen portretten, waaraan de schilder soms, om aan de voorstelling levendigheid bij te zetten, een of andere handeling, naar zijne fantazie, verbond.

Evenmin is het juist om van een *korporaalschap* te spreken. Dat het aantal figuren op de schuttersstukken gewoonlijk zoowat overeenkwam met de sterkte van een korporaalschap, zal wel in vroeger tijd aanleiding gegeven hebben dat woord te gebruiken. Maar wij zien immers altoos den geheelen staf van eene compagnie vertegenwoordigd. Laten wij dus het voorbeeld volgen van den notaris SPITHOF, die, toen hij in 1670 een inventaris opmaakte van de goederen op den Voetboogsdelen aanwezig, en reeds geschreven had: „Twee groote stukken schilderij, sijnde corporaelschappen”, dit laatste woord weder doorhaalde. Maar toen schreef hij er voor in de plaats: „compagnien.” Ook dit is onjuist, want de geheele compagnie wordt nooit voorgesteld. De enige juiste benaming is, als men 't woord Schuttersstuk niet gebruiken kan of wil: *Schuttersgezelschap*, waarop men dan kan laten volgen „uit Wijk 1 of 2” of „met kapitein A. of B.” enz.

De schutters komen uit een *poort*. Uit welke? Onnoodig daarnaar te zoeken. De Regulierspoort, die voor deze Schutterswijk alleen in aanmerking had kunnen komen, is het niet. Maar REMBRANDT behoefde voor zijne ordonnantie, ten einde de achterste groepen op ongezochte wijs, boven de voorste te doen uitsteken, een brug met treden, en zulk eene was in Amsterdam niet aanwezig¹⁾. Hij koos dus een fantazie-architectuur. Maar dat hij een stadspoort bedoelde, schijnt zeker. Zelfs gaf hij een stuk van den aangrenzenden stadsmuur, met een boog, waaronder het water in de stadsvest loopt. Op den walmuur plaatste hij nog drie figuren (twee mannen en een kind). Doch dit stuk van de

¹⁾ Behalve de Beurs-brug, die voor een schuttersstuk van deze wijk ongepast zou geweest zijn.

schilderij *is afgesneden*, waardoor tevens het in een knop uitloopende einde der bruggeleuning bij de figuur van den kleinen jongen is weggeraakt. Ook aan de andere zijde moest de schilderij iets missen, doch dit was maar een klein randje, met den nek van den tamboer. Evenzeer schijnt boven en onder een strook afgesneden.

Waarom en wanneer is die daad van vandalisme geschied? Om dit te beantwoorden moeten wij kortelijk den levensloop nagaan van de schilderij, die vreemdelingen in de vorige eeuw gedoopt hebben met den naam van „de Nachtwacht,” wat vrij dom was, terwijl Nederlanders dien naam hebben overgenomen, wat zeer ergerlijk is.

REMBRANDTS schuttersstuk werd geschilderd voor den Klopeniersdoelen. In den Catalogus van het Trippenhuis en in het werk van VOSMAER staat (klein vlekje op dien degelijken reuzen-arbeid!) *Voetboogs-doelen*. Of dit abuis is ontstaan door 't lezen van den naam van BANNING COCQ bij COMMELIN, *Beschrijving van Amsterdam* (f. 664), waar deze de namen der overleden vermeldt, die geportretteerd zijn op het Schoorsteenstuk van den Handboogs- (bij vergissing schreef COMMELIN Voetboogs-)doelen, de schilderij van V. D. HELST die in 't Trippenhuis hing (No. 119 van den Cat.) is mij onbekend. Men zou anders zeggen dat het nog al duidelijk is, dat REMBRANDTS schilderij bezwaarlijk voor een schoorsteenstuk kon gediend hebben. Met het betoog, dat de *Klopeniers-doelen* de plaats was, waar REMBRANDTS meesterstuk oorspronkelijk gehuisvest was, behoef ik den lezer niet te vermoeden, sints de lijst van SCHAEP¹⁾ het buiten allen twijfel heeft gesteld en het in den tweeden druk van den Catalogus van 't nieuwe Museum ook is vermeld. De groote zaal van den Klopeniersdoelen was een langwerpig vierkant. Aan een der korte zijden hing het groote stuk van V. D. HELST, dat thans uit het Stadhuis naar 't nieuwe Museum (Rembrandts-zaal) is overgebracht (No. 37 van de nieuwe nummering der stad). Daartegenover was de schouw, met het Doelheerenstuk van FLINCK (No. 31 als boven) als schoorsteenstuk. Aan weerszijden daarvan, de schilderijen van FLINCK en SANDRART, die thans in de Rembrandts-zaal den ingang van de eerezaal flankeren. En (tegenover de ramen) bevonden zich, aan een der lange zijden, drie groote stukken: de beide schilderijen die thans nog in de Raadzaal ten stadhuize aanwezig zijn en de REMBRANDT, *laatst gemelde het dichtst bij den schoorsteen*.

Heeft de rook, die uitsloeg bij het aanleggen der reusachtige turfuren, welke in dergelijke schouwen werden gestookt, op de schilderijen invloed uitgeoefend, dan heeft alzoo de REMBRANDT daarvan wel het meest geleden. Maar ook in andere opzichten was de localiteit, of liever het gebruik dat er van gemaakt werd, niet gunstig voor 't behoud der kunstschat. De Doëns toch waren langzamerhand herbergen geworden en men ging op de zalen een pint wijn drinken, om meteen de schilderijen te bezien. Bij de pint wijn kwam spoedig de pijp tabak; erger nog, men hield op de zalen zelfs vergaderingen, van de soort, die wij tegenwoordig politieke meetings zouden noemen. (A° 1672, 1748). 't Is dus

1) Gedrukt in het 7^e deel van Scheltema, *Amstels Oudheid*. (Amst. bij TEN BRINK en DE VRIES 1885) blz. 127.

niet te verwonderen dat, toen eindelijk het Stedelijk bestuur zich over de schilderijen ontfermde, en ze naar 't Stadhuis liet overbrengen, men meende dat het stuk „overteert” (sic) was geworden, volgens de mededeeling van den restaurateur JAN VAN DYK ¹⁾, die er tevens bijvoegt dat het stuk door hem schoon gemaakt werd, van de vele „gekookten oly en Vernissen, die van tijd tot tijd daarover gehaalt waren”, bij welke gelegenheid het schild met de namen voor den dag kwam, dat onzichtbaar was geworden. VAN DYK was terecht trotsch op zijn *dévernissage*, en 't was dan ook pas sinds dien tijd, dat het, door hem hoog geroemde, stuk de aandacht begon te trekken die het verdiende. Hij deelt voorts de belangrijke bizonderheid van het verminken mede, in de navolgende bewoordingen: „'t is te „beklagen dat dit stuk zooveel is afgenoem om tusschen twee deuren te kunnen plaatsen (!!), want op de rechterhand hebben noch twee Beelden, en op de linker heeft „den Tamboer geheel gestaan, twelk te zien is aan het egte Model thans in handen van „den Heer BOENDERMAKER.”

Nu moet men al een zéér wantrouwend criticus wezen om aan de waarheid van die mededeeling te twijfelen: VAN DYK schreef in 1758. In 1748 waren de stukken van den langen wand nog op den Doelen, blijkens een afbeelding van de daar gehouden vergadering, gegraveerd door S. FOKKE. Hoe moet men nu aannemen dat v. DYK ten onrechte dat afsnijden als een feit zou vermeld hebben, terwijl het nog geen tien jaar geleden was dat hij, en elk zijner lezers, de schilderij zelf op den Doelen had kunnen zien? Vóór dien tijd kan het afsnijden niet geschied zijn, want op de Doelenzaal hing de REMBRANDT, blijkens dit prentje, *niet* tusschen twee deuren. 't Moet dus gebeurd zijn, toen het stuk op de kleine krijgsraadkamer ten Stadhuize werd geplaatst, waar het, blijkens v. DYK, tegenover den schoorsteen hing. Die kleine krijgsraadkamer was op de bovenverdieping van het gebouw, in het zuidelijke inspringende gedeelte van den westergevel. De twee deuren zijn nog aanwezig; de ruimte tusschen de beide deurkozijnen is thans 405 cM. De westelijke deur is echter voor een gedeelte „loos”; meet men de breedte tusschen de beide doorgangen, zooals die in de vorige eeuw schijnen te zijn aanwezig geweest, dan verkrijgt men 452 cM., de tegenwoordige breedte van REMBRANDTS Doelenstuk is 435. — De afmetingen spreken dus mijne overtuiging niet tegen, dat, met de twee deuren waarvan v. DYK spreekt, de deuren van de kleine krijgsraadkamer worden bedoeld.

Maar er is meer. Er hingen, zooals ik zeide, drie stukken naast elkaar aan den zaal-wand van den Kloveniersdoelen. De beide andere zijn, volgens den Stads Catalogus, breed resp.: 525 en 497 cM., de REMBRANDT daarentegen is thans maar 435 cM.

Had die nu nog in het midden gehangen, maar ook dit was, blijkens de lijst van SCHAEPP, het geval niet, en alzoo zou zulk een onsymmetrische schikking onmogelijk te verklaren zijn. De stukken waren waarschijnlijk alle voor de stoffering der (ongeveer

¹⁾ *Kunst en historiekundige beschrijving en aanmerkingen over alle de schilderijen op het Stadhuis te Amsterdam.* (Amst. bij Yver 1758) blz. 58.

19 Meter lange en 11 Meter breede) zaal besteld en uit de schikking der andere stukken blijkt, dat de zaal een goed geördend geheel vormde. Zelfs de balken „spreken” met de afmeting der schilderstukken op het vermelde prentje, hoewel ik daaraan niet te veel gewicht wil hechten, want, hoe accuraat FOKKE zelfs het gebloemde behangsel aangeeft, dat, naast den schoorsteen, de (reeds vroeger verwijderde) stukken van FLINCK en SANDRART vervang, hij geeft aan den langen wand vier schilderijen aan, in plaats van drie, zoo als er blijkens de lijst van SCHAEP waren.

Ik weet niet of A. D. DE VRIES aan het argument van de maat der stukken heeft gedacht, maar een ander argument was hem niet onbekend:

Op de Heraldieke Tentoonstelling, voor eenige jaren te 's Gravenhage gehouden, was een hoogstbelangrijk album: twee deeltjes in oblongformaat (19 bij 15 c. M.), bevattende het „Geslacht-Register der heeren en Vrouwen van Purmerlant en Ilpendam, zoo in consanguinitate als affinitateyt.” Bij die Heeren en Vrouwen moet men nu juist niet denken aan een adellijk geslacht, welks stamboom tot de kruisvaarten opklimt, maar eenvoudig aan FRANS BANNING COCQ en zijn schoonvader VOLKERT OVERLANDER. Het album bevat genealogische en historische aanteekeningen, betrekking hebbende op de familie. Eén daarvan geeft een „Schets van de Schilderij op de groote Sael van de Cleveniers-Doelen, daerinne de Jonge Heer van Purmerlandt, als Capiteyn, geeft last aan zijnen Lieutenant, de Heer VAN VLAERDINGEN, om zijn Compagnie Burgers te doen marcheren.” Het is onze „Nachtwacht,”¹⁾ plus de afgesneden gedeelten, die ik boven heb beschreven, en die ik voor onmogelijk houd dat op deze teekening, die de Heer BANNING COCQ, voor zijn familie-album liet maken (of misschien wel zelf maakte), zouden zijn bijgevoegd, indien ze niet op het origineele stuk op den Doelen voorkwamen!

De gelukkige bezitter van het Album, JHR. D. DE GRAEFF VAN POLSBROEK, afstammeling van COCQ's erfgenamen, was zoo vriendelijk ons verlof te geven eene photographie te nemen van de hoogst belangrijke teekening, zoodat wij die hierbij onzen lezers kunnen aanbieden.

Licht zal deze of gene lezer vragen: Hoe heeft dan, ondanks dit alles, A. D. DE VRIES zoo lang kunnen twijfelen of er werkelijk een stuk van het schilderij was afgesneden?

Naar ik vermoed, vreesde hij dat v. DIJK zich al te veel had laten beheerschen door „het egte Model, thans in handen van den Heer BOENDERMAKER.” Indien dit, zoo als v. DIJK blijkbaar meende, de oorspronkelijke schets was, waarnaar de schilderij was bewerkt, of althans een nauwkeurige reproductie, dan moest er ook geen verschil zijn in die partijen, welke *niet* verloren gegaan zijn. En dit verschil bestaat *wel*; althans indien het stuk dat v. DIJK het „egte model” noemt, teruggevonden is in zekere kleine schilderij

1) Voor de kennis van den oorspronkelijken toon, verdeeling van licht en bruin, enz. geeft de teekening niets. Voor de kleuren der costumes zou een vergelijking met de schilderij zeker belangrijk zijn, doch wie zal beslissen of de kleuren, op de teekening naar de schilderij zijn gevuld, met de nauwgezetheid die wij thans voor dit doel zouden wenschen?

in de National Gallery te Londen, die thans algemeen voor het werk van GERRIT LUNDENS wordt gehouden.

Deze GERRIT LUNDENS, wiens copie zulk eene groote rol speelt in de geschiedenis van de Nachtwacht, was een schilder van boeren-gezelschappen, enz. Volgens de aant. van A. D. DE VRIES (blz. 225 van den derden jaarg. van dit Tijdschrift), was zijne moeder waarschijnlijk een dochter van den bekenden hout-graveur CHRISTOFFEL VAN SICHEM. Hij werd te Amsterdam geboren omstreeks 1620 en huwde 1643 AGNIETJE MATHIJS; 1667 was hij nog in leven. Voor de Doelens heeft hij nimmer geschilderd. Zijn stuk van de compagnie van BANNING COCQ, dat in 1712 op de verkooping VAN DER LIP voor f263 verkocht werd, was alzoo geen doelenstuk, maar de veronderstelling van DE VRIES zal wel juist zijn, dat het eene copie van het stuk van REMBRANDT was, en wel dezelfde die thans in de National Gallery te Londen aanwezig is. Zij werd in 1857 aan die Galerij vermaakt als een werk van REMBRANDT zelf; zij was afkomstig uit het kabinet der graven van Orsay en Hohenzollern¹⁾, op welks verkooping, in 1810, zij teruggehouden werd, na in den Catalogus beschreven te zijn als: „l'esquisse très fine de la Ronde de nuit de REMBRANDT, provenant de la vente RANDON DE BOISSET”. Laatstgenoemde verkooping had plaats in 1777; het stukje werd toen toegeschreven aan GERARD DOU. De verzameling BOENDERMAKER is in 1768 verkocht en het is zeer waarschijnlijk dat de schilderij die RANDON DE BOISSET bezat, het „model bij BOENDERMAKER” was, dat VAN DIJK vermeldt²⁾. Maar al wil men blijven hechten aan het oordeel der achttiende-eeuwsche kunstkenners, dat het stuk bij BOENDERMAKER van REMBRANDTS eigen hand was, dan klemt het betoog nog meer; want dan hebben er *twoe* schilderijen bestaan, die, hetzij dan oorspronkelijke schets of contemporaine copie, door hunne overeenstemming met de tekening en het Album bewijzen, dat de verminking werkelijk heeft plaats gehad.

Behalve door DE VRIES was het stuk van LUNDENS ook opgemerkt door den Franschen kunstkenner DURAND GRÉVILLE, die er een photographie van liet nemen en, na vergelijking met het oorspronkelijke, reeds in 1883, in een stukje over de conservatie van schilderijen, in de *Revue politique et littéraire* van 3 Nov., de verminking van de „Nachtwacht” wereldkundig maakte. In November 1885, nadat de heer BREDIUS in den Catalogus van het nieuwe Museum de verminking ook als feit had vermeld³⁾, kwam hij er op terug en gaf in de *Gazette des Beaux-Arts* zelfs een schetsje hoe de Nachtwacht is geweest en hoe hij nu is. Dit schetsje schijnt mij echter meer naar de gravure van

1) Zie CHARLES BLANC, *le Trésor de la curiosité*, I 354, II 265.

2) De afmetingen zijn dezelfde en, zoals DURAND GREVILLE in de *Gazette des Beaux-Arts* 1885, pag. 412, terecht opmerkt, de kunsthandelaar FOUQUET, die het voor f2580. — op de auction Boendermaker kocht, stond genoeg in relatie met de buitenlandsche liefhebbers om het aan RANDON DE BOISSET te kunnen verkocht hebben.

3) De Heer BREDIUS spreekt van oude tekeningen. Er is echter slechts één contemporaine bekend, namelijk die van het Album. De gedachte aan de achttiende-eeuwsche tekening van CATS, waarover later, gaf den Hr. BREDIUS het meer-voud in de pen, dat den Hr. EMILE MICHEL in zijn onlangs verschenen verdienstelijk werk over REMBRANDT (pag. 50, in de noot) minder juist van dessins contemporains doet spreken.

CLAESSENS geteekend, dan naar een photographie naar de LUNDENS, want op den muur staan wel de twee mannen, maar niet het kind. Volgens zijne berekening was de afmeting (nu 4.35 bij 3.59) vroeger 5.02 bij 3.87, hetgeen goed sluit met de afmetingen der andere stukken van de Kloveniers-doelezaal. Hij geeft de hoop te kennen, dat wij de afgesneden lappen hier nog terugvinden. Die hoop zal wel ijdel zijn, want als ze niet te veel beschadigd waren om te bewaren of om te verkoopen, zouden ze wel al eens voor den dag gekomen zijn. Even zoo was het eene illusie om een „document d'archives” „qui concerne LUNDENS” te verwachten. Dit is echter ook overbodig, daar de zaak nu wel als voldoende bewezen zal beschouwd worden.

Maar nu de door DE VRIES opgemerkte *verschillen* tusschen de LUNDENS en het bewaard gebleven gedeelte van het groote stuk. Deze zijn de volgende:

Op de copie te Londen zijn aan den trommel meer labellen. Men bemerkt op den voorgond de schaduw van RUYTENBURGS speer; de man die het geweer afwendt, heeft *vier* lussen op zijn kleed; men kan aan den muur van 't gebouw de voegen der steenen onderscheiden, en drie stijlen in 't raam; het achterste meisje is duidelijker te zien en het bord met de namen ontbreekt. Dit alles schijnt mij echter niet van genoegzaam gewicht om te veronderstellen, dat LUNDENS, bij het maken zijner copie, zich ook eene zóó gewichtige afwijking zou hebben veroorloofd, als het bijvoegen van twee portretten, benevens een stuk muur en brug, waardoor het middenpunt van de schilderij geheel verplaatst wordt, indien een en ander ook niet op het origineel was aanwezig geweest. Men moet er dan nog bij veronderstellen dat de tekening in 't album van BANNING COCQ zelven ook diezelfde afwijking zou vertoonen (terwijl ze in andere opzichten toch blijkt *niet* naar de kleine schilderij geteekend té zijn; de trommel heeft daar bijv. slechts 4 labellen, even als op het groote stuk) en dat VAN DIJK in 1758 niet meer wist, hoe REMBRANDTS schilderij er op den Doelen had uitgezien.

Wat de kwestie eenigszins heeft geembrouilleerd is het verschijnen der gravure van L. A. CLAESSENS in 1797, die de schilderij onverminkt wedergeeft, en alzoo aanleiding zou kunnen geven tot de meening dat het afsnijden eerst *later* heeft plaats gevonden. Hiervan is echter geen kwestie; uit nauwkeurige vergelijking is A. D. DE VRIES gebleken dat CLAESSENS de copie van LUNDENS of een dergelijke heeft gebruikt, en wel in dier voege, dat de eerste staat zijner gravure veel meer daarop lijkt dan de tweede, zoodat hij waarschijnlijk gemakshalve eerst dáárnaar heeft gewerkt en later, zijn arbeid met de groote schilderij vergelijkende, enkele wijzigingen heeft aangebracht, het afgesneden gedeelte behoudende¹⁾.

¹⁾ Opmerkelijk is het wel, dat hij het kinderhoofdje niet geeft, dat over den muur kijkt. Maar misschien hechtte hij te veel aan de woorden van v. DYK (die alleen van *twoe* beelden spreekt, die op het „echte model” voorkwamen) om alleen op gezag van de tekening, die hij voor zich had, het kind te durven overnemen op zijn prent.

Het antwoord op de vraag, hoe CLAESSENS in 1797 de oude copie kon kennen, hoewel die toen al buitenslands was, wordt waarschijnlijk gegeven door eene tekening van J. CATS, die door DE VRIES werd gevonden en waarvan, door een hem zeer onaangename onbescheidenheid, in het *Handelsblad* van 12 Jan. 1884 is melding gemaakt. Deze tekening was, op een kleinigheid na, geheel gelijk aan de schilderij van LUNDENS en zij was het waarschijnlijk die door CLAESSENS werd gebruikt.

Het laatste, zoo ver ik kan nagaan, wat DE VRIES over de kwestie nederschreef waren de woorden: „Dat ná 1758 geen stuk van de Nachtwacht is afgesneden is duidelijk, maar daarvóór...?” Ik voor mij laat, op de boven aangegeven gronden, met gerustheid het vraagteeken weg en ga thans over tot het bespreken van eenige andere punten, die de aandacht trekken, bij de vergelijking van de oudere copieën met den tegenwoordigen staat van het wereldberoemde stuk.

Wat DURAND-GRÉVILLE, in zijn artikel *De la conservation des tableaux* in de *Revue politique et littéraire* van 3 Nov. 1883 schreef en in de *Gazette des Beaux Arts* van Nov. 1885 (pag. 406) herhaalt, is overdreven. Het kleed van het jonge meisje en de wapenrok van den luitenant zijn, volgens DE VRIES, op de schilderij te Londen evenmin wit, als zij het nu op het groote stuk zijn¹⁾, maar wat de haarkleur van het meisje betreft heeft hij wel eenigszins gelijk en dat de algemeene toon wel wat donkerder en meer rossig bruin geworden is, laat zich wel horen.

„Verwonderingswaardig ten opzichte van het sterke zonnelijgt” zegt de Catalogus BOENDERMAKER en daaruit trekt de heer DURAND-GRÉVILLE (pag. 412) het besluit, dat de Nachtwacht zelf oorspronkelijk ook in de heldere manier was geschilderd. Hoewel ieder het wel eens zal zijn, dat de dikke ondoordringbare schaduwpartijen niet datgene zijn, wat REMBRANDT oorspronkelijk heeft gewild, en dat de werking van den tijd, den rook en de vernissen, de schilderij thans een ander effect doet maken, dan zij aanvankelijk te weeg bracht, zou men toch, naar mijne meening, te ver gaan met aan te nemen, dat de copie van LUNDENS met genoeg juistheid de oorspronkelijke toon en kleur teruggeeft, om het onwedersprekelijk bewijs te leveren, dat het, langzamerhand in een „nachtwacht” veranderde, Schutters-stuk, oorspronkelijk in vol en helder daglicht zou geschilderd zijn. Dat de schilderij te Londen een gansch anderen indruk geeft — zoo zelfs dat men de Amsterdamsche schilderij daarmede zooveel verschilt alsof men die te Londen door een bruin vensterglas zag — zal ieder gaarne toestemmen. Maar wie zal aannemen dat LUNDENS in zijn copie al het meesterschap van REMBRANDT over licht en toon heeft uitgedrukt, dat hij alles heeft wedergegeven, wat REMBRANDT op het doek tooverde? Mag men, alleen wijl er een *copie* in dien toon van bestaat, zeggen dat het schuttersstuk van REMBRANDT „une peinture jadis très claire et très sage” was? en de opvattingen van CHARLES BLANC en VOSMAER — zoo goed saamgevat in VICTOR HUGO’s

¹⁾ Ook op de tekening in het Album zijn deze kleuren bepaald geel.

schoone uitdrukking: „REMBRANDT travaillait avec une palette, toute barbouillée de rayons de soleil” — voor onhoudbaar verklaren en over boord werpen? Mij dunkt dit gaat niet aan! Juister is het m. i. te zeggen, dat de rook-aanslag en het geel geworden vernis gelukkig niets hebben ontnomen aan de betoverende werking en de geheimzinnige poëzie van REMBRANDTS meesterstuk, maar die veleer nog schijnen te hebben verhoogd.

Dat echter de afsnijding bepaald kwaad heeft gedaan aan de schilderij, zal men wel met DURAND-GRÉVILLE eens zijn. De compositie was minder gedrongen, zegt hij terecht, er circuleerde meer lucht in, en menig verwijt, door FROMENTIN aan REMBRANDT gedaan, zou in de pen zijn gebleven, als deze de schilderij in haren oorspronkelijken toestand had gekend. —

Nu wij weten dat REMBRANDT zijn schutters voorstelde op een brug aan een wal, met een poort op den achtergrond, vervalt natuurlijk de laatste grond voor de veronderstellingen, dat het tooneel in een groote hal speelt, waar het licht door hooge vensters valt. Men zal zich de schaduw op den voorgrond, waarin de knaap verdwijnt, moeten voorstellen, als veroorzaakt door een zware boomgroep, vóór en links van de brug.

Het derde punt, dat de aandacht trekt bij vergelijking van ons schuttersstuk met de oude copiën, is, dat er een paar détails zijn, die doen vermoeden, dat ook het thans aanwezige gedeelte niet ten eenemale ongeschonden tot ons gekomen is. Op de schilderij van LUNDENS, zoowel als op de tekening van CATS, is de rook van het schot dat achter de officieren wordt losgebrand duidelijk zichtbaar, langs de sjerp en den kraag van den kapitein. Mij ¹⁾ schijnt het, bij nauwkeurige beschouwing van het stuk, zoo als wij het thans kennen, wel toe, alsof die rook vroeger ook dáár aanwezig was. Ook de phisyonomie van den boven den kapitein uitkomenden schutter, waar niemand met genoegen op staren zal, is èn bij LUNDENS èn bij CATS èn in 't album van BANNING COCQ eene andere en zijn hoed is minder hoog. Ook is het merkwaardig dat de vlag bij alle drie, geen *vier* banen heeft, maar *vijf*. De bovenste baan is thans Oranje. Daarboven is op de oude copiën nog een baan, die even als de onderste, van de kleur is, die bij LUNDENS groen is geworden en op de tekening in het Album zich als blauw vertoont. (Van het wit, dat de Hr. VOSMAER onder de kleuren noemt, is geen sprake) Ook de knop van den vlaggestok is iets anders en, zoo als wij reeds zeiden, *het bord met de namen ontbreekt*.

De laatste bizarerheid werpt een nieuw licht op de wonderlijke ontdekking, vermeld op blz. 91 van den derden Jaargang van dit tijdschrift ²⁾ dat althans van één der personen die op de „Nachtwacht” geconterfeyt zijn en er aan betaald hebben, de naam op

¹⁾ Omtrent hetgeen nu volgt is mij het gevoelen van DE VRIES niet bekend geworden.

²⁾ Tegelijk met de hoogst belangrijke mededeeling dat het schilderen aan elk der geportretteerde personen had gekost: „door één de somme van honderd guldens, d'een wat meer en d'ander wat minder, nae de plaets, die sij daerin hadden,” en bij het bewijs dat het stuk is geschilderd vóór den dood van Saskia (Juni 1642); waaruit tevens blijkt dat REMBRANDT zijn inspiratie niet te danken had aan eenig tooneel, bij den intocht van den jongen Prins, die den 20^e Mei van dat jaar plaats had, zoools wel eens is verondersteld.

het bord ontbreekt. Er zijn trouwens nu nog minstens 17, en alzoo vóór de verminking 19, portretten op het stuk en de naamlijst bevat er maar 16. —

De meest waarschijnlijke oplossing is, dat, toen VAN DYK zich verheugde bij zijn schoonmaken, het schild met de namen te hebben gevonden, hij zich toch aan een illusie overgaf met te meenen dat zij „door REMBRANDT zelfs” waren opgeteekend.

Zulk een schild met namen is dan ook iets dat op de schutters-stukken nooit voorkomt¹⁾ en al hebben wij, zoo ooit, dan hier te doen met een schilder, die zich uitzonderingen veroorloofde en mocht veroorloven — dat prozaïsche naambord, zoo alles behalve vindingrijk, architectonisch ongemotiveerd, aan een poortboog geplaatst, is eene excentriciteit niet van de soort, die wij in een REMBRANDT mogelijk rekenen.

Het naambord zal in later tijd zijn aangebracht en een paar schutters, wier namen vergeten waren (of... die er niet aan méér betalen wilden of konden) ontbreken²⁾. Hoe het zij, wij weten dan nu dat, wanneer de namen, die in het nieuwe Museum op de lijst zijn aangebracht, weder eens (wat niet te hopen is !!) hersteld worden in de schittering, die ze bezaten bij de opening van het gebouw, zij aangevuld moeten worden met dien van NICOLAES VAN CRUYSBERGEN, prevoost³⁾. Men verbetere dan tevens BRONKHORST's voornaam: zijn vader droeg niet den onmogelijken naam van METES of METER, maar heette eenvoudig PIETER. De andere variatiën zijn van minder belang. Bij de tekening van CATS is ook een naamlijst en op de schilderij van LUNDENS is er een achter geplakt. Beide zijn met 18e eeuwsche hand geschreven⁴⁾, min of meer slordig gevuld naar de opgave in VAN DIJK, doch zij laten achter des Vaandrigs naam de aanduiding CORNELISSEN weg.

Die vaandrig is een der weinige afgebeelde personen, van wien men iets meer weet dan den naam. Zoo goed als zeker is hij „de E. Heer JAN DE VISSCHER, vaandrager van de Burgery t' Amsterdam” op wien, toen hij tijdens den aanslag van Prins WILLEM II in 1650 stierf, door JAN VOS dit bijschrift werd gemaakt:

„Dus ziet men VISSCHER, die het vaandel heeft gezweit:
Maar toen het woeste heir de Stadt aan 't Y deed vreezen,
Heeft hy van spyt zyn vaân en leeven afgeleit.
Zoo toont de jongling zich van BIKKERS bloedt te weezen:
Dien BIKKER, die zijn Staat, tot heil van 't volk, verliet.
Een vrye ziel gedoogt niet dan een vry gebiedt.”

1) Een papier, als *trompe l'oeil* geschilderd, schijnbaar tusschen lijst en schilderij ingestoken, is natuurlijk geheel iets anders. — Men stelle zich eens een oogenblik voor, dat men het bord met *leesbare* namen aan de poort opgehangen ziet — welk horribel prozaïsch effect, welk gebrek aan vinding, welk een dissonant in de compositie!

2) Dat er een paar namen op het bord onzichtbaar zijn geworden is onwaarschijnlijk, want zij ontbraken reeds ten tijde van VAN DYK, toen de letters nog goed leesbaar waren, en het lijstje der namen wordt ook blijkbaar met dien van den tamboer besloten.

3) Een der beide figuren, die weggeraakt zijn, is blooothoofds — de eenige in de geheele compositie. Mogelijk is dit wel de prevoost.

4) Te Londen heeft men een tijdlang zich wijsgemaakt dat de lijst achter op de LUNDENS door COPPENOL geschreven was.

De uitdrukking „Bikkers bloedt” zal overdrachtelijk bedoeld zijn. In de genealogie van BICKER vind ik althans den naam des vaandrigs niet.

De arme tamboer, die de eer van door REMBRANDT afgebeeld te zijn zoo duur betaalde met in later eeuwen voor een dronkelap te worden aangezien¹⁾, overleefde het niet lang: weinige jaren later bekleedde een ander bij de compagnie van BANNING COCQ zijn eervolle plaats.

Wij hebben REMBRANDTS schuttersstuk gevuld tot in de kleine krijgsraadkamer op het voormalig stadhuis. Thans ten slotte nog een enkel woord over zijn verdere lotgevallen.

Toen bij de inrichting van het Stadhuis tot Paleis, de meeste schilderijen van de stad naar het oude Prinsenhof werden overgebracht, bleef het met eenige andere stukken, hangen, om deel uit te maken, eerst van eene tentoonstelling, later van het Rijks-Museum, dat in 1815 naar het Trippenhuis werd overgebracht. Aldaar heeft „de Nachtwacht” in het jaar 1852 de gevaarlijke operatie van het verdoeken ondergaan. De heer HOPMAN oogstte toen daarvoor den dank in van het kunstlievend Europa.

Men weet hoe, naarmate de roem van Hollands schilderschool steeg, het verlangen levendig werd om een waardig Museum te bezitten en hoe daaraan is voldaan. In den vroegen ochtend van 6 Juli 1885 werd REMBRANDTS meesterstuk in alle stilte uit het Trippenhuis naar zijn nieuw verblijf overgebracht. Een triomftocht, waarbij zich alles aansloot wat in Nederland belang stelde of behoorde te stellen in de kunst, had die overbrenging moeten zijn. — En mogen zijn, want waarlijk: er was niets verzuimd in het nieuwe verblijf, om het tot een tempel voor den vorst onzer schilderschool te maken. Ongelukkig heeft aan den goeden wil de uitslag, in veler oog althans, niet beantwoord. Zoolang niet de anatomische les van Dr. TULP de eene zijde van het Schutters-stuk bekleedt, gelijk één tijd lang de Staalmeesters de andere, zoolang zal de grootte der zaal eer bestemd schijnen om onze armoede te doen uitkomen, dan onzen rijkdom. De levensbeschrijving op de fries rondom de geheele zaal is ongepast, waar men de zaal met schilderijen van andere meesters heeft moeten vullen, en de vergulde beelden op de steenen zuilen laten den bezoekers koud, die slechts om REMBRANDTS kunst komen en alleen verlangen die waardig gehuisvest te zien, in de omgeving welke het oog het minst afleidt, en onder het licht dat de schoonheid het best doet uitkomen. Wat het eerste betreft is aan dien eisch voldaan, door het decoratief hoog genoeg te plaatsen en de schilderij, die aanvankelijk als een *tableau de chevalet* aan den muur was opgehangen, weder te laten zakken tot op den grond, waardoor den indruk behouden blijft dien ieder bewonderaar van REMBRANDT, in 't Trippenhuis door de gewoonte dierbaar was geworden. Wat de verlichting aangaat: wij hebben met REMBRANDT het bizarer geluk, dat niet van ieder

¹⁾ MAXIME DUCAMP, aangehaald door BURGER, *Musees d'Amsterdam et de la Haye*, pag. 9.

meester der nakomelingschap te beurt valt, van hemzelven een aanwijzing te bezitten hoe hij zijne kunstwerken geëxposeerd wenschte. „Hangt dit stuck op een starck licht” schreef hij van een zijner schilderijen aan HUYGHENS, 27 Jan. 1639 ¹⁾). Maar met „hangen op een sterk licht” bedoelde hij, in dien tijd, toen men geen Museum-zalen met bovenlicht kende, *niet*: „Giet een stroom van sterk koud licht uit over een gladden dorren vloer tusschen den toeschouwer en mijn stuk”!.... Na al de studie, in den laatsten tijd gemaakt om te komen tot vaste gegevens voor de doelmatige verlichting van schilderijen, had men in 't Museum iets anders verwacht, dan wat de REMBRANDTS-zaal thans te aanschouwen geeft ²⁾.

Maar REMBRANDT is daarboven verheven! Onder welk licht ook, zijn genie zelt weet den zonneschijn wel op zijn doek te tooveren en er van te doen uitstralen! Geen kunstmiddelen behoeven hem te helpen! In de koele, plechtige omgeving van de Museumzaal weet hij, even goed als in de gezellige drukte van het Trippenhuis, den aanschouwer te boeien, te verrukken en te verplaatsen in een andere wereld, tintelend van warmte en leven, van gloed en kleur!

Wordt vervolgd.

¹⁾ VOSMAER „*Rembrandt* pag. 193 vgl. pag. 187, 199.

²⁾ De redenen waarom en de oorzaken waardoor het licht in de REMBRANDT-zaal niet deugt, kunnen belangstellenden vinden in het artikel van den Hr. N. REDEKER BISDOM in het Tijdschrift *Vademecum der Bouwvakken* 1^e Jaarg. No. 8 Juni 1886.

Bij de voortdurende verschikkingen en proefnemingen, waarvan de Rembrandt-zaal getuige is, kan het wel zijn, dat de toestand, wanneer deze regelen den lezer in handen komen, weder geheel anders is, dan toen ik schreef.

DRIE BRIEVEN VAN JAN GERRITSZ VAN BRONCHORST,

MEDEGEDEELD DOOR

PROF. SIDNEY COLVIN ^{1).}

Men Heer

MEN HEER VAN ZUYLECOM, Alsoo U. E. mijn heeft behandicht het Caertien van Breda en Ick U. E. beloofde hetselfe verleeden Woensdach weder te senden met den Haechsche Schipper, dan, alsoo daer veel werck in was, en Ick het soo haest niet en conde copieren, heb oversulckx die stouticheijt getoont en heb het tot Saeterdach gehouden, bidde U. E. mijn het niet qualich en sal gelieven of te neemen en sal ter oorsaecken van dien alle danckbaerheyt bewijsen, en sende U. E. in het caertgen drie printkens die U. E. noch resteerden van het werck van Sr. POELENBURCH, die Ick geest heb, zijn van cleynder important(i)e, bidde U. E. hetselfde gelieve in danck aen te nemen en sal vorder U. E. mijn Heere in de protexie van den Almogenden bevelen en blijven U. E. altijt bereijden dienaer

JAN G. v. BRONCHORST ²⁾

Actum Utrecht desen
9 Desemb[er] 1637.

1637

¹⁾ Prof. SIDNEY COLVIN, Directeur van het vermaarde Prentenkabinet in het Britsche Museum te Londen bewaard, ontdekte daar voor eenigen tijd de hier volgende brieven van den Utrechtschen „glaesschrijver” tevens etscher en schilder JAN VAN BRONCHORST. Hij liet ze fotograferen, en was zoo welwillend ons daarvan een exemplaar toe te zenden, met het doel *Oud-Holland* er mede te verrijken. De drie brieven zijn aan den grooten CONSTANTIJN HUYGENS gesicht, en handelen over een kaart van Breda, eene dedicatie met een vers — (waarvoor?) en eene teekening. Uit den laatsten brief leeren wij eene vriendschappelijke verhouding tusschen HONTHORST en BRONCHORST kennen. (Red.)

²⁾ De G. v. B. in één.

Men Heer,

Men Heer, Alsoo Ick men Heer VAN THIENHOVEN hadde versocht dat Zijn E den Heere HENSII¹⁾ soude willen versoecken om die dedicatie met het veersken te willen maecken en het selfde heeft ge(e)xcuseert, als mede BARLEI²⁾ te Amsterdam, op nieuws daertoe versocht sijnde, VAN RENEN, zijnen goeden vrunt men Heer BUCHEL, en nu niet anders hebbende dan het veersken dat Ick UE. hebbe laeten zien, sal het selfde daeronder doen snijden, en die dedicatie die U E gesien hebt alsoo UE die niet wel en geviel, wilde wel dat U E de moyten soude gelieven te nemen om die eens intestellen, opdat ick dies te seeker mocht gaen en niet qualyck doen, bidde UE mijn gelieve te verexcuseeren, dat Ick die stouticheyt toon aen UE daerom te schrijven, ofte soo UE. goet dunckt dat Ick die sal gebruycken, die Ick alrede heb, soo sal UE aen brenger deser, Sr. VAN DER LIS,³⁾ maer gelieven mondeling bescheyt te seggen, en sal vorders ter oorsaecke van dien sijn en blijven UE myn Heere altijt bereyden dienaer

JAN G. v. BRONCHORST.

1637.

Actum Utrecht desen 22 Desember 1637.

Men Heer,

Men Heer VAN ZUYLECOM, Ick heb U E schrijvens van den 20 Meert ontfangen om in de Hage te coomen alsoo UE de teyckeningh hadt ontfangen, dan alsoo ick was geresolveert om te coomen, soo is myn merckelyck voor-coomen, waer door Ick mijn reys hebbe moeten naelaten. Dan wilde wel dat U E myn de teyckeningh over sondt, U E can myn U E sin en meyningh met een memorie laeten weeten. Sal-vorders blyven UE myn Heere

U E altyt bereyden dienaer

JAN G. v. BRONCHORST

1638.

Actum desen 12 Mey Ouden styl.

Soo U E myn de teyckeningh gelieft te senden, sult gelieven het opschrift te schrijven als volcht. Ofte Sr. HONTHORST is tegenwoordich in den Hage, en die compt binnen 4 ofte 5 dagen wederom te Utrecht, U E can hem de teyckeningh medegeven en alle bescheyt laeten.

JAN G. v. BRONCHORST, woonende in de Minnebroerstraet tot Utrecht, glaesschrijver.

De adressen der brieven luiden steeds:

Aan Men Heer

Men Heer VAN ZUYLECOM
residerende in S. Gravenhage.

Port.

(Eens: met een rolleken.)⁴⁾

¹⁾ DANIEL HEINSIUS.

²⁾ C. BARLEUS.

³⁾ DIRK VAN DER LISSE, leerling en navolger van POELENBURG, later burgemeester van 's Gravenhage. Zie over hem een opstel in *de Nederl. Kunstbode* 1881 van A. BREDIUS.

⁴⁾ Zie verder over JAN GERRITSZ VAN BRONCHORST diens biographie in den Catalogus van „*Kunstliefde*” te Utrecht 1885. *Oud-Holland* zal weldra over hem en zijne zonen JAN en GERRIT VAN BRONCHORST, beiden schilders, nieuwe levensbizon-derheden mededeelen.

HET GEBOORTEJAAR VAN JAN DAVIDSZ DE HEEM.

DOOR

A. BREDIUS.

VER DE HEEM zijn we thans voldoende ingelicht; het volledigst vindt men alle gegevens omtrent hem en zijn zoon CORNELIS DE HEEM bij één gebracht in F. JOS. VAN DEN BRANDEN's uitmuntende „*Geschiedenis der Antwerpse Schilderschool*”¹⁾. Alleen zijn geboortejaar was nog onbekend; men stelde het op c. 1600. Men deed dat, omdat hij reeds in 1626²⁾ huwde; maar in de XVIIe eeuw trouwde men zeer dikwijls veel vroeger. O. a. werd de visch- en stillevenschilder ABRAHAM VAN BEYEREN reeds op 18-jarigen leeftijd in den echt verbonden. Uit de volgende acte zien we, dat DE HEEM 20 jaren telde, toen hij te Leiden met METTA VAN WEEDE het huwelijkssbootje instapte en eerst in 1606 geboren werd:

4 May Ao 1629. Attestatie van »d'eersame JOHANNES DE HEEM, Schilder woonende binnen Leijden, out omtrent 23 jaren.“³⁾

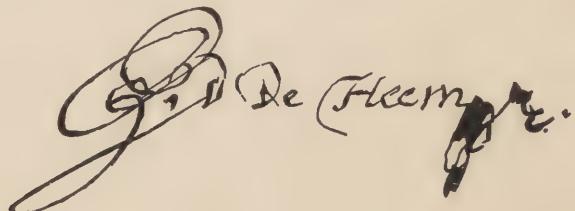
De schilder teekent 1629:

Hij schijnt dus een tijdlang in Leiden gewoond te hebben. Hij had er verwant, tenminste in 1658 was hij tijdelijk weer te Leiden aanwezig, om een erfenisje van f 600, te heffen, zooals uit de volgende Acte blijkt, die hij met zijn iets veranderde handtekening bekrachtigde:

Huyden den 12 Aprilis 1658 compareerden voor mij Notaris de navolgende getuigen:
Sr. JOHANNES DE HEEM, *Constrijk schilder tot Antwerpen*, item MARGARITA DAVITSdr., wed. van zal LOURENS CLAES wonende tot Rotterdam, en DIRCK JANSZ VAN DORT, Mr. Timmerman enz.
(En bekennen elk f 600.— ontvangen te hebben als erfgenamen van CORNELIS PIETERSZ VAN ZIJLHOUCK, in *Leijderdorp* overleden.)

DE HEEM teekent 12 April 1658:

1) I. E. BUSCHMAN, Antwerpen 1883.

2) V. D. BRANDEN zegt bij vergissing 1622.

3) Prot. Not. J. VAN DER MEER, Leiden.

4) Prot. Not. A. RAVEN, Leiden.

BIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

VOORNAMELIJK AMSTERDAMSCHE SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, ENZ.

EN HUNNE VERWANTEN

VERZAMELD DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZN.

Ondertr. 7 Juny 1642. Jan van de Velde, van Haerlem, *schilder*, oud 22 jaeren, noch een moeder tot Enckhuysen hebbende, wonende op het Uyterse veer, en Diewertje Willems, van A., won. in de Vogeldwarsstraat. (Kerk. huw. proc.)

(Deze aant. is doorgeschrapt.)

Ondertr.: 4 April 1643. Jan Jansz van de Velde, van Haerlem, *schilder*, out 23 jaren, en Dieuwertie Willems Middeldorp. (Puib.)

Ondertr.: 9 Sept. 1656. Joannes van de Velde, van Haerlem, silverdraettrecker, out 36 j., ouders doot, geass. met Esaias van de Velde, won. op de Reguliersbreestraet, en Christina v. Hees, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 23 Maart 1652. Willem van de Velde de Jonge, *schilder*, won. opt Mierelant, en Piaternelle le Maire j. d. tot Weesp. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 23 Dec. 1656. Willem van de Velde, van Leiden, out 34 jaren (deze woorden doorgehaald), *schilder*, geass. met syn vader Willem van de Velde, in de Corte Coninckstraet, en Magdaleentje Walravens, van A., out 21 j., woont in de Spinhuyssteegh, geass. met Marie van der Werf, haer moeder. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 2 Dec. 1656. Daniel van de Velde, van Leyden, lieutenant ter zee, out 28 j., ouders doot, geass. met Willem van de Velde, syn oom, woont in de Corte Coninckstraet, en Elisabeth Bennickers, van Deventer, out 26 j., ouders doot, won. in de Nes. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 4 Dec. 1666. Aert Pieterse van de Venne, van Rotterdam, *schilder*, oud 35 j., geass. met sijn broeder Pr. Pietersz vader doot, woont op de Leytsche straat, en Aeltie Jans, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 16 April 1666. Pieter Pietersz van der Venne, van A., spiegelmaecker, oud 24 j., woont inde Leytsestraet, en Annetie Franse, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr.: 29 Aug. 1682, Louis van de Venne, van Hantwerpen, *konstschilder*, out 25 jaren, op de Antonibreestraet, ouders dood, geass. met Anna Nachtegaal, en Anna Koperman, van A., oud 24 jaren, inde Roosedwarsstraet, geass. met haer moeder Sara.

Ondertr.: 25 Juni 1594, Pieter van de Venne, van Antwerpen, oudt omtr. XXIX j., won. inde Nieustraet, geass. met Marcus Jacobs, sijn schoonvader, en Claerken van Hersbergen, van Brugge, oudt XXIIJ jaren, woont opt Rockin enz.

Gedoopt Oudekerk 13 Juni 1602, Clara, dochter van Pieter van de Venne en Clara van Harsbergen; Christiaen Antonisz, Jan Cock, Grietgen van de Venne getuigen.

Gedoopt Oudekerk 21 Febr. 1610, Maria, dochter van Pieter van de Venne en Clara van Harsbergen; Pieter de Kolenaer, Agneta Pels, Marya Rogiers getuigen.

Gedoopt Oudekerk 9 Juni 1611, Kornelya, dochter van Pieter van de Venne en Klara van Harsbergen; Neeltjen van de Venne getuige.

Begraven Nieuwekerk 17 Juli 1617, Pieter van der Venne, inde Warmoestraet inde 2 bellen.

Ondertr. 27 Sept. 1608, Peeter de Kolenaer¹⁾, van Antwerpen, wed^r van Sara Pasquier, won. op de Nieuwendijck, en Katharina van de Venne, van Antwerpen, oud 26 j., won. op de N. Z. Afterburgwal, geass. met Lucas van de Venne, haer broeder, en Goedelken, haer suster. (Kerk. huw. procl.)

Gedoopt 24 Juni 1621, Oudekerk. Susanna, dochter van Pieter de Colenaer en Cataryna vande Vene; Mr. Jan Quesnoye, Annetie Henrix, huisvrouw van Hans Walschert getuigen.

¹⁾ Van dezen P. d. C., bestedeer van dienstboden, bestaat een portret door Claes Jansz. Visscher gesneden.

Ondertr. 24 Oct. 1609, Luycas van de Venne, van Antwerpen, oudt 36 j., won. op de Cingel bij Jan Rodenpoort, verklarende geen ouders te hebben, geass. met Luycas van de Wal, zijn oudtoom, en Agneta Pels, v. Antw., oudt 25 jaer, won. op de O. Z. Voorburgwal, geass. met Pieter Pels, haer vader. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt. 17 Aug. 1623, Oudekerk, Peeter, zoon van Luckas van de Venne en Agneta Pieter Pelsdr; Peter Pels en Gooltjen van de Venne getuigen.

Ondertr. 5 Nov. 1649, Pieter van de Venne, van A., out 26 jaer, geass. met zijn vader Lucas vander Venne, won. op de Fluweelen Burghwall, en Anna de Carpentier, van Londen, out 18 j. won. in de nieuwe Doelenstr. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 13 Sept. 1625. Pieter van de Venne, van A., drogist, out 29 j., geen ouders hebbende, geass. met Luycas van de Venne, zijn oom, won. opt water, en Trijntje Clouck Jacobsd., out 28 j. geass. met haer moeder Aefjen Francken, won. op de O. Z. Voorburchwal. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 14 Oct. 1628. Pieter van de Venne, van A., wed^r. van Catharina Jacobs Cloeck, won. op 't Waeter, en Maritie Florianus, van A., wed. van Pieter Marcys. (Kerk. huw. proc.)

Begraven Nieuwe kerk 4 October 1632, van Pieter van der Venne, opt Water, een kint onder den arm. f 4.

Ondertr. 29 Oct. 1637. Hans van der Venne, van A., out 40 j., geass. met zijn broeder Pieter van der Venne, won. op de Rosegracht, en Jannetie Willems, van A., wed^r. van Emanuel Baestero won. op de Coninxgr. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 19 April 1635 Oude Kerk. Abram en Sara, kinderen van Isaack van de Venne en Catelijntje Bey; Andries Rijkert en Jannetjen Franck getuigen.

Ondertr. 29 April 1626. Cornelis van de Venne de Jonge, van A., out 27 j., geass. met zijn vaeder Cornelis van de Venne, won. op de O. Z. Achterburgwal, en Jannetjen Grevenraets, van A., out 19 j., geass. met Jasper Grevenraet, haer vader, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 7 Mei 1588. Andries Claesz. van de Venne, van Antwerpen, soudaet onder hopman Swaen, oudt omtrent 22 j., won. inde Hoochstrate, geen ouders int leven, een oom te Leyden, en Trijn Heinricsd., oudt omtrent XIX jaren, won. achter 't slot van Gelder.

Volgens een genealogie v. Beresteyn trouwde Pieter Verbeek, vermaart schilder, met Elisabeth v. Berensteyn, dochter van Paulus v. Berensteyn en Anna Steyn. Elisabeth was geb. in 1620, Pieter Verbeeck overl. zonder kinderen na te lateren.

Begraven O. Z. Kapel, 29 Juli 1667 Meynarda Jans, huisvrouw van Adryaen Verboom, schilder, opde hoeck van St. Antonissluys. f 15.—

Ondertr. 21 Maert 1678. Joannes Bisschop, van Vlissingen, Medicinae Doctor, out 38 jaar woont tot Middelburgh, ouders doot, geass. met Joan Verboom, syn cousijn, en Susanna Bisschop, van A., out 25 jaar, op de Singel, geass. met Mr. Paulus Bisschop en Elisabeth Pelt, haar vader en moeder.

Begraven N. Z. Kapel 10 Febr. 1690 een man, Gysbregt Verhoek, kunstschilder, comt uyt de Nieuwe Vijzelstraat tusschen de Heere en Kysergracht. f 15.—

Begraven 3 Oct. 1702 N. Z. Kapel, een bejaart vrijer Pieter Verhoek, marmerschilder comt uyt de Vijzelstraat tusschen de Heere en Kysersgraft. f 15.—

Ondertr.: 7 Maart 1710, Jakobus Verhuel, van Uytregt, fynschilder, oud 28 jaren, in de Spiegelstraat, de vader Nikolaas Verhuel tot Brussel, en Anna Cristina d'Eller, van Embricq (?), wed. Bernald Dassevedo, op de Kysersgraft.

Op den 15 Sept. 1651 compareerden Srs. Pieter van den Bos en Rombout Verhulst, beyde van competente ouderdom en won. alhyer, en hebben mitsdesen ten versoecke van Gerard Pietersz van Zijl, mede won. alhyer, verclaert.... hoe waer is: dat Corn. Pietersz van Zijll in dienste van de Oost-Indische Compagnie voor Adelborst met het schip de Olifant naer deselven landen vertrocken en zoo zij comp. onderrecht waren overleden, is geweest d'eenigste broeder van Reqt, sonder dat deselven Corn. Pietersz eenige anderen erffgen als de Reqt heeft achtergelaten.

(Prot. Not. v. Toll p. 18 A. 73).

Een dito cleyn dageraetje van Barent Veris (Boedel Corn. Dirksz Wittenoom 22 Juli 1665).
(Prot. Not. J. Hellerus p. 166).

Ondertr. 8 Oct. 1672. Johannes Verkolje, van A., *schilder*, out 22 jaar, geass. met Benjamin Verkolje, syn vader, op de Reguliersbreestraat, en Judith Voorheul, woont tot Delf.

Johannes Verkolje

6 December 1672 testeeren Sr. Johannes Verkolje en zijn vrouw Judith Verheul, echteluyden, won. binnen dezer stede. (Prot. Not. P. Sas. p. 91)

Gedoopt 4 Juli 1674. Cecilia Verkolje, voorgesteld door onze ledematen de man Dirk van Vliet en Jan Verkolje. (Doopb. Doopsgez. Gem.)

Gedoopt 10 Nov. 1624 Nieuwe Kerk, Pieter zoon van Jacob Vercoelje en Jannetien Pieters.

Gedoopt 7 Dec. 1669 Cicilia Rogiers Verkolje, Jonge dr., d^r. van wijlen onzen broeder mr. Rogier Verkolje, voorgesteld door den oom Samuel Verkolje, en syn vrouwe Geertrui Eenloos. (Doopb. Doopsgez. Gem.)

Begraven N. Z. Kapel 11 Juni 1718, een jongman, Jacobus Verkolje, compt van de Reguliersbreestraat. f 15.—

Gedoopt 23 Febr. 1671. Geertrui Verkolje, Jongedr. voorgesteld door onse broeder haer vader Jan Verkolje en den oom Samuel Verkolje. (Doopb. doopsgez. gem.)

Gedoopt 31 Jan. 1672. Dirk van Vliet, jongen, voorgesteld door Jan Verkolje en Vincent de Klerq. (Doopb. Doopsgez. Gem.)

Ondertr. 22 July 1673. Dirck van der Vliet, van A., *goutsmit*, out 23 jaar, woont op de Zingel, geass. met Nicolaas de Gijselaar, syn voogt, en Zelia Verkolje, van A., out 17 jaar, woont als voren, geass. met Jan Verkolje, haer Vader. (Puib.)

Ondertr. 12 Maart 1677. Ariaen Vermeulen, van Utrecht, *schilder*, out 22 j., inde Laurierstr., geass. met syn vader Willem Vermeulen, en Pieterneelie Reus, van A., out 21 jaren, woont als voren, ouders doot, geass. met haer bestevaer Albert van Waerdt.

Op 't beelt van Franco Snellincx door Versprong geschilderd.

Hier siet gy Snellincx aan, die schoon hij snel gedaan is.

Noch snelder vaarsen dicht, daar konst en lyster aan is.

C. Gravensteyn.

(Holl. Parnas. 1660. p. 18).

Ondertr. 11 Nov. 1628. Anthonius Verstraelen, van Gorkom, out 34 j., *schilder*, won. inde Coninxstraet, en Magdalena Bosijn, van A., out 23 j., geass. met Magdalena van Rijen, haer moeder, en Carel Quina, haer oom. won. op de Princegracht. (Kerk. huw. procl.)

Ondertr. Den lesten Febr. 1642 Joannes Victers, van A., *schilder*, out 22 jaer, geass. met syn vader Lowys Victers, won. inde Calverstraet, en Jannetie Bellers, van A., out 19 jaeren, geass. met haer moeder Elsgie Heyndrix, en Anthoni Beller, haer broeder, won. op de Bloemgracht. (Kerk. huw. procl.)

Gedoopt 15 Jan. 1643. Gerrit, zoon van Jan Victers, en Jannetjen Ellerts; Lowys Victers, Elsien Hendrix en Antoni Bellerts met Marytjen Jacobs getuigen.

Gedoopt 25 Juni 1645 Noorder Kerk door D^o. Petrus Wittevrongel, Steyntje, dochter van Johannes Victoors en Jannetje Belles; Lowys Victoors getuige.

Gedoopt 24 Dec. 1637 Stijntjen, dochter van Johannes Victers en Jannetjen Bellers; Annetjen Bellarts, Antony Bellerts getuigen.

Gedoopt 16 Sept. 1653. Nieuwe Kerk, Victor, zoon van Jan Victors en Jannetje Bellers; Eva Victors getuige.

Begraven 15 Maart 1661 N. Z. Kapel, een kint op een baer van sessen Johannes Vicktor, comt van het Rockin, naest de kerckdoor. f 10:13

Johannes Factor, *constschilder*, verkoopt 3 Mei 1662 een huis aan de Oostzijde van de Keizersgracht b/d Heerenstraat

5 Maart 1669 compareerde Sr. Johannes Victors, wonende hier ter stede, en geeft volmacht aan Lambert Vyffhuyzen, procureur, om aan Sr. Hendrick Holtsteger, goutslaeger, te leveren seecker huys ende erve gelegen in de Kalverstraat alhier, daer de silveren spiegel uithangt door hem comparant aan de voorn. Holsteger verkocht. (Prot. Not. N. Brouwer p. 57 bl. 96.)

Gezien bij den Hove van Holland, 't interdit, exploict en acte en andere munimenten denselven hove overgegeven uitten naem en van wege Johannes Victors, *schilder*, tot Amsterdam, imp. van willich decreet op en jegens allen dengenen, die eenich recht, actie ofte toeseggen souden willen pretenderen op sekere huysinge en erve breder hier nae te declareeren, ged^e en defaillanten, proponerende de voorn. imp^t bij de middelen van sijn voorsz interdit, dat hij imp^t op den 4 Dec. 1668 verkoft hadde aan Hend. Holstegen, goudslager, wonende binnen de voorsz stad Amsterdam, een huys en erve, staende en leggende inde Calverstraet aende Zuydzijde, daer de silveren spiegel uithangt tot Amsterdam voornoemt, waarvan belendenen zijn Judit Cruydeniers wed^e wijlen Joris de Kaersgieters met een gemeene myr aende Noordzijde, ende de wed. van Samuel Brugman, van voor van de straat totte lengte van het voorsz huys van desevelle wed: Brugman myr een myr (enz. o. a.: „dat het voorsz huys hadde een waterleiding gaende over 't erf van de voorn. Judith Cruydenier tot int Melckmeijessteegje)..... voorders in allen schijn voor de somme van sevenduysend sevenhondert en vijftigh gulden te betalen op termijnen namentlyck op May-dage inden lopende Jare 1669 een gerechte derde part, primo Nov. en May beidaer volgende telkens gelijkⁿ derde part..... vorders alsoo het voorsz huys naer May toecomende noch was verhuurt en hadde de voorn. imp^t aengenomen het voorsz huys en erve te leveren bij willich decreet van eenen Hove, tot coste en laste van hem imp^t en den coper half en half, welcken volgende hadde hij imp^t hem geaddresseert aan den selven hove en geobtineert mandement int selve cas dienende uit crachte van dien nae volgende de stijl en usantie van den voorsz hove enz.

1664 8 Aug. testeert Johannes Victor, *konstschilder*, wonende hier ter stede en bepaalt: „Revocerende alle vroegere Testamenten” enz. en „op nieuw disponeerende soo heeft hij tot sijn eenige universle erffigenaem gecinstuert en verlaert Gerrit, Stijntje, Lysbet, Victor, Jannetje, Eva ende Elsie Victor sijne seven kinderen in huwel. geprocreert bij Jannetje B(....) sijne overleden huysvrouwe salr.” doch onder dese conditie, dat sijne goederen int gemeen zullen blijven totdat uyt de vruchten de jongste zal zijn opgebracht.

Tot voogden van die kinderen benoemt hij Dirck Muller en Jacobus Contant sijne neven. (Prot. Not. Listing p. 163).

Compareerden voor Schepenen Johannes Victor, *schilder*, wonende inde Utregtsestraat, als principael, Pieter en Abraham van Bassen op de Heeregraft als borgen. En beloofden te samen en elk een voor al (onder renunciatie van de benefien ordinis, en excussionis, van den effecte van dien onderregt sijnde, weder in handen van den secretaris deser stede, en tot haerluyder vermaninge, te leveren alsulcke negenhonderd een en negentig gulden en vijftien stuyvers, als de voorsz Johannes Victors, onfangen sal van de penningen van 't perceel gekoft bij Hendrik Holstegen, geexpresseert in den voorgeregistreerde Decreet. Hier voren verbindende alle hunne goederen roerende etc. Actum den 14 Januari 1670.

Compareerden voor Schepenen ondergesz Johannes Victors, *schilder*, wonende in de Utregtsestraat, als principael, Isaacus Schut, predican te Houtum, en Egbert Jacobsz van Hoorn, schrijver op 't magazijn, wonende op Boomsloot als borgen. En beloofden te samen en elx een

vooral (onder renunciatie van de beneficien ordinis, excusionis et divisionis van den effecte van dien onderrecht sijnde) weder in handen van secretaris deser stede en tot haer vermaninge te leveren al sulcke sestienhondert guldens als de voorsz Johannes Victors ontfangen sal enz.

Comp. voor schepenen ondergesz. Johannes Victorsz, schilder, wonende in de Utregtsestraet als principael Do: Isaacus La Maire, predican alhier, op de Keysergraft, Hendrick Visscher, rentenier won. op de Oude Schans als borgen. En beloofden te samen en elck een voor al onder renunciatie van de beneficien ordinis, etc. weder in handen van secretaris deser stede en tot haerlyder vermaeninge..... seshondert drie gulden vijf stuyvers als de voorsz Johannes Victorsen ontfangen sal enz. Actum 10 Juni 1670. (Reg. der Decreten No. 27.)

Begraven 25 Oct. 1669 Nieuwe Kerk een kint van Gideon Victor, op de Elantsgraft f7-10

Ondertr. 24 Juni 1623. Jan Victors, van Bergen op Zoom, out 24 jaren, geen ouders, won. in de Moriaensteech, de geboden sullen tot Oude Beyerlant mede gaen, en Ette Ollbutt, van Jemmingen (?) wed. van Engelbert de Boutens(?), won. in St. Geertruydssteech, verclarende 4 jaren wed. geweest te hebben.

Derde gebodt is opgehouden

[Deze aanteekening doorgehaald]
(Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 19 Maart 1651 Noorder Kerk. Aryaentien, dochter van Jan Fycktorsz en Mariken Hyndricks; Gerrit Martens en Altien Dirckx getuigen.

Gedoopt 14 Maart 1621 Jasper, zoon van Lowijs Victor en Stijn Jacobs;? Victors getuige.

Ondertr. 2 Sept. 1625. Lowys Victoors, van A., bode op Dordrecht, wed. van Stijntje Jaspers, won. inde Nieuwe Hoochstraat, geass. met Victoor Victoors, zijn vaeder t. e. en Geertie Pieters, van A., enz.

Hij teekent: Louwys Fictoors

(Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 11 Juni 1633. Louwys Victor, van A., bode op Dort, wed. van Geertie Pieters, won. op 't Rokin, en Marritje Jacobs, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 22 Jan. 1666. Louis Victor van A., verwvercoper oud, 20 j., geass. met sijn moeder Maria Paauw, woont op de Haerlemmerdyck, en Christina Paauw, van A., oud 20 j., geass. met haer vader Jacobus Paauw, woont opt Rockin. (Kerk. huw. procl.)

Begraven 27 Aug. 1668 van Louwys Vicktor, opt Rokin, een kint. f 4.—

Gedoopt 12 Juni 1639 Nieuwe Kerk. Jan, zoon van Hendrick Hermans en Evertie (....?) Victoors; Jannetye Victoors getuige.

Gedoopt 24 Aug. 1661. Maria, dochter van Jacobus de Wolff en Maria Victor; Joannes Victor, Maria Victor getuigen.

Ondertr. 21 April 1645 Philip Vingboms, v. Amst., (de architect) oud 37 jaar, woont op de Breestraat. geass. met Jan Vinckeboom, zijn broeder en Petronella Questiés, enz.

Ondertr. 8 Dec. 1629 Jillis Vinckeboom, van Antwerpen, penceelmaecker, wed. van Susanna Symes, won. in de Calverstraet, en Sybrich Gerrits, van Enchuyzen, out 23 j., geass. met Tryn Dercx, haer moeder, won. in de Jorissteech. (Kerk. huw. procl.)

Ondertr. 29 Dec. 1629 Jaques Vinckeboons, van Antwerpen, wed. van Mayke Inhart (?) Penceelmaecker, won. op de Roosegracht, geen ouders, en Françoise Galiaerd, out 20 j., geass. met Martha van Mierop, haer moeder, won. als voren. (Kerk. huw. procl.)

Ondertr. 5 May 1635 Jaques Vinckeboons, van Antwerpen, penceelmaecker, wed. van Françoise de Geardou, op de Elansgracht, en Femmetie Jans, van Hamborgh, enz.

(Kerk. huw. procl.)

Gedoopt 9 April 1651 Joannes, zoon van Jacques Vinckeboom en Aneta (?) Pieters; Anna Jans getuige.

Ondertr. 9 Maart 1685. Laurens van der Vinnen, van Haerlem, en daer wonende, schilder, oud 26 jaren, geass. met zijn vader Vincent van der Vinne, en Lysbeth Jacobs Boekaart, van A, oud 23 jaren, woont in de Annastraat, geass. met haar moeder Lysbeth Heere.

Ondertr. 10 Apr. 1649. Abraham van der Vinne, uit 's Gravenhage, handelaar, out 25 j., geen ouders, en Annetje Jacobs, woont bij de Montelb. tooren. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 9 Oct. 1608. Claes Jansz. Visscher, *plaetsnijder*, oud 21 jaren¹⁾, wonende in de Molenstraet, geassisteert met Jan Claesz Visscher, en Annetje Heynricx, zijn vader en moeder, ter eenre, Ende Neeltjen Florisdr., oud 20 jaeren, wonende op de Brouwersgraft, geassisteert met Floris Gerritsz, en Cornelisgen Alberts, haer vaer en moeder, ter andere zijde.

Claes Jansz Visscher.

Gedoopt 1 April 1610 Oude Kerk. Henrick, zoon van Claes Jansz. *plaetsnijder* en Neeltjen Florisdr.; Marytjen Kornelisdr., Anne Heinrixdr., getuigen.

Claes Jansz. Visscher koopt bij kwijtscheldingbrief d.d. 26 Mei 1611 van Frans van Kruysbergen een huis in de Kalverstraat, genaamd de gulden bors, belend J.Gz. Burcherts aan de noord- en Pieter Jolyt aan de zuidzijde, met een vrijen uitgang in 't Oude Vrancken nu Kromelleboogsteegje. (Het was het 5de huis van den Dam en het 3de van de Papenbroeksteeg.)

Gedoopt 25 Juni 1615, Oude Kerk, Jannetje, dochter van Claes Jansz. Visscher, *plaetsnijder* en Neeltjen Florisdr.; Annetje Heindrixdr., Aeltjen Klaesdr., getuigen.

Gedoopt 12 January 1617, Oude Kerk, Floris, zoon van Claes Jansz. Visscher, *plaetsnijder* en Neeltjen Floris; Floris Gerrits, Dieuwertje Huybers, Cornelisgen Albers, getuigen.

Gedoopt 25 Jan. 1618, Oude kerk, Claes, zoon van Claes Jansz. Visscher en Neeltjen Florisdr.; Cornelisgen Albersdr., getuige.

Ondertr. 14 Aug. 1643. Nicolaus Visscher, van A., out 25 jaer, geass. met Claes Jansz. Visscher, zijn vaeder, woonen in de Calverstraet, en Cornelia Vorstens, van A., out 20 jaar, geass. met haer vaeder Daniel Vorstens en Cornelia Hoppesack, haer moeder, wonende op de Bloemgracht. (Kerk. huw. proc.)

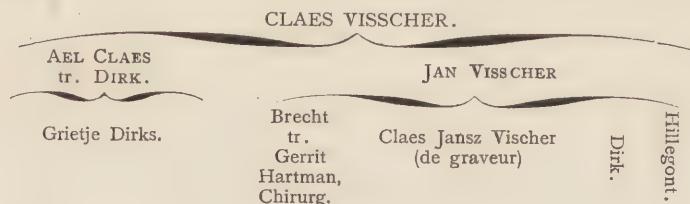
Gedoopt 19 Mey 1644 Oude kerk, Neeltje, dochter van Claes Claesz Visscher en Cornelia Vorsten; Claes Jansz Visscher, Neeltien Hoppesack, getuigen.

Gedoopt 20 Aug. 1647, Oude kerk, Daniel, zoon van Claes Visscher de Jonge en Cornelia Vorstens; Claes Jansz Visscher, Daniel Vorstens, Aefjen Visschers, getuigen.

1) In het doopboek Nieuwe kerk staat geen Claes, zoon van Jan Claesz, in de jaren 1587 en 1588, het jaar 1586 ontbreekt. Doopboek Oude kerk 6 Sept. 1587.

Jan Claesz Visscher zijn vrouw Grietje Dirks zijn zoon Claes Jansz Visscher zijn vrouw Hillegont.

Dit is de eenige Claes, zoon van Jan Claesz, die ik in het Doopboek van de Oude kerk op de jaren 1587 en 88 heb kunnen vinden. Uit een acte van 1629 is de volgende genealogie samen te stellen:

Uit een Acte van April 1663 blijkt, dat Arnold Colom gewoond had in een huis van Nicolaes Visscher op 't Water en f 1369.² daarvoor aan huishuur schuldig was. Hij geeft daarvoor zilver en schilderijen, o. a. van A. van der Neer — een nachtje en een brantje — tot pand der minne — ook 18 platen van de Zee-atlas — en een nachtje met een gordijn van Schelling's. (Prot. Not. N. Listingh. Amsterdam).

Begr. 11 Sept. 1679. Een man Nicolaes Visscher, kompt uyt de Kalverstraet bij den Dam, kompt in syn eigen graft No. 507 f8.

Wij ondergeschreven Erffgenamen van saliger Clae's Jansen Visscher, onzen Vader en Schoonvader respective, verclaren mits desen, in onze erfscheydinge besloten te hebben, dat wie van ons vieren eygenaer quame te worden, van 't huys de Visscher staende inde Kalverstraet, soude hebbe met het huys het Liessie, staende in de Crommenelleboogh alias het roode-leeus-steege met een gemene muer, wel verstaende van de gangh daer of daerdoor men wt het huys de Visscher in de gangh gaet, tot soo, veer als het voorschreve huys het Liessie is, streckende langhs de koocken van het huys de Visscher, maer voorder niet, maer alsoo hier van geen bewijs kan getoont worden, soo is dat Joost Felbier in de respective erfschijding eygenaer geworden sijnde van 't huys het Liessie met Pieter Gillez van de Bos, mede eygenaer geworde als vooren van 't huys de Visscher, verclaert te hebben een gemeene muer en ten genen tijden, 't sij bij vercop of anders soude mogen verclaert of vercoft worden, als gemeen. Vorder verclaren de eygenaers voorn dat den inganck van de kelder, 't welck het huys van de Visscher gebruyckt in sijn achter koocken, als oock het licht dat deselve kelder is scheppende over het erf de visscher in precario en het gebruyck van dien des vermaent sijnde wedersijts sal comen tot allen tijde op te houde, dit alles sonder arch of list gesamentlijck onder tijckent.

Ondertr. 21 Nov. 1680. Nicolaas Visscher, van A., out 31 jaren, in de Kalverstraet, en Elisabeth Versijl, j: d: van Amsterdam, woont tot Gouda.

Begraven Nieuwe Kerk 4 Maert 1687. Nicolaes Visser, inde Calverstraet..... f 8.—

Begraven N. Z. Kapel 31 Mei 1702 een man, Nicolaas Visser, compt van den Dam, compt in het graf van Nicolaes Visscher..... f 8.—

Begraven 18 Aug. 1721 N. Z. Kapel een vrouw Elisabet Visscher, wed. Joan Hondius, compt van de Dam, compt int graf van Nicolaes Visscher..... f 8.—

Gedoopt 2 Oct. 1622 Oude Kerk. Anna, dochter van Clae's Jansz. Visscher, en Neeltjen Floris; Neeltgen Cornelis, Anna Heinrix getuigen.

Ondertr. 31 Aug. 1646. Joost Felbier, van A., out 22 jaer, geass. met zijn vaeder Francois Felbier, won. inde Halsteech, ende Annetie Vissersd^r. van A., out 23 jaer, geass. met haer vaeder Clae's Jansz. Visscher, won. inde Calverstraet. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 13 Oct. 1648 Oude Kerk. Aaltje, dochter van Joost Felbier en Anneken Visscher; Francois Felbier, Clae's Jansz. Visscher, Grietje Visscher, getuigen.

Begraven 17 April 1660 N. Z. Kapel een kint onder den arm, Aeltjen Felbier, compt uit de Halsteegh, compt int graff van Clae's Jansz. Visscher.

Begraven 7 Juli 1661 een kint onder den arm Francois Felbier, compt uit de Halsteegh, int gekroende lacken, int graf van Clae's Jansz. Visser.

Gedoopt 8 Aug. 1627 Nieuwekerk. Jan, zoon van Clae's Jansz. Visscher en Neeltje Flores; Aeltje Clae's, getuige.

Begraven 28 Oct. 1669. Een bejaarde dochter, Grietje Visscher, compt uit de Kalverstraet in de Visser, compt in het graf van Clae's Jansz. Visser..... f 8.—

Ondertr. 28 April 1633 Pieter Jeliss, van A., out 22 jaer, apothecar won. op de Nieuwendijck, geen ouders hebbende, geass. met Wybrant Cornelisz en Silvestre Cartel, zijn vooghden, en Aaffgie Vissers, van A., out 21 jaer, geass. met Clae's Visscher en Neeltje Floris, haer ouders, won. inde Calverstraet. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 30 September 1638 Oudekerk, Neeltjen, dochter van Pieter Jelisz van den Bos en Aefjen Claes Visschers; Claes Jansz Visscher, Daniel Jansz van Rijssen, Neel Kornelis Jannetje Visschers, getuigen.

Gedoopt 14 Juli 1641 Noorderkerk, Jan, zoon van Pieter Jellesz en Aefe Visschers; Claes Janse Visscher getuige.

Gedoopt 21 Dec. 1642 Noorderkerk. Annetie dochter van Pieter Jelles en Aefie Visschers; Claes Jansz Visschers getuige.

Gedoopt 7 Aug. 1644 Noorderkerk, Annetge dochter van Pieter Gilles van den Bos en Aeffgen Visschers; Claes Jansz. Visscher, Claertgen Gilles getuigen.

Gedoopt 15 Dec. 1652 Noorderkerk Claes, zoon van Gilles van der Bos en Aefgen Visschers; Giertgen Visschers getuige.

Begraven 27 Sept. 1687, een vrou. Eva Visscher, wed. Pieter Gillesz van den Bosch, compt van de Haerlemmerstraet, bij 't nieuwe Heeren logement, compt int graf van Pieter Gillisz van den Bosch..... f8.—

Gedoopt Nieuwe Kerk 27 Oct. 1641. Matthijs, zoon van Cornelis Visschers en Annetje Andries; Maria Seulijn getuige.

Gedoopt Nieuwe Kerk 13 Jan. 1644. Geertruyt, dochter van Cornelis Visscher en Annetje Andries; Symon Jansz getuige.

Begr. Nieuwe Kerk 16 Jan. 1658, Cornelis de Visscher, op de Princegraft f 10-13.

Begr. N. Z. Kapel 12 Aug. 1710, Cornelis Visser, konstschilder, compt uyt de Reguliersdwarsstraat bij de Botermarkt f 15.—

Ondertr. 30 Maart 1657. Joannes de Visscher, van Haerlem, *plaetsnijder*, out 23 jaer, ouders doot, wonende in de Heerenstraet, en Tryntje Ariens, van A, out 28 jaer, geass. met Ariaen Hendrs. haer vaeder, woont aan de Heyligeweghsport, syn broeders consent te halen.

Is goet ingebracht. (Puiboek)

Ondertr. 6 Dec. 1675 Jan de Visscher, van Haerlem, *plaetsnyder*, wed. van Catrina Adriaens de Wees, op de Lauriergraft, en Margratie van Anhout, van A, out 32 jaren, op de oudezys achterburgwal, ouders doot, met geass. met Baefie Heer, haer bekende.

Jan de Visscher

Gedoopt 4 Aprilis 1646 R. C. Kerk, Stadhuis van Hoorn, filium Lamberti Visscher.

Ondertr. 5 Januari 1675, Lamberti Visscher,¹⁾ van A. out 34 jaren, woont op de Heeremarkt, geass. met sijn swager Steven de Jager, en Rebecca Mooris, van Aken, out 36 j. woont op de Harelemerdijck, wed. Filip Oldenburgh.

Gedoopt Nieuwe Kerk 28 April 1676. Annetje, dochter van Lambert Visser en Lysbeth Barents; Abraham Meyndertsz, Lysbet Jans getugen.

Begraven Noorderkerk 27 Dec. 1679. Lambertus Visscher¹⁾ op de Heerenmarkt.

Begraven Nieuwe Kerk 11 Maart 1684. Lambert Visscher, weduwnaer van Annetje Jacobs Krap, op de Haerlemmerdijck f 15.—

¹⁾ Is deze Lambert Visscher dezelfde als de poëet, die met Jan Zoet bevriend was?

DE AMSTERDAMSCHÉ SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKSMUSEUM.

DOOR

D. C. MEIJER J.R.

III.

ANNEER de oude schilders uit hunne graven waren opgestaan bij de opening van het nieuwe Museum, niemand hunner zou die zeker met meer gemengde gewaarwordingen hebben bijgewoond dan

BARTHOLOMEUS VAN DER HELST.

Aan den eenen kant teleurgesteld, dat zijn wereldberoemde Schutters-maaltijd nu niet in die mate de aandacht trekt en de bewondering wekt als in het Trippenhuis — mocht hij zich aan den anderen kant verheugen, dat al den volke¹⁾ nu verkondigd werd dat zijn goede vrouw ANNA DU PIER²⁾ had geheeten, en hij niet langer onder verdenking behoefde te staan van zijne oogen te hebben durven opheffen tot eene zoo aanzienlijke jonkvrouw als CONSTANTIA REIJNST, die nog in den Catalogus van de Amst. Histor.

¹⁾ *Voor-reden tot de Afbeeldinghe van „de Maaltijt“ in levende beelden vertoond in 't Paleis voor Volksvlijt, bij de opening van 't nieuwe Museum 13 Juli 1885.*

²⁾ Geb. 1618, gehuwd 1636, weduwe 1670, overl. 1679. Juiste levensbizonderheden van V. D. HELST zijn het eerst gepubliceerd in den Cat. van 't Museum Kunstliefde, te Utrecht door Mr. A. D. DE VRIES Az. en A. BREDIUS.

Tentoonstelling (1878) en in die van het Rijks-Museum van 1880 als zijn echtgenoot te boek staat, omdat men dit door een dwaas misverstand had gelieven te lezen uit het door JAN VOS gedichte bijschrift op 't portret, dat v. d. HELST van die dame had gemaakt. In dezelfde redevoering van dr. P. SCHELTEMA¹⁾, die deze dwaling verkondigde, werd echter de oudere dwaling wederlegd dat v. d. HELST kastelein van den Doelen zou zijn geweest, eene dwaling, die ontstaan was uit den naam Van van der Helsten-doelen, vroeger wel eens voor den Handboogs-doelen gebruikt. Die naam was van een anderen v. d. HELST afkomstig, zoo men meent des schilders broeder.

Meer nog echter dan over het aan 't licht komen van den naam zijner vrouw, mag Amsterdams groote portrettschilder zich verblijden over het aan den dag brengen van het meesterstuk, dat hij in 1639²⁾ schilderde voor de schutters van Wijk 8, en dat — na eerst in de zaal van den Kloveniersdoelen en daarna in de groote krijgsraadskamer in het Stadhuis op den Dam te hebben geschitterd — jaren lang verscholen was op een bekrompen bureau van het tegenwoordig stadhuis (de kamer van den gemeente-secretaris), dat voor kunstminnaars, die de schilderijen van de stad kwamen zien, slechts zelden geopend werd. 't Was dan ook trouwens bijna ondoenlijk om het stuk te zien, als het lokaal voor zijn eigenlijk doel gebruikt werd.

Waarlijk de overgang uit dit bekrompen lokaal naar de Rembrandtszaal van 't Museum is onzagelijk groot! Maar niet onverdiend! Want al de volheid van kracht in de bloedrijke gestalten en al de rijkdom van kleur in den weelderigen dosch dier gewapende burgers, heeft VAN DER HELST weten over te gieten in zijn schilderij vol gloed en leven, zoo zorgvuldig behandeld en toch zoo breed van toets, zoo treffend van waarheid en zoo schitterend van coloriet. En toen de geniale kunstenaar dat heerlijke tafreel penseelde, telde hij pas acht en twintig jaar!

't Is een vrolijk, opwekkelijk beeld uit den glansrijksten tijd van ons volksleven; die groep mannen vol levenslust, levensmoed en levenskracht, die daar vrij in 't rond blikken, fier op hun zelfverworven welvaart — die rijke brouwers en reeders, die nijvere scheepsbouwmeesters en ankersmeden van de „Lastaadje,” het toen zoo welvarende stadsdeel langs de Oude Waal en Boomsloot, tusschen de Geldersche Kade en de Oude Schans. Het was een gelukkig denkbeeld geweest van den jongen schilder zich op de Nieuwmarkt te vestigen³⁾, waar hij buren vond, die hem een zoo belangrijken arbeid wilden toevertrouwen als het vereeuwigen hunner beeltenissen.

1) *Aemstels Oudheid*, I, 161.

2) Het jaartal is thans onder de lijst verscholen. Het wordt als 1639 opgegeven door VAN DIJK, *Beschrijving der Schilderijen op 't Stadhuis* en door SCHELTEMA in zijn Catalogus. De redevoering van laatstgenoemden geeft 1643 op. Dit jaartal stond op het afzonderlijke naambord, dat bij de schilderij was. Ook de lijst van SCHAEF heeft 1643, hetwelk abusievelijk in *Aemstels Oudheid* (VII, 136) 1634 is gedrukt.

3) Bij zijn huwelijk in 1636 woonde VAN DER HELST op de „Oostermarkt”. Het bewijs dat hij er óók woonde in of kort voor 1648, vond de heer BREDIUS in een vermakelijk acte-stuk van dat jaar, bij de papieren van den notaris P. VELSEN. CORNELIA WILLEMS, dienstmaagd van VAN DER ELST, schilder op de Nieuwmarkt, verklaart daarin dat

VAN DER HELST heeft, zoo 't schijnt, het oogenblik gekozen dat zij een neuen vaandrig verwelkomen. In 't midden staat, in ietwat zwaarmoedige houding, met rijlaarzen aan, den rotting in de hand, de kapitein ROELOF BICKER, neef van de burgemeesters van dien naam, die zich in 1650 zoo beroemd maakten, zoon van den vroedschap JACOB BICKER, en zelf Commissaris van kleine zaken, welk ambt hij over een paar jaar met dat van Schepen zal verwisselen. Zijn voornaam dankt hij aan zijn moeders vader, Burgemeester ROELOF EGBERTSZ DE VRIJ. En hem danken wij voor de bescherming, die hij aan de Amsterdamsche kunst verleende, toen hij niet slechts dit schuttersstuk hielp in 't leven roepen, maar ook een paar jaar later — naast het door MIEREVELT geschilderde portret van zijn echtgenoote AGATHA, de dochter van Burgemeester DIRK DE VLAMING VAN OUTSHOORN, als pendant een van zich zelven wenschende — het maken daarvan 66k aan VAN DER HELST opdroeg, die zich daarvan kweet op eene wijze, die thans nog de hoogste bewondering van elken kunstminnaar wegdraagt.¹⁾

Naast ROELOF staat — geheel in 't zwart met zware dofkraag; de partisaan in de hand — zijn luitenant, in wiens aristocratisch profiel men een man van geboorte zou meenen te ontdekken. Het is JAN MICHELSZ BLAUW²⁾, de kale kruin ontblootende om den neuen vaandrig te begroeten, die de trappen van een lage stoep afdaalt, van het hoofd tot de voeten prachtig uitgedoscht in wit moiré satijn, het witte vaandel, met het Stadswapen door leeuwen gehouden, tegen den schouder gedrukt. Tusschen die twee figuren een paar drinkende schutters, op vaatjes gezeten, met een patrijshond aan hun voeten, en een andere, die, zich uit een vensterluik buigend, het den vaandrig toebrengt, met een Rijnwijnglas op een fraaie bekerschroef. Verder rechts eenige schutters, waaronder een prachtige figuur, met breede Oranjesjerp om 't lijf, die zich ook op een vaatje heeft nedergezet, en een der serjeanten, kenbaar aan zijn hellebaard, zijn rijlaarzen en zijn handschoenen. De vaandrig is PIETER HULFT, wiens vader, de rijke brouwer uit de Haan, langen tijd luitenant van deze compagnie is geweest. De oude HULFT was ook bewindhebber der Oost Ind. Compagnie, welke waardigheid later op zijn jongsten zoon JAN overging.

Ongetwijfeld wordt de vaandrig, bij menigen hartigen dronk, herinnerd aan de

ANNETJE VAN DER ELST, de huisvrouw, haar 's nachts met gekijf uit het huis had willen zetten en haar een mengels-kan naar 't hoofd had geworpen en dat de knecht van v. d. ELST haar bij den arm had genomen en de deur had uitgezet.

In 1647 woonde VAN DER HELST, volgens het verpondingsboek, voor f 250.— op 't Walen-pleintje aan de zijde der Hoogstraat. Hij is dus kort vóór of kort na de scène met KEETJE WILLEMS verhuisd. Het testament, dat hij in 1638 passeerde, werd verleden ten huize van JAN VAN DER PIJLEN in de Korte Koningstraat, alzoo ook in de buurt van de Nieuwmarkt. In 1663 was hij tegen f 650 's jaars huurder van het huis „het hekje" op de Nieuwmarkt, tusschen de Kloveniersburgwal en de Antoniebreestraat, hetwelk Stads-eigendom was. Toen Thesaurieren kort daarna besloten het huis te verkoopen, vestigde hij zich in de Nieuwe Doelenstraat, waar hij 1670 stierf.

¹⁾ Zie mijn *Wandeling door de zalen der Historische Tentoonstelling van Amsterdam* (Amst. J. M. E. en G. H. MEIJER, 1876), blz. 100. Het portret bevindt zich thans ten huize van den Heer J. D. WALLER.

²⁾ Zijn broeder CORNELIS is de luitenant op de „magere compagnie" van HALS en CODDE. Hun zuster AELTJE huwde in 1613 met Burgemeester GERBRAND PANCRAS.

heldhaftige wijze, waarop zijn moeders vader, Burgemeester PIETER DIRKSZ. HASSELAER, in zijn jeugd dien post bij 't beleg van Haarlem had bekleed. — PIETER HULFT is jong gestorven, zonder zich te hebben onderscheiden, maar zijn broeder GERARD toonde dat het bloed der Hasselaren hem door deaderen vloeide. Voor zijn moed en ruimen geest was het ruim en nieuw stadhuis te kleiñ en het zitten op de met wapenkruisen versierde kussens te ongemakkelijk, zoo als zijn vaderlijke vriend VONDEL het uitdrukte, wiens hart openging als hij aan den jongen held dacht, die, na „den Theems gebraveerd te hebben met onze vloot”, als directeur-generaal der Oost-Indische Compagnie zelf het zwaard greep, om de vijanden der Maatschappij te tuchtigen

„op 't heerlijk spoor der Hollandsche Admiralen”, tot hem, bij 't innemen van Colombo op Ceylon, in 1656, een kogel velde, „in 't opgaan van zijn leven.”

Het is waarschijnlijk aan de betrekkingen der familie HULFT met de tropische gewesten te danken, dat wij op de schilderij ook een kleinen neger zien, beladen met den mantel van een der Heeren. Die mantel is vuurrood. Maar VAN DER HELST weet de schitterendste kleuren zoo gepast over zijne schilderij te verdeelen, dat zij nergens rammelt. Over den neger heen vuurt een schutter, met rosblonden kop, zijn musket af. Verder links komt, uit een groep piekeniers, de tweede sergeant naar voren, in 't zwart fluweel met een platte kraag en blauwe goudgerande sjerpe. Ik zie in hem JOACHIM RENDORP,¹⁾ wiens familie met de BICKERS verwant was, door het huwelijk van zijn, uit het Luneburgsche gekomen, grootvader met de zuster van den zestiende-eeuwschen Burgemeester PIETER BICKER, den gemeenschappelijken stamvader van dit talrijk en aanzienlijk geslacht. In nog nauwere betrekking kwam RENDORP, door zijn huwelijk met des vaandrigs zuster BRECHJE, tot de HULFTEN en na het uitsterven dezer familie bleef de brouwerij de Haan in 't bezit der RENDORPEN, die bovendien, met den weidschen titel van Vrijheeren van Marquette, (naar een, in Kenmerland gelegen en met dien naam een Henegouwsche heerlijkheid versierde, buitenplaats) in de achttiende eeuw geen geringen rol speelden in de geschiedenis van Amsterdam.

Een eigenaardige bizarheid van dit schuttersstuk is het ten tooneele brengen van een zesjarig jongske, wiens zachtzinnig kindergezichtje contrasteert met zijn krijgshartige uitmonstering; want hij heeft niet slechts een kleine piek, tweemaal zoo groot als hij zelf, in de hand, maar ook een degen op zij. In paarsch-achtig grijs gekleed, met een witte sjerpe om, een gepluimden hoed op en handschoentjes aan, is hij geheel een schutterofficier in miniatuur. In welke betrekking het knaapje moge gestaan hebben tot een der officieren²⁾ — wij mogen aannemen dat hij de lieveling was der compagnie

¹⁾ De andere sergeant heet DIRK DE LANGE; hij volgde BLAUW op, toen deze in 1647, in BICKERS plaats, kapitein der compagnie werd.

²⁾ Een BICKERTJE is het niet. ROELOFS eenige zoon werd pas in 1643 geboren.

en mogelijk heeft hij wel een versje opgezegd bij de inhaling van den neuen vaandrig. Aan het pro forma bekleeden eener betrekking bij de schutterij, in den geest zooals thans jonge prinsen tot hooge graden in het leger worden benoemd, behoeft men hier niet te denken, evenmin als bij andere voorbeelden van het voorkomen van kinderen op schutters-stukken¹⁾.

Volgens den Hr. SCHELTEMA is de kade vóór de brouwerij het tooneel der voorstelling. Onmogelijk is dit niet, maar er is niet veel andere aanwijzing hieromtrent op de schilderij, dan de stapels ledige tonnetjes en het haantje op den bodem van een der vaatjes. Natuurlijk werd door de schutters — voor zoover zij niet aan Rijnschen wijn den voorkeur gaven — niet anders dan Haantjes-bier bij deze gelegenheid gedronken.

Ik heb opzettelijk bij dit stuk zoo uitvoerig stilgestaan, daar het ongetwijfeld — wanneer in 't Museum later de aandacht wat minder door het nieuwe gebouw zal worden afgetrokken van de schilderijen die er hangen, en wanneer dit schuttersstuk door buitenlandsche kunstkenners zal besproken zijn — in den rang van de eerste meesterstukken der wereld zal geplaatst worden en stellig ook de eer der reproductie zal genieten. (Tot nog toe is alleen het portret van ROELOF BICKER er naar gegraveerd, — door HOOBRACKEN in de vorige eeuw. — Het is minder koel van toon dan de „Schuttersmaaltijd” en daar, bij de afmetingen van het stuk, dat met zijn 32 levensgrote figuren, bij een breedte van zeven en een half meter, slechts 2.30 Meter hoog is, van zelf de eischen van concentratie evenmin gelden, als bijv. bij een gebeeldhouwde fries, die een optocht voorstelt, zoo ontgaat het de verwijten, die wel eens tot den „Schuttersmaaltijd” zijn gericht, namelijk dat met de gelijkmatige verdeeling van het licht ook de aandacht van den toeschouwer wordt verdeeld, en dat de eenheid ontbreekt, omdat de handeling zich niet in één hoofdgroep concentreert.

Men heeft dáarin, zoowel als in het, om het zoo uit te drukken, wanhopig geacheveerde, de verklaring gezocht waarom die zoo voortreffelijke „Schuttersmaaltijd” velen op den duur zoo koud laat, hetwelk er niet beter op zal worden, nu het licht in de eerezalen blijkbaar niet zoo gunstig is als in 't Trippenhuis voor de „Schuttersmaaltijd”, waarmede men in 't nieuwe Museum reeds van 't eene compartiment naar 't andere heeft gesleept en die nu, terwijl ik dit schrijf, in de Rembrandtszaal is terecht gekomen. Zoo heeft REMBRANDT dan nu daar ter wederzijde een groote compositie van V. D. HELST tot gezelschap en staat alzoo de gelegenheid weder open tot de zoo belangwekkende verge-

¹⁾ Ook op SPILBERGS Doelenstuk is een knaapje (uit de familie v. d. POLL) afgebeeld, doch niet zoo op den voorgrond als bij VAN DER HELST. De Dusseldorfsche Schilder ANDREAS ACHENBACH bezit een (naar mij van bevoegde zijde werd medegedeeld, echt) Schutters-stuk — doch niet met levensgrootte figuren en niet voor een Doelen geschilderd — waarop de Burgemeester CORN. DE GRAEFF voorkomt met zijn twee zoonjes. Minder juist werd deze voorstelling, bij het catalogiseren eener daarnaar, door den Heer H. J. SCHOLTEN, vervaardigde tekening (die bij den verkoop in 1877 in handen kwam van den Heer Jhr. DE GRAEFF VAN POLS BROEK te 's Gravenhage) beschreven, als gold het „l'incorporation dans la garde civique” dezer jongens. Dit stuk — vroeger aan v. d. HELST, thans door bevoegde kunstkenners aan GERARD LUNDENS, toegeschreven — is een variant van de groote schilderij van BACKER, 1642, thans nog in de Raadzaal op het Stadhuis hangende (Nº 8).

lijking tusschen REMBRANDT en VAN DER HELST, de beide grootmeesters, beide geboren Hollanders, die de kunst niet in 't buitenland hadden bestudeerd, werkende in denzelfden tijd, in dezelfde stad, met dezelfde onderwerpen, voor de versiering van dezelfde zaal¹⁾ en toch zoo hemelsbreed verschillend in opvatting en kunstrichting, in middelen en doel — treffend en grootsch beeld van de Hollandsche oorspronkelijkheid en het Hollandsche individualisme, die eigenschappen van hun schoonste zijde toonende!

De „Schuttersmaaltijd” is te bekend en te dikwijls beschreven, dan dat het noodig zou zijn er lang bij stil te staan. Het zijn de burgers van het Zuid-einde van de Kalverstraat en de daar langs loopende grachten (Rokin, Nieuwe Zijds-Voor- en Achterburgwal²⁾), hec vendel van Wijk 17, die elkander dit gastmaal geven, bij gelegenheid van den lang verwachtte vrede, en die het tot eeuwige herinnering op het doek laten brengen, ter versiering van de zaal zelve, waar zij het hebben gehouden, de oude zaal van den Voetboogsdelen. Het gebouw is thans verdwenen; het was ter plaatse waar men nu de Rooms-Katholieke kerk „Geloof, Hoop en Liefde” vindt, op het Singel bij den Heiligen weg. Aan de overzijde van de gracht stonden — men ziet het door de vensters op de schilderij — een paar trapgevels bekroond met Agnus Dei-beeldjes. Dat is de brouwerij het Lam³⁾, met de daarbij gelegen en daarnaar genoemde Mennoniete vergaderplaats, die thans de gemeenschappelijke kerk van alle Amsterdamsche Doopsgezinden is. Links van de ramen ziet men op de schilderij een boog, die waarschijnlijk op de zaal niet aanwezig, maar enkel fantazie was.

Het is vrede en de meeste schutters hebben hun wapenen afg elegd. 't Vaandel (blauw, met de Amsterdamsche maagd) wordt niet gezwaaid, maar in den arm gehouden door den krachtigen ouden vrijer JACOB BANNINGH, die er zich rustig bij heeft nedergezet. Maar de kapitein draagt nog het borstkuras. Wel is hij hier, als type van den, tot vrede genegen, ten oorlog bereiden, regent op zijn plaats: Schepen CORNELIS JANSZ WITSEN⁴⁾.

¹⁾ Het Schuttersstuk met ROELOF BICKER en zijn vrienden is, evenals REMBRANDTS „Nachtwacht”, geschilderd voor de groote zaal van den Kloveniers doelen. Het bekleedde daar een der korte zijden: den Noorder-wand boven den schoorsteen „naen 't In-komen”.

²⁾ Vele namen van het bord van den Schuttersmaaltijd kan men nog in het Verpondingsboek van 1647/49 terugvinden. CALAER woonde op 't Rokin bij 't Schapenplein, OYENS op de andere gracht van 't Rokin, HARTOG op den „Wester voorburgwal”. DOMMER en SPARWER waren elkanders buren op 't Rokin bij de Duifjessteeg: het huis van laatstgenoemden kwam zoowel in de Kalverstraat als op 't Rokin uit. Na het overlijden van den Sergeant DIRK CLAESZ THOVELING vindt men diens dochter met haar echtgenoot, BALTHASAR VAN VENNE, nog in het huis op den Achterburgwal (thans Spuistraat). Dat GERRIT PIETERSZ VAN ANSTENRAET met zijn zoon ANDRIES op 't Rokin woonde, toen laatstgenoemde in 1647 op 22 jarigen leeftijd in 't huwelijk trad met ANNA VAN DE KERCKHOVE uit de Barndestee, was reeds uit een huwelijksaantekening bekend. De schilder PAULUS HENNEKYN woonde in de Kalverstraat volgens de aantekeningen in dit Tijdschrift (III. 149). CHRISTOFFEL POOCK is de Doelen-kastelein.

³⁾ Toebehoorende aan de familie DE BAS, die er het lammetje in haar wapen aan ontleende.

⁴⁾ Geboren 1605 of 1606. Docter in de Rechten. Gehuwd 1634, met CATHARINA OPSY. 1636 Schepen, 1643 raad, 1650 kolonel der schutterij, 1653 Burgemeester, 1654 lid van de Admiraliteit, 1656 gezant in Engeland, 1658 op nieuw burgemeester, 1659 Tresorier, 1662 nogmaals Burgemeester, 1664 lid der Staten Generaal, 1667 ten vierde male Burgemeester en eindelijk, in datzelfde jaar Schout. In 1661 liet hij zich een prachtig huis bouwen op de Keizersgracht over den Schouwburg. Toen hij kapitein was van Wijk, 17 woonde hij nog op 't Singel, bij de Kruis- thans Schoorsteenvegers.

die in 1650 den Prins zal trachten te beduiden hoe noodig het is het overtollige krijsvolk af te danken, en in 1655, als voorzitter van de Admiraliteit, het „Zee-magazijn” op Kattenburg zal stichten, waar de reusachtige voorraden opgestapeld worden, die Hollands vlootvoogden in staat stellen om ter zee het hoofd te bieden aan alle natien. Geen kleiner beker voldoet hem dan de reusachtige zilveren drinkhoorn van 't oude Voetboogschutters-gilde, om den dronk te beantwoorden van zijn luitenant JOHAN VAN WAVEREN, toekomstig Burgemeester als hij.

En verder aan den disch heerscht niets dan vreugde en levenslust:

„De tafel is gepropt van gulle, kalme zielen
Die, zonder vrees noch blaam, aan 't vredevieren vielen
En pikken dapper in pastijen en gebraad,
Genietend wat verheugt en wat de dorst verslaat.”¹⁾

De fraaie gouden bekerschroef die de grijze sergeant gebruikt, is een der vier, die thans nog ten Stadhuis aanwezig zijn.

Merkwaardig is het dat de hoofdpersoon van „de Schuttersmaaltijd” dien van „de Nachtwacht” is opgevolgd als Kolonel van de Schutterij. WITSEN verving COCQ in die waardigheid, ten jare 1650.

Na de voltooiing van „de Schuttersmaaltijd” zijn er niet veel Schutters-stukken meer geschilderd. Voelde men dat nu op dit gebied niets meer kon worden geleverd, dat niet door het reeds bestaande in de schaduw zou worden gesteld? Of waren de zalen vol of de liefhebberij uitgestorven? — Een der voornaamste redenen lag wel in de reorganisatie van de Schutterij, die, na den aanslag van Prins WILLEM II, van twintig op vier-en-vijftig vendels werd gebracht, met een geheel nieuwe Wijkverdeeling. Maar ook de wijziging in de zeden deed het kameraadschappelijke en gezellige verloren gaan van de oude inrichting der Schutterij. In de tweede helft der zeventiende eeuw bracht de waardigheid der patriciers, die als officieren de burgervendels aanvoerden, blijkbaar niet meer mede, dat zij zich met gemeene schutters op één schilderij lieten afbeelden, alferminst in een gemeenschappelijk drinkgelag!

steeg. Hij stierf 12 Maart 1669. Een prachtige medaille met zijn buste in antiek costuum en die zijner vrouw, 'C. OPTIA', werd na zijn dood geslagen. Op sommige exemplaren heeft de keerzijde, in plaats van de buste der vrouw, WITSENS wapen.

Candide et cordate was zijn lijfspreuk, en naar 't geen wij van hem weten was hij werkelijk de man van het ronde woord en van de kloekie daad. De spotachtige trek echter, die op de door VAN DER HELST geschilderde portretten om zijn lippen speelt, geeft geen beminnelijken inborst te kennen en teekent den magistraat, die een burger, die zich op de stads-privileges beroept, ten antwoord geeft: „Tut, tut, wat Privilegiën! de Burgers van Amsterdam zijn hare privilegiën al lang kwijt”. (*Wachtpraetje* 1672).

VONDEL en Vos hebben hem in hun verzen geprezen, maar bij de kunsthistorici staat hij, als onharmhartig schuldeischer van REMBRANDT, in geen goed blaadje. Ook een zijner tijdgenooten (BONTEMANTEL) spreekt hem van schraperigheid niet vrij.

Van zijn zoons heeft de Burgemeester NICOLAAS WITSEN, door zijn verdiensten als Staatsman en geleerde en door zijn vriendschapsbetrekkingen met Czaar PETER DEN GROOTEN veel vermaardheid verworven.

¹⁾ ALBERDINGK THIJM.

Toch werd nog nu en dan de kunst tot versiering der Doelens opgeroepen. Maar nu was het om de „Overlieden”¹⁾ in regentenstukken vóór de schoorsteen af te beelden. Die van den Kloveniersdoelen waren reeds in 1642 voorgegaan (Schilderij van FLINCK, N°. 31 van de stad, thans in 't Museum). En de Overlieden van den Handboogdoelen hadden ten tijde dat SCHAEP zijne meermalen vermeldde „Memorie ende lijste van de publicke schilderijen op de drie doelens bewaert wordende,” optekende (A°. 1653), een schilderij, dat tot nog toe op de groote zaal voor den schoorsteen gehangen had, reeds laten overbrengen „op de cleine camer boven de poort,” ten einde plaats te vinden voor het stuk, dat hunne afbeeldsels moest vertoonen. Dit werd besteld aan VAN DER HELST, en hoe hij zich van die taak kweet kan men thans op het Museum zien, in een der compartimenten aan de rechterzijde van de eerezaal (No. 41 van de stad) — voor zooverre het nog ongeschonden vorhanden is, (en gelukkig is dit met verreweg het grootste gedeelte het geval) — een der schoonste portretstukken van de Hollandsche school, natuurlijk van houding, zorgvuldig uitgewerkt en harmonieus van kleur. Met de Schuttersmaaltijd heeft het langen tijd in 't Trippenhuis de verdiensten bewezen, die v. d. HELST ook in de compositie bezat. De vier „Doel-heeren” zitten om een tafel, die met een Smirnsch tapijt is bedekt, en houden zich bezig met de beschouwing der (thans nog ten deele aanwezige) kunstschatten van den Doelen. Links ligt een hunner het deksel van een gulden beker. Dit is, blijkens zijn portret door DE BRAY, dat de Historische Tentoonstelling van Amsterdam versierde, VONDELS vriend Dr. JOAN BLAEU, de beroemde drukker, wiens schoone en nauwkeurige geographische atlassen zijn roem tot op onzen tijd hebben gehandhaafd, sinds 1651 Schepen. Achter de tafel vertoont ALBERT DIRKSZ. PATER, de brouwers-zoon uit de Zwaan, die in 1654 Burgemeester werd, de hals-keten, die in vroeger tijd de schutterskoningen tooide, terwijl we hun ebbenhouten staf (waaraan toen de vergulde papegaai nog niet ontbrak) zien in de hand van den overman, wiens zetel op den rug het beeld van den met pijlen doorschoten Sebastiaan vertoont. In deze figuur zien wij op grond der gelijkenis met zijn portret op 't Schuttersstuk van SPILBERG (No. 104 van de stad, thans in de vreemden-zaal van 't Museum) den Schepen en Schutter-kapitein JAN VAN DE POLL. De vierde der Heeren is alzoo FRANS BANNING COCK, met zijn handschoenen en met hetzelfde handgebaar dat REMBRANDT vereeuwigde. Maar de kleur van zijn haar doet vermoeden, dat de Burgemeester zich in meer dan één beteekenis gaarne liet schilderen.....

Op den achtergrond zien wij een rek, waarop bekers, kroeken en schalen pronken,

1) Blijkens de aanteekeningen van Schepen BONTEMANTEL (HS. op 't Archief) was die betrekking een zuivere sinecure geworden, waarin de Regeeringsleden elkander begiftigden. De overlieden hadden niet veel anders te doen dan de inkomsten (hoofdzakelijk de pacht der kasteelins) in ontvangst te nemen en op te leggen of... te verteren, met gastermalen of door zich te laten portretteeren („De compagnien sijn geschildert uyt de beurs van de schutters: en de overlieden apparent uyt de gemene cas.”) BANNING COCK, wiens eerlijk hart hiertegen in verzet kwam, had al voorgesteld dat de post bij beurten zou bekleed worden; maar na zijn dood vergat men dit. In 1672 werd, bij den geldelijken nood, door COENRAAD VAN BEUNINGEN doorgedreven de Overlieden te laten uitsterven en de inkomsten der Doelens aan de stad te trekken.

terwijl zilveren lepels er onder aan hangen. De groote drinkhoorn van het Schuttersgilde wordt binnen gebracht door een vrouw. Wanneer de schilderij twaalf jaren later geschilderd was, dan zouden we in die vrouw de weduwe zien van JACOB VAN DER HELST¹⁾ die, volgens BONTEMANTEL, als kasteleinesse in den Doelen zoo „groote nering” had dat er een kamer bijgebouwd moest worden. Naar haar kreeg de herberg den naam van van der Helsten-doelen, hetwelk aanleiding heeft gegeven tot het praatje, dat onze BARTHOLOMEUS kastelein van den Doelen is geweest. VAN DYK heeft in zijn Beschrijving der Schilderijen (1758) deze dwaling reeds tegensproken, maar hij deed het op een zondelingen grond. Vooreerst betoogt hij dat CHRISTOFFEL POOK van 1644 tot 1658 kastelein was, hetwelk juist is, doch.... voor den Voetboogs-doelen, en ten tweede dat een der vier personen op de schilderij met gedekten hoofde aan de tafel zittende de schilder zelf voorstelt, aan wien de drie overlieden de eereteeken van de schutters laten zien. Het bewijs zegt hij is op de schilderij zelf, namelijk op de groote lei (die tegen de tafel leunt), waarop vier namen staan: PATER, BLAUW, VAN DE POL, B. VAN DER HELST.

‘t Is waar. Ook thans zien wij op de schilderij, behalve des schilders naam, slechts drie. Die van BANNING COCQ staat er niet op. Dat echter deze Burgemeester, en niet VAN DER HELST, de vierde der voorgestelde Heeren is, blijkt uit COMMELIN *Beschr. van Amst.* blz. 664 en uit de lijst van SCHAEP. Waarom ontbreekt dan zijn naam op de lei? Men zou kunnen antwoorden dat de lei, zoo als men duidelijk kan zien, overschilderd is en wel op zeer slordige wijze. Van de namen heeft men toen gemaakt: D. PATER, H. v. POLL en P. BLAUW. Onder laatstgenoemden naam heeft A. D. DE VRIES zelfs het d. Iohan, dat er vroeger gestaan heeft, nog flauw meenen te onderscheiden.

Dat bij dat overschilderen tevens de handtekening van V. D. HELST op nieuw is aangebracht staat vast. Dit ontneemt ook alle waarde aan het thans op de schilderij voorkomende jaartal 1657. Toen SCHAEP in 1653 schreef, was, zoo als ik boven herinnerde, reeds plaats gemaakt voor dit stuk, en er is geen waarschijnlijkheid dat men vier jaar zou gewacht hebben met het te laten schilderen. Bovendien BANNING COCQ over-

1) VAN DYK en, hem volgend, WAGENAAR noemen hem broeder van den schilder. Uit de aanteekeningen der doop-en trouwboeken is mij niets daarvan gebleken; maar ook het tegendeel niet. JACOB VAN DER HELST werd volgens het Groot Memoriaal V. 126 den 31 Jan. 1664 aangesteld tot kastelein van den Handboogsdoelen, in plaats van JAN ADRIAANSZ. KEYSER, naar wien, blijkens DAPPER (*Beschr. van Amst.* blz. 448), in 1663 deze Doelen nog KEYSERS-doelen genaamd werd.

Kort voor Juni 1665 was JACOB VAN DER HELST reeds overleden en werd zijne weduwe GEESJEN HALTER „met eenparige stemmen” in zijn plaats benoemd. Later werd die post vervuld door hun zoon SAMUEL, die bij den dood zijns vaders pas 13 jaar oud was. De moeder leefde nog in 1678, toen SAMUEL in ‘t huwelijk trad met MACHTELT SCHOLTEN, een nicht van DANIEL ELSEVIER. SAMUEL, hoewel reeds kort na zijn huwelijk ziekelijk, leefde toch nog tot 1696. In 1684 en 1686 zijn kinderen van hem begraven. Volgens VAN DYK was de Amsterdamsche predikant HUGO VAN DER HELST, van wien portretten in zwarte kuns door VERKOLJE bestaan, een zoon van den Doelen-kastelein. Onmogelijk is dit niet, want hij is in 1682 predikant geworden en het, in 1675 gesloten huwelijk van CECILIA VAN DER ELST, wonende op den Singel, voor wie (haar bruder?) SAMUEL teekende, en in wie ik dus een dochter van JACOB meen te zien, met Dr. NICOLAUS VEDELIUS, predikant in de fransche kerk te Heusden, bewijst, dat men in het gezin van den Doelenkastelein den geestelijken stand niet ongenegen was.

leed op 1 Jan. 1655. Het juiste jaar van vervaardiging is dus 1653, welk jaartal ook door v. DYK wordt genoemd op blz. 39 (op blz. 40 heeft hij 1658, doch dit is in ieder geval een drukfout).

Dit jaartal 1653 komt ook voor op de kleine repetitie (0.50 bij 0.67) van onze schilderij, die te Parijs in het Louvre aanwezig is. Zij is afkomstig uit de familie DE GRAEF VAN POLSBROEK, en daar dit de erfgenamen waren van BANNING COCQ, zoo is deze kleine schilderij waarschijnlijk door laatstgenoemden voor zijn particuliere verzameling aan v. d. HELST besteld. Zij heeft later een deel uitgemaakt van het kabinet van G. BRAAM-CAMP en kwam bij de verkooping dezer galerij in 1771 voor f 730 in handen van P. LOCQUET, uit wiens verzameling zij voor f 1800 werd verkocht. Later gold ze 10.000 Livres. Daar dit stuk, zoo als door eene tekening in het vroeger vermelde Album van BANNING COCQ, waarin ook dit Doelenstuk voorkomt, wordt bewezen¹⁾, een getrouwe copie is van het groote, zoo is in het laatste nog meer geknoeid, want de jongelieden met bogen, die in den rechterhoek van de schilderij staan, en achter wie men den schietdoelen ziet, aangegeven door kogelvangers en geboomte, zijn op het Louvre *drie* in getal. Maar opmerkelijk is het dat ook op het stuk te Parijs, behalve des schilders handtekening, slechts drie namen op de lei staan en dat ook daar de *voornamen* verschillen van die, welke de Overlieden droegen. Te Amsterdam leest men D. PATER, H. v. POLL, P. BLAU — te Parijs. P. BLAU, B. v. POL, D. PATER. Dit bracht A. D. DE VRIES op het denkbeeld of mogelijk de namen op de lei, niet die der voorgestelde Overlieden waren geweest, maar die van de drie (te Amsterdam zijn het er nog maar twee) jongelui, welke op de schilderij met pijl en boog worden afgebeeld, en dat zoons van de Overlieden konden geweest zijn, die voorgesteld werden als een wedstrijd te hebben gehouden, waaraan ook de op de lei aangetekende punten eenigzins doen denken. Hier is veel voor te zeggen²⁾. Een der zoons van BLAEU heette PIETER en VAN DE POLL had een zoon die HERMAN heette. Als ALBERT DIRKSZ. PATER een zoon heeft gehad is het niet onwaarschijnlijk dat die den naam droeg van zijn grootvader en BANNING COCQ had geen kinderen.

Al is deze onderstelling juist en zijn de voorletters te Amsterdam dus goed, het is daarom niet minder waar dat een deel van de schilderij, ook dat, waarop de lei voorkomt, overschilderd is en dat de kleine figuren op den achtergrond oorspronkelijk drie in getal waren. —

Het stuk heeft een eenigszins anderen levensloop gehad dan de overige Schuttersstukken. Het was ten tijde van VAN DYK nog niet op het stadhuis, maar deed nog dienst

1) Op deze tekening staan op de lei *geen* namen, doch de namen der overlieden en het jaartal 1653 zijn in het onderschrift vermeld.

2) Om het verschil tusschen de voornamen van v. d. POLL op de schilderijen te Amsterdam en te Parijs op te helderen, moet men dan echter zijn toevlucht nemen tot de veronderstelling dat v. d. HELST bij het schilderen van de laatste een kleine vergissing heeft begaan. Want een jongmensch met een voornaam, die met B. begint, komt op de geslachtslijst der familie v. d. POLL niet voor, en het stuk te Parijs is te goed bewaard om te kunnen aannemen dat die letter door overschildering er op zou kunnen gekomen zijn.

als schoorsteenstuk op den Handboog- of, zooals men hem toen noemde, Garnalen-doelen. In 1775 was het echter overgebracht naar de kunstzaal op 't Stadhuis, blijkens eene aantekening van PLOOS VAN AMSTEL, op een teekening naar de schilderij, die hij in 1754 kocht uit het kabinet van den Burgemeester TER SMITTEN.¹⁾ Later genoot het de eer van met de Nachtwacht en den Schuttersmaaltijd de opname in het Rijks Museum van het Trippenhuis waardig gekeurd te worden.

Naar het Prinsenhof verhuisden toen echter twee andere Doelheeren-stukken van VAN DER HELST en thans nog sieren zij daar de Burgemeesters-kamer, gelijk vroeger op den Dam de „Tresorie-Ordinaris“. Ten zeerste verdienen zij meer gezien te worden en meer bekend te zijn dan tot heden, want zij behooren mede tot het schoonste, dat de Hollandsche kunst op dit gebied, waarop zij zoo uitblinkt, heeft voortgebracht. Ook de kunstgeschiedenis heeft zich over deze stukken nog niet druk gemaakt. De enige beschrijvingen, die er mij van bekend zijn, geeft Dr. SCHELTEMA in zijn *Aemstels Oudheid* I, 170, en in zijn *Historische Beschrijving der Schilderijen van het raadhuis*, No. 38 en 39. En daar geeft hij van 't laatstgemelde stuk een paar bijzonderheden, die niet juist zijn. Het is hier wederom VAN DYK, die ieder, die hem niet met de grootste omzichtigheid raadpleegt, op een dwaalspoor brengt. In zijn ijver om den Doelen-kastelein, die de broeder van v. d. HELST was geweest, ten toonele te brengen, voert hij hem hier op als den man, die de Heeren aan hun oestermaal bedient, en plaatst daarom het tafreel op den Handboogsdoelen, (hoewel hij hem tevens opvolger noemt van den, op 't andere stuk voorkomenden, POOCK, hetwelk, indien het waar was, ons juist op den *Voetboogs*-doelen wijzen zou.)

Dit heeft SCHELTEMA overgenomen. Maar ten onrechte. Het is van den *Kloveniers*-Doelen dat dit stuk afkomstig is. Raadplegen wij toch de oude Stadsbeschrijvingen, dan zien wij dat van de vier Doelheeren-stukken er *twoe* in den Kloveniersdoelen waren, *één* in den Voetboogsdoelen en ook slechts *één* in den Handboogsdoelen. Het laatstgemelde hebben wij reeds beschreven, dat van den Voetboogsdoelen volgt. Beide zijn kenbaar aan de daarop voorkomende bekers. Van de beide stukken van den Kloveniersdoelen is het oudste, hetwelk op de groote zaal hing, dat van FLINCK (thans in 't nieuwe Museum), het jongste hebben latere overlieden, volgens DOMSELAER (IVe Boek, blz. 211) laten schilderen, boven den schoorsteen van de „overlijden-kamer“ onder de zaal. Hij noemt schilder noch jaartal, maar wanneer wij, met VAN DYK, zonder eenigen redelijken grond, het No. 39 van de tegenwoordige nummering van de stad, aan den Handboogsdoelen toeschrijven (terwijl uit niets blijkt dat daar een tweede Overlieden-groep geweest is) dan blijven wij met de vraag verlegen, waar het jongste stuk van de *Kloveniers* zou gebleven zijn.

1) Op dit blad, hetwelk geteekend was *baert van der helst f*, en dat in 1878 te Amsterdam voor f 150 werd verkocht, stonden 66k de *drie* boogschutters op den achtergrond.

Gelukkig noemt DOMSELAER de namen der Heeren, het zijn: CORNELIS WITSEN, ROELOF BICKER, GERRIT REIJNST en SIMON VAN HOORN. En de eerstgenoemde, de hoofdpersoon van „de Schuttersmaaltijd”, zien wij op ons stuk No. 39¹⁾ aan de linkerzijde van den aanschouwer zitten. Hij voert het woord tot een, tegenover hem op een stoel met rode rugleuning gezeten, collega, met rossig haar. De veronderstelling dat deze den naam van REIJNST draagt wordt niet weersproken door het, door DUJARDIN geschilderde portret, vroeger in het Trippenhuis, thans in 't nieuwe Museum (No. 171, portrettenzaal). Vóór de tafel zit een der Heeren, met een Rijnwijnglas in de hand, op een schabel met een rood kussen, en achter de tafel knijpt een ander een citroen uit op zijn oestertje. De vrienden zitten dus gezellig bijeen, doch naar onze begrippen minder huiselijk, want alle hebben de breedgerande hoeden op en de mantels om — REIJNST zelfs den degen op zijde. De kleeding is geheel zwart; de schilderachtige, bontgekleurde schutters-costumes behooren tot het verledene. Achter de Heeren ziet men den doelen-kastelein, die een tinnen wijnkan op tafel komt zetten, een vrouw met nieuwe voorraad oesters en een knaap. Donkere achtergrond.

Het stuk is (op een der pooten van den stoel waarop WITSEN gezeten is) gemerkt BARTHOLOMEUS VAN DER HELST 1655. Op de aanvankelijke meaning van den Heer SCHELTEMA (*Aemstels Oudheid*, I, 170) dat het tien jaren na het stuk van 1656 zou geschilderd zijn, is hij, blijkens zijn *Historische Beschrijving der schilderijen*, teruggekomen.

Het andere stuk in Burgemeesters kamer (Nº. 38, nieuwe nummering) is geteekend *B. van der. helst. fecit 1656*. De vier Heeren, ons hier voorgesteld, zijn de overlieden van den Voetboogsdoelen. In een der folianten, die Schepen SCHAEF met allerlei aantekeningen heeft volgeschreven, en waarin ook de belangrijke meermalen aangehaalde lijst voorkomt, vond ik de namen dier overlieden in 1653. Het waren toen „HENDRIK DIRKSZ SPIEGEL, JORIS BACKER, JAN HUYDECOPER en FRANC. VAN D^a. MEER”. De laatste stierf in 1653, de drie anderen kunnen 1656 nog in functie zijn geweest, maar wie VAN DER MEER verving is mij onbekend.

De Heer C. SCHÖFFER, alhier, is in 't bezit van vier kleine, maar keurig uitgevoerde, portretjes, zeventiende-eeuwsche potlood-teekeningetjes naar vier koppen uit schutters- of regenten-stukken. Een daarvan is BANNING COCQ naar REMBRANDT, een ander CORNELIS DE GRAEFF naar het stuk van BACKER op de Raadzaal, en een derde draagt het opschrift HUYDECOPER. Het laatstgemelde is genomen naar de figuur, die, met de handschoenen in de hand, ter rechterzijde op ons Voetboogdoelen-stuk gezeten is, den kunstlievenden Burgemeester, dien wij later in het groote stuk van FLINCK weder ontmoeten zullen. Naast hem herkennen

1) Ook de Hr. J. F. GEBHARD JR. kwam reeds in zijn *Leven van Nic. Witsen* (Dl. II blz. 3) tot de conclusie dat dit schilderij het jongste Doelheerenstuk van den Kloveniersdoelen moest zijn.

wij, uit het door HOLSTEYN gegraveerde portret, den geestigen kop van den toen 58 jarigen HENDRIK DIRKSZ. SPIEGHEL, die de anderen een brief zit voor te lezen. Achter hem staat een knecht met den bekenden zilveren drinkhoorn van de Voetboogsschutterij, met den St. Joris. Allen zijn in 't zwart. De links van den toeschouwer gezeten overman — een persoon met een onaangenaam uiterlijk — heeft een degen op zijde en draagt de, van de pols tot den schouder gespleten, mouwen, die de witte onderkleeding laten zien. Een persoon plaatst een tinnen inktkoker op de met een groen kleed met gouden franje bedekte tafel; op dien inktkoker leest men den naam C. POOCK. En inderdaad, de laatste kastelein van den Voetboogsdoelen heette, volgens de papieren van BONTEMANTEL, STOFFEL (CHRISTOFFEL) POOCK. Zoo had dan v. DYK (blz. 96) ditmaal recht, toen hij hier den naam van den kastelein uit vond, maar hij vergat dat, indien JACOB VAN DER HELST de opvolger van POOCK geweest was, zoo als hij verder zegt, de laatstgemelde ook in den Handboogsdoelen had moeten gevestigd zijn. — POOCK komt ook, volgens het naambord, op den Schuttersmaaltijd voor en op die Schilderij staat zijn naam op een tinnen kan.

Van de levensomstandigheden en familiebetrekkingen van VAN DER HELST was tot nog toe weinig bekend. Uit een vijftigtal aanteekeningen, uit doopboeken, trouwregisters en notaris-protocollen, deels door de VRIES verzameld, deels door de Heeren DE ROEVER en BREDIUS welwillend te mijner beschikking gesteld, heb ik wel de genealogie van meer dan ééne familie VAN DER HELST of VAN DER ELST (die spelling komt steeds afwisselend voor) kunnen construeeren, doch zonder te kunnen bepalen of zij in betrekking stonden tot den schilder.

Dat hij in Haarlem in 1611 of 1612 geboren is, blijkt uit de aantekening van zijn huwelijk, maar daar van zijn doop in Haarlem tot nog toe geen aantekening gevonden is, valt van zijn ouders weinig zekers te zeggen. Zooveel is zeker dat hij *geen* zoon was van den te Haarlem gevestigden Dordtenaar SEVERYN VAN DER HELST, die in *Aemstels Oudheid* (I. 164) als zijn vader wordt genoemd, want blijkens zijn testament droeg zijn vader den naam van LODEWIJK. Waarschijnlijk acht ik zijn afkomst van CAREL LODEWIJKSZ VAN DER HELST, die in 1596 als koopman te Amsterdam voorkomt, en in 1605 aldaar poorter was en wijnkooper in de St. Jansstraat, waar de gevelsteen van zijn huis Danswyck (de oude Hollandsche naam van de stad Danzig) te lezen gaf. Hij teekende in dat jaar bij een Haarlemschen notaris eene acte, waarbij zekeren GOOSWIJN BARTELMEUSZ. als tusschenspreker voorkomt. Hij was verzwagerd met JAN DE HAEN, een uit Aken afkomstig, maar te Utrecht gevestigd, koopman. Wij denken onwillekeurig aan de kinderen dier zwagers,wanneer wij vinden dat LODEWIJK VAN DER HELST, die in 1612 als koopman te Haarlem voorkomt, in 1625 te Amsterdam assisteert bij het huwelijk van zijn *neef* JACOB DE HAEN van Haarlem, in de Wolverstraat, met JANNETJE BOSIJNS (mede van Haarlem) en wij zijn te meer geneigd om in dezen LODEWIJK

en CAREL LODEWIJKSZ VAN DER HELST de vader en grootvader van onzen schilder te zien, omdat we den naam van DE HAEN ook aantreffen in de familie DU PIRE, waarin BARTHOLOMEUS was gehuwd.

Van 1613 tot 1627 vinden wij een LODEWIJK VAN DER ELST als drogegasterijhouder te Amsterdam op de Heeremarkt; (hij bleef daar huur schuldig). Indien deze des schilders vaders is geweest, dan zoude BARTHOLOMEUS reeds als zeer jong kind uit Haarlem naar Amsterdam zijn gekomen en het is dan zeer natuurlijk dat VAN DER HELST geen invloed van FRANS HALS onderging, maar zich vormde in de Amsterdamsche ateliers.

Meer zekerheid dan omtrent den vader, hebben wij omtrent een broeder, mede LODEWIJK geheeten en „sy-reeder” van beroep. Hij was in 1610 te Haarlem geboren, maar woonde te Amsterdam op de Lindengracht, toen hij in 1632 in 't huwelijk trad met CATHARINA DE LA QUELLERIE, van Wesel, (haar moeder was geheeten JANNETJE BREBIE). In 1655 hertrouwde hij met NEELTJE FINSOM, maar uit zijn eerste huwelijk had hij kinderen, waaronder een den naam droeg van BARTHOLOMEUS. Bij diens doop op 29 Jan. 1637 stond (met GUILLAM 'DE LA QUELLERIE) BARTHOLOMEUS VAN DER HELST als getuige. En omgekeerd stond LODEWIJK met zijne CATHARINA als getuige, toen de schilder op 3 April van dat jaar in de Nieuwe Kerk zijn zoontje: BARTHOLOMEUS, doopen liet — de eerste spruit uit zijn echt met ANNA DU PIRE.

Er is iets romantisch in het huwelijk van den jongen schilder met de achttienjarige weeze, die op den 16 April 1636 met vaste hand haar naam „ANNA DU PIRE” naast de zijne teekende in het Amsterdamsche register van ondertrouw. Zij bracht hem in een goede familie. Dank zij zijn huwelijk toch, zat hij in 1650 mede aan, op 't huis te Manpad, bij de bruiloft van den Amsterdamschen rector JAC. HEIBLOCQ met MARIA DE LANGE (de stiefdochter van HENDRIK SEGERS VAN DER CAMP, die in tweeden echt met HESTER DU PIRE was getrouw'd) en komt zijn naam voor in 't „Hey-geschreeuw”, dat JOB VAN MEEKEREN op die bruiloft aanhief¹). Later kregen de vrouw en de dochter van V. D. HELST nog een legaatje uit de opbrengst van 't huis te Manpad, dat aan HESTER DU PIRE schijnt te hebben toebehoord. Onder de mede-erfgenamen komt de naam van HOGENDORP voor en die van GUILIELMO of WILLEM SWEERS, welke, bij 't huwelijk van V. D. HELST met ANNA DU PIRE, haar oom en voogd wordt genoemd. Ook die van HANS of JAN SWEERS, die mede tot de familie DU PIRE behoorde, en wiens weduwe op de lijst der Regentessen van het Wale Weeshuis voorkomt. Dit laatste, gevoegd bij de omstandigheid dat V. D. HELST in de Wale Kerk begraven werd, wijst op eenige betrekking met de fransche gemeente, waardoor de opdracht wordt verklaard van het eerste grote stuk van V. D. HELST. Ik bedoel het regentenstuk van 't Wale weeshuis van 1637, dat (zoo als door Jhr. D^r. J. SIX, in de belangrijke monographie waarmede hij CLAES

¹⁾ Gedrukt in de *Farrago Latino-Belgia* van HEYBLOCK pag. 259.

ELIAS tot zijn recht bracht¹⁾, is aangetoond) met hooge waarschijnlijkheid, ons dezen als den leermeester van V. D. HELST leert kennen.

Minstens zes kinderen zijn uit het huwelijk van VAN DER HELST geboren: de reeds genoemde BARTHOLOMEUS; voorts SUSANNA, gedoopt 21 Dec. 1638; AALTJE, gedoopt 29 Nov. 1640; LODEWIJK, gedoopt 2 Feb. 1642, doch jong gestorven; een tweede LODEWIJK, die in 1677 twee en dertig jaar oud was, en ten slotte JOANNES, gedoopt 1 Aug. 1647. In 1644 en in 1648 werd een kinderlijkje uit de woning van VAN DER HELST naar de Zuiderkerk gedragen, maar nog meermalen moet de dood zijn ouder-vreugd hebben verstoord, want slechts twee kinderen bereikten den volwassen leeftijd: SUSANNA en LODEWIJK. De eerste ondertrouwde 13 Febr. 1660 met PIETER DE LA CROIX, makelaar, zoon van JACOB DE LA CROIX, uit de Bloemstraat. Zij stierf als weduwe in 1703. Bij haar huwelijk woonden haar ouders in de Doelenstraat. Wij zagen reeds dat zij vóór en na dien tijd op de Nieuwmarkt gewoond hebben. Na 1663 trokken zij op nieuw naar de „Kleuveniers-doelenstraat” en, daar ANNA ook bij haar huwelijk daar woonde, vermoed ik dat zij daar een huis in eigendom bezat. Toch is zij er waarschijnlijk niet gestorven, want in 1676 en 1677 woonde zij op de (toen) nieuwe Heerengracht, tusschen de Reguliersgracht en de Vijzelstraat met haar zoon LODEWIJK, die op 2 Jan. van laatstgemeld jaar ten ondertrouw ging met GEERTRUYD DE HAES, van Keulen, uit de Nes, die acht jaar jonger was dan hij. 't Is mij niet gebleken of dit huwelijk met kinderen gezegend werd.

Uit de testamenten, die de Weduwe in 1671 en 1676 maakte, schijnt dat hare minder ruime omstandigheden, die blijken uit den inventaris van hare nalatenschap, in 1680 opgemaakt en door den Hr. BREDIUS in den *Catal. van 't Museum Kunstliefde te Utrecht* vermeld, waren toe te schrijven aan de vele ondersteuning, die SUSANNA en haar man genoten hadden.

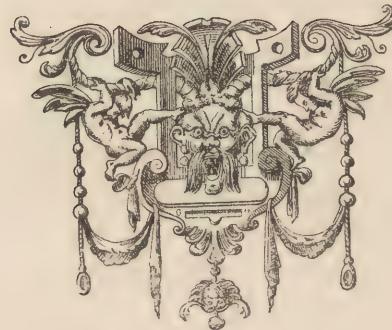
Wat LODEWIJK betreft, hij had de loopbaan zijns vaders gekozen, en zoo had dan VAN DER HELST, even als REMBRANDT, een zoon die het penseel hanteerde, zonder den roem des vaders te kunnen evenaren. LODEWIJK VAN DER HELST bracht het echter nog verder dan TITUS VAN RHIJN. Niet onverdienstelijk is althans het (thans op het kantoor van den Gemeente-Ontvanger hangende) portret, dat hij in 1670 schilderde van ANTONIE VERBEECK, den klokkenist van de Oude kerk, die

»met voet en vingeren
Klancken weet dooreen te slingeren
(En) verdooft met klokgeluit
D'aller eélste kerk kooraelen,
Speelt met klokken, als cymbaelen 2)...”

¹⁾ *Oud-Holland* IV, 81 en v.v.

²⁾ VONDEL, *Op 't klokmusyk t' Amsterdam*.

Ik vermeld dit portret, hoewel geen Schuttersstuk, niet om met een vers van VONDEL te kunnen besluiten, maar omdat het in SCHELTEMAAS Beschrijving der schilderijen van de Stad (Nº. 42) nog op naam van BARTH. V. D. HELST staat, hoewel het duidelijk is geteekend L. v. D. HELST en in den, drie jaar vroeger verschenen, Catalogus der Histor. Tentoonst. van Amsterdam (Nº. 3225) reeds op naam van LODEWIJK was gebracht.

CASPAR VAN BAERLE.

III.

ZIJN VERDER VERBLIJF TE LEIDEN.
(1619—1631)

Vervolg.

DOOR

DR. J. A. WОРР.

NTUSSCHEN was HUYGENS den 10den Maart voor het eerst vader geworden en natuurlijk wenschte zijn vriend hem geluk met een langen, plechtigen brief¹⁾. Van meer belang was het voor onzen dichter, dat zijn broeder LAMBERTUS, die negen of tien jaar te Parijs had vertoefd, waar hij verbonden was aan onzen gezant DE LANGERACK²⁾, in het land terug kwam en zich eerst te Leiden vestigde³⁾, maar weldra het ambt van corrector te Amsterdam verwierf⁴⁾. Voor BARLAEUS zelf was er een oogenblik sprake van een professoraat, toen GILBERTUS JACCHAEUS in den zomer van 1628 stierf. VAN BAERLE was een vriend van hem en bezong dan ook zijn dood⁵⁾. Maar, zooals hij schrijft⁶⁾: „dezelfde reden, waarom Iphigenia werd geslacht, staat in den weg voor

1) Vgl. *Epist.*, blz. 221. De brief is van 17 Maart (vgl. *Hooft's Brieven*, blz. 276).

2) Vgl. *Epist.*, blz. 840.

3) 22 Mei werd in het Leidsche album ingeschreven: „Lambertus Barlaeus, Bommelianus 34, Pastor quondam D. Legati De Langerac.”

4) Vgl. *Epist.*, blz. 835.

5) *In obitum Clarissimi Viri Gilberti Iacchaei, Philosophiae Professoris celeberrimis (Poem., blz. 493.)*

6) Vgl. *Epist.*, blz. 234.

het professoraat"; en inderdaad werd niet hij, maar BURGERSDIJCK, die sedert 1620 buitengewoon hoogleeraar was, JACCHAEUS' opvolger.

In het laatst van het jaar schreef hij, daartoe door HAESTRECHT aangespoord¹⁾, een lijdicht op MAGDALENA, de dochter van WILLEM IV, den vrome, van Beieren, die in 1613 gehuwd was met WOLFGANG WILHELM VAN PALTZ-NEUBURG, en in 1628 was gestorven²⁾. „Ik weet niet," schrijft BARLAEUS³⁾, „waardoor ik word aangespoord om den lof van koningen en vorsten te bezingen. Vreemd is het, zulk een trots als mij bezielt, wanneer ik mij bezig houd met die beroemde namen en groote geesten, en het komt mij voor, dat ik, die toch laag van staat ben, met de grootste vorsten van aangezicht tot aangezicht vertrouwelijk spreek, en mij boven mijn lot verhef." Misschien is dit ééne der redenen, waarom hij zoovele vorstelijke personen heeft bezongen, maar zeker woog iets anders nog zwaarder. Hij had een groot huisgezin en een klein inkomen, dat moeilijk werd verdiend, zoodat vorstelijke geschenken niet onwelkom waren. Daarom werd ook een ander gedicht, dat hij in dezen tijd schreef, de *Hymnus in Christum*⁴⁾, aan LODEWIJK XIII van Frankrijk opgedragen. Het werd in December gedrukt⁵⁾ en kwam in Januari 1629 uit⁶⁾. Reeds vroeger had hij er aan HUGO DE GROOT over geschreven⁷⁾; thans zond hij hem een exemplaar met het verzoek om het op de eene of andere manier den koning in handen te spelen⁸⁾. In December 1629 schreef DE GROOT, dat hij het exemplaar aan RICHELIEU had gegeven, die het gedicht had gelezen en op zich had genomen het den koning ter hand te stellen⁹⁾. Maar aan zijn broeder WILLEM DE GROOT gaf hij te kennen, dat er voor den dichter weinig kans op eene beloonding was, hoewel hij er zijn invloed toe aanwendde. Want de koning, die zeer weinig Latijn kende, zou het vers zeker niet lezen, en bovendien zag men niet gaarne, dat godsdienstige onderwerpen door anderen dan door katholieken werden bezongen¹⁰⁾.

Tot hen, aan wie de *Hymnus in Christum* werd toegezonden, behoorde ook EPISCOPIUS, dien BARLAEUS voor korten tijd weer had ontmoet¹¹⁾. Hij zond tevens een

¹⁾ T. a. p., blz. 262.

²⁾ *Manes Bavarii, Sive Epicedium In Obitum Serenissimae Principis ac Dominae, Magdalena, natae Comitis Palatini, Rheni, utriusque Bavariae Ducis, Vxoris Serenissimi Principis VVofgangi VVilhelmi, Comitis Palatini, Rheni, Bavariae, Cliviae, etc. Poem., blz. 90—96.*

³⁾ Vgl. *Epist.*, t. a. p.

⁴⁾ *Hymnus in Christum, dictus Ludovico XIII, Galliarum Regi. Lugduni Batavorum ex officina Godefredi Basson. 1629* (Vgl. G. D. BOM, HGZ., *Het hooger onderwijs te Amsterdam van 1632 tot onze dagen. Bibliographische bijdragen. te Aflevering. Amsterdam — H. G. Bom, 1882, blz. 14*). Zie ook *Poem.*, blz. 1—26.

⁵⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 259.

⁶⁾ T. a. p., 270.

⁷⁾ T. a. p., blz. 244.

⁸⁾ T. a. p., blz. 278, 279. — Deze brief is volgens het HS., dat zich op het Amsterdamsche archief in de collectie DIEDERICHSEN bevindt, van 9 Jan. 1629.

⁹⁾ T. a. p., blz. 279.

¹⁰⁾ Vgl. *Hugonis Grotii..... Epistolae quotquot reperire potuerunt; In quibus praeter hactenus editas plurimae Theologici, Juridici, Philologici, Historici, et Politici argumenta occurrunt. Amstelodami, Ex Typographia P. et I. Blaeu, e z. 1687*, blz. 822 en 823.

¹¹⁾ Vgl. *Epist. eccles.*, blz. 737, b.

begeleidenden brief ¹⁾), die terstond door EPISCOPIUS werd beantwoord ²⁾. „De oude liefde tusschen ons,” schrijft hij, „leefde en leeft nog met de gehechtheid en trouw, die gij in uw brief aan den dag legt en betuigt aan mij, die het volgaarne gelooft. Maar één ding heeft mij dikwijls leed gedaan, waarde BARLAEUS, namelijk dat wij u, dien de goede God boven vele duizenden met verstand heeft begiftigd en verrijkt met zoo vele verschillende gaven, niet tot helper en bondgenoot hebben om ons en onze zaak te steunen en roem bij te zetten, wat gij beter dan iemand anders zoudt kunnen doen. Ik weet toch, welk eene kracht onze zaak ten goede zou komen, als gij ons hielpt, niet slechts met uwe gezindheid, waaraan nooit iemand van ons heeft getwijfeld, maar tevens met uwe werkzaamheid.”

BARLAEUS antwoordde met spoed ³⁾. „Ik heb de gemeene zaak, zooals gij welwillend oordeelt, met mijn hart en met mijne genegenheid niet verlaten, maar u ook niet geholpen, zooals ik had moeten doen. — Wilt gij de reden weten van mijn stilzwijgen? Ik zal er slechts één aanvoeren, de noodzakelijkheid, niet die van het noodlot, die de Grieken *μοῖρα* noemen, maar die van het huisgezin, vrouw en kinderen; banden, die u in dien loop niet konden tegenhouden, en die gij wijselijk hebt vermeden, alsof gij een voorgevoel hadt van zoo groote rampen.” Vroeger is hij van dichter theoloog geworden, thans weer van theoloog dichter. Toch heeft hij de theologie niet geheel op zijde gezet; eens in de week komen eenige geleerden bij OVERBEKE samen en daar worden BELLARMINUS en GRETSERUS ⁴⁾ stuk voor stuk ontleed. BARLAEUS verdedigde dan bij die disputen de partij der orthodoxen, een ander die der katholieken. „En toen er voor eenigen tijd sprake was van datgene, waardoor men zalig wordt, en ik beweerde, dat men het duidelijk genoeg alleen uit de schrift kon opmaken, terwijl de ander dat ontkende, zeide ik, meegesleept door de hitte van den strijd, dat de geheele protestantsche belijdenis zelfs uit één evangelie of uit de brieven van Paulus kon worden uitgesneden. En toen dit aan de zes of zeven hoorders, die er gewoonlijk zijn, vreemd toescheen, heb ik beproefd, of ik dat kon doen met het evangelie van Johannes, want vroeger had ik het nooit onderzocht. En nadat ik dus dat evangelie eens had doorgelezen, heb ik bij de artiken der belijdenis deze plaatsen aangetekend. Ik zend ze u om eens na te lezen, niet omdat zij zoo merkwaardig zijn, maar opdat gij moogt inzien, dat ik nog niet geheel afstand heb gedaan van mijne liefde voor de theologie ⁵⁾”.

Een brief vol waardeering voor de *Argo Batava* volgde nu van EPISCOPIUS ⁶⁾.

1) Vgl. *Epist.*, blz. 271, of *Epist. eccles.*, blz. 737, a.

2) Vgl. *Epist. eccles.*, blz., 737, b.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 273, of *Epist. eccles.*, blz. 738.

4) Kardinaal ROBERTUS BELLARMINUS en JACOBUS GRETSERUS waren Jezuïeten. De eerste gaf in 1613 een groot werk uit, *De controversiis Christianae fidei*, in 1623 te Parijs herdrukt in 4 folio-deelen.

5) Dit stuk, getiteld: *Confessio Fidei Christianae, ex Johannis Apostoli et Evangelistae Historia Euangelica, Caspao Barlaeo auctore*, bestaat nog in handschrift (vgl. *Bibliographische Adversaria*, II, blz. 136).

Vgl. *Epist eccles.*, blz. 739. Hierin o. a.: „Nil miror nunc pisce mutiorem factum Heinsium. Tantum tibi debet Heinsius, quantum, ita reor, invidet Heinsius.”

Dit was het jongste gedicht van BARLAEUS; het nemen der zilvervloot, wat op 9 September 1628 plaats had, werd er in bezongen. Reeds spoedig, nadat de tijding van den gelukten aanslag in ons land was aangekomen, had BARLAEUS dit onderwerp aangegrepen¹⁾. In het laatst van Januari 1629 is hij in drukke correspondentie met HUYGENS over enkele bijzonderheden van de uitgave en over het aanbieden van het gedicht aan PIET HEIN²⁾; den 27sten Januari kon hij HUYGENS een exemplaar toezenden³⁾. De *Argo Batava*⁴⁾ noemt de dichter zelf „een gedicht, dat niet is afgewerkt, maar uit vreugde uitgestort, Terwijl ik met zulke groote rijkdommen bezig was, kon ik niet spaarzaam zijn met verzen”⁵⁾.

Ook andere dingen dan gedichten namen zijn vrijen tijd in beslag. Hij begon met eene weerlegging van SEXTUS EMPIRICUS. „Maar de privaatlessen en de woede van verzen maken laten niet toe, dat ik lang bij zulke overpeinzingen stil sta”, schrijft hij aan BUCHELIUS⁶⁾. Tot de jongelieden, die hij in dezen tijd aan huis had, behoorden een zoon van CORNELIS VAN DER MYLE⁷⁾ en een zoon van ROCHUS VAN DEN HONERD⁸⁾. Met dezen staatsman en dichter kwam hij dus nu ook in aanraking; hij werd vereerd met de toezending van sommige zijner werken⁹⁾ en bezong zijn treurspel *Moses Nomoclastes*¹⁰⁾. Ook andere geleerden wisselden brieven met BARLAEUS: JOHANNES CABELJAU¹¹⁾, een jurist, die voor zeer geleerd werd gehouden, in 1626 *Epistolae* uitgaf en van 1640 tot 1648 professor te Amsterdam is geweest, waar hij in laatstgenoemd jaar werd ontslagen; JOHANNES ISAACUS PONTANUS¹²⁾, de bekende Harderwicksche hoogleeraar en geschiedschrijver, die hem om een lofdicht verzocht voor zijn werk over Denemarken¹³⁾, dat door HUYGENS op dezelfde wijze was versierd¹⁴⁾; GODSCHALK SCHUURMAN¹⁵⁾, een geneesheer zonder praktijk te Utrecht en broeder der beroemde ANNA MARIA SCHUURMAN, welke laatste door BARLAEUS werd bezongen¹⁶⁾.

1) Vgl. *Epist.*, blz. 957. Deze brief aan HUYGENS is volgens het HS. van den laatsten November 1628.

2) Vgl. Bijlage, brief 5 en 6.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 281. De brief is volgens het HS. van 27 Januari 1629.

4) Casparis Barlaei *Argo Batava, inscripta Virtuti, ac Fortunae, fortissimi, felicissimique Herois Petri Heinii, Classis, quae sub ductu et moderamine Societatis Indicæ, Potentissimorum Ordinum Generalium, et Illustr. Principis Auriaci auspiciis, ad Occidentem militat, Praefecti. Lugduni Batavorum, Apud Godefridum Basson. 1629.* Zie ook *Poem.*, blz. 97—108.

5) Vgl. *Epist.*, t. a. p.

6) T. a. p., blz. 285.

7) T. a. p., blz. 283.

8) T. a. p., blz. 290.

9) T. a. p.

10) *In amplissimi, doctissimique viri, Rochi Honerdi, Supremae Curiae Consiliarii, Tragoediam sacram, quae Moses Nomoclastes inscribitur* (*Poem.*, blz. 259).

11) Vgl. *Epist.*, blz. 291.

12) T. a. p.

13) *In Historiam Clarissimi doctissimique viri Isacii Pontani* (*Poem.*, blz. 400).

14) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 10.

15) Vgl. *Epist.*, blz. 306.

16) T. a. p., blz. 307 en *Poem.*, blz. 259: *Ad doctissimam virginem Annam Mariam à Schuermans, Trajecti in Bataviam habitantem.*

VAN BAERLE bracht een deel zijner zomervacantie bij zijne vele vrienden te Utrecht door, zooals reeds in het voorjaar zijn plan was¹⁾. Den 7den Augustus trouwde REAEL met SUSANNE DE MOOR, en den 19den van die maand werd Wezel ingenomen; beide gebeurtenissen werden door de pen van BARLAEUS vereeuwigd²⁾. En na eene langdurige belegering nam FREDERIK HENDRIK den 14den September den Bosch. BARLAEUS had zich reeds lang op deze gebeurtenis gespitst. In Mei 1629 schrijft hij aan BUCHELIUS³⁾: „Als gij soms naar mijne studiën vraagt, ik verwacht, dat de prins van Oranje ons een prachtig onderwerp voor eene fraaie verhandeling zal verschaffen. Als hij de stad, die hij in zijne gedachten al heeft, zal hebben ingenomen, zal hij er niet onbezongen afkomen.” En in Juli schrijft hij aan HUYGENS⁴⁾: „Ik wil u iets influisteren. Als God de plannen van den prins begünstigt, denk ik er over om de geschiedenis te schrijven van zulk een beroemd beleg. Maar ik kan dat niet doen zonder de hulp van u en van anderen, die zonder twijfel van dag tot dag opteekenen, wat er voorvalt. Als gij meent, dat ik voor zulk werk geschikt ben, bezorg mij dan die aantekeningen, om er mijn reeds begonnen werk mee op te sieren. Wij weten veel, door wat wij van dag tot dag zoo opvangen, maar ik zou daar geene historische getrouwheid boven durven opbouwen”. Hij zendt HUYGENS tevens een *Brief van Amelia aan haren gemaal, Frederik Hendrik, die zich al te stoutmoedig waagt onder de muren van 's Hertogenbosch*⁵⁾, en noodigt hem uit dien in naam van den prins te beantwoorden. HUYGENS voldeed aan dat verzoek⁶⁾, maar gaf BARLAEUS den raad om in zijn gedicht nog één en ander te veranderen, dat minder in den smaak van het hof zou vallen⁷⁾. BARLAEUS was intusschen met eene beschrijving van het beleg begonnen, maar toen hij zag, dat „beroemde mannen, of uit eigen beweging, of op een wenk van hoogerhand, met ditzelfde werk bezig waren”⁸⁾, hield hij er mede op en schreef een gedicht⁹⁾. „Velen verwonderen zich er over”, schrijft hij aan BUCHELIUS¹⁰⁾, „dat ik wat langzaam voor den dag kom, terwijl ik vroeger de onderwerpen voor algemeene vreugde gewoonlijk in pacht nam. Maar behalve de oorzaken, die ik opnoemde, zijn er nog andere, die hun oorsprong danken aan berekening en voorzichtigheid. Ik zag, dat de winkels van alle zijden her werden gevuld met Triomfen, Punt-dichten, Hymnen, en dat de één in het Latijn, de ander in het Hollandsch gebonden

1) Vgl. *Epist.*, blz. 285, 326.

2) *Venus ἐνδυοπέρν, Sive Epithalamium in Nuptias Generosis. Fortiss. Doctissimique Viri, Lavrentii Reael, Equitis, rerum Indicarum nuper ad Orientem Praefecti, et ad Daniae Regem Legati* (Poem., blz. 244), en *Vesalia capta Duce. facti fortissimo Heroe Ottone Gentio, Domino van Dyden, XIX Aug. ann. CICICXXIX.* (Poem., blz. 108).

3) Vgl. *Epist.*, blz. 285.

4) Zie brief 7 in de Bijlage.

5) *Epistola Ameliae Ad Fredericvm Henricvm, maritum, audacius sub ipsis Silvae-Ducis moenibus militantem* (Poem. blz. 195).

6) *Auriacus è castris ad Sylvam-Ducis ad Epist. Barlaei Auriacae nomine scriptam* (Mom. desult., blz. 17).

7) Vgl. brief 8 in de Bijlage.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 296. De brief is volgens het HS. van 12 November.

9) T. a. p.

10) T. a. p., blz. 297.

stijl beproefde¹⁾). Daarom hield ik, waar zulk eene menigte van schrijvers was, het voor beter mij niet bij hen te voegen, om liever als een laat optredend tooneelspeler alleen de toejuichingen van den geheelen schouwburg te veroveren". Bovendien was hij eenigen tijd ziek geweest en dat had de uitgave vertraagd. Tegen October was het gedicht af²⁾ en den 12den November kon hij HUYGENS enige exemplaren zenden, met verzoek om één er van den stadhouders aan te bieden³⁾. *Casparis Barlaei Sylvae-Dvcis Obsidio*⁴⁾ is tot een heel deeltje aangegroeid. Vooraf gaat een gelukwensch in proza aan FREDERIK HENDRIK⁵⁾, waarin één en ander voorkomt, dat gebruikt was voor het eerste plan, de geschiedenis van het beleg⁶⁾, dan volgt het groote gedicht⁷⁾, daarna de brief van AMELIA, eene toespraak der generaals tot den prins in de legerplaats, die eene navolging is der rede van CRATERUS tot ALEXANDER DEN GROOTE, zooals CURTIUS die meedeelt⁸⁾, en eindelijk nog een epigram⁹⁾.

De stadhouders beloondde den dichter met f 300¹⁰⁾, de Staten-Generaal vereerden „Ds. BARLAEUS”, volgens besluit van 17 December 1629, met 150 pond¹¹⁾, en ook de Hooge Raad gaf hem een geschenk¹²⁾. En hij oogstte tevens veel roem. Een zoo goed beoordeelaar als MEURSIUS meende, dat BARLAEUS in dit soort van gedichten de allereerste dichters naderde, zoo niet overtrof¹³⁾. SCRIVERIUS gaf eene vertaling van den brief van AMELIA¹⁴⁾. Ook HUYGENS was met eene vertaling begonnen en liet een gedeelte er van aan BARLAEUS lezen, die er zeer mede ingenomen was en haar boven die van

1) Tot deze behoorde ook de broeder van VAN BAERLE, LAMBERTUS, de Amsterdamsche corrector, die een gedicht schreef, getiteld: *Epinicivm in expugnationem Sylvae Dvcis, Vrbis fortissimae et hactenus invictae, dvce et auspice Frederico Henrico, Arausionensium Principe. Amstelodami, Typis Pauli Arnoldi F. à Ravesteyn, 1629.*

Hij droeg het werkje op aan de regeering van Amsterdam.

2) Vgl. *Epist.*, t. a. p.

3) Vgl. *Hooft's Brieven*, t. a. p., blz. 280.

4) *Perfecta Potentissimorum Federati Belgii Ordinum auspiciis, cura et ductu Illustr. Principis Frederici Henrici, Arausionensium Principis, Comitis Nassoviae, etc. Geldiae, Hollandiae, Zelandiae, etc. Gubernatoris, Supremi exercitus Federatarum Provinciarum Dux, rerum maritimorum Praefecti, Equitis Ordinis aureae Periscelidis, etc. Praeedit ad eundem Principem Panegyricus. Sequuntur alia ejusdem argumenti. Lugduni Batavorum, Apud Godefridum Basson. CICIOCXIX.*

5) *Illustrissimo et Excellentissimo Principi, Frederico Henrico, Arausionensium Principi, Comiti Nassoviae etc. Hollandiae, Zelandiae, etc. Gubernatori, Supremo militiae nostrae terrae marique Ducis, etc. expugnatae fortiter Sylvae-Dvcis laudem gratulatur Caspar Barlaeus* (Vgl. *Poem.*, blz. 113)

6) Vgl. *Epist.*, blz. 296.

7) *Casparis Barlaet de obsidione Sylvae-Dvcis, liber unus, ad Principem Avriacum* (vgl. *Poem.*, blz. 126).

8) *Oratio Tribunorum in Castris, ad Principem Avriacum. Vide Orationem Crateri ad Alexandrum Magnum, quae exstat apud Curtium lib. 9.* Het is caput 24 van dat boek.

9) *Epigramma. Sylvae-Dvcis loquitur* (vgl. *Poem.*, blz. 163).

10) Vgl. *BOOT*, t. a. p. blz., 24, 25.

11) Vgl. *De Navorscher*, 1877, blz. 595.

12) Vgl. *Epist.*, blz. 306.

13) Hij schrijft 5 Maart 1630 aan VOSSIUS: „Nec Barlaeum praeteribo, cuius Carmen de Sylvae-Ducis obsidione recte accepi. Profecto ille vir parem se summis in hoc scribendi genere viris parat, si non superat (vgl. *Vossii Epist.*, blz. 89).

14) *Sendbrief ingestelt op den naem van mevrouw de prinsesse Amelia als schrijvende aan haeren man Fredrick Henrick, te dier tijdt als hij hem voor 's Hertogenbosch al te seer waeghde. Eerst in 't Latijn beschreven ende nu in 't Nederlandsch uytgegeven. Gedrukt tol Leijden, bij G. Basson. 1630* (vgl. *Bom.*, t. a. p.)

SCRIVERIUS stelde¹⁾. Maar deze vertaling werd niet voltooid; een klein gedeelte er van werd als *Begin vander Princesse Brief voor den Bosch, uyt het Latijnsch van Barlaeus later onder zijne werken opgenomen*²⁾. HOOFT werd door HUYGENS aangespoord zijne krachten er eens aan te wagen³⁾, maar heeft daar geen gevolg aan gegeven. WESTERBAEN dichtte een *Antwoort van mijn Heere den Prince van Orangien; Op den Brief van Me-Vrouwe de Princesse*⁴⁾. In 1630 kwam er zelfs eene Fransche vertaling van den brief van AMELIA uit. Den 15den Maart van dat jaar schrijft BARLAEUS aan HUYGENS⁵⁾, dat hij eene Fransche vertaling in handschrift had ontvangen met een ongetekenden brief. „En ik, die, o schande! niet knapper ben in het Fransch dan een varken in de poëzie, vraag het oordeel van anderen, om zoo niet met eigen oogen, dan toch met die van anderen te zien, wat ik van dit werk moet denken”⁶⁾. Eerst werd RIVETUS, hoogleeraar in de theologie en Franschman van geboorte, in den arm genomen. Maar deze oefende eene al te barre kritiek uit. „Ik had gedacht,” schrijft BARLAEUS⁷⁾, „dat die professor uit het volk der Druiden slechts zou onderstrepen, wat hij meende, dat verbetering behoefde. Maar hij heeft uit overmaat van welwillendheid en kennis den sikkel wat al te brutal in den oogst van een ander geslagen; hij heeft met zijn censorstaf al te erg naar alle zijden heengezwaaid, en heeft den vorm en de volgorde van het gedicht geheel veranderd.” VAN BAERLE zat er een beetje over in, want hij vermoedde, dat GEORGE DOUBLET de vertaler was, en vroeg nu HUYGENS om raad⁸⁾. Deze meende, dat het oordeel van RIVETUS verkeerd was, en dat de dichter het hier en daar beter had gemaakt dan de criticus⁹⁾. BARLAEUS had erge spijt, dat hij de vertaling maar niet dadelijk had laten drukken, maar er was nu niet meer aan te doen. Hij zond dus het stuk aan DOUBLET: „niet, dat ik u als den vader er van aanwijs, maar ik weet volstrekt niet, tot wien ik mij moet wenden,” schrijft hij, en hij verzoekt hem het vers nog eens

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 310. De brief is blijkens het HS. van 6 Febr. 1630.

²⁾ Vgl. *Korenbloemen*, 1672, II, blz. 523.

³⁾ Den 28sten Febr. 1630 schrijft HUYGENS aan HOOFT (*Hooft's Brieven*, II, blz. 462); „Dr. Barleus sluyt ick uyt dat getal (nl. van hen, die eerst spreken en dan bedenken); boven vele andere is het aengeboren geluckigh te kunnen parere in conceptu; maar die 't zedert sijn kinderen in 't Nederlandsch kleed hebben willen steken, zijn de rechte snijders niet geweest; groot ongelijk hebben sy hem doen lyden met soo veel ongelijcks. UE. alleen konde hem ter goeder naem ende faem herstellen,” enz.

Vgl. verder HOOFT's brief, t. a. p., blz. 9.

⁴⁾ So die in 't Latijn geschreven was door den Professor Barleus ende in Duyts nae ghevolght vande Heer Petrus Scriverius (vgl. *Gedichten*, 1657, I, blz. 249). Zie het Latijnsche gedicht van WESTERBAEN, t. a. p., II, blz. 209.

⁵⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 313.

⁶⁾ Hij was niet ver in het Fransch. Toen SCHUURMAN hem Fransche verzen gezonden had op de verovering van den Bosch, schreef hij terug (vgl. *Epist.*, blz. 308): „Versus tuos Gallicos legi, hoc uno nomine mihi gratos, quod non sint Gallici. Admises Belgicam gravitatem, et Gallicismum caves, dum rerum majestatem verbis adaequas, quod scriptoribus Gallicis fere impossibile est, si Bartasium excipias. Nolim tamen hic multum judicio meo te stare, cum Gallicos leporis vix extremis labris gustaverim.” En aan HUYGENS over dezelfde zaak (vgl. *Hooft's Brieven*, IV, blz. 281): „Rescripsi his verbis (nec enim volo videri prorsus non intelligere).”

⁷⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 315.

⁸⁾ T. a. p., blz. 313.

⁹⁾ T. a. p., blz. 315.

over te lezen en zoowel van het gedicht als van de verbeteringen aan te tekenen, wat behouden moet blijven en wat liever moet vervallen¹).” In Juni 1630 zag de vertaling het licht²). „Ik hoor hier”, schrijft BARLAEUS aan DOUBLET³), „de vertaling zeer roemen door de kenners van het Fransch. Ik zelf ben er mede tevreden haar te bewonderen, en steunende op het oordeel van anderen beken ik, dat ik den schrijver zeer dankbaar ben en hem bij gelegenheid eene dergelijke weldaad hoop te bewijzen. Ik zal hem niet aanduiden, omdat gij dat zoo verlangt. Maar evenals die onbekende mij op het Fransche tooneel heeft doen optreden, zal ik den mij niet onbekenden eens op het Latijnsche tooneel brengen”.

Doch wij keeren tot het jaar 1629 terug. Het huwelijk van DIRK DE GRAEFF, den vroegeren leerling en huisgenoot van BARLAEUS, die een paar jaren later schepen van Amsterdam werd, en met wien onze dichter ook na zijn vertrek uit Leiden briefwisseling hield⁴), had in dat jaar plaats. Bruidegom en bruid — eene juffrouw BICKER — werden niet in een gedicht door BARLAEUS toegesproken, want hij is na het bezingen van de belegering van den Bosch geheel uitgedroogd, schrijft hij, maar met eene Latijnsche verhandeling, waarin hier en daar een versje voorkomt. Zij was *Nuptiae Peripateticae* getiteld en kwam afzonderlijk uit⁵).

In December 1629 besloot de regeering van Amsterdam een professor aan te stellen in de philosophie en historie⁶), en terstond werd BARLAEUS genoemd als de man op wien men het oog had⁷). Den 23sten Februari 1630 schrijft HUYGENS⁸): „Het staat er goed mee, BARLAEUS, en wij allen, die van u houden, moeten ons zeer vergissen, of uwe deugd en geleerdheid hebben u daar in eene haven van niet twijfelachtige veiligheid gebracht.” Maar VAN BAERLE antwoordt, dat hij nog niets gehoord heeft; hij zal echter volgen, als het lot hem roept. „Ik ben gelijk een stuk land, dat, daar het geen eigenaar heeft, toekomt aan den eersten den besten, die er zich op neerzet,” schrijft hij den 15den Maart aan HUYGENS terug⁹).

1) T. a. p., blz. 315, 316.

2) T. a. p., blz. 329. Het boekje is mij niet ter hand gekomen.

3) T. a. p., blz. 330.

4) T. a. p., blz. 158 en 352.

5) T. a. p., blz. 309. Ik ken de uitgave niet. Maar het stuk is te vinden in *Casparis Barlaei Orationum liber. Accesserunt Alia nonnulla varii et annoenioris argvmenti. Ed. secunda. Amstelaedami, Apud Joannem Blaev. 1652*, blz. 393, in de *Faces Avgustae, sive Poemata, Quibus Illustriores Nuptiae, à Nobili et Illustri viro, D. Jacobo Catsio... antehac Belgicis versibus conscriptae, Jam à Caspare Barlaeo et Cornelio Boyo Latino Carmine celebrantur... Dordraci... 1643*, blz. 127 van het bijvoegsel, en in *Dissertationum Lvdicarvm et Amoenitatum Scriptores varij. Lvgd: Batavor. Apud Franciscos Hegerum et Hackium. Anno 1638*, blz. 313.

6) Vgl. *WAGENAAR, Amsterdam*, IV, blz. 487.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 309.

8) Vgl. den brief van HUYGENS bij Boot, t. a. p., blz. 36.

9) Achter het HS. van den brief (*Epist.*, no. 134) staan nog deze woorden: „Sed paene oblitus eram gratulationis tuae, quam non alio fundamento niti puto, praeterquam famâ. Mihi in hunc usque (?) diem nihil de vocatione Amstelodamensi constat. Quid sit futurum cras fugio quaerere. Quo fata trahent retrahentque sequamur. Similis sum fundo, qui cum nullum habeat possessorem primi fit occupantis.”

In het begin van 1630 kwam BARLAEUS weer in aanraking met HOOFT, die hem zijn gedicht: *De Hollandse groet aan den Prinsse van Oranjen, over de zege van den jaare CICICXXIX*, toezond met verzoek hem op de fouten, die er in mochten zijn, opmerkzaam te maken, wat de ander zegt niet te kunnen¹⁾; met den geschiedschrijver PIETER BOR, wiens werk over de belegering van den Bosch door BARLAEUS werd versierd met een *Eerdicht*²⁾; met EPISCOPIUS, dien hij op de hoogte brengt van den indruk, dien zijn geruchtmakend werk, *Apologia pro confessione sive declaratio sententiae eorum, qui in foederato Belgio vocantur Remonstrantes*³⁾, in 1629 voor het eerst verschenen en tegen de Leidsche professoren in de theologie gericht, in het Hollandsch Athene maakte⁴⁾.

Intusschen was de stad Olinda in Brazilië den 15den Februari 1630 door de vloot der West-Indische Compagnie genomen. VAN DER MYLE spoerde VAN BAERLE aan het feit te bezingen, waar hij eerst niet van wilde horen, maar den volgenden dag, toen hij nauwelijks wakker was, „begon (hij) Olinda in te nemen”, schrijft hij aan HUYGENS⁵⁾. Hij was overigens moe van het dichten en heeft dit jaar weinig verzen geschreven.

Eene schandelijke daad bracht echter zijne pen in beweging. Een monnik had met een troep dronken boeren het graf van PETRARCHA verwoest en zijn lijk geschonden. „Alle de poësie in Italiën dreunt er af”, schrijft HUYGENS aan HOOFT⁶⁾; MOLINO zond daar „etteliche stralen van”, HEINSIUS, BARLAEUS en HUYGENS werden aangespoord het schandelijke feit niet onbezongen te laten, en de laatstgenoemde liet ook HOOFT geen rust⁷⁾. VAN BAERLE schreef de *Dirae Francisci Petrarchae*⁸⁾, HUYGENS *Laura Latroni*⁹⁾, HOOFT, die er niet af kon, vertaalde HUYGENS' vers, als 't Loot van den diamant des Heeren Huigens¹⁰⁾ en schreef nog een klein gedichtje¹¹⁾, VAN DER BURCH maakte een Italiaansch vers¹²⁾ en zond uit Leeuwarden, waar hij zich toen ophield, verscheidene verzen van Friesche dichters over aan HUYGENS¹³⁾; kortom de geheele Parnassus daverde.

1) Vgl. *Epist.*, blz. 311. Deze brief, aanwezig in de collectie PAPENBROECK, is niet van 12, maar van 14 (of 19) Maart 1630.

2) *Op de Beschrijvinge van de wijt-beroemde belegering van 's Hertogen-Bos. In 't licht gegeven door den wijt-vermaerden Historie-schrijver Pieter Christiaensz Bor.* Behalve vóór het werk van BOR, „Gelegenthelyt van 's Hertogen-Bosch,” enz., 1630, is het vers van BARLAEUS afgedrukt in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, dl. II, 1653, blz. 66.

3) *super praecipuis articulis religionis christianaæ. Contra Censuram quatuor professorum Leidensium*, enz.

4) Vgl. de brieven van EPISCOPIUS in *Epist. eccles.*, blz. 744 en 747, van BARLAEUS, t. a. p., blz. 746 en 748, of *Epist. Barl.*, blz. 325 en 335.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 324. De brief is volgens het HS. van 4 Mei. Het vers is getiteld *Triumphus super capti Olinda, Pernambuci urbe, Brasiliae Metropoli* (*Poem.*, blz. 164).

6) Vgl. *Hoofts Brieven*, II, blz. 118.

7) T. a. p., blz. 118, 119, 121, 124.

8) *in tumuli sui violatorem improbum* (*Poem.*, blz. 509).

9) *Thomae Martinellio Monacho Dominicano, qui effuso Petrarchae cadaveri ferebatur brachium dexterum abripuisse* (*Mom. desult.*, blz. 18).

10) *Genaamt Laura Latroni. Laura tot den roover* (*Mengelwerken*, 1704, blz. 713).

11) *Op het steuren van Petrarchaas graf* (t. a. p., blz. 673).

12) Vgl. *Hoofts Brieven*, t. a. p., blz. 466.

13) T. a. p., blz. 131 en 464.

De verzen van BARLAEUS, die in den bundel, welke in 1628 was verschenen, nog niet waren opgenomen, werden in 1630 in één deeltje bijeengebracht en aan HUYGENS opgedragen ¹⁾. En nog in ditzelfde jaar werd deze bundel, vereenigd met den ouderen, herdrukt en in één deel uitgegeven ²⁾. Dit is dus de tweede volledige uitgave der gedichten van BARLAEUS. Tot hen, die er een exemplaar van ontvingen, behoorde weer DE GROOT ³⁾.

Den 6^{den} Augustus werd BARLAEUS een dochtertje geboren, dat MARIA werd gedoopt ⁴⁾. Eenigen tijd later bevond hij zich te Utrecht en ging van daar naar Amsterdam om aanwezig te zijn bij de begrafenis van ADRIAAN VAN DEN BORRE, die van 1603 tot 1619 predikant te Leiden was geweest en toen was verbannen. Ook EPISCOPIUS was bij die begrafenis tegenwoordig. VAN BAERLE is er over uit, dat alles zoo rustig afleip en verheugt zich er over, dat men wat zachter jegens de remonstranten gesteind wordt. Hij sprak ook WTENBOGAERT, „den grijzaard, die tegen velen opweegt, en die tegen de wetten der natuur aan den ouderdom kracht schijnt te ontleenen en weer jong te worden ⁵⁾.” BARLAEUS was nog maar een paar dagen terug, toen den 15^{den} September zijn pasgeboren dochtertje stierf.

Het schijnt, dat het ontmoeten van WTENBOGAERT en EPISCOPIUS bij hem weer de liefde voor de theologie opwekte, die in den laatsten tijd wat gesluimerd had. Althans juist in dezen tijd neemt hij meer aandeel in hun streven door vroeger. De Leidsche professoren hadden het boek van EPISCOPIUS niet onbeantwoord gelaten, maar schreven het *Specimen calumniarum atque heterodoxarum opinionum ex Remonstrantium Apologia excerptarum* ⁶⁾. Nog vóórdat het werk in den handel kwam, stuurde BARLAEUS een exemplaar er van aan WTENBOGAERT ⁷⁾, en kort daarna deelt hij hem mede, hoe POLYANDER, één der hoogleraren, hem door bemiddeling van VOSSIUS heeft verzocht aan WTENBOGAERT te schrijven, dat al wat er hards in dat boek voorkomt, niet van zijne hand is ⁸⁾. Dit kwam ter ooren van de andere professoren, die aan POLYANDER

¹⁾ *Poematum liber novus, in quo, praeter alia illustres federati populi Victoriae, jam nuper domi ac foris partae celebrantur. Lugduni Batavorum, apud Andr. Clouquium. 1630* (vgl. BOM, t. a. p., blz. 13).

²⁾ *Poemata tum quae antehac edita fuerunt, tum quae jam singulari libro nova in lucem prodierunt. Lugduni Batavorum, apud Andr. Clouquium. 1630* (vgl. BOM, t. a. p.)

Volledigheidshalve zij hier aangegeekend, dat in het werkje *Respublica Hollandiae et Urbes. Lvgdvni Batavorvm Ex officina Joannis Maire. Anno 1630*, waarin stukken van GROTIUS, MERULA en o. a. ook GUICCIARDINI's *Hollandiae Selandiaeque descriptio* werden overgedrukt, in dit laatste de gedichtjes van BARLAEUS, getiteld *Vrbivm praecipuarum Hollandiae Encomia* (vgl. *Poem.*, 1628, blz. 201—210) werden opgenomen.

³⁾ Vgl. den brief van DE GROOT in *Epist. eccles.*, blz. 749.

⁴⁾ Volgens de genealogie van DE VRIES.

⁵⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 349, 350. Deze brief aan PETITIUS, waarvan het HS. zich op de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam bevindt, is van 10 Aug. 1630.

⁶⁾ *instar prodromi ad praemonendos omnes veros Christianos in lucem emissum per s. theolog. professores in academia Leydensi 1630.*

⁷⁾ Vgl. *Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Verzameld en met aanteekeningen uitgegeven door H. C. Rogge, III, 3, blz. 387. / Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Nieuwe reeks. №20).*

⁸⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 356.

verweten, dat de remonstranten in het openbaar gebruik zouden kunnen maken van die mededeeling, en de geplaagde professor weet er niets beter op dan BARLAEUS te verzoeken zijn best te doen bij WTENBOGAERT, dat deze er geen misbruik van zou maken¹). WTENBOGAERT had veel pleizier in deze dwaze kwestie en in de komieke wijze, waarop BARLAEUS haar voorstelde²). En niet alleen stelde VAN BAERLE belang in dezen strijd, maar hij was ook met een theologisch werkje bezig. Op verzoek, of ten minste met voorkennis van VAN DER MYLE, werkte hij een roomsche catechesatie-boekje om tot een gereformeerd voor de bewoners van 's Hertogenbosch³). Het zou anoniem door hem worden uitgegeven⁴), maar WTENBOGAERT verklaarde zich er tegen⁵), en zoo is het niet geschied.

Den 11den December besloot de regeering van Amsterdam twee professoren te benoemen, en al spoedig werd BARLAEUS gepolst, of hij het hooleeraarsambt in de philosophie wilde bekleeden. Hij weigerde niet. „Wat moet ik doen”, schrijft hij aan BUCHELIUS⁶), „ik word hier doodgemarteld door al de lessen, de ééne na de andere, voor weinig geld; en toch heb ik daarmede tot nu toe mijn huisgezin onderhouden. Bovendien ontaarden de zeden der studenten en van de jongelieden, die ik aan huis heb, zoozeer, dat zij naar de academie schijnen gezonden te zijn, niet om de colleges, maar om herbergen en kroegen te bezoeken. En zoo volg ik niet onwillig, waarheen het lot mij voert. Ik geef gehoor aan God, die mij roept. Ik zal, naar de mate mijner krachten, de jeugd door de voorschriften en leerstellingen der wijsbegeerde vormen voor de studie der rechtsgelerdheid, medicijnen en theologie. Het overige is in de hand van God”.

Den 8sten Januari 1631 nam BARLAEUS de benoeming aan⁷). Aan VOSSIUS was f 2500 inkomen toegedacht. „Ik ben voor minder gepacht”, schrijft BARLAEUS aan WTENBOGAERT⁸), „namelijk voor f 1500 en een huis. Zooveel had ik trouwens ook gevraagd. VOSSIUS kon er slechts met gouden ketenen heen worden getrokken, maar ik, een man van eene geheel andere positie, was van plan om te gaan op welke voorwaarden dan ook. Ik snak naar de lucht van een vrijeren bodem”. Maar de Leidsche senaat en de regeering dier stad poogden de oprichting van het athenaeum te verhinderen, en BARLAEUS, die vreesde, dat het plan misschien weer zou worden opgegeven, spoorde

1) Vgl. *Epist.*, blz. 357.

2) Vgl. *Epist. eccles.*, blz. 971.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 315, 353, 361. Na de inneming van den Bosch deden de daar aangestelde predikanten al hun best om de katholieken met een zoet lijtje tot den gereformeerden godsdienst over te halen (Vgl. Mr. J. H. VAN HEURN, *Historie der stad en meyerye van 's Hertogenbosch.... Utrecht*, 1776, II, blz. 468).

4) Vgl. *Epist.*, blz. 371.

5) T. a. p., blz. 374.

6) T. a. p., blz. 365.

7) Vgl. brief 10 in de Bijlage.

8) T. a. p.

WTENBOGAERT en VAN DER MYLE aan om de zaak te helpen bevorderen ¹⁾). Den 10den Januari ging hij met zijne vrouw en den oudsten zoon van VOSSIUS naar Amsterdam ²⁾, en korten tijd later nog eens ³⁾). Het huis, dat hem was aangewezen en dat hij den eersten keer zag, werd afgekeurd en geruild voor een ander in de Spinhussteeg, waar vroeger een lid der familie PAUW had gewoond ⁴⁾). Intusschen stemde de Amsterdamsche regeering er in toe eerst door den rechter te laten uitmaken, of het oprichten van een athenaeum strijdig was met het privilege der Leidsche hogeschool, en vóór dien tijd geene openbare lessen te doen geven ⁵⁾.

Met HUYGENS was BARLAEUS weer druk in briefwisseling; hij schrijft hem den 4den Maart een brief ⁶⁾, wenscht hem den 16den geluk met de geboorte van zijn derden zoon ⁷⁾, die den 13den het levenslicht had aanschouwd, voegt bij dien brief eenige puntdichten ⁸⁾ en schrijft den 19den al weder. HUYGENS heeft in zijn brief, waarin hij hem verzoekt zijn drietal te bezingen ⁹⁾, geschertst, en BARLAEUS antwoordt ¹⁰⁾: „Nu, omdat ge het zoo wilt, zal ik u op dien weg volgen. Tot den 1sten Mei zal ik gehoor geven aan u en aan mijne eigene ingevingen. Weldra, wanneer ik in de groote stad zal verkeeren, moet ik deftig zijn onder de deftigen. En als de godin Munt mij ook de schurft aanwrijft, waaraan daar de mensen lijden, dan is het uit met de Muzen.” — Den 1sten Mei zal hij naar Amsterdam gaan, maar hij ziet tegen de „kooplui en winstzoe-kende mensen” op ¹¹⁾. Gedurende den laatsten tijd, dien hij te Leiden doorbracht, was hij bezig met eene derde uitgave zijner gedichten, die iets later in het jaar zijn uitgekomen; den laatsten dag van zijn verblijf te Leiden schreef hij de opdracht aan VAN DER MYLE. Noode nam hij van Leiden afscheid. Hij had er, met eene tusschenruimte van vier jaren, zevenentwintig jaar gewoond. „Ik zal hier”, schrijft hij later uit Amsterdam ¹²⁾, „mijn Leiden missen, dat is de zetel der Muzen, de bekende gezichten der geleerden, de aardige wandelingen en al de andere bekoorlijkheden van de stad.” En in een brief aan HUYGENS ¹³⁾, ook uit Amsterdam geschreven, roept hij met een gedicht Leiden vaarwel toe. Maar, aan den anderen kant, de jaren van tobben waren thans voorbij. Op 47jarigen leeftijd

1) Vgl. *Epist.*, blz. 369, 372.

2) T. a. p., blz. 367, 368, en brief 10 van de Bijlage.

3) T. a. p., blz. 375.

4) T. a. p.

5) Vgl. WAGENAAR, . a. p., blz. 488.

6) Vgl. *Hooft's Brieven*, t. a. p., blz. 283.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 389. De brief is in HS. gedateerd XVII Cal. April. 1631. De versjes zijn eraan toegevoegd.

8) *Epigrammata tria Ad Constantinvm Hogenivm, trium natorum ex ordine patrem* (Poem., blz. 508).

9) Vgl. den brief van HUYGENS bij BOOT, t. a. p., blz. 38.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 388 of *Hooft's Brieven*, blz. 281, onderaan. De brief is hier wat uitgebreider, omdat in de *Epist.* een paar versjes zijn weggelaten. Eene vergelijking van beide brieven doet duidelijk zien, hoe BRANDT de *Epist.* heeft uitgegeven.

11) Vgl. *Epist.*, blz., 393.

12) T. a. p., blz. 396.

13) T. a. p., blz. 394. De brief is volgens het HS. van 13 Mei.

werd BARLAEUS voor de tweede maal professor, en was hij het, die met VOSSIUS werd gekozen om eene jonge inrichting tot bloei te brengen; wel een bewijs, hoe groot zijn naam als wetenschappelijk man was. Niet onaardig is het, dat hij, kort vóór zijn vertrek uit Leiden, bij gelegenheid van eene promotiepartij, door één der professoren in de theologie, WALAEUS, werd aangespoord om zich weer geheel met de kerk te verzoenen; men zou hem dan genadig behandelen¹⁾. Maar dit had plaats na het diner.

In April werd alles opgepakt — de regeering van Amsterdam had 150 gulden toegestaan om in de verhuiskosten te gemoet te komen²⁾ — en den 1sten Mei 1631 kwam BARLAEUS met zijn gezin te Amsterdam³⁾.

Groningen, October 1885.

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 392.

²⁾ Vgl. D. J. VAN LENNEP, *Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia*, bl. 91.

³⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 394.

BIJLAGE I.

ONUITGEGEVEN BRIEVEN EN GEDICHTEN VAN BARLAEUS¹⁾.

I

CONSTANTINO HUGENIO.

Latius in depraedicanda regia liberalitate, aut si mavis magnificentiâ exspaciatus fuisse, Hugeni clarissime, nisi studio hac omni de re obscurius ad Te perscripsisset Oldisworthus. Nec enim ausus fui explicatius loqui, ne vel inanes spes temere vovisse, aut confidentius quidquam mihi promisso videri possem. Verum cum omnino statuam, eâ esse virum istum animi integritate et prudentia, ut ne illa quidem scribere in animum induxerit, quae scripsit, et tecum credas aliquid sub isto verborum involucro promitti, hic illic litteras interpolavi, et beneficij regalis mentionem feci, quod nec omnino silentio praeteriri fas fuerit, nec nimis etiam, idque intempestive, extolli, ne necessitatem (?) remunerandj ipsis imperare velle videar, aut regiae munificentiae quicquam impudentius praescrivere. Omnino decrevi opero sermone uti, quin etiam carmine affari Comitem Pembroiae, et adventantem Killigraeum, (nisi quid tu doce Trebati Dissentis) ubi de regia voluntate proprius constiterit. Itaque vale vir integerrime et mei studiosissime, quem si Maecenatis loco coluero, nec tuis quicquam meritis, nec mea sorte indignum fecero. Raptim VI Calend. Jun. 1626.

Si iam placeant litterae tuo sigillo leviuscule impresso obsera.

1) Hoewel niet alle brieven op zich zelv zoo bijzonder belangrijk zijn, worden zij hier afgedrukt. De chronologie is door de eigenaardige wijze, waarop BRANDT de brieven heeft uitgegeven, zoo in de war, dat alles, wat hierover eenig licht kan verspreiden, van belang mag geacht worden. De brieven en het vers aan HUYGENS bevinden zich in de collectie Hugeniana, de brief aan WTENBOGAERT in de collectie PAPENBROECK, beide op de Leidsche bibliotheek. De opschriften der brieven, waarin meestal een paar titels voorkomen, heb ik weggelaten.

II.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime Hugeni, pauculos hosce Scazontes, qua potui festinatione ad Illustrissimum Carletonium exaravj, ne longiore mora rej praesentis memoria exolesceret et carmini novitatis gratia decederet. Si dignos esse putas, quos tantus Heros legat, (quanquam haec infra curas tuas esse debebant) quaeso, ut *εὐχαίρως* ipsi tradantur cures (?); sin minus, male natum foetum expone. Scriptoris est convenientia rebus et personis dicere, quae tu melius, utpote *πολιτικώτερος*, dijudicabis. Superest iam ut de Comite Pembrociae et Oldiswortho cogitem. Non ita foecundi calices, quam aurei torques me disertum fecerint. Chartis meis, quas apertas mitto, linum aut ceram tuam commoda. Vale amicorum summe, eoque erga me animo porro esse velis, quam hactenus testatus es luculenter. Ita prospera currant

Tempora, et Euboici transcendas pulveris annos.

Lugd. Bat. prid. Calend. Quintil. 1627.

III.

CONSTANTINO HUGENIO.

Officium gratiarum actionis aliquatenus mihi explevisse videor, Hugeni clarissime. Vtinam alia ratione, et non tantum verbis, gratitudinem testari possem. Obsecro te, ut et hanc laciniam reliquis tuis erga me meritis attexas, et has chartas in Angliam ad Oldisworthum cures. Vnum hoc me quam maxime sollicitum habet, ut singulare tuum in me studium debita veneratione et amore prosequar. Ego diem illum, quo in amicorum tuorum censem receptus sum, auspiciatissimum habeo, et longe à nefastis removi. Sed heus, quo piaculo apud Te expiabo impudentiam typographi istius, qui à te impensas epithalamii mei ausus fuit exigere, aut oblatas accipere. Hesterno die, cum rationes meas apud ipsum dispungerem, in quas meo jussu et mandato relatum erat illud quantulum-cunque impensarum, ab A. T. se pecuniolam istam recepisse affirmabat. At iam interdixeram serio ne peteret, vel oblatam reciperet. Ne me quaeso adeo ab omni honestate et bonae mentis studio alienum puta, ut in re tam levicula patiar desiderari in me viri boni officium. Quamobrem rogo Te precorque, si quid Tibi dulce meum est, ne hanc violatae et conculcatae probitatis culpam in me derives. Indignum me habe amore tuo, si huiusce facti conscius fuisse unquam deprehendar. Adeo me male habet haec res, ut meus non sim, et cum hoc ipso (?) nondum in gratiam redierim. Vale Hugeni amplis-

sime, et me amare persevera. Ego supremum Numen tibi totique familiae tuae propitium precor. Lugd. Batav. prid. Id. Quint. 1627.

Nomen Comitis Pembrochiae adscripsisset, si mihi notum fuisset. adhuc adscribi potest; si necessum, ut fiat, iudices.

IV.

ELEGIA AD CONSTANTINUM HUGENIUM EQUITEM, QUA NUPERAE
EPISTOLAE *παρρησίαν* DEPRECATUR AUTHOR¹⁾.

Si mea, cantatūm toties, offendit amicūm
Littera, si scripsi, quāe placuere minūs;
Si titulis, aulaeque fūi minūs apta locutūs;
Ingenio perij bis miser ipse meo.
Da veniam fasso: liceat scripsisse poëtae,
Quae manūs, aút levior perdere flamma potest.
Vre, seca, nulla est stolidae iactūra papyri.
Non erit haec domino debita poena gravis.
Aut tua si nobis gravius succenseat ira,
Litterulasque nequit flamma piare meas;
En adsum, sine teste, reūs. de crimine nostro
Cūria, de chartis iudicet aúla meis.
Nil moror, Hugeni; Scythicas licet exul in oras,
Aut procūl ad duros cogar abire Getas,
Hūc socio Nasone ferar. Laudabile credam,
Me quoque cūm tanto vate perisse foris.
Sin cūpias nostris mandare silentia Músis,
Crediderisque minūs, me tacuisse, nefas:
Obsequar, et Samio iam me servire magistro,
Et tacitae credam iura subisse scholae.
In lucro fuerint poenae. quodcunque putabis
Supplicium, potero lene putare mihi.
Tu potius rapidis dele mea verba litúris,
Posteritas studijs ne sit iniqua meis.
Aút tua praecepites prudens dementia cūras
Vindicit offensae suspicione tuae.
Risimūs, et magno scripsi iocularia vati,
Nec fūit indocis charta notata iocis.
Tolle iocos, lususque; facis minūs esse poetam.
Crede, mihi nimia mens gravitate perit.
Saepè Panomphaeum recreant festiva Tonantem,
Coelicolūmque suo ridet in orbe pater.

1) Den 29sten Augustus 1628 schreef BARLAEUS eene *Epistola Jocosa Constantino Hugenio τούλον τοργεύοντι* (*Epist.*, blz. 951). HUYGENS nam dien brief, waarin hij geplaagd werd met zijne liefhebberij om van hout iets te draaien, kwalijk en VAN BAERLE verontschuldigt zich met dit gedicht, terwijl hij zes dagen later verzekert in het vervolg alleen over ernstige dingen te zullen schrijven (*Epist.*, blz. 956).

Ausoniús celsae loquitur minús apta tiarae,
 Bilblicosque legit Caesaris aula sales.
 Ipse vafer Flaccús circúm Capitolia ludit,
 Dissonaque imperijs verba Catullús amat.
 Nec minús ille suo celebris Petroniús aevo
 Romúlidūm misit scripta iocosa Dúci.
 Non libet, aut Hecúbae semper cantare labores,
 Hippolijtique vices, Andromachenque queri.
 Non libet in tragicos semper diffúndere cantús
 Ingeniúm, aut pugnas, saevaque bella loqui.
 Non sola tellure satum me crede, vel úndis,
 Ignea pars animi quantulacunque mei est.
 Quin iūvat hos motus aliquo miscere sereno,
 Et tetricos laeta fallere voce dies.
 Talem me Superi, talem genuere parentes,
 Esset út in laeva parte mamilla salax.
 Odi fúnereos contracta fronte Catones,
 Nec mihi censorum vúltus et ora placent.
 Ludere si cúpias, cupio, comes ire sodali:
 Non cupio, nunquam ludere si cupias.
 Si pudor est unquam tibi desipuisse, pigebit
 Stultitiam chartis me simulasse meis.
 Summe virūm, dilecte tuis, dilector uni,
 Dic age, num pccet súspiciosus amor?
 Dic age, num latâ damnetur epistola culpâ?
 Nec veniam possit promeruisse túam?
 Illi simplicitas, illi praetenditur error,
 Innocuumque fuit pagina vatis opus.
 Te Candor, te cana Fides precor. excute, quicquid
 Altius hoc ipso corde latere potest.
 Si fallam: experiar dúras in vota Camoenas,
 Invitisque fluant carmina numinibús.
 Si fallam: tua me stupidum mox scalpra refingant,
 Ascia plús formet, perficiantque rotae.

Ludebam Lugd. Bat. XV Novembris 1628.

A. T.
 Observantissimus
 C. BARLAEUS.

V.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime Hugeni,
 aveo ex te scire, num Hagae Comitis adhuc moretur et moraturus sit Heros Heinius.
 Mitterem illi exemplar mei Argonautici, cuius ipso praesente mentio facta est à viris
 litteratis Amstelodami inter pocula. Significavit tum non obscure gratissimum sibi fore,
 si ederetur, additis et alijs verbis boni ominis, quae ut adscribam non patitur mea

modestia. Quaeso [consule quid facto opus sit, an suadeas ut cras mittam Hagam. Si ab A. T. impetrare possim ut Poemation meum tanto Heroi offerre dignetur, aliquod forte eius precium esse putabit (?). Vellem intelligere ipsum (?). Sed qui possit vir inter fluctus et procellas, et immites Deos Aeolum ac Neptunum enutritus. Vt ipse offeram à pudore meo impetrare non possum, ne videar a Musis ad mercatum profectus. Vale vir Amplissime, et vel tribus verbis quam fieri potuit citissime me certiorem fac, quid suadeas. Vereor enim ne longiore mora gratia novitatis decedat carmini. Ex officina Bassonii 25 Jan. 1629.

VI.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime Hugeni,

dum heri festinans ad te scribo, oblitus fui eius, quod maxime intenderam. Illud hoc est. Tetrastichon istud tuum in effigiem P. Heinij emphaticum prorsus est et genij plenum. Quam doleo me non triduo ante eius compotem fuisse. Praefixissem illud meo Carmini ea pagina quae locum Senecae in Medea exhibet. Audio Delphis aeri incidi eiusdem Herois imaginem, à chalcographe celebri Wilhelmo, qui nos quoque aereos fecit. Velim eo mittas, ut imagini subjiciantur. Nihil compendio nervosius dici potuit. Ni feceris, mittam ego. Vale vir summe, et ex veterum formula anna, perenna. V. Cal. Febr. 1629.

VII.

CONSTANTINO HUGENIO.

Est quod in aurim tibi dictum velim. Si Principis coepita fortunaverit Deus Opt. Max. in animum induxi, historiam tam famosae obsidionis scripto consignare. At non possum sine tua aliorumque (?) ope, quos non dubito in Fastos referre ea quae indies illic geruntur. Si isti provinciae me idoneum judicas, fac ut aliquando eorum fiam compos, quibus institutum opus adornem. Multa indies ex levi auditione habemus, sed ijs fidem historiae non ausim superstruere. Quos mitto versiculos, mitto tibi, quem aequum nugarum mearum aestimatorem esse novi. Quid si pro Principe respondeas. Superciliosum lectorem deprecor. Legat vanderBurchius noster etiam, si istic adhuc sit. non detrectam iudicium Consulis van der Dussen, viri, mei amantissimi et studiosissimi. Volui castrenses tuas curas et bellorum taedia iucunda lectione diffundere. Vale amicorum corculum, et adolescentis istius Mathematici quem nuper tibi commendavi, quaeso memoriam noli de-

ponere. Dolet tam illustre argumentum mathematicarum exercitationum sibi eripi. Iterum vale. Institutum illud meum de conscribenda historia nolim dispalescere. 3 Jul. 1629.

VIII.

CONSTANTINO HUGENIO.

Oratiunculam istam, quam tibi perisse scribis, Amplissime Hugeni, iterum mitto. Addidi et versus, sed à me castigatos. Puto enim me observasse ea, quae minus ad Aulae palatum futura iudicas, quanquam in istiusmodi carminis genere venia danda sit poetae, sexui, et qui non potest non festivius subinde loqui, addo et impotentius, Amori. Nec scripsi illa, ut lucem videant, sed ut inter paucissimos et intimae admissionis amicos pereant. Si quid putas reliqui adhuc esse in isto carmine, quod aulicorum gravitati minus conveniat, quaeso in margine tantum asterisco nota, et ubi commodum, remitte. Scrupulum adhuc mihi manet illud. Non Batavus tanti totaque Sylva mihi est. Sed quid ni ita loquatur uxor, cui vel tota Brabantia carior est viri salus. Censuram vero tuam tantum abest, ut aegre feram, ut hac nota vere me et sine fuso amari a te cognoscam. Vitij aut erroris in amico dissimulatio amicitiae repugnat maxime. Delet enim veritatem sine qua nomen amicitiae valere non potest. Vale vir praestantissime, et me ama. Lugd. Bat. propriid. Cal. Sextil. 1629.

IX.

HUGONI GROTIO ¹⁾.

Amplissime, doctissimeque vir, poemata mea quae iam pridem singula edita vidisti, iam in libellum collecta mitto. Ita etiam Deos imitor, Triptoleum, Cererem, Floram, qui sparsas fruges tandem amant *σωματεῖν*. Accessere tamen et quaedam hactenus non edita. Libellus mole est exiguus, sed arguento magnus, qui praeterquam quod à sacris, *ἐκ διὸς*, ordiatur, patriae etiam nostrae triumphos et toto orbe celebratas victorias exequitur. Illa dum feliciter pugnat, dum fines suos etiam ultra Oceanum profert, dum Hispanicae potentiae nervos incidit, sequor pone praeco, Musisque facundiam suam qua possum extorqueo, ne sine virtutum tantarum teste aliquo pugnasse Batavos credat posteritas. Sed quam vellem hoc studiorum genere me expeditum. Videor iam porro publico debere similes *πανηγύρεις*, et qui saepius in patriam officiosus fui, obstrictus iudicor idem in posterum factitandj. Tu vir amplissime mecum opta, uti Indicias aliquando tuo exemplo celebrare liceat, neglectis classicis ac belli furoribus. Eas non sperare jubet Legatus regis M. Britanniae, cuius oratiunculam super hac re in Ordd. Consessu habitam

¹⁾ De brief is aanwezig in de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.

puto iam te vidisse. Dux Neoburgicus hesterno die Haga discessit. Inter ipsum et Brandenburgicum jam convenit de herciscundis terris hactenus controversis. Julianum et Montes ille, Brandenburgicus Cliviam possidebit. Spes est futurum, uti Palatino suus restituatur Palatinatus. Transijt hac princeps Auriaca Aquisgranum uti ajunt profectum. veliit a mulis lectica Italorum et Hispanorum more. remedia illi quaeruntur à balneis et fontibus, ne iterum abortiat. tanti interest proletarios esse principes. Remonstrantium res in melius se vertunt, sed lento progressu. forte peraget tranquilla potestas Quod violenta nequit. Vale vir clarissime, et de libello hoc meo benigne judica. Eum tibi exhibet praeclarj et laudatissimi patris, Consiliarij puta Schoterbos, filius, nuper convictor meus. Raptim Lugd. Bat. prid. Cal. Sept. 1630.

A. T. observantissimus
C. Barlaeus.

X.

JOANNI UYTENBOGARTIO.

Reverende vir,

Hesterno die Delegatis Amstelodamensium operam meam addixi, ad profitendam Philosophiam in illustri, quam parant, Schola. Et ut gaudeas, addixit etiam D. Vossius. Huic supra stipendum mille sexcentorum florenorum, quo hic fruitur, et quae porro sunt Academiae huius emolumenta, ducentis florenis pensitata, auctum est stipendum septingentis florenis, praeter domum. ita ut stipendum jam expectet bis mille et quingentorum florenorum praeter (?) domum. Ego minori precio redemptus sum, nempe mille quingentis florenis, addita insuper domo. Tantum enim iam ante petieram. Vossius non nisi aureis cathenis pertrahi potuit, ego disparis fortunae homo, vel quavis conditione vocantem Deum sequi in animum induxeram. Anhelo ad liberioris soli auram. Et tamen illic multa nobis devoranda video. cuncta malis habitantur moenia Graijs. Cras, Deo volente, cum D. Vossio Amstelodamum proficiscar, ut de aedibus commodis nobis prospiciamus. Die Lunae proximo reversurus sum, si volet Deus. Vah, quibus fulminibus impetentur isti mercantum Proceres? sed non terrentur istis Joves, qui et ipsi fulmina iacere possunt.

Notam illam de mutatis in gratiam Jesuitarum versibus omitto, nec enim editionis istius exemplar in quo mutatio appetat comparare mihi potui. res tamen certa est, ut ajunt. Sed vellem oculis rem pervidere. Vale vir praestantissime ac doctissime ac rem novam arduamque, quam in illa urbe incoptamus votis precibusque iuva. Raptim. 9 Jan. 1631.

BIJLAGE II.

BRIEVEN, WAARVAN DE DATUM MET ZEKERHEID BEKEND IS¹⁾.

<i>Epist.</i> no. 19 (blz. 130) aan Huygens	7 Maart	1625.	<i>Epist.</i> no. 112 (blz. 280) aan Huygens	27 Jan.	1629.
“ 24 („ 138) ”	20 Sept.	1625.	<i>Bijlage</i> „ 6	”	28 Jan.
“ 29 („ 146) ”	16 Nov.	1625.	<i>Hoofts Brieven</i> , „ 278	”	16 Maart
“ 32 („ 149) ”	30 Nov.	1625.	<i>Bijlage</i> no. 7	”	3 Juli
“ 34 („ 153) ”	24 Dec.	1625.	” 8	”	30 Juli
“ 43 („ 165) ”	16 Mei	1626.	<i>Hoofts Brieven</i> , blz. 279	”	13 Aug.
<i>Bijlage</i> „ 1	”	27 Mei	<i>Epist.</i> no. 121 („ 294)	”	3 Sept.
<i>Epist.</i> „ 40 („ 160) ”	21 Juni	1626.	” 122 („ 295)	”	12 Nov.
“ 49 („ 174) ”	14 Dec.	1626.	” 126 („ 302)	”	25 Nov.
<i>Hoofts Brieven</i> , „ 275	”	2 Maart	” 127 („ 303)	”	22 Dec.
<i>Bijlage</i> no. 2	”	30 Juni	<i>Hoofts Brieven</i> , „ 281	”	8 Jan.
<i>Epist.</i> „ 56 („ 186) ”	”	1 Juli	<i>Epist.</i> no. 132 („ 310)	”	6 Febr.
<i>Bijlage</i> „ 3	”	14 Juli	” 134 („ 313)	”	15 Maart
<i>Epist.</i> „ 62 („ 196) ”	”	22 Aug.	” 133 („ 311)	”	³⁾ Hooft ³⁾ 14 (of 19) Mrt.
“ 75 („ 214) ”	”	26 Jan.	” 140 („ 324)	”	1630. Huygens 4 Mei
“ 79 („ 221) ”	”	17 Maart	” 148 („ 344)	”	Petitius ⁴⁾ 3 Aug.
<i>Hoofts Brieven</i> , „ 276	”	30 Maart	” 151 („ 349)	”	⁵⁾ 10 Aug.
<i>Epist.</i> no. 81 („ 229) ”	”	3 April	<i>Bijlage</i> „ 9	”	1630. de Groot 1 Sept.
“ 500 („ 951) ”	”	29 Aug.	” 10	”	aan Wtenbogaert ⁶⁾ 9 Jan.
“ 501 („ 956) ”	”	21 Nov.	<i>Epist.</i> „ 165 („ 370)	”	1631. aan v. d. Myle ⁷⁾ 15 Jan.
“ 101 („ 260) ”	”	30 Nov.	<i>Hoofts Brieven</i> , „ 283	”	Huygens 4 Maart 1631.
“ 103 („ 263) ”	”	5 Dec.	<i>Epist.</i> no. 172 („ 389)	”	16 Maart 1631.
“ 106 („ 269) ”	”	9 Jan.	” 171 („ 388) = <i>Hoofts Brieven</i> ,		
“ 110 („ 278) ”	” de Groot ²⁾	9 Jan.	blz. 282, aan Huygens		19 Maart 1631.
<i>Bijlage</i> „ 5	” Huygens	25 Jan.			
		1629.			

¹⁾ Bijna al deze brieven bevinden zich in de collectie Hugueniana op de Leidsche bibliotheek. Zij zijn dikwijls in de uitgave der *Epist.* verkeerd gedateerd en soms ook in *Hoofts Brieven* verkeerd gerangschikt, doordat niet met zorg gelet is op de Romeinsche tijdraking. Van *Hoofts Brieven* is hier dl. IV aangehaald.

²⁾ Aanwezig in de collectie DIEDERICH'S op het Amsterdamsch archief.

³⁾ Eene vertaling van dezen brief door VONDEL bevindt zich in de collectie PAPENBROECK.

⁴⁾ Aanwezig in de collectie PAPENBROECK.

⁵⁾ In de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.

⁶⁾ In de collectie PAPENBROECK.

⁷⁾ Op de Utrechtsche bibliotheek.

IETS TOT DE VONDELIANA

DOOR

TH. VAN RIJCKEVORSEL.

AAAR aanleiding van het belangrijk artikel van den Heer J. H. W. UNGER in dezen jaargang van dit tijdschrift wensch ik ook iets bij te dragen om meer licht te verspreiden over de nakomelingen van den dichter JOOST VAN DEN VONDEL.

Bij het doorzoeken van het archief van het R. C. Maagdenhuis alhier, was ik niet weinig verwonderd in een oud grootboek eenige folio's te vinden wier hoofden luidden JUSTUS VAN DEN VONDEL. Bij nader inzien bemerkte ik echter spoedig, dat ik hier noch met den dichter, noch met zijn zoon, doch met zijn kleinzoon en achterkleinzoon, beide eveneens JUSTUS genaamd, te doen had. Ik vond dan dat op 28 Juni 1679 (dus in het sterfjaar van den ouden VONDEL) een kapitaal van f 6000.— ad 4 pCt. door Regenten was aangenomen „uyt insight dat soo wanneer voorn. „JUSTUS VAN DEN VONDEL sonder nasaet quam te sterven, het halve kapitaal aan 't huys „comt te vervallen volgens contract en 't testament van ANNA VAN DEN VONDEL „gepasseert by JAN VOLKAERTSZ OLY den 17 Julii 1675.”

In 1689 ontving het huis een gift van f 950.— „uyt insight van deese last”, zonder dat ik kon vinden van welken gemeenschappelijken vriend.

Voor dit kapitaal werden twee obligatiën genomen op Holland, waarvan de renten geregeld jaarlijks werden uitgekeerd.

Verder vind ik op hetzelfde folio genoteerd: „also geseyde VAN DEN VONDEL „in Oostindië is en hier een soontie van ongeveer 13 a 14 jaar bij zijn huysvrouw heeft

„gelaten, ontfangt deselve de jaarlijkse intrest volgens zijn procuratie voor den Notaris „JOAN PAERSLAKEN 15 Dec. 1686.”

Hieruit blijkt dus dat ook de kleinzoon van VONDEL naar Indië is geweest.

„1693 1 Julio wordt bericht, dat JUSTUS VAN DEN VONDEL voornoemt in sijn „terughreys uyt Oostindië is overleden en sijn huysvrouw GRITIE NACKEN is in Julio 1695 „ook overleden.”

Ook dit overlijden op reis meen ik, dat niet bekend was.

Nu komen wij tot den achterkleinzoon JUSTUS den vierden.

„1696 1 Januario voor wie in bewaringe hebben tot sijn mondighet, nu ongeveer „oud 15 jaren, twee obligatiens op 't gemeyne lant ter somma van *f* 6000.— waervan „d'intressen voor hem ontfangen en goet doen”.

„1706 9bris, also voorsz. VAN DE VONDEL nu mondig is, sijn aan hem d'overstaende „*f* 6000.— obligatiens den 20 Aug. 1706 getransporteerd door SIMON BARCHMAN ¹⁾ „voor den Notaris LAURENS VAN GANGEL”.

Bij de afrekening met v. d. VONDEL werden hem ook de 100ste penningen gekort, die voor deze Oblig. sedert eenige jaren betaald waren, en werd evenzoo met hem verrekend zijne acceptatie ad *f* 300.— ten voordeele van den Heer VAN SUSTEREN, die door dezen tot een „liberaele almisse” aan het huis geschonken was.

In hetzelfde artikel van den Heer UNGER wordt breedvoerig gesproken over de familie BOURGONJE in verband met de VAN BANCKEN's. Het is mij aangenaam, dat ik eveneens in de gelegenheid ben uit authentieke stukken daaromtrent het een en ander op te helderen en bij te voegen. Uit de grondpapieren namentlijk van een huis in de Kalverstraat, thans nog aan het Maagdenhuis behoorende, kan ik de volgende Genealogie leveren van de voorouders der eerste vrouw van den jongen J. V. D. VONDEL.

STEVEN FRANSZ VAN BANCKEN, koopt in 1612 het bedoelde huis: het huis ten zuiden daaraan belendende behoorde ook aan hem, misschien bewoonde hij dat. Uit zijn huwelijk met N. N. is geboren:

FRANS ADRIAEN VAN BANCKEN STEVENSZ, die gehuwd was met GEERTIE MICHIELS DE WILDE:

Hieruit werd geboren ADRIAEN FRANSZ VAN BANCKEN, die trouwde met GEERTIE ADRIAENS BLOCK. Zou dit eene zuster zijn van PIETER ADRIAENSZ BLOCK, wiens dochter CORNELIA trouwde met HANS DE WOLFF, den zoon van CLEMENSKE VAN DEN VONDEL? Uit het huwelijk van ADRIAEN FRANSZ v. B. en GEERTIE ADRIAENS BLOCK werden geboren

- 1º. AELTIE, die gehuwd is met JOOST VAN DEN VONDEL, van wie echter in onze papieren niet gesproken wordt, en
- 2º. GEERTIE ADRIAENS VAN BANCKEN, die den 22 Oct. 1639 getrouwde is met JOOST BOURGONJE en in November 1689 is overleden.

¹⁾ SIMON BARCHMAN WUYTIERS was van 1688 tot zijn dood in 1727 Regent van het Maagdenhuis.

Dit echtpaar schijnt slechts één kind te hebben grootgebracht, genaamd MARGARETHA, die den 31 Maart 1723 in de Begijnen Kerk is begraven. Zij trouwde ten eersten male met den Notaris JOHANNES OLI. Bij het passeren zijner huwelijksche voorwaarden op den 29 December 1665 was hij geassisteert met JAN VOLKAERTSZ OLI, zijn vader, en CORNELIS CLAESZ VLADDERAK, zijn oom, terwijl zijne bruid MARGARETHA werd bijgestaan door GEERTRUYD ADRIAENS VAN BANCKEN, hare moeder, D^r. GERARD BORGONGIEN, haren oom, en MARIA BORGONGIEN, hare moei. JOHANNES OLI overleed den 4 Aug. 1681, en den 29 Mei 1688 trouwde zijne weduwe voor het gerecht te Diemen ten tweeden male met STEVEN VENNEKOOL, na op 22 Mei te voren, wederom door hare moeder geassisteerd, huwelijksche voorwaarden te hebben gepasseerd voor Not. DAVID STAFMAKER VARLET. Deze STEVEN VENNEKOOL is in de Nieuwe Kerk begraven den 7 Maart 1719 en woonde op de Keizersgracht bij de Utrechtsche straat. De neef en erfgenaam van dat echtpaar, JACOBUS VENNEKOOL, die op de Heerengracht woonde over de Beulingsluis, had uit zijn huwelijk met JACOBA BARBARA VAN DALEM geen kinderen, en was van 1735 tot zijn overlijden op 27 Juli 1742 Regent van het Maagdenhuis. Uit zijne nalatenschap kwam het huis in de Kalverstraat¹⁾, dat intusschen door hem afgebroken en op nieuw was opgebouwd, in het bezit zijner schoonzuster HELENA MARIA VAN DALEM, die het aan het Maagdenhuis legateerde.

Welke familiebetrekkingen er bestonden tusschen deze VENNEKOOLS en den in *Oud-Holland* IV, blz. 28 vermelden Chirurgijn DIRK VENNEKOOL, die gehuwd was met een broeders-dochter van den schilder PIETER PIETERSZ LASTMAN is mij onbekend. STEVEN VENNEKOOL, de overman van het Chirurgijnsgild, die door NICOLAES ELIASZ PICKENOY in de Anatomische Les van Dr. JOANNES FONTEYN is afgebeeld, zal wel de vader geweest zijn van den man van MARGARETHA BOURGONJEN.

Amsterdam, 16 Juli 1886.

¹⁾ Thans bewoond door den Heer Apotheker VAN MEURS.

AMBROSIUS BOSSCHAERT.

LE MONOGRAMMISTE

PAR

OLAF GRANBERG.

ARMI les peintres de nature morte hollandais au commencement du XVIIe siècle, l'une des premières places est occupée par le peintre de fleurs dont nous donnons ci-dessus le monogramme.

Il est, dans son genre, un *maitre*. Contemporain du grand artiste flamand JAN BRUEGHEL, qu'il rappelle un peu, il est aussi l'un des fondateurs de la peinture de fleurs néerlandaise.

Cependant, tout ce qui concerne ce peintre si distingué, dont les tableaux portent les dates 1609—1630, est resté jusqu'ici un mystère. Jadis on l'appelait AMBROSIUS ou ABRAHAM BRUEGHEL, aujourd'hui l'on attribue à BALTHASAR VAN DER AST ses superbes tableaux, qui se trouvent notamment dans les musées de Vienne [Belvédère] (daté de 1609), de Copenhague (1618), de Stockholm (1620), chez M. DES TOMBES à la Haye, M. A. BREDIUS à Amsterdam, M. PETER SEMENOV à St. Pétersbourg, le Consul Weber à Hambourg etc.

Pour ma part, j'avais toujours douté que B. VAN DER AST eût peint ces divers tableaux, bien qu'ils rappellent un peu les œuvres signées B. v. A. ou B. VAN DER AST. D'abord la plus grande lettre du monogramme, l'A, doit, comme l'usage de ce temps

nous le montre, indiquer, non pas le nom de famille, mais bien celui de *baptême*; ensuite il nous avait toujours paru fort invraisemblable que B. VAN DER AST, selon toute probabilité né *peu* avant 1590, fût déjà en 1609 un peintre si complètement développé, un maître arrivé au point culminant de son art.

J'avais longtemps cherché à trouver la trace du véritable nom de notre monogrammiste. Toujours en vain; mais enfin le hasard et les découvertes décisives de M. A. BREDIUS m'ont donné le mot de l'énigme.

Pendant mes recherches dans les collections privées de la Suède j'ai trouvé chez M. Th. SCHAGERSTROEM à Stockholm un tableau: — un bouquet de tulipes, de roses, de lys et d'autres fleurs dans un verre posé sur une table, et, à côté des fruits, des coquillages et des insectes — signé: A. BOSSCHAERT, et entièrement dans la manière de notre monogrammiste.

Je fus aussitôt convaincu que j'avais cette fois trouvé le nom réel du monogrammiste, mais, plus tard, je vis chez Me WAHLBERG, dans la même ville, une nature morte: — un plateau avec un verre à vin, un citron, des raisins, etc. —, tableau signé *A. Bosschaert 1640* mais peint dans la manière de B. v. d. AST.

Cette découverte me fit douter de l'identité de notre monogrammiste avec le peintre A. BOSSCHAERT. Les tableaux du monogrammiste étant datés de 1609—1630 et celui de BOSSCHAERT de 1640! Ce BOSSCHAERT, n'était-il pas un artiste d'une époque plus avancée?

Je trouvais bien, il est vrai, dans un livre du D^r. S. MULLER („Schildersvereenigingen te Utrecht”), qu'un certain AMBROSIUS BOSSAERT en 1616, refusa de payer sa cotisation d'entrée comme peintre dans la gilde d'Utrecht, et M. BREDIUS me communiqua, sur ma demande, qu'un certain ABRAHAM BOSSCHAERT (ABRAHAM étant inscrit, sans doute, par erreur du notaire, au lieu de AMBROSIUS), artiste, venant d'Utrecht, demeura en 1637 à Amsterdam, où, le 30 juin de la même année, un marchand de drap de Delft le somma de payer une dette de 181 fl. Mais, après tout, rien ne prouve que cet A. BOSSCHAERT fut notre *peintre de fleurs*.

Cependant M. BREDIUS, trouva quelque temps plus tard, dans un document d'Amsterdam que le 25 avril 1640, parmi d'autres tableaux, se trouvaient taxés ceux d'un marchand d'objets d'art d'Amsterdam. „*Un pot de fleurs, peint par Ambrosius Bosschaert*” (24 florins,) et, dans „l'Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis” il vient de nous faire connaître, que notre AMBROSIUS BOSSCHAERT fut en 1593, „beleeder” et en 1597, 1598, 1603, 1604, 1612 et 1613 doyen de la Gilde de Middelbourg. Un autre document relevé des archives d'Amsterdam nous montre qu'à sa requête un certain MICHEL DE FORT, déclara le 23 octobre 1615 par devant le notaire P. MATHIJSZ qu'il eut quatre ans auparavant acheté une tête de St. Jérôme à ce qu'on lui dit alors peint par BLOEMAERT. Il l'avait vendu pour dix livres flamands à un amateur de Middelbourg, qui lui avait回报é le tableau, sous prétexte que ce ne fut qu'une copie.

Voici donc encore un peintre hollandais, dont les œuvres et la biographie étaient restées jusqu'ici tout à fait inconnues !

Maintenant je suis tout à fait certain que les tableaux de notre monogrammiste datés de 1609—1630, sont peints par le peintre de fleurs AMBROSIUS BOSSCHAERT, qui, né probablement en Flandres, paraît 1588/1589 sur les registres de la Gilde de S. Luc à Anvers (de Liggere), qui dès 1593 était membre de la Gilde de Middelbourg et peignait encore en 1640. Malheureusement cette certitude m'est uniquement personnelle et je ne puis me flatter de l'avoir fait partager à mes chers collègues. Mais, j'en suis sûr, après avoir comparé les tableaux de BOSSCHAERT à ceux de notre monogrammiste, ils souscriront mon opinion.

* * *

Quant à BALTHASAR VAN DER AST, qui a eu jusqu'ici l'honneur d'être considéré comme l'auteur des tableaux de BOSSCHAERT, il est sans doute, l'élève de BOSSCHAERT. Il a traité le même genre, il a peint dans sa manière, il est comme lui de Middelbourg, il a démeuré avec BOSSCHAERT à Utrecht, mais il appartient à une époque plus avancée.

Stockholm, ce 12 août 1886.

UNE REVUE D'ART DU XVIIe SIECLE

PAR

OLAF GRANBERG.

TA lettre suivante que je publie à la demande de M. A. BREDIUS, nous donne quelques renseignements sur trois artistes hollandais célèbres, — renseignements peu *importants*, il est vrai, mais du moins assez *curieux*. Cette lettre vient d'être découverte dans une liasse de papiers, jusqu'alors inexplorée, aux archives nationales de Stockholm. M. le Dr. TH. WESTRIN, employé de ces archives, a eu la bonté d'attirer mon attention sur cette pièce et je n'ai en cette affaire d'autre rôle que celui d'un copiste.

Ecrite par un de ces nombreux aventuriers étrangers que les succès des Suédois pendant la guerre de trente ans avaient conquis à la Suède, cette lettre ne porte point d'adresse; mais il est très vraisemblable que le Seigneur qui reçut l'écrit de ce certain DANNEUX, fut le Comte MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE, né à Reval en 1622, favori de la reine CHRISTINE. Époux lui-même de MARIA EUPHROSYNE, sœur du roi KARL X GUSTAF et Grand trésorier du royaume, lieutenant-général, etc., etc. ce personnage, ami des sciences et des arts, fut un véritable Mécène de son temps et de son pays.

Notre lettre n'est pas un *document*, proprement dit; elle ressemble plutôt à une page arrachée d'un journal. Elle est d'un caractère intime et nous permet de regarder pour un moment, derrière le rideau. Nous entendons parler PAULUS POTTER, WALLERANT VAILLANT et WATERLOO, ce qui est assez intéressant. Cependant, il faut lire avec précaution cette lettre, d'un aventurier très-peu scrupuleux. Il y a là, sans doute, un certain mélange de vérité et de mensonge. L'intention de DANNEUX, c'est, évidemment, d'attraper „Monsieur le Comte”, auquel il écrit d'une manière si servile, et de lui faire croire que tous ces tableaux et études, qu'il met en vente, sont des chef-d'œuvre, et que le peintre

VAILLANT est le plus grand artiste de la Hollande, à l'époque où fleurissaient REMBRANDT, FRANS HALS et leurs grands contemporains.

Le peintre de portraits, VAILLANT auquel il prodigue si libéralement l'éloge, c'est sans doute WALLERANT VAILLANT, car il le dit âgé de 29 ans (en 1652), et suivant HOUBRAKEN il serait, en effet, né en 1623. Son frère, le paysagiste à Francfort, c'est vraisemblablement JAN VAILLANT (voir HOUBRAKEN.) Quant à DAVID BECK, il séjourna de 1647—1651 à Stockholm comme peintre de la reine CHRISTINE. Il y a encore nombre de tableaux (portraits) de sa main en Suède. BLEYSWIJCK, dans sa description de Delft (1667), nous parle longuement de BECK, et raconte, qu'il fut en 1653 à Rome, où les peintres Hollandais (de Bentvogels) lui firent un accueil des plus chaleureux. En 1656 de retour en Hollande, il mourut le 20 Décembre 1656 à la Haye. On prétend qu'il y fut empoisonné; mais nous ignorons la cause de cette supposition.

Stockholm, août 1886.

AMSTERDAM, ce 17 septembre 1652.

Monseigneur,

La crainte que i'ajj d'offenser vos Grandeur par l'importunité des miennes me devoit retenir dans vn profond silence; mais la seule consideration de vostre genereuse Bonté m'a donné l'assurance de faire encor vn coup d'essaij pour recognétre si ie dois estre totalement banni de vos bonnes graces, comme ajant iustumement merité vostre indignation et colere a tousiours, a cause de mon partement inopiné de Stolckoms. Si V. E. veux prendre esgard aux mesdisances et faux rapports de nostre insolent Nation, ie ne dois aucunement pretendre d'estre iustifié devant vous et ie me puis bien dire le plus malheureux du Monde, me voiant rebuté de vostre service par le tréchant de ces langues viperiennes

Neantmoins, apres plusieurs agitations d'esprit, i'ajj pris encor cette assurance de vous tesmoigner par cette le ressentiment que ie concois de ma disgrace et de vous protester le bon zèle et la passion que i'ajj et auraij eternellement a vostre service, n'ajant rien plus a cœur, que d'executer a point nommé les protestations que i'ajj osé vous faire; moiennant qu'il vous plaise m'appuier et m'en donner la permission. Ausquels fins ie me suis mis en devoir de rechercher vn bon Pintre pour mon appuij.

J'en ajj rencontré un nommé VAILLANT, encor ieune homme, aagé de 29 ans qui en ses mœurs, aussi bien qu'en son art passe icij pour le plus considerable en ces Provinces. Ses pieces sont en telle recherche, et notamment ses portraits tant au Charbon qu'en Pinceau que ie n'ajj pû tirer de luij autre chose pour vous en faire parte que cinq pieces qui luij restent encor de son apprentissage.

Monsieur BECK qui sejourne encor icij l'a loué grandement, et m'a dit qu'il se seroit admirer en Suede, et notamment a representer toutes sortes de bestes sauvages et domestiques, oiseaux, poissons, fructs, legumes, herbes, vaisselles et autres raretés apres le naturel.

J'ajj pris l'assurance d'embarquer sur le vaisseau nommé St. Jacques ces cinq pieces avec mon portrait (fait en trois heures) et le portrait de la Comtesse DE KINSKI, femme d'vn comte de Boheme, n'ajant rien plus a la main pour estre cognu par dela. V. E. ne doit prendre esgard aux couleurs des portraits; il les change selon la volonté des personnes. En ceci il vbus plaira considerer que si passé quelques années il a fait ces pieces, il en peut maintenant produire d'autres bien plus rares, et remarquables.

Je luij aij presenté de venir en Suede pour vostre service; il en a fait un peu de refus pour le grand froid du Nort, s'excusant aussi qu'il est ici fort necessaire pour le subsistance de ses Parens naguerres decheus de fortune. A la fin il me semble se vouloir resoudre a ceci, moiennant que V. E. luij veuille promettre de sa parte et luij procurer aupres de Sa Ma^{té} vne bonne pension.

Quoij estant il a la volonté d'embarquer vne bonne quantité de pieces antiques et modernes que V. E. admirera. J'ose croire que V. E., si curieuse en ce point, aura la bonté d'honorer d'un mot d'assurance et de satisfaction le susnommé, qui pour sa consolation seroit aussi fort aise d'amener quant et soij *vn sien frère* tres fameux en païsages, ieune homme demeurant pour le present a Francfort.

J'ajj embarqué aussi sur le mesme vaisseau vn païsage venant de VATELOO qui voudroit aussi volontiers se transporter en Suede pour le service de Sa Ma^{té}; mais a vraijs dire il ne passe icij pour le plus habille et plus estimé.

Le dit VATERLOO prie V. E. de considerer que ce païsage n'est du toutachevé, et que les personnages ij manquent; il ij eusse mis la dernière main si les vaisseaux n'eussent parti cito: partant il prie d'en estre excusé.

Il envoie aussi une pincture où est attaché vn grand Chien enchaîné, fait d'un autre pintre. Si V. E. desire des chasses, et pieces semblables de ce mesme pintre, le sus:d WATERLOO en a en bonne quantité, et en plus grande forme.

J'ajj visité les pintures tant anciennes que Modernes appartenantes au sus:d VATERLOO qui se montent a plus de trent mil frans. J'ajj fait l'extraict de ces plus belles pieces au iugement du sus:d VAILLANT et d'un sien compagnon.

J'ajj veu et consideré trois ou quatre fois vn païsage de cabinet sur toile de 4 pieds de long, et 3 $\frac{1}{2}$, de haut, fait par un pintre nommé POTTER, qui m'a iuré avoir employé sans intervalles 5 mois a le perfectionner: aussi est il admiré de tous les pintres, et a vraijs dire rien ne se peut voir plus curieusement fait, car il n'ij a ni vaches, ni chevaux, ni boucqs, ni moutons, ni arbres, ni herbes qui ne vous apporte de l'admiration. J'en aij osé presenter pour V. E. trois cens frans; il m'a dit qu'il le donnera pour 400, a fin seulement que son nom soit cognu en Suede.

J'ose bien assurer que ie n'aij veu encor vne piece plus curieuse; partant, si vous desirez l'avoir, il vous plaira me le mander par les premieres; sur cette esperance j'aij prié le sus:d pintre d'en differer la vente

Monseigneur

De V. E.
le très humble, très obeissant et très fidelle
J. C. DANNEUX.

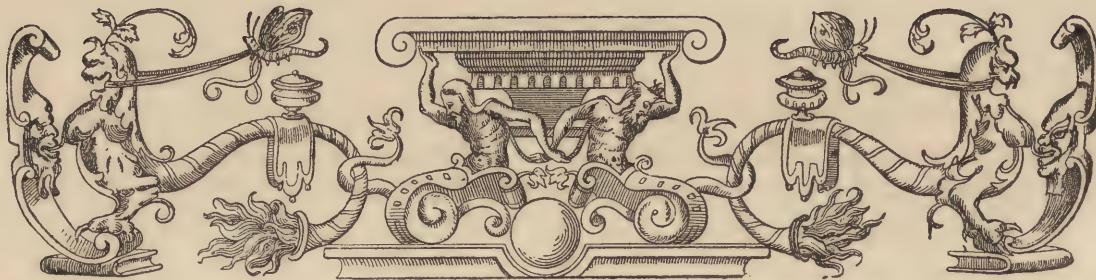
Le susd. VAILLANT presente bien humblement a V. E. une medalle de HENRIJ IIII; si c'est de cette sorte qu'elle le desire, nous en pourrons icij trouver en grand nombre.

J'aij visité en Anuers les plus rares pieces de tapisserie, où j'aij rencontré parmi icelles douze pieces de la vie d'HERCULES, hautes de 12 aulnes et longues de 14. . . . Je pensois recevoir quelque argent de Picardie, mais les Espagnols et Lorrains m'en ont empesché, aijant ruiné tout cette Province avec la Champagne. Je ne me suis transporté que iusques a Bruxelle, où me voijant desnue d'argent et d'amijis i'aij esté constraint d'engager pour 200 riched: les deux tableaux que i'avois promis a V. E. (l'un de Diane avec ses Nijmphies, et l'autre de Venus) qui sont icij estimé des meilleurs peintres valoir douze cens frans pour le moins.

Je vous prie de ne prendre de mauvaise partie si ie ne vous aij pû assurer iusques a present de mes Parens et aijeux. J'attends a ces fins lettres et temoignages des Herauts d'Armes de la Comté d'Arthois par lesquelles V. E. cognêtra que ie sors de la Maison de Creuecœur en Picardie, ville près du Cattelet, dont le Baron a present vivant est mon Cousin Germain, nommé PHILIPPE DANNEUX et pour le present Gouverneur de la Ville d'Auesnes en Hainau

J. C. DANNEUX.

DIRK VAN HOOGSTRATEN

DOOR

G. H. VETH.

DIRK of THEODOOR VAN HOOGSTRATEN werd te Antwerpen geboren in het jaar 1596.¹⁾

Zijn vader was JAN of HANS VAN HOOGSTRATEN geb. 1568, zijne moeder JANNEKE WALEN.²⁾

Het schijnt dat beoefening der kunst in die familie niet vreemd was. KRAMM noemt eenen WILLEM VAN HOOGSTRATEN die in 1560 als leerling, in 1561 als meester in het St. Lucasgild te Antwerpen staat aangetekend. Ook JAN VAN HOOGSTRATEN, de vader van onzen DIRK werd in 1593 in ditzelfde gild ontvangen.

Daar deze tot de Doopsgezinde gemeente behoorden verliet hij, om aan geloofsvervolging te ontgaan, zijne vaderstad en vestigde zich in Holland waarschijnlijk te 's Hage. Hij overleed den 14 Mei 1605, zijne vrouw in 1622. DIRK werd opgeleid voor het goud- en zilversmidsbedrijf, waarvoor hij zich in het teekenen en graveeren oefende. Hij schijnt daarin spoedig vrij ver gevorderd te zijn geweest. Een door hem geteekend

¹⁾ Dit en de volgende jaartallen zijn van HOOBRACKEN. Het is evenwel bekend dat zijne data niet altijd betrouwbaar zijn.

²⁾ Zie het geslacht van HOOGSTRATEN door Dr. G. D. J. SCHOTEL, in het Mengelwerk der Vaderl. Letteroeffeningen 1850.

en gegraveerd prentje een *Ecce Homo* voorstellende en in HOUBRAKENS tijd nog zeer bekend, wordt door dezen als bewijs daarvoor genoemd. Daar men hem zijn vak grondig wilde doen leeren, werd hij naar Duitschland gezonden om zich de kunst van zilver te vergulden eigen te maken, die men daar toen beter dan hier te lande verstand.

In Duitschland zijnde, ons wordt niet gemeld in welke streek, kreeg hij omgang met Nederlandsche schilders,¹⁾ wier verkeer bij hem de neiging wekte om zich liever op de schilderkunst dan op het goud- en zilversmidsvak toe te leggen. Hij schijnt dit laatste dan ook geheel te hebben laten varen en zich alleen aan de schilderkunst te hebben gewijd.

Eene ernstige ziekte en eene daarbij voorgekomen moeielijkheid, gevolg zijner godsdienstige meening, deden hem tot vroeger terugkeer naar Nederland besluiten dan anders in zijn plan lag.²⁾ Hij had van de verandering van zijn bedrijf aan zijne familie blijkbaar geen kennis gegeven. HOUBRAKEN vertelt ons althans dat zijn vader, toen hij te huis gekomen was, hem vroeg: „Wat hij van zin waare te doen; of hij een winkel „als meester zilversmit wilde opzetten, of op een ander wijs proef geven van zijne „vordering in de kunst die hij in zijne reis beoogt had.” Hij antwoorde echter „Dat hij „den hamer voor 't penseel verwisselt had en zich niet tot het zilversmeden, maar tot het schilderen zoude begeven.” Waarover zijn vader zeer verwonderd stond te kijken.

Wij staan hier weder voor een dier vele slordigheden van HOUBRAKEN. Indien zijn vader, zooals wij boven op gezag van H. gezegd hebben, in 1605 overleden is, dan was DIRK toen negen jaar en kon dus moeielijk reeds naar Duitschland zijn geweest om zijn vak te leeren. Volgens Dr. SCHOTEL, die hetzelfde jaar voor het overlijden van JAN VAN HOOGSTRATEN opgeeft, zou de grootvader van DIRK, FRANÇOIS, eerst in 1632 zijn overleden en ging hij eerst na zijns vaders dood naar Duitschland. Dit bericht vind bevestiging in de volgende aantekening voorkomende in het *Register van huwelijksaangiften van onderscheiden gezindheden te Dordrecht*³⁾. „Op den 12 February 1626 sijn „aengeteijkent DIERCK VAN HOOGSTRATE jonggesel uytten Haege geassisteert met „FRANÇOIS VAN HOOGSTRATE sijnn grootvader ende ANNYKE CONINX⁴⁾ jonge dochter „van Dordrecht, geassisteert met SUSANNA CONINX haer moije. Cor. de Heer Mrs. „MICHEL VAN CRAJESTEYN en JACOB DE WITH schepenen, datum ut supra.” Hieruit blijkt toch dat de grootvader in 1626 nog in leven was, en de plaats des vaders innam; maar ook dat het door HOUBRAKEN medegedeelde gesprek niet tusschen DIRK en zijn vader kan hebben plaats gehad, en dat hiervoor zal moeten gelezen worden zijn grootvader.

1) Waarschijnlijk bezocht hij op deze reis ook Italië, en maakte daar misschien kennis met die Nederlandsche schilders. Hij was daar toch meer dan eens. Zie S. VAN HOOGSTRATEN *Inl. tot de Hoogeschoole der Schilderkonst*, blz. 118.

2) HOUBRAKEN D. I bl. 160 en 161 waar een verhaal hiervan voorkomt dat mij evenwel minder geschikt scheen om hier weer te geven.

3) Zie Inventaris van het Arch. der Gem. Dordrecht 2e gedeelte bl. 31 No. 16b.

4) Zij was een dochter van IZAK HENDRIK CONINX of DE KONING die onder de oudsten at voorgangers der Doopsgezinde te Dordrecht genoemd wordt. Zie Dr. SCHOTEL Kerk. Dord. D. I bl. 357 en de Vaderl. Letteboeft. t. a. pl. In de *Gulden Schalmey* van S. VAN HOOGSTRATEN komt op bl. 165 een vers voor getiteld: „Op mijn Naam Deur I. DE KONING Mijn grootvader.

Hoewel DIRK in bovenstaande huwelijksaanteekening „jonggesel uytten Haege” wordt genoemd had hij zich toch vóór 1626 te Dordrecht gevestigd. Immers leest men in de lijst van ingekomenen in het St. Lucasgild aldaar: „Anno 1624 soe heeft het gildt „gecocht ende sijn gerechticheijt voldaen DIRCK VAN HOOGSTRATEN, schilder, voor twee nobels, den XXV September¹⁾. Ook na zijn huwelijk bleef hij te Dordrecht wonen.

In het „quoyer van de verpondinge over de huysen der stad Dordrecht over 1626” vond ik toch „Op ten Boom DIRK VAN HOOGSTRATEN, schilder.”

Te Dordrecht werd hem ook den 2 Augustus 1627 zijn later als schilder en dichter bekend geworden zoon SAMUEL geboren²⁾.

Niet lang hierna schijnt DIRK evenwel weder van Dordrecht naar den Haag te zijn verhuisd. Zeker is het dat zijn tweede zoon FRANCOIS aldaar in 1632 werd geboren³⁾; maar reeds vroeger zijn sporen van zijn verblijf te 's Hage aanwezig. Zoo vindt men in het boek van het St. Lucasgild aldaar in 1629 aangeteekend „De soen van mijn Heer OSSEWAERT betaalt sijn inkomst 1 gl. (Jongen VAN DYRCK VAN HOOCHSTRATEN)⁴⁾ en in 1635 twee dergelijke aanteekeningen waaruit blijkt dat toen een zekere KOUWENBERCH aldaar bij hem in de leer was⁵⁾. Bovendien zond de Heer A. BREDIUS mij de twee hiervolgende aanteekeningen op zijn verblijf te 's Hage betrekking hebbende, de eerste luidt:

„22 Mey 1624 verclaert DIRCK (JANSZ) VAN HOOCHSTRATEN, tegenwoordich alhier „in den Hage 100 Cr. guld. te transporteere enz.” Hieruit valt evenwel niet af te leiden dat hij toen te 's Hage woonde, alleen dat hij er tijdelijk was, terwijl ook uit het hierboven vermelde blijkt, dat hij toen in Dordrecht gevestigd was.

De andere bewijst dat hij reeds in 1628 te 's Hage gevestigd was en is van den volgenden inhoud: „D'eerste Dwersstraet Noortwaerts van t H. Geesthuijs aan de Suijt-sijde, anders de Corte Molstraet: De secretaris SUIJDERVLIET 6 £. 5 β. (er boven: Nu „Mr. DIRCK VAN HOOCHSTRATEN Schilder”). Quohier der verpondingen 1628. Overigens is mij van zijn verblijf in den Haag niets bekend geworden.

In Augustus 1640 vestigde hij zich andermaal te Dordrecht, zoo als blijkt uit de volgende aanteekening welke Dr. SCHOTEL vond in de *Kerk. Acta* der Doopsgez. te Dordrecht. „In Ang. 1640 kwamen hier uit den Haag wonen: DIRCK VAN HOOCHSTRATEN en zijne vrouw MAEYKEN, ISAAK HENDRICKXS CONNINGSdochter”⁶⁾.

Wat tot deze vernieuwde vestiging te Dordrecht aanleiding mag hebben gegeven

¹⁾ Zie ook OBREEN, Arch. D. I bl. 203.

²⁾ Er bestaat verschil over de plaats en tijd van geboorte van SAMUEL. Ik hoop later eene levenschets van dezen te leveren en daarin de gronden op te geven waarop ik in weerwil der mededeeling van Mr. P. S. SCHULL, het jaartal van HOUERAKEN voor juist houd. Dat hij te Dordrecht geboren werd zegt hij zelf in de opdracht zijner DIRIJK en DOROTHÉ.

³⁾ Zie *Vaderl. Letteroeff*, t. a. pl. en Fr. VAN HOOGSTRATEN, *Mengel poëzie*, bl. 93.

⁴⁾ OBREEN D. IV bl. 8.

⁵⁾ Ibid D. IV bl. 30 en 34.

⁶⁾ Zie jaarboekje voor Dordrecht 1841. Mengelwerk, bl. 31. De toen geraadpleegde *Kerk Acta* zijn sedert de opheffing der gemeente spoorloos zoek geraakt.

is moeielijk te bepalen. Misschien stond zij in verband met het overlijden van den vader zijner vrouw, dat op 1 Augustus van dit jaar had plaats gehad¹⁾.

Eene andere aanleiding kan hebben bestaan in zijne betrekking tot de te Dordrecht gevestigde Munt. Immers zegt Dr. SCHOTEL dat hij volgens eene m. s. aanteekening de Brabandsche muntersplaats in de Munt te Dordrecht had²⁾.

Slechts korten tijd mocht hij zijn terugkeer naar Dordrecht overleven. Volgens HOUBRAKEN overleed hij aldaar den 20sten December 1640. De juistheid van dit bericht wordt bevestigd door de volgende aanteekening in het *Register der dooden* te Dordrecht op „December 1640, Den 21, een baer voor DIRCK VAN HOOGHSTRATEN naast de „Hardebollen.”³⁾

Hij liet zeven kinderen na, waarvan het oudste, zijn boven vermelde zoon SAMUEL, slechts ruim dertien jaar telde⁴⁾. Hoe groote slag zijn verlies voor zijn gezin ook moge geweest zijn het blijkt niet dat dit door ernstige geldelijke bezwaren werd gedrukt. Er waren drie zonen namelijk, behalve de genoemden, SAMUEL en FRANCOIS, nog JAN of HANS, welke even als zijn oudste broeder de schilderkunst beoefende en in nog jeugdigen leeftijd te Weenen overleed, en vier dochters SUSANNA, later gehuwd met BONDEWIJN FAIJARD, DINA, CORNELIA, later gehuwd met ARENT DE VOS⁵⁾ en WILLEMINA. Zijne weduwe overleefde hem tot in 1645⁶⁾.

HOUBRAKEN zegt dat een door SAMUEL geteekend portret van DIRK in zijn tijd nog in de verzameling van diens kleinzoon DAVID VAN HOOGSTRATEN werd bewaard⁷⁾. Ofschoon hij er dit niet uitdrukkelijk bijvoegt mag men aannemen dat het in zijn werk voorkomend portret daar naar genomen is.

DIRK schijnt een braaf en geacht man te zijn geweest; zijn zoon SAMUEL spreekt in zijne *Inleiding tot de Hoogeschoole der schilderkonst* meermalen over hem en steeds met den grootsten eerbied. Hij noemt hem „mijn Godvruchte vader” en waar hij verteld hoe, toen zijn vader een geit naar de natuur op het doek gebracht had, het levend voorbeeld, door de gelijkenis verleid, op de geschilderde geit aanviel en zoo het doek verscheurde, eindigt hij zijn verhaal aldus: „Maer zeker deze schilderij zouw om dit voorval „waerdig geweest zijn te bewaeren, ja alleen genoeg geweest om den meester in onsterflijke „gedachtenis te brengen, had hem de roemzucht zoo wel, als de stille deugt, ter herte „gegaen”⁸⁾.

1) Dr. SCHOTEL Kerkel. Dordrecht D. I bl. 357.

2) Vaderl. Letteroeff. t. a. pl. Zie over de verhouding der Brabandsche munters tot de Holl Munt o. a. v. D. WALL Handv. en Priv. van Dordrecht bl. 789 en volg. bl. 1370 en volg. en bl. 1377.

3) De plaatsing der baar voor het sterfhuis had doorgaans den dag na het overlijden plaats. „Hardebollen” waarschijnlijk de naam van een huis.

4) Zie S. VAN HOOGSTRATEN Inl. tot de Hoogeschool der Schilderkunst bl. 11.

5) In de Mengeldichten van F. VAN HOOGSTRATEN komt op bl. 18 een vers op dit huwelijk voor.

6) SCHOTEL Vaderl. Letteroeff. t. a. pl. Zij was geboren in 1598.

7) Grooten Schouburg D. I bl. 162.

8) Inleiding bl. 170.

Hieruit, en uit verschillende plaatsen zijner *Inleiding* blijkt dat SAMUEL ook de kunst zijns vaders hoog waardeerde. Van deze is overigens slechts weinig bekend. HOUBRAKEN zegt dat hij van zijne werken gezien heeft „die wel geteekent en ook „natuurlijk geschildert waren.”

Volgens IMMERZEEL¹⁾ was zijn vak „voornamentelijk het landschap doch schilderde „hij ook figuren en was gewoon in alles stiptelijk de natuur te volgen.” Hij noemt ons echter geen enkel stuk tot staving van zijn beweren. Ook KRAMM weet ons niets van zijne schilderkunst te zeggen, alleen wordt het verhaal van het schilderij met de geit dat ik hier boven gaf, door hem uit de *Inleiding* overgenomen²⁾.

Volgens Dr. SCHOTEL zou er nog een door DIRK VAN HOOGSTRATEN geschilderd portret van diens grootvader bij zijne afstammelingen te 's Gravenhage worden bewaard³⁾.

In de *Navorscher*⁴⁾ schrijft G. A. S. „Ik bemerkte dezen zomer in de kapel van „Wiardastate een goed onderhouden stuk voorstellende Maria met het kind Jezus, waarop „stond DIRK VAN HOOGSTRATEN 1634.” Wiardastate is zoo ik mij niet vergis, sedert afgebroken. Waar is dat stuk toen gebleven?

Op de verkooping, VAN DER STRAELEN, MOONS VAN LERIUS te Antwerpen den 19 Februari 1885 gehouden, kwam onder No. 251 eene schilderij voor waarvan de Catalogus de volgende beschrijving geeft: „DIRK (THIERRY) VAN HOOGSTRATEN 1596—1640” „Paysage” „La vue est prise aux bords du Rhin. A droite, un bâtiment en ruines „surmonté d'une tour. A gauche une petite ville derrière laquelle s'étendent des montagnes. On remarque au milieu du tableau plusieurs navires à l'ancre et près de la rive „quelques matelots. Signé du monogramme du maître D. V. H. f.”

Hoe is men tot de veronderstelling gekomen dat dit het monogram van DIRK VAN HOOGSTRATEN is?

Thans bevindt zich deze schilderij in 's Rijks-Museum te Amsterdam. De heer A. BREDIUS meende eerst, dat dit stuk werkelijk van DIRK VAN HOOGSTRATEN was en zag daardoor in dezen min of meer een voorlooper van CUYP. Doch later kwam hij hiervan terug. DANIEL VAN HEIJL, een Brusselsch landschapschilder, merkte zijne stukken steeds D. v. H. Deze, hoewel meest een meer „Italiaansch” en fantastisch landschap schilderende zou wel de schilder van dit stuk kunnen zijn. De roode lucht, de ietwat breedte penseelbehandeling komen vrij wel met zijne stukken overeen, die o. a. in twee particuliere collecties te Keulen en bij den Hr. DES TOMBE te 's Gravenhage te zien zijn. Wij moeten

1) *Levens en Werken der Ned. schilders* D. II bl. 53.

2) KRAMM *L. en Werk der Holl. en Vl. schilders. Aanhangsel.* Hij verwondert zich dat HOUBRAKEN van dit verhaal geen woord rept en heeft dus niet opgemerkt dat het bij H. in zijn 2^e Deel bl. 45 in zijn geheel te lezen staat.

3) *Vaderl. Lettertoeff. t. a. pl. en v. d. A. Biographisch Woordenboek op DIRK VAN HOOGSTRATEN.*

4) 27ste Jaargang bl. 504.

dus wachten, tot ons een meer authentiek werk van onzen kunstenaar onder de oogen komt, om een oordeel over zijn schilderwerk te kunnen uitspreken.¹⁾

Als proeve zijner graveerkunst is ons bewaard gebleven het portret van den Dordrechtschen predikant JOHANNES BECIUS (VAN BEEK) aldaar overleden in 1626²⁾. Onder dit portret staat D. HOOCHSTRAT^{*} Sculp. KRAMM zegt er van: „De gravure kan „met regt onder de goede van dien tijd gerangschikt worden. Het gelaat is een weinig „scherp behandeld, doch op eenigen afstand zeer karakteristiek en vol uitdrukking.” Ik kan mij met dit oordeel wel vereenigen.

DORDRECHT, Januari 1886.

1) Wat hier omtrent deze schilderij gezegd wordt is woordelijk van den Heer BREDIUS.

2) Dit portret komt op den Catalogus van Portretten van FRED. MULLER voor onder No. 264, op dien van v. D. KELLEN onder No. 689. Zie over Becius SCHOTEL, Kerk. Dordr. D. I bl. 223—35 en bl. 530.

ITALIAANSCHE SCHILDERIJEN IN 1672,

DOOR

AMSTERDAMSCHEN EN HAAGSCHE SCHILDERS BEOORDEELD,

DOOR

A. BREDIUS.

II.

ET is steeds een min of meer onaangename gewaarwording voor den archiefpluizer, wanneer hij, kort na den druk van de vruchten van zijn soms veeljarig onderzoek, nieuwe bescheiden vindt, die noodzakelijk bij de oudere gevoegd hadden moeten worden. Het was deze moeielijkheid vooral, die mijn overleden vriend DE VRIES maar te dikwerf weerhield, zijne gegevens in het licht te geven.

Zoo ging het bijvoorbeeld thans den schrijver dezer regelen. Nauwelijks was zijn opstel met bovenstaand opschrift in dezen jaargang van „*Oud-Holland*” gedrukt¹⁾ of hij vond de merkwaardige verklaring, door de schilders DUJARDIN en DOUDIJNS afgelegd, die hier volgt. Niet alleen leeren we nu de voorstellingen der veel besproken schilderijen kennen, begeleid van soms zeer treffende uitspraken der beide schilders over hunne grote zuidelijke kunstbroeders, maar tevens hooren we DUJARDIN en DOUDIJNS hunnen leeftijd vermelden. Volgens de verklaring van DUJARDIN moeten we zijn geboortejaar op 1622 stellen. Hierbij dient echter de volgende opmerking. Men kan aan de verklaringen van sommige schilders of andere personen²⁾ over hunnen ouderdom

¹⁾ *Oud-Holland* IV, blz. 41.

²⁾ Men zie het opstel over PLANTIJN's geboortejaar in de vorige aflevering.

geen *onbeperkt* vertrouwen schenken. Ik ben bijvoorbeeld in het bezit van een tiental dergelijke verklaringen van DIRCK BLEEKER. Het resultaat is verschillend, zoodat men tusschen *drie jaren* voor zijn geboortejaar te kiezen heeft. Daartegenover echter staan een aantal verklaringen in mijn bezit, die blijken met authentieke bescheiden (vooral doopboeken) overeen te komen. Vooraansnog is er geen reden, aan de juistheid van DUJARDIN'S mededeeling te twijfelen. Men had zijn geboortejaar tot nu toe op *omstreeks 1625* gesteld.

HOUVRAKEN deelt ons mede, dat WILLEM DOUDIJNS op den laatsten dag van Wintermaand 1630 te 's Gravenhage het levenslicht zag; volgens des schilders verklaring zou men 1631 als zijn geboortejaar moeten aanzien.

Op huyden den 16^{en} May 1672 compareerden S^r. CAREL DU JARDIN,oudt omtrent 50 [jaren.....] S^r. WILLEM DOUDIJNS, oudt omtrent 41 jaren, beyde M^r. Schilders alhier ter stede woonaghtigh, dewelcke ten versoecke van S^r. HENRY DE FROMANTIQU, M^r. schilder van sijn Cheurvorstelycke Hoocheydt van Brandenburg, sigh althans bevindende alhier ter steede, verclaerden hoe waer is, dat zij heden seeckere 12 distincte stukken hieronder gespecificeert *naeuwkeurigh besigtigt* en naer derselver kennisse en oordeel bevonden hebben als volgt:

No. 1. Een Venus en Cupido, beelden grooter als 't leven, geseyt van MICHEL ANGELO BONAROTTI, maer dewijl dit stuck in teykeningh en gratie met het minste van de voorsz. MICHEL ANGELO niet te compareeren is, hebben sij attestanten haer verplicht gevonden naer waerheyt te oordeelen tselve niet *van* maer wel *naer* de voorsz. M^r. te comen, waerom sij het oordeelen in geenen deele van sodanigen prijs te sijn als het vercocht is.

No. 2 en 3, die sij attestanten verclaerden haer onbekent te sijn.

No. 4. Een ConterfeytSEL van GIORGION, geseyt door TITIAEN geschildert, bij overlegh geoordeelt in couleur en pinseel, veel min in teykeningh met de uytstekende wercken van TITIAEN te accorderen.

No. 5. Een herder en herderin van TITIAN, waerin (sij) eenige qualiteit van de voorsz. TITIAN bespeuren, soo in een goede armonie van dagingh als couleur, maer int geheel en alles niet geoordeelt soo uytstekend als voorgegeven wert.

No. 6. Een weergae, sijnde kindertiens en achter een heremitiens, geseyt van denselven TITIAN, maer in geen deel te vergelijken bij het bovenstaende, *hebbende geen kraght noch helderheyt van Couleur, daerin de voorsz. Titian genoegsaem boven alle meesters geëxcelleert heeft*.

Item. Een dans van naeckte kindertiens, geseyt van JACOMO PALMA, heel naeckt en ontbloot van die qualiteyten, die in de voorsz. meester geresideert hebben, soo in couleur, teyckening, actie, ordonnantie, als dagingh, waarom niet waerdigh geacht met de naem van soo braven meester verciert te werden.

Een Venetiaense dame van PARIS PORDENON (dit moet zijn BORDONE) wel versien met eenige graciekheydt, doch niet uytmuttende, veel min van soo hoogen prijs.

Een ConterfeytSEL van een prelaet, geseyt van HANS HOLBEEN, twelck sij in geenen deele bevinden 't accorderen met de pinseel van HOLBEEN, veel min een origineel van de voorsz. HOLBEEN.

Een Ceres..... in 't kleyn, geseyt van GIORGION DE CASTELFRANCO, maer al te plat en ge..... geplackt op een zwarte grondt, en dat terwijl contrarie voorsz. M^r. in couleur soo uytmuttende is geweest, waerom sij oordeelen

't selve soo verre aeft te (dwalen)? van de oprechte originalen van de voorsz. GIORGION.

Een oudt man, geseyt van RAPHAEL, die sij oordeelen al te gering, om op de schouderen van soo divien meester te leggen en daarmede sijn reputatie te declineeren.

Een St. Paulus, half beelt, levensgroot, geseyt van JACOMO PALMA DEN OUDEN, doch al te mistekent, en insonderheyt een hant onbequaem om het swaert te houden, en de rest niet veel beter.

Een schoone Venetiaense Dame, met de handt int hayr, wel van de waerdigste in dese Collectie, maer niet onder de uytmutende van TITIAN.

Een lantschap, veel meer gelijckende naer ANDREAS SCHIAVONI als naer TITIAN, doch door tijt en ongeval soo bedorven en op verscheyde plaetsen verschildert, dat daerinne niet veel deugt te bespeuren is.

Alle twelck sij verclaeren naer haer gemoedt en volgens een oprecht oordeel te hebben bevonden in soodanigen staet en conditie als hierboven gespecificeert staet. Enz. ¹⁾

Get.

Carel du Jardin

W. v. Oud-

¹⁾ Prot. Not. F. TIXERANDET, Amsterdam. Over de schilders GUILLIAM, CAREL, en DAVID DU JARDIN hoop ik later in *Oud-Holland* meerdere bescheiden mede te deelen.

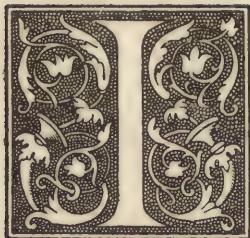

DE RARITEITEN-KAMER

VERBONDEN AAN 'T AMSTERDAMSCHÉ GEMEENTE-ARCHIEF.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

N den loop der vorige eeuw, toen rijkdom en welvaart in Amsterdam ten toppunt gestegen waren, toen onze Duitsche naburen elkander voorpraatten

„In Holland gibts Gold,
„Könnet 's haben, wenn Ihr wollt”

was Amsterdam het aantrekkingspunt voor alle vreemdelingen uit de vereenigde provinciën zoowel als uit het buitenland, die dat goud wilden komen oprapen of de wonderen zien met dat goud gewrocht.

Voor den niet-stedeling had de stad dan ook duizend-en-één bezienswaardigheden. Hare stads- en haven-gezichten, hare overbrugde grachten en druk bevolkte straten, haar overheerlijke publieke gebouwen, hare kerken en synagogen, haar beurs, waar het krioelde van allerlei natien in bonten kleederdracht, en haar bank, waar de kroondiamanten van menig koningshuis hadden te pand gestaan, hare wetenschappelijke en liefdadige instellingen, hare rijkgevulde pakhuizen en kostelijk voorziene winkels, hare particuliere huizen en den roep van de schatten aan kunst en rariteiten daarbinnen bewaard: dit alles was reeds „overwaerdigh om te werden besien” en noodig om, ten gerieve van buitenman en vreemdeling, te worden beschreven. Maar wat was dat alles bij het

grootsche monument van Amstels macht, dat capitol der stedevrijheid, waar „de Edele ende Groot Achtbare Heeren Burgemeesteren” — die 't lot der Republiek in handen hadden — waar Schepenen en Vroedschappen bijeenkwamen, om te beslissen over 't wel en wee hunner onderdanen!

Dit „achtste wereldt-wonder” — gelijk HUYGENS het had gedoopt met een wellicht al te vleiend woord aan zijn „doorluchte stichteren”, bevatte zoo veel schoons aan zijn wanden muur- en nagelvast, dat er geen stedebeschrijver is, die er niet uitvoerig bij stilstaat en geen „wegwijzer” die zich niet in loftuitingen uitput, om de verbaasde kijkers, de „curiose Passagiere”, gelijk een duitsch boekje ze noemt, nog meer van hun stuk te brengen. Maar behalve die schoonheden, die gezegd kunnen worden tot het gebouw zelf te behooren, was er van her- en derwaarts allerlei fraais ingebracht en in verschillende localen verspreid, waarop die „wegwijzers” in den regel tegelijk de aandacht vestigen.

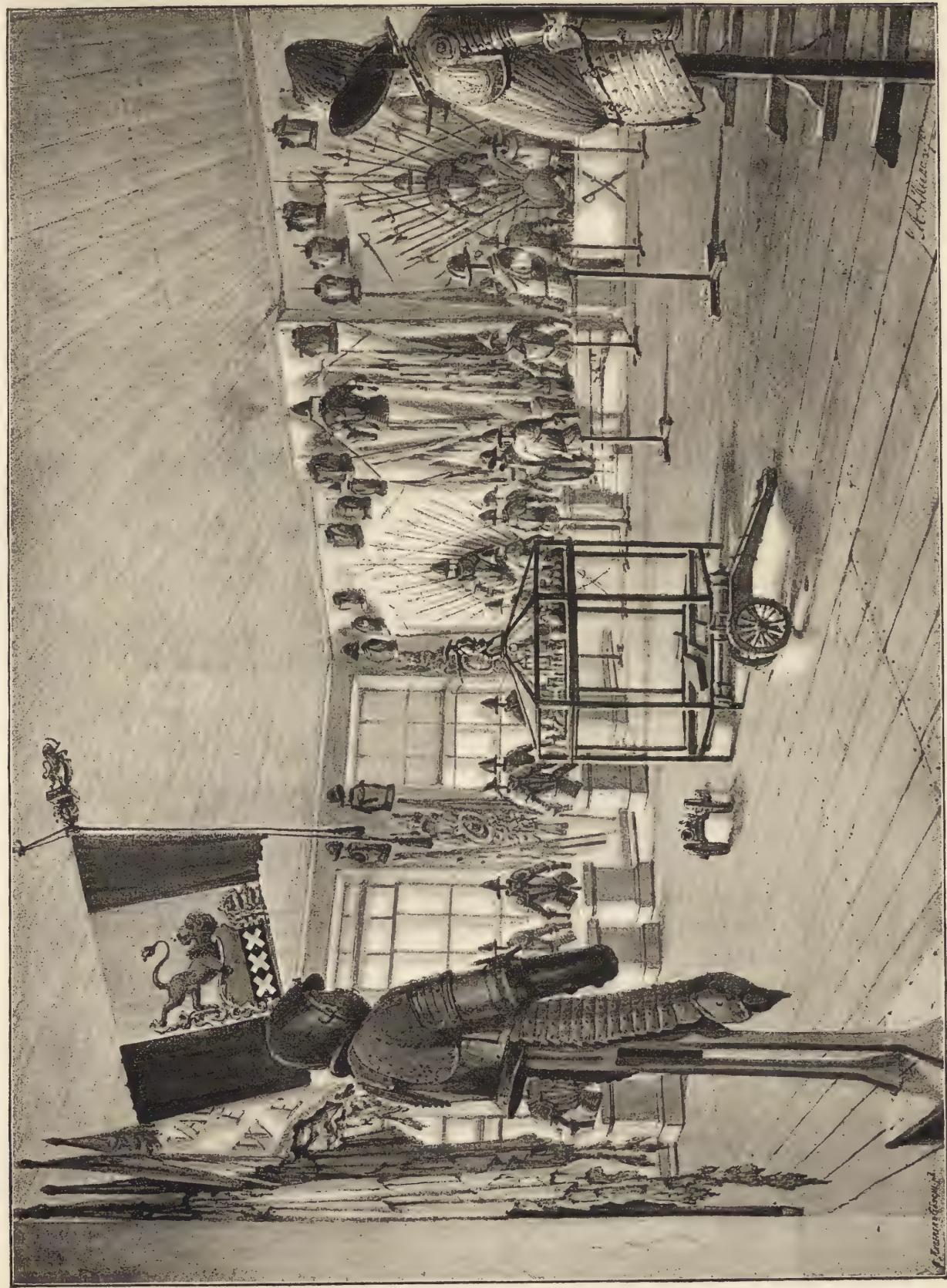
Groot is het aantal dier wegwijzers uit de eerste helft der vorige eeuw, en van een en hetzelfde boekje komen menigmaal verschillende uitgaven voor. Blijkbaar hadden zij een groot debiet zoo binnen als buiten de stad. Want ook door de burgerij werden ze gekocht. Welk Amsterdammer toch was niet trotsch op zijn stadhuis, en wie wist er den weg niet bijkans even goed als in zijn eigen woning! Ja, men mocht van plechtigen eerbied vervuld zijn als men tusschen al dat heerlijk bewerkte marmer de deftig gepruikte gedaanten van een paar van de „Heeren” zag naderen, en zich alvast in behoorlijk postuur zetten, om met de vereischte reverentie de boven zich gestelde machten buigend te groeten, nauwelijks waren zij in een of ander vertrek verdwenen of behagelijk slenterde men voort over den ingelegden vloer, zoowel hij die afleiding zocht voor zijn vermoeden geest, om even als de heen en weer loopende jongens, het kleinste sterretje te zoeken, als hij, die geneigd was, om in al het aardsche een vingerwijzing te herkennen maar de dingen van hooger, en den grooten CONSTANTER na te zeggen:

Leert, onder het gewemel
Van 't woelige Stadhuis,
Gedenken aan den Hemel,
En treedt vrij in 't gedruys,
Als van der Aard verrezen,
Op Star en Zon en Maan;
Hier wordt u door bewezen
Hoe dat het eens na dezen
De zaligen zal gaan.

Hoe ook, men was in 't Raadhuis thuis zoo goed als men zich thuis kon gevoelen in een huis op gemeene kosten gebouwd.

Waarin de revolutie al verandering veroorzaakte, ook in deze!

Het is een bekende zaak, dat in de eerste maanden van 1808 de zetel der stadsregeering naar andere gebouwen werd overgebracht, nadat het stadsbestuur zich vrijwillig in ballingschap had begeven, toen het *zijn* Raadhuis beschikbaar stelde voor den ons

DE WAPENKAMER OP HET STADHUIS TE AMSTERDAM.

(NAAR EENE TEKENING VAN DEN HEER J. A. H. RIEKE.)

opgedrongen monarch, die Amsterdam zou doen schitteren door den glans van zijn nieuw-bakken hof.

Al wat er op dat oogenblik aan Amstels Raadhuis niet aard-, muur- of nagelvast was werd opgepakt en medegenomen naar de tot opneming der stedelijke bureelen „ge-approprieerde” gebouwen.

Over die gebouwen hadden de achttiende-eeuwsche wegwijsers evenmin als de stedebeschrijvers van een eeuw vroeger, veel te zeggen gehad. Er was dan ook niets bizarers te kijk geweest. Gedeeltelijk voor kantoor- en vergaderlocalen van de Admiraliteit gebouwd, gedeeltelijk ingericht tot pakhuis, en gedeeltelijk vergroot met woonhuizen of „logementen” van de raden ter admiraliteit en van de talrijke suppoosten van dit lichaam, was er niets, of althans bijkans niets, waar te nemen wat deze samen-koppeling van ongelijksoortige grootheden in haar inwendige inrichting iets monumentaals kon geven. De gangen en trapjes waren er vanouds talrijker dan de vertrekken, die ieder op zich zelf met betreklijken eenvoud waren gestoffeerd. Geen marmergroepen, geen muurschilderwerk!.... de witkalk en het okerbruin moesten iedere gedachte aan *QUELLIJN* en aan de corijfseen van onze nationale schilderschool als vermetel op zijde dringen!

Even onbekend als onbehagelijk en om beide redenen onbemind was het doolhof van kamers, dat de nazaten van de trotsche burgervaderen van voorheen betrokken. Wie dacht er aan die gebouwen te bezoeken, tenzij men er opgeroepen behoorde te verschijnen? Wel kon men berekenen, dat al de overgebrachte kunstwerken, op een paar uitzonderingen na, dáár een plaats — maar welke plaats! — hadden gevonden, doch men gevoelde er geen behoefte aan, dat aanvankelijk met een poort, later met een hek afgesloten binnenplein te betreden, waar de „curiose Passagiere” maar al te dikwijls werden afgescheept met de boodschap, dat de bureelen bezet waren en de gelegenheid tot bezichtiging slechts op vroege ochtend- of late namiddaguren gegeven werd. Het was dan ook het beroemde stadhuis van voorheen niet! En dat oude stadhuis, al was 't nu zoo goed en zoo kwaad als 't kon omgeschapen tot een koninklijk verblijf, dat kon men toch nog immer aan de vrienden van buiten laten kijken. Van zijn hoog ten hemel strevende toren kon men immers nog steeds dat heerlijke panorama van de hoofdstad genieten. En 't torentje op 't nieuwe stadhuis? 't Geleek wel een dompertje niet waardig de stadshulk te dragen gelijk de toren van 't oude deed. Waartoe zou men den vreemdeling daarheen brengen?

Weinig Amsterdammers en nog minder vreemdelingen waren er zich dan ook van bewust, dat er in zekeren zin van lieverlede orde in de kunstrijke massa was gekomen, die wij straks van 't ware naar 't loco-stadhuis zagen overbrengen. Ik wil nu niet spreken van de bijna 200 schilderijen van voortreffelijke en minder voortreffelijke meesters, waarop hoofdlieden van schutterijen, schuttersvendelen en regenten van allerlei instellingen door meer dan drie eeuwen heen zijn afgebeeld, en die men thans beschreven kan vinden, voor zoover niet in den jongsten museum-catalogus van den Heer BREDIUS (bij T.J. VAN HOLKEMA 1885), in een catalogus door den archivaris SCHELTEMA in 1879

ter perse gelegd. Ik wil met u een bezoek brengen aan de zoogenaamde „rariteiten-kamer”, menigmaal door gekroonde hoofden bezocht en bewonderd, waar de fraaie en kostbare oudheden zijn tentoongesteld, die de gemeente Amsterdam bezit, die zij vele malen vrijgevig naar tentoonstellingen van kunst en oudheid zond, en die dan steeds de bewondering van de beschouwers gaande maakten.

Die rariteiten-kamer heeft haren langsten tijd bestaan. Over een jaar vindt men hare schatten zeker terug in 't nieuwe Rijks-Museum, dat aan de Stadhouderskade verrezen is.

Ik wensch voor het nageslacht de herinnering aan dit Stedelijk Museum te bewaren. Vooraf een woord over de geschiedenis er van.

Tot 5 April 1806 werden de voornaamste stukken in een vertrek boven de Thesaurie bewaard. Op verzoek van de Commissarissen over het Raadhuis werden zij op dien dag aan den Heer ARENT FOKKE SIMONSZ afgegeven¹⁾ en geplaatst in een ander vertrek, dat den naam droeg van Diplomatieke Bibliotheek of Rariteiten-kamer. Zij werden geborgen in „een daartoe vervaardigde sierlijke glazenkas, wier beide zijdvleugels tot „plaatsing van eenige de Diplomatie betreffende boeken geschikt zijn.” Door FOKKE's zorgen werd van deze rariteiten-kamer een thans zeldzame beschrijvende catalogus opgemaakt, welke ter stadsdrukkerij het licht zag.

Den 18 Februari 1808 werden al deze rariteiten naar het loco-stadhuis overgebracht en geplaatst op de groote zaal, van waar ze weldra naar een hogere verdieping verhuisden.

In 1843 was de oplaat van FOKKE's catalogus uitgeput en een nieuwe „Beschrijving”, zonder de trouwens weinig betekende historische aanteekeningen, werd waarschijnlijk onder toezicht van den kunstlievenden stadsgriffier Mr. JERONIMO DE VRIES op de pers gelegd en ter stadsdrukkerij uitgegeven. Te dien tijde waren alle de kostbaarheden geplaatst in twee vertrekken op de bovenste verdieping aan den Voorburgwal, hoog genoeg om de goë gemeente van een bezoek af te schrikken. VAN DE VIJVER moet ze daar hebben gezien, toen hij de beschrijving van 1843 grootendeels in zijne „Beschrijving der stad Amsterdam” 1845 II, bl. 84 en volg. overnam. In 't laatst van 1852 (28 Dec) werd het toezicht op deze rariteiten-kamer, alsmede op de wapenkamer en de verzameling penningen, standaards en modellen aan den archivaris SCHELTEMA opgedragen.

Inmiddels werden in 1860 de oude localen ontruimd en in den oostelijken vleugel van het hoofdgebouw 4 vertrekken betrokken boven het kwartier van den burgeemeester, die waren opengekomen door de verplaatsing der bureelen van drie kantongerechten. Toen gaf in 1862 de archivaris, nadat hij alles op nieuw gerangschikt had, zoodat aan de zeker niet overmatige eischen des tijds was voldaan, een proeve eener korte beredeneerde beschrijving er van uit in zijn „Het archief van Amsterdam beschreven

1) Resoigneboek van Thesaurieren, No. 22, bl. 80.

„door den Archivaris” (ter Stadsdrukkerij), welke twee jaren later werd gevuld door eenen nieuwe catalogus in de „Aanwijzing der schilderijen, oudheden, modellen, enz. zich „bevindende op het raadhuis der stad Amsterdam” welke eene uitvoeriger beschrijving bevatte dan de vorige.

Noemenswaardige uitbreiding heeft de verzameling slechts éénmaal gekregen toen het Oude Doolhof met zijn beeldengalerij werd verkocht in 1861. De Goliath met zijn schildknaap en David, benevens een aantal wapens, afkomstig van de huizen Heemstede en Marquette, en een paar schildpadschalen met geslachtwapens beschilderd, werden daar aangekocht.

Na dien tijd had er geen beduidende vermeerdering van de collectie plaats. Dankbaar werd alles aanvaard wat men er wilde geborgen zien; — eenige verroeste wapens, enige gehavende kruikjes en potjes uit den drassigen bodem opgebaggerd, van te weinig waarde, om door het werkvolk te worden te gelde gemaakt, een gevelsteen of een windwijzer van een geamoveerd gebouw, uit niet veel meer bestonden de jaarlijksche aantallen. Het stads-bestuur was over 't algemeen niet van meening, dat het noodig of wenschelijk was, om ter vermeerdering der stads-verzamelingen amsterdamsche oudheden aan te koopen. In andere gemeenten mocht men er anders over denken, en door aankoop en in-bruikleenneming een verzameling stichten, voor de geschiedenis van stad en burgerij van 't hoogste belang en tegelijk een punt van aantrekking voor de „curiose Passagiere”, hier bepaalde men er zich toe, om te bewaren wat men had. Aan wien dit stilzitten te wijten is, staat ons hier niet te onderzoeken. Dat er geen andere geest op 't Stadhuis heerschte is echter te betreuren. Hoe schoon en leerrijk een geheel te maken ware geweest, bewees de in 1876 georganiseerde Historische Tentoonstelling van Amsterdam. Zulk een museum had de stad moeten in 't leven roepen, en zij had niet aan particulieren moeten overlaten, om haar die taak uit handen te nemen. Doordrongen van de waarheid van deze stelling, besloten de wakkerste leden der tentoonstellings-commissie pogingen te doen, om alsnog zulk een Amsterdamsch Museum te vestigen. Een aantal personen vonden zij aanstonds bereid, om de voorwerpen, die zij ter tentoonstelling hadden ingezonden, voor dit doel beschikbaar te houden. De locales in het Oude-mannenhuis, met veel moeite en kosten voor den duur der tentoonstelling ingericht, hoopte men in gebruik te kunnen behouden zoolang er geen ander geschikt gebouw gevonden was¹⁾, of totdat de verzameling in zijn geheel naar 't toenmaals reeds in aanbouw zijnde Museum zou verhuizen. Weldra meende men zeker te zijn van de medewerking van 't gemeente-bestuur. Immers bij missiven van 9 Februari en 12 Mei 1876 had het de hulp van 't Oudheidkundig Genootschap ingeroepen, „tot het bewaren en in stand houden dier voorwerpen, die aan de „stad Amsterdam behoorden en die „een meer nauwlettend toezicht” vereischten, dan hun

¹⁾ Zeer eigenaardig en met oproeping van slechts weinig kosten ware de voormalige waag op de Nieuw-Markt daartoe in te richten geweest. Ik meen dat enkele leden der commissie op dit gebouw het oog hadden gevestigd.

„tot dien tijd was gewijd. Het gemeentebestuur had zich bereid verklaard daarvoor de „noodige localiteit in het Oude-mannenhuis of elders af te staan tot zoolang als het „nieuw te stichten Museum voor de bewaring van de Amsterdamsche Oudheden een „geschikte plaats zou aanbieden.”¹⁾

Tijdelijk werd er, na afloop der Historische Tentoonstelling, over eenige der localen beschikt voor den publieken dienst, (en daartoe moesten de kunstig in elkaar gezette XVIIe eeuwsche kamers gesloopt worden), zoowel als voor de driejaarlijksche schilderijtentoonstelling, maar er bleven nog genoeg vertrekken over, om een groot deel der voorwerpen een waardige plaats te verzekeren. Op den 22 Januari 1877 werd het Nieuwe Amsterdamsche Museum geopend. Een met zorg door de heeren Mr. A. D. DE VRIES AZ. en D. C. MEIJER JR. bewerkte, in Maart verschenen, catalogus vormde een noodige en nuttige handleiding voor den bezoeker.

Gedurende eenige maanden slechts duurde des Museums kortstondig bestaan. Het werd ontbonden, en zijn ontbinding deed menig amsterdamsch hart pijnlijk aan.

Op den laatsten Juni van evengenoemd jaar werd het gesloten, nadat het gemeentebestuur aan 'het Oudheidkundig genootschap had te kennen gegeven dat het over de zalen wenschte te beschikken.

Zoo gingen dan de schatten wederom naar de localen van het Raadhuis terug, waar ze hunne gewone plaatsen hernamen tot tijd en wijle ze eene nieuwe lotswisseling ondergaan en te prunk worden gezet in 't nieuwe Museum.

De schoonste en merkwaardigste dezer voorwerpen of rariteiten, gelijk ze van ouds genoemd worden, zijn door die tentoonstellingen goede bekenden geworden van oudheidminnende Amsterdammers, maar er zijn ook verscheidene, die nimmer zijn uitgezonden, en over 't algemeen weet men van de geschiedenis dezer rariteiten al zeer weinig af.

Ik wil veronderstellen, dat ge lust gevoelt die kleine verzameling wat meer van naderbij te beschouwen.

Gij zijt het hek, dat het binnenplein van 't Raadhuis van den Burgwal afsluit, doorgaan.

Ge hebt behoorlijken eerbied bewezen aan de stedelijke livrei van zeker welgedaan persoon, die als niemand minder dan 's Konings kamerheer van dienst den sleutel tot distinctief voert en die, toen ge het hoofdgebouw wildet binnenden treden, even zijn bedaard en deftig gestap over 't binnenplein staakte, om u na te oogen met den blik van iemand, die er zich een levensvraag van maakt om te weten wat u daarheen voert, en het zichzelven niet kan vergeven, dat zijn gewichtig voorkomen nog niet genoeg indruk maakt, om u ongevraagd de bekentenis van uw geheim af te dwingen.

Ge hebt u de moeite getroost, om een trap van meer dan vijftig treden te beklimmen, en hebt u, door aan het schelkoord te trekken, aangemeld bij den archivaris, die wel is

¹⁾ Ik citeer uit het voorbericht van den Catalogus van het Amsterdamsche Museum van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in de zalen van het Oude-Mannenhuis (1877).

waar ongehouden is u rond te leiden — dit is een privilege van evengenoemd welgedaan persoon, die deze bezigheid gewoonlijk aan zijn adjudant, den vuurstoker, overlaat, — maar die zich soms verstout zich met den gewonen cicerone in „deskundigheid” te meten. Met een paar stappen zijt ge een hoekje van het archief overgegaan en gebracht voor een dubbel openslaande deur, waarop een „Het is verboden de voorwerpen aan te raken” waarschuwend de aandacht vraagt, en waarboven het conterfeitsel prijkt van keizer KAREL V, een schildersterstuk dat, hoezeer ook bedorven en overschilderd, door DE VRIES werd herkend als een werk van CORNELIS ANTHONISZ, den bekenden Amsterdamschen meester, die ook een thans zeldzame houtsnede, naar 't schijnt, naar dit portret heeft vervaardigd. Dat 's Keizers beeld op 't Stadhuis hing ten teken van de hooge achtung, waarin deze monarch bij de stadsregeering stond, is af te leiden uit de gratificatie, die de Thesaurieren in 1535 uitbetaalden aan „eenen N, dat hij Mijn Heeren van den Gerechte gethoont heeft „in prente alle d'afcompsten van Karolus Quintus, Roomsche Keyser ons Genadigen Heere.”¹⁾

Thans hangt zijn beeld er blijkbaar met de bedoeling, om u te herinneren, dat de schoonste stukken uit deze verzameling uit den tijd zijner regeering dagteekenen.

Als de deur geopend wordt stapt gij in de

W A P E N K A M E R ²⁾

en ge zijt wellicht verwonderd hier zooveel schoons bij elkaar te zien, als ge u te binnen brengt, wat de tot dusver als autoriteit geldende gids voor den verzamelaar van oude wapens AUG. DEMMIN ³⁾ zegt :

„La Hollande ne possède pas de musée d'armes anciennes et n'a rien non plus dans „ses arsenaux; les collections particulières sont rares: on n'en peut mentionner que celle „de M. le baron DE BOGAERT VAN HEESWIJK, à son chateau près Bois-le-Duc, et de feu „KRUSEMAN, peintre, qui appartient aujourd'hui à la Société archéologique d'Amsterdam.

Geen woord van de stads-wapenkamer!

Dit klinkt te wonderlijker, omdat ik u zal bewijzen, dat deze stads-wapenkamer langer bestaat dan alle particuliere verzamelingen in Europa samen.

Vooraf dient men te weten, dat geen der stukken, die men hier ziet, de vaandels uitgezonderd, afkomstig is van de oude schutterijen. De schutters bekostigden hunne eigene uitrusting, zoo wel in geweer als in kleedij, en de wakende burgers, die het voorrecht hadden met de schutterij mede ter heirvaart te trekken, deden hetzelfde. In iederen deftigen boedel van de zestiende eeuw vindt men een wapenkast, waarin harnas, ijzeren hoed en wapens hingen en de palure, waaraan de zilveren schutter-insignes wel tot een waarde van f 3:15: — schitterden.⁴⁾

De hier geëxposeerde wapens zijn afkomstig van en gebruikt voor de stads-soldeniers,

¹⁾ Thes.-Rekening 1535.

²⁾ Waarvan wij hier eene afbeelding geven naar eene tekening van den Heer J. M. A. RIEKE.

³⁾ Guide des amateurs d'armes. Paris 1869.

Zoo was 't althans aan den ploer van HENDRIK ELBERTSZ, boekverkooper, overl. 1574.

en de wapenkamer diende, om uit haren voorraad in tijd van nood enige regimenten manschap weerbaar te maken.

De eerste bekende bewaarplaats van de wapens zoowel als van 't geschut, was het Bushuis in de Waagsteeg, dat in 1540 werd verkocht¹⁾. Het volgende bushuis stond op den hoek van de Hoogstraat en werd volbouwd omstreeks 1555 (thans O. I. huis genaamd). Daar bleven ze tot dat dit gebouw in 1603 werd verhuurd aan de O. I. Compagnie. In 1606 werden ze overgebracht naar het nieuwe wapenhuis op den Singel bij den Heiligenweg tusschen de beide Doelens. (thans Militie-bureau) „Hierin” — zegt VON ZESEN (bl. 353) — „wird eine zimliche mänge groszer und kleiner geschütze mit allem ihrem zugehöhr, „verwahret; wie auch oben auf den sollern, das übrige rüstzeug, als halbe und ganze „spiesse, picken, haken- und lunten-röhre, schwerter, degen, hauer, eiserne kugeln, lunten „oder zündstrükke, harnische, sturm-hauben, und dergleichen”. Dit geldt voor het jaar 1663, toen VON ZESEN schreef. Een goede twintig jaren later was daarvan het grootste gedeelte weder verplaatst. COMMELVN althans meldt ons. (II 668):

„De solders boven pleegen voor veel vaandelen, bandeliers en draagbanden met „hals- en zijt-geweer beset te wesen, dat in order lag om in haast te gebruyken, en ten „allen tijde schoon gehouden wierd, maar 't zelve is nu tegenwoordig op 't stadhuis „geplaatst.” Waar? Dat had hij reeds op blz. 266 verhaald:

„Maar het bovenste deel van dese verdieping van de derde grondt, daar ziet men „tegenover, in de voorgevel, de stadswapenkamer, daarop men voor veel duysent man „wapenen ziet als van Musquetten, Snaphanen, Vierroers, Carbijnen, Donderbossen, Pis- „tolen, Pieken, Bardezanan, Helbaarden, Degens, Houwers, en voorts alles wat dat tot „monteringe te voet en te paardt nodig is. Ook werd daar nog gezien oude curassiers- „Harnassen voor eene compagnie te paart. Deze geweer-kamer is een van de treffelijkste „die ergens in deze landen kan gezien worden, alles staat in hare byzondere kassen, zoo „net en schoon in order geplaatst zijnde, dat die het siet, sich moet verwonderen.” Toch schijnt er hier en daar nog wat achter gebleven te zijn. Althans eerst sedert 1696 werd *al* het stads handgeweer op de wapenkamer van 't Stadhuis bewaard.

Als we daarentegen VONDELS „Inwijdinge” lezen zouden wij meenen, dat al in 1655 de wapenkamer zich op 't Stadhuis bevond, hetgeen ik echter met een beroep op het voorgaande (ook op DAPPER) durf tegenspreken. VONDEL zegt:

Hier schaft men wapentuig om vyftig duysent man
Te wapenen van teen ten tanden toe, met helmen
En rustingen.

Goede dichters overdrijven altijd, en we mogen den Prins onzer dichteren daarom evenmin aan zijn cijfer streng houden. VONDEL is inderdaad als getuige in deze al zeer weinig waard. Door latere schrijvers komen we ook niet nader tot de begroting van de massa; men heeft er niets aan of ik al verwijs naar de getuigenis van een der

1) Thes.-Rekening van dat jaar.

„wegwijzers” van de achttiende eeuw, wien men verzekerde, dat het getal der wapenen meer dan 80000 stuks bedroeg, en dat er in ieder geval „altoos meer in voorraad was, als van „nooden, om de geheele burgerij van Amsterdam te waapenen”. Overdrijving of niet, zeker waren er reeds in 1650 „pieken en houwers” genoeg om de turfdragers „vierhondert „sterck zoo jonge als ouwe klowwers” in de wapens te steken, toen „s Prinsen macht „voor d’Amstelstad gezien” werd. Voor dergelijke gevallen diende de wapenkamer in de eerste plaats. Men onderhield het magazijn, om zijn voorraad, gelijk COMMELYN zegt, „in haast te gebruycken” als de nood plotseling aan den man kwam, en men liet het den „curiosen Pasagieren” bekijken eerst als zoodanig en in de tweede plaats als een Museum¹⁾. En ook dit laatste deed men gaarne. Zoo brachten de burgemeesteren er in 1768 nog den Stadhouders met heel zijn hof.

Of het langzamerhand onbruikbare van lieverlede werd opgeruimd, meen ik te mogen betwijfelen. Een beschrijving van het stadhuis in 1808, door JAN FOKKE uitgegeven, spreekt behalve van „een ontallijke menigte van schiet- en zijdgeweer”, ook van „heden- daagsche snaphanen met en zonder bajonet, degens” enz. en van „eenige zeer oude „zijdgeweeren, gladde ijzeren curassen, harnassen, helmen en ander krijgstuig.” De „ontallijke menigte” schijnt dus de massa te hebben uitgemaakt tusschen de „hedendaagsche” en de „zeer oude” stukken in. „Al het welke” — zoo gaat FOKKE voort — „in dit vertrek „tot een gedachtenis der oude wapenrusting bewaard wordt.” In deze woorden ligt het duidelijk opgesloten, dat men een Museum van oude wapenen wilde in stand houden, en dit had men een eeuw te voren ook reeds gewild. Toen zeide men reeds, dat al die oude wapenen alleen te pront stonden „zijnde tot gebruik thans onnut.”

Naast Weenen en Londen heeft Amsterdam dus het eerst gestaan in de rij der groote steden, die een museum van wapentuig hebben aangelegd.

Gaan wij thans na hoe de verzameling is geworden en hoe zij verspreid werd.

Sedert onheugelijke jaren waren burgemeesters er op uit het stads-arsenaal te verrijken. In de oudste stads-rekeningen zien we reeds, dat Thesaurieren aan JACOB CLAESZ, harnasmaker, hellebaarden van $7\frac{1}{2}$ stuiver het stuk en aan den kistenmaker FREDERIK JACOBSZ, de door hem op ’t stadhuis geleverde spietshouten betaalden²⁾. Bijna ieder jaar werd de voorraad vergroot, nu eens door bestelling bij wapensmeden³⁾, dan door aankoop in publieke veiling. Zoo werd b. v. in 1569 uit den boedel van den fugitief DIRK VAN BREMEN, gewezen cipier, een „quote de malgie” voor 20 en een rapier voor 2 gl. aangekocht; zoo leverde eene executie, in 1572 gehouden, het wapenmagazijn 48 nieuwe stormhoeden

¹⁾ Toezicht op dit wapen-kabinet had een ambtenaar met den titel van: Commies der Artillerie, en voor het onderhoud was een afzonderlijk werkplaatsje ingericht, waar twee werklieden voortdurend bezig waren. Hij moest een catalogus houden van al het aanwezige wapentuig, waarvan een duplicaat op de Thesaurie moest berusten.

²⁾ Thesauriers-rekeningen 1531.

³⁾ Zoo leverde in 1573 JAN JANSZ, slotenmaker, een aantal stormhoeden, in 1567 LAURENS VAN DORSEN 69 hellebaarden, in 1571 JACOB VIJTEN, bussenmaker, 52 roers tegen 5½ gl. het stuk.

op. Terwijl vroeger een der stadsdienaren, onder toezicht van den artilleriemeester, met het beheer van de wapenkamer belast scheen, treedt in 1568 de oud-burgemeester HENRICK CORNELISZ VAN MARCKEN als „toezicht- ende bewinthebber” op, terwijl aan den Artillerie- of Bosmeester de zorg voor het groot geweer, de metalen en de ijzeren stukken geschut¹⁾, als de bassemoeren, de bassen, de valckenetten, de scarpinetschers, de serpentijnen, de slangen, de enkele en dubbele haeckbussen bleef overgelaten. Na de omwending van zaken in 1578 werd het toezicht op de wapenkamer en de zorg voor het wapentuig echter weder aan den artilleriemeester opgedragen²⁾, die er tot in 't begin van deze eeuw mede belast bleef.

De oud-burgemeester bracht tot aan zijn dood, voorgevallen omstreeks 1574, heel wat leven in de wapenkamer op het Stadhuis; telkens vinden we in de rekeningen posten van uitgaaf wegens aankoop, herstelling en onderhoud, bestaande in het schuren en verwen van harnassen, roeren en ander geweer. Er was dan ook heel wat te doen, om al het wapentuig te onderhouden, dat waarschijnlijk in 1565³⁾ was aangekocht met het oog op het aannemen van een vendel soldaten, waartoe eerst in Februari 1567 werd overgegaan, een maatregel die zulk een ontevredenheid bij de burgerij teweegbracht, dat de kriegsknechten en hun hopman BOUWEN REYERSZ, gezegd Leepoog, na vruchtelooze tegenstand van burgemeesteren, werden afgedankt⁴⁾. De aankoop van wapenen kwam evenwel den burgemeesteren van eenige jaren later ten nutte, toen in 1572, op den 29 Juni, twee vendelen soldaten, het een onder Hopman GUILIAM DE LANGE⁵⁾, het ander onder Hopman WOLPHERT MICHELSZ.⁶⁾, werden opgericht, ieder vendel tegen een soldij van ongeveer 1430 gld. 's maands, die tot aan de satisfactie, gedurende 54 maanden in stadsdienst zijn gebleven, en den 11 Maart 1578 werden afgedankt.

De individuen, waaruit huurbenden van dien tijd waren saamgesteld, hadden in den regel hunne eigen wapens niet. Deze behoorden aan den hopman, die hen had aangeworven⁷⁾, en met wien de geheele bende in dienst trad van de zaak des huurders.

Het ijzeren geschut werd gewoonlijk door grofsmeden, het metalen door klokgieters gemaakt.

²⁾ De eerste busmeester was GERRIT HENDRIKSZ VOS, een oud geuzenkapitein, van wien men meer kan lezen bij WAGENAAR III, blz. 345.

³⁾ Ik zeg waarschijnlijk in 1565 omdat noch in vorige, noch in volgende Thesauriersrekeningen van den aankoop van wapenrustingen en wapens een spoor te vinden is. Ongelukkigerwijs is de Rekening van 1565, die voorzeker veel merkwaardigs zou hebben bevat over het verblijf van den Prins van Oranje hier ter stede, verdwenen.

⁴⁾ In de Thesauriers-rekening van hetzelfde jaar 1567 vind ik nog een post van 20 gl. geboekt, aan FREDERIK TIELMAN en HENDRICK THONISZ uitbetaald, voor twee flanckerts aan de bevelslieden van 't vaandel van WILLEM PAULUSZ en LENART JANSZ.

⁵⁾ GUILIAM DE LANGE schijnt kort daarna overleden te zijn. Hij werd opgevolgd door WOUTER BURCHMANS een Amsterdammer en zoon van een lijndraaier op de Lastage. Hij werd na de alteratie ingedaagd met zijne vrouw NEEL CORNELISDT. De weinige namen van soldaten, die (meestal omdat de stadsheelmeester hunne wonden moesten „meesteren”) zijn opgeteekend in de Thesauriers-rekeningen, klinken echt Hollandsch.

⁶⁾ WOLPHERT MICHELSZ was eerst substituut-schout geweest hier ter stede, en werd in September 1568 tot Bailluw van Waterland benoemd. In dit Prinsgezinde land heeft de Spaanschgezinde ambtenaar het niet lang kunnen uithouden. Hij sneuvelde in 1577, zie WAGENAAR I 356. Zijn zoon bleef 's konings zaak getrouw (I.1. bl. 383.)

⁷⁾ Ik heb eens een contract gezien van het begin der XVIIe eeuw waarbij een overste aan een zijner officieren zijn vendel verkocht met al de wapenen van de manschap. Vaak liet de hopman zijn manschap tot meerder zekerheid van zijn eigendom de wapens gedeeltelijk betalen door een deel der soldij in te houden.

Werden, gelijk hier, nieuwe vendels opgericht en de oversten daarvan aangesteld, dan moest natuurlijk de oprichter de manschap van wapens voorzien. Dit geschiedde en bovendien liet de stad door wapensmeden en harnasvegers¹⁾ het wapentuig herstellen onderhouden en schoonmaken. Onze beide vendelen werden nu met roeren en pieken, harnassen en potten uitgerust en begiftigd met ongetwijfeld prachtige vaandels, die ieder meer dan 62 gl. hadden gekost²⁾). Om een goeden geest in den troep te houden werden prijzen voor de „soldaten” en „veldteyckens” voor de bevelhebbers (sergeanten) uitgeloofd en in de Doelegs tentoongesteld.

Onder deze vaandels zijn beide vendelen meermalen op de Geuzen losgetrokken, die het spaansche Amsterdam, in dien tijd zeer in 't nauw brachten. Er werd dan ook niet weinig geld besteed aan 't herstellen van vuurroeren en harnassen, die telkens door nieuwe moesten vervangen worden.

Na het sluiten van de satisfactie (8 Februari 1578) werden deze soldaten door een vier à zeshonderdtal man, geworven „uit het lichaam der burgerij” in vier vendelen verdeeld³⁾ vervangen⁴⁾). Tegelijkertijd werden de schutterijen, die, gelijk WAGENAAR opmerkt⁵⁾, ten tijde der vervolgingen verloopen en slechts in naam waren blijven bestaan wederom opgericht⁶⁾, en weldra, door de toevoeging van de weerbare manschap uit de elf wijken der stad aamerkeleijk uitgebreid. In 't laatst van 1580 werd uit deze gewapende burgerij de schutterij geboren. Het aantal of de hoedanigheid der aanwezige harnassen scheen toen niet voldoende en honderd nieuwe werden in September door de stad tegen 3½ gl. het stuk aangekocht van WILLEM ADRIAANSZ COCK „tot oprechtinghe „ende behouff van de wycken (d. i. schutterswijken) deser stede”⁷⁾.

Het arsenaal diende dus tot wapening van de stads-huursoldaten en bij uitzondering ook voor de schutterij, toen deze gereorganiseerd werd. Of die harnassen gratis werden uitgedeeld of door de schutters vergoed, blijkt niet. De regel was, dat de schutter zorgde voor eigen uitrusting!

In latere jaren, 1620—1650, gaf de stad er weer den voorkeur aan, om deels

1) Eenige namen van harnasvegers welke daarvoor zijn gebezigt.

GEURT LINSEN. JAN JANSZ. HENRICK EVERTSZ. Mr. HANS VAN HANSWYK levert Stormhoeden 1575. DIRK GERRITSZ, Spietsenmaker 1575.

2) CORNELISZ HENDRICKSZ, vendrich, ontf. 63:17: gl. ALLARD VAN DIEMEN, vendrich, 62 gl. voor dit doel. (Thes.-Rekening 1573, bl. 140vo. 141vo.

3) De namen der Hoplieden ziet men bij WAGENAAR I 364.

4) Daar zij zoo spoedig geen vaandel hadden werd er een uit Enkhuizen geleend, dat later vergoed werd met 30 gl. en toen voor de schutterij werd gebezigt. (Thes.-Rekening 1579, bl. 177). Eén der Hoplieden van de vier vendelen, waarin deze manschap verdeeld was, HERMAN RODENBURG de oude, wordt in het verdrag der satisfactie met name genoemd.

5) WAGENAAR III 168.

6) Hunne Hoplieden of kapiteins waren genaamd:

HARMEN RODENBURCH en DIRK JACOBS ROOSENKRANS van de Kloveniers-schutterij. HENDRIK BOELENS en JACOB BAS van de Handboog-schutterij. ARENT JANSZ COESVELD en JAN JACOBSZ HUYDECOPER van de Voetboogs-schutterij. Ieder kapitein had zijn vaandel en twee tromslagers.

7) Thes. Rek. 1581, blz. 116. De bevelhebbers der nieuwe schutterij worden nu eens kapiteins of hoplieden, dan weer wacht- of wijkmeesters genoemd.

troepen in dienst te hebben wier wapens aan den bevelhebber toebehoorden. Zulke wapens waren soms zoo „sober ende slecht, dat sij qualyck waren te gebruycken”.

Maar er was nog een ander corps, dat door de stad van wapens en rustingen werd voorzien.

Het was de Ruiter- of Nacht-wacht, wier speciale taak was de bewaking van 't Stadhuis. Dit corps bestond reeds in 't midden van de vijftiende eeuw en stond weldra onder bevel van één kapitein en later onder twee, (in kapitein en onder-kapitein of luitenant onderscheiden) een getal waarop het jaren is gebleven. In 1568 bestond dit corps uit 100 à 120 man, waaronder zich zeker voor een vierde busschutters bevonden. Vóór er een bepaald garnisoen in stads-dienst was werden deze busschutters 's nachts op de torens gelegd, om in geval van nood het geschut te bedienen. De rest trok dikwijls 's nachts op, en hielp 's morgens de poorten openen, of werd over dag uitgezonden om buiten de stad dieven op te sporen, of zette den Dam af als er executie werd gedaan, en later bezette het soms de stadswal als het garnisoen uitgetrokken was. Zij schijnen in den beginne gedeeltelijk bereden te zijn geweest en daarvan den naam van ruiterwacht te hebben behouden. Sedert 1531 vond ik geen posten wegens het onderhoud van paarden. Omstreeks 1560 worden de namen ruiterwacht en nachtwacht promiscue gebruikt.

Deze ruiterwacht was gewapend met harnas en vuurroer¹⁾ en schijnt tot aan de alteratie in 1578 een notabel corps te zijn geweest, naar 't mij voorkomt een soort van eerewacht van 't stadhuis, wel te verstaan indien er geen andere bezigheden voor haar te verrichten waren. Bij de satisfactie van 1578 werd haar getal verminderd en na 1585 stierf zij langzamerhand tot op een klein getal stadhuis- of vierschaarbewaarders uit.

Van dat oogenblik af schijnen de stads-busschieters bij het garnizoen te zijn ingedeeld, misschien wel onder commando van den artilleriemeester.

Al de wapens, die deze corpsen aflegden, werden ter wapenkamer geborgen, omdat ze in geval van nood in de naaste toekomst nog wel te gebruiken zouden zijn, maar zij bleven er tot in een verdere toekomst berusten. Niet altijd echter in zoete rust.

Meermalen werden ze voor den dag gehaald en uitgeleend, hetzij aan een of andere stad, aan de provincie of aan een legerbevelhebber, soms ook om dienst te doen bij buitengewone omstandigheden van gevaar voor de stad van buiten af, of onrust van binnen.

En thans een woord over het uiteinde.

Bij de ongelukkige verhuizing van 1808 werd er een keus gedaan uit de massa, en hetgeen uit sommige oogpunten merkwaardig werd geoordeeld bracht men met het bruikbare, zijnde enige kisten met sabels, naar den nieuwe zetel van 't bewind over. De rest werd naar de stads-timmertuin vervoerd en daar voor oud-roest opgehoopt. Dit gedeelte van de „treffelijkste geweerkamer in dese landen” werd daar verwaarloosd en ten slotte voor een appel en een ei verkocht. Een onzer oudste antiquairen verhaalde mij, dat

¹⁾ Thes.-Rek. 1575, blz. 119vo.

omstreeks 1840 à '43 aan de stadstimmertuin een veiling van oude harnassen en wapens plaats had, alwaar eene combinatie, aan wier hoofd ANDRIES HEYMANS stond, voor f 200 opkocht, wat er te koop werd geboden. Alles ging met betamelijke — of onbetamelijke — winst achtereenvolgens aan de antiquairs ENTHOVEN te 's Hage en HANICK te Brussel over, en landde ten slotte voor een groot deel aan in de beroemde wapenverzameling van Prins SOLTIKOFF te Parijs.

Wat er intusschen op de stads-timmertuinen verroest en vergaan was meldt de historie niet.

De domme onverschilligheid van de eerste helft van de negentiende eeuw komt ons op het verlies van minstens negen tienden te staan van alles, waarop onze vaderlandsche kunsthistorici thans met fierheid zouden hebben gewezen.

Maar ik hield u reeds te lang op met de geschiedenis, die ten slotte een lijdensgeschiedenis werd, van de verzameling. Ik zeide, dat de wapenkamer in '52 tegelijk met de rariteiten-kamer onder toezicht van den archivaris werd gesteld. Den 3 Juni 1851 had men besloten de wapens jaarlijks te laten nazien, om ze in goeden staat te onderhouden. Vóór dien tijd schijnt men er niet veel werk van gemaakt te hebben, en dat moet den Heer SCHELTEMA hebben geërgerd. Hem komt de eer toe te hebben behouden wat er nog is, en het kleine Museum te hebben gevormd, dat ik hier beschrijven ga. Het was te begrijpen, dat hij weinig vrede had met de gedachte, dat hetgeen hij met zorg en strijd had verzameld mettertijd zou verspreid worden in de zalen van 't Rijks-Museum.

Bij het binnentrede trekken allermeest de aandacht tal van schoon geciseleerde wapenrustingen bestaande uit borst-, buik- en rugstukken, halskraag, schouder- en armbedekking en puntigen stormhoed, die alle volgens hetzelfde model doch met verschillend ornement zijn bewerkt. Kenmerkend is het borststuk, dat in een lagen punt snebsgewijze eindigt. Zeer duidelijk ziet men den vorm op den prent aan het rechts op den voorgrond staande harnas. Dat waren harnassen volgens het spaansche of italiaansche model, die omstreeks het midden en in de tweede helft der zestiende eeuw gedragen werden en geheel volgens de toenmalige mode van de heerenkleedij waren gemaakt. De tijd der vervaardiging is daardoor bij benadering vastgesteld. In de Thesauriers-rekeningen vond ik nu twee posten, die op den aankoop dezer harnassen kunnen betrekking hebben.

„WILLEM AERJAENSZ COCK betaelt hondert twee en t'zestich ponden vier „schell. negen penn. vls. over de coop van vijftich spaensche harnassen ende hondert „colchers met haer flesken ende fleskylen, bij HENDRICK VAN TUYL sijn dienaer „dese stede gelevert enz.”¹⁾

„JOOS BILSTEYN, van Wesel, betaelt sevenhondert dertich gulden over de „leverantie van hondert spaensche rustingen bij LOUW VOCKERTSZ, artilleriem', ter „ordonnantie van Heren Burgemrs. gecoff.”²⁾

¹⁾ Thes.-Rek. 1580 bl. 112. WILLEM ADRIAENSZ COCK leverde omstreeks dten tijd nog zeer veel wapenen wel tot ongeveer 2600 gl., die allen uit Wesel werden aangevoerd.

²⁾ Thes.-Rek. 1586, bl. 111vo. Ook BILSTEIN leverde in dit jaar nog wapenen.

Uit een post, die in onmiddelijk verband met de laatstvoorgaande staat, bespeuren wij, dat HANS IJSENBACH, slotenmaker, deze honderd harnassen moest schoonmaken. Ze waren dus niet nieuw meer toen ze werden aangeschaft.

Moeielijker is de vraag te beantwoorden, of zij van spaansch of italiaansch dan wel van duitsch maaksel zijn. De wapensmeden van deze landen stonden in de zestiende eeuw op den hoogsten trap van kunstvaardigheid, en het schijnt, dat zij dikwijls naar verwante modellen hebben gewerkt. Ik meen echter, dat de duitsche wapensmeden over het algemeen geen harnassen met zulke puntig toeloopende borststukken hebben gemaakt.

Ik houd het voor waarschijnlijk, dat de 50 harnassen, die in 1580 werden gekocht, hebben gediend voor de ruiterwacht en dat het deze zijn die werden bewaard. Nog in 1585 was die ruiterwacht vijftig koppen sterk. Het verdiend ook overweging, dat de oudere beschrijvers van de wapenkamer immer spreken van oude harnassen voor een compagnie te paard, hetgeen zijn oorsprong aan het verkeerd uitleggen van het woord ruiterwacht zal verschuldigd zijn. Het langzamerhand uitsterven van het corps zou tevens den tamelijk goeden staat, waarin de rustingen zich bevinden, verklaren.

Van de vijftig ziet men hier nog zes en veertig, schoon niet geheel compleet, bijeen. Van de ontbrekende vindt men er een in de verzameling PIENEMAN (thans in 't Kon. Oudh. Gen.) en een in het gemeente-museum op den Lakenhal te Leiden.¹⁾

De honderd anderen bleven langer in gebruik en werden hersteld en opgelapt²⁾ totdat ze eindelijk in de wapenkamer terecht kwamen, van waar ze zeker in 1808 naar de stads-timmertuinen verhuisden.

(Worät vervolgd.)

¹⁾ Hoe die verdwenen zijn laat zich gemakkelijk verklaren. De harnassen werden dikwijls in den schouwburg gebruikt. Bij het onvoldoend toezicht ten stadhuis was het bovendien mogelijk, dat er enkele malen een in oneerlijke handen verdwaalde.

²⁾ In 1625 werden den harnasmaker PIETER JANSZ b.v. een aantal harnassen in handen gesteld om de buiken in te korten, het een met het ander te herstellen. (Resol. Thes. I blz. 89).

BIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

VOORNAMELIJK AMSTERDAMSCHE SCHILDERS, PLAATSNIJDERS, ENZ.

EN HUNNE VERWANTEN

VERZAMELD DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZN.

Getr. in de R. C. kerk, de Star, 29 Dec. 1675, Jan Visscher et Margarita van Anholt, testes Petronella van Loon et Jannetie Cloppenburch.

(Achter het Doopboek).

Begraven 4 Oct. 1667, Nieuwe kerk, van Jan Visscher, inde oude Lelystraet, een kint *f* 7.10.

Begraven 22 Nov. 1670, van Jan Visscher, inde oude Lelystraat, een kint *f* 7.10.

Begraven 19 Aug. 1676, Nieuwe kerk, van Jan Visscher, in de oude Lelystraat, een kint *f* 7.10.

Ondertr: 28 April 1640. Jan de Vlieger, van A., *schilder*, wedr. van Cornelisgen Heyndrix, won. op de Princegracht, en Geertie Jans, van A., wed. van Frans Roelofs, won. in de Lelystraat, Getr. tot Sloten den 15 Mey 1640. (Kerk. huw. proc.)

Bet. aan Symon de Vlieger, *schilder*, over loon. *f* 3179.

(Thesauriersrek. 1655).

Ondertr. 6 Sept. 1663. Isaack de Vlieger, van A., syreder, out 24 j., geass. met syn vader Arriaen de Vlieger, woont op de Angeliersgragt, en Sijtge Baltus, van Sleede, out 25 j., ouders doot, geass. met haer moetje Angenietje Hendricx, woont op de Egelantiersgragt.

(Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 10 Juni 1651. Johannes de Vlieger, van A., out 27 j., geass. met syn vaeders consent, woonende inde Elantstraet, en Claertie Buscier, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 22 April 1656. Pieter Vogias, van A., *caerteafsetter*, out 22 j., ouders doot, en Beatrys Kasie, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 27 Juli 1669. Gerrit Volckertsz, van A., *schilder*, out 22 j., geass. met sijn moeder Engeltje Jans, woont inde Berghstraet, en Trijntje Jans, enz.

Gedoopt 25 Febr. 1607. Geertruy, dochter van Kornelis vander Voort, *schilder*, en Truytjen Willemsdr.; Baudewijntje Jansdr., getuige.

Ondertr. 13 April 1613. Kornelis van der Voort, van Antwerpen, won. op de Oudezijds Voorburghwal, wedr. van Geertruid Willems, met Cornelia Brouwers Jansdr., won. tot Dordrecht. (Extra-ord. huw. proc.)

Gedoopt 16 Jan. 1614. Oude Kerk. Maria, dochter van Kornelis van der Voort en Kornelya Brouwers; Marya Brouwers, Pieter Luykas, Kornelya van der Voort, getuigen.

Gedoopt 1 Maart 1615. Jan, zoon van Kornelis van der Voort en Kornelya Brouwers Lambrecht Hooch, Truitgen Wilkes, Jan Brouwer getuigen.

Gedoopt 8 Dec. 1619 in de Nieuwe Kerk. Jan, zoon van Cornelis van der Voort, en Cornelya Brouwers; Jacob Jansz. en Marya Brouwers getuigen.

Gedoopt 26 Aug. 1621. Cornelia, dochter van Cornelis van der Voort, *schilder*, en Cornelia Brouwers; Dierckjen Brouwers, Hans Luickassen, getuigen.

Gedoopt 19 Jan. 1623. Dorytea, dochter van Cornelis van der Voort, Cornelia Brouwers; Doritea Brouwers, Daniel de Lacave, getuigen.

Bij het testament van Bartholomeus Laurensz Reael waren op 19 Mei 1623 getuigen Cornelis van der Voort en Louis du Pré (of du Pret, zoals hij teekent) *schilders*. Prot. Not. S. Henrix p. 198.

Ondertr. 19 Maart 1626. Carel van der Voorden, van A., out 31 j., geass. met zijn neve Cornelis van der Voorde, geen ouders hebbende, won. op de Breestraat, en Cornelis vander Voorden, out 20 j., geass. met haer vaeder Cornelis van der Voorden, won. inde Calverstraet. (Kerk. huw. proc.)

4 Febr. 1594. Uit crachte van de acte get. bij Bernardus Tuell...? dienaar des woorts binnen 's Gravenhage, daer by gebleken de geboden tot 's Gravenhaege ingewillight te weezen tusschen Cornelis vande Voorde, jonggeselle van Antwerpen, en Anneken Michielsdr. van Middelburch, sijn alhier.... de geboden ingewillight. (Extra-ord. huw. proc.)

Gedoopt 16 Jan. 1605, Oude Kerk. Cornelis, zoon van Cornelis van de Voort en Anna Michielsdr.; Balteser van de Voort en Marya Michielsdr., getuigen.

Ondertr. 11 Dec. 1599. Geerard van de Voorde, van Brugge, wedr. van Janneken Koks, won. in de Koestrate, en Maria du Fossé, v. Brugge, enz. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 12 Mei 1612. Salomon vander Voort, van Haerlem, oud 25 j., won. op de Nieuwendijck, (19 annis), geass. met Paulus vander Voord, en Baudewyntjen Bens, zijn vader en moeder, ende Lysbeth Sprangers, van Antwerpen, oud 23 j., won. op de O. Z. Voorb.wal, vert. vaders consent geass. met Michiel Sprangers, haer broeder.

Gedoopt 1 Juni 1623. Nieuwe Kerk. Elisabeth, dochter van Saelmoen vande Voort en Elysabet Sprangers; Jakes van der Voort, Elysabeth Sprangers, getuigen.

Ondertr. 28 Oct. 1634. Davidt de Wildt, v. Haerlem, out 24 j., geen ouders, en Elisabeth van de Voorde, van A., out 23 j., geass. met Cornelis van der Voort, haer vaeder, won. in de Verweryen. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 7 April 1640. Huych Pietersz Voskuyl, van A., schilder, out 47 jaer, won. inde Gansoort, en Grietje Fransdr. tot Gorichem. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 15 Sept. 1657. Wouter Vosmaer, van Delft, en daer wonende, wedr. van Elisabeth Outhoorn, en Agniesje Adams van der Spyck, van A. wed. van Jean Levin Kerckbergh, woont op de Delfse biercay. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 24 April 1601. Paulus Vredeman de Vries, van Antwerpen,oudt 34 jaren, won. in de Hoogstrate, geass. met Johan Vredeman de Vries, sijn vader, en Mayken Godelet, oudt 37 j., won. inde Geertruydenstraet. (Kerk. huw. proc.)

Inventaris opgem. 10 Nov. 1649 door den Not. P. van Tholl ten huyse van Barent Hendricksz mr. cleermaecker, van de goederen „van Maycken Godelet zal. wed. van Paulus de Vries, in syn leven schilder hier ter stede, overleden in October laestl.” „ten versoecke van Eerb. Margareta van Hallaer wed. van Hans Ranson, D'E. Symon van Swieten, Coopman alhier, voor hem selven en als lasthebber van de andere erfgenamen ab intestato. Mayken Godelet had 11 Juli 1636 voor den Notaris Jan Verhey haar Testament gemaakt.

SCHILDERIJEN.

- 1 Heydinetje met een gecouleurde lijst.
- 4 Vrouwe tronyen in coleurde lijsten.
- 1 perspectyf van Paulus de Vries met een vergulde lijst.
- 1 trony sonder lijst.
- 1 bloempot sonder lijst.
- 1 mascoraede met een witte lijst.
- 2 conterfeitsels van voorn. de Vries en zijn huysvrouw.
- 1 Cleyn conterfeyt sel van oude de Vries.
- 1 Cleyn conterfeyt sel van Mayken Godelet.
- 2 gesneden rondekens in vergulde lijsten.
- 2 portuyrtjes gesneden sonder lijst.
- 1 rondeken landschap. (Prot. Not. P. v. Toll, pak 18 A 73 bl. 70).

Ondertr. 11 Oct. 1659. Roelot de Vries, van Haerlem, schilder, out 28 j., geass. met Reynier Hals, won. op de Haerlemerstraet, en Marytje Adriaens, van Haerlem, out 27 jaren, woont als voren. geass. met Lysbeth Groen. (Kerk. huw. procl.)

W.

Gedoopt 16 October 1639. Oude Kerk, Susanna, dochter van Françoys Waterloo en Jacemynntje Socke; Sara de Haes, Antony Waterloo getuigen.

Begraven 28 September 1651, Walen Kerk, het kraemkintie van Antony Waterloo, schilder, bij 't Oostindische huys inde clock, leyt in No. 17 en letter E..... f 5 - 6

Begraven 6 Nov. 1654, Wale Kerk, het dochtertie van Antony Waterloo, op de Oude Singel, leyt in no. 14 letter K..... f 10 - 13

Antoni Waterloo heeft vergoet, ende Caspar Venkel gecocht, een huys en erve staende en gelegen opde Antheunis Breestraet, daer de cooper tegenwoordigh in woont, met soodanige lendenen, streckingen, vryigheden en servituyten, als het de vercoper by Executie int heeren Logement gecogt heeft gehadt.... ende dat voor een somme van Aghtduysent seven hondert guldens te betalen nevens de leverantie op May eerstkomende, in gereede gelde, mits dat de vercoper aan Henrick Venkel vereeren sal, een schildery tot deszelfs discretie, ende dat de cooper aen des vercoopers schoondochter vereeren sal twee silveren leepels meede tot discretie en aen des vercoopers vrouw een silveren ijsbecker waerdigh dertigh gulden de tachtigste en veertigste penningh, mitsgaders het maecken van de opdracht volgens costuumde deser steede, tot nakominge en voldoeninge van t welck de voorsz. Contrahenten verbinden haare respective persoonen en goederen als nae rechten, 't Oirkonde onze ondertekeningh in Amsterdam den tweeden Januari 1663 was ondert. Antoni Waterloo, Kaspar Venkel J. d'Amour. Op den 10 May 1663 Comp voor my not. etc. Sr. Antony Waterloo Ende bekende tot syn volkomen genoegen van Kaspar Venkel voldoen en bet. te zyn (enz.) (Prot. Not. J. d'Amour p. 142.)

Ondertr. 27 Juni 1676. Abram Waterloo, van A., vleyshouwer, out 35 jaer, woont in de N. Lelystraat. geass. met Antony Waterloo, sijn vader, en Anna Margrita Tancke, van Oldesaal, out 26 jaar, op de Heeregraft, ouders doot, geass. met Annetje Harmens, haar bekende.

Ondertr. 10 Febr. 1685. Francoys Waterloo, van Rijssel, wedr. Jacomyntie Socque, woont op 't St. Joris, en Maria Fontain-Holland, enz.

Begraven 8 April 1695, Walenkerk, Françoys Waterloo, op St. Joris, leyt in de nieuwe Wandeling in Lr. D, tegens de muer aen..... f 15 -

Ondertr. 1 May 1594. Pierre Waterloo, van Valencyn, caffatier,oudt 28 jaren, won. op de Niesijtsmelckmerct, geass. met Alard de....., syn meester, t. e. ende Maria Savate, van Antwerpen, enz.

Begraven den 13 Augusti 1613, N. K., Mary Waterloo, buyten op 't Raempat..... f 8 -

Begraven 13 April 1695. Walen Kerk. Jacomina Waterloo, dochter van Casparus Waterloo, op de Prinsegraft bij de Binnen-Amstel, leyt inde nieuwe Wand. in L. D..... f 15 -

Ondertr. 14 Maart 1681. Dirk Philippus van Waveren, van Gorcum, schilder, out 22 j., enz. en Marretje Gerrits enz.

Ondertr. 23 Dec. 1671. Sacharias Webber, de jonge, van A., out 27 jaeren, schilder, geass. met syn vader Sacharias Webber, wonende op de hoeck van de Huysittensteegh, en Catrina Horsmans, van Deventer, out 22 jaren, ouders doot, wonende als boven.

Hij teekent: Zacharias Webber pict.
(Puiboek.)

Zacharias Webber woonde 19 Jan. 1690 in de Nieuwe Zyts Kapelsteegh daer Enckhuyzen uithangt. (Prot. Not. A. van Santen, p. 78.)

Begraven 17 Jan. 1696, N. Luth. Kerk. Zacharias Webber, in de Kapelsteeg aan den Nieuwendyk, in Enkhuizen.... Laat na 2 kinderen.

1 Oct. 1699. Johanna Webber, dochter van Zacharias Webber, in de Capelsteeg bij den Nieuwendijk..... f 15 -

Begraven 2 Dec. 1678, N. Luth. Kerk. Zacharias Webber, de oude, op de Cingel op de hoek vande Huyssittensteegh.

Ondertr. 14 October 1678. Zacharias Webbers, van A., koperslager, out 21 jaar, inde Rheestraat, geass. met Gillis Webber, sijn vader, en Catharina Zibis, van A., out 21 jaar, op 't Spuy, geass. met Maria Oosterman, haar moeder.

Ondertr. 7 Oct. 1679. Johan Weenix, van A., *schilder*, out 30 jaren, op de Keysersgraft, ouders doot, geass. met Abram H'ondecoeter, syn oom, en Piernelle Backer, van A., out 20 jaren, op de Fluwelen Burghwal, geass. met haer vader Jan Pietersz Backer.

Mutueel Test. 12 Oct. 1679 van Jan Weenix, meerderj. jonghman, geass. met oom Mr. Abr. H'ondecoeter, en Juffr Petronella Backers. (Prot. Not. Oli, p. 142.)

Begraven 19 Sept. 1719, N. Z. Kapel, een man Joan Weenix, compt van de Binnen-amstel, compt int graft van Thys Albertsz Ban. f 8--

19 Sept. 1719. Geluyt over Joan Weenix, op de Binneamstel, 4 ure. f 2:16
(Begraafboek Nieuwe Kerk.)

Ondertr. 4 Januari 1681. Abraham vander Wenne, van A., *plaatsnyder*, out 24 jaeren, op de Clijne Lytzestraat, ouders doot, geass. met zijn broeder en voogt Fredr. Mijndersz vander Wenne, en Clementia van Sonneveldts, van A., out 18 jaren, als vooren, ouders doot, geassisteert met haer vooghden Barthout Ockers en

Een paar aanteekeningen uit het schetsboekje van Jacob de Wet,
Bl. 58 vn. Int Jaer A°. 1671. Aen Mijnheer Emerick geleverd een stuck van Effigenia op een daelders doek voor de somme 60 gulde; noch twee stukke het een van uropa en het ander van gimon.... het stuck.... gulden te samen.... gulden.

Bl. 59 vo. A°. 1662. Voor menheerbon, een voornaem groot stuck van Perselles overschildert en een stuck opgezet, alsoo het heel qualyck gecondisionneert was en daer een verdient.... f 30-0-0
als mede noch een stuck van dito Perselles overschildert en daer een verdient " 12-0-0
noch een onkosten verschooten. " 5-00
somme f 47-00

aen Wouter Knijf verkoft twe stuken schilderij het een een doeckie de history vanrtel en amirillis het ander een paneel de hystory van rebecka voor de soma te saemen van 54 gulden.

Bl. 62 vo. Anno 1636 den lesten maert met Corn. Coelenbier gewet te weten, dat scenckensschans den lesten Juni niet gues en sal syn, t welck hy contrary gewet heeft.

(w. g.) Cornelis Coelenbier. Jacob Willemsz de Wet.
Daerop hy myn een Lyon sal leveren, die om te draegen staet inde ouielis tuyn, daer tegen ick geset heb 24 carolus gl, noch een prentien van Aelbert Duer vercoft op deselvte conditys en noch twee prentiens van Rembrant, daer op hy myn 3-10-0 gl. sal geven of hy sal deselvte voor niet hebben.

Bl. 63 anno 1636 op den 1 aprillis gewet tegen Jacobus de Wet dat schenckensschans gues wezen sal in een ront Jaer te beginnen op primo april anno 1636 ende endiget 1637 op primo april om 2 ryxs daelders tot 50 stuivers stuck daer Ick 30 gulden tegen set, wy hebben allebeyde niet uytgescheten. Dit gedaen op den 1^e April 1636 by my

Cornelis Coelenbier Jacob de Wet
Noch op de selfste condity primo April een ryckxdaelder.... 6 ryckxdaelder teghen een.
(Daaronder)

Noch een stuck van uropa gemaectt voor meheer van der Stel, daer een verdient de somme van hondert gulden.

Begraven 16 Nov. 1697 Jacobus de Wet, *schilder*, m. van Helena Stalmans, op de Amstel. f 15--

Gedoopt 29 Juny 1586. Aryaen, zoon van Hubert van der Weye, *schylder*, en van Marri Aryaens; Anna Jans, getuige.

Ondertr. 10 Febr. 1612. Esaias Wilbaut, van Noorwitz, *schilder*, out 29 j., won. tot Haerlem, geen ouders hebbende, en Sara van de Velde, out 19 j., won. in de Betaniestr., geass. met Antonie van de Velde, haer vader.
(Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 14 Febr. 1613. Joannes, zoon van Esayas Wilbaut, *schilder*, en van Sara van de Velde; Anna Romens, Antony van de Velde, getuigen.

Gedoopt 11 Aug. 1624. Oude Kerk. Abigael, dochter van Esayas Wilbaut, en van Sara vande Velde; Gerrit Linckenborch en Abygael van de Velde met Anneken Fr (of K)oymans, getuigen.

Ondertr. 6 Maart 1660. Jan Willemsen, van A., *schilder*, out 19 j., geass. met Willem Florisse Molenaer, syn vader, woont op 't Wagenpleyn, en Marritje Elias van den Base, van Haerlem, out 19 jaer, geass. met haer moeder Marretje Ariaens. op de Braeck.

Ondertr. 10 April 1682. Antoni de Winter, van Utrecht, *plaetsnyder*, inde Pieter Jacobsstraat, wedr. Annetie Pieters van Leeuwen, en Femmetje Robbers, van Otmarsz. out 31 jaren, op de Keyzersgracht, ouders doot, geass. met Grietje Bartels, haar Nicht. (Puiboek).

In margine staat: het 3e gebodt opgehouden den 26 April 1682. Hy W. Kamer voldaen den 10 April 1682, en gaat 't 3e gebodt voort den 3 May 1682.

Ondertr. 17 April 1688. Johannes de Wit, van Nuwhuysz, *plaetsnyder*, oud 30 jaeren, op de Botermarct, ouders doot, geass. met Barent van der Riviere, en Anna Nierste Meers, van Hamburgh, oud 24 jaren, buyten de Leytse poort, ouders doot, geass. met Anna Jans.

Ondertr. 3 Sept. 1655. Emanuel de Wit, van Alckmaer, *schilder*, wedr. van Geertje Ariaens van de Velde, won. op de Blommarckt, en Lysbeth Lodewyck van der Plass, van A., out 23 j., ouders doot, won. als voren.

In margine staat: hy de weescamer te kennen. Heeft den 22 sept. 1655 de weescamer voldaen en gaet 't derde gebodt voort den 26 sept. 1655.

20 Augustus 1667 Comp. Sr. Johannes Collaert ¹⁾, *konstryk schilder*, ende Petronella van der Cley, echteluyden, wonende op de oude Heerengracht, borgen voor drie honderd drie en seventighulden als Emanuel de Wit, *schilder*, aan Sr. Laurens Mauritsz Doucy over verteerde costen deughde-lyck schuldich is, item te presteren dat denselven d e Wit binnen de voorsz. tijd van zes weken ten behoeve en voor den voorsz. Doucy tot hun comp. huys sal ten volle opmaken ende op t beste hem doenlyck voortschilderen „een groot stuck schilderye uytbeeldend een Camer met tw(ee) Camers insights“ daer voren de comparanten hen selven mits dese constitueren ende stellen tot borgen.... welverstaende en onder deze expresse conditie dat Sr. Laurens Mauritsz Doucy op overmorgen een comparanten.... sal opleveren en ophanden stellen drie grote schilderijen van de voorsz. d e Wit bijna opgemaect, uytbeeldende „een groote met een cleyne kerck, en de nieuwe vischmarckt“ ende voorts alle de schilderyen, linnen, wollen, werven en voorts alles niets uytgesondert de voorsz. d e Wit toebehoorend, 't welck ten huyse van de voorsz. Doucy is berustende. Aldus gedaen en gepasseert t'Amsterdam int byzyn van Barent Pieraet en Jasper Nannings als getuigen.

(Prot. Not. J. Hellerus p. 169.)

28 Augustus 1667 verbindt Emanuel de Wit, wonende hier ter stede, zich om binnen zes weken de f 373 te voldoen aan Doucy en de schilderij voorstellende een Camer te maken op t „beste hem doenlyck“ en belooft hy den 22ste alle schilderijen enz., die Doucy van hem had aen Collaert en zyne vrouw, die borgen voor hem bleven (zie nevensgaande acte) op te leveren, die zy zouden kunnen verkoopen als d e Wit zyn belofte niet nakwam, verder beloofde de Wit „een stuck schilderije ssjende een *Predicatie* die hy voor de voorn. Collaert onder handen heeft en daer van hy voldaen sis, binnen twee weken na dato deses ten volle op te maecken en aen denselven Collaert te leveren, sen by faute van dien sal hy gehouden syn daer aen twee en seventigh guld op denselven ten vermaninge te voldoen.“

(Prot. Not. J. Hellerus p. 169.)

Ondertr. 14 Aug. 1622. Martyn de Wolff, van Antwerpen, *schilder*, wonende achter de Beurs, ende Sytgen Hendrix, wonende op de Keyzersgraft. (Puib.)

Ondertr. 28 may 1622. Jan Woutersen, *schilder*, out 23 j. won. in de Langestraet. Ende Barbara Andries, van Embden, out 29 j. enz. (Kerk. huw. proc.)

Begraven Nieuwe kerk 25 April 1619 van Franssoeis Wouters, op de oude sies aefter burchwal, een kint onder den arrem..... f 4:0

B. 26. — 1624 dit graft gekocht Francoys Wouters.

¹⁾ J. Collaert zal de man zijn naar wie H. Bary graveerde.

Ondertr. 12 Dec. 1660. Jan Wynants, van Haerlem, *schilder*, ende Catharina van der Veer, beyde wonende in de Runstraet.
(Kerk. huw. proc.)

Op huyden den 10 november 1667 Compareerden voor my Jacobus Hellerus, nots. publ. by den hove van Hollandt geadmitteert t'Amsterdam resideerende, Sr. Jan Wynants, *schilder*, wonende op de Loyergracht deser stede, ende heeft geconstitueert ende machtigh gemaect sulx doende mits dese Juff. Catharina van der Veer¹⁾, syne huysvrouw, omme uyt den naem ende van weghe hem compt alle syne saecken ende affaires, die hy alreé heeft ende naeams noch soude mogen gecrygen, waertenemen, bevorderen en procureren, penningien van een yegelyck te innen, vorderen ende ontfangen, quitantien van den ontfangh te geven. (enz. enz.) Ende voorts generalyck in desen alles te doen ende laten, wes hy comparant selfs present synde souden connen ofte mogen doen, alwaert dat er nader en speciaelder last vereyscht wiert dan als voorsz.... Belovende voor goed ende van waerde te houden alle tgene in crachte deses gedaen sal werden en onder verband als na rechte. Gedaen t'Amsterdam int bysyn van Sr. Christiaen Dusart²⁾ ende Joachim van Halmael als getuygen.

(Prot. Not. J. Hellerus Not. Publ. 1667.)

Z.

Begraven Oude Kerk 19 December 1665. Gerard Pietersz van Zijll. Komt uyt de Warmoesstraat..... f 15-0-0

A D D E N D A.

Philip Angel komt voor op p. 135 op de lijst der notarissen te Batavia, in den Inventaris van 's Lands Archief te Batavia door Mr. J. A. van der Chijs. Hij staat daar aldus vermeld:
Angel (Philip), secretaris van Batavia 1659—1661.

Six van Chandelier maakt in zijn Poesie (1657) melding van Asselijn:

Utrechts Bot, Haarlems Laar
Krabbetje den Yenaar
en Petit mee van den Haagh
sijn Meesters tot het schilderen traag.

Ondertr. 29 April 1655. Gerrit d'Assonville, van A., *schilder*, out 27 jaer, geass. met Christoffel van Sichem, sijn swager, won. in de Wolvestraet, en Jacomina van Avont, van Mechelen, out 34 jaer, won. in de Huydestraet, met Catalyn van Avont, haer suster.
(Kerk. huw. proc.)

Aan den Kunstryken Adriaan Bakker, op zijn huwelijk met Juffrou Eliza Kolijn.

O Brugom, die veel dagen sleet en jaren
Te Rome, 't school der grootste kunstenaren,
Daar zich de kunst vertoont op doek en muur,
Metaal en steen, toen uw verstant voer spelen
In eenen beemt van Rafelsche taaffrelen
Gij volgde door de kunstige natuur, enz. enz.

Den XXVII Augustus MDCLXIX.

(G. Brandt, Poezie, bl. 301.)

1) De in het jongste belangrijke werk van den Heer OLAF GRANBERG op pag. 296 genoemde Jan Wynants is dus de schilder niet. — Misschien was zij de zuster van Cornelia van der Veer (vgl. *Lauwerstryt*, p. 83.) De moeder van deze heette Cornelia Cornelii, t. a. p. bl. 79. Zij stierf omstr. 4 Aug. 1662 en was met haar man 42 jaar gehuwd (p. 82) behalve Cornelia en haar „zus” had zij twee zonen. — Cornelia van der Veer was geb. 30 Aug. 1639.

2) Zie vooral *Lauwerstryt*, p. 42.

Den 23 Maji 1615 zijn op de acte van Joh. Flo: de Jager, tei Goude secretaris geboden ingewilliget tusschen Michiel le Blon, van Frankfoort, *plaatsnyder*, wonende op de Verwersdwarsgraft, en Grietjen Martens¹⁾ won. ter Goude. (Puiboek.)

Gedoopt 6 Dec. 1620, Nieuwe Kerk. Susanna, dochter van Michiel le Blon en van Grietje Blon; Christoffel Blon²⁾, getuige.

Gedoopt 20 Sept. 1626, Nieuwe Kerk. Michiel, zoon van Michiel le Blon en van Margrieta le Blon; Maria le Blon, getuige.

Gedoopt 16 April 1628, Nieuwe Kerk. Michiel, zoon van Michiel le Blon en van Grietje Blon.

Chronologie van Michiel Le Blon:³⁾

- 1587 te Frankfort geb.
- 1611 gedateerde prent.
- 1615 trouwt Grietje Martens (Houtman) v. Gouda, woont op de Verwersdwarsgraft (Puyé)
- 1616 Cornelis zijn zoon geb.
- 1620 Album Massa.
- 1620 Dochter Susanne Ni. kerk gedoopt
- 1626 Zoon Michiel
- 1630 Portret Coornhert voor "Ethetica", zedekonst 1630, 12°.
- 1636 of 37 stérft dochter Isabella. Lijkdichten Vondel en P. Coesert (van Lenneps Vondel III 279.)
- 1638 Rodenburgh draagt aan Le Blon en vrouw een Geboorte Christi op (IV 184). Toen reeds agent.
- 1643 21 Juli trouwt zijn zoon Cornelis met Elisabeth v. d. Kerckhove (door Vondel bezongen).
- 1644 draagt Pers hem Ripa op.
- 1644 geeft Vondel door zijn kinderen keten en medalje v. Christine (IV 405.)
- 1646 Brief aan Huygens.
- 1647 Vondel draagt hem Leeuwendalers op.
- 1649 Opdr. Meijssen.
- Omst. 1650 uit Zweden terug (zie Anslo III N. 9.)
- 1651 op 64e verjaardag biedt zijn nicht (kleindochter) Märgreete hem verjaard. v. Vondelaan (VI 199.)
- 1651 gr. prenten.
- 1652 65e verj. in 't hartje v. d. zomer. Michielte en Margriet kleinkinderen vers v. V. (VI 123.)
- 1657 jonge nicht en neven (kleinkinderen) bieden hem op 70e verj. versje v. V. aan.
- 1657 obüt (VII, 142.)
- 1660 al dood. Grafs. v. V. in Holl. Parnas.

Ondertr. 2 Juli 1643. Cornelis le Blon, van A., out 27 jaer, geass. met zijn vader Michiel le Blon, won. op de Keysersgracht, ende Elisabeth van de Kerckhoven, van A., out 22 jaer, geass. met Catharina Munx, wed^e. won. in Barndesteegh.

Gedoopt Rem. kerk te Amst. 23 Jan. 1650. Cornelis, soone van Cornelis le Blon en Elisabeth van den Kerckhove, daarvan getuigen sijn d'overgrootvader Christoffel le Blon en juffr Geertruyd v. Loon, huysvr. v. Mr. Dirk Graswinckel.

Tot Amsterdam, ten huyse van Albert Magnus op de Nieuwendijck. in den Atlas, sullen op Maandag den 5 April en volgende dagen verkocht werden uitstekende rare Boecken en *Papier-Konst van de beste Meesters*, nagelaten bij Wijlen Cornelis le Blon: Als mede een Appendix. De catalogen zijn te bekomen bij A. Magnus, Haerlem Castelijn, Leiden, Gaebeek, enz., enz.

Haarl. Courant van 23 Maart 1688.

Ondertr. 19 Juni 1604. Pieter Claesz, van Huizum, *schilder*, oudt 27 jaren, won. buyten Korsjes poort, op de Syngel, en Mary Pietersdr., van Zutphen, oudt 18 j. (Kerk. huw. pr.)

1) Maarten Houtman, te Gouda gehuwd met Claergen Cornelis, had behalve deze dochter een tweede, Ningichgen gehuwd met Claes Jansz, *glasschrijver*, te Gouda, wedr. van Marretje Jansdr.

2) Was Michiel's vader, die nog in 1650 leefde. Was hij de graveur Cri. Blon? Zie v. d. Venne, p. 110.

3) Zou de M. L. B. die de aendachtige betrachtinge over Christus Lijden eerst uit het Duitsch vertaald had V L. I 307) Michiel le Blon zijn?

Ondertr. 17 Nov. 1616. Evert Simonsz (Hamersfeldt; zie Bodel, p. 36), *plaetsnyder*, oudt 25 j., geass. met Symon Everts, zijn vader, won. inde Coestraat, en Francisca de Hemel, van Middelburg, oudt 28 j., enz. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt, Nieuwe Kerk, 9 Nov. 1593. Justus, zoon van Joos de Hondt en Coletgen van Kere; Pieter van de Keere, getuige.

Gedoopt 28 Aug. 1603, Oude Kerk. Pierintje, dochter van Jodocus Hondius en van Conettgen vander Keere; Petrus Montanus, Janneken van Lavertuyn, getuigen.

Ondertr. 5 Juni 1621. Jodocus Hondius, oud 26 j., geass. met Collette van de Keere, zijn moeder, in de Calverstr. en Anna Staffmaecker, oud 25 j., geass. met David Staffmaeckers, haer vad^r, en Catarina Willems, hare moeder, in de Warmoesstr. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 24 Juli 1622, Oude Kerk. Jodocus, zoon van Jodocus Hondius en van Anna Staffmakers; David Stafmaker, Koletta van de Keere, getuigen.

Gedoopt 15 Oct. 1623, Oude Kerk. Pieter, zoon van Joost Hondius en van Anna Hondius; David Stafmaker; Coletta van de Keer, getuigen.

Ondertr. 13 Mey 1650. Jodocus Hondius, van A., *pl* (deze twee beginletters van *plaetsnyder* weer doorgehaald), *caertmaker*, out 26 jaer, geen ouders hebbende, won. in de Staelstraat, en Margarita van Zonsbeek, won. tot Swoll. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 18 July 1652. Johannes Comelyn, van A., 23 jaren, wⁿ. achter de oude kerck, geass. met sijn vader Isack Commelijn, en Digna van Wissel, geass. met haer moeder Petronella Hondius, woont op 't Rockin. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 4 Febr. 1612. Matheus van Hoven, *schilder*, oud 22 j., en Catelyn Spruyts, enz. (Kerk. huw. proc.)

Gedoopt 7 Juli 1602, Oude Kerk. Margriet, dochter van Pieter Isaacs en van Suysanna; Philips van der Furde, getuige.

Gedoopt 26 Oct. 1603, Oude Kerk. Anna Mary, dochter van Pieter Ysaack en van Susanna Kray Boure; Tanneken Kamppeynis, getuige.

Gedoopt Nieuwe kerk 3 Mei 1622. Thielman, zoon van Dirk Everts Lons en van Marretje Pieters; Pieter Thielmans,¹⁾ getuige.

Gedoopt Nieuwe kerk 22 Aug. 1623. Thielman, zoon van Dirk Everts Lons en Marretje Pieters; Jannetje Henricx, getuige.

Ondertr. 13 November 1677. Theodorus van den Ryn, van A., Robijnslijper, out 21 jaar, op de Seedijk, geass. met Trijntjen Everts, sijn moeder, en Ysabella Lunden, out 25 jaar, in de Handboogstraat, geass. met Gerrit Lund^r, haar vader.

Ondertr. 8 April 1608. Jacob Martensz. van Gent, *schilder*, out 28 jaer, won. tot Haerlem, hem opleggende des vaders consent in te brengen, en Susanna van de Velde, van Antwerpen, out 26 jaer, won. op de Oudesijds Voorb.wal, geass. met Hans van de Velde, haer vader. (Kerk. huw. proc.)

Ondertr. 20 April 1596. Jeronimus Jorissen Wafelier²⁾, van Antwerpen, chirur-gijs-geselle, oudt omtr. XXVI jaren, Wonende (10 annis) en de Stillesteech, geen ouders, en Styntgen Claesdr., van Sybekarspel, oudt 26 j., won. (16 annis) inde drie vyselen.

VERBETERINGEN.

Bij Justus van Huysum staat als jaar van overlijden 1607 lees 1707.

Bij de opsomming van eenige werken van M. van Somer staat Abraham Fius, lees Fino.

¹⁾ Is hij wellicht de etser P. Tielmans?

²⁾ Zijn wapen werd door M. LeBlon gegraveerd.

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1886.

A.

Aa (Jhr. J. B. vander)..... 167
Abrahams (Debora)..... 33
Achenbach (Andreas)schilder 229
Admiraliteitshof..... 283
Adriaens (Cornelia)..... 141
Adriaens (Geert)..... 127
Adriaens (Jannetje)..... 139
Adriaens (Marijtjen of Maria)..... 298, 300, 301
Aelst (Hendrik van)..... 75
Aelst (Willem van) schilder. 42
Aem (Arent van)..... 128
Aem (Jan van)..... 128
Aerjansz (Pieter)..... 144
Aernouts (Elsje)..... 137
Aernouts (Nathaniel)..... 137
Aerssen van Wernhout (Juffr. Johanna van)..... 42, 43
Aitzema (zoon van Lievev.) 177
Aken (Hieronimus van) schilderij van..... 53
Akerboom (Johannes) 41, 42
Alberdingk Thijms Vondelpoortretten (over)..... 114, 115
Alberts (Cornelisgen)..... 222
Alberts (Jannetje)..... 138
Alberts zie ook Elberts.
Alewijs (Abraham)..... 124
Alewijs (Frederik)..... 95
Allertsz (Arent) chirurgijn.... 86
Allertsz (Harmen)..... 75
Altius (Robertus)..... 161
A mama (Prof. Sixtinus)..... 184
Amstel (Baljuwschap van)..... 133
Amstel (Heerlijkheid)..... 132
Amstenaet (Andries Gerritsz. van)..... 230
Amstenaet (Gerrit Pietersz. van)..... 230
Amsterdamsch Museum..... 286, 287
Anatome Arminianismi door Molinaeus..... 174
Andries (Annetje)..... 224
Andries (Barbara)..... 301
Angel (Philip) Secretaris van Batavia..... 302
Angelo Buonarotti (Michel) 279
Angeren (Willempgen van) 77
Anhout of Anholt (Mangriete van)..... 224, 297
Anthonisz (Christiaen).... 217
Anthonisz (Cornelis) Schilder..... 287
Antiquiteiten (Valsche)..... 66
Antonides (Gedicht van)..... 45

Appelman (Bartholomeus) Schilder..... 42
Ardes (Pieter)..... 139
Argo Batava door Barlaeus.... 244
Adriaens zie Adriaens.
Ariens (Trijntje) zie De Wees.
Arnoldo (Arnoldo di)..... 147
As (Hendrik Jansz. van).... 98
Asselijn schilder..... 302
Assenville (Gerrit d')schilder. 302
Ast (Balthazar van der) schilder..... 265, 266, 267
Avercamp..... 147, 149
Avercamp (Schilderij van).... 53
Aviens (Judith)..... 144
Avont (Cathalijnen van).... 302
Avont (Jacomina van).... 302

B.

Backer (Adriaen) schilder 42, 302
Backer (Schilderij van)..... 229
Backer (Cornelis)..... 104
Backer (Jacob) kapitein.. 92, 94
Backer (Jacob A.) schilder.... 89
Backer (Jacob A.) vernietigd schutterstuk..... 97, 98
Backer (Jan Pietersz).... 300
Backer (Joris)..... 236
Backer (Pieter nella).... 300
Badens (Francesco) schilder..... 93, 94
Badens (Schilderijen van).... 15, 16
Badius (Dr. Otto)..... 199
Baerle (Adriana van).... 36
Baerle (Anna van).... 36
Baerle (Prof. Caspar van) 24 seq., 36, 172 seq., 213, 241 seq.
Baerle (Caspar van) onuitgegeven brieven van..... 37, 38
Baerle (Portret van van).... 154
Baerle (Cornelis van).... 33
Baerle (Elisabeth van).... 177
Baerle (Josina van).... 36
Baerle (Dr. Lambertus van) 25, 176, 241, 246
Baerle (Susanna van) 174, 175, 185
Baester (Emanuel)..... 218
Bailly (David) schilder... 84, 178
Balen (Johannes)..... 76
Balen (Matthijs)..... 76
Baltus (Sijtgen)..... 297
Ban (Thys Albertsz)..... 300
Bancken (Adriaen Frans van)..... 115, 263

Bancken (Aeltgen van) 116, 117, 127, 263
Bancken Stevensz (Frans Adriaen van)..... 263
Bancken (Geertruyd Adriens van) 117, 127, 128, 263, 264
Bancken (Steven Fransz van) 263
Banning (Frans)..... 199
Banning (Jacob)..... 230
Banning of Benning (Lysbeth Fransz)..... 199
Barbara huisvrouw van Evert Joeriaensz..... 55, 56, 58
Barchman Wuytiers (Simon) 263
Barends (Aeltje)..... 73, 79
Barents (Anneke)..... 79
Barents (Beertjen of Bartertjen)..... 73
Barends of Bernardi (Dirk) schilder..... 196
Barends (Dirk) schilderij van 10
Barents (Lijsbeth)..... 224
Barents zie Baerle (van).
Bartelmeeusz (Gooswijn).... 237
Bartelotte (Gulielmus).... 97
Bartels (Grietje)..... 301
Bas (Albert)..... 98
Bas (Jacob) kapitein..... 291
Bas (Pieter) Luitenant..... 89
Base (Marritje Elias van den) Bassen (Abraham van).... 220
Bassen (Pieter van)..... 220
Baudous (Wilhelmus de).... 75
Becius of van Beeck (Johannes) Predikant..... 276
Beck (David) schilder ... 269, 270
Beeck (Lucas van)..... 77
Beecke (Louis del)..... 144
Beeldemaker. (Schilderij van) 53
Begeyn (Abraham) Schilder. 42
Begijn (Catharina)..... 142
Bekers (Valsche),..... 66
Beker op inwijding vanden Schouwburg. (Valsche)..... 66, 69, 70
Bellarmicus (Robbertus) 243
Bellers (Annetje)..... 220
Bellers (Anthonijs).... 219, 222
Bellers (Jannetje) 219, 220, 221
Bempden (Anna Elisabeth van den)..... 152
Bennicks (Elisabeth).... 217
Benning (Simon)..... 79
Bens (Baudewyntgen).... 298
Bentes (Hillebrand)..... 98
Bentes (Jan)..... 98
Berch (Josina of Lysbeth van den)..... 73

Berch (Nelletje van den).... 73
 Berensteyn (Elisabeth van).... 218
 Berensteyn (Paulus van).... 218
 Berentsen (Bartolt) leerling
 van ter Borch..... 157
 Bergaigne (Joseph de) aarts-
 bisschop van Kamerijk..... 154
 Bertius..... 25, 34, 35
 Beuningen (Coenraad van).... 232
 Beuningen (Geurt Dirksz
 van)..... 13
 Beuns (Jannetje)..... 78
 Bey (Catelyntje)..... 218
 Beyeren (Abraham van).... 214
 Bibliotheek (Diplomatieke).... 284
 Bicker (Andries)..... 154
 Bicker (Cornelia)..... 154
 Bicker van Swieten (Gerard)
 84, 97
 Bicker (Jacob)..... 227
 Bicker (Pieter)..... 228
 Bicker (Roelof) 97, 227, 229,
 230, 236
 Biiskens (Anna Lancelots).... 148
 Bilant (Cornelis van).... 170
 Bilstein (Joos)..... 293
 Bisschop (Bartholomeus).... 79
 Bisschop (Catharina).... 80
 Bisschop (Jannetje)..... 73
 Bisschop (Dr. Johannes).... 218
 Bisschop (Martyntje).... 80
 Bisschop (Paulus).... 218
 Bisschop (Susanna).... 218
 Blaeu (Dr. Johan)..... 232
 Blaeu (Pieter)..... 234
 Blakers (Geertje)..... 128
 Blanc (Charles)..... 207
 Blauw (Aeltje)..... 227
 Blauw (Cornelis Michielsz).... 227
 Blauw (Jan Michielsz).... 227
 Bleecker (Dirk) schilder.... 279
 Bleesen (Pieter).... 126, 127, 128
 Bleu (Jacob le)..... 20
 Bleu (Jan le)..... 20
 Bleu (Susanna le)..... 20
 Bleijenbergh (Jacob)..... 98
 Bleijenburg (Adriaen van)
 186, 188
 Block (Cornelia Pietersz).... 263
 Block (Geertie Adriaans).... 263
 Block (Lastman)..... 5
 Block (Pieter Adriaensz).... 263
 Blocke (Stijntje)..... 144
 Bloemaeert..... 266
 Blom (Jan) schilder..... 42
 Blon (Christoffel le)..... 303
 Blon (Cornelis le)..... 303
 Blon (Maria le)..... 303
 Blon (Michel le) plaatsnijder
 195, 303
 Bochout (Clara)..... 143
 Bode (Dr. Wilhelm)..... 145
 Bode-ambt van de Weeskamer.... 6
 Boekaert (Lysbeth Jacobs).... 222
 Boelens (Hendrik) kapitein 291
 Boelisz (Hendrik)..... 88
 Boendermaker (Cabinet) 203,
 204, 205
 Boenes (Neeltje)..... 76
 Bogerman (Johannes) Pre-
 dikant..... 26, 28
 Bonifacius (Balthazar).... 189
 Bont (Schout)..... 175
 Bont (Daniel van den).... 19
 Bontemantel (Frederik).... 97
 Bontemantel (Hans)..... 97
 Bor (Dr. Johannes).... 178, 180
 Bor (Pieter) Secretaris der
 Staten van Utrecht..... 178, 249
 Borch (Anna ter)..... 162
 Borch (Catharina ter)..... 162
 Borch de Oude (Gerard ter)
 146, Seq. 158
 Borch (Gerard ter) schilder
 54, 145, 148, 149 Seq.
 Borch (School van G. ter).... 157
 Borch (Dr. Gerard ter).... 155
 Borch (Gesina ter) 150, 159 Seq.
 Borch (Harmen ter) 146, 148,
 149, 150, 158, 159
 Borch (Jan ter) Schilder 151, 158
 Borch (Mosester).... 162, 163, 164
 Borch (Sara ter)..... 157, 158
 Borch (Geslachtlijst der familie
 ter)..... 165
 Borcht (Petrus van den)
 schilder..... 168
 Bordes (Bauduin de)..... 106
 Bordone (Paris)..... 279
 Borraeus..... 187
 Borre (Adrianus vanden)
 Predikant..... 26
 Borselen (Willem van).... 97
 Borwater (Sara)..... 139
 Bos (Pieter Gillesz. van-
 den).... 219, 223, 224
 Bosch (Catharina)..... 144
 Boser (Guiliam de)..... 75
 Bosyns (Jannetje)..... 237
 Bosyn (Magdalena).... 219
 Bosschaert (Ambrosius)
 Schilder..... 265 Seq.
 Both (Schilder)..... 302
 Bourgonje of van Bour-
 gondie (Cosmus)..... 117
 Bourgonje of Bourgondie
 (Dr. Gerrit)..... 117, 264
 Bourgonje (Joost) 115, 117,
 127, 128, 263
 Bourgonje (Margaretha)
 117, 264
 Bourgonje (Maria)..... 264
 Bourgonje (Dr. Nicolaas)
 117, 127
 Boutens (Engelbert de).... 221
 Bouwens (Levina).... 82, 85, 100
 Bouwens (Lysbeth)..... 85
 Bouwens (Magdalena).... 85
 Bouwers (Cornelia).... 137
 Braamcamp (Kabinet).... 234
 Brakel (Baron van).... 66, 70
 Bramer, (Schilder)..... 3
 Brande (Johannes vanden)
 (Constschilder)..... 19
 Brant (Cornelia)..... 139
 Brant (Gerrit)..... 139
 Braun (August)..... 147
 Brebi (Jannetje)..... 238
 Breen (Daniël de) Stud.
 Staten Coll. 25, 32
 Breen (Maria van)..... 140
 Bremen (Dirk van) Cipier.... 289
 Breughel (Ambrosius) schilder 265
 Breughel (Jan) schilder..... 265
 Brief van Amalia aan haren ge-
 maal: door Barlaeus 245, 246, 247
 Brieven en gedichten van Bar-
 laeus (onuitgegeven).... 254 Seq.
 Brieven van Barlaeus (lijst der
 gedateerde)..... 261
 Britannia triumphans..... 181
 Broeck (Chrispijn vanden)
 Schilder..... 168
 Broens (Claes)..... 79
 Bronchorst (Gerrit van)
 Schilder..... 213
 Bronkhorst (Grietje War-
 ners van)..... 124
 Bronkhorst (Jan Gerritsz.
 van) Schilder en Glasschrijver
 212, 213
 Bronckhorst (Marretje
 Warners van) 118, 119, 120, 121
 Bronkhorst (Pieter)..... 209
 Brosterhuyzen (Johannes).... 178
 Brouwer (Adriaen) Schilder 195
 Brouwer (Cornelia Jansdr.).... 297
 Brouwer (Dirkje)..... 297
 Brouwer (Dorothea)..... 297
 Brouwer (Gerbrand)..... 88
 Brouwer (Jan)..... 297
 Brouwer (Maria)..... 297
 Brugghe (Hendrik ter).... 147
 Brugman (Samuel)..... 220
 Bruni of Brunzo (Giovanni).... 147
 Bruno (Henricus)..... 161
 Bruyn (Abigaël de)..... 76
 Bruyn (Dirk de)..... 143
 Bruyn (Gysbert de)..... 143
 Bruyn (Hendrik IJsbrandsz.
 de)..... 117, 127, 128
 Bruyn (Pieter de)..... 127
 Bruyningh (Adriaen Hen-
 dricksz)..... 127
 Bruyningh (Frans)..... 99
 Bruyningh (Maria)..... 137
 Bruyns (Frederika)..... 141
 Bruys (Aeltje)..... 141
 Buchelius (Arnoldus).... 109,
 178, 213, 244, 245, 251
 Bugge van Ring (Henric).... 18
 Bull (Abraham) Provoost.... 99
 Bullens (Matthijs)..... 78
 Bundel (Willem vanden)
 Schilder..... 7
 Buns (?) (Schilderij van J.).... 53
 Burcherts (J. Gz.)..... 222
 Burchmansz (Wouter) Hop-
 man..... 290
 Burgersdijk (Professor).... 242
 Burch (vander)..... 249
 Burgh (Jacob vander).... 178,
 182, 185
 Burgh (Portret van Jacob
 vander)..... 154
 Buscier (Claertie)..... 297
 Bushuis..... 288
 Byuren (Reinier van) Wijn-
 kooper..... 85
 Buys (Willem)..... 105
 Bylaert (Cathalijntje van) 75, 76

C.

(Zie ook K.)

Cabeljau (Johannes).... 244
 Calaber..... 230
 Calcoen (Nicolaas)..... 97

Calewaert (Hans)..... 176
 Calschuyr (Cornelia)..... 143
 Calschuyr (Willem) wijnkooper. 85
 Camp (Henrick Segers van der)..... 238
 Canter (N.)..... 111
 Capelle (Francois van de) 97
 Caravaggio..... 3, 7, 8, 9, 20
 Carleton..... 185, 186
 Carpenter (Anna de)..... 218
 Cartel (Silvester)..... 223
 Castelfranco (Gorgion de) 279
 Casteria (Don Juan de).... 147
 Cats (tekening naar de Nachtwacht van)..... 205, 207, 208
 Cave (Daniel de la)..... 297
 Cael (Herman van der).... 18
 Ceulen (Coenraed van).... 97
 Chastellain (Nicolas).... 170
 Christina van Zweden. 268, 269
 Claes (Aeltje)..... 222, 223
 Claesz (Elias)..... 82
 Claesz (Jacob) Harnasmaker. 289
 Claesz (Jan) goudsmid..... 222
 Claesz (Laurens)..... 214
 Claes (Maretje)..... 139
 Claesz (Pieter) schilder.... 303
 Claes (Stijntgen)..... 304
 Claessens (gravure naar de Nachtwacht van)..... 205
 Clarenbeek (Jan)..... 78
 Clavesymbels..... 197
 Cley (Petronella van der). 301
 Cloeck (Dr. Allard)..... 97
 Cloeck (Nanning Florisz) 93
 Cloeting (Adriaen) Goudsmidsgezel te Leiden..... 131
 Cloppenburg (Catharina) 142
 Cloppenburg (Jannetje).... 297
 Clouck (Trijntje Jacobs) 218
 Cocq (Jan)..... 199, 217
 Cocq (Frans Banning) Kapitein 199, 200, 204, 205, 231, 232, 234, 236
 Cock (Willem Adriaensz)..... 291, 293
 Codde (Wilhelmus) Hoogleeraar..... 26
 Codde (Catharina)..... 79
 Codde (Jan Huybertsz).... 98
 Codde (Pieter) Schilder 42, 102, 103
 Coelenbier (Cornelis) Schilder..... 300
 Coesveld (Arent Jansz) Kapitein..... 291
 Col (Pierre)..... 170
 Colyns (Chrispijn) Schilder 191
 Colyn (Elisa)..... 302
 Colyn (Manuel) Boekverkooper 142
 Colyns (Marritgen)..... 141
 Collaert (Johannes) Schilder 301
 Collenius (Harman) Schilder 42
 Colom (Arnold)..... 223
 Colonna (Kardinaal)..... 147
 Colterman (Salomo)..... 104
 Colvrenier (Jacob)..... 76
 Commelyn (Isaak)..... 304
 Commelyn (Johannes).... 304
 Compere (Hubert)..... 170
 Coninck (Anneken).... 273, 274
 Coninck (Charles de) Koopman..... 9

Coninck of Coninck (Isaak Hendriksz. de)..... 273
 Coninck (Susanna)..... 273
 Coningh (Zeger Pietersz.) Goudsmid, zie Pietersz.
 Contant (Jacobus)..... 220
 Cooghen (Leendert van der) Schilder..... 151
 Coopman (Pierre)..... 170
 Cornel (Cornelia)..... 302
 Cornelis (Aefje)..... 140
 Cornelisz. (Cornelis).... 7
 Cornelis (Claergen).... 303
 Cornelisz. (Dirk) Schilder.... 191
 Cornelis (Geertruy)..... 79
 Cornelis (Giertje)..... 20
 Cornelis (Marrytgen).... 222
 Cornelis (Neeftje).... 223, 290
 Cornelis (Trijntje)..... 138
 Cornelisz (Vincent) Metselaar 10
 Cornelisz (Wybrand)..... 223
 Corvinus (Johannes Arnoldi) Predikant..... 26, 30, 174
 Crans (Aeltje Barents) 119, 121
 Crans (Barent Barentsz.) 119, 120, 121
 Crayborn (Susanna)..... 304
 Croese (Maria)..... 159
 Croix (Jacob de la)..... 239
 Croix (Pieter de la)..... 239
 Crudeniers (Judith)..... 220
 Cruysbergen (Frans van).... 222
 Cruysbergen (Nicolaes van) Provoost..... 209
 Cunaeus (Petrus) Hoogleeraar 27, 36, 177
 Curtenhoven of Kortenhoef. 133
 Cuy..... 275

D.

Dalem (Helena Maria van) 264
 Dalem (Jacoba Barbara van)..... 264
 Dalen (Cornelis van) de vader..... 96
 Dalen (Willem van)..... 99
 Dalens (Dirk) Schilder.... 42, 43
 Damius (Mathias)..... 30
 Damman (Hendrik)..... 79
 Dammannus..... 28
 Damus (Abraham)..... 137
 Danckertsz (Cornelis).... 14
 Danckertsz (Dancker).... 78
 Daniels (Lysbeth)..... 140
 Danneux (J. C.)..... 268, 271
 Danneux (Philippe)..... 271
 Dans (Dirk van) Wijnkooper. 85
 Dassevedo (Bernalt)..... 218
 Davits (Grietgen of Margrieta)..... 77, 214
 Delft (Dirk van)..... 78
 Delft (Pieter van)..... 77
 Deselem (Sophia)..... 137
 Deyman (Dr.)..... 86
 Dieden Geetruyd van).... 138
 Diemen (Allard van) Vending..... 291
 Dirae Francisci Petrarchae.... 249
 Dirks (Aeltje)..... 140, 221
 Dirksz (Dirk)..... 138
 Dircx (Gerrit)..... 96

Dirks (Jannetje)..... 123
 Dircx (Nellefje)..... 138
 Dirks (Trijn)..... 221
 Doelheeren (Schilderijen vande) 232, Seq.
 Does (Willem vander) Schout 191
 Dolendo (Bartholomeus) Goudsmid en graveur te Leiden 131
 Dominici (Abraham)..... 184
 Dommer..... 230
 Doomer (Lambert) Schilder. 42
 Dorhout (Jan Jansz)..... 88
 Dorssen (Laurens van).... 289
 Dorssewaard of Dortsche Waard..... 133
 Dort (Dirck Jansz. van).... 214
 Dou (Gerard)..... 205
 Doublet (George)..... 247, 248
 Doucy (Laurens Maurits) 301
 Doudyns (Willem) Schilder 278, 279, 280
 Douw (Wouter Simonsz).... 142
 Drielenburgh (Vincent van) 28, 29
 Drielenburgs Manifest... 39
 Druenen (Agnjeta van).... 197
 Drusius..... 184
 Duck (Cortegaerden van)..... 152
 Durand Gréville.. 205, 207, 208
 Durscinrevene..... 132 seq.
 Dusart (Christiaen) Schilder 302
 Duyfken (Jan)..... 99
 Dwinglo..... 33
 Dyck (Anton van)..... 104, 152
 Dijk (Christoffel van) Lettergieter..... 122
 Dijk (Jan van)..... 203

E.

Echten (Ermtie van)..... 142
 Edderts (Lambert)..... 142
 Eeckhout (Gerbrandt van den) schilder..... 42
 Eenloos (Geertruy)..... 219
 Egbertsen (Lastman).... 5
 Eggerick (Albert)..... 11
 Elbertsz (Hendrik) boekverkooper..... 287
 Elias (Nicolaas of Claes) schilder..... 81, seq.
 Elias (overzicht van het werk van N.)..... 108
 Eller (Anna Christina d?) 218
 Elsevier (Daniel)..... 233
 Elsevier (Louis)..... 194
 Elsheimer (Adam) schilder 2, 3. 147
 Elst (vander) zie Helst (vander)
 Emden (verval van)..... 112
 Emmerick (Jan van)..... 140
 Emerick (de Heer)..... 300
 Ende (Elisabeth van den). 77
 Endhoven (Balthazar van) 140
 Endhoven (Magdalena van) 140
 Engel (Jacob) provoost.... 97
 Engelers (Grietjen)..... 77
 Episcopius (Simon) 26, 30, 33, 34, 35, 242, 243, 249, 250
 Epistolae Barlaei..... 176
 Epistola paraenetica ad Conf. Prov. Ord. door Barlaeus..... 172

Erasmus.....	28
Erp (Johanna Elisabeth van).....	73
Erpenius (Prof. Thomas).....	177
Essen (Hans van) schilder.....	23
Essen (schilderij van Van).....	16
Eversdijk (David) schilder.....	42
Everts (Geerdt).....	55
Everts (Hendrik) harnasveger.....	291
Everts à Lijmberch (Johan) rector.....	55, 56, 57, 58
Everts (Trijn tien).....	304
Eyck (Anna van).....	142
Eygels (Gabriel).....	138
Eygels (Louijsa).....	138

F.

Faber (Martinus) Schilder.....	112
Fabus (Jan).....	163, 164
Fauconier (Abraham).....	143
Fayard (Boudewijn).....	275
Felbier (Aelten).....	223
Felbier (Francois).....	223
Felbier (Joost).....	223
Felbier (Tanneke).....	139
Ferreras (Dirk) Schilder.....	42
Fino (Abraham).....	304
Finson (Neeltje).....	238
Finsonius, zie Vinçon	
Fischer (H.).....	161
Fivis (Bisschop).....	147
Flinck (Govert) Doelheeren.....	97
Flinck (Schutterstuk van).....	204
Flinck (Schilderij van de doelheeren door).....	232
Florianus (Maritje).....	218
Floris (Francisco) Schilder.....	196
Floris (Jan Baptist) Schilder.....	154
Floris (Neeltje).....	222, 223
Fokke Simonsz. (Arent).....	284
Fokke (Jan).....	289
Fokke (Simon) Graveur.....	203, 204
Fontain-Holland (Maria).....	299
Fontanus (Dr. Johannes) 86, 87	
Fonteyn (Cornelis) IJzerkooper.....	11
Fonteyn (Eugenius).....	11
Formenteau zie Fromentou	
Fort (Michel de).....	266
Fossé (Maria du).....	298
Fouquet (Kunstkooper).....	205
Frances (Margaretha) 138, 139	
Franch (Janetje).....	218
Fracken (Aefjen).....	218
Frans (Annetje).....	217
Frans (Grietje).....	298
Fromentin.....	208
Fromantius (Hendrik van de) Schilder.....	41, 42, 43, 44, 279
Frederik Hendrik 179, 184, 246	
Fred. Wilhelm (Keurvorst).....	155
Fredriks (Lysbeth).....	80
Frederiksborg (Slot) bij Kopenhagen.....	9
Froymans (Anneke).....	301
Furde (Philips van der).....	304

G.

Galiaert (Françoise).....	221
Gardie (graaf Magnus Gabriel de la).....	268

Gaymans of Geumes (Fre- rijn of Florijntje).....	82
Geardou (Françoise de).....	221
Geel heer van Spanbroek (Danieel van).....	44
Geesteranus (Arnoldus) student Staten Coll.....	25
Geesteranus (Petrus) student Staten Coll.....	25
Gerritsz (Dirk) spitsenmaker.....	291
Gerritsz (Floris).....	222
Gerrits (Lijsbeth).....	82
Gerrits (Marretje).....	138
Gerrits (Saertgen).....	85
Gerrits (Sybrich).....	221
Gerrits (Trijn).....	141
Geschut (groot).....	290
Geslachtslijst der familie Ter Borch.....	165
Geslachtslijst van Pieter Lastman en François Venant.....	23
Geslachtslijst der Sävrijs.....	74
Geslachtsnamen te Amsterdam.....	5
Geveraadt (Elisabeth).....	79
Gheraadt (Isaack van) wijnkooper.....	85
Gibson (Jeremias) leerling bij Vallet.....	193
Gilles (Claertgen).....	224
Gilles (Jannetje).....	128
Gilles (Pieter) zie van den Bos.	
Godelet (Mayken).....	298
Goemare (Cornelis).....	75
Goemare (Joos) schilder.....	75
Goltzius (schilderij).....	15, 19
Gouche (Jan le).....	99
Goudsmeden.....	61, 62
Goudsmeden en graveurs.....	130
Govaerts (Willem).....	99
Govertsz (Roelof).....	99
Goyen (Jan Cornelisz van) 130	
Graef (Cornelis de) 199, 229, 236	
Graef (Dirk de)....	177, 199, 248
Graeff van Polsbroek (Jhr. D. de).....	204, 229, 234
Graafland (Cornelis Cornelisz).....	85
Graet (Barend) schilder.....	42
Grapheus (Alexander) 166, 167	
Graswinckel (Mr. Dirk).....	303
Gravensteijn (C.).....	219
Graveurs en goudsmeden.....	130
Grebber (Antony) schilder.....	42
Gretserus (Jacobus).....	243
Grevenraets (Jannetje)....	218
Grevenraets (Jasper).....	218
Grimmer (schilderij).....	15
Groen (Cornelis).....	18
Groen (Lijsbeth).....	298
Groot Burger Weeshuis te Kampen	55, 56, 57
Groot (Hugo de) 26, 32, 35, 188, 242, 250	
Groot (zoon van Hugo de)....	177
Groot (Willem de)....	180, 242
Grootenhuyss (Arent ten).....	93
Gruterus (Dr. Petrus).....	184
Gijsselaer (Nicolaas de)....	219
Haen (Jan de) koopman te Utrecht.....	237
Haensbergen (Johannes van) schilder.....	43
Haerlem (Cornelis van) schilder.....	19, 196
Haes (Geertruyd de).....	239
Haes (Sara de).....	299
Haestrecht (Godfried van) 177, 178, 182, 183, 185	
Hage (Hendrikje van der).....	140
Hage (Susanna van der).....	140
Hagemans (Maria).....	139
Hallaer (Margaretha van) 298	
Halmael (Joachim van).....	302
Hals (Frans) 19, 94, 101, 150, 238	
Hals (schilderij van) „een vrolijk man“.....	87
Hals (Reinier) schilder.....	298
Halster (Geesjen).....	233
Hamaeus (Dr. Baldwinus).....	184
Hamersveld (Evert Simonsz plaatsnijder).....	304
Hamersveld (Symon Evertsz).....	304
Hancock (Eduard).....	195
Haneoops (Clara).....	139
Hanswijk (Hans van) harsnasevger.....	291
Hardenberg (Albert).....	112
Hardingh (Anna).....	15
Hardingh (Cent Jacobsz).....	11
Hardingh (Jacob).....	6
Hardingh (Jacob Pietersz) 6, 10, 15	
Harel (Jean).....	106
Haringh (Daniel) schilder.....	43
Haringh (Gerrit Hendriksz) 128	
Haringh (Gilles Hendriksz) 128	
Haringh (Hendrik Pietersz) 128	
Haringh (Pieter Hendriksz) 128	
Harmens (Annetje).....	299
Harmens (Jannetje).....	79
Harnassen (spaansche).....	293
Harpertsz (Pieter).....	98
Harteveld (Catharina).....	80
Hartman (Gerrit) chirurgijn 86, 222	
Hartman (Jan) chirurgijn....	86
Hartogh.....	230
Hartogveld (Christoffel van) 99	
Hässelaer (Pieter).....	90, 97
Hasselaer (Pieter Dirksz) 228	
Havard (Henri)....	4, 5, 69, 70
Haver (David).....	97
Heem (Cornelis de).....	214
Heem (Jan Davids de) schilder 214	
Heem (de) schilderij van.....	19
Heems (Hendrik Willem) 99	
Heemskerk (Catharina van) 78	
Heemskerk (Egbert van) schilderij van.....	53
Heemskerk (Maerten van) 50, 52, 54, 59	
Heer (Baefie).....	224
Heere (Lijsbeth).....	222
Hees (Christina van).....	217
Heesters (Harmen).....	79
Heesters (Susanna).....	79
Hegger (Rudolf).....	104
Hein (Piet).....	244
Heinsius (Daniel) 187, 189, 213, 243	
Hellemans (Heleonora)....	186

Hellewich (Laurens) schilder. 197
 Helm (Cornelis van den).... 77
 Helst (Aeltje van der).... 239
 Helst (Bartholomeus van der) 102, 103, 105, 106, 107, 225, seq.
 Helst Jr. (Bartholomeus van der).... 239
 Helst (Caecilia van der).... 233
 Helst (Carel Lodewijksz van der).... 237, 238
 Helst (Hugo van der) Predikant.... 233
 Helst (Jacob van der) kastelein op de Doelen.... 233, 237
 Helst (Johannes van der).... 239
 Helst (Lodewijk van der) schilder.... 239, 240
 Helst (Lodewijk van der).... 237, 238
 Helst (Samuel van der) Doelenkastelein.... 233
 Helst (Severijn van der).... 237
 Helst (Susanna van der).... 239
 Hemel (Francisca de).... 304
 Hendriks (Adriaen).... 224
 Hendriks (Agnietje).... 297
 Hendriks (Annetje) 75, 76, 217, 222, 223
 Hendriksz (Barend).... 11, 298
 Hendriksz (Cornelis) vendrig 291
 Hendriks (Cornelisgen).... 297
 Hendriks (Elsje).... 219, 220
 Hendriks (Ermpje).... 79
 Hendriks (Griet).... 138
 Hendriksz (Jacob).... 139
 Hendriks (Jannetje).... 304
 Hendriks (Marijke).... 199, 221
 Hendriks (Sijtgen).... 301
 Hendriks (Trijn).... 218
 Hendriks (Willem) wijnkooper.... 85
 Henklen (Jenne de).... 141
 Henneijken (Paulus).... 230
 Hermans (Hendrik).... 221
 Herrera (Antonio de).... 175
 Hersbergen (Claerken van) 217
 Hertoge (Beyke de).... 139
 Heseman (Pieter).... 80
 Heteren (van) Kabinet.... 85
 Heyblocq (Jacobus) rector. 238
 Heyghey (Abraham).... 124
 Heyl (Daniel van) schilder.... 275
 Heymbach (Petro).... 195
 Hillegaert (Paulus van) schilder.... 97
 Hinlopen (Gerard Otsz).... 91
 Hinlopen (Reynier).... 91
 Hobbema (schilderij van).... 19
 Hochedepied (Constantia).... 138
 Hochedepied (Daniel).... 106
 Hoeck (Jan van).... 91
 Hoeke die Malre (Johan).... 49
 Hoen (Eva).... 143
 Hogendorp.... 238
 Hogers (schilderij van).... 53
 Hoing (Jacob Gerritsz) 90, 93
 Holbein (Hans).... 279
 Hollierhoeck (Joris).... 137
 Holsteger (Hendrik) goudslager.... 220
 Hommius (Festus).... 28, 34, 174
 Hondebeke (Willem).... 112
 Hondekoeter (Abraham). 300

Hondekoeter (Melchior de) schilder.... 42
 Hondenverbod te Amsterdam.... 110
 Hondius (Joan).... 223
 Hondius (Jodocus) boekverkooper.... 183
 Hondius (Jodocus) kaartmaker 304
 Hondius (Petronella).... 304
 Hondt (Joost de).... 304
 Honert (Rochus van den) 244
 Honthorst (Gerard) schilder 3, 158, 213
 Hooch (Lambrecht).... 297
 Hoochweg (Albert).... 144
 Hoof (Baertgen) 115, 118, 120, 121
 Hoof (Crijn Dirksz).... 122
 Hoof (Crijn Willem sz).... 118
 Hoof (Dirk Crijnsz) 118, 119, 121
 Hoof (Gerard).... 143
 Hoof.... 185, 186, 247, 249
 Hoof (Pieter Willem sz) 123, 124
 Hoof (Warner Crijnsz) 118, 119, 120, 121
 Hoof (Willem Crijnsz).... 124
 Hoof (Willem Pietersz).... 199
 Hoof (Geslachtslijst der familie) 118
 Hoogemade (Trijntje van) 141
 Hoogstraten Cornelia van) 275
 Hoogstraten (David van).... 275
 Hoogstraten (Dina van).... 275
 Hoogstraten (Dirk van) schilder.... 272, seq.
 Hoogstraten (Francois van).... 273, 275
 Hoogstraten (Hans van Jan) schilder.... 272, 273, 275
 Hoogstraten (Willem van) schilder.... 272
 Hoogstraten (Willemina van) 275
 Hoogstraten (Samuel van) schilder en dichter.... 274, 275, 276
 Hoogstraten (Susanna van) 275
 Hoorn (Claes Pieters van) 99
 Hoorn (Egbert van).... 139
 Hoorn (Egbert Jacobsz van) 220
 Hoorn (Simon van).... 236
 Hoorne (graaf van).... 164
 Hopman.... 210
 Hoppesack (Cornelia).... 222
 Horsmans (Catrina).... 299
 Houbraken (Arnold). 7, 145, 149
 Houtman (Grietje Martens) 303
 Hoven (Mattheus van) schilder.... 304
 Hoye (Catharina van den) 142
 Hoye (Francois van den).... 142
 Huppe (Gerrit).... 98
 Hugo (Victor).... 208
 Huis Danswijk.... 237
 Huis het Heijke.... 227
 Huis het Liessie.... 223
 Huis de drie molenijzers.... 11
 Huis de Preekstoel.... 17
 Huis de Rotgans.... 141
 Huis de antijksche schaer.... 11
 Huis het schild van Frankrijk.... 196
 Huis de zilveren spiegel.... 220
 Huis de Sijdeworm.... 116
 Huis de Visscher.... 223
 Hulft (Brechtje).... 228
 Hulft (Jan).... 227
 Hulft (Gerard).... 228
 Hulft (Pieter) vaandrig. 227, 228

Hulle (Anselmus van).... 154
 Hullot (Francois).... 143
 Huyberts (Dieuwertje).... 222
 Huydecoper (Jan).... 236
 Huydecoper (Jan Jacobsz) 97, 291
 Huygens 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 212, 213, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252
 Huygens aan Barlaeus (Brievan van).... 179
 Huygh (Jacob Thomasz).... 18
 Huyghes (Mattheus).... 170
 Huydsduinen (Christina van) 117, 127
 Huysum (Justus van) schilder 304
Hymnus in Christum door Barlaeus.... 242

I, J.

Jacchaeus (Gilbertus) hoogleeraar.... 26, 178, 241, 242
 Jacobs Annatje.... 222
 Jacobs (Barbara).... 6, 9, 10
 Jacobs (Frederik) kistemaker.... 289
 Jacobs (Geertie).... 140
 Jacobs (Geertruyd).... 140
 Jacobs (Janetje).... 144
 Jacobsz (Marcus).... 217
 Jacobs (Marretje) 142, 220, 221
 Jacobs (Neeltje).... 141
 Jacobsz (Rombout).... 141
 Jacobs of Jaspers (Stijn).... 221
 Jacobsz (Vincent) wijnpeiler, portret.... 87
 Jager (Steven de).... 224
 Jan (Aeltien).... 138, 141, 217
 Jans (Aertie).... 138
 Jans (Anna).... 139, 221, 300, 301
 Jans (Boude wijn tje).... 297
 Jansz (Claes) glasschrijver.... 303
 Jans (Engeltje).... 297
 Jans (Femmetje).... 221
 Jans (Geertie).... 297
 Jansz (Gover) schilder.... 10
 Jansz (Gover) schilderij van 10, 16
 Jansz (Jacob).... 297
 Jansz (Jan) slotenmaker.... 289, 291
 Jans (Judith).... 144
 Jansz (Leenart) hopman.... 290
 Jans (Lijsbeth).... 224
 Jans (Marretje).... 142, 143, 303
 Jans (Meynarda).... 218
 Jansz (Pieter) harnasmaker.... 294
 Jan (Reyntje).... 143
 Jansz (Simon).... 224
 Jans (Susanna).... 78
 Jans (Trijn).... 139, 297
 Jans (Willemtje).... 82
 Jardin (Carel du) schilder 278, 279, 280
 Jardin (David du) schilder.... 280
 Jardin (Guilliam du) schilder.... 280
 Jaspers (Neeltje).... 80
 Jaspers of Jacobs (Stijn).... 221
 Ides (Jaepgen).... 141
 Jemmen (Janetje).... 76
 Ingels (Dr. Benedictus).... 117
 Ingels (Dr. Joannes).... 117
 Inhart (Mayke).... 221
 Jolyt (Pieter).... 222

Jonkheyn (Alida) 199
 Jongh (Jonas de) 104
 Jordaens (schilderijen van) 15
 Jordens (Hendrik) 161
 Jordis (Hendrik) 161
 Jorriaensz (Evert) 55, 56, 58
 Jourdain (Bartelmie) 170
 Irgens (Joachim) 154
 Isaacs (Isaac) schilder. 23, 195
 Isaacs (Pieter) schilder 19, 20,
 89, 101, 304
 Ysenbach (Hans) slotemaker 294
*Italiae hodiernae descriptio (Nova
 et accurata)* 183
 Judege (Geertruyd) 137
 Just (Elisabeth) 142
 Just (Hendrik) 142

K.

Zie ook C.

Kaersgieter (Joris de) 220
 Kalff (Willem) schilder 42
 Kampen (Nicolaes van) bouwmeester 69
 Kamppeynis (Tanneken) 304
 Kan (Pieter Wijbrandtsz) 14
 Karl X Gustaaf van Zweden 268
 Kasie (Beatrijs) 297
 Keere (Coletgen van de) 304
 Keere (Pieter van de) 304
 Kerckhem (Mr. Cornelis) chirurgijn 86
 Kercbergh (Jean Levin) 298
 Kerckhove (Anna van den) 230
 Kerckhoven (Elisabeth van den) 303
 Kessel (Janetje van) 140
 Ketel (Cornelis) schilder 101
 Ketel (schuttersmaaltijd van) 92
 Keyzer (Barber de) 141
 Keyzer (Cornelis Dirksz de) 141
 Keyzer (Hendrik Jansz de) 82
 Keyzer (Jan Adriaensz de) kastelein op de Doelen 233
 Keyzer (Jan Theunisz) neu- renburgier 76
 Keyzers (Kuiertje) 91
 Keyzer (Lijsbeth de) 141
 Keyzer (Pieter de) steenhouwer 77
 Keyzer (Thomas de) schilder
 11, 84, 87, 101, 102
 Kinkhuysen (Susanna) 76
 Kinski (gravin de) 270
 Kint (Aert) 170
 Kippen (Barend Jansz van) 18
 Klerq (Vincent de) 219
 Klingerdegen (Magdalena) 144
 Kloveniersdoelen 202
 Kloveniersdoelen (grote zaal op de) 97, 98
 Knijf (Wouter) 300
 Kock (Margriete de) 78
 Koenerding (Johannes Andreas) stud. Staten Coll. 25
 Kokels (Trijntje) 75
 Koker (Jan de) 15, 18
 Koks (Janneken) 298
 Kolenaeer (Pieter de) 298
 Kondewijn (Wiesken Herman Matthijs gezegd) 149
 Koning (Dirck Douensz) 99
 Koningh (Philips de) schilder 42

Koningh (Salomon de) schilder 19
 Koperman (Anna) 217
 Korensetter (Jan Hansz) 139
 Korporaalschap 201
Kort bewijs van den verkeerden aerdt enz, van Peter du Moulin 174
 Kouwenberch (leerling) 274
 Koymans (Anneke) 301
 Kramm 7, 9
 Krap (Annetje Jacobs) 224
 Krieck (Evert Huybertsz) 98
 Kunstzaal op 't stadhuis 236
 Kuysten (Nicolaas) 98

L.

Lacave (Daniel de) 297
 Laar () schilder 302
 Laerman (Hendrik) 14
 Lairesse (Gerard) schilder 42
 Lambertsz (Lastman) 5
 Lambinon (Elisabeth) 77
 Lambrechts (Stijntje) 76
 Lam mertsz (Jacob) 127
 Lange (Antonie de) 99
 Lange (Dirk de) sergeant 228
 Lange (Guilim de) hopman 290
 Lange (Jacobus de) student
 176, 177
 Lange (Maria de) 238
 Lange (Roelof Roelofsz de) 98
 Langerack gezant te Parijs 176, 241
 Landmeeters (Aeltje) 144
 Lasco (Joannes à) 110, 112
 Lastmans (Brecht) 5
 Lastmansz (Claes) schepen
 1471 5
 Lastman (Claes of Nicolaas) plaatsnijder 6, 10, 11, 12, 13, 14,
 16, 22, 97
 Lastman (Claes) twee onbeschreven prenten van 12
 Lastman (Claes Simonsz) 5
 Lastman (Cornelis) 5
 Lastmansz (Jan en Dirk) 5
 Lastman (Margriet) 11
 Lastman (Pieter) 5
 Lastman (Pieter) schilder 2,
 seq. 21, 147, 264
 Lastman (schilderijen van) opwekking van Lazarus 3
 geboorte van den Zaligmaker 3
 Lastman (teekeningen van) 7
 Lastman (Pieter of Jacob) 11
 Laurensz (Cornelis) 139
 Laurensz (Grietie) 141
 Laurensz (Hendrik) boekverkooper 89, 91
 Lavertuy (Janneken van) 304
 Lede (Martijntje van) 75
 Leeuwen (Annetje Pieters van) 301
 Leeuw (Cornelis Jansz) mu- ziekmeester 142
 Leeuwen (Jacob van) chirurgijn 86
 Leeuwen (Jacob Dircksz van) 130
 Leeuwes (Susanna) 137
 Lely (Sir Peter) schilder 46
 Lennep's Vondeluitgaaf (over van) 114
 Lestevenon (A braham) 106

Leyden (Lucas van) schilder 197
 Licht-donker (Clair-obseur, Hell- dunkel) 3
 Lier (Jannetje van) 79
 Lievens (Jan André) schilder 42
 Lievens (Jan) schilder 11
 Limburch (Harmen van) 99
 Linckenborch (Gerrit) 301
 Linden (Metgien van der) 73
 Lingelbach (Johan) schilder 42
 Linsen (Geurt) harnasveger 291
 Lintsbeek (Adam van) 78
 Lion (J. A.) schutterstuk van 90
 Lip (verkooping vander) 205
 Lis (Dirk van der) schilder 213
 Locquet (P.) 234
 Lodders (Machtelt) 139
 Lodewijcx (Pieter (Pietersz) 77
 Loefrijs (Dirk Dirksz) tinne- gieter te Leiden 131
 Lons (Dirk Evertz) 304
 Loon (Geertruyd van) 303
 Loon (Petronella van) 297
 Looten (Johannes) 98
 Lubbertz (Pieter) 137
 Lubbertus (Sibrandus) Hoog- leeraar 26, 28
 Luce (Lucas) schilder 18
 Luchtenberg (Juffrouw) 18
 Lucoctonus (Hercules) 29
 Luck van Luxensteyn (Francis) schilder 104
 Ludick (Lodewijk van) schil- der 42
 Lukasz (Hans) 297
 Lukasz (Pieter) 297
 Lundens (Gerrit) schilder 205,
 229, 304
 Lundens (schilderij van) 19
 Lundens (Isabella) 304
 Lutma (beker van) 64
 Lutma's modelboekje 63, 64
 Lutma's (school der) 63
 Lydius (Balthasar) 28, 34
 Lijendecker (Matthijs) 55

M.

Maeler (Ernst) schilder 48, seq.
 Maes (Evert Crijnsz van der) schilder 19
 Magnus (Albert) boekverkoo- per 303
 Maire (Isaacus le) predikant 221
 Maistre (Samuel le) 143
 Maler, de Maler, Maeler of
 Maeler (Adam) 48, 49
 Maler (Allert) 49
 Maler (Aleyt) 49
 Maler (Arent) 49
 Maler (Arm gert) 49
 Maler (Conradus) 48
 Maler (Cornelis) 48
 Maler (Gaert Albertz) 49
 Maler (Mr. Hendrik) 49
 Maler (Hessel) 48
 Maler (Jacob) 48, 49
 Maler (Lucas) 48
 Maler (Ludekinus) 49
 Maler (Margaretha) 49
 Maler (Mr. Roelof) 49
 Maler (Wessel) 48
 Maler of schilder als bedrijfs- en
 familienaam 48, 49, 50

Marcelis (Christoffel) koopman..... 11
 Marcys (Pieter)..... 218
 Marken (Henrick Cornelisz van)..... 290
 Marie Euphrosyne van Zweden..... 268
 Marquette (heerlijkheid)..... 228
 Marseus (Otto) schilder..... 42
 Martens (Gerrit)..... 221
 Martensz (Jacob)..... 304
 Martes (Jacob)..... 144
 Matham (Adriaan) schilder..... 151
 Matham (Jacob)..... 93
 Mattheenesse..... 188
 Mattheus (Philips)..... 78
 Matthijs (Agnietje)..... 205
 Matthijs (Geertruida)..... 155
 Matthijsz (Jan) Stud. Staten Coll. 25
 Matthijs gezegd Kondewijn (Wiesken Hermans)..... 149
 Maurits..... 179
 Meeckeren (Job van)..... 258
 Meer (Franc van der)..... 236
 Meerman (Jan)..... 11
 Meers (Anna Nièrste)..... 301
 Meestertekens van goud- en zilver-smeden..... 61, 62
 Menjouel (Susanna Isbrants) 137
 Menton (Abraham)..... 143
 Menton (Agneta)..... 143
 Merula..... 250
 Metz (Daniel)..... 80
 Meursius (Johannes) Hoog-leeraar..... 26, 178, 246
 Meurtel (David van) chirurgijn 86
 Meyndertsz (Abraham)..... 224
 Michel (Emile) Rembrandt 1886.. 3
 Michel (Emile)..... 205
 Michiels (Anneke)..... 298
 Michiels (Maria)..... 298
 Michielsz. (Wolfert) hopman. 290
 Michielsz zie Ruytenburg.
 Middeldorp (Dieuwertje Willems)..... 217
 Mierevelt..... 227
 Mieris (Dirk Bastiaensz) van goudsmid te Leiden..... 131
 Mierop (Martha van)..... 221
 Millinghen (Gerrit van) goudsmid te Utrecht..... 65
 Millinghen (Jan van) goudsmid te Utrecht..... 65
 Moda (Cornelia)..... 162
 Molanus (Lucas) stud. Staten Coll..... 25
 Molenaar (Hendrik Dirksz) 88
 Molenaer (Jan Willems) zie Willemsz.
 Molenaer (Willem Florisz) 301
 Molino..... 189, 149
 Molinaeus (Ds. Petrus)..... 174
 Molyn (Pieter) schilder..... 150, 151
 Molyn (Jan du) boekverkooper te Antwerpen..... 171
 Momper (Philips de) schilder..... 42
 Monincx (Johan) schilder..... 43
 Monincx (Pieter) schilder..... 43
 Monsou (Judith)..... 144
 Montanus (Petrus)..... 304
 Moons (Willem Simonsz)..... 98
 Moor (Susanna de)..... 245
 Mooris (Rebecca)..... 224

Moreau (Noël)..... 171
 Moreelse..... 158
 Moreelse (P.) schutterstuk van 93
 Moucheron (Jaques de) schilder..... 19
 Moyaert (schilderij van).... 15, 16
 Muelty (Adriaan) schilder..... 196
 Mulder (Leonora)..... 79
 Mulerius (N.)..... 152
 Muller (Dirk)..... 220
 Munx (Catharina)..... 303
 Museum (Amsterdamsch).... 286, 287
 Muti (Lorenzo)..... 115, 116
 Myle (Jo. Adriaen vander) 177
 Myle (Jo. Arnold vander) 177
 Myle (Cornelis vander) 184
 187, 244, 249, 251, 252
 Mytens (Martinus) schilder... 43

N.

Naamlijsten van schutterstukken.. 209
 Nachtegaal (Anna)..... 217
 Nachtwacht (de)..... 200 seq.
 Nachtwacht (teekeningen naar de) 204, 205, 206, 207, 208
 Nachtwacht (Ruiter- of)..... 292
 Nacken (Grietie)..... 263
 Naepel (Johantien)..... 49
 Namen (dubbele)..... 87
 Nannings (Jasper)..... 301
 Nant (van) schilder, zie Venant 19
 Nassau (Wilhelmina Anna de) 19
 Neer (A. van der)..... 223
 Neer (Egilon van der) schilder. 43
 Neer (Lijsbeth vander)..... 79
 Nerinx (Susanna)..... 77
 Netscher (Caspar) schilder..... 43
 Netter (Laurens) van Dantzig, schilder..... 196
 Neurenbergh (Annetje van) 77
 Neus (Maria)..... 78
 St. Nicolaastoren..... 5
 Niedeck (Pieter Pietersz) schilder..... 42
 Niehuisius (Bartholdus)..... 177
 Niellius (Carolus) portret van 101
 Nieuland (Adriaen van) schilder..... 7, 9, 13
 Nieuland (Jacob van) schilder..... 7, 8, 9
 Noort (van) etser.. 17
 Noort (Jan van)..... 139
 Nooy (Trijntje van)..... 91
 Novis orbis sive descriptio Indiae Occidentalis door Barlaeus. 175
 Nuptiae peripateticae..... 248
 Nyemans (Geertruyd)..... 170

O.

Ockers (Barthoud)..... 300
 Oever (Otto Cornelisz van) 99
 Offenbeke (Abraham van) 197
 Oldenbarneveld..... 32
 Oldenburgh (Philip)..... 224
 Oldisworth, secretaris van graaf Pembroke. 181, 186, 188
 Oli (Jan Volckaertsz)..... 264
 Oli (Johannes) Notaris.. 117, 264
 Ollbuth (Ette)..... 221
 Olycan (Pieter)..... 104
 Onderregent van 't Staten-College 24

Oostendorp (Gerharda) .. 161
 Oosterman (Maria)..... 300
 Opsy (Catharina)..... 230
 Ossewaert (leerling)..... 274
 Ouderkerk (Hendrickie) .. 144
 Ouderkerk (Maria Peters van)..... 143, 144
 Ouderkerk (Simon)..... 144
 Oudewaag (Pieter)..... 105
 Outhoorn (Elisabeth)..... 298
 Ouwmans (Catharina).... 77
 Overbeke (Matthias van) 177, 184, 243
 Overlander (Volkert) 199, 204
 Overlieden van de Doelen..... 232
 Oijens..... 230

P.

P voor Pinxit of Pinsit..... 82
 Palamedes (Cortegaerden van) 152
 Paliano (Hertog van)..... 147
 Palma (Jacomo)..... 279, 280
 Pancras (Gerbrand)..... 227
 Panter (Mayken)..... 75, 76
 Parmassaeen (Francesco) .. 147
 Pasquier (Sara)..... 217
 Pater (Albert Dirksz) .. 232, 234
 Paulsz (Jacob) schilder..... 99
 Paulusz (Willem) hopman.. 290
 Pauw (Adriaan)..... 199
 Pauw (Portret van Adriaan) .. 154
 Pauw (Christina)..... 221
 Pauw (Jacobus)..... 221
 Pauw (Maria)..... 221
 Pauw (Nicolaas Simons) .. 129
 Pauw (Reinier)..... 199
 Pellecum (Mattheus van) schilder..... 42
 Pels (Agneta)..... 217, 218
 Pels (Pieter)..... 218
 Pelt (Elisabeth)..... 218
 Pelt (Philip)..... 97
 Pembroke (graaf).... 186, 187, 188
 Penel (Antonie)..... 97
 Peneranda (graaf)..... 155
 Pennon, *Bijdragen tot de gesch. der Nederl. Letterk.*..... 182
 Petit (Jacobus) 178, 182, 186, 188
 Petit (Maria)..... 143
 Petit () schilder..... 302
 Petitius..... 250
 Petmer (Augustijn)..... 170
 Pfijffer (Casparus) predicator 96
 Philips IV, Koning van Spanje. 155
 Pickaert (Pieter)..... 80
 Pickenoy (Elias Eliasz) goudsmid..... 82
 Pickenoy, of Picquenoy (Nicolaas Eliasz) zie Elias.
 Picquigny Pecquigny of Picqueney..... 83
 Pier (Lange) schilder..... 92
 Pieraet (Barent)..... 301
 Pieters (Aeltje)..... 198
 Pietersz (Aert) schilder..... 191
 Pietersz (Aert) schuttersmaaltijd. 92
 Pieters (Agnietje) 6, 10, 13, 20, 21
 Pieters (Anetta) 221
 Pieters (Annetje)..... 142
 Pietersz (Dirk)..... 6, 10
 Pieters (Geertje)..... 221
 Pietersz (Hendrik)..... 138

Pietersz (Hercules) schilder 196
 Pieters (Jannetje)..... 219
 Pieters (Marretje) 138, 303, 304
 Pietersz (Pieter) schilder... 191
 Pietersz (Zeger) goudsmid 6,
 10, 11, 15
 Pietersz (Ulrich)..... 98
 Pinas (Jacob) schilder..... 3
 Pinas (Jan) schilder..... 3, 196
 Pinas (Jan) schilderij van.. 12, 19
 Pinas (Meynsgen Simons) 141
 Pinas (Simon Jansz)..... 141
 Pinto (Daniel de)..... 99
 Pire of Pier (Anna du) 225,
 238, 239
 Pire (Hester du)..... 238
 Plancius..... 28
 Plantijn (Christoffel) 167, seq.
 Plasse (Lodewijk van de) 75
 Plasse (Lijsbeth Lodewijks
 van de)..... 301
 Plemp (Mr. Gijsbert)..... 126
 Plempius (Prof. Vopiscus
 Fortunatus)..... 155
 Ploos van Amstel..... 235
 Poel (vander) schilderij van.. 19
 Poll (Herman van de)..... 234
 Poll (Jan van de)..... 232
 Poll (Cabinet van de)..... 87
 Polyander (Johannes) Stud.
 Staten Coll..... 25
 Polyander (Professor).... 177, 250
 Poort (Thijmen Cornelisz) 97
 Pontanus (Johannes Isacius) 244
 Poock (Christoffel) 230, 233, 237
 Pool (Dirk Jansz) wijnkooper 85
 Porcellis schilderijen van).... 300
 Pos Cornelis Arentsz).... 127
 Pot (Hendrik) schilder..... 103
 Potter (Paulus) schilder. 268, 270
 Pourbus schilder..... 168
 Pourbus (schilderij van)..... 16
 Pret (Louis du Pré of du)
 schilder..... 7, 297
 Princen (Lambert) wijnkoo-
 per..... 85
 Pruimen en komkommers-verbod
 te Amsterdam..... 110
 Puteanus (Erycius)..... 152
 Pijlen (Jan vander)..... 227
 Pijnacker (Adam) schilder.. 42

Q.

Quast (Peter) schilder... 195, 196
 Quellerie (Catharina de
 la)..... 238
 Quellerie (Guiliam de la) 238
 Quesnoye (Mr. Jan)..... 217
 Questiér (Petronella).... 221
 Quina (Carel)..... 219
 Quinckhard..... 87

R.

Radt (Alexander le)..... 144
 Raep (Pieter Adriaensz) .. 96
 Raephorst (corporaalschap).... 96
 Raephors (Dr. Matthijs Wil-
 lemsz) kapitein..... 89, 91
 Randon de Boisset (verkoo-
 ping) 205

Ranson (Hans)..... 298
 Raphael..... 280
 Rariteitenkamer..... 284
 Ravelingen (Frans van)
 166, 167, 168
 Ravesteyn (Johannes van)
 schilder..... 103
 Ray (Johannes van)..... 128
 Reael..... 186, 187, 245
 Reael (Bartholomeus Lau-
 rensz)..... 297
 Rederijkerskamer Lijefde is 't fon-
 dament te Leiden..... 130
 Reede (Portret van Godart
 van)..... 154
 Regentenkamer der Kamper Gast-
 en proveniershuizen..... 50, 51
 Regentenstukken Walen Weeshuis
 (Lijst der)..... 106
 Rembrandt 3, 4, 83, 86, 94,
 101, 150, 163, 198, seq.
 Remonstranten en Contra-remon-
 stranten (geschil)..... 26, seq.
 Rendorp (Joachim) sergeant 228
 Renen (van)..... 213
 Restaureeren van schilderijen.... 300
 Reus (Pieter Nelletie).... 219
 Reussius (Gerardus) Stud.
 Staten Coll..... 25, 32
 Rey (Maarten) portret..... 87
 Reydt (Johan van) koopman 96
 Reyersz (Cornelis)..... 75
 Reyersz (gezegd) Leepoog
 (Bouwen) hopman..... 290
 Reynst (Constantia)..... 225
 Reynst (Gerrit)..... 236
 Rhyn (Titus van)..... 239
 Richelieu..... 242
 Rieuwerts (Trijntje)..... 73
 Rivetus..... 247
 Riviere (Barend van de) .. 301
 Robbers (Femmetje)..... 301
 Robijs (Johannes)..... 141
 Roch (Jacob)..... 95, 99
 Rodenburg de oude (Harmen)
 hopman..... 291
 Rodenburg de jonge (Harmen)
 Kapitein..... 291
 Rodenburg (Ridder Theodore) 9
 Roelofsz (Frans)..... 297
 Roghman (Roelant) schilder 42
 Rogiers (Maria)..... 217
 Rogiers (Sara)..... 141
 Roldanus (Joost H.) schrijf-
 meester..... 155, 160, 161
 Romens (Anna)..... 301
 Roodeleeuw (Isaac Jacobsz) 141
 Rooleeuw (Abraham)..... 141
 Rook op schilderijen (invloed van) 53
 Roosenburgh (Anna van) 142
 Roosenkrans (Dirk Jacobs)
 kapitein..... 291
 Rozegaert (Agnjeta)..... 79
 Roovere (Sara de)..... 186
 Rosaeus (Henricus)..... 34
 Rose (Govert)..... 142
 Rosiers (Sara)..... 73
 Rotgans (Lucas Jacobsz) .. 93
 Rottenhamer (Hans) 83, 84,
 85, 147
 Rover (Portret van Joan).... 156
 Royen (Magdalena van).... 219
 Rubens..... 104

Rubian (Lancelot de)..... 170
 Ruiter- of nachtwacht..... 292
 Ruts (Jan Gerritsz) goudsmid
 130, 131
 Ruytenburg (Albert van) .. 19
 Ruytenburg (Anna van).... 199
 Ruytenburg (Portret van Anna
 van)..... 154
 Ruytenburg (Christine van) 199
 Ruytenburg (Jan Michielsz
 in) Kruiderijer..... 198
 Ruytenburg (Pieter)..... 198
 Ruytenburg (Willem van)
 luitenant..... 198, 200
 Ruytenburg (Willem van) 199
 Ryckwaert..... 33
 Rykert (Andries)..... 218
 Ryn (Theodorus vanden)
 robijnslijper..... 304
 Ryswijk (Walewijn van)
 Stud. Staten Coll..... 25

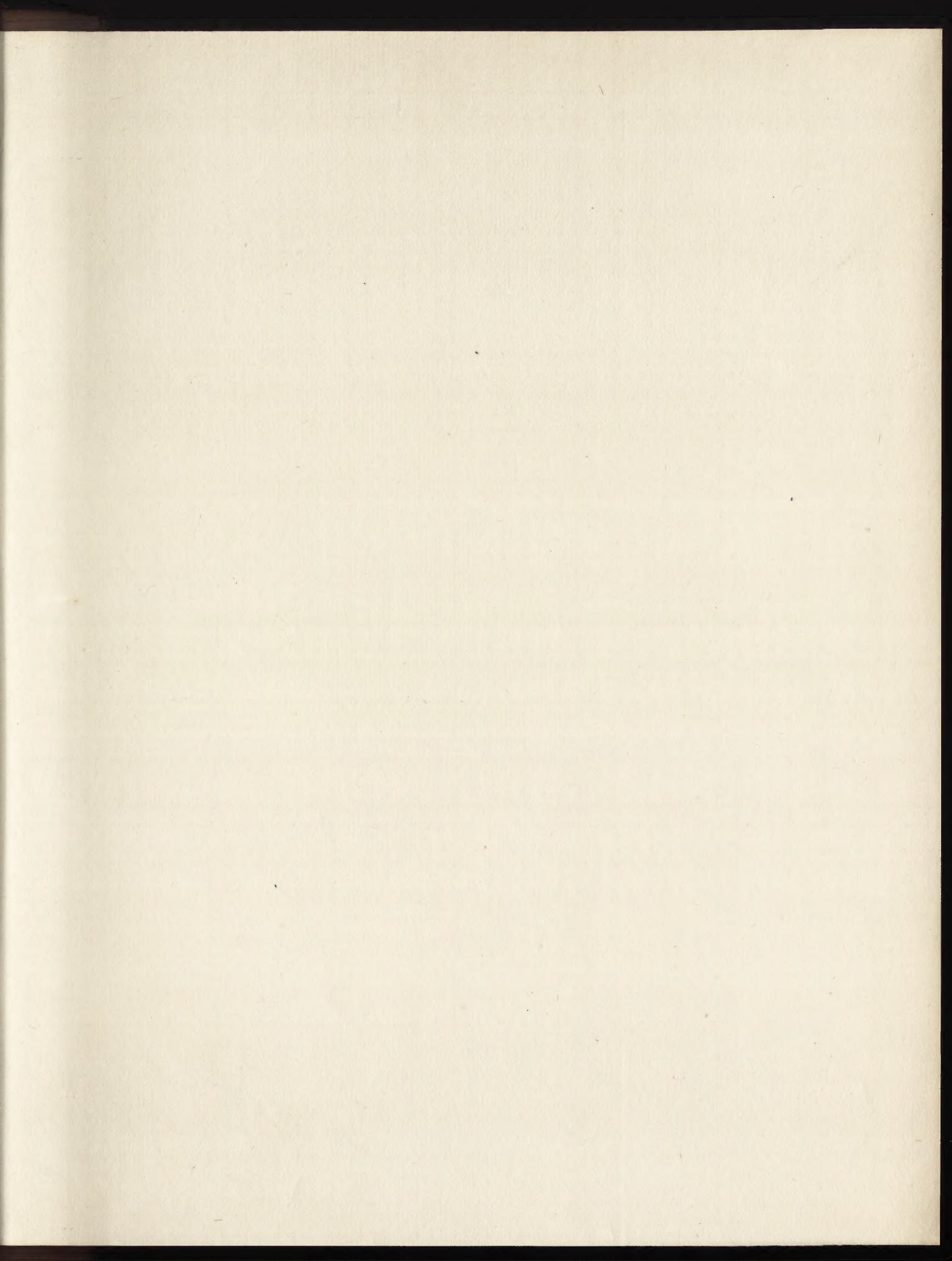
S.

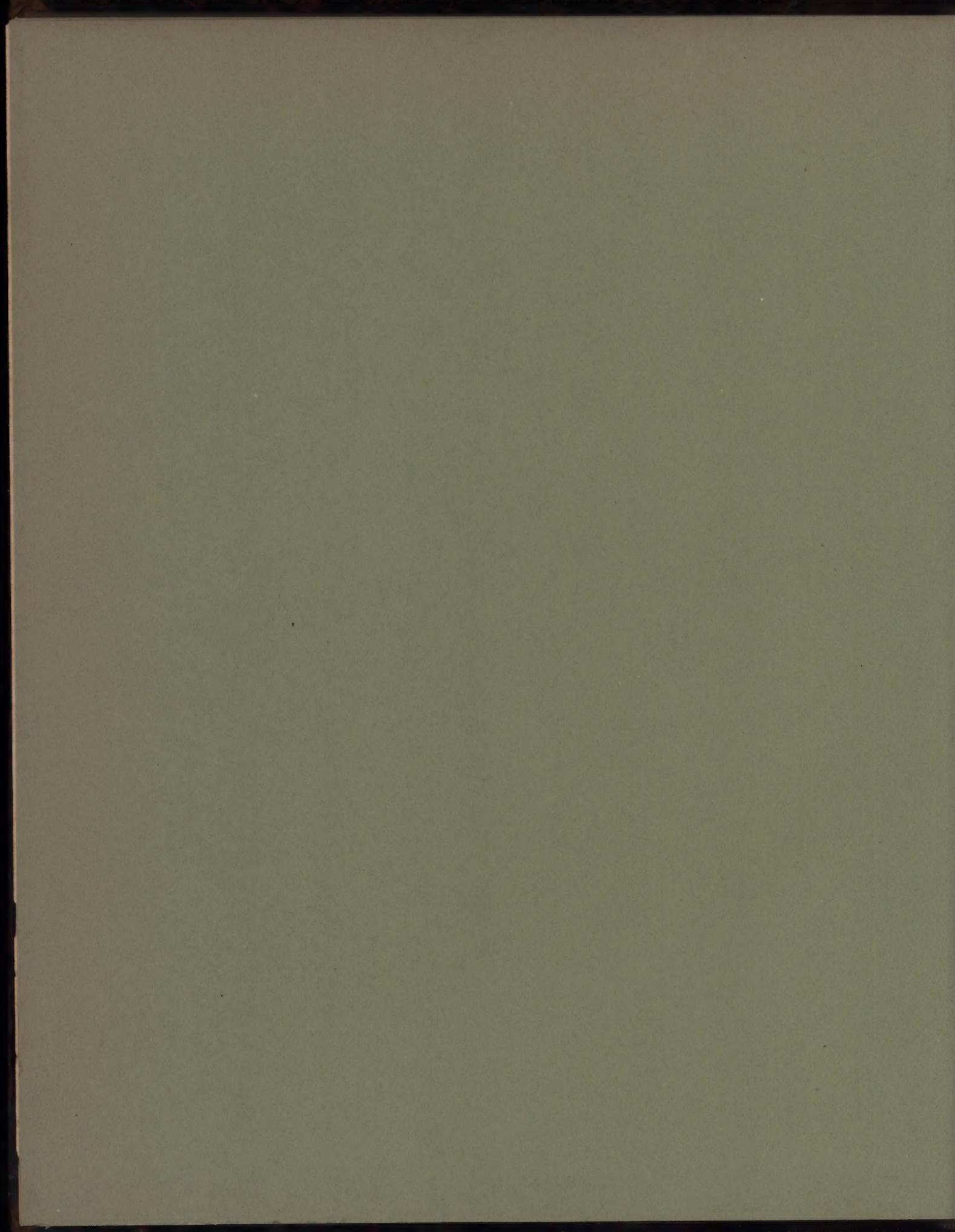
Sael (Jan)..... 128
 Saene (Andries Dirksz van) 98
 Samson (Claes Jansz)..... 139
 Sande (Kael van de) zilver-
 smidsgezel te Leiden..... 130
 Sanderius (Lijsbeth)..... 79
 Sandrart (Jan van) schilder. 43
 Sandrart (schutterstuk van).... 204
 Santhorst (Jo. Nicolaas van) 177
 Santvoort (Adam)..... 73
 Santvoort (Dirk) schilder 42, 73
 Santvoort (Jacob Dirksz) schilder..... 73
 Santvoort (Jan)..... 73
 Santvoort (Marretje)..... 73
 Santwijck (François van)
 schilder..... 43
 Sarragon (Hendrik)..... 73
 Sarragon (Peter)..... 73
 Sassoduro (Pellegrino).... 147
 Savary (Elisabeth).... 77, 78
 Savary (Johannes) .. 77, 78
 Savarij (Maria)..... 78
 Savary (Matthijs) .. 77, 78
 Savary (Michiel)..... 77
 Savary (Pieter) musizijn.... 78
 Savary (Susanna)..... 78
 Savary of Savery zie Savry
 Savate (Maria)..... 299
 Savoyen (Carel van) schilder 73
 Savoyen (Philip van) schilder 73
 Savry (Abigael)..... 75, 76, 77
 Savry (Annetje)..... 75, 76, 77
 Savry (Catharina) .. 75, 76, 77
 Savry (Hans) 77
 Savry (Hester)..... 75, 76
 Savry (Jacob)..... 75, 76
 Savry (Jacques) schilder 73,
 75, 76
 Savry (Lavinus)..... 76
 Savry (Maria)..... 76
 Savry (Maijken)..... 75, 76
 Savry (Martijntje)..... 76
 Savry (Roeland) schilder 73,
 75, 76
 Savry (Roeland) barbier..... 77
 Savry (Salomon) plaatsnijder
 73, 75, 76
 Savry (Susanna)..... 75, 76

Savry (schilderij van)..... 15
 Savry's (geslachtslijst der)..... 43
 Sayon (Pieter)..... 46
 Schaep (het handschrift van)..... 93
 Schagen (Gerrit Lucasz van) plaatssnijder..... 78
 Schalcke (Cornelis Simonsz) van der)..... 78
 Schalcke (Simon van der)..... 78
 Schalcke (Zacharias van der)..... 78
 Schellinger (Hillegonda)..... 162
 Schellinger (S.)..... 164
 Schellinckx (Daniel)..... 78
 Schellinckx (Mr. Laurens) chirurgijn..... 78
 Schellinckx (Maria Jacoba)..... 78
 Schellinckx (Willem) schilder..... 78
 Schelling s (schilderij van).... 223
 Schellingwou, provoost..... 91
 Schenck van Tautenburg (George) stadhouders..... 60
 Schenck (Petrus) plaatssnijder..... 78
 Schendel (Abraham van)..... 79
 Schendel (Bernardus van) wapensnijder..... 79
 Schendel of Schijndel (Geertruyd Goverts van)..... 79
 Schendel of Schindel (Gilles van) schilder..... 79
 Schendel of Scheindel (Gilles van) opperboekhouder..... 79
 Schendel of Schijndel (Govert van)..... 79
 Schendel (Hendrik van)..... 76
 Schendel (Jan Goverts van)..... 79
 Schendel (Maria van)..... 79
 Schendel (Willem van)..... 79
 Schepper (Anna)..... 141
 Schepper (Catharina)..... 141
 Scherm (Jan) chirurgijn..... 86
 Schiavoni..... 28c
 Schilde (Johannes van der) schilder..... 79
 Schilder of Maler als bedrijfs- en familienaam..... 48, 49, 50
 Schilders tegelijk winkeliers of kooplieden..... 13
 Schildersportretten ophunnewerken..... 54
 Schindel zie Schendel.
 Scholten (Machtelt)..... 233
 Schoof (Guiliam) schilder..... 79
 Schoonebeek (Adriaen)..... 80
 Schoonebeek (Christoffel)..... 80
 Scorel (Jan van) schilderijen van..... 54
 Schoterbos (Johannes) 184, 188
 Schrevelius (Theodorus) rector..... 176, 178
 Schrijver (Adriaen de).... 20
 Schuer (Theodorus van der) schilder (zie Verschuyr)
 Schut (Isaacus) predikant... 220
 Schuttersgezelschap 201
 Schutters-insigne..... 287
 Schuttersmaaltijd..... 229, 230
 Schutterstuk (schets van een verloren (?)) 150
 Schutterstukken (aanleiding tot het schilderen der)..... 97
 Schutterij (uitrusting van de). 287, 291
 Schuurman (Anna Maria), 244

Schuurman (Godschalk) 244, 247
 Schuylder (Adriana van)..... 78
 Schuylburgh (Balthazar) 79
 Schuyrman (Barent Jansz)..... 123
 Schijff (Cornelia)..... 137
 Schijndel zie Schendel.
 Scrivierius (Petrus) 178, 187, 246, 247
 Seghers (Francois) te Antwerpen..... 7, 8, 9
 Segers (Hercules) schilder.. 12
 Seidler (Charles) te Nantes. 69
 Serrurier (Joseph)..... 106
 Serwouters (Hans)..... 80
 Serwouters de Jonge (Hans)..... 80
 Serwouters (Jan)..... 137
 Serwouters (Lieven)..... 80
 Serwouters (Madleen)..... 80
 Serwouters (Mayke)..... 80
 Serwouters (Philips) plaatssnijder..... 80
 Serwouters (Pieter)..... 80
 Serwouters (Saerken)..... 137
 Ses (Thomas Jansz)..... 97
 Seullin (Jean)..... 106
 Seulijn (Maria)..... 224
 Sichem (Christoffel van) plaatssnijder..... 205, 302
 Siers (Hendrik Alewijn) schilder..... 137
 Sillemans (Experiens) plaatssnijder..... 137
 Sillemans (Jacobus) Robijnsnijder..... 137
 Sillemans (Jefferijn)..... 137
 Sillemans (Mary)..... 137
 Sillemans (Rebecca)..... 137
 Silo (Adam) gouddraadtrekker. 137
 Simons (Anna)..... 137
 Simonsz (Evert) zie Hamersfeld..... 304
 Simonsz (Jan) schilder..... 137
 Simonsz (Simon)..... 106
 Six (Jan) commissaris 45
 Six (Pieter)..... 45
 Six (Portretje van) 152
 Slabbers of Slabbaert (Karel) schilder..... 137
 Slabbaert (Pieter)..... 137
 Sladus (Matthias) recor 26, 28
 Smidt (Helena)..... 141
 Smit (Jacobus de) fijnschilder 137
 Smit (Jan)..... 137
 Smit (Wijland)..... 97
 Smits (Hester)..... 144
 Smitten (Burgemeester ter).... 235
 Smout (Adriaen)..... 28
 Smijters (Jan) schoolmeester. 142
 Sneewijns (Willem)..... 139
 Snellinx (Franco)..... 219
 Snellings (Aerjaentje).... 137
 Snellings (Helena)..... 137
 Snellings (Jan) schilder.... 137
 Snellius (Prof. Willebrordus) 182
 Sobbe (Hillebrand)..... 122
 Socke of Socque (Jacomijntje) 299
 Soest (Pieter Cornelisz van) schilder 137
 Soetens (Michael) schilder.. 137
 Soldaten (wapens van de Stads-) 290, 291, 292
 Soldeniers (Stads-)..... 287
 Soldt (I. van) etser..... 195, 196
 Soldt (Jacobus van)..... 196
 Soldt (Johannes van)..... 196
 Soltikoff (wapenverzameling) . 293
 Soly (Michel) boekverkooper te Parijs..... 142
 Somer (Angniesje)..... 138
 Somer (Anna)..... 138
 Somer (Jan Pietersz) glas- schrijver..... 138
 Somer (M. van) plaatssnijder... 138
 Somer (Sara)..... 138
 Someren (Bernard van) schilder..... 7, 22, 195
 Someren (Hendrik van) schilder..... 42
 Sonneveld (Clementia van) 300
 Sopin gius..... 28
 Soreau (Isaac)..... 138
 Sorg (Aert Jansz) schilder. 138
 Spaen (Generaal Majoor van)..... 43
 Sparwer..... 230
 Speex (Elisabeth)..... 197
 Speelluiden te Groningen (Stads) . 111
 Spiegel..... 97
 Spieghel (Hendrik Dircks) 236, 237
 Spieghel (Outgert Pietersz) wijnkooper..... 85
 Spilberg (Annetje)..... 138
 Spilberg (Johannes) schilder 138
 Spilbergs doelenstuk..... 229
 Spilberg (Johanna)..... 138
 Spilbergen (Floris van) Hopman 138
 Sprangers (Lijsbeth)..... 298
 Sprangers (Michiel)..... 298
 Spruyt (Catalijne)..... 304
 Spruyt (Govert)..... 75
 Spijck (Agniesje Adams van der)..... 298
 Staets (Claes Jacobsz) schilder..... 138
 Staets (Jacob)..... 138
 Staffmaker (Anna)..... 304
 Staffmaker (David)..... 304
 Stalmans (Helena)..... 300
 Stalpart (Dr.)..... 111
 Stalpaert (Daniel) schilder 138, 139
 Stalpaert (Jeremias)..... 139
 Stalpaert (Mayke)..... 138
 Stalpaert (Peter) schilder.. 139
 Standis (Willem)..... 139
 Steen (Jan) makelaar..... 139
 Stel (de Heer van der)..... 300
 Stella (Jacques) schilder.... 90
 Stellaert (Francois) schilder 90
 Steyn (Anna)..... 218
 Stocade (Nicolaas van Helt) schilder..... 139
 Stock (Andries Jacobsz) plaatssnijder..... 139
 Stoopendael (Bastiaen) plaatssnijder..... 140
 Stoopendael (Harmen).... 140
 Strale (Leender Leendertsz van der) schilder..... 140
 Strat en (Jacobus van der) student 176, 177
 Striep (Christiaen) schilder 11, 42
 Struys (Christiaen)..... 138

Webber (Sacharias) koper-sLAGER.....	300	Willemesz (Jan) leerbreibers-gezel.....	138	Wijl t (Anna).....	137
Weede (Metta van).....	214	Willem s (Jannetje).....	218	Wijl t (Daniel).....	137
Weenix (Johan) schilder.....	300	Willem s (Katalijne).....	80	Wijl t (Rebecca),	137
Wees (Catharina Ariaens-de).....	224	Willem s (Sijtge).....	142	Wijnantsz (Jan) schilder.....	42, 302
Wenne (Abraham van der)plaatsnijder.....	300	Willem s (Truytgen).....	297	Wijnkoopers confrery (schilderij-van).....	85, 86
Wenne (Frederik Meynertsz van der).....	300	Willing (Nicolaas) schilder.....	44	Wijntgens (Jasper).....	20
Werf (Marie van der).....	217	Wils (Jan) schilder.....	22, 42	Wijntgens (Melchior)	20
West-Indie (werken over).....	175	Winter (Antonie de) plaat-snijder.....	301		
Westendorp (Abraham)	79	Wissel (Digna van).....	304	Z.	
Westerbaen (Jacob) stud. Stat. Coll.....	25, 30, 32, 36, 247	Wit (Emmanuel de) schilder.....	301	(Zie ook S.)	
Wet (Jacob de) schilder.....	300	Wit (Johannes de) plaat-snijder.....	301		
Weije (Hubert van der) schilder.....	300	Wit (Pieter de) koopman.....	8		
Wiericx (Jan) plaat-snijder	167, 196	Witsen (Cornelis Jansz)	230, 231, 236	Zampezz.....	147
Wieringen (Cornelis Claesz van) schilder.....	151	Witsen (Jan)	98	Zande (Willem van den)	104
Wilbaut (Esaias) schilder.....	300	Witsen (Marretje Jacobs)	141	Zebinden (L. F.).....	146
Wilde (Geertje Michiels de)	263	Witsen (Nicolaas)	231	Zegers (Clementia).....	11
Wildt (David de).....	298	Wolff (Hans de).....	263	Zegers (Pieter) reizende bode, bode van de Weeskamer.....	56
Wilhelmus (Aefgen).....	78	Wolff (Jacobus de)	221	Zeyst (Nicolaas).....	36
Wilhelmus (Cornelis) wijn-kooper.....	85	Wolff (Martijn de) schilder.....	301	Zibis (Catharina).....	300
Wilkes (Truytgen).....	297	Wolft (Mayken de)	115	Zilbergietwerk.....	130, 131
Willem II (portret van).....	157	Wolfgang Wilhelm van Paltz-Neuburg.....	242	Zilvermerken.....	65
Willem III (3 portretten van Prins).....	157	Wolfraedt (Daniel) schilder.....	42	Zilversmeden.....	61, 62
Willem IV van Beijeren.....	242	Wolfser (Henricus).....	161	Zilver-tentoonstelling.....	62, 63
Willem s (Catharina).....	304	Worp's boek Jan Vos (over Dr. J. A.).....	115	Zoelen (Anna van).....	79
Willem s (Cornelia).....	226	Woutersz (Francois)	301	Zoelen (Guiliam van).....	77
Willem s (Dieuwertje) zie Middeldorp.....		Woutersz (Hans)	75	Zoet (Jan).....	224
Willemesz (Jan) schilder.....	301	Woutersz (Jan) schilder	301	Zonsbeeck (Margaretha van)	304
		Woutersz (Tobias)	88	Zoutman (Petrus) schilder.....	104
		Wouwer (Ysbrand van de)	98	Zijl (Cornelis Pietersz van)	219
		Wouwermans (Ludowina)	41	Zijl (Gerard Pietersz van) schilder.....	219, 302
		Wttenbogaert	26, 29, 30, 32, 34, 35, 176, 250, 251, 252	Zijlhout (Cornelis Pietersz van)	214

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 8050

